Ba, 387.

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.
XXVIII.

III. KÖTET. 1. FÜZET.

LACHAUD VÉDBESZÉDEI.

IRTA

Dr. VÉGH ARTHUR.

Bg

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI FEBRUÁR HÓ 27-ÉN.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.
1886.

834 Franklin

Az igazgató választmány tagjai:

Elnök: *Csemegi Károly* curiai tanácselnök;
alelnökök: *Manoilovich Emil* curiai biró,
Dr. Környey Ede ügyvéd;
titkárok: *Dr. Dell'Adami Rezső* ügyvéd és egyet. magántanár,
Dr. Fayer László ügyvéd és egyet. magántanár;
ügyész: *Dr. Siegmund Vilmos* a budapesti ügyvédi kamara titkára;
pénztárnok: *Dr. Szivák Imre* ügyvéd és orsz. képviselő;
könyvtárnok: *Dr. Tarnai János* ügyvéd;
választmányi tagok: *Dr. Beck Hugó* ügyvéd, *Czorda Bódog* curiai biró, *Daruváry Alajos* curiai tanácselnök, *Dr. Herczegh Mihály* egyetemi tanár, *Dr. Győry Elek* a budapesti ügyvédi kamara ügyésze és orsz. képviselő, *Dr. Herich Károly* miniszteri osztálytanácsos, *Hodossy Imre* a budapesti ügyvédi kamara elnöke és orsz. képviselő, *Perczel Béla* a m. kir. Curia elnöke, *Szentgyörgyi Imre* igazságügyministeri államtitkár, *Dr. Teleszky István* ügyvéd és orsz. képviselő, *Tóth Elek* királyi táblai tanácselnök, *Dr. Vécsey Tamás* egyetemi tanár.

Kivonat a «Magyar Jogászegylet» alapszabályaiból.

3. §. Az egyletnek alapitó, rendes, levelező és tiszteletbeli tagjai vannak.

4. §. A rendes és levelező tagok belépése egy évi időszakra történik; a tagok névsorába való beiratkozás hallgatag megujitottnak tekintetik mindaddig, mig az illető tag nem tudatja kilépését az igazgató választmánynyal.

Budapesti lakos csak rendes tag lehet.

7. §. A rendes tagok tagsági dija 5 frt; a levelező tagoké 3 frt.

A mely tag egyszer-mindenkorra 200 frt alapitványi tőkét ajándékoz az egyletnek, alapitó taggá lesz.

Ba. 387/I/28:2

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.
XXVIII.

III. KÖTET. 1. FÜZET.

LACHAUD VÉDBESZÉDEI.

IRTA

Dr. VÉGH ARTHUR.

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI FEBRUÁR HÓ 27-ÉN.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

UNIVERSIT. HUNGARICAE * BIBLIOTH. REG. SCIENT.

A MAGYAR JOGÁSZEGYLET 1886 FEBRUÁR 27-KI TELJES ÜLÉSE.

Napirenden van dr. VÉGH ARTHUR «Lachaud védbeszédei» cz. felolvasása.

Dr. Végh Arthur:

A kegyeletnek köszönhetjük, hogy a franczia ügyvédek egyik legkiválóbbjának, Lachaud-nak világszerte híres védbeszédeiből a hozzáférhetők összegyűjtve napvilágot láttak. Egyik segéde, Félix Sangnier állította azokat össze két kötetben s látta el bevezetésekkel és jegyzetekkel.* Tette pedig ezt több jóakarattal és buzgalommal, mint tapintattal és sikerrel. Az összeállításban semmi rendszer; sem chronologiai, sem tárgyi. A plaidoyer-k össze-vissza vannak hányva: az első kötet végén van egy beszéd 1880-ból s a második kötet végén az utolsó 1875-ből ered. Az egész gyűjteményben mindösszeségesen három civilis per van; de ezek úgy el vannak rejtve, hogy az olvasó azokat szerény virágoknak nézi, a melyek a büntető tölgyek alján húzzák meg magukat. S még csak sejteni se lehet, hogy milyen indokból cselekedte ezt a gyűjtő, ha ne ha azért, hogy az ő ítélete és ízlése szerint a plaidoyer-kban így van meg a fokozat. De legalább mondta volna meg ezt előszavában, mely tele van áradozással a mester iránt, viszont vajmi kevés útbaigazító adatot tartalmaz.

Egyébként ne vegyük oly rosz néven az áradozást. A ki figyelemmel és odaadással olvassa Lachaud beszédeit s a ki, más úton, nem is hallott hírnevéről, nagy szívéről, szónoki erejéről, az hajlandó megbocsátani a túlzásokat, a szívhangokat. Kevésbbé bocsátjuk meg a gyűjtőnek, hogy az egyes ügyeket, a melyekről Lachaud beszédei szólanak, nagyon vázlatosan adja elő, éppen nem objective tárja szemünk elé, hanem úgy, a hogy principálisa érdekében levőnek találta, elhallgatva a legfontosabb ellenérve-

* Plaidoyers de Ch. Lachaud recueillis par F. Sangnier, avec un portrait par F. Desmoulin, 2 vol. Paris. G. Charpentier. 1885.

ket, a melyeket mérlegelve adhatnánk számot arról, hogy ebben és ebben az ügyben Lachaud-nak volt-e igaza, vagy az államügyésznek? Így, egyoldalulag informálva; csaknem ki vagyunk szolgálva az ékesszólásnak, rabjai vagyunk a bűbájnak, a varázslatnak, a melyet az eloquentia akkor is képes előidézni, ha nem halljuk a szónokot, csak olvassuk beszédét, s ha — a mi pedig még lényegesebb — nincs is igaza. De árnyoldalai mellett is hálával tartozunk Sangnier-nak. Bármily hiányosak és egyoldaluak is bevezetései, naivak és hézagosak jegyzetei, lehetővé tette, hogy a szóló művészet ritka példányait mi is élvezhessük, a kiknek sem időnk, sem kedvünk, a «Gazette des Tribunaux» negyven évi folyamát átböngészni.

Tudnunk kell ugyanis, hogy Lachaud több mint negyven éven át (1841—1882) plaidirozott és a mikor meghalt 1882 deczember 12-én, Falateuf Oscar, a párizsi ügyvédek bâtonnierja így apostrophálta az elhúnytat: «Ha a gondviselés megengedi az elköltözöttnek, hogy bele pillanthasson a földi dolgokba, úgy Lachaud jogos büszkeséggel mondhatja, szemügyre vevén a helyet, melyet elfoglalt: ürt hagyok magam után. Vannak-e sokan, a kik ugyanezt mondhatnák?»

Ez a pótolhatatlan férfi mondta egy ízben: «Nincs nemesebb, de egyszersmind nehezebb hivatás, mint az ügyvédé: jellemet és tehetséget kíván egyaránt. Egy ügyvédnek a legkülönbözőbb tehetségeket kell egyesítnie magában: józan észszel, képzelő erővel és melegen érző szívvel kell bírnia. Mint a szó és a tett emberének bátornak, jónak és önzetlennek kell lennie. Ki merné remélni és föltenni magáról, hogy valódi ügyvéd?» — Ha valaki, úgy Lachaud tehette ezt. A védelem megtestesülése, a vádlottak őre volt. Egyetlen domináló szenvedélye: az igazság keresése. Nemcsak Franczia országban plaidirozott, hanem Algirban, Belgiumban, sőt Egyptomban is. Az angol miniszterek ő rá akarták bízni a hirhedt Alabama-ügyet, a mely Anglia és Amerika közt képezett vitás kérdést. S csak a hazafiságon múlt, hogy nem ő lett Anglia érdekeinek védője. Győzött azon, több oldalról nyilvánult s kétségkívül jogosult felfogás, hogy angol nemzeti érdeket angol ügyvéd van hivatva védeni, még ha egy se találkozik olyan, a ki Lachaud-val mérkőzhetett volna.

Röviden jelezni kívánom, hogy Lachaud védbeszédeiből a

Laocfarge-, Thiébault-, Marie Bière- és Giblain-esetek kevésbbé jelentősek; a Carpentier-, de Noé-, Garcia és Calzado-, Meilleraye (Texier)-, Bazaine-, Trochu- és Villemessant-affairek csak másodsorban érdemelnek figyelmet; míg a többi (La Pommerais-, Rish-Allah-, Chateaubriant-, Troppmann-, Wimpffen-esetek) s legkivált az affaire Armand a legnagyobb igényeket is képes kielégítni.

Vegyük sorra az egyes ügyeket, úgy, a mint azok a két kötetben előfordulnak, de figyelemmel a már felállított osztályozásra.

1856. aug. havában az a hír terjedt el Párisban, hogy az északi vasút igazgatósági helyiségéből hat millió franknyi értékpapir tűnt el. A hír valónak bizonyult. Carpentier, az északi vasút főpénztárnoka, nem ment két nap óta hivatalába. Segéde, Grellet, az alatt az ürügy alatt, hogy főnökét keresi, szintén eltűnt. A vasúti igazgatóság nyomban megvizsgálta a könyveket és a pénztárt, s mindent a legszebb rendben talált. Persze, hogy ez csak látszat volt. A rendőrség, mely haladéktalanul értesíttetett, constatálta, hogy Carpentier és Grellet Amerikába szöktek. Kitudta azt is, hogy a szökevények közös barátai, Parot és Guérin szintén elpárologtak. Carpentier igen jó családból származott s huszonhat éves volt. Tizenhat éves korában lépett a vasút szolgálatába s gyors előmenetelre tett szert. Huszonöt éves korában lett főpénztárnok hét ezer frank fizetéssel. Grellet, Carpentier benső barátja, szintén egész fiatalon lépett szolgálatba s a letétek kezelésével volt megbízva. Akkor neveztetett ki pénztárnokká, a mikor Carpentier főpénztárnok lett. Parot Limoges-ban volt orvostan-hallgató s Párisba menve, csakhamar rátalált honfitársára, Grellet-re. Parot különbféle mesterségeket folytatott: speculált a tőzsdén és lókereskedő volt. Guérin, 59 éves, közönséges ember, a ki a vasúti igazgatóság központi épületében éji őrré neveztetett ki, különösen azzal volt megbízva, hogy egy, a főpénztárban elhelyezett szekrény fölött őrködjék. Ebben a szekrényben volt elhelyezve Rothschildnak 30,000 darab vasúti részvénye. Guérin, 1855 október havában önként hagyta oda a vasutat, azt adva okul, hogy örökölt.

Az előnyomozás kiderítette, hogy Carpentier, Grellet és Guérin, Parot közbenjöttével, játsztak a tőzsdén; eleinte nyer-

tek, később vesztettek s nem bírva fedezni veszteségeiket, a vasút pénztárát s Rothschild külön szekrényét vették igénybe. Guérin, külön, még a maga kezire is játszott s 43 millió frank erejéig csinált ügyleteket a tőzsdén.

Legelőször ő lett letartóztatva Londonban s töredelmes vallomásai nyomán, biztosabban lehetett eljárni bűntársai ellen. Az amerikai rendőrség Grellet-t és Parot-t 1856 szeptemberben tartóztatta le, a mint a hajóról kiszálltak. Carpentier csak októberben került napfényre, egy farmban, a hol mint napszámos dolgozott. De mielőtt Francziaországba kerültek volna a bűnösök, sok víz lefolyt a Missisippin.

Köztudomású, hogy nincs állam, még Svájczot se véve ki, a mely annyi akadályt gördítene a menekültek kiszolgáltatása elé, mint az északamerikai Egyesült-Államok. Ebben az esetben az amerikai hatóságok és ügyvédek vállvetve követtek el mindent, a franczia kormány megkeresései ellenében. Bett biró előtt a halasztások egymást érték. Először a vádlottak ügyvédei nem jelentek meg a biró előtt; azután a writ d'habeas corpus nem volt rendben; harmadszor az lett vitatva, hogy a Francziaország és az Egyesült-Államok között létrejött kiadatási szerződések az 1848-iki forradalom által eo ipso hatályukat vesztették; majd az az ellenvetés merült föl, hogy Bett biró nem illetékes a kiadatási szerződések elbirálására. Kifogásolták Montholont, a franczia consult, azt hozva föl, hogy III. Napoleon császár aláírása nem ismeretes az amerikai birák és ügyvédek előtt. Végre, a midőn a consul egy magánlevelet nyújt át, tévedésből, a birónak, Bustord ügyvéd kikapja a levelet a biró kezéből s kijelenti nagy prosopopeiával, hogy vissza se adja, mert az fontos momentumot képez a vádlottak érdekében. Végre is maga Carpentier csömörlött bele ebbe, az amerikai igazságszolgáltatást pellengérre állító, huzavonába, és védője elképpedésire, ünnepélyesen kijelentette, hogy ő maga kívánja kiadatását.

Így került aztán az ügy, egész Francziaország feszült figyelme közt, az esküdtszék elé.

Carpentier-t és Guérin-t Lachaud védte, Grellet-t Desmaret és Parot-t Dufaure és Jules Favre.

«Nagy dolgokban termékeny korunkat – így kezdte beszédit Lachaud, Carpentier érdekében — egy végzetes kór lepte meg,

mely a legjobbakat romlásba, becstelenségbe sodorja. Jó hajlamaik voltak azoknak is, a kik most itt ülnek a vádlottak padján s a kik mocsoktalanok maradtak volna az értelmes embereket iszonyatba ejtő agiotage végzetes ereje nélkül. Gondoljunk hát, uraim, arra az örvényre, a melybe ezek a szerencsétlenek sodortattak. Ne csak a társadalom meggyógyítására, hanem a vádlottak megítélésére is reflectáljunk. S ha számot vetnek önök e ragályos kórral s az ifjúság hevülékenységével, akkor meghozhatják a verdictet.»

Ebből a tenorból szólva, Lachaud utal azon körülményre, hogy Carpentier-t, a kellő ellenőrzés nélkül, oly ifjan helyezték egy rendkívül fontos állásba. Nem tesz ugyan direct szemrehányást a vasúti igazgatóságnak, hogy oly vakon biztak meg hivatalnokaikba s a védelem súlypontját a tőzsdejátékba való belesodortatásba helyezi, de minduntalan visszatér arra, hogy bizony jó lett volna ezeket a szerencsétleneket szemmel tartani, tájékozni magukat életmódjukról. Hiszen Carpentier szeretőt tartott és Georgette kisasszony sok pénzt elnyelt, még ha ki is mutatta, hogy a fő mecenás egy öreg gróf volt. A 280 frankos lakást tartó Guérin pedig oly pénzügyi műveleteket vitt véghez a tőzsdén, hogy azok árán — 43 millió frank! — meg lehetett volna menteni a bukástól XVI. Lajost s vele a monarchiát.

«A mikor valaki oly gazdag, mint Rothschild úr — kiált föl Lachaud — legyen elővigyázó, s ha nem az, legalább távolítsa el a dúsan megrakott asztaltól azt, a ki csak fekete kenyeret eszik.»

Az esküdtszék kimondta ugyan a bűnöst — természetesen — Carpentier-re és Guérin-re, de a bíróság, az enyhítő körülmények tekintetbe vételével, csupán öt évi fegyházra ítélte őket.

Lássuk ezután a de Noé esetet.

1862 október havában, a saint-germaini erdőben, egy párbaj ment végbe Dillon, a «Sport» munkatársa s Gramont-Caderousse herczeg között, a ki gazdag nemes létére zajos és víg életet folytatott, a minőt a császárság alatt annyian éltek.

A párbaj oka egy közlemény volt, mely a «Sport» hasábjain jelent meg s a melyben Dillon hevesen támadta meg Gramont-Caderousse-t, a ki a támadásra egy belga lapban válaszolt. A segédek, fegyverül, a kardot választották s Gramont megölte Dil-

lont. A herczeg törvény elé lett állítva, de Lachaud szárnyai alatt föl lett mentve.

A tárgyalás alatt egy kínos incidens merült föl, vicomte de Noé, nyugalmazott huszárezredes és Villemessant, a «Figaro» szerkesztője között. A nevezettek összeszólalkozásából eredt a szőnyegen levő per.

A párbaj előtt egy pár nappal a «Figaro» a következő czikket tette közzé: «A Jockey-Club egy tagja, a kinek czímerében herczegi korona van, s egy párisi lap munkatársa közt párbaj készül. A herczeg eleinte vonakodott elfogadni a kihívást, mert az elégtételt kérő nem-nemes ember (étant de roture), de utóbb is beleegyezett». Ez a körülmény nagy befolyást gyakorolt arra, hogy a párbaj megtörténjék. A nem-nemes (= paraszt) kifejezést Dillon sértőnek tekintette. Ez tett lehetetlenné minden közeledést s ez tette kikerülhetetlenné a párbajt. Fontos volt tehát megtudni, hogy a közlemény tekintetében kit illet a felelősség. A törvényszéki elnök, a tárgyalásnál, azt kérdezte Villemessant-tól, a «Figaro» szerkesztőjétől, hogy kitől szerezte az ide vágó adatokat. A kérdezett, azon indokból, mert szavát adta, hogy az illetőt nem nevezi meg, megtagadta a választ. «Az illető különben — így szólt Villemessant — a teremben van. Egyedül ő oldhat fel szavam alól.» E pillanatban felállt vicomte de Noé s feloldotta Villemessant-t adott szava alól, de egyszersmind kijelentette, hogy neki semmi része se volt a «Figaro» közleményében, Villemessant pedig azt állította, hogy az egész felelősség de Noé-t terheli, mire az elnök az incidensnek véget vetett.

A tárgyalás bejezése után Villemessant nem nyugodott meg a dementiben, hanem vizsgálatot tartott nyomdájában s azt derítette ki, hogy a kefelevonatot de Noé nézte át s az abban foglalt «plébéien» kifejezést kitörölve, sajátkezűleg írta oda: «comme étant de roture.» A vizsgálatról fölvett jegyzőkönyvet Villemessant, egy levél kíséretében, elküldte a törvényszéki elnöknek s közzétette lapjában. Noé ismételve tagadott mindent s keresetet nyujtott be az iránt, hogy Villemessant és társai 100,000 frankba marasztaltassanak, s Villemessant köteles legyen a «Figaro»-ban s még 25 lapban közzététetni, saját költségén, a hozandó itéletet.

Noé-t Jules Favre képviselte. Villemessant-t Lachaud védte s beszédét így fejezte be: «Ellenfelem, beszéde végin párhuzamot

vont de Noé és Villemessant között. Ezt én is megtehetném, de nem ezen fordul meg a per. Igaz, hogy de Noé nagy névvel rendelkezik; a hadseregben magas állásra tett szert, a mit bátorságának köszönhet, elhiszem; de a születés és a bátorság még nem minden. Ellenfelem példájára én is belebocsátkozhatnék a magánügyek taglalásába, a birósági iratokba s olyan adatokat teremthetnék elő, melyek bizonyára becsesek lennének. De mire volnának jók ezek a kutatások? Vajon a kérdés súlypontja egyik vagy másik fél társadalmi állásában fekszik? Jól tudom, hogy az ily eszközök a kétségbeesett ügyekben használtatnak, a mikor az emberek kénytelenek beletörődni a pervesztésbe s előre megkísérlik megboszulni magukat az igazságszolgáltatáson. De a mikor valakinek nincs mitől félnie, a mikor ártatlansága kétségtelen, a mikor tudja, hogy azok, a kik itélnek fölötte, a tisztesség emberei, mi szüksége volna élete egyes mozzanatainak földerítésére? s föl-fegyverkezve az önök itéletével, kell-e félnie a támadásoktól, bármily hevesek és ügyesek legyenek is azok? Épen azért de Noé-t nem követem e térre. Egy, általa temérdek példányban közzétett röpiratban fegyvertársaira hivatkozik. Én is rájuk hivatkozom s ők is ép úgy el fogják önt itélni, mint a hogy a törvényszék visszautasítja keresetével.»

A törvényszék de Noé-t keresetével el is utasította; mert ha nem is lett, minden kétséget kizárólag, bebizonyítva, hogy a correcturát Noé csinálta, de Lachaud valószínűvé tette, hogy azt más nem tehette s ezenkívül kifejtette a jogczím képtelen voltát: kárpótlást és pedig 100,000 frankot követelni, ily ügyben!

Nem aratott ily sikert Lachaud a hirhedt Garcia-Calzado-ügyben. Igaz, hogy ez egészen csunya história volt, bár szép és hires asszony termeiben folyt le. Madame Barucci szentelte föl a Champs Élysées-n ujon épült palotáját. Elegans társaság gyült össze; Feuilhade de Chauvin, vicomte de Poix, marquis de Vineux, marquis de Vivens, prince Demidoff, marquis de Gramont-Caderousse, Angel de Vallejo de Miranda. Köztük Garcia, a hirhedt kártyás és Calzado, a Théatre Italien igazgatója. Garcia több ízben sprengolta a homburgi és wiesbadeni bankot. Egy ültő helyiben nyert 600,000 frankot s másnap 800,000 frankot vesztett. Különben Mirandának, a spanyol királyi család rokonának volt kebelbarátja, a kitől tenger pénzt elnyert. Calzado is szenvedélyes játé-

kos hirében állt. Egyébként ismert és kedvelt egyéniség minden salonban.

Madame Barucci estélye, a mint el lehet képzelni, vigan folyt le s vacsora után Garcia indítványára, egy kis baccarat járta. Garcia adta a bankot s nyert szakadatlanul. A mikor a bankban 64,000 frank volt, Miranda azt mondta, hogy «tartom» és — vesztett. Immár 128,000 frank volt Garcia kezei közt, a midőn Feuilhade de Chauvin egyszerre csak véget vetett a partienak. Azt sütötték ki, hogy Garcia nem játszott szabályszerűleg s hogy a házi asszony kártyái közé idegen kártyák voltak keverve. Majd Garciára nyiltan kimondották, hogy csalt és hamisan játszott. S a mint annyit bevallott, hogy ő az általa hozott kártyával játszott, kényszerítni akarták, hogy a nyert pénzt adja vissza. De a mint kijelentette, hogy ő nincs azon helyzetben, hogy az egész összeget megtéríthesse, az az indítvány tétetett, hogy ki kell kutatni minden jelenlevőt. Mindenki készséggel vetette magát alá a kikutatásnak. Erre Garcia a nála levő pénzt szerteszét szórta a teremben, úgy, hogy valóságos bankjegyvadászatot tartottak.

Az egész jelenet alatt Calzado távol tartotta magát, egy kukkot se szólt és kereken megtiltotta, hogy őt megmotozzák. Notabene, az egyes partiekban, Calzado több izben mutyiban volt Garciával. Vonakodása bizonyosság volt arra nézve, hogy ő Garcia bűntársa. Így került Garcia és Calzado a törvényszék (tribunal de police correctionnelle de la Seine) elé.

A tárgyalási napon egész Páris a törvényszéki épületbe, vagy legalább is felé özönlött. Háromnegyed órába került, mig a terembe belépő elnök az ülést megnyithatta.

Calzado ügyvéde Lachaud volt s mindent elkövetett, hogy védenczét tisztára mossa. Egy sereg bizonyítványt olvasott fel: Cuba helytartójától, a honnan Calzado származott, a művészektől, és művésznőktől, a kiket Calzado, mint operaigazgató szerződtetett a Théatre Italien-hez, Tamberlicktől és madame Albonitól; igyekezett az odiumot egészen Garciára hárítani; iparkodott kimagyarázni védencze tartózkodó magaviseletét, felhozva, hogy mindenki, a maga módja szerint, véralkatához képest, indignálódik s nem mindig azoknál legerősebb az indignatio, a kik torkuk szakadtából kiabálnak, vannak, a kik egy árva szót se szólnak s ezek a legszerencsétlenebbek; — hiába fordult az esküd-

tekhez, hogy tekintsék Calzado fiának, a kifogástalan fiatal embernek jövőjét: Garcia 5 évi s Calzado 17 havi börtönre lett ítélve, a mely ítéletet a felsőbb bíróság is helybenhagyott.

Annál bámulatra méltóbb sikert aratott Lachaud a Texier-féle mérgezési ügyben. (Affaire de la Meilleraye.)

1867 aug. havában Parthenay egész vidéke izgalomba jött azon hir hallatára, hogy Texier Péter, általánosan ismert és tisztelt, gazdag földbirtokos meghalt és hogy sógornőjét, özvegy Texiernét, gazdasszonyát, Richard Françoiset és Madame Texier atyját, Charlot-t letartóztatták, azzal vádolva őket, hogy Texier Pétert ők mérgezték meg.

«Texier Péter — így kezdi a vádlevél — 53 éves garçon egyedül s visszavonultan élt meilleraye-i kastélyában s hosszas szenvedés után halt meg 1867 aug. 11-én. Betegsége sajátossága s az őt környező személyek magatartása az orvosokban a mérgezés gyanuját keltették föl, a mi kötelességükké tette, hogy följelentést tegyenek. E följelentés folytán a bíróság rögtön fölkereste a haldoklót s oly nyilatkozatokat szerzett s oly bűnjeleket talált, a melyek a fölébredt gyanunak csak megerősítésére szolgáltak.

A haláleset után megejtett vizsgálat kiderítette, hogy Meilleraye-ben egy nagy, a kapzsiság által sarkalt bűn követtetett el.

Az elhunyt Texier egészséges, erőteljes ember volt. Voltak ugyan köszvény-bántalmai, de ezek egészségét nem alterálták valami nagyon. Maga mondta nem egyszer, hogy emésztő szervei jól működnek. Csupán 1867 jul. eleje óta kezdett erős diarrhœja lenni s azóta folytonos erős hányás-inger kinozta. Augusztus elseje óta fájdalmai fokozódtak s tizennegyed napra rá halt meg, iszonyú kinok között. A bonczolásnál az lett constatálva, hogy Texier arsenicummal mérgeztetett meg.

Texier gyomorbajának kezdete azzal az időponttal esik össze, a midőn sógornéja kezdi sűrűn látogatni. Julius 15-ike óta plane állandóan Meilleraye-be telepedett meg, leányaival, cselédeivel: mintha csak leste volna sógora halálát, ő volt a beteg mellett, kizárólag, a gazdasszonynyal együtt. Ketten készítették élelmét s a házi orvos, dr. Ganne, által rendelt orvosságokat ők adták be.

A háziorvosnak már julius 27-ike óta sejtelme volt, hogy a beteggel valami rendkívülinek kellett történni, mert orvosságai a legváratlanabb, a legmegfoghatatlanabb eredményeket idézték

elő. S a mikor az ürülékeket követelte, Madame Texier mindig talált valami ürügyet arra, hogy azok napokig ne kerüljenek az orvos kezébe. Feltünő körülmény volt az is, hogy augustus elsején, a mikor a beteg ordított a fájdalomtól, Texier-né szobájába menekült s szobalánya karjai közt, másfél óráig tartó histericus görcsöket kapott. A halálesetet megelőző napon pedig egy orvost kerített, a kitől irásbeli bizonyítványt vett, hogy sógorának gyomorrákja van s az okozza pusztulását; és ezt a bizonyítványt egész diadallal mutatta a házi orvosnak, mondván: «ez lesz a mi igazolásunk.» Növelte a gyanut az is, hogy Madame Texier atyja, a ki meglehetős rosz hirben állott a vidéken, s csak az imént volt belekeveredve egy hirhedt méregkeverő perébe, a ki négy egyént pusztított el, koronként megjelent Meilleraye-ben és titokzatosan tünt el.

Az indító ok pedig a rettenetes tettre az volt, hogy Texier halála által sógornéja nyomban hozzájuthatott azon tetemes örökséghez, a mely különben a törvényes örökösödés rendje szerint gyermekeire volt szállandó.»

Így előadva a tényállást, az államügyész Texier-nét azzal vádolta, hogy szándékosan tört Texier Péter élete ellen s oly szereket adott be neki, melyek halálát okozták. Françoise Richard, a gazdasszony és Charlot, a fővádlott atyja, bűnsegédek gyanánt lettek vád alá helyezve.

Ily tényállás mellett Lachaudnak helyzete a lehető legnehezebb volt, de könnyítette némileg az, hogy a végtárgyalás folyamán az ügyész a bűnsegédek ellen emelt vádat visszavonta, azon indoklással, hogy nem bir teljes bizonyítékot nyujtani vétkességük tekintetében. Ehez a visszavonáshoz támaszkodott Lachaud és merész fellépésével váratlan fordulatot adott a dolognak. Védő létére vádolt. Elfogadta a mérgezés tényét, de úgy tüntette föl, hogy a bűnös nem lehetett más, mint dr. Ganne, a házi orvos. A védelem szabadsága ritkán volt oly nagy, mint ez esetben s a törvényszéki elnök elnézése a legritkább esetben oly mérvű, hogy félbe se szakította a kiméletlenül vádló, heves kifakadásokkal, vehemens kitörésekkel, mint sujtó fegyverekkel bánó ügyvédet. Mintha Lachaud elfeledkezett volna szerepéről, kivetkőzött volna lényéből. Nem a védő ügyvéd lépett előtérbe, hanem az ádáz ügyész, a ki kérlelhetetlenül sújt és büntetésbe sodor. Izre-porrá

törte a főindokot, a kapzsiságot, kifejtvén, hogy Madame Texier-nek két millió frank értékű vagyona volt — 900,000 frankot a vádlevél is említ — s hogy falujában a szegények védangyalukként imádták. Utal arra, hogy a beteg maga többször így kiáltott föl: az orvos öl meg, átkozott szerivel. Súlyt fektet Ganne nógatására, a mikor Texier már halálküzdelmét vívta: «ha végrendeletet akar csinálni, itt az ideje» s tette ezt a távolabbi rokonok érdekében, a kiket Texier vagyonában részeltetni kivánt. A végén aztán ismét visszatért eredeti szerepéhez s az esküdtek szívéhez szólt:

«Szegény anya! két kis leánya van, a kiket hét hónap óta nem látott. Látni láthatta volna őket; de beereszteni ezeket a szegény ártatlanokat a jéghideg cellába, hallgattatni velük a zárak csikorgását; abban a büzhödt légben nyomni homlokukra az anyai csókot; nem kisérhetni ki őket, a börtön küszöbén túl; szégyen és meggyaláztatás közepette látni gyermekeit: ez iszonyú lett volna. Erre nem birta magát eltökélni. Multkor jóakarói odalopták neki az imádott lények arczképeit és úgy kellett kicsavarni kezei közül, mert szíve elfacsarodott, és sorsa, melyet megadással tűrt, egy pillanatra elviselhetlennek látszott előtte. A szegény gyermekek itt vannak; semmiről se tudnak; jó lelkek, résztvevő szívek vették magukhoz, tűzhelyükhöz; ott játszanak velük egykorú gyerekek, a kik jól tudják anyjuk szerencsétlen állapotát, de gyöngédségből, egy indiscrét szóval el nem árulnák a titkot, úgy, hogy azt hiszik az ártatlanok, hogy anyjuk elutazott, messze, hosszú időre. Gyakran mondogatják: «oh! anyánk csakhamar visszatér — hiszen oly régen elment». Oh! uraim! vannak rettenetes fájdalmak, melyek szétmarczangolják a szivet... De nem folytatom. Nem akarom önöket megindítni. Magam se lennék ura megindulásomnak. Texierné elérkezett szenvedései véghatárához. Ma este kitárja karjait, hogy keblére ölelje gyermekeit. Csak meg ne haljon az örömtől, midőn szeretteit szivéhez szorítja».

Beszéde végeztével Lachaud leroskadt a padra s kezeivel elfödte arczát, perczekig könnyezett. Az esküdtek visszavonultak s húsz percz múlva ki lett mondva a fölmentő itélet.

Megdöbbenve olvastam e fölmentést, mert a tényállásból emberileg bizonyos, hogy Texierné bűnös volt, de az elől se lehet elzárkózni, hogy dr. Ganne is az volt.

A méregkeverés után egy katonai per következik. Az éles

tollú Vitu a Figaro 1872. januári számaiban hevesen megtámadta Trochu tábornokot s különösen azt emelte ki, hogy 1870 szept. 4-én férfiatlanúl cserbe hagyta a halálos félelmet kiálló Eugenie császárnét s a köztársaságiak karjai közé vetette magát. Trochu tábornok panaszt emelt a törvényszék előtt, kifejtvén, hogy Vitu czikkei nemcsak a közhivatalnokot, Páris volt kormányzóját, hanem a magán embert is sértették. Egy sereg előkelő tanu lett kihallgatva: Palikao gróf, a császárság utolsó hadügyminisztere, Chevreau, Magne, Busson-Billault, Rouher, Schneider, Pietri, Camille, Doucet; Mac-Mahon, Changarnier, Chabaud-Latour tábornokok; Jules Favre, Cresson stb.

A közvélemény a perben a császárság és a köztársaság harczát vélte látni s így lett a közönséges rágalmazási perből politikai per. Allou, a nagy köztársasági ügyvéd s Merveilleux-Duvigneaux, a közvádló, oly nagyszabású beszédeket tartottak, hogy egy Grandperret ékesszólására volt szükség, hogy Vitu érdekében az esküdtek hangulata megváltozzék. Grandperret után maga Trochu szállt síkra és egy hosszú beszédben adott számot eljárása indokairól. Az utolsó szónok Lachaud volt, a ki Villemessant-nak, mint a Figaro szerkesztőjének védelmét vállalta el.

Azzal kezdte, hogy egy köztársasági lap czikkéből olvasott föl egy töredéket, mely az ő módszerére vonatkozott. «Hogy hálóba keríti ezt a tizenkét esküdtet, — írja e lap — Lachaud voltaképen mélyen megveti ezeket a derék embereket. Hányszor megcsalta őket! De látszólag nagy tiszteletet tanusít irányukban!» «Ime, — kiált föl Lachaud — mit irnak rólam! Vajjon megérdemeltem-e e támadást? Bizonyára önök is úgy megvetik e sértést, tisztelt esküdt urak, mint én. Térjünk napi rendre».

Beszéde elején azon igéretet tette, hogy nyugodt és mérsékelt lesz. Ezt az igéretet azonban nem tartotta meg, de nem is tarthatta. Minduntalan félbeszakították: hol a közvádló, hol Trochu, hol a közönség. Lachaud azonban nem maradt adós s így történt, hogy még nagyobb hévvel beszélt, mint rendesen szokott. Kiemelte, hogy Villemessant-nak, mint szerkesztőnek, igen könnyű lett volna a felelősség egész súlyát Vitu-re, a czikk irójára hárítani, mert a czikkek megjelenésekor Párisban se volt; de ő is kiállt a síkra, mert meggyőződése, hogy Vitu felfogása helyes, támadása jogosult, mert Trochu lovagiatlanúl hagyta

cserbe a császárnét, a kinek pedig csak rövid idővel azelőtt mondta e hangzatos szavakat: «Asszonyom, ha kell, a törvényhozó testület palotájának lépcsőin vagy a Tuileriák küszöbén életem meg magamat felségedért», majd később: «Katona, katholikus és breton vagyok, kész meghalni felségedért.» És ilyen nyilatkozatok után, szeptember 3-án este, a mikor a sedani katasztrófa híre Párisba érkezik, s a mikor nem lehet kiszámítani, hogy minő újabb katasztrófák következnek, Henri Chevreau lélekszakadva rohan Trochu tábornokhoz, e szavakkal: «Jöjjön, tábornok úr, a császárné meg van törve; szörnyű kínokat szenved, mint uralkodóné, mint hitves és anya. Egy vigasztaló, résztvevő szó az ön részéről le fogja csillapítani. Nemcsak a császárnénak, hanem a nőnek és anyának is szüksége van önre».

«Van-e valaki — kiált föl Lachaud — a ki a szánalmat megtagadja az idegentől? Nem tartozik-e részvéttel lenni azon nő iránt az, a ki felfogadta, hogy palotája kapuja előtt hal meg?

«De a tábornok úr fáradt; nem ebédelt, elmegy majd ebéd után! És nem ment el.

«Itt van, uraim, itt fekszik a per súlypontja.

«Hagyjuk az ismert és ismeretlen nagy csatákat, feledjünk mindent. Itt van egy nő, a ki szenved, a kinek szüksége van önre. Csak egy utczán kell keresztül menni. Csak egy ajtót kell kinyitni. A kormányzó s a császárné palotája közt egyenes összeköttetés van. Appellál szánakozásra s ön nem érzett szánalmat iránta, ön, a ki megesküdött, hogy meghal érte. Kérdem, uraim, olyan tény-e ez, a melyet ne volna jogunk emlékünkbe visszaidézni? Hallják Trochu tábornok válaszát: ő le akart mondani, egyenetlenségben volt a miniszterekkel! A miniszterek! a lemondás! A politika tehát kiszáritja a szíveket? Lényeges-e az, hogy ön dominálja Palikao tábornokot vagy hogy ő legyen felebbvalója önnek? Az a lényeges, hogy ennek a kétségbeesett asszonynak, a ki önhöz fordul, fog-e ön egy vigasztaló szót mondani? Ön ezt nem tette».

S így folyt ez Lachaud ajkairól egy álló órán át, mint az áradat. A megindító eszközök mellett, a pathos magaslatán, az indignatió tör ki belőle, a mikor Trochu tábornok gyors átvonulását, a republicanus táborba való átcsapását fejtegeti.

«S önök, esküdt uraim, azt akarják, hogy ily tettek észre-

vétlenül maradjanak a történelemben? Önök azt akarják, hogy a midőn egy ember a *lelkiösmeret ily rögtönzéseit* producálja, ne csodálkozzunk az ily fajta rögtönzésen? Azt gondolják önök hogy nem közmegbotránkozás tárgya volt: látni egy katonát, a ki reggel még a császári kormányt képviselte s este már a másik kormány feje lett, annyi idő alatt, a mennyi alatt levetette tábornoki egyenruháját s fölvette frakkját, hogy a városházára menjen?»

Mintha csak Hamletet hallanók:

. . . . még czipője sem szakadt el,
Melyben atyám testét kisérte ki.

Hiába vágott közbe Trochu: «és a poroszok?»

Lachaud nyomban visszavágott: «A poroszokkal szemben sokkal hathatósabb védelmet fejtett ki egymaga Thiers, mint a nemzeti önvédelem kormánya. A mikor ilyen gyöngeségek fordulnak elő valakinek életében, igenis szabad azokat jelezni, sőt kell is azokat pellengérre állítani. A mikor valaki ekkorát botlott, nem kívánhatja, hogy azt szárazon vigye el. Igen nagy szolgálatokat kelle vala tennie, hogy ilyeneket megengedhetett magának. Az ókorban egy ember tette ezt: Cicero. Ő is vádolva volt. Vádlóinak élén Cæsar állt s a forumon Cicero nem birt mást felelni a vádra, mint ezt: «Esküszöm, hogy egy napon megmentettem a hazát». Ez igaz volt. Mindenki utána kiáltotta: «ő megmentette a hazát». S megbocsátottak neki. Trochu tábornok! megmentette-e ön Franczia országot? Akkor megbocsátunk önnek. Nem, ön nem mentette meg hazáját».

Ilyen ékesszóló beszéd után nem volt meglepő az eredmény, hogy a rágalmazás tekintetében Villemessant és Vitu föl lettek mentve. Annál több vitára adott alkalmat az esküdtszék határozatának második és pedig marasztaló része, a melynek folytán a törvényszék a meggyalázó kifejezések miatt vádlottakat egy havi elzárásra és 3000 frank megfizetésére ítélte. A jury pedig egész helyesen ítélt: Vitunek joga volt Trochut megtámadni, de nem volt joga arra, hogy azt oly kifejezésekkel tegye, a minőket a Figaro-ban megjelent czikkek tartalmaztak.

Trochu után Bazaine! Trochu ellenében védni két hirlapirót s utána védeni, hadi törvényszék előtt, a metzi capitulálót: nem csekély feladat. Lachaud fiát is magával vitte segítségül, a ki derekasan megállta helyét. Hasztalan. A birói székben nem

esküdtek ültek, hanem katonák, élükön Aumale herczeggel, mint elnökkel. — Tudvalevő, hogy Bazaine halálra lett itélve.

Eddig csupa bűnügyeket láttunk. Most egy civilis ügy van soron. Villemessant, a Figaro szerkesztője, esze és kitartása révén, Páris egyik legeredetibb és leghatalmasabb alakja lőn. Mint minden embernek, a ki szerény helyzetből kiemelkedve, nagy hírre tett szert s nagy vagyont szerzett, Villemessant-nak is sok irigye akadt. Különösen rokonai közt találkoztak olyan elzüllött existentiák, a kiket jótéteményeivel halmozott el s a kik hálából áskálódtak ellene. Egyszer arra a gondolatra jöttek, hogy Villemessant bitorolja azt a nevet, melyet visel. Ki is vitték a párisi törvényszéknél, hogy a Figaro szerkesztőjének meg lett tiltva a Villemessant név viselése. Ezen itélet ellen azonban Villemessant képviseletében Lachaud felfolyamodással élt s a párizsi főtörvényszék meg is adta a módot, hogy Villemessant jogosultságát beigazolja. Ezt vitte keresztül Lachaud a blois-i törvényszék előtt, ad normam apasági kereset, anyasági keresettel (demande en recherche de maternité). Az 1863 február 7-re kitűzött tárgyalásra ugyan meg se mertek jelenni az álnok és agyafúrt rokonok (Cazain és Vézien), de azért Lachaud a legnagyobb óvatossággal merített ki minden bizonyítási eszközt, az ügy földerítéséhez szükséges leveleket olvasott föl egész terjedelemben, tanukat hallgattatott ki s mindezek után egy alapos beszédben resumálta a döntő körülményeket, a melyekből a következő tényállás derült ki.

Augustine-Louise-Renée-Françoise de Launay de Villemessant kisasszony, de Launay gróf leánya, beleszeretett Cartier ezredesbe s a mikor az ezredes, Napoleonnal, táborba szállt, a kisasszony követte imádóját, a nélkül, hogy vele megesküdött volna. Együtt barangolták be, a franczia zászlók alatt, az egész Európát. Közben Cartier ezredes hirtelen meghalt. Szerelmük gyümölcse egy leány és egy fiú volt. A szegény asszony titkolta, hogy gyermekeinek atyjával nem volt törvényesen egybekelve, csak a mikor a kis Hippolyte hivatva lett volna először áldozni, akkor derült ki a valóság. S nem lévén az anya az iránt se bizonyos, hogy a fiú meg van-e keresztelve, Hippolyte, 16 éves korában, ünnepélyesen meg lett keresztelve s a keresztlevél kiállítva. Csakhogy ebbe, tévedésből, azt igtatták bele, hogy Hippolyte Rouenben született, pedig tényleg Varsóban látott napvilágot. Ez

már fegyver volt a zsaroló Cazain és Vézien kezében. 1831-ben egy oly esemény adta elő magát, mely forduló pontot képezett Villemessant életében. Beleszeretett egy szegény leányba s azt anyja ellenzése daczára is nőül akarta venni. S hogy meneküljön minden beavatkozástól, ellenzéstől, egy rosz tanácsadóra hallgatva, mint Cartier jelent meg a békebiró előtt s egy okmányt állított ki, mely szerint ő ismeretlen apától és anyától származott. Ezt az okmányt a blois-i törvényszék is publicálta s ez volt a második fegyver Cazain és társa kezében. A nősülés után kevéssel Villemessant ugyan kibékült anyjával, de elmulasztotta a code civil 334. §-ában foglalt követelményeknek eleget tenni. A 334. §. pedig így szól: «A törvénytelen gyermek elismerésének authentikus okmányban kell megtörténnie, ha az a születési bizonyítványban nem foglaltatik.»

Hippolyte egyszerre csak fölvette a Villemessant nevet, anyja pedig meghalt, mielőtt in optima forma fiául ismerte volna el. Lachaud-nak igen nehéz helyzete volt tehát, midőn a törvény ily formális követelményeivel s Cazain azon nyomatékos kifogásával szemben kellett állást foglalni, hogy litis pendentia forog fönn: a blois-i törvényszék nem lehet illetékes, hanem a párisi, a mely ez ügyben már hozott egy határozatot. Lachaud nagy sikerrel oldotta meg feladatát, s érvei nyomán a törvényszék ki is mondotta, hogy Villemessant továbbra is viselheti e nevet.

Osztályozásom szerint a Villemessant-ügygyel a második csoport véget ért.

A harmadik csoportból első sorban a La Pommerais-ügyet ismertetem. 1863-ban, Párisban, élt egy szerény körülmények közt levő özvegy asszony, Pauwné, a ki magát három gyermekével igon nehezen tudta fenntartani. November 16-án még semmi baja se volt s 17-én este már meghalt. Ez a megfejthetetlennek látszó esemény az elhunytnak minden ismerősét meglepte. A vidékről fölkerült rokonok följelentették a dolgot, egyelőre csak gyanúként hozva föl, hogy Pauwné mérgezés áldozata s a bűnös nem lehet más, mint a ki egy életbiztosítás által érdekelve van. Ez az érdekelt pedig dr. La Pommerais volt.

Az első kérdés, a mi fölmerült, az volt, hogy milyen indító oka lehet a bűnnek? Nem lehetett se a bosszú, se a gyűlölet, mert Pauwnénak ellenségei nem voltak. Minden ismerőse közt

egyetlen egy ember volt, a ki nyerhetett halála által: La Pommerais. Több éve ismerte Pauwnét s Pauw úr halála után szeretője lett. A viszony azonban megszakadt, mert 1861-ben La Pommerais megnősült.

Egyszer azonban, 1863 juniusban megint fölkereste s azzal állított be, hogy biztosítni akarja gyermekei jövőjét s a következő combinatióval állott elő: biztosítson utódai részére 550,000 frankot halála esetére; ő — La P. — fizeti a díjakat s az özvegy ráruházza a szerződésből eredő jogait. Ily alakban világos volt, hogy se az asszonynak, se gyerekeinek az ügyletből semmi haszna se lenne. La Pommerais azonban fölvilágosította a kétkedőt, hogy közvetlen előny is származhat a biztosításból. A szerződés megkötése után Pauwné betegséget szinlel, a biztosító társaságok megréműlnek s rá fognak állni, hogy az asszony 6000 franknyi évjáradékot húzzon. Pauwné nem bírt elég lelki erővel arra, hogy visszautasítsa a csábító ajánlatot s nem volt elég éles látású, hogy csak sejtse is La Pommerais tulajdonképi czélját: szerette ez embert, a ki őt dominálta, a ki grófnak adta ki magát s valószinűvé tette a biztosító társaságok előtt, hogy az ügylet egészen természetes. Úgy tüntette föl a dolgot, hogy neki Pauwnétól törvénytelen gyermekei vannak, s ezek sorsát akarja biztosítni. Gondja volt arra is, úgy informáltatni az érdekelt nyolcz biztosító társaságot, a melyek viszontbiztosítás révén osztották föl a koczkázatot, hogy ő egy dúsgazdag ember, a ki könnyű szerrel fizetheti az évi díjakat, a melyek 18,480 frankra rugtak.

A mint a nyolcz díjkötelező ki lett állítva, azokat «gonosz hamarsággal» magára ruháztatta nagy pontossággal kitüntetve azt is, hogy ez az átruházás azért történt, mert ő kölcsönöket adott időnkint Pauwnénak. De ezzel sem elégedett meg, hanem biztosítni akarta magát minden eshetőséggel szemben s végrendeletet is íratott az asszonynyal, a melyben ez őt általános örökösévé nevezi ki.

A mikor aztán mindezen okmányok birtokában voltak, kezdte útját egyengetni annak, hogy hasznukat is vegye mielőbb. Az az út pedig Pauwné számára a halál volt. Azt adta tudtúl november 12-én az áldozatnak, hogy elérkezett az idő, a midőn magát betegnek kell tettetnie, s hogy lássék is rajta a betegség, ő majd ad be neki valami izgatót. Adott is be neki digitalinet,

úgy, hogy Pauwné, borzasztó hányások után, november 17-én kiszenvedett.

Az itt röviden előadottakat La Pommerais a legvakmerőbben tagadta, s letartóztatásakor Pauwnénak hozzá intézett 23 levelét mutatta föl. Ezekkel a levelekkel azt akarta igazolni, hogy az egész biztosítást az asszony eszelte ki s ő teljes erővel igyekezett arról lebeszélni hogy az azon kölcsönök fedezetére szolgált, melyeket ő az asszony rendelkezésére időről időre bocsátott, s hogy Pauwné még szeptemberben a lépcsőn leesett, s oly súlyos sérülést szenvedett, hogy abban meg is halt.

A vizsgálat folyamán azonban constatálva lett, hogy a 23 levél közül Pauwné egyetlen egyet se írt önként; azokat egytől egyig La Pommerais dictálta s nyomban magával vitte. A levelek megvizsgálásakor kitünt ugyanis, hogy postabélyeggel nem voltak ellátva, s egyiken se látszott nyoma azon kikerülhetetlen gyürödéseknek, a melyeknek minden oly levél ki van téve, a mely több kézen megy keresztül. Viszont vádlott nem is állította, hogy azokat küldöncz útján kapta volna kézhez.

Pauwné megmérgezésén kívül még egy más bün elkövetésének alapos gyanúja is terhelte La Pommeraist: 1861-ben anyósát is megmérgezte.

Ily tényállás mellett s a mikor a vádat Oscar de Vallée képviselte, Lachaud-nak nagyon hálátlan föladat jutott, a midőn a fölmentés mellett plaidirozott. Hiába fektetett súlyt arra, hogy vádlott határozott tagadásával szemben nincs bebizonyítva se a mérgezés ténye, se pedig az, hogy La Pommerais lett volna annak alanya; hiába apellált az esküdtek szánalmára, vádlott tisztességes családjára, ősz atyjára és bánatos nejére. Azon büszke kijelentése se hatott, hogy ő nem köti magát azon védelemhez, melyet vádlott mint rendszert terjesztett elő, s keresi az igazságot vele vagy nélküle. Az se változtatott a dolgon, hogy a biztosítási ügyletet, a melynek létrejöttét habozás nélkül gazságnak tekintette, igyekezett mereven elválasztani a mérgezési bűnténytől. Az esküdtek enyhítő körülmények nélkül bűnösnek találták La Pommeraist, s a törvényszék halálra itélte. Lachaud ugyan meggyőzte a császárnét az elitélt ártatlanságáról s az ő unszolására Napoleon a kérvényre ráírta a megkegyelmezést, de az igazságügyminiszter, Baroche, magából kikelve rohant a Tuilleriákba, s megér-

tette a császárral, hogy a közvélemény a kegyelmi jog ilyetén gyakorlásán fellázadna. A császár engedett s La Pommerais kivégeztetett.

Egy év se telt el a Pommerais-eset óta s ismét egy cause célèbre izgatta föl a kedélyeket. Belgiumban, Anversben, egy fiatal angolt, Readly Károlyt, ágyában halva találtak. A földön egy puska hevert s az asztalon egy kis papirszelet: «Én tettem». Az első gondolatnak, ily körülmények közt, annak kellett lenni, hogy Readly öngyilkosságot követett el. Az egész fogadóban, a hol szállva volt, egy békés hajóskapitányon és nején kívül nem volt szálló vendég, kivéve Readly utitársát, Rish-Allah-t, a ki az elköltözöttnek mostoha atyja volt. Másra, mint Rish-Allahra nem lehetett gyanu. El is fogták rögtön, de a vizsgálóbiró annyira valószínűnek tartotta az öngyilkosságot, hogy negyednapra Rish-Allah szabadon bocsáttatott. Akkor még senki se tudta, hogy minő haszna volt Rish-Allahnak Readly halálából. Ezt az indító okot egy londoni levél derítette föl, de ekkor már Rish-Allah árkon-bokron túl volt s nyoma veszett. A dolog kezdett feledésbe merülni, a midőn egy hamisítási eset ismét fölébresztette. Egy brüsszeli bankár hamis cheque-t váltott be, s a hamisítót bizonyos Osman (alias Ruskovitsch) személyében sikerült kézre kerítteni, a kivel Rish-Allah összeköttetésben volt. Egész sorozata a hamisításoknak került napfényre és Osmannak egy Rish-Allahhoz intézett következő levelét fedezték föl: «Az itt küldött 5000 frankot váltsa föl rögtön angol pénzre s őrizze meg számomra. Hétfőn önnél leszek. E levelet égesse el.» Ez az összeköttetés fölélesztette a kihamvadt gyanút s a vizsgálat újra megindult, a mely a következő eredményre vezetett:

Rish-Allah Syriában született, tanulmányait Londonban és Párisban végezte s orvostudori oklevélre tett szert. Visszatérve hazájába, a hadseregbe lépett s résztvett a krimi hadjáratban. 1857-ben Londonban egy gazdag özvegyet vett nőül, a ki, megelőzőleg, magtalan létére, Readly Károlyt fogadta fiává. Neje 1860-ban végrendeletet csinált, s férjét nevezte örökösévé. Readlynek csupán 5000 font sterlinget hagyott, s rövid időre rá meghalt.

1865. márciusban Rish-Allah és Readly együtt érkeztek Anversbe s Readly oly gyomorfájásban szenvedett, hogy orvost

kellett hivatni. A betegség okát nem lehetett kipuhatolni, de ez arra indította vádlottat, hogy Readlyről a legkülönfélébb híreket terjeszsze. «Valami rosszba töri a fejét» — így szólt egy ízben — «vagy fel fogja magát akasztani, vagy az ablakon ugrik ki.» Egy pár napra rá a lépcsőt söprő lyány látta, hogy Rish-Allah puskát vitt Readly szobájába. Márczius 30-án reggel 7 órakor ugyanez a leány látta, hogy Rish-Allah megy le a lépcsőn s 9 óra felé jön vissza, kopog Readly ajtaján, s hívja a pinczéreket. A leány is oda szaladt, s minthogy az ajtó belülről be volt zárva, Rish-Allah-val élükön, a szomszéd szobán át hatoltak be. A pinczéreknek ez a szólítása azonban csak a félrevezetésre volt szánva, mert Rish-Allah egészen más körülmények közt hatolt a szomszéd szobába.

A szolgálónak föltünt, hogy Readly szobájában az a szekrény, a mely elzárta a két szoba (6. és 7. sz.) közti közlekedést, félre volt tolva. Ez azt sejtette, hogy a 7. sz. szobából reggel valaki a 6-ik számon át távozott. A mint Rish Allah, a szolgaszemélyzettel belépett, rögtön egy papir szeletet talált és mutatott föl, a melyen e három szó volt olvasható: J have done. «Ime — kiáltott föl — maga mondja, hogy ő tette.» Felkapta aztán a padlón fekvő fegyvert és imígy szólt: «Gonosz fegyver, te vagy az oka» s csak azután lépett az ágyhoz s a halottnak még meleg kezét a takaró alól kihúzta.

Readly úgy feküdt, mintha alunnék; csak az ágyban levő vértócsa emlékeztette a nézőt a szörnyű valóra. Az ágyon különben nem látszott semminemű erőszak, küzködés nyoma. Nyakán három, illetve négy centiméter átmérőjű seb tátongott, a mi, szakértők nyilatkozata szerint, arra engedett következtetni, hogy a lövés 40—50 centiméter távolságról dördült el. Az orvosok különben azt is kimondották, hogyha a hulla csakugyan a leírt helyzetben volt, akkor idegen kéz sütötte el a fegyvert. Rish Allah maga is beösmeri, hogy a balkéz a takaró alatt volt s azt onnan ő húzta ki.

Rish Allah azzal akarta az öngyilkosságot valószínűvé tenni, hogy Readly szerelmes volt egy angol leányba, a kinek anyja azonban nem akart beleegyezni a házasságba s e visszautasítás kergette a halálba. Igazolja ezt — ugymond — Readlynak a leányhoz írt több rendbeli levele. Csakhogy azokban a levelekben

Readly harcztérekről beszél, mint a melyeken szép és dicső halál kinálkozik, de nem fenyegetődzik egy szóval se az öngyilkossággal.

Ha tehát a tények mivolta kizárja az öngyilkosságot, Rish Allah az egyedüli, a ki mostoha fiára ily gondolatokat rá fogott.

A vizsgálat első stádiumában súlyt fektettek az asztalon fekvő papirszeletre. De ha az öngyilkosság kizártnak tekintendő, az se lehető, hogy Readly írta a kérdéses három szót. Az asztalra pedig csak az tehette a papirdarabot, a ki a 6-ik számú szobán át távozott.

A bűn tárgyi tényálladéka tehát meg van állapítva s meg van magyarázva indoka is. Ris Allah nemcsak a neje után Readlynek hagyott 5000 font sterlinghez, hanem még 25,000 frank biztosítási összeghez is hozzá jutott, a szegény fiu halála folytán.

Eddig a vádlevél, kivonatosan. Meg kell adni, hogy az tetemes hézagot tüntet föl. A többek közt nem reflectál arra a fontos körülményre, hogy a Readly szobájával szomszédos 6-ik szám nyitva volt-e amikor Rish Allah a szolgaszemélyzettel azon át hatolt a 7-ik számba s ha igen, ki nyitotta ki? Nem fejti ki kellőleg, hogy Readly oly fekvő helyzetben találtatott-e, hogy az öngyilkosság csakugyan kizártnak volt tekinthető.

Ezek a hézagok a 10 álló napig tartó végtárgyaláson bizonyára ki lettek töltve, de sajnos, hogy Sangnier, Lachaud védbeszédeinek gyűjtője mindebből semmit se közöl, csupán oly exotikus dolgokat, hogy p. o. a tárgyalási teremben egy ágy volt felállítva s abban belga katonatisztek és fegyverkovácsok, az esküdtek felvilágosítására és a közönség érdeklődésének legmagasabb fokig való emelésére formalis mutatványokkal állottak elő, annak demonstrálására, hogy Readly hogyan vihette véghez az öngyilkosságot.

Ezt akarták a védők is — természetesen — minden áron igazolni. Mondom, védők, mert Rish Allah-nak nem volt elég egy védő: kettőt választott a javából, Graux brüsseli ügyvédet, a ki később pénzügyminiszter lett s Lachaud-t. Ez utóbbi használatba vette mindazon fegyvereket, a melyekkel, különösen esküdtszék előtt, oly bámulatosan tudott bánni. Élénk színekkel festette vádlott előéletét, hogy mennyi kitüntetést szerzett a hadjáratokban, hogy Readly több levélben elösmeri, hogy Rish Allah volt az

ő egyetlen, legjobb barátja s erre így kiállt föl Lachaud : «Szívünk igen jól tudja, kit szeret és kit nem szeret. A világ összes államügyészei kétségbe vonhatják vonzalmamat s szívem azt súgja, hogy ők mindnyájan tévednek.» Readlayt, a nyavalyatörésben szenvedett, szerencsétlen fiatal embert úgy állította oda, mint a kinek okvetlenül meg kellett magát ölnie, mert forró szerelme viszonzott volt ugyan, de az anya tilalma áthághatlan akadályt képezett. Rá mutatott arra, hogy Rish Allah gazdag és lovagias ember, a kiről föltenni is képtelenség, hogy egy pár nyomorúlt 1000 frankért azt ölte volna meg, a kit édes gyermekeként szeretett.

Az esküdtek mélyen megvoltak hatva s ezt a hatást az elnök se ingathatta meg, mert tudvalevőleg a belga törvény régen eltörölte az elnöki résumé-t. S így történt, hogy Rish Allah föl lett mentve. Pedig a dolog úgy áll, hogy a birák fölmenthették volna mert a büntény, minden kétséget kizárólag nem volt beigazolva; de az esküdtek bizvást elitélhették volna, mert valószínűvé volt téve, hogy az öngyilkosság kizárásával, Osman kebelbarátja, Rish Allah volt a gyilkos.

De hagyjuk el ismét a fenyítő törvényszék idegfeszítő színterét s lássunk újra egy civilis ügyet, mely azonban szintén nem nélkülözi a drámai érdeket.

Chateaubriant Alfons az iránt folyamodott a törvényszékhez, hogy apját és anyját, monomania czímén, helyezzék gondnokság alá (interdictio).

Azt adta elő, hogy szülei gyalázatos és képtelen magaviseletet tanúsítottak vele és testvéreivel szemben s hogy ezen magaviseletük jele elméjük megfogyatkozásának. Az apa és anya tagadták a vád alaposságát s gyermekeiknek hasonló ocsmányságokat lobbantottak a szemükre. A szülők ez időben már aggastyánok voltak s a nekik imputált cselekmények gyermekeik kis korára lettek visszavezetve.

A Chateaubriant család, egész Vendéeban, egyike volt a legelőkelőbbeknek s a legtiszteltebbeknek. Az öreg gróf Chateaubriant-nak 9 gyermeke volt: kettő zárdaszűz lett s a többi hét a lehető legrendetlenebb életet folytatott. Folytonosan czivakodtak szüleikkel, a kiket Lachaud védelmezett s azzal kezdte, hogy ez a per hála Istennek, példátlan s az annalisokban annak demonstrálására lesz megőrizve, hogy vakmerőség és kapzsiság mire

visz egy nyomorúlt fiut. Ha az atya továbbra is ellátja drága fiacskáját pénzzel, a miből annak soh'se volt elég, akkor ez a per soha meg nem született volna. Volt egy még rakonczátlanabb testvére, de az legalább bátor katona volt. Ugy is halt meg. «Hogyan! — kiált föl Lachaud — ön nem gondolt arra, hogy ha a támadás gyűlöletes, úgy a védelem rettenetes lesz.» Rettenetes is volt, mert L. kiméletlenül jellemezte a féktelen testvéreket, kivéve a két leányt, a kik zárdába menekültek, hogy ne lássák azt a vészes tusát, a mi éveken át folyt szülők és gyermekek közt. Kiméletlen volt az orvos iránt is, a kinek véleményére támaszkodva, állitotta Alfons, hogy szülei bolondok. «Brierre de Boismont — mondja Lachaud — bizonyára kiváló elmegyógyász, igen tiszteletreméltó ember, de mint minden elmegyógyász, prædisponálva arra, hogy mindenütt őrültséget fedezzen föl. Tanulmányainak specialás volta, a gyógyitási vágy, a nagylelkű gondolat, hibásak helyett betegeket találni: mindez befolyást gyakorol az elmegyógyászokra és pedig oly fokon, hogy az ember soha se lehet biztos az iránt, hogy józan eszűnek tartanak-e valakit. Kérdés: ha egyik orvos megvizsgálná másikat, nem lenne-e ennek az az eredménye, hogy a tudomány megszabadulna a hires speciálistáktól.»

Az orvosi vélemény mellett még két körülmény bénitotta meg Lachaud fáradozásait: 1. az eleve összehivott családi tanács egyhangúlag kivánatosnak találta az interdictiót; 2. maga Chateaubriantné beleegyezett a gondnokság alá helyezésbe. Ilyen tények mellett a legtöbb, a mit L. kivihetett, egy közbeszóló végvégzés volt, mely meghagyja felperesnek, hogy bővebb adatokat szolgáltasson a törvényszék rendelkezésére.

A vendée-i per után, mely egy vidék érdeklődését keltette föl, egy oly ügyről kivánok szólani, mely világszerte beszéd tárgya volt.

1869. szept. 20-án, Párizs közelében, Pantin község határában, egy földmíves ment ki a mezőre, a midőn egy luczernásban vérnyomokat talál, majd egy zsebbelit, s a mint tovább kutatott, egy hullát. Siet a dolgot följelenteni s a hatósági személyek megjelennek a helyszínén: hat hullát találnak, egy asszonyt és öt gyermeket, borzasztóan össze-vissza szurkálva. A nyomozásból kitünt, hogy a nő Kinckné volt, egy elsassi hámorosnak a neje.

A fogadó lajstromában, a hova Kinckné beszállt, egy Kinck János nevű ember is előfordúlt, a kinek szintén nyoma veszett. Az első föltevés az volt, hogy ez a Kinck János pusztította el családját. A véletlen azonban csakhamar más nyomokra vezetett. Havreban egy rendőr előtt feltünt egy idegennek látszó munkás rejtélyes magaviselete: letartóztatta, de a ficzkó útközben belevetette magát a tengerbe. Szerencsére egy hires úszó volt a közelben s kifogta. A letartóztatott egy 20 éves, vézna kinézésű munkás volt, s Troppmannak nevezte magát. Eleinte össze-vissza hazudott mindent, de végre is kisült, hogy ő mérgezte meg az öreg Kinck-et és 16 éves fiát Elsassban s azután meggyilkolta az asszonyt, a ki terhes volt s öt gyermekét. Mindösszeségesen tehát nyolcz ember halálát okozta ez az egy gémberedett alak. Irtózat fogta el egész Párist. Türelmetlenül követelték, hogy mihamarabb el legyen ítélve. Nem elégedtek meg a puszta halálbüntetéssel, hanem felnégyelést és egyéb kinzó, példás, büntetéseket hoztak javaslatba. A mikor pedig nyilvánosságra került, hogy a vérszopó Troppmann Lachaud-t kérte föl ügyvédjének s ez el is fogadta, az indignatio általános volt. Fenyegető levelek halomszámra érkeztek a védőhöz, a ki ezek hatása alatt kezdte védbeszédét.

«Troppman fölkért, hogy védelmezzem. Kötelességet teljesítek ezzel. Azok, a kik nem ismerik az ügyvéd hivatását, csodálkozhatnak. A kik azt mondják, hogy vannak oly fertelmes büntettek, oly iszonyú gonosztevők, hogy lehetetlen a büntetésnek legcsekélyebb enyhítést is követelni, a kik így gondolkoznak, tévednek és nemes indignatiójukban, az igazságot összetévesztik a haraggal és boszúval.»

Lachaud nem kivánta menteni az irtózatos büntettet; megmondta, hogy mielőtt ügyvédje lett volna a vádlottnak, birája volt, csak azt hangsulyozta, hogy Troppmann egymagában nyolcz, vagy mondjuk hét egyént nem mészárolhatott le. A védelem súlypontja tehát abban feküdt, hogy ne itéljék el, ne végezzék ki hevenyészve ezt a komor, hallgatag, s jóllét ábrándképeibe fulladt, Sue «Bolygó zsidó»-ja által rögeszmére keltett 20 éves ifjút, mert akkor esetleg örökre büntetlenül maradnak bűntársai, hanem függeszszék föl a tárgyalást s nyomozzák újra a vétkeseket. És ebben tökéletesen igaza volt Lachaud-nak. De a közvélemény erős nyomása alatt összehivott esküdtszék, ha már egyszer összeült,

nem mondhatott ki egyebet, minthogy Troppman halálnak halálával múljék ki.

A pantini gyilkosság után hat évig nem volt nagy ügye Lachaudnak. Közbejött a porosz-franczia háború s ez nemcsak a múzsákat némította el. A mi hires ügy fölmerült, t. i. a Wimpffen-eset, az is a háborút vallotta szülőanyjának. Wimpffen tábornok egy fecsegő vén katona volt, a ki nem fért a bőrében. Nemcsak könyvet írt Sedan-ról, hanem a Siècle-ben folyton gyalázta III. Napoleon-t s mellesleg bajtársait is. Paul de Cassagnac-nak se kellett több. Lapjában, a «Pays»-ben, oly kegyetlenül lehordta Wimpffent, hogy ez magánkívül válaszolt, a mi Cassagnac részéről ismét egy maró czikket provocált. Olvasni kell e czikkeket. A journalistika gyöngyei. A komoly támadás mellett azt is szemére lobbantja a katonából lett hirlapirónak, hogy levelében hány helyesirási hibát követett el s a mikor a generális hosszas szolgálatára és kitüntetéseire hivatkozik, Cassagnac így szól: «A 40 éves szolgálat csak azt mutatja, hogy ön elvesztegette idejét és semmit sem tanult, s a mi decoratióit illeti, ezekre csak azt jegyzem meg, hogy a ki adta, hibázott, a mikor adta. Ez az egész.» Vajon jogosult-e ez a hang? Az kétségtelenül.

Vegyük csak szemügyre Wimpffen viselt dolgait. Aug. 31-én elindul Párizsból, zsebében a hadügyminister titkos rendeletével, a melynek értelmében, az esetre, ha Mac Mahon-nak valami baja történik, ő neveztetik ki főparancsnokká. Szerencsésen oda ér a hadsereghez. Sept. 2-án reggel 6 órakor Mac Mahon megsebesül s a vezényletet átadja Ducrot-nak, a ki belátva a kétségbeesett helyzetet, a legmesszemenőbb intézkedéseket teszi, hogy minden irányban a visszavonulás rendben történjék. Wimpffen még mindég nem szól egy kukkot se. Csak a mikor neszét veszi, hogy Lebrun tábornok, Bazeilles-nél, egy pillanatig előnyomul, s a mikor azt gondolja, hogy minden jóra fordulhat, tehát kilátás van olcsó dicsőségre, rukkol ki Palikao rendeletével s veszi át a főparancsnokságot. Nyomban támadót fuvat mindenfelé s Ducrot-val kezd értekezni.

Ekkor ment végbe a két tábornok közt a következő párbeszéd:

Wimpffen: Igen, hátunk megett csak lovasság van. Ez azonban nem nyugtalaníthat. Douay tábornok azt feltartóztatja. A mi

minket illet, szedjük össze minden erőnket, hogy izre porrá zuzzuk mindazt, a mi Lebrun előtt van.

Ducrot: De merre menjen a gyalogság, mely reggel óta Francheval-tól Villers-Cernay-nek tart, ha nem Illy felé?

Wimpffen: Illy? mi az az Illy?

Ducrot: Ah! ön nem tudja, mi Illy? Ide nézzen — s kitárva a térképet folytatja: «Nézze a Meuse kanyarulatát, mely észak felé hajlik s a folyam és a belga határ közt egy szűk helyet hagy. Itt csak egyetlen egy átjáró van s ez Illy! Ha ezt kézre keríti az ellenség, úgy veszve vagyunk.»

Erre a párbeszédre jegyzi meg Cassagnac: «Wimpffen alig méltóztatott egy pillantást vetni a térképre. Igy tehát önnek fogalma se volt Illy-ről, a helyzet, a harcztér kulcsáról. Ön a földrajzzal ép oly sansfaçon bánt el, mint a franczia nyelvtannal s ez egygyel több tudatlanság, a mit a republicanus táborban oly könnyen megbocsátnak önnek, a mint Gambettának elnézték, hogy Epinay-sur-Seine-t összetévesztette Epinay-sur-Orge-zsal.»

S ilyen helyszíni ösmeret mellett Wimpffen ész nélkül fuvatja a támadót — de nem sokáig. Két órakor már oly eclatans volt az óriási vereség, hogy maga a császár kitüzette a fehér lobogót. Mindenek vége volt.

Mint említettem, Wimpffen nem nyugodott bele a rettenetes évbe, hanem piszkolt mindenkit, császárt és tábornokokat, könyvben és hirlapi czikkekben. De Cassagnac kegyetlenül megfelelt neki. Annyira elevenre talált, hogy Wimpffen beperelte rágalmazás és becsületsértés czímén. Ügyvédjének nem kisebb embert választott, mint Jules Favre-t. Ámde Cassagnac Lachaud-t kérte föl. Jules Favre republicanus hévvel indította meg a támadást, mire Lachaud igy kezdte: «A mi igen tisztelt ellenfelem politikai működését illeti, arra nézve itéletet mondani nem tartom magam illetékesnek. Francziaország tudja, mit tett Favre s itéletét meg fogja hozni. A mi pedig katonai tudományát illeti, a mivel egy órán át bámulatba ejtette önöket, esküdt uraim, erre nézve megvárom a szakértők nyilatkozatát. Tudtomra, Wimpffen tábornok ügyvédje még nem marsallja Francziaországnak.» Hangsúlyozza L., hogy Wimpffen annyival inkább ki volt téve a kritikának, mert maga feszegette hirlapilag a történteket. A mikor aztán neki fordul a rud, akkor jajveszékel és panaszra megy a birósághoz,

katona létére. «Jó is volna — mondja L. — gyakorolni a hatalmat és menekülni a birálattól, a felelősségre vonástól. A mikor egy ember, akár a katonai, akár a polgári életben, mások fölé akar helyezkedni, jogos és igazságos, hogy tettei kritika tárgyát képezhessék. Mindent lehet mondani, a mi nem rágalom. Jogom van megmondani, hogy ha roszul cselekedett; jogom van ezt szenvedélyesen, kiméletlenül szemére hányni. A törvény csak azt követeli, hogy a mit mondok, az igaz legyen . . .»

Nemcsak a franczia szakértőkre, hanem a német táborkar által kiadott hadtörténelmi tanulmányokra is hivatkozik Lachaud, a melyekben ki van mutatva, hogy az egyetlen helyes terv a Ducrot-é volt s hogy Wimpffen okozta a capitulatió rettentő voltát. «Lehetetlen el nem ösmerni, — mondja L.— hogy a capitulatio az ön műve. A legnagyobb felelősség önt terheli. Ha vannak nagy bűnösök, úgy ön a legnagyobb. A mikor minden el volt veszve, a császár kitűzette a fehér lobogót, de csak azért, hogy ezer meg ezer szegény katona életét megkimélje.» S Wimpffen még abba is bele mert kötni, hogy a császár ezt az ő híre és tudta nélkül rendelte el. Oly kötözködés, hogy undorral fordulunk el az ilyen embertől. Erre mondta Cassagnac: «ön nem egyéb, mint egy vörös nadrágba tévedt zugprókátor.»

A szerencsétlenség poharát fenékig kiürítő III. Napoleonnak azt is meg kellett aztán érnie, hogy oly támadások után, a minőkkel Wimpffen is illette, a nemzetgyűlés egy tagja, parlamenti enquête-ben azt merte mondani, hogy III. Napoleon gyáva volt, a mikor ki van mutatva, be van bizonyítva, hogy sept. 2-án Sedánnál, keresve kereste a halált s még az se jutott osztályrészeül, hogy egy golyó találja. És ezt az embert bántalmazta útonútfelen Wimpffen tábornok, az a Wimpffen, a ki Sedan-nál nem röstelte kikötni magának, a német főparancsnoktól, hogy ennyi meg ennyi lovat szabadjon magával vinni s vitte is őket menten, Stuttgartba.

Nem lehet csodálkozni, hogy a mikor mindezek a dolgok Cassagnac tudomására jutottak, 30 éves forró vére fölpezsdült s attól se kellett tartani, hogy egy szónoknak — még ha az Jules Favre is — prestige-e akkora legyen, hogy rehabilitálja az elbukottat s ledöntse azokat, a kik fennen hordhatják fejüket. — Az esküdtszék Cassagnac-ot föl is mentette.

Venio nunc ad fortissimam litem. Halljuk a vádiratot.

1863. jul. 8-án rejtélyes dolgok hozták izgalomba Montpellier lakosságát. Jul. 7-én este, Armand, gazdag földbirtokos szobalánya a pinczébe ment s ott panaszos hangokat, nyögéseket hallva, fölsietett, hogy ezt urának megjelentse. Ez eleinte semmibe se vette a leány beszédit, de utóbb engedett s vele együtt lement a pincze azon részébe, a honnan a jajgatások eredtek. A mint oda ért egy ajtónyiláson át benézett a pinczének egy elzárt részébe, s ott inasát, Roux Móriczot pillantotta meg, a ki az nap reggel 8 órakor eltűnt, nyomtalanúl. A szerencsétlen zihált, arcza a föld felé volt fordulva s alig adott életjelt magáról. Nyaka egy kötéllel volt körűltekerve, a melynek egyes részei mélyen bevésődtek testébe. Egy másik kötéllel karjai, lábai pedig egy zsebkendővel voltak összekötözve.

Az a körülmény, hogy a kötél nem volt bogra kötve, hanem a nyakon lógott, egy pillanatra öngyilkosságot sejtetett, de a karok és a lábak erőszakos összekötözése nyomban megczáfolta e föltevést. Roux Móricz állapota a lehető legsúlyosabb volt. Még egy pár percz és megszűnt élni. Az orvos konstatálta, hogy testének legnagyobb része jéghideg volt s ütere alig vert. Az első dolog volt tehát a szerencsétlent életre hozni. Ez csakhamar meg is történt s másnap a vizsgáló biró meg is kísérelhette a kihallgatást, a nélkül, hogy ez a betegre nézve veszélylyel járt volna. Roux hangja egészen elveszett, de tudott olvasni s egy alphabet segélyével, meg bírta jelölni urának, Armand-nak, nevét, azzal vádolva — mindig az alphabet segélyével — hogy meg akarta őt gyilkolni.

Ez a vallomás bámulatba ejtette mindazokat, a kik tanúi voltak a kibetűzésnek. Igaz, hogy Armand nem kifogástalan ember, de bármily heves és durva legyen is, a milyennek általában ismertetik, nehezen érthető, hogy a vadság ily őrjöngése vett rajta erőt. De Roux ragaszkodott állításához s azt oly kifejező taglejtésekkel kísérte, hogy minden kétely ki volt zárva. A mint pedig beszélő tehetségét visszanyerte, ezeket mondotta: Jul. 7-én reggel 8 és $^1/_4$9 óra közt lement a pinczébe, hogy a napi fogyasztásra szükséges fát felhozza. Épen térdelt az ajtó mellett, a mikor hallja, hogy ura, Armand közeleg s azt kiáltja: «Majd megmutatom én neked, hogy az én házam nem csapszék» s ezzel

oly csapást mért rá, hogy lebukott a földre. Az ütés erőtlenné tette, de eszméletét nem vesztette el, úgy, hogy érezte, hogy testét összeszekötözik s aztán elájult. Jó későre nyerte vissza eszméletét, hogy helyzete egész borzasztóságát észlelje.

Armand, a mint az áldozattal szembesítve lett, nem bírta megtartani hideg vérét, a mit pedig jul. 7-én ugyancsak fitogtatott. Roux Móriczot, hóhéra láttára, ideges rángatódzások fogták el, a melyeknek ékes szóló kifejezése nem kerülte ki a vizsgáló biró figyelmét. Megjelölte a bűnöst, mielőtt beszélni birt volna, s a mikor a gondviselés visszaadta beszélő képességét, ép oly érélyesen nevezte meg kínzóját, mint a mily következetességgel megjelölte. Vádlott a védekezési eszközök különbféle nemeit kísérlette meg, s mindannyit sikertelenül. Eleinte azt akarta elhitetni, hogy jelen esetben ismeretlen kezeknek tulajdonítandó a gyilkossági kísérlet s az értelmi szerző Roux kedvese. Később azt kivánta demonstrálni, hogy öngyilkosság esete forog fön. Ma pedig azt akarja valószínűvé tenni, hogy Roux simulálta a fájdalmakat, a sebeket, hogy tőle, a gazdagtól, nagyobb összeget csikarjon ki. Ezt a sok különböző rendszert azzal tetőzi be, hogy alibi-t akar igazolni, a mi még épenséggel nem sikerül.

Összegezve a mondottakat, ha az indító ok nem is elég komoly a bűn irtóztató voltához mérten, nem kell elfelejteni, hogy Armand-nál az ily fajta tettek hagyományosak. Több ízben fordult elő nála a brutalitásnak oly hallatlan mérve, minden igaz ok nélkül, hogy azok következményeit csak nagy áldozatok árán sikerült enyhíteni.

Bárminők legyenek is egyébként a gonosz indulatok, melyek Armand-ot a neki imputált bűnre indították, a bűn meg van, kétségtelen s minden körülmény logicailag bizonyítja létezését. A gyilkos zsebkendője, a melylyel áldozata lábai össze voltak kötözve; a kötelek, a melyekkel Roux Móricz karjai össze voltak kötözve s a melyek szakasztott olyanok voltak, a minők Armand birtokában találtattak; végre a hideg kegyetlenség, a melynek a vádlott tanújeleit adta, bűnös akaratának makacssága, a ritka gondosság, a melylyel palástolni akarta tettét s a perfidia, a melylyel lehetetlenné igyekezett tenni minden segélyt, mindez bizonyítja a vádlott bűnösségét, előre megfontolt szándékát, a mely kizár minden enyhítő körülményt.

Csaknem szóról szóra lefordítottam az ügy fontosságához mérten legalább is rövidnek és merésznek mondható vádiratot, a mely teljesen hijával van azon döntő körülményeknek, a melyek az érem másik oldalát mutatják. Ha a többi ügynél jogosult is azon megrovás, hogy Sangnier nem igen erőltette meg magát a tájékoztató adatok közlésében, ez esetben el kell ismernünk, hogy fáradságot vett magának s elég kimerítően utalt azon momentumokra, a melyekre oly méltán támaszkodott mestere.

Ezen védelmi adatok szerint, Armand, a mint értesült Roux szánandó helyzetéről, maga futott orvos és rendőr után. A hivatalos közegek, az első pillanatban, öngyilkosságra gondoltak; viszont Armand volt az első, a ki nyiltan azon nézetének adott kifejezést, hogy itt bűnös cselekvénynek kellett közre játszania. A mikor pedig Roux, a famosus alphabet segélyivel, Armand-t jelölte meg kínzójául s a vizsgáló biró nyomban maga elé idézte vádlottat, Armand erélyesen tiltakozott ezen absurd vád ellen s azonnal alibi-t kívánt igazolni, mondván, hogy azon órában, a melyben a bűntény állítólag elkövettetett, ő neje ágyában volt s erre nézve hivatkozott a szobaleányra. Csakhogy a szobaleány azt vallotta, hogy a mikor ő $^1/_2$9-kor bement a szobába, ott nem látta Armand-ot, hanem igenis látta 9 órakor, az ebédlőben. Ezen vallomás folytán lett Armand letartóztatva.

A következő éjjel Roux Móricz teljesen visszanyerte eszméletét s beszélni is tudott. A vizsgáló biró előtt ismételte mindazt, a mit jelekkel mondott. A szembesítés a vádló szolga s a vádlott gazda közt viharos jelenetet idézett elő. Armand az istenre kérte Roux-t, hogy ismerje el ártatlanságát. A szolga makacsul ragaszkodott vádjához. A fölháborodott Armand nyomorultnak mondá vádlóját s ez, bár eleve azt hajtotta, hogy nagyon gyengének érzi magát, olyat rugott volt gazdája felé, hogy egy börtönőrt, a kit Armand helyett ért a rúgás, levert a lábáról.

A kihallgatás után egy pár napra rá a vizsgáló biró arról értesült, hogy a kórházba szállított Roux, az utolsó kenetet volt fölveendő: oly rosszul érezte magát. A vizsgáló biró oda sietett s a történteket az esküdtszék előtt így adta elő:

«Reggel öt órakor a lelkészhez mentem s így szóltam hozzá: tudom, minő járatban van; nem is szándékozom a szertartást zavarni, csak azt akartam említeni, hogy alkalom adtán egy pár

szót fogok Roux-hoz intézni. Ezután fölmentem a beteghez s ismételve azt kérdeztem tőle, hogy megmarad-e vádja mellett? E pillanatban megnyilt az ajtó s a folyosó végén feltűnt a pap, a szentséggel. Roux nem hallgatott többé reám, szemét merőn a papra szegezte, a ki lassan közeledett s a szentséget az ágy szélén rögtönzött oltárra helyezte. Erre így szóltam: Móricz, ime az ünnepélyes pillanat; a készülő szertartás mutatja, hogy ön nem soká fog az élők sorába tartozni. Képes volna-e most is bűnt követni el, szentségtörést, makacsúl vádolni Armand-t, ha ártatlan?» Roux kissé fölemelkedett ágyából, rám nézett, kezét fölemelte s így szólt: «Vizsgáló biró úr, esküszöm az élő Istenre, hogy Armand a gyilkosom s hogy a bűnt oly körülmények közt követte el, a milyeneket megjelöltem...» Az ágy mellé térdeltem s így assisáltam a szertartásnál».

Ezzel a jelenettel, a melyről a vizsgáló biró egész áhitattal úgy nyilatkozott, hogy «az nem vígjáték, hanem tragœdia volt, a mi kitörölhetlen nyomokat hagyott mindazok lelkében, a kik jelen valának», — a vizsgálat befejeztetett s Armand az esküdtszék elé állíttatott. A tárgyalást azonban el kellett halasztani, mert a megelőző napon újabb sensationalis esemény történt. Roux Mór — a mint maga beszélte — újabb megtámadásnak volt kitéve. Éjjel ment haza, az utczán valaki orvul rárohant és sulyosan megsebesítette.

Ezen újabb eset arra indította Lachaud-t, mint Armand védőjét, hogy lépéseket tegyen a semmítőszéknél, hogy az ügy a montpellier-i esküdtszéktől elvonassék s Armand az aix-i esküdtszék elé állíttassék. Valóban, Montpellier egész lakossága oly izgalomban volt, olyan szenvedélyes két párt alakult, hogy az onnan kikerült esküdtekben nem lett volna meg a kellő higgadtság, a megkivántató függetlenség. Aix-ben is oly fokú volt az érdeklődés, a minő ott soha elő nem fordult.

Armandnak két védője volt: Lachaud és Jules Favre. Lachaud ment először tűzbe s oly verve-vel, oly meggyőzőleg beszélt, hogy az elismerést még ellenségei se merték tőle megtagadni. Szembe állította a vádlót és a vádlottat. S míg ezt mint nemes, nagylelkű, közbecsülésben részesülő, bár hirtelen haragú embert tüntette föl; amabban az elvetemült, korhely, álnok szolga visszautasító alakját domborította ki. Jellemzése nem általános körvonalokban

mozgott, hanem a legapróbb részletekig, az utolsó vonásig találó volt. A tanuk vallomásaiból állította össze a képet s kézzelfoghatóvá tette vádló színlelését. Kifejtette ennek a színlelésnek két rendbeli nagy okát: a hiuságot és a kapzsiságot. Roux híres ember akart lenni s nagy összegű kártérítésre speculált. Megtévesztette a buzgó, de sentimentalis vizsgáló birót, mert akkor is komédiázott, a mikor a pap a szentséggel közeledett felé s a mikor a vizsgáló biró mindenre kérte, a mi szent, hogy mondjon igazat. Lépre vitte az államügyészt, a ki elég naiv volt s azt is terhelő körülménynek vette, hogy Roux lábai az Armand zsebkendőjével voltak összekötve.

Nem idézek Lachaud beszédéből, mert az egészet le kellene fordítanom. Újabb és újabb elolvasás után csak megerősödöm abbeli nézetemben, hogy ez legkiválóbb beszéde.

Az esküdtszék Armand-t felmentette, de a törvényszék, ennek daczára, 20,000 frank kártérítésre ítélte ; a mi nyilván ellenmondás volt s nagyon érthető, hogy a cour de cassation ezt az ítéletet megsemmisítette.

Ime rövid foglalatja azon fontosabb és érdekesebb eseteknek, Lachaud gyüjteményéből s egy pár vonás, egy pár idézet beszédeiből.

Ha valaki, úgy én érzem legjobban, hogy mily sovány és száraz kivonat ez, s hogy mily halvány képét tudtam adni a nagy szónoknak és ügyvédnek. S ha mégis elő merek állni, azt azon tudatban teszem, hogy nálunk az ily kisérlet se czéltalan s van, vagy lehet legalább bizonyos haszna.

Szabadjon különben ez alkalomból jogi állapotaink némely árnyoldalára rámutatnom. A mi édes hazánkban azok közül, a kik írnak, sokan úgy el vannak telve önmagukkal — s ezek a nagyképűek — hogy minden oly törekvést, mely nem mesterségükbe vág, vagy nem szájuk íze szerint van, souverain lenézéssel fogadnak; azok pedig a kik nem írnak, természeti iszonynyal viselkednek a scriblerek iránt és saját apró-cseprő dolgaik vagy napi foglalkozásuk igájába görnyedve, czéltalannak, feltűnési jeleskedésnek tartanak minden ilyen irka-firkát. Hogy én se egyik, se másik felekezetnek dölyfösségével vagy alantjáróságával nem törődöm, eléggé megfogható. Irtam azok számára, a kiknek érzékük van az ügyvédi hivatás iránt, de a kiknek sem idejük, sem

kedvük nincs, két vaskos kötet átolvasására, hanem szívesek szentelni egy órát nekem, a ki tájékozást kivántam nyújtani azon nagy ügyek felől, a melyekben Lachaud, mint védő szerepelt.

Az is szembeszökő, hogy szüntelen panaszkodunk. A biró és tanár azt hangoztatja, hogy tenger-dolga van; az ügyvéd és közjegyző viszont azon panaszkodik, hogy nincs elég dolga. Senki sincs megelégedve sorsával és pályájával. Mindenki ujabb és ujabb állás felé tendál. Ezt fejezi ki páratlan humoristánk, legujabb művében: * «Magyarországon senki sem azért lép valamely poziczióra, hogy ott megmaradjon. A járásbiró nem azért lesz járásbiróvá, mert tetszik neki ez a pálya s mert a legszebb életfeladatnak tartaná, a szegény embernek szolgáltatni igazságot. Óh dehogy, ő szeptemvir akar lenni, vagy talán főügyész . . ez neki csak átmenet. A képviselő sem azért jön be a házba, mert erőt és ambicziót érez magában a törvények alkotásában részt venni. Neki ez csak átmenet . . a hely, a honnan lesben várja a szerencsét. Az ügyvédség is átmenet, az alispánság is. . . Itt minden ember kénytelenségből van a maga helyén. (De meg is látszik!) s csak átutazóban érzi magát. Örökösen keze ügyében van az uti táska, a mely többnyire üres.» — Mikszáth nyomán folytathatnám: Ebbe az uti táskába éppen bele férne az ügyvédnek irodalmi czókmókja. Dolgozzon az iróasztal mellett, mig rá kerül a sor, hogy mint kitünő «szóöntő» érvényesítheti ritka tehetségeit. De visszatérek tárgyamhoz.

Az az ellenvetés közel fekvő, hogy jobb lett volna a bűnesetek kivonatozása helyett jellemrajzot nyújtani. Erre csak azt mondhatom, hogy ez oly követelmény, mintha egy kritikus a referenstől azt kivánná, hogy a tárgy objectiv előadása előtt sallangos, vagy czikornyás elmefuttatást koczkáztasson. Igen! ha irodalmunkban vagy másutt az előtanulmány meg lenne Lachaud beszédeiről, úgy vállalkoztam volna a tiszta jellemrajzra, de — tudtommal legalább — ily tanulmány nem jelent meg. Hiszen a beszédek maguk alig egy pár hónapja lettek kiadva.

«De miért épen Lachaud? Hiszen van ennél kiválóbb franczia ügyvéd. Miért kalandozni külföldre, a mikor annyi jelesünk

* Mikszáth Kálmán: *A t. Ház.* Budapest. 1886.

jellemrajza iratlan?» — hangzik a további kifogás, a mire én egész alázattal azt felelem, hogy ha költőinknek szabad excursiókat csinálni Görög- vagy Spanyolországba, úgy annyival inkább lehet, sőt jól is esik néha kimenekűlni a hon határiból, a magyar jogásznak, a midőn — hogy egy nagynevű bíránk szavait idézzem — «az eredetiség vakmerő ötleteinek vad hajtásitól soha se volt nagyobb okunk félteni igazságügyi intézményeinket, mint jelenleg.»

Egyébként Lachaud kisebbítését egyszerűen téves felfogásnak kell tartanom. Természetesen első sorban utalom az érdeklődőt magukra a beszédekre. Olvassa el bárki s a ki nem melegszik föl, a ki nem villanyozódik föl, az vagy apathiában, vagy a «nil admirari» kórban szenved. Én pedig nem a betegek, hanem azok számára szánom Lachaud beszédeit, a kik helyes és finom érzékkel bírnak a szív és ész harmonikus alkotásai iránt.

Tudjuk, hogy ezek az alkotások, a nagy forradalom kitöréseivel, mily hosszu időn át szüneteltek. Azt a mi a jogszolgáltatási tényezőkből még fenmaradt, a nagy katona saját felfogásához képest idomította. I. Napoleon gyülölete az ügyvédek irányában, az érdekeltek részéről a legerősebb ellenhatást keltette föl. 1804-ben 200 párizsi ügyvéd közül csak három szavazott a császárságra. S a mint az megbukott, az ügyvédi kar teljes fényben kezdett tündökölni. A 25 év óta feledésbe ment ügyvédek, mintegy varázsütésre, visszanyerték tekintélyüket. Berryer és Dupin elhomályosították Talma és Mme Pasta hírnevét. Berryer-ben a jellem és tehetség olykép forrt össze, hogy ez az összhang tette őt az ügyvédek mintaképévé. Rögtönzései feledhetetlenek. A mikor Ney marsalt védte s így kiáltott föl: «Méltatlan egy királyhoz: fölszedni a sebesülteket a csatatéren, csak azért, hogy a vérpadra hurczolja őket» vagy a mikor 1830-ban a független hirlapok megvételébe bocsátkozó minisztert így apostrophálta: «Önök meg tudják vásárolni a véleményeket, de nem tudják azokat megvédelmezni» — egész Franciaország ismételte e szavakat. Dupin — természetesen az öregebbiket értem — egészen más tulajdonoknak köszönhette hírnevét. Ő a juste milieu embere. Szereti a népszerűséget, de nem hajhássza. Szereti a tömegeket, de ovakodik tőlük. Jelszava: minden körülmények közt alávetni magát a törvénynek. A ki annyit beszélt, soha se volt

oka megbánni egyetlen szavát se. Senki se úszott úgy az árral, mint ő, a nélkül, hogy hagyta volna magát elragadtatni. Gyülölte a nyugalmat, mert szakadatlanul dolgozott. Sokoldalu munkásságának tulajdonítandó, hogy elsőrangu ügyvédből kiváló államférfi, majd kitünő bíró lett. Az volt a jog terén, a mi Thiers a politikában.

Berryer és Dupin mellett a híres ügyvédek egész tábora szállt síkra a jog mellett és a jogkeresők érdekében. Dicsőség és kereset volt a jelszó. A kiket ez az evolutio közelebbről érdekel, utalom őkte Pinard * és Joly ** müveire. Többé-kevésbé objectiv és terjedelmes jellemrajzokat fognak találni a két fő korifeuson kívül Mathieu, Nogent-Saint-Laurus, Desmarest, Allouról stb. Gambettáról és Jules Favre-ról hallgatnak. Ez még nem volna feltünő; de hogy Lachaud-ról nem szólanak, ez már feltünőbb. Csakhogy a mellőzés csupán látszólagos, Joly ugyanis, említett művében, két álnevet használ: Gorgias és Laertes. Nincs kétségem az iránt, hogy ez utóbbi alatt Lachaud-t értette. Már maga a bevezetés erre vall: «Mindazon ügyvédek közt, a kik mai napság — 1863 — hírre vergődtek, csak egy maradt távol a politikai élettől: ez Laertes.» Valóban, Lachaud sohasem volt rábírható, hogy ott hagyja a megkezdett életpályát, a melyen annyi sikert ért el. Különben erős pártember volt. Hozzá bonapartista. De nemcsak azon 20 év alatt volt az, a mely idő alatt III. Napoleon uralkodott, hanem a háboru után is, utolsó lehelletéig, a mikor bizony bonapartistának lenni, nem tartozott a népszerű dolgok közé. S ne higyjük, hogy egy ügyvéd megitéltetésénél politikai nézete teljesen figyelmen kívül marad. Egy Hodossynak, Teleszkynek, vagy Győrynek pártállása is számításba veendő, ha arról akarunk felvilágositást adni, minő helyet jelöl ki számukra a közvélemény, a jelesek sorában. Ez a közvélemény Lachaud-val is sokat foglalkozott.

Szemére lobbantották nem csak azt, hogy odaadó hűséggel viseltetett a császár és a bonapartista tradítiók iránt, hanem azt is, hogy fraternisált a juryvel, megkáprázta tta az esküdteket, hely-

* Le barreau au 19. siècle, 2 vol. 1864.

** Le barreau de Paris, 1 vol. 1863.

telen és dicstelen szónoklati módszert honosított meg, az érzés-szavalás elsajátítására indítva a kezdő ügyvédeket stb.

Mindezen ócsárlással szemben ne feledjük el, hogy kétféle kritika van. Az egyik szűklátkörű, rideg, beteges hajlamú «itész»-ektől ered, a kiknek nehezére esik az approbatio, a kik kajánul lesnek rá a gyengeségekre és saját tehetetlenségük «fájó érzetében» keresve keresik a lángész foltjait. Ellenben a felvilágosodott szellemek élvezik mindazt, a mi szép, mentik a hiányohat s ha maguk is fedeznek föl árnyoldalokat, kiméletesen, jóakarattal bírálnak. Az utóbbi fajta kritikát kell gyakorolni különösen az ügyvédekkel szemben, a kiknek pályája oly nehéz: művészet és mesterség egyaránt, a dicsőség utáni sovárgás s a nyereségvágy sajátságos vegyüléke, mint egy költő mondja.

Lachaud egyébként kiállja a kemény bírálatot is. Ő a büntető ügyekben való ékesszólásnak, a juridicus romanticismusnak egyik első rangu képviselője. A mit a regény és a dráma, mint legérdekfeszítőbbet mohón hoz felszínre, az csak halvány képe annak, a mi az életben, a birósági termekben föltárul. Ebből a forrásból merít Sardou és Dumas (Ferréol és l'affaire Clémenceau stb.) S ezen nagy, drámai érdekű jelenetekben volt főszereplő Lachaud. Plaidirozott az ember legdrágább kincsei: szabadsága-, becsülete-, életéért, oly bírák előtt, a kik minden benyomásnak ki vannak téve s a kiknek meghatottsága a vádlott fölmentését vonja maga után. Meghatottság és fölmentés! — itt a bökkenő. Mesterséges eszközökkel fölszítni az esküdtek szánalmát s kicsikarni tőlük a bünös vádlott büntelenségét: kétségkívül a leglényegesebb ellenvetés az egész esküdtszéki intézmény, Lachaud, s az általa alapított iskola ellen. Fellázad a jogérzet, ha azt látjuk, hogy egy ügyvéd, a mikor maga sincs meggyőződve védencze ártatlanságáról, — egy nyers kifejezéssel élve — le bírja főzni az esküdteket, a kik elég lágyszívűek és értelmetlenek s hagyják magukat behálóztatni. Csakhogy ez az eset Lachaudnál soha elő nem fordúlt. Ha ő elvállalt egy desperatus ügyet, akkor meg is volt győződve védencze ártatlanságáról, vagy ha bünöst védett, ő volt annak első bírája s itélete már a védelemben ki volt mondva. De ez nem is lehetett máskép, mert különben lehetetlen lett volna Armand-t, Texier-nét, Rish Allah-t fölmenteni. A ki szívre apellál, annak mély meggyőződésből kell beszélnie,

mert különben hatást téveszt s többet árt, mint használ a vádlottnak. S Lachaud követői, tanítványai éppen abban hibázzák el a dolgot, hogy kirívó színekkel festenek. Elbeszélni a rettenetes epizodokat; megszólaltatni sorra a kétségbeesést, a féltékenységet, a boszút, a szerelmet; analisálni a szenvedélyeket; leszállni a lelkiösmeret legmélyebb aknáiba, megmutatni azt az irtózatos munkát, a mit a nyomor súlya alatt görnyedő lélek a bűn felé haladtában véghez visz; kibontani az áttörhetetlen rejtély szárnyait; megfejteni a megfejthetetlennek látszó események létokát, hivatkozni bizonyos szervezetek végzetszerűségére: mindez örök forrása a védelemnek. Ebből merített Lachaud is. De túlozni; ököllel döngetni a padot untalan; szenvedélyeskedni vagy szenvelegni; hizelegni a népbiráknak izléstelenül; praedicálni az álhumanismust; a minden áron elérzékenyítést tűzni ki czélúl: oly hibák, a melyeknek levét a vádlott issza meg. A t. védő úr pedig lejárja magát. S ezért az elfajzásért, elkorcsosodásért részben Lachaud is felelős. Ő is sokszor jött ki sodrából s lett vakmerő és kiméletlen. Példa rá a Texier és Armand-eset. A védőből átalakúl vádlóvá s nincs az az ügyész, a ki maróbb gúnynyal, ádázabb támadással rontana a társadalom megsértőjére, mint Lachaud tette azt a Ganne-ok és Roux-kkal szemben.

Beszédei gyakran hosszadalmasok, tele vannak ismétlésekkel, familiáris közbeszólásokkal, bonhomikus megjegyzésekkel. De ez alig lehetett másként. Nem otthon készített, kicsiszolt műbeszédeket mondott el, hanem rögtönzött. Természetesen ez nem úgy értendő, hogy a tárgyalás előtt nem készült volna alaposan, hanem úgy, hogy a beszéd beosztása, fordulatai, kimagasló részei ott születtek, a birósági teremben. Lázas figyelemmel kísérte az ügyész, a tanúk, a szakértők előadását, az okmányok felolvasását stb., egy szóval az egész tárgyalás menetét s szakadatlanúl jegyzett. A mikor aztán reá került a sor, egy pár percz alatt készen volt tervével s nem volt lényeges pont, a mire ne reflectált volna. A per súlypontját kereste és mindig megtalálta s ettől nem tágított. Hiába igyekezett az ellenfél ettől elterelni a figyelmet, ő visszavezette s úgy irányozta, hogy az esküdt szeme merőn arra az egy pontra volt szegezve.

Néha egész váratlanúl lépett föl. Igy p. o. az Armand-ügyben, mindjárt beszéde elején óvó figyelmeztetésként kiáltotta oda

az esküdteknek: «C'est un immense malheur d'être riche quand on parait devant la justice.» Úgy hiszem, még ellenségei sem mondhatják, hogy ez a passus hangulat-készítésre lett volna szánva.

Kisebbítői egy ideig azt hajtották — így akarva csorbítani hirnevét — hogy kisebb jelentőségű sensatiós perekben helyén van, de nagyobb politikai perekre nem termett. A Trochu- és Wimpffen-esetek azonban élét vették ennek az észrevételnek is.

Mindent összevéve Lachaud disze volt a párisi barreau-nak, egyik első rangú tagja a franczia ügyvédi karnak.

Befejezésül indicálva volna egy párhuzam a franczia és magyar ügyvédség közt. Csakhogy ez igen szomorú s külön tanulmányra méltó théma. Most csak egy pár megjegyzésre szorítkozom. Ott egy hatalmas, századok emlőin fölnevelkedett kar, mely a 10,000 főt meghaladó «armée irrégulière»-t nem is említve, az avocats-stagiaires, avoués és agrées vállain magasra emelkedve, az igazságszolgáltatásnak erős oszlopát képezi. Itt egy forrásban levő, a szó teljes értelmében a létért küzdő elem, melynek önérzete napról napra nő, de nem nő arányban a munkaerő s a tér, a melyen érvényesülhetne s a tekintély, a melyre igényt tarthat.

Államférfiaink ugyan azt mondják, hogy ezek százszor hangoztatott jeremiádák s hozzá jogosulatlanok, mert az ügyvédi karról se lehet egyebet mondani, mint hogy olyan sorsa van, a minőt megérdemel. Csakhogy ez a politikának egy kényelmes formulája, melyet a mélyebbre ható és a jövőt előkészítő politikusnak nem lehet és nem szabad irányadóúl venni, mert ilyen jelszók mellett a fejlődés lehetetlenné tétetnék.

A 18-ik században Károlyi Sándor imigy tanácsolt: «Javallom mindenkinek, szolgára, procurátorra, levélre ne bizza magát, hanem maga mindenkor jelen legyen.» A procurator a szolga és a levél között! Egy kuruczvezérhez méltó beékelés. A 19-ik század kuruczvezérei sokkal óvatosabbak, símábbak, minthogy ilyen sértő nyilatkozatokat tegyenek, de annyival inkább ott akarnak lenni mindenhol, s mindent maguk akarnak végezni. Ebből aztán természetesen az következik, hogy ők utóvégre se lehetvén jelen mindenütt s maguk mindent nem végezhetvén, a mely kérdést nem tartanak égetőnek, vagy az alvezérekre bíznak, azok részint ferde irányba tereltetnek, részint sínlenek.

Öntudatlanúl, akaratlanúl is fájó sebeinkre tértem át. Pedig

a jelzett párhuzam és alacsony voltunk tekintetében egyszerűen utalni akartam Nagy Dezsőnek a franczia ügyvédségről írt értekezésére és a Stiller Mór védbeszédeihez írt előszóra. S ha mégis egy pillanatra igénybe veszem a türelmet, azt egy óhajtás kifejezésére használom föl: vajha összegyűjtetnének kitünő védőink beszédei s megiratnék ügyvédségünk története, legalább azon idő óta, a midőn Kölcsey oly fényesen védte Wesselényi Miklóst. Tudjuk, hogy Kölcsey ez országra szóló pör után 8 napra s jó részt annak súlya alatt, 1838. aug. 24-én meghalt. «A midőn halála hirét Wesselényi meghallotta, székére dőlt, behunyta szemét, kezébe rejté felleges arczát, hosszú ideig mozdulatlanul ült, aztán könynyes szemmel felkelt s ezt mondá: «nem közénk való volt.» (L. Magyar szónokok, kiadja Cs. A. 1851.) Nem közénk való volt, de mi ügyvédek is részben magunkénak valljuk, mert az érzés hevénél, a gondolatok emelkedettségénél, a lelki nagyság viszhangjánál, a fenségnél fogva, a magyar ügyvédi szónoklat nagy mestere maig is Kölcsey Ferencz. *(Eljenzés.)*

Elnök **Csemegi Károly**: Tisztelt teljes-ülés! Mindnyájan emelkedtünk, mindnyájunknak hangulatát magasabbra fokozta a tisztelt előadó úr. Kétségtelenül nincs biztosabb mód a szellem emelésére, mint kitüntetni azokat a nagy férfiakat, kik szorgalom, buzgalom, emelkedettség, mély és kiterjedett tanulmány és tudomány által vívták ki maguknak nagy nevüket és egész Európa bámulatának tárgyává váltak. Lehetnek azoknak is gyengéi — a mint *Lachaud* ellen is többek által felhozatik; ámde kinek nincsenek gyönge oldalai! Mi nem vagyunk hivatva azok fölött ítélni. *Lachaud* mi előttünk csak mint a jog bátor harczosa, mint a jogászati szónoklat egyik legfényesebb képviselője, mint a szellem és a tudomány köztiszteletet ébresztett, — hazájában s annak határain kívül is méltán ünnepelt ügyvéd áll. A jogász, a szónok, a tudós életéből, az őt környezett, el nem enyésző dicsőségből, mi levonhatjuk számunkra a tant: hogy a szellem, a tudomány — az államok haladásának ezen, ha nem egyedüli, de mindenesetre legerősebb tényezője — csak ott ülheti valóságos diadalát, a hol az előítéletektől megtisztult kor nem gördít mesterséges akadályt a valódi tehetség áldásos munkássága elé; hol születés, szárma-

zás és mellékviszonyok nem dermesztik meg s nem szorítják vissza a valódi hivatás tetterejének kifejtését, és nem gátolják a képességeket, erejüknek a társadalmi élet minden fontos mozzanatában nyilvánuló, alkotó és szervező kifejtésében. A hol a valódi tehetség — bármi czímen és ürügy alatt leszoríttatik: ott az ezt illető helyet a silányság foglalja el; a közérdeknek ott sülyednie, a valódi tekintélynek hanyatlania kell, s a hol oly viszonyok fejlődhetnek és fentarthatók — ott el lehet mondani: hogy a jövőt nem a haza átértett valódi érdeke irányozza, s hogy azt nem igazi államférfiak készítik elő. A tudomány önérzetet szül; ezt elismerni, ezt ápolni, s mint az áldásos alkotások, a valódi *regeneratio* forrását, a társadalom jól értett érdekében ápolni — az államférfiaknak nemcsak feladata, hanem hivatottságuknak egyszersmind ismérve. *Lachaud* az által válhatott nagygyá, mert hazájában az egyéni érték harcza az előítéletekkel már régen kiküzdve lett; a tisztelet, mely őt környezte, a bámulatos hatás, melyet közvetlenül és közvetve gyakorolt: az egyéni érték érvényesülhetésének nem csak az intézményekben, hanem — és főkép a társadalom szellemében meglévő föltételeiben találja megfejtését. Intő jel ez — és tanítás különösen mi reánk, Magyarországra — a hol az egyéni érték, s a szellemi emelkedettség szülte nemes önérzet, — valljuk meg őszintén, az utóbbi időkben bátorításra, buzdításra nem talált. *(Helyeslés.)*

Nincs most egyéb hátra, mint a tisztelt előadó úrnak érdekes előadásáért az egylet nevében köszönetet mondani. *(Éljenzés.)*

Dr. Fayer László, s. k.
titkár.

Csemegi Károly, s. k.
elnök.

Ba. 387

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXIX.

III. KÖTET. 2. FÜZET.

A TÖRVÉNYHATÓSÁGI TISZTVISELŐK, SEGED- ÉS KEZELŐ-SZEMÉLYZET ELLENI FEGYELMI ELJÁRÁSRÓL.

IRTA

Dr. JELLINEK ARTHUR.

Bg.

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI MÁRCZIUS HÓ 27-ÉN.

(Vita: *Dr. Dárdai Sándor és Dr. Lánczy Gyula felszólalásai.*)

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

Az igazgató választmány tagjai:

Elnök: *Csemegi Károly* curiai tanácselnök;
alelnökök: *Manoilovich Emil* curiai biró,
Dr. Környey Ede ügyvéd;
titkárok: *Dr. Dell'Adami Rezső* ügyvéd és egyet. magántanár,
Dr. Fayer László ügyvéd és egyet. magántanár;
ügyész: *Dr. Siegmund Vilmos* a budapesti ügyvédi kamara titkára;
pénztárnok: *Dr. Szivák Imre* ügyvéd és orsz. képviselő;
könyvtárnok: *Dr. Tarnai János* ügyvéd;
választmányi tagok: *Dr. Beck Hugó* ügyvéd, *Czorda Bódog* curiai biró, *Daruváry Alajos* curiai tanácselnök, *Dr. Herczegh Mihály* egyetemi tanár, *Dr. Győry Elek* a budapesti ügyvédi kamara ügyésze és orsz. képviselő, *Dr. Herich Károly* miniszteri osztálytanácsos, *Hodossy Imre* a budapesti ügyvédi kamara elnöke és orsz. képviselő, *Perczel Béla* a m. kir. Curia elnöke, *Szentgyörgyi Imre* igazságügyministeri államtitkár, *Dr. Teleszky István* ügyvéd és orsz. képviselő, *Tóth Elek* királyi táblai tanácselnök, *Dr. Vécsey Tamás* egyetemi tanár.

Kivonat a «Magyar Jogászegylet» alapszabályaiból.

3. §. Az egyletnek alapitó, rendes, levelező és tiszteletbeli tagjai vannak.

4. §. A rendes és levelező tagok belépése egy évi időszakra történik; a tagok névsorába való beiratkozás hallgatag megujitottnak tekintetik mindaddig, mig az illető tag nem tudatja kilépését az igazgató választmánynyal.

Budapesti lakos csak rendes tag lehet.

7. §. A rendes tagok tagsági dija 5 frt; a levelező tagoké 3 frt.

A mely tag egyszer-mindenkorra 200 frt alapitványi tőkét ajándékoz az egyletnek, alapitó taggá lesz.

Ba, 387/I/29:2

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXIX.

III. KÖTET. 2. FÜZET.

A TÖRVÉNYHATÓSAGI TISZTVISELŐK, SEGÉD- ÉS KEZELŐ-SZEMÉLYZET ELLENI FEGYELMI ELJÁRÁSRÓL.

IRTA

Dr. JELLINEK ARTHUR.

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI MÁRCZIUS HÓ 27-ÉN.

(Megjegyzésekkel kisérte Dr. Dárdai Sándor es Dr. Lánczy Gyula.)

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

BIBLIOTH. REG. SCIENT. UNIVERSIT. HUNGARICAE

A MAGYAR JOGÁSZEGYLET 1886. MÁRCZIUS 27-KI TELJES ÜLÉSE.

Napirenden van dr. Jellinek Arthur: A törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelő-személyzet elleni fegyelmi eljárás cz. felolvasása.

I.

A kérdéses javaslat, a mely az 1876. VII. t.-cz. intézkedéseit alapul elfogadta, a közigazgatási reformjavaslatoknak zárkövét képezi. A közigazgatási bizottság jelentésében az 1876. VII. t.-cz.-t sikeresnek bizonyult alapnak jelzi, s nem tartja szükségesnek azt, hogy ezen alap megváltoztatása vagy az alapból kiindulólag az intézmény kiépítésének kérdése vizsgálat és fejtegetés tárgyává tétessék, hanem egyes egyedül a kijelölt alapokon a gyakorlati élet concret eseteinek gondos megfigyeléséből némely hézagok kitöltését találja csak szükségesnek.

A közigazgatási bizottság jelentésében az eszközlendő és nagy jelentőséggel nem is bíró módosításokat nem úgy tekinti, mint a közigazgatási intézmények módosításának szükségszerű folyományát, hanem magát a jelzett reformot csak incidensnek, a melyből kiindulólag időszerűnek találja az aprólékos hézagok kitöltését. Ezen céltévesztett kiindulási ponttal szemben megfelelő javításokat várni egyáltalán nem lehetett, mert figyelmen kívül lett hagyva azon kérdés, vajon a köztörvényhatóságok és községekről szóló törvényjavaslat és ennek különösen azon része, a mely a közigazgatási tisztviselők kinevezésére, hatáskörére és a főispáni hivatal állására és hatáskörére vonatkozik, nem volt-e visszahatással magára a felelősség kérdésére és ezzel szoros kapcsolatban álló folyományra, a fegyelmi eljárásra?

Szem előtt tartandó lett volna továbbá a köztörvényhatóságokról szóló javaslat 88. §-ában foglalt azon intézkedés, a mely a vármegyéknek és a városi törvényhatóságoknak meghagyja, hogy ezen törvény életbeléptetésétől számított egy év alatt nyugdíjintézeteket állítsanak fel, mert ez által, eltekintve az országban

már is létező és a törvény ezen intézkedésének megfelelő nyugdíjintézményektől, rövid idő alatt a köztörvényhatósági tisztviselők nyugdíjazásának jogosultsága a törvény alapján szabályrendeleti megállapítást fog nyerni, és a midőn a fegyelmi eljárás ismeri a hivatalvesztést, mint kiszabható büntetést és a nyugdíjaztatás kérdését is elvben megoldja, szükségesnek látszik, a fegyelmi eljárás utján kiszabható büntetéseknek folyományait és azok jogkövetkezményeit azon törvényben megoldani, a mely a fegyelmi eljárást szabályozza. Mert habár az idézett 88. szakasz elrendeli, hogy a nyugdíjintézetek szervezése lehetőleg az 1885. XI. t.-cz. alapján vitessék keresztül, magát a követendő eljárást és annak módozatait azonban az autonom elhatározás körébe tartozónak jelenti ki. Összefüggés és egyöntetűség az idézett törvény és a szervezendő nyugdíjintézetek és nyugdíjaztatás alapját képező eljárás közt alig lesz elérhető és szükségszerű folyományként be fog állani az, hogy a fegyelmi büntetésnek vagyonjogi hatálya az ország egyes köztörvényhatóságai területén különböző lesz.

A fegyelmi eljárás szabályozásánál figyelemmel kellett volna lenni a köztörvényhatóságokról szóló javaslatban foglalt azon újításokra, a melyek az élethossziglan kinevezett tisztviselőkre vonatkoznak, mert a választott és kinevezett hivatalnokok között a hivatalvesztés büntetése hatályának tekintetében lényeges különbség forog fenn; és bizonyos biztosítékok, a melyek választott közeggel szemben mellőzhetők, a kinevezett közegnél feltétlenül alkalmazandók. Ugyanis a választott közeggel szemben a köztörvényhatóság közgyűlésének az újolagos megválasztatás lehetősége által meg van adva az, hogy ott, a hol a fegyelmi büntetést igazságtalannak, meg nem felelőnek, személyes és politikai okok által befolyásoltnak tekinti, a megválasztás ténye által ennek kifejezést adjon és azon erkölcsi és anyagi elégtételt szolgáltassa a tisztviselőnek, a mely a kinevezett tisztviselővel szemben, ha ugyanezen indokok és körülmények forogtak fenn, meg nem adhatók.

II.

A fegyelmi eljárásnak alapját a fegyelmi jogot gyakorló hatóságok szervezete képezi. Ezek összeállítása magának az eljárásnak biztosítéka, a melynek végre is egyes egyedüli czélja csak az

lehet, hogy az itélet tárgyilagos volta a fegyelmi hatóság szervezete által mintegy biztosítva legyen. E hatóságok szervezetében és magában az ezen alapuló eljárásban három egyaránt jogos irány érvényesül. Az egyik magának az államnak az érdeke, mely törvényei és rendeletei pontos és szorgos betartását kívánja az azokat alkalmazó közegtől; a másik a magán-érdek, a mely ezen jogszabványok szándékos vagy vétkes megszegése által jogi körében sérelmet szenved; a harmadik magának a hivatalnoknak ama joga, hogy ő a törvény által csak akkor vonattassék felelősségre, ha az egyik vagy másik érdeket megsértette.

És habár kétségtelen, hogy köztisztviselőkkel szemben az állam érdeke az, a melyet döntőnek és első rangúnak el kell ismerni, mégis ezen érdek a törvény keretén belül kell, hogy érvényesüljön. Téves tehát, sőt mondhatni veszélyes felfogás, a mely épen a köztisztviselőknek fegyelmi úton felelősségre vonásának kérdésében az állam beavatkozását oly mértékben követeli, mely a fegyelmi hatóságot gyakorló közegek oly szervezetét tenné szükségessé, mely úgy az egyik, mint a másik iránynak teljes háttérbe szorítását vonná maga után.

A közigazgatási hivatalok sokfélesége és a velök járó teendők különböző volta már maga kívánatossá teszi, sőt azt lehet mondani, alapfeltételként tünteti fel azt, hogy azon közeg, a ki valamely köztisztviselőt hivatalos teendői tekintetében felelősségre von, a közigazgatási törvények és rendeletek, egy szóval, a közigazgatási tevékenységről magának nemcsak határozott képet alkothasson, hanem a midőn a közigazgatásra vonatkozó szabvány megsértése fordul elő, a kellő szakismerettel bírjon is, a mi a törvény alkalmazásának feltételét képezi.

A kérdéses javaslat, midőn az 1876. VII. t.-cz.-ben szervezett közigazgatási bizottság fegyelmi választmányát a 6. §-ban mint első- és másodfokú fegyelmi bíróságot elismerte, csak azon hibát szentesítette újolag, a mely az idézett t.-cz. 6. §-ában foglaltatik.

A közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya az 1876. VII. t.-cz. 52. szakasza értelmében a főispánból, két állami közegből és a törvényhatósági közgyűlés által választott két tagból áll. A főispán, mint ilyen, qualificatióhoz nem kötött állás lévén, a biráskodáshoz szükséges szakismeret præsumtiója mellette nem

harczol. A fegyelmi választmánynak állami közegei pedig, legyen az akár államépítészeti hivatalnok, akár postahivatalnok, csak egyoldalú szakismerettel bírhatnak, úgy hogy ezen bíróság többsége oly egyénekből alakul, akik magát a közigazgatást, azon törvényeket és rendeleteket, a melyek megszegéséért az illető köztörvényhatósági tisztviselőt felelősségre vonják, nem ismerik, sőt a mennyiben az ily törvények és szabályok felismerhetésére ezen közegek szakműveltsége nem elegendő, kellően fel sem foghatják.

A közigazgatási bizottság, mint már említettem volt, jelentésében csak érinti a kérdést és az 1876. VII. t.-cz. elvi alapját sikeresnek mondja. Ezen kijelentéssel szemben joggal lehet hivatkozni a közigazgatás érdekében 1880. nov. hó 21-dikén tartott enquête-re, a melynek kiváló tagjai épen az itt jelzett szempontból, a közigazgatási bizottságnak mint fegyelmi bíróságnak megállapítását czélszerűtlennek tartották. Így Földváry Mihály az enquête 6-ik ülésében a fegyelmi eljárásra vonatkozólag következőleg nyilatkozott: «A mi a fegyelmi eljárást illeti, legyen az szigorú, de nem tartja szóló helyesnek, hogy a választott tisztviselő felett állami hivatalnokok is biráskodjanak, kik mint szakférfiak jelesek lehetnek, de más közigazgatási ügyekben biró tisztet gyakorolni nem competensek. Azt kivánja szóló, hogy megyei bizottsági tagok közül alakíttassék a fegyelmi választmány, fele részben a főispán által kinevezve, fele részben a megyei közgyűlés által választva. — Gyarmathy Miklós a közigazgatási bizottságot olyannak tartja, melynek tagjai egymás ügyeihez mit sem értenek. — Széll Ignácz Vasmegye alispánja határozottan a létező fegyelmi törvény ellen nyilatkozott és az összeállításra nézve megjegyezte, helyesnek tartja, hogy kétféle elemből van a fegyelmi bíróság megalkotva, de álláspontjával nem egyeztetheti össze, hogy a kormány ott mindig okvetlen többségben van. — Péchy Manó gr. az 1876. VII. t.-cz.-t éles bírálat alá vette, és azt megfelelőnek nem találván, a fegyelmi hatóságot a rendes bíróságokra kivánná ruházni. — Lévay József Borsodmegye főjegyzője a kérdésre nézve következőleg nyilatkozott: A fegyelmi választmányt a közigazgatási bizottság keretéből kitörlendőnek tartja; annak már összealkotása magával a dolog természetével ellenkezik. Nincs abban biztosítva sem a függetlenség, sem a

tárgyismeret. Ugyanazon collegium négy tagja itél saját társai felett. E négy tag ketteje állami közeg, kik gyakran igen problematikus képességűek, a megyei közigazgatással sohasem foglalkoztak, a fenforgó viszonyok ismeretével nem bírnak. — Tisza Kálmán a fenti nézetekkel szemben hivatkozott az ügyvédi és közjegyzői kamarák és más testületek fegyelmi bíróságaira, a melyeket, ha ezen nézetek érvényre emelkednének, szintén meg kellene változtatni.

Ezzel azonban a jelzett felfogások megczáfolva nem lettek, mert az ügyvédi és közjegyzői kamarák fegyelmi biráskodása alkalmas correctivumnak van alávetve, és ez az, hogy az ott tárgyalt ügyek az ország legfőbb bírósága elé terjeszthetők, másrészt pedig ezen bíróságok a becsületbíróság jellegével bírnak, és végül az állami tisztviselő fegyelmi vétsége és az ügyvéd fegyelmi vétsége közt már az állások és kötelességek különféleségénél fogva lényeges különbség van. Az enquête-re csak az okból hivatkoztam, hogy kimutassam, miszerint a közigazgatást alaposan ismerő szakférfiak, a kiknek véleményét semminemű politikai pártállás nem befolyásolja, az 1876. VII. t.-cz. szervezését czélt tévesztettnek tartják, és hogy az enquêten nem emelkedett egy hang sem, a mely az ellenkező álláspontot foglalta volna el azon kérdés tekintetében, hogy a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya a szükséges szakértelem tekintetében biztosítékot nem nyujt.

Az 1876. VII. t.-cz. életbelépte óta úgy a már érintett enquêten, mint azon kívül számos hang emelkedett, a mely a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányának összeállításában nem véli föllelni azon függetlenséget, a melyet a fegyelmi biráskodás tárgyilagossága megkiván. Magán az enquêten e tekintetben több javaslat merült fel, a melyre vonatkozólag az elnöklő belügyminiszter maga is beismerte volt, hogy ez oly kérdés, mely megfontolást érdemel.

Kétségtelenül a kérdés leghelyesebb megoldása az 1870. XLII. t.-cz.-ben foglaltatott, a mely a fegyelmi biráskodást a rendes bíróságokra ruházta volt, és Péchy Manó gróf az érintett enquête 7-ik ülésében a radikális reformot az ezen alapra való visszatérésben találta. Az ezen alkalommal felmerült szervezeti indítványok közül legczélszerűbbnek látszik az, a mely az első

fokú fegyelmi hatóság összeállításában a birói és az autonom elem összeegyeztetését kívánja, és a mely így a szakértelmet a jogértelemmel egyesítve, az alaposságot, részrehajlatlanságot és elfogulatlanságot biztosíttatni véli.

Hogy a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya nem lehet a megfelelő közeg a fegyelmi jog gyakorlására, akár mint elsőfokú, akár mint felebbezési bíróság, okadatolását már abban a körülményben is találja, hogy míg a bizottság ugyanazon tisztviselőnek, a ki felett hivatva van itélni, ténykedését esetleg mint már a törvényben elismert közigazgatási felebbezési forum, vizsgálat alá vette, és gyakran ugyanazon ügyben, a mely a fegyelmi eljárás tárgyát képezte, mint közigazgatási hatóság intézkedett, állás foglalt, vagy helyeslőleg vagy pedig ellenkező értelemben. Ennek okvetetlenül magára a fegyelmi eljárásra, illetőleg az itélkezésre befolyással kell lenni, mert míg a közigazgatási bizottság, mint ilyen, egy közigazgatási ügy felülbirálata alkalmával, és oly ügyből kiindulólag az azt elintéző tisztviselő ellen, mint fegyelmi hatóság jár el, saját intézkedése által præjudiciumot alkotott, és fel nem tehető, legalább a valószínűség a mellett harczol, hogy a törvény azon értelmezését, a melyet az előző alkalommal elfogadott volt, a második esetben is, a midőn annak alkalmazása úgyis mint fegyelmi vétség tárgya forog fen, ugyancsak követni fogja.

Mindezen körülmények figyelembe vételével azon eredményre kell jutnunk, hogy a közigazgatási bizottság kebeléből nem alakítható össze a fegyelmi bíróság, és hogy a jelzett inconsequentiák, még ha az autonom elem annak visszaállításában erősbíttetnék is, teljesen mellőzhetők nem lesznek.

De a jelen szervezetnek hiányos és meg nem felelő volta legélesebben jut kifejezésre, ha magának ezen bíróság elnökének állását összehasonlítjuk azon jogkörrel, a melyet a fegyelmi eljárás folyamán a törvény alapján gyakorolni hivatva van. A főispán, mint ilyen, a fegyelmi választmány elnöke, tehát azon közeg, a mely az eljárás vezetésére és az itélkezésre döntő befolyással bír. E mellett jogosított a javaslat 2. §-ának *b)* pontja értelmében az ott megnevezett tisztviselő ellen a vizsgálatot elrendelni, és joga van ezenfelül a javaslat 11. §. szerint a hozott határozat ellen felebbezéssel élni.

A fegyelmi bíróság elnöke tehát hármas functiót összpontosít saját személyében: vizsgálatot elrendelő, itélkező és vádló közeg. Mert azon joga, hogy a saját elnöklete alatt hozott itélet ellen felebbezéssel élhet, ő reá ruházza azon teendőt, a mely a helyes szervezés mellett a vádat képviselő közeget illeti meg, és a javaslat értelmében a főispán jogosítva van az olyan itélet ellen is felebbezéssel élni, a melynek meghozatalához saját döntő szavazatával hozzájárult.

III.

A javaslat a közigazgatási bizottsági fegyelmi választmány mellett, mint elsőfokú fegyelmi hatóságot elismeri a 6. §-ban az alispánt, illetve a polgármestert. E két fegyelmi hatóság hatásköre a kiszabható büntetésben leli megvonását, a melyet első sorban a tiszti ügyész határoz meg indítványában, a mennyiben az általa indítványba hozott kirovandó fenyíték minősége szerint az ügy elsőfokú elintézése majd az egyik, majd a másik hatóságot illeti meg. A tiszti ügyészt tehát a fegyelmi eljárás folyamán a correctionalisatiónak egy bizonyos neme illeti meg, a mely a gyakorlatban a legnagyobb nehézségeket és ellentmondásokat eredményezi. Ha ugyanis egy concret esetben a köztisztviselőt terhelő vétség a tiszti ügyész indítványa folytán csakis pénzbüntetéssel 50 frtig büntetendő, és az alispán vagy a polgármester csakis ilyen büntetést szab ki, az illető fegyelmi ügy, ha felebbezés folytán a közigazgatási bizottsághoz, vagy a javaslat értelmében a belügyminiszteriumhoz kerül elbirálás végett, ennek folytán súlyosabb büntetés nem alkalmazható, mint a melyre nézve az elsőfokú hatóság, a jelen esetben az alispán jogosítva volt. Ha tehát czélszerűségi okok javasolják, hogy két elsőfokú fegyelmi hatóság ismertessék el, a melynek hatásköre a büntetés minőségétől tétessék függővé, úgy az eljárás további folyamán az ezen elsőfokú hatóságok határozatai ellen nem lehet a jogorvoslatok tekintetében szükséges és kivánatos egyöntetűséget létesíteni, ha csak el nem ismertetik, hogy minden fegyelmi ügy utolsó fokban ugyanazon hatóság elbirálásának legyen alávetve. Csak ezen az úton lehet a fegyelmi eljárás folyamán bizonyos egyöntetű elveket megállapítani, a melyek az eset individualisatióját ki nem

zárva, a törvény, illetve a köztisztviselőt terhelő kötelességek egyforma magyarázatát adják.

IV.

A javaslat a másodfokú fegyelmi bíróság szervezete tekintetében elfogadja azon felosztást, a melyet az 1876. VII. t.-cz. megállapított. Másodfokú hatóságként azon ügyek tekintetében, a melyek első fokban az alispán által intéztetnek el, a közigazgatási bizottságot állapítja meg, ez utóbbi által elsőfokúlag elintézett ügyekre nézve magát a belügyminiszteriumot. Azonfelül az alispánhoz utasított fegyelmi ügyek tekintetében, a mennyiben az első fokú határozat a közigazgatási bizottság által jóváhagyatik, jogorvoslatot meg nem enged; a mennyiben pedig a két határozat eltérő, harmadik fokozatban a belügyminiszter hatóságát ismeri el.

Ezen birósági szervezeten végig vonul amaz eszme, hogy a fegyelmi ügy tisztán közigazgatási teendő, és hogy annak elintézésére nem lehet más hatóság hivatva, mint a mely a közigazgatási ügy elbirálására törvényileg kijelölve van, és innét folyományként azon felfogás, hogy az ügy közigazgatási természetű lévén, nem kiván más biztosítékokat az elbirálásnál, mint a melyek jelenleg egyáltalában a közigazgatási ügyeknek akár elsőfokúlag, akár felfolyamodásilag elintézését szabályozzák. A javaslat a belügyminisztert, mint legfelsőbb fegyelmi hatóságot ismeri el, és a törvény keretén belül nem kiván semminemű intézkedést, a mely az általa elintézendő fegyelmi ügyekre vonatkozik. Nem kívánja, még szemben azon itéletekkel sem, melyek collegialis úton első- vagy másodfokúlag hozattak, a harmadik fokban a collegialis elintézést, hanem a fegyelmi hatóságot mint a miniszter személyes jogát állítja oda. Tisza Kálmán a már érintett enquête 7-ik ülésében kijelentette, hogy mióta a fegyelmi eljárás az új törvény által rendszeresítve van, biróságot nem állíthatott ugyan fel, de a belügyminiszterium kebelében három rendes tagból és referensből álló bizottságot szervezett, mely a revisiót teljesíti. Az tehát, hogy a miniszter által saját jó akaratából rendszeresített bizottság a belügyminiszteriumban továbbra is fenmaradjon, tetszésétől és belátásától van függővé téve, holott ha a belügyminiszterium a

jelzett ügyekben mint az utolsó forum továbbra is fenntartatik, kivánatosnak és szükségesnek tetszik, annak eljárását a fegyelmi ügyekben törvény által meghatározni. Mert a jelenlegi szervezet mellett is a belügyminiszterium kebelében alakított fegyelmi bizottság szervezete két irányban okvetlenül kiégészítést igényel. A javaslat második §-ának *c)* pontja értelmében mindegyik miniszter jogosítva van a közhivatalnok ellen fegyelmi eljárást elrendelni, ha a kötelesség megsértése a tárczájához tartozó teendőkre vonatkozik. Ezen jogon túl azonban befolyása a fegyelmi eljárásra megszünik, és a javaslat 11. pontja értelmében csakis az eljárás eredménye közlendő vele. Az itélkezés az ily ügyben utolsó fokban a belügyminisztert illeti meg. Már pedig ha az utolsó fokban is a szakértelemnek némi biztosítékát keressük, és ha másrészt azon jogos befolyást, mely minden tárcza vezetőjének a vizsgálat elrendelési jogával megadatik, következetesen érvényre akarjuk juttatni, megkivántatnék, hogy a belügyminiszterium kebelében alakított fegyelmi bizottságnak ülésében, a melyben az ily más miniszterium meghagyása folytán megindított fegyelmi ügy tárgyaltatik, az illető miniszterium részéről kinevezett biztos, mint ama fegyelmi ügynek előadója közreműködjék.

A második szervezeti változás, a mely e bizottság összeállításában megkivántatik, az, hogy annak mindegyik ülésében az igazságügyminiszter kiküldöttje is kell, hogy részt vegyen, és ezáltal a jogi elem kellő érvényre jusson, és kellő képviseltetést találjon. Mert ha elismertetik, hogy a legfelsőbb fegyelmi hatóság hivatva van minden egyes concret esetben a törvényt egyformán alkalmazni és értelmezni és oda kell törekedni, hogy a belügyminiszteriumnak ebbeli határozatai lehetőleg az alkalmazott elveknek prægnans kifejezését adják, és ezáltal a közhivatalnok magának biztos tudomást szerezhessen, hogy a törvénynek ilyen vagy olyan alkalmazása esetleg fegyelmi büntetést vonand maga után, akkor gondoskodnunk kell a bizottságnak oly alapon összeállításáról, a mely ezen feladat megoldását lehetségesíti. Ama felfogás, hogy a köztörvényhatósági tisztviselő fegyelmi ügye kizárólagos közigazgatási ügy, nem lehet a megfelelő, ha úgy az ezen eljárás folyamán kiszabható büntetéseket, mind pedig az ezen büntetéseknek vagyonjogi folyományait tekintjük. A czélba vett reformnál vezérelvet kell, hogy az képezzen, miszerint a közigaz-

gatást mint egészet mindinkább a jogi elem hassa át, értve az alatt, hogy a közigazgatási ügy elintézése a törvény alkalmazását és tiszteletben tartását kívánja meg, és hogy e két feltétel teljesítése a törvényt alkalmazó közeg részrehajlatlanságától és elfogulatlanságától van függővé téve. És ép mert alkotmányunk a népképviseleti rendszerre van fektetve, és ebből folyólag a parlamentaris kormányrendszerre, a mely az államszervezetben a változó elemet képezi, míg ezzel szemben a köztörvényhatóságok és azok közegei, — akár mint a javaslatok értelmében annak egyik része élethossziglan kinevezett, akár pedig másik része választás alá eső, a stabilis elemet képviselik, oda kell törekedni, hogy a stabilis elem, a közigazgatási szervezet és annak közegeitől-, a változó párttöbbségeken nyugvó kormánytól oly függetlenségbe helyeztessék, a melyet az ép hangsúlyozott jogi elemnek érvényre jutása megkiván. A függőségi viszony, a mely a közigazgatási szervezetnek szükségszerű folyománya, és mely a közigazgatási hierarchiában és a közigazgatási felebbezési hatóságok fokozatában kifejezésre jut, egyensúlyozást kiván meg ép a fegyelmi eljárás terén. Mert ha a közigazgatási közegtől a törvényeken és rendeleteken alapuló kötelezettségeinek pontos és szorgos betartását kívánjuk meg, úgy szükséges ezen közeg érdekében oly biztosítékról gondoskodni, a mely őt a törvény helytelen alkalmazásából folyó s a változó politikai nézetek által befolyásolt itélkezésnek ne vesse alá. Ép nálunk, a hol a közigazgatási bíróságok intézménye még eddigelé meghonosulni nem tudott, kétszeres szükség van arra nézve, hogy a köztisztviselők feletti fegyelmi hatóság ne fektettessék le a legfelsőbb közigazgatósági hatóság kezébe.

A másodfokú és legfelsőbb fegyelmi hatóság szervezete, még ha az elsőfokú hatóságok jelenlegi szervezetükben változatlanul fen is tartatnának, a kitüzött irány felé közeledést jelezhetne. Ezen hatóságnak oly szervezést kell adni, a mely egyrészt a központi kormány jogos befolyását a fegyelmi ügyekre biztosítja, de másrészt a szakértelem mellett, az itélkezésben a jogi elemnek is kellő befolyást enged, és magát a fegyelmi biráskodást utolsó fokban oly hatóságra ruházza, a mely az elvek állandó és egyöntetű alkalmazása mellett, már összeállítása által is, mint egy állandó, és a változó politikai felfogásoknak kevésbbé alávetett testület jelentkezik.

A fegyelmi jognak mikénti gyakorlása visszahat a közigazgatás egész menetére, a kötelességérzet ébresztése, és a kötelességteljesítés fokoztatik, ha a közhatósági közeg tudja, hogy eljárása részrehajlatlan itélkezésnek van alávetve.

A legfelsőbb fegyelmi bíróság akkép volna szervezendő, hogy tagjainak fele része a miniszterium által kinevezett szakközegekből, másik fele pedig a m. kir. Curia és legfőbb pénzügyi bíróság tagjaiból vétetnék. A miniszterium által kinevezett tagoknál megkivántató, hogy ezen bíróságban mindegyik tárcza, kivéve a horvát és ő felsége körüli miniszteriumot, egy tag által képviselve legyen, maga a belügyminiszterium pedig esetleg nagyobb számú tagok által. A bíróság tagja csakis azon tisztviselő lehet, a ki legalább is osztálytanácsosi ranggal bír. Ezen bíróság hivatalnok elemeit az illető miniszterek jelölik ki, a másik elem a birói pedig a két nevezett birói testület kebléből sorsolás útján akár rövidebb, akár hosszabb időre osztatik be. Az előadói tisztet az ülésekben rendszerint a belügyminiszterium egyik tagja teljesíti, és csak azon esetekben, a midőn a fegyelmi eljárást más miniszterium rendelte el. illeti meg az előadói tisztség az ezen miniszterium által kijelölt tagot. Másodrendű kérdés ezen bíróság tanácsainak összeállítása, és annak meghatározása, hogy az egyes tanácsokban a birói elemnek mily arányban kell állania a miniszterium által kinevezetthez.

Az ily fegyelmi bíróság felállítása által elérhető az is, hogy az állami tisztviselőkre nézve ezen bíróságot szintén mint legfőbb fegyelmi hatóságot lehetne elismerni, annál is inkább, mert a törvényeinkben tett különbség állami és köztörvényhatósági tisztviselő között akkor, a midőn a köztörvényhatósági tisztviselők egy része élethossziglan a kormány, illetve annak közege által kineveztetik, jelentőségében sokat veszített. Ugyanazon bíróságnak ily kiterjedt hatásköre által nemcsak a közigazgatás, hanem az egész állami élet egységes volta élesebb kifejezésre jutna, és így még a fegyelmi eljárás keretén belül is azon visszhangot lehetne érvényre juttatni, mely az állami élet egyes nyilvánulásait kell, hogy áthassa.

V.

A javaslat 1. §. *a)* és *b)* pontjában a fegyelmi vétség fogalmát adja meg, és három fő megjelenési alakzatot tüntet föl, a melyek mindegyike külön vizsgálat alá veendő.

Az első a hivatalos kötelesség megsértése, a melyet a javaslat akkép fejez ki: «ha megsérti vagy hanyagul teljesíti a törvények, kormány- és szabályrendeletekben megszabott kötelességét».

Mielőtt e fogalommeghatározásnak helyes vagy helytelen voltát ismerném el, szükséges utalni azon kapcsolatra, a mely a büntetőtörvénykönyv és a fegyelmi vétségek közt fennáll. A BTK. 42. fej. a hivatali bűntetteket és vétségeket állapítja meg, a melyek a 461. §. értelme szerint a köztörvényhatóságok tisztviselőire is kiterjednek. Ezen fejezetben a közhivatalnoki minőségből folyó egyes büntetendő cselekmények külön részleges megállapítást nyernek és a 471. §-ban a hivatalos visszaélés vétsége állapíttatik meg következőleg:

«A közhivatalnok, ki azon czélból, hogy valakinek jogtalan hasznot vagy kárt vagy más sérelmet okozzon, hivatali eljárásában vagy intézkedésében kötelességét megszegi, a hivatali visszaélés vétségét követi el és 5 évig terjedhető fogházzal büntetendő». Ezen fogalommeghatározásban a fegyelmi vétség fogalma is meg van adva, a mennyiben a vétségnek egyik tényező elemét, a szándékosságot elhagyjuk, megmarad a hivatali visszaélés mint fegyelmi vétség. A hivatalos hatalommal való visszaélés két irányban vár megoldásra, az egyik a büntetőjogban, a másik a fegyelmi törvényekben adandó meg.

Mindkét fogalommeghatározás egymást szükségszerűleg kiegészíti és bizonyos összhangzásban kell állaniok; a különböztető ismérv köztük a szándékosság és a vétkességben fekszik. Ezen összhang a büntetőtörvénykönyv életbeléptetése előtt hozott fegyelmi törvényekben tényleg megvan, és ezek a később hozott büntetőtörvénynyel teljes összhangzásban állanak. Így az 1871: VIII. t.-cz. 20. §. *a)* pontja a biró vagy birósági hivatalnok által elkövetett fegyelmi vétség fogalmát akkép adja, hogy: «ki hivatali kötelességét vétkesen, de nem azon bűnös czélból szegi meg, hogy

ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon». Hasonlókép az 1874: XXXIV. t.-cz. 68. §-a az ügyvédekre nézve rendeli, hogy: «fegyelmi vétséget követ el, ki hivatása szerinti kötelességeit vagy a jelen törvény rendeleteit vétkesen, de nem azon bűnös czélzatból szegi meg, hogy ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon». Ugyancsak ily értelmű fogalommeghatározást találunk az 1874: XXXV. t.-cz. 177. §-ában a közjegyzők fegyelmi vétségére vonatkozólag.

Eltekintve tehát azon kívánatos összhangtól, hogy az egyes fegyelmi törvényekben a fegyelmi vétségek általános meghatározása lehetőleg azonos legyen, a jelen esetben figyelemmel kellett volna lenni a büntetőtörvénykönyv fogalommeghatározására, és ennek megfelelően állapítani meg a fegyelmi vétség általános fogalmát. A javaslat azonban oly értelmű meghatározását adja a fegyelmi vétségnek, mely szerint a kötelesség megsértése fegyelmi vétség, mely már azért sem lehet helyes és megfelelő, mert a megsértés magában foglalja a kötelességnek úgy szándékos mint bármi más okból történt megszegését. De ha a szándékos megsértés is fegyelmi vétség alakjában jelenhet meg, úgy minden esetre határozottan kifejezendő, hogy a különbséget a hivatalos hatalommal való visszaélés vétsége és az előbbi közt a büntetőtörvénykönyvben körülírt bűnös czélzat hiánya állapítja meg. Igaz ugyan, hogy a javaslat 15. §-a fentartja a büntetőtörvénykönyv intézkedéseit a kötelesség-elhanyagolás és a visszaélés esetében, de ez még nem kielégítő, és a téves fogalommeghatározást nem teszi jóvá.

Fegyelmi eljárásnak helye van, ha a közigazgatási tisztviselő kötelességei teljesítésére — betegség esetét kivéve — képtelennek bizonyul. Az 1870: XLII. t.-cz. 83. §-ában rendelte, hogy azon tisztviselő, a ki oly mérvű tudatlanságot tanusított eljárásában, hogy hivatalban maradása a közigazgatás érdekeit veszélyeztetné, hivatalvesztéssel is büntettethetik. Az 1876: VII. t.-cz. 1. §. *a)* pontja a javaslatnak megfelelő meghatározást vett volt fel. E két törvénynyel szemben az intézkedés némi jogosultsággal bírt, mert a közigazgatási tisztviselők minősítése törvényileg megállapítva még nem volt. De az 1883: I. t.-cz.-el szemben, a mely a köztisztviselők minősítéséről határozott intézkedéseket

foglal magában, kérdés tárgyát képezheti, hogy a fegyelmi bíróság egyáltalában, de különösen a javaslat értelmében szervezett fegyelmi bíróság hivatott és jogositott lehet-e egy olyan egyénnel szemben, ki az idézett t.-cz.-ben körülírt minősítéssel bír, a képtelenséget itéletileg kimondani? Ha ugyanis a fegyelmi hatóság ezen jogosultsága a minősítési törvény daczára is elismertetik, akkor ez egyuttal annyit jelent, hogy a fegyelmi hatóság van hivatva meghatározni, hogy azon egyén, a ki orvosi, tudori vagy mérnöki oklevéllel bír, képes-e ezen foglalkozásnak betöltésére. De ha kimondja is pl. az orvosra a képtelenséget, ezen itéletnek daczára az orvos működésének folytatására jogosított.

A törvény ezen különös szakismerettel bíró egyéneknek még azon biztositékot sem nyujtja, hogy a képtelenséget szakmájuknak megfelelő foglalkozásuk betöltésére szakértők vagy szakértő testületek mondják ki; és igy az eddigi törvény, mint a javaslat értelmében is oly közegek hivatvák a külön szakismerettel bíró egyén képtelenségét szakmájára vonatkozólag megállapitani, a kik nem bírnak azzal a szakismerettel, mely az ily megállapításhoz szükséges.

Lehetnek ugyan esetek, a midőn a szakismerettel bíró tisztviselő kötelességei teljesitésére képtelenné válik, és ezek a betegség vagy a szellemi erők fogyatkozása. Mindkét eset azonban, miután az illető egyén részéről vétkes magaviselet nem forog fen, nem képezhetnek fegyelmi vétséget, hanem csakis a nyugdíjszabályzatokban kifejezett következményeket vonhatják maguk után. A javaslat a betegség esetét tényleg ki is veszi, a szellemi fogyatkozást azonban nem; ámbár a köztörvényhatóságokról szóló törvényjavaslat 82. §-ában a betegség vagy szellemi fogyatkozás esetére külön eljárást szabályoz. A fegyelmi törvények ide vonatkozó intézkedéseinek ennélfogva összhangzásban kell állani a fentidézett 82. §. intézkedéseivel, és a kivételt nemcsak a betegség, hanem a törvény által ettől megkülönböztetett szellemi fogyatkozás esetére is ki kell terjeszteni.

A javaslat azonkívül a képtelenségnek fegyelmi úton való kimondása esetében nem állapithatja meg annak szükségszerű folyományát, a mint ezt az 1870. XLII. t.-cz. 83. §-a tette, mely ez esetre hivatalvesztést rendelt. A javaslat értelmében tehát, ha a képtelenség ki is mondatott, a hivatalvesztés mint szükségszerű

folyomány nem áll be. De még ha a fegyelmi bíróság a hivatalvesztést ki is mondja, a képtelenséggel indokolva ezt, — az illető tisztviselő a javaslat 14. §. értelmében ismét megválasztható vagy kinevezhető, mert az idézett §. értelmében csakis a másodízbeni hivatalvesztés-büntetés vonja maga után a további szolgálati képesség elvesztését. A hivatali kötelesség teljesítésére való képtelenség kimondása csak azon tisztviselő, kezelő és segédszemélyzet tekintetében volna alkalmazandó, kiktől az 1883: I. t.-cz. külön kimutatandó minősítést nem kíván, a többiekkel szemben azt határozottan kizártnak kellene kijelenteni.

A fegyelmi eljárásnak helye van az 1. §. *b)* pontja szerint: ha a tisztviselő botrányt okozó, erkölcstelen életet él vagy ilynemű kihágást követ el. A javaslat itt is eltér azon helyes fogalommeghatározásoktól, a melyeket az eddigi fegyelmi törvényeink megállapítanak. Így az 1871: VIII. t.-cz. 20. §. *b)* pontja szerint fegyelmi vétséget követ el azon tisztviselő, ki botrányos magaviselete miatt tiszteletre és bizalomra méltatlanná válik. Hasonlóképp rendelkeznek az 1874: XXXIV. t.-cz. *b)* pontja, 1874: XXXV. t.-cz. 179. §. második kikezdése. Mindez idézett törvények a súlypontot arra helyezik, hogy azon közegek, kikre az állam ily fontos teendők ellátását bízza, magaviseletük által a köztiszteletet és bizalmat megérdemeljék. Csakis e javaslat tér el ezen helyes iránytól és nem tekinti szükséges kelléknek, hogy a köztisztviselő magaviselete ne legyen olyan, mely a tiszteletet, bizalmat és közbecsülést megingatná, sőt még az erkölcstelen élet folytatását sem tekinti fegyelmi vétségnek, ha az botrányt nem okoz.

Helytelen, midőn a javaslat idézett intézkedése erkölcs elleni kihágásokat említ, mert ilyeneket az 1879: XL. t.-cz. nem ismer; annak 7-ik fejezete ugyanis a közrend és közszemérem elleni kihágásokról szól. Az újabb törvénynek tehát, a mennyiben az ezen fejezetben foglalt cselekményeket érti, a törvényben elfogadott megjelölést kell átvenni. Az előbb idézett fegyelmi törvényeknek helyes formulázása szükségtelenné tette a kihágásoknak külön felemlítését, mert az ott adott meghatározások oly tág körűek, hogy mindezen esetek abban benfoglaltatnak.

VI.

A fegyelmi eljárást szabályozó törvény legfontosabb alkatrészét azon határozmányok képezik, a melyek a beszámítást és a büntetés kizárását állapítják meg. Ezen intézkedéseket a jelzett javaslat nélkülözi, de feltaláljuk azokat a köztörvényhatóságokról szóló javaslat 88-ik §-ában. A rendszerességi szempontjából ezen intézkedéseknek az idézett javaslatban történt elhelyezését helytelenítenünk kell. Okadatolva volt ez az 1870 : XLII. t.-cz.-ben, a mely a 6-ik fejezetben a tisztviselők felelősségéről intézkedvén, ugyanott a fegyelmi eljárást szabályozta. De a jelen javaslattal szemben, mely e felosztást nem követi és a fegyelmi eljárást külön törvény tárgyává teszi, megkívánható lett volna, hogy mindazon intézkedések, melyek akár a fegyelmi eljárásra közvetlenül vonatkoznak, akár pedig bizonyos a fegyelmi eljárás mellőzésével kiszabható megrovásokat és pénzbüntetéseket tárgyazzák, rendszeresen egybefoglalva a kérdéses javaslatban tüntettessenek fel. A felvetett kérdésre vonatkozólag kiindulási pontul az 1870 : XLII. t.-cz.-t kell elfogadni, a mely 81. §-ában a mentességi okokat akként állapítja meg: «tisztviselő olyan cselekményért, melyet a törvény tett kötelességévé, feleletre nem vonható, sem ellene tiszti kereset el nem rendelhető». A felfogás, mely a jelzett szakaszban érvényre jut, a legszigorúbb alkotmányjogi : a tisztviselőt ténykedése tekintetében egyenesen a törvényre utalja szemben azon ténykedéssel, mely a törvény világos határozmányai ellenére vitetett véghez; nem ismeri el mentességi oknak a felsőbb hatóságok meghagyását, illetve annak teljesítését, a midőn a meghagyás a törvény ellenére adatott ki. Az idézett szakaszban lefektetett elvnek nagy jelentőségét és horderejét csak fokozta a törvénynek azon intézkedése, hogy a köztisztviselő felelősségre vonását, illetőleg a fegyelmi ügy elbirálását a rendes bíróságokra ruházta. Ezen intézkedésével oly erős garantiákat nyujtott a törvény, hogy ha azok szigorúan és következetesen alkalmaztattak volna, az ország egész közigazgatására lényeges befolyással lettek volna, és a közigazgatási eljárás törvényszerűségének kétségtelenül elvitázhatatlan biztosítékaiul szolgáltak volna.

Már előzőleg utaltam azon szükségszerű kapcsolatra, a mely a büntetőtörvénykönyvnek a hivatali bűntetteket szabályozó határozmányai és a fegyelmi eljárás, illetve a fegyelmi vétségek közt fennáll. Különösen a mentesség kérdésénél, ha az általam hangsúlyozott összhangot következetesen keresztül akarjuk vinni, figyelemmel kell lennünk a BTK. határozmányaira, az abban érvényesült elvekre. Ezen elveknek megfelelően kell azután megoldani azon kérdést, mely esetekben védekezhet a köztisztviselő azzal, hogy az ő ténykedése felsőbb hatósági meghagyásból történt.

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a magyar BTK. idézett fejezete összhangzásban áll azon alkotmányjogi elvekkel, a melyeket az 1870 : XLII. t.-cz. is kifejezésre juttatott, a mennyiben az egyéni, egyesülési és gyülekezeti jognak a közigazgatási hatóságok által történhető megsértéseit büntetőjogi sanctio alá helyezte. A BTK.-nek ezen alkotmányjogi intentióit élesen és minden kétséget kizárólag az indokolás nem egy helyütt érvényre juttatta és magát a törekvést, hogy a közhatalom kezelése biztositékokkal vétessék körül, a következőkben fejti ki: «Kimagaslik mindazonáltal úgy ezen, valamint a többi megjelölt törvényekből a magyar törvényhozásnak az alkotmányosságban gyökerező azon erős törekvése, hogy a közhatalom garantiákkal öveztessék körül és mindegyik köztörvényhatósági tisztviselő az állam által vagy az állam nevében reá bizott hatalom mikénti kezeléséért felelőssé tétessék. A köztörvényhatósági hivatalnok felelőssége képezvén a sarkalatos tételt, természetes, hogy e felelősség beltartalmának az esetekhez képest különbözni kell. Míg tehát a csekélyebb visszaélések a felügyelő és fegyelmi hatóság intézkedéseiben megtalálják a szükséges repressiót, addig a súlyosabb visszaéléseknek, mint az állami rendre és a polgári szabadságra veszélyes merényleteknek a büntetőtörvény alá vonását a legfontosabb közérdek követeli». És élesen fejezi ki az indokolás, hogy a határvonal, a mely a felelősség kérdésében mérvadó lehet: egyedül a törvény, — azt mondván: «Nagy tévedés volna azonban azon hiedelem, hogy hivatali bűntett csak az által követhető el, ha a köztörvényhatósági közeg a reá bizott hatalmat törvényellenesen használja. Az állami és társadalmi rendnek, a jognak és az azt megvalósító intézménynek nem csupán az képezi sarkkövetelmé-

nyét, hogy a közhatalom törvényellenesen ne használtassék, hanem az is, hogy e hatalom azon esetekben, melyekben használatát a törvény rendeli és a köztörvényhatóság kötelességévé teszi, a törvény által vont határok közt és a törvénynek megfelelően tettleg használtassék». A magyar BTK. értelmében a hivatali bűntett nem szünik meg büntethető lenni, mert a közhivatalnok azt felsőbb hatósági meghagyás folytán követte el. Maga a BTK. a felsőbb hatósági meghagyást két esetben, a 472. és 473. §. eseteiben külön szabályozásnak vetette alá a 474. §-ban, és azon nagy jelentőségű alkotmányjogi biztosítékot állította föl, hogy a beszámítás csak az esetben van kizárva, ha a törvényes felsőbbségnek jogos hatáskörében kiadott rendelete a jelzett esetekben foganatosíttatott.

Törvényes felsőbbség és jogos hatáskör oly fogalmak, melyek minden kétséget kizárnak, és ezen meghatározás által eléretett az, hogy az egyes állampolgáron a közhivatalnok által a közigazgatási eljárás folyamán ejtett bármely sérelem, tekintet nélkül a hatóságnak a közigazgatási hierarchiában elfoglalt állására, büntetőjogi megtorlás tárgyává tehető.

A büntetőjognak ezen álláspontját a fegyelmi eljárás terén is érvényre kell juttatni és teljes összhangzásnak kell e tekintetben létezni. Mert mivel sem indokolható az, hogy ama cselekmény, a mely a büntető biró által megtorolható és melynek elkövetése esetében a köztörvényhatósági tisztviselő felelősségre vonható, a fegyelmi eljárás folyamán fegyelmileg megrovandó avagy büntethető cselekményt ne képezzen. Ha a hivatali bűntettekről szóló fejezetnek czélja és feladata, mint ezt az indokolás több helyen hathatósan kifejezte, a közhatalom kezelőit a szükséges óvó intézkedésekkel körülvenni, úgy ezen intézkedések részben legalább elvesztik hatályukat, midőn az ezek alapját képező elvnek ellenkezőjét iktatjuk a fegyelmi eljárást szabályozó törvénybe.

A köztörvényhatóságokról szóló javaslat 88. §-a a jelzett álláspontot teljesen figyelmen kívül hagyja, a midőn a következő meghatározást kivánja a törvénybe iktatni: «Tisztviselő olyan cselekményért, melyet a törvény vagy illetékes felsőbb hatóság tett kötelességévé, fegyelmi úton felelősségre nem vonható.» Ha ezen közjogi tekintetben oly fontos újításnak indokolását keres-

sük, úgy azt a javaslat indokolásában a következő szavak adják meg: «Ezen §-ok a törvény 81. és 89. §-ait csekély stylaris módosítással tartalmazzák». Egy fontos alkotmányjogi kérdésnek a létező törvényekkel ellenkező megoldása stylaris módosításnak tüntettetik föl. Holott annak kimondása, hogy a köztörvényhatósági tisztviselőknek az illetékes felsőbb hatósági meghagyásból véghezvitt ténykedése fegyelmi eljárás tárgyát nem képezheti, következményeiben oda vezet, hogy a köztisztviselő kénytelen a törvény ellenére sérelmet ejteni. Ha pedig jogi önérzete vagy kötelességérzete folytán a felsőbb hatóságnak törvényellenes meghagyását nem teljesíti, kiteszi magát a legszigorúbb fegyelmi büntetésnek, a hivatalvesztésnek; ha pedig teljesíti, kiteszi magát annak, hogy a büntetőtörvény alapján, a mennyiben ténykedése az ott körülírt bűntett vagy vétség tényálladékát megállapítja, felelősségre vonatik. De még messzebbmenő következményektől is kell tartani. Ha ugyanis ezen elv szentesítve és kimondva lesz a fegyelmi eljárásra vonatkozólag, vissza fog az hatni a hivatali bűntettek és vétségekre is; és az összhang kedveért kénytelenek leszünk feláldozni a közjogi biztosítékok egész rendszerét, a melyeket a büntetőjogban hosszú küzdelmek után érvényre tudtunk juttatni. Ha ezen felfogás ellenében indokul az hozatnék föl, hogy a közigazgatás egységes volta, a közigazgatási hatóságok rangfokozata, a közigazgatási tisztviselőtől szükségszerűleg megkivánt engedelmesség ily értelmű felfogás érvényre emelésével sérelmet szenvedne, ha mindegyik közegnek megadatnék ama jog, hogy a felsőbbségi meghagyásnak végrehajtását a jelzett ismérvek fenforgásától, illetve ezek elbirálásától tehetné függővé, és hogy ez magát a közigazgatásnak egész menetét zavarná, — úgy erre a következőket felelhetni:

Bármily fontosaknak is ismertessenek el ezen érvek, hatályukban lényeges változást szenvednek, ha szem előtt tartjuk, hogy a megkivánt ismérvek fölállításának főczélja: biztosítani a közigazgatás egész területén a törvényességet. és megakadályozni, hogy a törvénytelenség, a törvénybe ütköző meghagyás végrehajtása fegyelmileg kierőszakolható kötelességgé tétethessék. És különben is, a mint az a két ismérv: törvényes felsőbbség és jogos hatáskör a büntetőjog terén magát a közigazgatást és annak egységes voltát nem veszélyeztette, a fegyelmi eljárás

terén sem lesznek azon hatással, a melyet a fentjelzett érvek nekik tulajdonítanak.

A czélzott ismérvek azt akarják kifejezni, hogy a felsőbb hatóságnak meghagyása, illetve ezen meghagyás teljesítése csak az esetre nem vonhat maga után fegyelmi eljárást, ha a felsőbb hatóság alanyi, tárgyi és helyi illetősége fenforgott. Ha ezen kellékek bármelyike a felsőbb hatóság meghagyásában hiányzik, a közigazgatási eljárás törvényszerűsége azt követeli, hogy a hivatalnokot az ily meghagyás teljesítésétől el kell tiltani. Ha azonban a jelzett ismérvek tényleg fenforognak, akkor annak hangsúlyozása nem azt jelenti, hogy a köztisztviselő, a kihez ily meghagyás intéztetik, egyuttal a felsőbb hatósági meghagyásnak tartalmát elbirálás tárgyává tenni is jogosítva van, mely esetben az alsóbb hatóság tényleg a felsőbb hatóság felülbirálati közegévé válnék. Kiindulási pontul azt kell elfogadni, hogy a felsőbb hatóságok a törvény keretén belül bocsátják ki rendelkezéseiket, és hogy egyedüli czéljuk eljárásukban a törvénynek vagy az azzal egyenértékű szabványnak érvényt szerezni. Azt kell megakadályozni, hogy a felsőbb hatóság alantasabb közegeknek ne hagyja meg oly dolgok véghezvitelét, a melyek elrendelésére hatásköre ki nem terjed.

A hatáskörnek szigorú elhatárolása részben csakis az által érethetik el, ha eleve ki van zárva annak lehetősége, hogy a felső bbhatóság hatáskörének túllépése esetében oly közeget találjon, a mely ezen törvénybe ütköző eljárást végrehajtja.

Hogy ezen elv összhangzásba hozható a felelős kormányrendszerrel és a kormányt megillető jogos hatalomkörrel, igazolja az 1870: XLII. t.-cz. 16. §-ában, a mely a kormányrendeleteknek végrehajtását függetlenül azok vélt törvénybe ütközésétől, a törvényhatóságoknak, illetve azok közegeinek kötelességévé tette, fentartva az ily kormányrendeletekkel szemben a miniszteri felelősséget és a képviselőháznak alkotmányos jogkörét. Ezenkívül, — a mit tényleg a legalkotmányosabb állami élet is megkiván, — összeegyezteti a köztörvényhatósági hivatalnok felelősségét a közigazgatás egységével és a kormány parlamentaris felelősségének elvével.

Egész alkotmányi és történeti fejlődésünk e kérdésre vonatkozólag megkívánja, hogy azon alapot, melyet az 1870: XLII.

t.-cz. és a melyet a büntetőtörvénykönyv idézett fejezetében érvényre juttat, a fegyelmi törvényben is elismerést találjon. E követelménynek megfelelően a fegyelmi törvényben is kifejezést kellene adni annak, hogy a tisztviselő oly cselekményért, melyet a törvény vagy az illetékes felsőbb hatóság *jogos hatáskörében* kötelességévé tett, fegyelmi úton felelősségre nem vonható.

VII.

Jellemző, hogy a javaslat, mely célul a fegyelmi eljárás szervezését tűzte ki, eljárási részeket és elveket egyáltalán nem is tartalmaz. Ezen hiány kiegészítést nem lel abban, hogy az 1876 : VI. t.-cz. 2. és 3. része, mely a közigazgatási bizottság, mint fegyelmi hatóság teendőit szabályozza, a jelen javaslat által is érvényében fentartatott. A törvényjavaslat csak arra szorítkozik, hogy megállapítja a fegyelmi jogot gyakorló hatóságokat, megadja a fegyelmi vétségek már ismertetett fogalommeghatározását, felállítja a büntetések sorrendjét, de a mikénti keresztülvitelt, a tisztviselőnek, magánfélnek, tiszti ügyésznek és első vagy felebbezési bíróságnak eljárását egyáltalán nem is érinti és nélkülözi azon biztosítékokat is, a melyeket az itélkezés terén, legyen a tárgy akár büntető, akár fegyelmi, akár magánjogi természetű, — megállapítani kell.

A javaslat az eljárást két fő részre osztja: a vizsgálatra és a fegyelmi eljárásra, mert, mint az 5. §. mondja, a vizsgálat befejezése után veszi a fegyelmi eljárás kezdetét. Ezen téves felfogás, a mely a vizsgálatot és a vizsgálat folytán azzal egyidejűleg vagy annak befejezése előtt elrendelt felfüggesztést nem tekinti még a fegyelmi eljárás kezdetének, — azon következményt vonja maga után, hogy a létesíteni kivánt eljárás egészében összefüggés nélküli részekből áll, a melyeket nem uralnak egységes eljárási elvek.

A vizsgálatot a 3. §. értelmében ugyanazon közeg teljesíti, a mely az itélethozatallal van megbízva. A vizsgálat vezetése ezen közeget korlátlanul megilleti, és a köztisztviselő az eljárás folyomán semminemű jogot nem érvényesíthet: nem kivánhatja a vizsgálat folyamán bizonyos ténykörülmények megállapítását, bizonyítékok beszerzését; sőt még a vizsgálat befejezése után sem ad neki a javaslat oly jogot, hogy a kiegészítést egyik vagy másik

irányban követelhesse. Azon kevés vonatkoztatásból, a melyekből a javaslat által szem előtt tartott eljárásra némi következtetést lehet vonni, azon végeredményt kell megállapítanunk, hogy a fegyelmi hatóság előtt a közvetlenség és a szóbeliség teljesen ki van zárva. A javaslat értelmében a köztisztviselő nem idéztetik meg még az elsőfokú fegyelmi hatóság elé sem; a tanuk kihallgatása és megesketése nem történik a bíróság előtt: hanem a vádolt köztisztviselő az 5. §. értelmében védekezésében a befejezett vizsgálat után írásbeli nyilatkozati jogra szoríttatik; a tanuk meghiteltetése, a mennyiben azt a vizsgáló közeg szükségesnek tartja, az eljárás folyamán eszközöltetik.

Még ha elfogadtatik is azon hatósági szervezet, melyet a javaslat felállít, akkor is kívánatos, hogy a köztisztviselő jogai a védekezés tekintetében elismertessenek. És az első sorban épen a javaslatban feltüntett bíróság összeállítását tartva szem előtt, biztosítani kell neki azon jogot, hogy a birák személye ellen, a mennyiben azon érdekeltségi körülmények forognak fen, a melyek még polgári ügyben is a perlekedő feleket a biró szemelye ellen emelhető kifogás tételére jogosítják, szintén élhessen e kifogással. Az, hogy a fegyelmi eljárásban nélkülözhető volna azon fő kellék, hogy a biró elfogulatlansága biztosítva legyen, még ha az ügy tisztán közigazgatásinak ismertetik is el — mint a milyennek a javaslat tekinti, — nem indokolható. Eltekintve tehát a fegyelmi hatoságnak mikénti szervezésétől, a vizsgálatot és az itélkezést nem szabadna ugyanazon közegekre bízni, hanem lehetőleg oda kell törekedni, hogy e két functió különböző közegek által teljesíttessék. Magát a vizsgálatot pedig olyannak kell tekinteni, a mely a fegyelmi ügyben való itélkezést csak előkészíti, miért is a tanuk meghiteltetése is a vizsgálat folyamán csak azon esetre volna szorítandó, a midőn azoknak megjelenése a fegyelmi tárgyaláson akár személyi, akár tárgyi okokból nehézségekbe ütköznek.

Már érintettem volt azon inconsequentiát, mely előáll abból, hogy a javaslat értelmében a tiszti ügyész állapítja meg concret esetben a hatóságot, a mely elsőfokúlag eljár. Ily jognak a tiszti ügyészre való ruházása téves felfogáson alapul. A büntett, a vétség és a fegyelmi vétség közt ugyanis lényeges különbség állapítható meg.

Az előbbieknek ismérveit a törvény határozván meg az alkalmazandó büntetés az ismérvek fenforgása esetén adva van. A fegyelmi vétségeknél azonban a törvény csak egy általános fogalommeghatározást ad, a melynek fenforgása esetén a 9. §.-ban folsorolt négy büntetés egyike veendő alkalmazásba. A tiszti ügyész indítványa fegyelmi ügyekben nélkülözi ennek következtében azon törvényes korlátokat, a melyekkel a közvádló indítványa büntetendő cselekményre vonatkozólag bír. De legnyomósabb ellenvetésünk a tiszti ügyész jogköre ellenében az, hogy a hatáskörök és büntetések önkényszerű elhatárolása egy oly közeg kezébe adatik, a mely ezen jognál fogva a vétkesség súlyosságához mért büntetést megállapítani hivatva nem is lehet.

Akkor, midőn a cselekménynek csak általános ismérveit tudjuk megállapítani és a büntetést a biró belátására bízzuk, a mint ez a fegyelmi eljárás keretén belül történik, több elsőfokú hatóságnak felállítása nemcsak nem indokolt, hanem minden tekintetben czélszerűtlennek mutatkozik. A hiba, mely a javaslat készítésénél e tekintetben elkövettetett, különösen evidens a jogorvoslat kérdésében.

Czélként lett kitűzve, hogy lehetőleg minden fegyelmi ügy a belügyminiszterium vizsgálatának és itélkezésének legyen fentartva. E mellett két elsőfokú fegyelmi hatóság lett megállapítva, a melyeknek egyike egyuttal felülvizsgálati foruma a másiknak. A fegyelmi hatoságoknak ekkénti szervezése következtében szükségszerűleg beállott az, hogy a csekélyebb büntetéssel sújtott fegyelmi vétségek esetében három itélkező forum, a súlyosabb esetekben pedig csak kettő állapíttatott meg.

A fegyelmi eljárás alaki szabványait lehetőleg némi egyszerűsítéssel át kellene venni az 1871. VIII. t.-cz. 4. fejezetéből. A javaslatban szervezett eljárás, a melynek folyamán a hivatalvesztés, a szolgálati képtelenség, végkielégítési és nyugdíjigény elvonása mint a büntetés következménye kimondható, mindennemű alakszerűséget nélkülöz, és melynél a törvény még annak kimondását sem tartja szükségesnek, hogy az ily eljárásról jegyzőkönyv vezettessék, és hogy ez ki által iratandó alá, — magában a biráskodásban szükségszerűleg bizonyos fegyelmetlenséget kell, hogy előidézzen és az önkénykedésnek tág tért nyit, a mely úgy az állami érdek, mint esetleg a közhivatalnok érdeke elenére érvé-

nyesül. Jellemző, hogy a köztörvényhatóságokról szóló javaslat indokolása a 65. §.-nál maga emeli ki, hogy a rendes fegyelmi eljárás elkerülhetetlen alakiságokkal van egybekötve, és ezen helyes tételt a fegyelmi törvénynél maga hagyta figyelmen kívül.

Az első fokbani fegyelmi biráskodást tehát kizárólag collegialis testületekre lehet bízni, mely testületek előtt az eljárásnak a szóbeliség elvei szerint kell végbemenni, mert e nélkül az ügyek alapos elbirálása elérhető nem lesz.

A jogorvoslat tekintetében a javaslat 10. §. értelmében a tiszti ügyésznek a felebbezési jogot csak akkor adja meg, ha a vizsgálat hivatalból lett elrendelve. A bizalmatlanság, melylyel a javaslat e közeg iránt viseltetik, kifejezésre jut még abban is, hogy egy másik ellenőrző és felebbező közeget is ismer, t. i. a bíróság elnökét. Hogy ez utóbbira a vádközeg ezen jogosítványa nem ruházható, már fentebb kifejtettem. De hogy a bizalmatlanság a tiszti ügyészszel szemben ép a javaslat szempontjából mivel sem indokolt, igazolja ugyancsak az 5. §., mely a tiszti ügyésznek oly messzemenő jogot ad a kötelező indítvány megtétele által.

A közigazgatás egész menetén a miniszteriumot megillető ellenőrzési jog kell, hogy a fegyelmi ügyekben is érvényesüljön. E tekintetből a legfőbb administrativ hatóságnak biztosítani kell az államérdek szempontjából azon befolyást, hogy a fegyelmi ügyek helyes elintézést nyerjenek. Ezen elvet érvényre kell juttatni a jogorvoslatokban.

Ha egy legfelsőbb fegyelmi bíróság oly szervezettel, mint kifejtettem, létesíttetnék, minden fegyelmi ügy elsőfokú ellátás után a miniszteriumnak volna fölterjesztendő, a mely, ha az itéletet meg nem felelőnek tartaná, az ügyet elbirálás végett áttenné a legfelsőbb fegyelmi bírósághoz. Így azután biztosítva volna a fegyelmi hatóságot gyakorló közeg ellenőrzése és e mellett mellőzhetők volnának mindazon intézkedések, melyek, — mint kimutattam volt, — a bíróság elnökének tisztével össze nem nem egyeztethetők.

A fegyelmi törvény a közigazgatási törvényjavaslatokkal szoros kapcsolatban áll ugyan, de a rendszeresség mégis megkivánta volna, hogy a köztisztviselő ellen kiszabható rendbüntetések e javaslatba vétessenek föl. Daczára e külön választásnak, mégis a teljesség szempontjából utalnom kell a közigazgatási

törvényjavaslat 69. §. *m)* pontjára. E pontban foglalt rendelkezés szolgálati engedetlenség és kisebb fokú hanyagság esetében, felebbezés kizárásával annyiszor a mennyiszer 10 frtig terjedhető rendbüntetés kiszabására feljogosítja az alispánt, illetve a polgármestert. E mellett rendeli, hogy ugyanazon cselekmény vagy mulasztás, a mely a rendbüntetés tárgyát képezte, később fegyelmi eljárás tárgyává is tehető és újolagos büntetéssel sujtható.

A fegyelmi természetű cselekvés tehát két fegyelmi büntetéssel róható meg, mert hisz a rendbüntetés alkalmazása nem egyéb, mint a fegyelmi büntetésnek egy neme. De ha a vétség egyszer rendbüntetéssel sujtatott, akkor azt a «ne bis in idem» elvének megsértése nélkül újolag fegyelmi úton megtorolni nem lehet. A javaslat szövege, mely ezt megengedi, határozottan ellenkezik a hivatolt §. indokolásával, mely szerint a rendbüntés alkalmazása megadja a módot arra, hogy kisebb mérvű hivatali hanyagság és engedetlenség esetében a tanusított kötelességmulasztás rögtön megtoroltassék, mely esetekben az azonnal alkalmazott csekélyebb büntetéstől minden bizonynyal üdvösebb eredmény várható, mint az elkerülhetetlen alakiságokkal egybekötött fegyelmi eljárás útján megállapított nagyobb büntetéstől. Az indokolás szerint tehát a rendbüntetés oly eseteket tételez fel, a melyek csekélyebb jelentőségűek, és a melyek már ezen büntetés kiszabása által megtoroltatnak: a gyors megtorlásban látja az æquivalenst a hosszadalmas eljárás utján kiszabható nagyobb büntetéssel szemben. Kizárja tehát az indokolás a későbbi megtorlást. Ezen helyes felfogás ellenkezőjét tartalmazza a javaslat szövege.

VIII.

Az általam feltüntetett vezérelveknek megfelelően, a kormány által beterjesztett és a képviselőház közigazgatási bizottsága által tárgyalt és némileg módosított javaslattal szemben, egy újabb javaslat szövegezését a következő alakban kisérlettem volt meg:

A törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelő-személyzet elleni fegyelmi eljárásról.

I. FEJEZET

Általános határozatok.

1. §. A törvényhatósági tisztviselő, a segéd és kezelő személyzet tagja ellen fegyelmi eljárásnak helye van:

a) ha hivatali kötelességeit vétkesen, de nem azon bűnös czélból szegi meg, hogy ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon;

b) ki botrányos magaviselete miatt tiszteletre és bizalomra méltatlanná válik;

c) ki hivatali kötelességeinek teljesítésére, betegség és a szellemi erők fogyatkozását kivéve, képtelennek bizonyúl, kivéve azokat, a kik az 1883. I. t.-cz.-ben megkivánt minősítéssel bírnak.

d) a kire nézve a kinevezés vagy választás után bebizonyul, hogy az 1883. I. t.-cz. 1. §-ában körülírt feltételek hiányoztak, vagy pedig oly körülmény már akkor merült fel, a melynek következtében az illető megválasztható vagy kinevezhető sem lett volna.

2. §. A fegyelmi vétség büntetése:

a) dorgálás;

b) 10 frttól 50 frtig;

c) 50 frton felül 500 frtig terjedhető pénzbírság;

d) hivatalvesztés.

3. §. A fegyelmi jogot gyakorló hatóság a büntetést a vétség súlyához képest saját belátása szerint határozza meg.

Az 1. §. *c)* és *d)* pontja esetében a marasztaló ítéletben büntetésképp mindig a hivatalvesztés mondandó ki.

4. §. Azon esetekben, a melyekben a köztörvényhatóságokról szóló . . . . t.-cz. 69. §-ának *m)* és 72. §-ának *l)* pontja alapján rendbüntetés alkalmaztatott, a jelen törvény értelmében megindítandó fegyelmi eljárás ki van zárva.

5. §. A tisztviselő azon cselekvényért, melyet a törvény vagy az illetékes felsőbb hatóság jogos hatáskörében kötelességévé tett, fegyelmi uton felelősségre nem vonható.

II. FEJEZET.

A fegyelmi biráskodást gyakorló hatóságokról.

6. §. A fegyelmi biráskodást jelen törvény értelmében mint első fokú hatóság a fegyelmi választmány gyakorolja.

7. §. A fegyelmi választmány áll a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányából, és a megye székhelyén levő I. fokú kir. törvényszék, Budapest fővárosban a budapesti kir. első foly. törvényszéknek sorsolás útján kijelölt három törvényszéki birájából.

8. §. A birósági tagok kisorsolása minden év első napjaiban eszközlendő, és a törvényszék elnöke köteles haladéktalanul a kijelölt birákat a főispánnal, illetve főpolgármesterrel közölni.

9. §. A fegyelmi választmány elnöke a főispán (főpolgármester), akadályozás esetében helyettese.

A fegyelmi választmány öt tagú tanácsban határoz, az öt tag közül kettőnek birónak kell lenni.

A fegyelmi választmány jegyzőjét az elnök, a törvényhatóság alkalmas tisztviselői közül jelöli ki.

10. §. Fegyelmi ügyekben, mint másodfokú hatóság a legfőbb fegyelmi bíróság itél.

Ezen bíróság áll, a honvédelmi, vallás-, és közoktatási, közmunka- és közlekedési, igazságügyi s kereskedelmi miniszter által kinevezett egy-egy, és a belügyminiszter által kinevezett négy tagból; a kir. Curiának hat, és a pénzügyi közigazgatási bíróságnak két birói tagjából.

A birói tagok minden év első napjaiban sorsolás útján jelöltetnek ki. A miniszterium által kinevezett tagoknak legalább osztálytanácsosi czím- és ranggal kell bírniok. Megbizatásuk az illető miniszter által bármikor visszavonható.

Ezen bíróság elnökét a belügyminiszter előterjesztésére Ő Felsége nevezi ki.

11. §. A legfőbb fegyelmi bíróság hét tagú tanácsban itél, a melyben legalább három birónak kell lennie.

A bíróság jegyzőit a belügyminiszter, a rendelkezése alatt álló m. fogalmazók vagy titkárok sorából jelöli ki.

12. §. Az előadói tisztet rendszerint a belügyminiszter által

kinevezett tagok egyike teljesíti, kivéve ha a vizsgálat jelen törvény 14. §-ának *c)* pontja szerint más miniszterium által lett elrendelve, a mely esetben az előadói tisztet az ezen miniszterium által kinevezett tag teljesíti.

12. §. Az 1868: LIV. t.-cz. 56. §-ában foglalt intézkedések a fegyelmi jogot gyakorló hatóság tagjai ellenében is megfelelő alkalmazást nyernek.

Ha valamely I. fokú hatóság annyi tagja ellen tétetik kifogás, hogy a többiekből az itélet hozatalára megkívántató szám ki nem telik, a legfőbb fegyelmi bíróság jelöli ki azon I. fokú hatóságot, a mely előtt az ügy tárgyalandó.

III. FEJEZET.

A fegyelmi vizsgálatról.

14. §. Fegyelmi vizsgláatnak helye van, hivatalból vagy pedig magánfél feljelentése folytán.

A vizsgálatot elrendelheti:

a) azon törvényhatósági tisztviselőkre nézve, kik a közigazgatási bizottság tagjai, ezen bizottság fegyelmi választmánya, vagy a törvényhatósági közgyűlés;

b) a törvényhatóság többi tisztviselője, valamint a segéd- és kezelő személyzet tagjaira nézve pedig a törvényhatósági közgyűlés, főispán (főpolgármester) és közigazgatási bizottság, alispán, illetőleg törvényhatósági joggal felruházott városokban a polgármester.

c) Kivétel nélkül a törvényhatóság minden tisztviselője, a segéd és kezelő személyzet tagjai ellen a belügyminiszter, valamint a főispán (főpolgármester) meghalgatása mellett, a többi miniszter is, ha a hivatali kötelesség megsértése a tárczájához tartozó teendőkre vonatkozik.

15. §. Ha a fentemlített hatóságok vagy közegek egyike a vizsgálat kérdésében már határozott, a vizsgálat elrendelésére illetékes másik hatóság vagy közeg ugyanazon ügyet nem teheti határozata tárgyává.

16. §. A 14. §. *a)* és *b)* pontjában említett hatóság vagy

közeg által hozott határozat ellen felfolyamodásnak van helye a belügyminiszteriumhoz.

E jogorvoslattal élhet az illető tisztviselő és az érdekelt magánfél.

A beszüntető határozat ellen felfolyamodással élhet a 14. §. *a)* és *b)* pontjában felemlített hatóságok vagy közegek mindegyike.

E czélból azon hatóság vagy közeg, a mely a beszüntető határozatot hozta, köteles azt haladéktalanul a vizsgálat elrendelésére jogosítottakkal közölni.

A felfolyamodás beadásának határideje, az összes jogosítottakra az illető határozat kézbesítésétől számított 8 napban állapíttatik meg.

17. §. A felfolyamodás azon hatóságnál adandó be, a mely elsőfokúlag a vizsgálat kérdésében határozott.

18. §. A vizsgálat eszközlése rendszerint a főjegyzőre bizandó.

Kihallgatja, az illető tisztviselőt és a tanukat, és kiterjeszti a vizsgálatot mindazon körülményekre, a melyek az ügy teljes felderítésére szükségesek. A tanuk a vizsgálat folyamán csak az esetre hiteltetnek meg, ha alapos aggály forog fen, hogy megjelenésük a fegyelmi tárgyaláson nem lesz lehetséges.

19. §. A vizsgálat befejeztekor az illető tisztviselő arról értesítendő, hogy joga van az iratokat a tiszti ügyésznél betekinteni, és arról magának másolatot készíteni.

20. §. A vizsgálat befejezése után, a vizsgálati iratok a tiszti ügyésznek küldendők át.

A tiszti ügyész a vizsgálat eredményéhez képest indítványt tesz a fegyelmi tárgyalás megtartása, vagy az eljárás beszüntetése iránt, és az iratokat azok átvételétől számított 14 nap alatt indítványával együtt a közigazgatási bizottság fegyelmi választmányához áttenni tartozik.

21. §. A közigazgatási bizottság határozata ellen az illető tisztviselő felfolyamodással élhet. Ha a határozat beszüntetésre szól, az ügy felülvizsgálat végett hivatalból a belügyminiszteriumhoz felterjesztendő.

22. §. A felülvizsgálatot a belügyminiszterium fegyelmi bizottsága eszközli, a melynek szervezését a belügyminiszter rendeleti úton állapítja meg.

IV. FEJEZET.

A fegyelmi tárgyalásról.

23. §. Ha a fegyelmi tárgyalás megtartását rendelő határozat jogerőre emelkedett, a fegyelmi választmány elnöke tárgyalási határnapot tűz ki.

A fegyelmi eljárás alá vont tisztviselő azzal idézendő meg, hogy igazolatlan elmaradása, az itélet hozatalát gátolni nem fogja.

24. §. A tárgyalásra rendszerint beidézendők: a tiszti ügyész, és az illető tisztviselő által megnevezett tanuk, esetleg szakértők.

25. §. A tárgyalás szóbeli és nyilvános és annak kizárása csak közerkölcsiség tekintetéből rendelhető el, a mely esetben az 1868: LIV. t.-cz. 104. §-a rendelkezései betartandók.

26. §. A tárgyalásról pontos jegyzőkönyv vezetendő, a melyet az elnök és jegyző ir alá.

27. §. A tárgyalást az elnök vezeti. A vizsgálati iratok felolvasásának csak annyiban van helye, a mennyiben a kihallgatott tanuk vagy az illető tisztviselő nem jelent meg.

Közvetlen kérdezési jog illeti meg a tiszti ügyészt és az illető tisztviselőt.

28. §. A mennyiben a bíróság a kihallgatott tanuk meghiteltetését szükségesnek találja, az eskü kivételénél az 1868: LIV. t.cz. 204. és 242. §-ai alkalmazandók.

29. §. A tárgyalás befejezése után a tiszti ügyész szóval terjeszti elő inditványát, felmentésre vagy megbüntetésre, és az utóbbi esetben a büntetés nemére is.

Az ügyészi indítvány a bíróságot nem kötelezi.

30. §. Az ügyészi indítvány után a fegyelmi eljárás alá vont tisztviselő terjeszti elő védelmét.

A tisztviselő védővel is élhet, a mely esetben mindketten válaszolhatnak a tiszti ügyésznek.

31. §. A fegyelmi választmány a tárgyalás alkalmával felmerült bizonyítékok alapján hozza itéletét.

Az itélet azon ülésben hozandó, a melyben a tárgyalás be lett fejezve.

Az itélet felmentésre vagy vétkesre szól, meghatározza a

büntetést és intézkedést tartalmaz az eljárási költségek tekintetében.

Vétkesség esetében a költségeket az elmarasztalt, felmentés esetében pedig, ha az eljárás magánfél feljelentése alapján indíttatott és a fegyelmi választmány a feljelentést roszhiszeműleg tettnek találja, az illető magánfél megtéríteni tartozik.

32. §. Az itéletben kimondott hivatalvesztés maga után vonja a fizetés, nyugdíj és mindazon előnyök elvesztését, a melyeket az illető szolgálata és a nyugdíjszabályrendelet értelmében a törvényhatóság irányában igénybe vehetett volna.

33. §. Ha a szabályszerűen megidézett tisztviselő a tárgyalásra meg nem jelent és elmaradását előzőleg nem igazolta, a tárgyalás távollétében tartandó meg.

Igazolt védője azonban a 26. és 29. §-okban körülírt jogokkal élhet.

A mennyiben pedig az illető tisztviselő védiratot nyújtott be, az a tárgyalás befejezte után felolvasandó.

34. §. Az elsőfokú hatóság itélete ellen felebbezésnek van helye a legfőbb fegyelmi bírósághoz.

A felebbezés az itélet kihirdetése után azonnal szóval jelentendő be. Az irásban előterjesztendő indokok 8 nap alatt, az itélet kézbesítésétől számítva adhatók be.

Ha az illető tisztviselő felebbezéssel nem élt, az iratok hivatalból a belügyminiszteriumhoz, a 14. §. *c)* pontja esetében pedig az illető miniszteriumhoz felterjesztendők.

Ha a miniszterium az elsőfokú itéletet megfelelőnek nem találja, az ügyet a legfőbb fegyelmi bírósághoz teszi át.

A magánfél csak az esetben élhet felebbezéssel, ha az eljárási költségek megfizetésében lett marasztalva.

35. §. A legfőbb fegyelmi bíróság ülései a 25. §. korlátai között nyilvánosak.

36. §. Ezen bíróság elnöke az ügyeket a 12. §. rendelkezései szerint előadónak adja ki.

Az ügyek előadmányozásánál az iratokat lehetőleg egész terjedelmükben kell felolvasni.

V. FEJEZET.

A felfüggesztés.

37. §. A vizsgálat elrendelésével egyidejűleg vagy annak folyama alatt is, ha azt a felmerült körülmények indokolják, a tisztviselő segéd- vagy kezelő személyzet tagja, a vizsgálatot elrendelő hatóság vagy közeg által felfüggesztethetik hivatatától.

Büntető vizsgálat esetén a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya a körülményhez képest az illetőt bármikor felfüggesztheti hivatalától. Mindazon esetekben, a melyekben a vád alá helyezési határozat vagy a csődnyitást rendelő határozat jogerőre emelkedett, a felfüggesztés feltétlenül elrendelendő.

38. §. A hivatalától felfüggesztett tisztviselőnek, a segéd és kezelő személyzet tagjainak helye a főispán (főpolgármester) által ideiglenes helyettesítés útján töltetik be; kivévén az alispáni, illetőleg polgármesteri állomásokat, melyeknek ideiglenes helyettesítés útján betöltése a törvényhatósági közgyűlés hatáskörébe tartozik.

Az ilyetén helyettesítések a fegyelmi ügy befejezéséig érvényesek.

A hivatalától végérvényesen felfüggesztett tisztviselő, a segéd- és kezelő személyzet tagja, a felfüggesztés tartamára lakpénz illetőségén felül fizetésének egy harmadrészeig terjedő és feléig felemelhető ellátásban részesítendő.

A felemelés kérdésében a törvényhatósági közgyűlés intézkedik, melynek határozata 8 nap alatt a belügyminiszterhez felebbezhető.

Azon esetben, ha a hivatalától felfüggesztett tisztviselő, a segéd- vagy kezelő személyzet tagja felmentetett és hivatalába visszahelyeztetett, fizetésének visszatartott része kiszolgáltatandó. Az úti és irodai átalány azonban a felfüggesztés tartamára visszahelyezés esetében sem igényelhető.

39. §. A hivatalától felfüggesztett tisztviselő, és a segéd- és kezelő személyzet tagja, a mennyiben nem hivatalvesztéssel büntettetett, a fegyelmi itélet jogerőre emelkedése után állomására visszahelyezendő.

VI. FEJEZET.

Zárhatározatok.

40. §. Mindazon esetekben a midőn a tisztviselő, segéd- vagy kezelő személyzet tagja hivatalos kötelességei teljesítésére betegség vagy a szellemi erők fogyatkozása folytán képtelenné vált, és az illető nyugdíjaztatásába vagy a szolgálati kötelékből való elbocsájtásba önként be nem egyezik, a jelen törvényben körülírt eljárás alapján kell a fenti körülményeket itéletileg megállapítani.

Hasonló eljárás követendő azon esetekben, a midőn a nyugdíjszabályzat értelmében az illető tisztviselőt állandóan vagy ideiglenesen megillető ellátási vagy részeltetési igény megszüntetések megállapítsa forog szóban.

41. §. A ki hivataláról vagy állásáról a fegyelmi vizsgálat elrendelését megelőzőleg lemondott, vagy hivatali állása a jelen törvényben felsorolt okokon kívül szünt meg, az ellen a fegyelmi eljárás meg nem indítható.

A vizsgálat elrendelése után az önkénytes lemondás vagy a tisztújítás alkalmával meg nem történt megválasztás az eljárás folytatását nem akadályozza.

42. §. Ha a vizsgálat, vagy az eljárás folyamán kitünik, hogy a fegyelmi eljárás tárgyát képező cselekmény vagy mulasztás az 1878 : V. vagy az 1879 : XL. t.-cz. alapján megtorlandó cselekményt képez, a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, akár a vizsgáló közeg akár a tiszti ügyész jelentése folytán, akár saját észleletei alapján, az iratokat hiteles másolatban, az illető cselekmény elbirálására hivatott bíróság vagy hatósághoz áttenni tartozik; a fegyelmi eljárás azonban folytatandó.

Ezen joggal az ügynek itélettel történt befejeztekor úgy az első mind pedig a másodfokú fegyelmi hatóság is élhet.

43. §. Az 1. §. *a)* és *b)* pontjában körülírt fegyelmi vétség megszünik büntethető lenni, ha a vizsgálatra jogosított hatóságok vagy közegek egyike arról akár hivatalos úton, akár feljelentés folytán tudomást nyert, és a fegyelmi vizsgálat elrendelése kérdésében a tudomásvétel napjától számított 6 hó alatt nem intézkedett.

Ki van zárva a fegyelmi eljárás megindítása az 1. §. *c)* és *d)* pontja alapján, ha az illetőnek nyugdíj vagy végkielégítésben való részeltetése már el lett rendelve. *(Éljenzés.)*

***

Elnök: A mennyiben a t. tagtársaknak megjegyzéseik volnának, azokat örömest meghallgatjuk.

Dr. Dárdai Sándor: Ily nagy apparatussal készült anyaggal szemben ex abrupto legfeljebb csak nehány megjegyzésre szoritkozhatom, egynehány feljegyzett kérdésre vonatkozólag. *(Halljuk!)*

Felhozta az előadó úr azt, hogy a törvényjavaslat nem tesz különbséget választott és kinevezett tisztviselők közt, és e tekintetben súlyt helyez a megkülönböztetésre már a büntetés tekintetében is, amennyiben a választott tisztviselőnek kevesebb veszteni valója van, mint az életfogytig kinevezett tisztviselőnek. Azt hiszem, hogy ha ily minutiositásig akarna menni a codificatio, a helyes alapot megtalálni: oly correctionalisatiot igényelne, mely teljesen lehetetlen, még ha az életbiztositás alapjául szolgáló valószinüségi táblázatot is tekintetbe vennők.

A mi azt a kérdést illeti, hogy lehetnek-e egyáltalán hivatvák választott tisztviselők államilag kinevezett tisztviselők fölött itélni — a mint felhozta az 1880-as enquête-ben éles ellentétben álló nézeteket — azt hiszem, hogy ez szintén olyan kérdés, mely a dolog lényegére nagy jelentőséggel talán nem bir; mert tényleg azt látjuk, hogy az élet ellene van, mert választott és kinevezett tisztviselők közt ily válaszfalat húzni sem czélszerü, sem helyes nem volna. Ott van a középitészeti közeg, ki kinevezett állami tisztviselő, de voltaképen ép úgy, mint az egykori megyei főmérnök, törvényhatósági közeg mai napon is. Az a törvényhatóság közege, az pótolja a főmérnök helyét és közege a törvényhatóságnak. Úgy áll a dolog az adófelügyelő tekintetében is. Nem oly mérvben ugyan, de annyiban, hogy adóügyekben a közigazgatási bizottságnak is van hatásköre és utasítási joga. Ily válaszfalat megvonni czélszerűnek nem tarthatom másfelől azért is, mert a választott tisztviselők viszont igen nagy részben az állami administrationak közegei s végrehajtói; igy

például ismét csak az adóügyi végrehajtásra avagy az ujonczozásra kell utalnom.

A mi azt a kifogást illeti, hogy a közigazgatási bizottságnak fegyelmi választmányában laikus tagok is vesznek részt, kik nem szakemberek és igy nem bírhatnak hivatottsággal ily fegyelmi ügyekben a bíráskodás szerepére: e tekintetben nézetem az, hogy — a mint többszörösen hangsúlyozta az előadó úr felolvasásában — a fegyelmi bíráskodás egyuttal garantiát képez a tisztviselő részére is. Ezen választott közegeknek részvételében ily garantiát látok, amennyiben, ha nem vennének részt és tisztán csak a köztisztviselők képeznék a fegyelmi bíróságot, azt hiszem, kevesebb garantiát lehetne ebben találni, mint abban, hogy ily független elemek is vesznek részt a bíráskodásban.

A mi a lényeget illeti, és a mire a fősúlyt helyezte, — idézve a közigazgatási enquête-ben felmerült nézeteket, — hogy leghelyesebb volna a fegyelmi bíráskodást a rendes bíróságokra ruházni, noha azt hittem, hogy az előadó úr is arra a conclusiora fog jutni, örömmel tapasztaltam, hogy csalódtam; mert erre a conclusiora nem jutott és én valóban a legnagyobb szerencsétlenségnek tartanám, ha a közigazgatási tisztviselők fölötti fegyelmi hatóság a rendes bíróságokra átruháztatnék. Mert minden fegyelmi törvénynek legsarkalatosabb elvét abban látom, hogy a fegyelmi hatalom annak kezébe legyen letéve, a ki felelős a fegyelem fentartásáért. Nem tartom helyesnek és egész Európa törvényhozásában nem tudok példát, hogy a rendes bíróságokra ruházták volna a közigazgatási tisztviselők felett a fegyelmi bíráskodást, legfelebb a legfőbb instantiában, mint Poroszországban, birói tagok is vesznek részt; de itt is mint mondom csak a legfelsőbb forumban, mig az alsó forumoknál bírói elemek nem vesznek részt abban. Azonban teljesen igazat adok neki, hogy ép oly helytelen volna a fegyelmi ügyeket tisztán csak közigazgatási ügynek tekinteni, és azért mindenütt bizonyos bírósági szervezete van magának az administrationak keretén belül. Az egész eljárás a bíráskodás alakját ölti. Magam is helyesnek tartanám, ha nálunk nem képezné oly annyira személyes jogát a belügyminiszteriumnak a legfelsőbb fegyelem gyakorlása; mert nálunk a belügyminiszterium kebelében a fegyelmi választmány csakugyan nem a törvényen alapuló, hanem csupán a miniszterium belkezelési ügy-

körében alakított fegyelmi választmányt képez. Ez tehát nem mint törvényes közeg, hanem mindig csak a miniszter nevében mondhatja ki határozatát. Egyébiránt parlamenti kormányzat mellett ez alig lehetséges másként és utalok például csak a porosz «Disciplinarhof» határozataira. Ott minden határozat a miniszter tetszés szerinti megváltoztatásától van függővé téve; a miniszter megváltoztathatja, megszüntetheti az érdemleges itéletet is. Azon elvnél fogva, mivel a miniszter felelős a fegyelem fentartásáért, nem lehetséges attól megvonni és más közegre ruházni a fegyelmi hatalom gyakorlását. Azonban a belszervezet tekintetében, ha törvényileg is ily forum alakíttatnék, ha ily Disciplinarhof belszervezete terveztetnék, azt czélszerűnek tartom. De még akkor is, ha ily legfelsőbb fegyelmi forum alkottatnék, annyira nem lehetne menni még sem, hogy ennek fele bírói tagokból sorsoltassék ki.

Dr. Jellinek Arthur: A belügyminiszterium 4, a többi miniszterium egy képviselővel; a birósági tagok kisebbségben vannak; 7 tagú tanácsot gondolok.

Dr. Dárdai Sándor: Akárhogy alakíttatnék, az ellen mindig nagy scrupulusom volna, hogy sorshúzás útján volnának a tagok kijelölendők. Tudom, hogy abban a sorshuzásban sokan látnak garantiát, de én a vakságban soha semmiféle garantiát nem látok; a porosz Disciplinarhofban is évről-évre jelöltetnek ki a tagok a miniszterium által külön kinevezés által. Oly annyira nem tekintem én csupán csak jogesetnek a fegyelmi ügyet, hogy ebből folyik okoskodásom, melylyel ellentétben állok az előadó úrral, ki a javaslat ellen nagy kifogást emelt a tekintetben, hogy ott az van kimondva: ha valamely tisztviselő felsőbb hatóság utasítása folytán járt el, semmi fegyelmi felelősséggel nem tartozik, és ebből ellentétet von le a büntetőtörvénykönyvvel. Én nem látok ellentétet, mert a fegyelmi felelősség és a büntetőjogi felelősség két egészen különböző dolog; minden fegyelmi törvényben azon elv ki van mondva, de minden büntetőjogban is ki van mondva az, hogy felsőbb utasítás nem szünteti meg a büntetőjogi felelősséget. Az irodalomban sem ismerek e tekintetben eddig felmerült aggályokat s nem hallottam eddig, hogy ez visszahatna a büntető-törvénykönyvre s a büntetőjogi felelősségre. A fegyelmi felelősség folyik a hivatali alárendeltség-

ből eredő engedelmességből. Ez azonban büntetőjogi fogalmak szerint sohasem terjedhet annyira, hogy büntetendő cselekményre is határozza el magát és hogyha azt felsőbb utasítás folytán tenné, hogy büntetőjogi felelősségtől ment legyen. Azt hiszem, hogy ez eddig is úgy volt. E tekintetben talán többen lesznek, kik az előadó úrral nem értenek egyet.

Abban ismét egyetértek vele, a hol nem tartja helyesnek, hogy az alispán vizsgáló és egyuttal itélő is, és a tiszti ügyész csak mint vádló szerepel. Vádlóról tulajdonképen szó sem lehet. Azt tehát, mit a t. előadó e részben kifogásol, én szintén helytelennek tartottam, sőt a közigazgatási bizottságban, — a mennyiben itt erről szó lehet — magam is ellentétes álláspontot foglaltam el és szerettem volna kivinni, hogy a vizsgálat ne ugyan a főjegyzőre bizassék, ki amúgy is olyannyira el van halmozva teendőkkel, hanem én arra a tiszti ügyészt a legalkalmasabb közegnek tartottam volna, és ha ezt keresztülvinni lehetett volna, a fegyelem hatályossága tekintetében igen sokat nyertünk volna. Mert most sincs abban a hiba; ha talán az első fokú választmányról nem lehetne is mondani, de azt semmiesetre sem lehet állítani, hogy a belügyminiszteriumban nem kivánják a szigorú fegyelmet alkalmazni, hanem nincs kellő garantia, hogy a vizsgálat útján a substratum kideríttessék. Erre nézve kellene felelős közeget felállítani, és ez lenne a tiszti ügyész, kit szerettem volna kineveztetni. Sokkal kevesebb viszásság foglaltatott volna abban, hogy a vizsgáló közeg és az inditványozó közeg lett volna egy személy, mint hogy most a vizsgáló és a biráskodó egy és ugyanazon személyiség.

Azt is hibának tartottam, és abban egyetértek a t. előadó úrral, hogy a fegyelmi vizsgálat elrendelése tekintetében jogorvoslatnak nem volna helye a legfelsőbb instantiáig. Én ezt helyesnek nem tartottam, de czélszerűségi tekintetekből fogadták el ezen rendelkezést, mert állitólag itt is garantiák szükségesek, nehogy már a fegyelmi vizsgálat elrendelésével zaklatásoknak legyen kitéve a köztisztviselő. Én azon nézetben vagyok, hogy azon kérdés fölött, hogy szükséges-e vizsgálatot elrendelni, vagy nem, csak azon forum dönthet, mely a vizsgálat elrendelésére van jogosítva. Én nem is tudom, hogy a felsőbb hatóság mikép fog határozni. Mert e stadiumban vizsgálat még

nem lévén, nem tudom, hogy mily alapon fog itélni a felebbviteli forum?

A mi az elévülést illeti, ha lehetne egy időpontot meghatározni, melytől az elévülés számítassék, az csak a szolgálati viszony megszüntetésének időpontja lehetne. Mert nézetem szerint a fegyelmi ügy nem mindig csak személyes érdek és a személyes biztonság vagy nem tudom annak a hivatali közeg biztosításának kérdése szempontjából itélendő meg, hanem a szolgálati érdek szempontjából. Azért azt hiszem, hogy elévülésről addig, mig a szolgálati viszony fennáll, nem lehet szó.

Rögtönözve ebből állanak szerény észrevételeim.

Dr. Lánczy Gyula: Óhajtandó lett volna, hogy a t. előadó úrnak igen tartalmas előadása nyomtatásban előttünk legyen, a végből, hogy annak érdemleges vitatásába bocsátkozhassunk. Mindazonáltal, habár az meg nem történt, miután egy későbbi külön megvitatásra alig van kilátás: még ezen előhaladott órában is csak egy-két szempontnak és mellékkörülménynek jelzésére vagyok bátor a t. értekezlet figyelmét kikérni.

Mindenek előtt szükségesnek tartom ismételve kiemelni, a mit t. előttem szóló Dárdai úr is hangsúlyozott, t. i. hogy itt szó sincs egy legfelsőbb fokban létező önálló fegyelmi birósági szervezetről, a mint azt az értekezés feltételezni látszott. A belügyminiszteriumnak az a fegyelmi bizottsága, a melyre a miniszterelnök úr is ráutalt a legközelebb lefolyt országgyűlési vitában, az nem egyéb, mint elintézési expediense a belügyminiszternek, nem egy önálló collegialis hatóság. S ez a megkülönböztetés úgy elvi, mint gyakorlati jelentőséggel és kihatással bír. Mert a kizárólagos miniszter-felelősség és teljhatalom elve, a miniszter egyéni határozásának ténye a fegyelmi ügynek ezen collegialis elintézése által érintve nincsen: annak létéből tehát bárminemű következtetés a fegyelmi judicaturának szervezésére nem vonható.

Az imént hallott értekezés lényegére nézve egyébiránt nekem az az általános észrevételem, hogy a fegyelmi eseteket, a fegyelmi eljárás lényegét elvileg is nem eléggé szorosan határolta el a t. előadó úr, hanem részint a büntetőjogi felelősség elemeivel, részint illetékességi és a vitás közigazgatásjogi elemekkel elegyítette össze. Azt hiszem pedig, hogy ezeket szorosan el kell

határolni egymástól, és ragaszkodnunk kell ahhoz bármily kevéssé tetszetősen hangozzék e körben, melyben a rendes biráskodás vagy ahhoz közeledő megoldások iránti törekvések természetszerűleg uralkodók, hogy a fegyelmi eljárás a belső szolgálati viszonyok correctivuma, mely első sorban a törvény szerinti szolgálatnak és a szolgálat rendjének fentartása szempontjából maga a vezérlő közigazgatási hatóság által kezelendő. A mi természetesen nem zárja ki azt, sőt egyenest megkivánja, hogy ez az eljárás szerveztessék igen komolyan, a lehető tárgyilagosságnak követelményei szerint, hanem mindig közigazgatási alapon, magában a közigazgatási szervezet körén belül: a mi épen nem zárja ki azt, hogy a közigazgatás-biráskodási eljárásnak garantiái megadassanak. S épen ezen utóbbi szemponttal némi összefüggésben áll mellékészrevételem. Ugyanis a t. előadó úr különös súlyt látszott fektetni arra, hogy az egyes szakminiszteriumok részint önálló biztosok által legyenek képviselve a contemplált legfőbb forumban, részint — ha jól értettem — saját hatáskörükben hajtsák végre azon fegyelmi eljárásokat, melyekben érdekelve vannak. Pedig hát ez sem nem oly lényeges, a mint első pillanatra látszik, sem oly nagyon kivánatos. Mert ha valamely szakminiszterium megkeresése folytán megindíttatik a belügyminiszterium által a vizsgálat . . . .

Dr. Jellinek Arthur: Közvetlenül ő rendeli el.

Dr. Lánczy Gyula: Akkor mindazon körülményekre nézve, melyek az illető szakressortot érdeklik, annak miniszteriuma részletesen megkérdeztetik, az összes adatokat, felvilágosításokat stb. a belügyminiszterium rendelkezésére bocsátja. A végleges judicatura, határozat azonban kizárólag a belügyminiszteriumra van bizva, s én ezt jobbnak is tartom. Miért? Azért, t. Jogászegylet, mert a belügyminiszterium és egyátalán a szükebb értelemben vett belügyi közigazgatás szerveinek meg van a specialis kiképeztetése, állandó gyakorlatuk a közigazgatási jog általános alaki kérdéseinek kezelésében, a szervezeti, s így a fegyelmi eseteknek is kellő elbirálásában: míg a többi szakminiszteriumok többé-kevésbbé egy specialis szak érdekeinek szempontját képviselik és egy általános szervezeti közigazgatási jog lényegéből folyó functiók teljesítésére mégis talán kevésbbé hivatottak a sajátlagos belügyi kormánynál, melynek egész osztályai állan-

dóan az ilyen alaki, ellenőrizeti, illetékességi ügyekkel foglalkoznak.

Egyéb észrevételeim kifejtésétől ezen késő esti órában természetesen el kell állanom.

Elnök az ülést bezárja.

Dr. Fayer László, s. k.
titkár.

Manoilovich Emil, s. k.
elnök.

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXX.

III. KÖTET. 3. FÜZET.

A DELICTUM COLLECTIVUM ÉS A SZOKÁSSZERŰ ÉS ÜZLETSZERŰ BŰNCSELEKMÉNYEK TANA.

IRTA

Dr BALOGH JENŐ.

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI ÁPRIL HÓ 10-ÉN.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

BIBLIOTH. REG. SCIENT. UNIV. HUNGARICAE

Az igazgató választmány tagjai:

Elnök: *Csemegi Károly* curiai tanácselnök;
alelnökök: *Manoilovich Emil* curiai biró,
Dr. Környey Ede ügyvéd;
titkárok: *Dr. Dell'Adami Rezső* ügyvéd és egyet. magántanár,
Dr. Fayer László ügyvéd és egyet. magántanár;
ügyész: *Dr. Siegmund Vilmos* a budapesti ügyvédi kamara titkára;
pénztárnok: *Dr. Szivák Imre* ügyvéd és orsz. képviselő;
könyvtárnok: *Dr. Tarnai János* ügyvéd;
választmányi tagok: *Dr. Beck Hugó* ügyvéd, *Czorda Bódog* curiai biró, *Daruváry Alajos* curiai tanácselnök, *Dr. Herczegh Mihály* egyetemi tanár, *Dr. Győry Elek* a budapesti ügyvédi kamara ügyésze és orsz. képviselő, *Dr. Herich Károly* miniszteri osztálytanácsos, *Hodossy Imre* a budapesti ügyvédi kamara elnöke és orsz. képviselő, *Perczel Béla* a m. kir. Curia elnöke, *Szentgyörgyi Imre* igazságügyministeri államtitkár, *Dr. Teleszky István* ügyvéd és orsz. képviselő, *Tóth Elek* királyi táblai tanácselnök, *Dr. Vécsey Tamás* egyetemi tanár.

Kivonat a «Magyar Jogászegylet» alapszabályaiból.

3. §. Az egyletnek alapitó, rendes, levelező és tiszteletbeli tagjai vannak.

4. §. A rendes és levelező tagok belépése egy évi időszakra történik; a tagok névsorába való beiratkozás hallgatag megujitottnak tekintetik mindaddig, mig az illető tag nem tudatja kilépését az igazgató választmánynyal.

Budapesti lakos csak rendes tag lehet.

7. §. A rendes tagok tagsági dija 5 frt; a levelező tagoké 3 frt.

A mely tag egyszer-mindenkorra 200 frt alapitványi tőkét ajándékoz az egyletnek, alapitó taggá lesz.

Ba, 387. I/30:2

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXX.

III. KÖTET. 3. FÜZET.

A DELICTUM COLLECTIVUM ÉS A SZOKÁSSZERŰ ÉS ÜZLETSZERŰ BŰNCSELEKMÉNYEK TANA.

IRTA

Dr BALOGH JENŐ.

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI ÁPRIL HÓ 10-ÉN.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDAJA.

A MAGYAR JOGÁSZEGYLET 1886. ÁPRIL 10-IKI TELJES-ÜLÉSE.

Napirenden van *Dr. Balogh Jenő*nek «A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana» című felolvasása.

ELSŐ FEJEZET.

A COLLECTIV BŰNCSELEKMÉNYEK TANA.

Irodalom. Dr. Adolf Dochow: Zur Lehre von dem gewerbs- und gewohnheitsmässigen Verbrechen (Jena 1871), főleg 80—83. l. Dr. Karl v. Lilienthal: Beiträge zur Lehre von den Collectivdelicten mit besonderer Berücksichtigung des gewohnheitsmässigen Verbrechens (Lipcse 1879) 7—11., 44—67. l.

Goltdammer Materialien zum Strafgesetzbuche für die preussischen Staaten (Berlin 1851) I. kötet 437. l. Beseler Commentar über das Strafgesetzbuch für die preussischen Staaten (Lipcse 1851) 454—455. l. Heffter értekezése: «Ueber den Anfangspunkt der Strafverjährung», a Goltdammer-féle Archiv für preussisches Strafrecht I-ső évfolyamának (1853) 311—314. l. Ugyanaz Lehrbuch des gemeinen deutschen Strafrechts (6. kiadás, 1857) 68. l. John Ueber die Konkurrenz der verschiedenen Strafgesetze während des Laufes fortgesetzter oder fortdauernder Verbrechen, a Goltdammer-féle Archiv IX. k. 510—511. l. Binding Die Normen und ihre Uebertretungen (1872) I. köt. 128—129. l. Ugyanaz Handbuch des Strafrechts (Lipcse 1885) I. köt. 547—560. l. Rubo Commentar über das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich (2. kiadás, Berlin 1879) 520. l. Buri Einheit und Mehrheit der Verbrechen (1879) 65. l. Oppenhoff Das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich (8. kiadás, Berlin 1881) 207—208. l. Rüdorff-Stenglein Das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich (Commentar 3. kiad. 1881) 264—271. l. Hugo Meyer Lehrbuch des deutschen Strafrechts (2. kiad.) 338—339. l. Schütze Die Concurrenz strafbarer Handlungen als Gesetzgebungsfrage a *Zeitschrift* für die gesammte

Strafrechtswissenschaft III. köt. (1883) 57—58. l. Schwarze Commentar zum Strafgesetzbuche für das deutsche Reich (5. kiad., 1884) 305—306. l. Liszt Lehrbuch des deutschen Strafrechts (2. kiad., 1884) 220—221. l. Ortloff Das sogenannte fortgesetzte Verbrechen, a Brückner-féle Blätter für Rechtspflege in Thüringen und Anhalt XII. köt. (1885) 102—108. l.

Rauter Traité théorique et pratique du droit criminel français (Paris 1836) I. köt. 227—231. l. Chauveau et Hélie Théorie du Code Pénal (Paris 1872) IV. köt. 244., 247. l. Ortolan Éléments du droit pénal 4. kiad. (Paris 1875) I. köt. 330—333. l. Haus Principes généraux du droit Pénal Belge 2. kiad. (Paris 1874.) I. köt. 266—275. l.

Carrara Programma del corso di diritto criminale. Parte generale (Lucca 1875) I. köt. 52., 538. §.

Dr. Pauler Tivadar Büntetőjogtan. (3. kiad.) I. köt. 123. l. Dr. Werner Rezső A magyar büntetőjog átalános elvei 178., 179. l. Dr. Illés Károly A magyar büntető törvénykönyvek magyarázata I. köt. 267. l.

1. §. Az u. n. collectiv bűncselekmények fogalma és ismérvei.

Bűnismétlés esetén, vagyis akkor, ha ugyanazon személy ugyanazon büntetendő cselekményt több ízben követte el — szabály szerint — ezen egyes bűncselekményekre együttvéve egy *összbüntetés* szabandó ki.

Ezen összbüntetés *csak a büntetés kiszabására nézve* egyesíti a delictumokat, de egyébként *nem érinti azok önállóságát*, mert valamint anyagi halmazat esetében általában, úgy bűnismétlés fenforgásakor is a *természetileg* különálló bűntettek vagy vétségek *jogilag* is önállóknak tekintendők.

Ezen általános szabály alól két irányban van kivétel.

Az egyik kivételt a *folytatólagos bűncselekmények* (delicta continuata) képezik, vagyis azok, melyeknél több magában véve önálló bűntett, vagy vétség a subjectiv és objectiv momentum közössége (t. i. az elhatározás egysége és a sértett jogszabály azonossága), valamint a continuitas által *egy büntetendő cselekménynyé* foglaltatik össze, s ennélfogva ezen különálló cselekményekre nem összbüntetés, hanem egy egyszerű büntetés szabatik ki.

A kivételek második csoportja gyanánt az úgynevezett

collectiv (összesített, együttes) bűncselekményeket[1] kell megjelölnünk.

A kétirányú kivétel mindegyikének tana — mint minden, a mi a halmazatnak még korántsem tisztázott doctrinájával összefügg — tele van controvers, vitás, megoldatlan kérdésekkel. S az utóbbi csoportnak: a collectiv delictumoknak tana annyiban még inkább kuszált, mert e fogalom valódi jelentménye sincs még egyöntetűen megállapítva, a mennyiben majdnem mindegyik criminalista, ki e kérdéssel foglalkozik, más és más fogalom megjelölésére használja a delictum collectivum elnevezést.

Legszélesebb értelemben alkalmazni szokták ezt mindazon bűncselekmények megjelölésére, *melyek több külön cselekvényből* állanak és mégis csak *egy delictumot* alkotnak.[2]

Szorosabb értelemben — és ez az *értelmezés már sokkal elterjedtebb* — collectiv bűncselekmények alatt értik azokat, «*melyek tényálladéka nem egy bűncselekményben, hanem több oly bűncselekmény halmazatában áll, melyek ugyanazon szokásnak és életirányzatnak kifolyásaiként jelentkeznek.*»

Ezen általánosan elfogadott definitio[3] szerint a collectiv büntetendő cselekmények megkülönböztető ismérve az, hogy *azok tényálladéka egy bűncselekmény által nem létesül*, hanem csak ugyanazon nemű bűncselekmény többszöri ismétlése, ugyanazon nemű bűncselekmények bizonyos számának egyesülése által jön létre egy delictum.

Ily értelemben szokták azután «delicta collectiva»-nak nevezni a *szokásszerű, iparszerű és üzletszerű bűncselekményeket.*

Végre a *franczia criminalisták*, kiindulva azon körülményből, hogy a franczia büntető törvény az üzletszerű bűncselekményekről nem emlékezik meg, ellenben a szokásszerűséget némely bűncselekmények tényálladékához tartozó körülmény gyanánt állítja fel, a collectiv bűncselekmény elnevezés alatt a *szokásszerű büntetendő cselekményeket* értik, s ennek folytán azonosítják a «*délits collectifs*» megjelölést a «*délits d'habitude*»-del.[4]

Ugyanez áll az *olasz* büntető *jogászokra* nézve, mivel az olasz büntető törvényhozás szintén csak a szokásszerű bűncselekményeket ismeri collectiv delictum gyanánt.[5]

Legújabban Ortloff — egy fennebb idézett, a folytatólagos bűncselekmény tanát tárgyaló értekezésében — a collectiv delictum kifejezést azon bűncselekmények megjelölésére használja, melyek tényálladéka két vagy *több önálló bűncselekmény tényálladékát* foglalja magában,[6] vagy melyeknél a törvény a bűntettes egész *össztevékenységét*, mint egy bűncselekményt egy büntetéssel sujtja.[7]

A mi mindenekelőtt ezen Ortloff-féle felfogást illeti — részünkről teljesen fölöslegesnek tartjuk az egyes bűncselekmények közt ez alapon tenni megkülönböztetést. Igaz, hogy a törvényhozás gyakorlati szempontból néha szükségesnek tartja a tettes egész bűnös tevékenységét egy bűncselekménynyé foglalni össze, de itt már azért sem lehet szó delictum collectivumról, mert ezen eseteknél nem önálló cselekvények, hanem csak oly actusok forognak fenn, melyek a véghezvinni szándékolt delictumnak csupán előkészületi cselekményei gyanánt jelentkeznek (például a pénzhamisításnál az egyes lemezek készítése). Azonkívül ezen bűncselekményekre a collectiv megjelölést alkalmazni s őket egyéb delictumoktól ez alapon elkülöníteni, szerintünk, már azért is teljesen szükségtelen, mert ezek az egyszerű bűncselekményektől nem különböznek semmi másban, mint hogy tényálladékuk több bűnös actus alapján jön létre, ez egyedüli különbségnek pedig sem a beszámításra, sem a büntetés kimérésére *gyakorlati jelentősége nincs.*

Ha most már az előbbi eltérő felfogásokat vizsgáljuk, az első, *legtágabb* körű definitio *helytelensége* első tekintetre is szembe tűnik.

Hogyha a Haus által felállított definitiót fogadnánk el,[8] nyernénk egy oly fogalmat, melynek köre majdnem teljesen határozatlan és e tág fogalom meghatározása által oly büntetőjogi alakulatokat zavarnánk össze, melyek egymástól igen lényegesen különböznek.

Hogy egyebet ne említsünk, Haus a *collectiv delictumokhoz sorolja a folytatólagos bűncselekményeket* (delicta continuata) is, mely fogalomnak lényege és ismérvei még mindig vitásak ugyan, de melyre nézve vitán felül áll az, hogy a collectiv bűncselekménytől igen jelentékenyen különbözik.

E jelentékeny különbség eléggé kitünik abból, hogy míg

a folytatólagos bűncselekménynél minden egyes elkövetett delictum *egy-egy bevégzett egészet* képez és mindezek csak a sértett jogszabály azonossága, az elhatározás egysége, a continuitas (s végre személy elleni bűncselekményeknél a sértett személy egysége) által lesznek egy egészszé, egy büntetendő cselekménynyé összefüzve, addig a delictum collectivumnál a tettes cselekményei magukban véve nem képeznek még delictumot, hanem okvetlenül szükséges a collectiv delictum tényálladékához az, hogy *a tettes ugyanazon bűncselekményt több izben*, esetleg bizonyos meghatározott számban *kövesse el, mert különben delictum nem létesül.*[9]

Míg tehát a folytatólagos bűncselekménynél teljesen indifferens az, hogy a tettes egyszer vagy többször követte-e el a kérdéses delictumot, mert mindkét esetben bevégzett büntetendő cselekményért lesz büntetendő s a bűntettek vagy vétségek többsége legfölebb csak sulyosító körülményül fog figyelembe vétetni: addig a collectiv delictumnál épen *a bűntettek vagy vétségek bizonyos száma képezi a delictum constitutiv elemét* s az egyes cselekmények, melyekből a collectiv delictum alakul, magukban véve vagy egyáltalán nem, vagy legalább nem oly mérvben büntethetők, mintha több izben, bizonyos meghatározott számban jönnének elő.[10]

További különbség a collectiv és a folytatólagos bűncselekmények közt, hogy utóbbiaknál okvetlenül megkivántatik az *elhatározás egysége*, holott ez a delictum collectivumnál nem is fordulhat elő; azonkívül, hogy a folytatólagos bűncselekmény egy lényeges kelléke: a continuitas (vagyis az, hogy az egyes bűncselekmények ugyanazon bűnös elhatározás folytatólagos kivitele gyanánt jelentkeznek) a collectiv bűntetteknél ki van zárva; végül, hogy számos delictumnál, melyek gyakran folytatólagosan követtetnek el, delictum collectivum létre sem jöhet.[11]

Minthogy tehát a Haus-féle definitio oly büntetőjogi alakzatokat von a collectiv bűncselekmények körébe, melyek ide semmikép sem tartoznak, s ezenkívül, vagy jobban mondva, épen ezáltal a collectiv delictum fogalmát és tanát nem hogy tisztázná, hanem még bonyolultabbá teszi: ezt határozottan elfogadhatlannak, tévesnek kell minősítenünk.

A második, Heffter által felállított és általánosan elfogadott definitióból [12] kitünik az, hogy *a collectiv bűncselekmény egy egészen sajátszerű alakzat,* mely a büntetőjogi beszámítás rendes szabályaitól teljesen eltér. És pedig nemcsak annyiban, hogy itt a tettes, daczára annak, *hogy több izben követte el* ugyanazt a cselekményt, mégis *csak egy delictumért* lesz büntetve; hanem a tekintetben is, hogy itt *a tettes csak akkor büntettetik, ha ugyanazon bűncselekményt több izben követte el.* Az a sajátszerűség és — nézetünk szerint — az a *teljesen helytelen és indokolatlan következetlenség* jön itt elő, hogy az egyes bűncselekmények külön-külön véve nem büntethetők, esetleg még akkor sem büntettetnek, ha kétszer vagy háromszor követtenek el, ellenben, ha négyszer vagy ötször követi el a tettes ugyanazt a cselekményt, akkor az — büntetendővé válik, s ekkor az elkövetett több bűncselekmény *egygyé* foglaltatván össze, ily módon *több nem tiltott cselekményből lesz egy büntetendő* cselekmény.

Minthogy pedig ily értelemben a collectiv bűncselekmények alatt épen a szokásszerű, iparszerű és üzletszerű bűntetteket, vétségeket és kihágásokat szokták érteni, — hogy a delictum collectivum fogalmának helyessége és szükségessége felett nyilatkozhassunk; s hogy felelhessünk arra a kérdésre: képeznek-e valóban a szokásszerű, iparszerű és üzletszerű bűncselekmények collectiv delictumot; e czélból vizsgálnunk kell először a szokásszerűséget, iparszerűséget és üzletszerűséget általában.

2. §. Szokásszerűség, iparszerűség és üzletszerűség.

Régi tapasztalat bizonyítja, hogy a bűncselekmény elkövetése valamely egyén életében nemcsak elszigetelt jelenséget képezhet, hanem az illetőnek természetével, jellemével szorosan összeforrhat. Azon különböző keresetforrások közt, melyeket az ember megélhetése czéljából választani szokott, egyeseknél, a társadalom egy egész osztályánál: az úgynevezett *üzletszerű* gonosztevőknél ott szerepel bizonyos bűncselekmények rendes, állandó elkövetése is. Azonkívül bizonyos, hogy az emberi jellem alakulására ható két hatalmas tényező: a *gyakorlat* és a *szokás,* könnyen vezethet a bűncselekmények többszöri elköve-

tésére. Ha valaki gyakorlat által jártasságot, többszöri ismétlés által hajlamot szerez a bűncselekmények elkövetésében, ha ezek többszöri elkövetése folytán a bűncselekményektől visszatartóztató motivumokat magában elnémította, a bűncselekményekre vezetőket pedig kifejlesztette: akkor csak egy lépés van még hátra attól, hogy állandóan a bűn ösvényére lépjen s hogy teljesen szakítva nemcsak az erkölcs szabályaival, hanem az állam törvényeivel is, a bűncselekmények elkövetését — ha szabad így szólni — életpályául válaszsza.

Szemben a bűnösség ezen alakzatával, midőn a tettes bizonyos bűncselekmények elkövetését mintegy *hivatásszerüleg* űzi, midőn folytonos harczban a társadalommal és a jogrenddel, a közbiztonságot és embertársainak életét, vagyonát állandóan és fokozott mérvben veszélyezteti: a criminalisták háromféle elnevezést szoktak alkalmazni.

Ez elnevezések: a szokásszerűség, iparszerűség és üzletszerűség.

Szokásszerűségről a büntető jogászok akkor szoktak szólni, ha a tettes ugyanazon bűntettet vagy vétséget bizonyos, *azon cselekmény elkövetésére vezető motivum állandósága folytán* annyiszor ismétli, hogy ez által *azon delictum elkövetése iránt lelkében valódi hajlam fejlődik ki*, s ennek folytán az illető bűncselekmény elkövetése egészen természetévé, szokásává lesz.[13]

A szokásszerűség fogalmának lényegét tehát *az illető bűncselekmény többszörös elkövetésére irányuló ezen bűnös hajlam képezi*, mert ha az illető nem küzd meg elég jókor e hajlammal, ha azt fejlődni, növekedni engedi: az később annyira hatalmába keríti őt, hogy vele megküzdeni képtelen leend. Közmondásos dolog, hogy «consuetudo est altera natura» s ez áll nemcsak a közönséges életben, hanem a büntetőjog terén is. Ha valamely egyén egy bizonyos delictum elkövetését megszokta, a kifejlődött szokás míg egyrészt eltompítja a tettesben a lelkiismeret intő szavát s a félelmet a büntetéstől, másrészt elenyészteti, legyőzi lelkében azt a habozást, melyet a bűncselekmény első izbeni elkövetése iránt mindenki érezni szokott. S míg különben (a gondatlanságból és a felindulásból elkövetett bűncselekményeket kivéve) minden bűncselekmény véghezvitelét

rendesen megelőzi az arra vezető és az attól visszatartóztató indokoknak mérlegelése: addig a szokásszerűségnél kifejlődött bűnös hajlam épen azáltal, hogy a bűncselekmény elkövetésére vezető motivum erejét növeli, ezen mérlegelést megszünteti s így történik azután, hogy a tettes később ismételve elköveti a bűncselekményt, a nélkül, hogy lépésének horderejét, tettének következményeit megfontolná; cselekszik a nélkül, hogy cselekményének indokát és czélját teljes tisztaságban öntudatra emelte volna; cselekszik a nélkül, hogy megkisérlené magát a szokás bilincseiből kiszabadítani.[14]

S épen ez okból egyrészt a társadalom, a *jogrend*, a közbiztonság *nagyobb veszélyeztetése* a szokásos gonosztevők által, másrészt pedig az a körülmény, miszerint *a tettes saját hibájának tulajdonítandó*, hogy ő bűnös szokását kifejlődni engedte, s annak lábrakapását idejében meg nem akadályozta: teljesen indokolttá teszik, hogy a bűncselekmények *szokásszerű* elkövetése, mint egy egészen sajátságos büntetőjogi alakzat, kiváló figyelembe vétessék.

S valóban épen az újabb időben a szokásszerűség fogalma és a szokásszerű gonosztevők szaporodásának jelentősége úgy a német, mint a franczia és olasz büntető jogirodalomban részletes fejtegetés és vizsgálat tárgyát képezte.

De míg a franczia és olasz criminalisták, ép úgy mint a Code Pénal és a szardiniai büntetőtörvény, csak a szokásszerűség és a szokásszerű bűncselekmények fogalmát ismerik, addig a német jogirodalom, — mely ez egész tannak legalaposabb fejtegetését nyujtja, — a hivatásszerű gonosztevőknek még két osztályát különbözteti meg, t. i. az *iparszerű* és az *üzletszerű* bűntetteseket.

Az *üzletszerűséget* a szokásszerűségtől az ismétlési szándék és a nyerészkedési czélzat által szokták megkülönböztetni, ellenben még ma sincs egyöntetű, biztos ismérv elfogadva arra nézve, hogy mi jellemzi *az iparszerűséget*, szemben az üzletszerűséggel.

Az iparszerűség és üzletszerűség fogalmának distinguálására a német büntető jogászoknál a porosz btkv. 114. §-a és a német birodalmi btkv. 144. §-a szolgáltatott alkalmat és ennélfogva azon czélból, hogy eldönthessük, vajjon e különböztetés

szükséges és helyes-e és mi képezi annak valódi alapját, e szakaszokkal kissé részletesebben kell foglalkoznunk.

A *porosz* büntetőtörvény 114. §-a a kivándorlásra csábító ügynökök ellen egy 1820. évből való porosz királyi rendeletből átvett következő intézkedést tartalmaz: «Wer es sich *zum Geschäft macht* preussische Unterthanen zur Auswanderung zu verleiten, soll mit Gefängniss von einem Monat bis zu zwei Jahren bestraft werden.»

Ez intézkedés átvételének oka első sorban az volt, hogy a büntető törvény is hű akart maradni a porosz kivándorlási politika azon régi irányához, mely szükségesnek tartotta a kivándorlásra csábítás ellen büntetőjogi intézkedéseket tenni.

A *német birodalmi btkv.* szintén átvette e szakaszt, még pedig a következő szövegezéssel: «Wer es *sich zum Geschäfte macht*, Deutsche unter Vorspiegelung falscher Thatsachen oder wissentlich mit unbegründeten Angaben (az 1876. novella által betoldattak még a következő szavak) oder durch andere auf Täuschung berechnete Mittel zur Auswanderung zu verleiten, wird..... bestraft.»

Hogy a «*Geschäftsmässigkeit*» fogalmának alkotó elemei és ismérve gyanánt mit akart a törvényhozás felállítani, az sem a tervezet indokolásából, sem a tárgyalásokból egész határozottsággal ki nem tünik. Csak annyi bizonyos, hogy az egyes elszigetelt esetekben való kivándorlásra csábitást még nem akarták büntetni, a «*Gewerbsmässigkeit*»-ot pedig, melyet egyébként a német törvény több bűncselekménynél ismer, és melynek jelentése tisztázva van, azért nem állapitották meg itt a büntethetőség föltétele gyanánt, mert ennek egyik főkelléke a *nyerészkedési szándék*, holott úgy a tervezet, mint a birodalmi gyülés épen azt akarták elérni, hogy azon kivándorlási ügynökök is, kik nyerészkedési szándék nélkül járnak el, szintén büntethetők legyenek.

Ha most már azt kutatjuk, hogy mily jelentményt tulajdonit a *jogirodalom* a törvény kérdéses szavainak («sich zum Geschäfte machen»), úgy azt fogjuk találni, hogy erre nézve úgy a porosz btkv. commentátorai, mint az újabb német criminalisták közt a legeltérőbb felfogások merültek fel.[15]

Különösen hiányzik az egyetértés a tekintetben, hogy a

«Geschäftsmässigkeit» fogalmához megkivántatik-e a nyerészkedési szándék, vagy nem, s vajjon a kérdéses delictum tényálladéka egy bűncselekmény által létre jön-e már?

S ha figyelembe veszszük egyrészt azt, hogy a «Geschäftsmässigkeit» és «Gewerbsmässigkeit» közt nem sikerült még elvi distinctiót találni, másrészt azon nagy eltéréseket és zavart, melyet e két fogalom megkülönböztetése a jogirodalomban okozott, azt hiszszük indokolt az az — alább bővebben is kifejtett — nézetünk, hogy *e két fogalom közt különbséget tenni teljesen fölösleges* s ennélfogva a szokásszerűség mellett a hivatásszerü bűnös tevékenységnek *csak még egy faja lenne* megkülönböztetendő.

Ha pedig ezen másik válfaj megjelölésére műszó gyanánt az üzletszerűség és az iparszerűség kifejezések közt választanunk kell, nézetünk szerint úgy a nagyobb elterjedtség és megszokottság szempontjából, mint nyelvészeti szempontból helyesebb az *üzletszerűséget*[16] műszóul választani.

Üzletszerűségről akkor szólhatunk, ha *a tettes elhatározza, hogy bizonyos bűncselekményt, előre meghatározatlan számban, és pedig oly szándékkal fog ismételni, hogy annak elkövetéséből magának tartós keresetforrást szerezzen és ezen elhatározását* a bűnös tevékenység megkezdésével *kifejezésre is juttatja.*

Az üzletszerű bűncselekménynek megkülönböztető ismérve és föltétele tehát a *tettes dolus specialisa*, melynek két eleme van: 1. a szándék bizonyos delictum rendszeres, mintegy hivatásszerű, bár határozatlan számú ismétlésére, 2. a nyerészkedési czélzat.

Hogyha már most a szokásszerűség és üzletszerűség fogalmát a collectiv delictumok fennebb kifejtett definitiójával összehasonlítjuk, önkéntelenül is az a kérdés merül fel előttünk; hogy lehetett ily heterogén fogalmakat egymással összevegyíteni, illetve *mily alapon szokták azt mondani, hogy a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények a delicta collectiva közé tartoznak?*

S ennek megfejthetése czéljából vizsgálnunk kell először e kérdések tanának fejlődését, azután pedig részletesebben fejtegetnünk kell a szokásszerűséget és üzletszerűséget, hogy így végeredményül kifejthessük nézeteinket *a delictum collectivum*

tanának helyessége vagy helytelensége fölött s végre eldönthessük a kérdést: *tekinthetők-e a szokásszerű s üzletszerű bűncselekmények collectiv delictumoknak?*

3. §. A szokásszerűség és üzletszerűség tanának fejlődése.[17]

Ha átalában igaz az az állítás, hogy minden intézmény csak úgy érthető meg teljesen, ha szemügyre veszszük eredetét, keletkezését, és ha figyelemmel kisérjük alakulásának, változásának menetét is, szóval ha nemcsak mostani állapotát, hanem egész fejlődését vizsgáljuk: úgy ez a szokásszerűség és üzletszerűség tanára nézve annyival inkább igaz, mert e két fogalom nem csupán theoreticus vizsgálódásoknak, hanem *a gyakorlati élet követelményeinek* köszöni lételét s így tanának számos, — első tekintetre érthetetlennek látszó, — részlete csak úgy fog teljesen világossá válni, ha rámutatunk, mi szolgáltatott alkalmat létrejövetelére, és fejlődésében mily átalakulásokon ment keresztül.

I. Azon német criminalisták, kik minden jogintézményt a *rómaiak jogából* akarnának levezetni, a szokásszerűség és üzletszerűség tanának első csiráit is már *a rómaiak idejében* keresik. Részünkről nem habozunk kijelenteni, hogy e felfogást nem oszthatjuk.

Azt hiszszük, minden bővebb vizsgálat nélkül is könnyen belátható az, hogy a római büntetőjog fejlődésének *első századaiban* bizonyos bűncselekmények szokásszerű vagy üzletszerű elkövetése a büntető törvényhozás által még nem vétetett figyelembe. E korban a római büntetőjog még koránt sem fejlett ki annyira, hogy a tettes bűnösségének fokában ily különböztetéseket tett volna, másrészt a római társadalmi viszonyok ez időben még oly egyszerűek és rendezettek voltak, hogy szokásszerűleg és üzletszerűleg elkövetett bűncselekmények bizonyára nem igen jöttek elő.

A *quæstiones perpetuæ* korszakában a most említett mindkét irányban változás állott ugyan be, de a szokás- és üzletszerűség figyelembe vételét, ekkor is kizárta már csak azon körülmény is, hogy a bűncselekményekre *absolute határozott büntetések* lévén szabva: nevezetesen az aquæ et ignis interdictio

levén a rendes büntetés a római polgár számára, ennélfogva úgy a sulyosító, mint a minősítő körülmények teljesen ismeretlenek voltak.

A *császárok korában* a felsorolt körülmények nem gátolták volna a szokás- és üzletszerűség megkülönböztetését, de ennek daczára részünkről azon nézeten vagyunk, hogy a szokás- és üzletszerűség fogalma azon tisztaságban és azon jelentőségben, a mint az ma meg szokott különböztettetni, a római büntetőjogban már csak azért sem található fel, mert bármily bámulatos tökélyre vitték a rómaiak a magánjog rendszerének kifejlesztését, büntetőjoguk — szerintünk — korántsem oly kifejlett, hogy benne a bűnösség ily complicált alakzatai megkülönböztetve lettek volna.

Az ellenkező nézetnek azonban igen tekintélyes pártfogói vannak. A régibb német criminalisták egyik kitünősége: Abegg azt állítja, hogy a köztársaság és a császárság büntetőjogának egyes büntetései nemcsak az idő jellege és politikai tekintetek folytán lettek oly túlszigorúakká, hanem ezen rendkívüli szigor tulajdonképeni magyarázata abban rejlik, hogy e fokozottabb büntetések által, bizonyos bűncselekmények gyakrabbi elkövetését, ismétlését vagy épen *üzletszerű folytatását* akarták sújtani.[18]

Az illető törvényhelyek azonban, melyekből Abegg e nézetét kimagyarázni akarta, — mint alább bővebben kifejtjük, — szerintünk nem erősítik meg ezen állítását, a mennyiben vagy inkább a puszta bűnismétlésre vonatkoznak, vagy egyátalán semmi hivatkozást sem tartalmaznak az üzletszerűségre és Abegg s nehány más német criminalista egyedül gyanítás alapján, minden biztos bázis nélkül tekintették bennük e fogalom felállítását. S miután a felhozott fragmentumokban az üzletszerűség sem az illető bűncselekmény tényálladékához tartozó, sem minősítő körülmény gyanánt nem található, ennélfogva ezekből egyátalán nem tűnik ki az, hogy a római jogban az üzletszerűség fogalma a modern értelemben előfordult volna. Ugyanez áll a *szokásszerűségre* nézve, habár nehányan ez utóbbi tekintetben is az ellenkező nézeten vannak.[19]

II. A szokásszerűség fogalmának tulajdonképeni megalkotói gyanánt a *középkori olasz practicusokat*[20] kell tekintenünk,

de az a körülmény, hogy az általuk felállított tanok még meglehetős fejletlenek, hogy kiindulási pontjuk téves s hogy sem a szokásszerűség és a bűnismétlés, sem ez utóbbi és a visszaesés közt a határvonalat nem huzták meg elég élesen, azt eredményezte, hogy a szokásszerűség tanának elvei a tisztázás helyett még jobban összezavartattak.

Az olasz practicusok ugyanis a *szokásszerűség megállapításánál* a bűncselekmény subjectiv oldalának teljes mellőzésével, *egyedül objectiv szempontokból* indultak ki, és szem elől tévesztvén a valódi lényeget, a *cselekmény belső elemét: a tettes akaratát*, egyedül külsőségekből vélték megállapíthatónak a szokásszerűséget.

Szerintük ugyanis *szokásszerűség forog fenn*, mihelyt valamely tettes ugyanazon vagy hasonnemű delictumot *kétszer*[21] *vagy háromszor elkövetett.*[22] Egyéb kelléket fel nem állítottak, legfölebb még azt kivánták, hogy az egyes cselekmények ne «*continue*» (mert ekkor delictum continuatum jön létre), hanem «*interpolatis temporibus*» legyenek elkövetve.

Ily körülmények közt azután nem csodálhatjuk, hogy a középkori jogászok nem tévén elvi különbséget *szokásszerűség és bűnismétlés közt, ezeket egymással, valamint a szokásszerűséget a visszaeséssel, teljesen összezavarták.*

Egy másik hibája a szokásszerűségre vonatkozó tanaiknak, hogy a consuetudo delinquendit a javíthatatlanság jeléül tekintették s így azt mint *büntetést fokozó körülményt* vették figyelembe. Nem elégedve meg tehát azzal, hogy szokásszerűség esetén a büntetés mérvét emelték, *más, súlyosabb büntetési nemre tértek át,*[23] sőt később azt a teljesen indokolatlan és téves præsumtiót vették alapul, hogy azon egyén, ki ugyanazon vagy hasonnemű bűncselekményeket többször, bizonyos meghatározott számban követi el: *javíthatatlan,* s mint ilyen, hogy teljesen ártalmatlanná tétessék, halállal büntetendő.[24]

III. A középkori olasz jogászok most vázolt tanai jelentékeny befolyást gyakoroltak Németországban is. Ennek a felfogásnak következménye azután az *V. Károly-féle büntető törvény* (Constitutio Criminalis Carolina, Peinliche Halsgerichtsordnung) 162. §-nak azon híres és sok vitára okot szolgáltató intézkedése, hogy *a harmadízben elkövetett lopás halállal büntetendő.*

A Carolina ezen §-nál kétségtelenül a consuetudo delinquendi és a javíthatatlanság præsumtiójából indul ki. Maga a törvény ugyan nem említi ezt kifejezetten, de kétségtelennek tartjuk, hogy e tekintetben is követni akarta előképét: a *Bambergensis*-t, melynek szerzője, a németek kitünő criminalistája: Schwarzenberg az olasz practicusok irataiból nagyon sokat merített s bizonyára azoknak a consuetudo delinquendire vonatkozó tanát is ismerte, s mely törvénynek 188. §-a a harmad ízbeni lopás halállal büntetését kifejezetten avval indokolja, hogy e harmadszori lopás a tettes «böse Gewonheyt»-jét tanusítja.

Bizonyos azonban, hogy a Carolina ezen kegyetlen intézkedése már kibocsátása korában túlszigorúnak találtatott s innen eredt az a törekvés, hogy a harmadszori lopás esetén a halálbüntetés alkalmazása mellőzhető legyen. Erre szolgált a folytatólagos bűncselekmény tanának felállítása, továbbá az, hogy a halálbüntetés alkalmazhatóságához megkivánták, hogy a lopott dolgok értéke bizonyos összeget tegyen ki, s hogy a tettes az előbbi két lopás miatt már előzőleg megbüntetve volt legyen.[25]

De nem változott maga az alapelv t. i., hogy a harmadik lopás halállal büntetendő. Még *a porosz Landrecht* is csak annyiban módosított rajta, hogy *a negyedik ízben tolvajt* tekintette javíthatlannak s ezt halál helyett *életfogytig tartó fegyházzal* rendelte büntetni.

S egyáltalán a szokásszerűség tanában a Constitutio Criminalis Carolina után egész a XVIII. század végéig alig állt be lényeges változás.[26]

A javíthatlanság önkényesen felállított præsumtiója, — többé-kevésbbé elburkolva, — még mindig kisértett, szokásszerűség és bűnismétlés, valamint szokásszerűség és visszaesés közt elvi különbség nem tétetett, sőt mindezek egymással összezavartattak s átalában az olasz practicusok által felállított sok tekintetben helytelen tanok, majdnem változatlanul fentartattak.

IV. Az üzletszerűség tanának fejlődése a középkorban alig haladt valamit előre. Az olasz practicusok, kik a «consuetudo delinquendi» tanát oly részletesen kifejtették, az üzletszerűség

fogalmával nem foglalkoztak; azon törvények pedig, melyek egyes üzletszerű gonosztevők ellen intézkedéseket tartalmaznak, jobbára csak az illető bűncselekmény üzletszerű elkövetésének ismérveit sorolják fel, de magát az üzletszerűség fogalmát általánosságban nem határozzák meg.

Matthaeus művének egy helyéből (de criminibus Rubr. de furtis cap. III. n. 10.) azt lehet következtetni, hogy a középkori jogirodalomban az üzletszerűség ismérvéül azt tekintették, hogy a tettes az illető bűncselekményt már legalább *két ízben elkövette.*

Ugyanez a felfogás található a múlt század végén készült *porosz Landrecht*ben, mely törvény egyátalán igen nagy előszeretettel viseltetik az üzletszerűség fogalma iránt, azt igen számos esetben fölemlíti s a szokásszerűséget ennek kedvéért egészen mellőzi. Az 1813-ki *bajor* btkv. 85. §-a, mely az üzletszerű bűnpártolásról szól, szintén azon intézkedést tartalmazza, hogy a ki két ízben elkövette az illető bűncselekményt, úgy tekintendő, mint a ki annak elkövetéséből magának üzletet csinál.

Oly intézkedés volt ez, mely jelentékenyen közrehatott a szokásszerűség és üzletszerűség fogalmának összezavarására, a minthogy egész a legújabb időkig hiányzott a biztos ismérv, melynek alapján a két fogalom közt elvi distinctio tétethetett volna.

4. §. A szokásszerű és üzletszerű büntetendő cselekmények tanának legújabb fejlődése és irodalma.

A szokás- és üzletszerűség tanának kifejtése sem a törvényhozásban, sem a jogirodalomban nem mondható *még* befejezettnek. Határozottan bizonyítja ezt az a tény, hogy e tanra nézve oly eltérő intézkedéseket tartalmaznak s — minden elvi alap nélkül — oly lényegesen különböznek egymástól a modern büntető törvények is, hogy egymásnak ellentmondó, és gyakran téves intézkedéseik tisztába hozatala s corrigálása csak a jövőtől várható.

Egyes büntető törvények (mint pl. a toszkánai codex), sem a szokás-, sem az üzletszerűségről nem szólnak, mások (mint a

franczia és belga) csak a szokásszerűséget ismerik. De még azok is, melyek mindkét fogalmat acceptálták, igen fontos részletekben teljesen elütnek egymástól. Némelyek csak mint minősítő körülményt ismerik e fogalmakat, mások mint tényálladékhoz tartozót; azaz az illető delictumot csak akkor tartják büntetendőnek, ha az szokás- vagy üzletszerűen követtetett el; egyesek meghatározzák, mely esetben szabad a birónak szokás- vagy üzletszerűséget megállapítani, más törvények ellenben ezt teljesen a biró szabad megitélésére bizzák. S nem is említve a részletekben található eltérést — alig van két törvény, mely a szokás- és üzletszerűség tekintetében megegyezne abban, hogy mily delictumoknál kell ezekre vonatkozólag specialis törvényhozási intézkedéseket tenni.

A nélkül, hogy a régebbi, hatályukat és jelentőségüket vesztett törvényeket[27] egyenként ismertetni akarnánk, csak a jelenleg érvényben levő fontosabb büntető codexeknek és nehány nagyobb jelentőségű büntető törvényjavaslatnak a szokás- és üzletszerűségre vonatkozó intézkedéseit tartjuk szükségesnek elősorolni.

A mi mindenekelőtt a *franczia Code Pénalt* és az evvel e tekintetben majdnem teljesen megegyező *belga* büntető törvényt illeti, ezekre vonatkozólag már fennebb említettük, hogy *csak a szokásszerűség* fogalmát ismerik és az üzletszerűségre külön műszavuk nincs is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a «*habituellement*» kifejezés, a mint ez a legjelesebb franczia criminalisták[28] általi értelmezésből is kitűnik, a franczia nyelvben meglehetős tág értelemben használtatik és tulajdonkép úgy a szokásszerű, mint az üzletszerű elkövetést jelenti. Ez a *kettős* jelentmény másrészt annak jelét is képezi, hogy a franczia és belga jog még nem jutott el e két fogalom præcis megkülönböztetéseig.

Evvel szemben a *szardiniai* büntető törvény, — melynek egyébként a franczia Code Pénal szolgált mintául — ez utóbbitól annyiban eltér, hogy 436. §-ában[29] fölemlíti az álomfejtésnek («indovinare o spiegare sogni») *üzlet* gyanánt folytatását, mint a büntethetőség föltételet s így az üzletszerűség fogalmát is ismeri.

a) A most idézett törvények intézkedéseit egyenként vizs-

gálva, azt találjuk, hogy a *szokásszerűséget*, mint az illető bűncselekmény *tényálladékához tartozó* körülményt ismerik :

1. a rablók és más erőszakos bűntetteket elkövető gonosztevők számára lakás, menekülési vagy találkozási hely adásának vétségénél («ceux, qui connaissant la conduite criminelle des malfaiteurs exerçant des brigandages ou des violences contre la sûreté de l'État, la paix publique, les personnes ou les propriétés, leur fournissent *habituellement* logement, lieu de retraite ou de réunion seront punis comme leur complices»). *Code pénal français:* art. 61, code pénal *belge:* art. 68. *Codice penale:* 163. czikk 2. bekezdés;

2. a *franczia* (art. 275.) és *szardiniai* (442. czikk, 2. bekezdés) büntető törvények a munkaképes egyének koldulásánál;

3. a *franczia* (art. 334.) és *belga* (art. 379.) Code pénal a *csábításnál* («quiconque aura attenté aux moeurs en excitant, favorisant ou facilitant, *habituellement* la débauche ou la corruption de la jeunesse de l'un ou de l'autre sexe au dessous de l'âge de vingt-un ans, sera puni» . . .);

4. az 1807. szept. 3-káról és 1850. decz. 19-kéről kelt *franczia* törvények, valamint a code pénal Belge 494. czikke az *uzsoránál*;

5. a Code Pénal Belge 308. czikke a tiltott kézi zálog kölcsönüzleteknél (ceux qui portent *habituellement* des effets au bureau du mont-de-piété pour autrui et moyennant retribution ou qui achètent *habituellement* des reconnaissances du-mont-de-piété»).

b) Az 1852. évi *osztrák* büntető törvény a *szokásszerűséget minősítő* körülmény gyanánt állítja fel *a)* a lopásnál (176. §. 1. pont), *b)* a csalásnál (203. §.), *c)* a verekedésnél (412. §. «Raufer von Gewohnheit»); végre *d)* a részegség kihágásánál (524. §.) «eingealterte Trunkenheit»). Tényálladékhoz tartozó körülmény gyanánt szerepel a szokásszerűség a koldulásnál (517. §.).

Ellenben az *üzletszerűség*, mint *tényálladékhoz tartozó körülmény* fordul elő az osztrák codexben a fajtalanságnál (509. §.), valamint a csábításnál (512. §. *b* pont.)[30]

c) A *német* büntető törvényhozásnak a szokás és üzletszerűségre vonatkozó intézkedései meglehetős complicáltak és

elvtelenek. Eltekintve a *Geschäftsmässigkeit* tekintetében tett rendelkezésektől, melyeket már fennebb ismertettünk, itt csak azt emeljük ki, hogy

a szokásszerűség tényálladékhoz tartozó körülmény (Thatbestandsmoment) gyanánt előjön a német bir. btkv. 150. (in Verkehr bringen verringerter Münzen als vollgültiger) és 180. §§-aiban (csábítás) és az 1873. évi *Münzgesetz* 13. czikkében (Zuwiderhandlungen gegen die vom Bundesrath in Gemässheit der Bestimmungen unter 1 getroffenen Anordnungen); mint *minősítő* körülmény pedig az orgazdaságnál (bir. btkv. 260. §.).

Viszont az *üzletszerűséget tényálladékhoz tartozó* körülmény gyanánt állítja fel a *bir. btkv.* a szerencsejátéknál (284. §.) és a fajtalanságnál (361. §. 6. pont), a *Patentgesetz* (1877. május 25-éről) 34. §-a a szabadalmat nyert tárgyak üzletszerű előállításánál; ellenben mint *minősítő* körülményt ismeri a *büntetőtörvény* az orgazdaságnál (260. §.) és a jogosítatlan vadászatnál (294. §.); a német *Bankgesetz* (1875) pedig német értékben kiállított külföldi bankjegyek, vagy más bemutatóra szóló értékpapiroknak fizetésre való felhasználásánál (57. §.).

Nézetünk szerint tulajdonkép ide tartozik még a *német* bir. btkv. azon intézkedése is (243. §. 6. pont és 250. §. 2. p.), mely a lopást bűntetté qualifikálja, a rablás büntetését pedig fokozza azon esetre, ha «zu dem Diebstahle» (resp. zu dem Raube) Mehrere mitwirken, welche sich zur *fortgesetzten* (?) Begehung von Raub oder Diebstahl verbunden haben.» A német criminalisták is elismerik és részünkről is kétségtelennek tartjuk, hogy itt nem *folytatólagos* bűncselekményről — a mi egészen mást jelent — hanem a lopás és rablás *üzletszerű* elkövetése czéljából történt szövetkezésről van szó s csupán e fogalom megjelölésére használt kifejezés lett helytelenül megválasztva.

Az új *németalföldi* btkv. (1881) csupán a *szokásszerűségről* emlékezik meg, és pedig az orgazdaságnál (417. czikk) büntetést fokozó körülmény gyanánt állítván fel azt.

Az *angol* büntetőjog, melynek codificálatlan szabályaiból az ilyen apróbb kérdésekre vonatkozó intézkedések nagyon nehezen találhatók fel, tudtunkkal nem ismeri az üzletszerűség fogalmát, ellenben a szokásszerű bűntettesek számának nagy növekedése folytán ezek ellen 1869. évben hozatott az úgy-

nevezett «*Habitual Criminal Acts*», mely azonban a modern elveknek meg nem felelő intézkedéseket tartalmaz, így elrendeli azt is, hogy valamely bűncselekmény másodszori elkövetése esetén a szokásszerűség vélelmeztetik.

A jelentékenyebb újabb törvényjavaslatok közül az *osztrák* (1874) az üzletszerűséget (277. §. 2. bekezdés), az *olasz* (1878. évi MANCINI-féle) pedig a szokásszerűséget (467. §.) az orgazdaságnál minősítő körülmény gyanánt említik fel, egyéb ide vonatkozó intézkedést azonban — legalább tudtunkkal — nem tartalmaznak.

Sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a szokás- és üzletszerűségnek az új *orosz* törvényjavaslat, melynek 56. §-a szerint, ha a bíróság az itéletben kimondja, hogy a vádlott több hasonnemű bűncselekményben bűnös és ezeket szokás- vagy üzletszerűleg követte el, úgy a büntetést a halmazatra nézve felállított szabályok szerint fokozhatja, még pedig a legsúlyosabb büntetés legmagasabb mértékéig, a pénzbüntetés pedig kétszereséig emelhető, vagy a határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetés tartama meghosszabbítható.[31]

A fenti összeállítás, azt hiszszük, elég szóló bizonyítékául szolgál annak, hogy nem túloztunk, midőn azt állítottuk, hogy az általunk vizsgált tan tekintetében még a modern törvényekben sem léteznek átalánosan elfogadott elvek. S ha megengedjük is azt, hogy épen a szokás- és üzletszerűség tanának törvényhozási szabályozása tekintetében kevesebb azonos intézkedés és több eltérés létezhetik a különböző büntető törvények közt, és pedig azért, mert ezen fogalmaknál az illető állam specialis viszonyai s nemzeti és helyi különbségek és sajátságok is eltérő szabályozást igényelhetnek: mindamellett részünkről hajlandók vagyunk a most ismertetett lényeges eltérések fő okául azt a körülményt tulajdonítani, hogy a szokás- és üzletszerűség tana még teljesen tisztázottnak épen nem mondható. Ennek magyarázatául szolgál részben az is, hogy a kérdés irodalma egyátalán nem gazdag.

Az egyes tan- és kézikönyvekben a legkülönbözőbb helyeken[32] pár szóval szokták a szokás- és üzletszerűség fogalmát lehető röviden fölemlíteni.

Önálló és részletesebb fejtegetésükre csak a franczia és

német criminalistáknál találunk, kikhez még a szokásszerűség tana tekintetében az olaszok közül Carmignani-t kell említenünk.

A német büntető jogászok közül részletesebben foglalkoznak e kérdésekkel Feuerbach, Henke, Oppenhoff, Hugo Meyer és Hälschner, a nélkül azonban, hogy azt minden oldalról fejtegetés tárgyává tennék.

Legkimerítőbb tárgyalását nyujtják azonban a szokás- és üzletszerűség tanának Dochow és Lilienthal fennebb idézett jeles monographiáikban. Mindkét szerző alaposan és nagy tudományos apparátussal tárgyalja a kuszált és vitás kérdésektől hemzsegő anyagot, s kivált Dochow, ki az úttörés munkáját végezte, s kinek műve a nála megszokott mély kutató szellemre és éles itélő tehetségre vall, nagy érdemeket szerzett a bonyolult tan tisztába hozatala körül; mig Lilienthal főleg azért emelendő ki, hogy a delictum collectivum kérdését kiválóan beható fejtegetés tárgyává teszi.

Méltó helyet foglal el e két jeles monographia mellett Wahlberg-nek — alább egyenként felsorolt — számos értekezése, melyek a szokásszerűség tanának igen alapos revisióját tartalmazzák.

Wahlberg, ki a szokásszerűség tana tekintetében valóban mint úttörő működött, nemcsak kitüntette az eddig elfogadott elvek helytelenségét, hanem első felállítója gyanánt tekintendő azon újabb iránynak, mely a szokásszerű gonosztevők és visszaesők számának egyes államokban való jelentékeny növekedése folytán, ezek ellenében specialis törvényhozási intézkedések tételét kivánja.

Ez újabb irány követői közt jelentékeny helyet foglal el az *olasz positiv iskola,* melynek ide vonatkozólag kifejtett s alább részletesen ismertetett nézetei azonban még nagyon hézagosak.

Egyátalán részünkről azon meggyőződésben vagyunk, hogy a szokás- és üzletszerűség tanának teljes, alapos kifejtése még a jövő feladatát képezi. Ha a jelen igénytelen dolgozatnak sikerült ezen, még a külföldi jogirodalomban is kevéssé tárgyalt tan tisztázását csak egy lépéssel is előbbre vinni, vagy legalább sikerült az impulzust megadni e tan ujabb vizsgálatára, úgy czélunk teljesen elérve van.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ ÜZLETSZERŰ BÜNTETENDŐ CSELEKMÉNYEKRŐL.

Irodalom. Dochow: id. monographiája 11—16., 56—66., 75—96. l. Lilienthal id. m. 11—27, 44—74. l.

Gönner «Ueber die Strafe gewerbsmässiger Begünstiger» cz. értekezése a Gönner és Schmidtlein-féle Jahrbücher der Gesetzgebung und Rechtspflege im Königreiche Baiern I. kötelének (Erlangen 1818) 113—148. lapján. Breidenbach Commentar über das grossherzoglich hessische Strafgesetzbuch (Darmstadt 1842.) I. köt. 2. rész. 409—410. és 670—671. l. Hepp Commentar über das würtembergische Strafgesetzbuch I. (Tübingen 1843) 614—615. l. Haeberlin Grundsätze des Criminalrechts (1848) 100—101. és 133. l. Goltdammer Materialien II. köt. (Berlin 1852.) 305. és 531. l. Temme Lehrbuch des preussischen Strafrechts (1853) 719—720., 1026. l. Köstlin System des deutschen Strafrechts (Tübingen 1855) 263., 268. l. Hälschner System des preussischen Strafrechts (Bonn 1858) I. kötet 424—430. l. III. köt. (Bonn 1868) 564. l. Ugyanaz Das gemeine deutsche Strafrecht I. köt. (Bonn 1881) 541—548. l. Schütze Lehrbuch des deutschen Strafrechts 2. kiad. (Lipcse 1874) 462. l. 17. jegyz. Hugo Meyer Lehrbuch des deutschen Strafrechts (2. kiadás) 338—339., 535. 627. l. Schwarze Commentar 177., 190., 654. l. Schoper Die Zurechnungsfähigkeit und der verbrecherische Wille a Holtzendorff-féle Handbuch des deutschen Strafrechts II. köt. 200—201. l. Schwarze ugyanott III. köt. 319—321. l. Merkel ugyanott III. köt. 748—749. és IV. köt. 431. l. Olshausen Einfluss von Vorbestrafungen (Berlin 1876) 126—142. l. Ugyanaz Commentar zum Strafgesetzbuch für das deutsche Reich 208., 981—984., 1086., 1147. l. Buri értekezése: «Begünstigung und Hehlerei» a Gerichtssal 1877. évf. (29. köt.) 52—57. l. Ugyanaz Einheit und Mehrheit der Verbrechen (1879) 60. és köv. l. Rubo Commentar (2. kiad., Berlin 1879) 521., 868. l. Rüdorff-Stenglein Commentar (3. kiad., 1881) 597., 660., 692. l. Oppenhoff Commentar (8. kiad., Berlin 1881) 575., 672., 821. l. Liszt Lehrbuch (2. kiad.,

1884, 219. l.) Berner Lehrbuch des deutschen Strafrechts 14. kiadás (Lipcse 1886) 423., 526., 558., 567., 630. l.

Dr. Schnierer A. A magy. btkv. magyarázata (2. kiad.) 527—528. l. Dr. Kautz Gusztáv A magyar büntetőjog tankönyve 391. l. Dr. Werner Rezső A magyar büntetőjog általános elvei 178—179. l.

1. §. Az üzletszerű büntetendő cselekmények fogalma és ismérvei.

Üzletszerűség — a jelenleg általánosan uralkodó felfogás szerint — akkor forog fenn, ha a tettes *bizonyos bűncselekményt oly elhatározással visz végbe, hogy azon delictumot előre meghatározatlan számban többször ismétli s annak elkövetését tartós jövedelmi forrásul fogja használni.*

Az üzletszerűség főismérve tehát — mint már fennebb is említettük, a tettesnek az ismétlésre irányuló *szándéka* — az, hogy a tettes ezt a delictumot tényleg többször ismételte-e teljesen indifferens s az üzletszerűség megállapíthatásához egyátalán szükségtelen.[33] Mert ha az üzletszerűségnek jellemző ismérve csupán az, hogy az illető bűncselekmény *nyereségvágyból és ismétlési szándékkal* legyen elkövetve, bizonyos, hogy *egy* bűncselekményből az üzletszerűséget ép úgy lehet következtetni, mint négyből vagy ötből. — Viszont lehetséges, hogy az illető delictum többszöri elkövetése még nem lesz elegendő az üzletszerűség megállapítására; így nem lesz elégséges akkor, ha ezen több cselekményből az üzletszerűséget jellemző dolus specialis: *a nyerészkedési és ismétlési szándék* nem tünik ki.

De épen azért, mivel az üzletszerűség ismérvét a *tettes szándékának minősége* képezi, ezen szándék pedig belső momentum, ennélfogva ennek fölismerése, illetve az üzletszerűség fenforgásának constatálása nem lesz könnyű feladat. Sez adja magyarázatát annak, hogy némely törvények az üzletszerűség megállapíthatása czéljából egészen önkényszerű s erőszakolt præsumtiókat állítottak fel. Azt mondták ugyanis, hogy az illető bűncselekmények bizonyos számú (p. harmadszori) elkövetése esetén eo ipso meg kell állapítani, hogy üzletszerűség forog fenn.[34] — De ez az intézkedés teljesen és pedig két irányban helytelen. Egyrészt ugyanis megtörténhetik, hogy a háromszori elkövetés

alapján még nem lehet megállapítani az üzletszerűséget. Hisz az üzletszerűség constitutiv eleme *nem az ismétlés*, hanem az *ismétlési szándék*, kapcsolatban a *nyereszkedési czélzattal*. Ha tehát a tettes dolusában e két utóbbi elem a többszöri elkövetés daczára nem constatálható, fel nem ismerhető, úgy nem is állíthatjuk, hogy üzletszerűség forog fenn. Másrészt viszont *lehetséges az, hogy a háromszori elkövetés az üzletszerűség megállapításához nem szükséges*. Lehetséges ez azért, mert a biró akár a tettes beismerő vallomásából (a mi ugyan ritkán fog megtörténni, de absolute még sincs kizárva), akár pedig a bűncselekmény elkövetésének mellékkörülményeiből néha már az első vagy második elkövetés alapján egész biztossággal constatálhatja, hogy üzletszerűség forog fenn.

Helytelennek és következetlennek tartjuk részünkről azt, hogy a biró épen az üzletszerűségnél köttessék a bizonyítékok mérlegelése tekintetében bizonyos föltételekhez. Helytelen ez nézetünk szerint azon okból, mert az üzletszerűség gyakran ezen legalis feltételek fenforgása nélkül is létezni fog s ekkor a biró saját jobb meggyőződése ellenére lesz meggátolva abban, hogy a tettes nagyobb gonoszságát kellő szigorral sujthassa. De ez intézkedés másrészt következetlen is, mert ha a modern büntetőjogban a biró a bizonyítékok mérlegésében semmi más korláthoz, mint saját meggyőződéséhez kötve nincs, mivel sem indokolható, hogy miért hozzuk be itt a legalis bizonyításnak egy új nemét, mely legfölebb arra fog szolgálni, hogy a materialis igazság helyett az alaki igazság jusson uralomra. Nézetünk tehát oda concludál, hogy a törvényhozás mellőzze mindazon præsumtiokat, melyek az üzletszerűség megállapíthatása czéljából felállíttatni szoktak, s a birót jogosítsa fel arra, hogy akár a tettes-, akár a vádlott-társak, vagy a tanuk vallomásából, akár pedig a bűncselekmény elkövetésének mellékkörülményeiből szabadon, saját meggyőződése szerint megállapíthassa az üzletszerűséget.

De határozottan meg kell kívánnunk másrészről azt, hogy az ismétlési czélzat létezése *minden egyes bűncselekményre nézve külön* beigazolva legyen. — Hogyha ugyanis a tettes valamely bűncselekmény üzletszerű elkövetéséért egyízben már büntetve volt s ugyanezen delictumot később ujból elkövette, teljesen téves

volna azt mondani, hogy ezen későbbi bűncselekménynek eo ipso szintén üzletszerűnek kellett lennie. — Ilyen állítások, ilyen præsumtiók a büntetőjog köréből teljesen kizárandók *s az ismétlési szándék fenforgását minden egyes delictumnál be kell igazolni.*

A *nyerészkedési czélzat* bizonyítása már nem lesz ily nehézségekkel egybekötve. Némely delictumoknál (mint p. a vagyon elleni bűncselekményeknél) ez már a delictum *természetéből* következik; másoknál az ismétlési szándékból, illetve a bűncselekmény elkövetésének mellékkörülményeiből kétségtelenül megállapítható lesz.

Teljesen közömbös azután az, hogy *miben áll a nyereség*, hogy mily *czélból* követte el a tettes a delictumot s végre irrevelans a *nyereség nagysága is.*[35]

Egyátalán az ismétlési szándékon és nyerészkedési czélzaton kívül az üzletszerűségnek más lényeges ismérve és kelléke nincs. Mindazon egyéb feltételek, melyeket az üzletszerűség megállapításához a fennebbi két ismérven felül megkivántak — szerintünk — nemcsak szükségtelenek, de helytelenek is.

Igy helytelen az a némelyek által megkivánt ismérv, hogy a tettes az illető bűncselekmény elkövetését *kizárólagos jövedelmi forrásul* használja, hogy annak üzéséből tartsa fenn magát.

Ez a követelmény már csak practicus szempontból tekintve is teljesen alkalmatlan, mert a legtöbb esetben igen nagy nehézségeket okozna annak megállapításra, hogy vajjon a tettes valóban az illető bűncselekmény elkövetését használja-e kizárólagos jövedelmi forrásul. Nem alkalmazható továbbá ez az ismérv akkor, ha a tettes ugyanazon időben *több* bűncselekményt folytat *üzletszerűleg*, mert ekkor a kizárólagos jövedelemszerzés jellege ezen bűncselekmények egyikénél már nem foroghat fenn.

Még kevésbbé fogadható el azok nézete, kik jellemző ismérv gyanánt azt állították fel, hogy az, ki valamely bűncselekmény üzletszerű folytatására határozta el magát, hajlandó az illető delictumot *bárkivel szemben minden egyéni különböztetés nélkül* elkövetni. Igy kivánta meg Haeberlin (Grundsätze 101. l.) az üzletszerű orgazdaság fogalmához azt, hogy a tettes kész legyen

lopott dolgokat bárkitől, minden különbség nélkül, megvenni; az üzletszerű bűnpártoláshoz pedig, hogy az illető hajlandó legyen a nála menedéket kereső bármely bűntettest befogadni.

Ezen felfogáshoz ujabban Buri is csatlakozott («Begünstigung und Hehlerei» cz. értekezésében, Gerichtssaal 1877. évf. 53. l.) azt állítván, hogy minden üzletszerű foglalkozás lényegéhez épen az tartozik, hogy *mindenki*, minden személyi különbség nélkül, a maga részére is számíthasson arra és hogy a bűncselekmények üzletszerű elkövetésének kiváló veszélyessége épen abban rejlik s azok sulyosabb megbüntetését épen az indokolja, hogy ez egészen határozatlan számú bűncselekmények elkövetésére szolgáltat alkalmat, sőt mintegy ösztönt is nyujt.

Buri felfogásának egyik fő hibája mindenekelőtt az, hogy oly körülményeket, melyek csupán az üzletszerű *orgazdaságnál* jönnek elő az üzletszerűség általános ismérvei gyanánt állít fel. Igy nagyon számos oly bűncselekmény folytatható üzletszerűleg, melynek elkövetésére másoknak nincs is alkalmuk számítani, mint p. a lopás, csalás. Ezen delictumoknál a Buri-féle nézet szerint az üzletszerűség tökéletesen ki volna zárva, holott tulajdonkép itt jön elő leggyakrabban.

Téves továbbá Buri felfogása azért is, mert *mindenki* számára, minden különböztetés nélkül semmiféle üzletet üző egyén sem szokott rendelkezésre állni, hanem legalább is megkivánja a hitel és fizetés-képességet, a mi már oly kivánalom, mely a «mindenki» széles köréből egy jelentékeny csoportot kizár.[36]

De ettől el is tekintve, a tapasztalás azt bizonyítja, hogy az üzletszerű orgazdák sem vesznek meg mindenkitől mindenféle gyanus dolgot, hanem épen az orgazdák legveszélyesebb fajának meg van a maga biztos tolvaj-ismeretsége és a náluk jelentkező idegen tolvajt gyakran könyörtelenül följelentik a rendőrségnek, hogy a szinlelt becsületesség leple alatt annál biztosabban folytathassák állandó bűnös üzelmeiket.

Végre Buri nézetének teljes tévessége kiderül már onnan is, hogy az üzletszerűséghez — mint fennebb igazolni megkisérlettük — nem kivántatik meg az illető bűncselekmény többszöri elkövetése s igy már *egy esetben és egy személylyel szemben* elkövetett bűncselekmény is üzletszerűnek lévén minősíthető,

az, hogy azt a tettes több személylyel, sőt mindenkivel szemben hajlandó elkövetni, nem tartozhatik az üzletszerűség ismérvéhez.

Ha most már azt kérdezzük, hogy *mily bűncselekmények követhetők el üzletszerűleg?* úgy erre nézve általánosan csak azt lehet válaszolni: mindazok, melyeknél a tettes elhatározhatja, hogy az illető bűncselekményt *nyerészkedési czélzattal, előre meghatározatlan számban ismételni fogja.*[37] Ennélfogva az üzletszerű bűncselekmények köre *a szándékosan elkövetett commissiv delictumokra* van szorítva; a *culposus* bűncselekményeket a megkívántató *elhatározás hiánya*, a mulasztásiakat pedig azon körülmény zárja ki, hogy az üzletszerűséghez már természeténél fogva mindig valamely *positiv tevékenység* kívántatik meg.

Végül meg kell emlékeznünk arról, hogy mily sajátságos jelentőséget tulajdonítottak némely régibb particularis *német* btkvek (így a hesseni és badeni) az üzletszerűségnek a bűnpártolásnál, t. i. azt, hogy az üzletszerűleg üzött bűnpártolás bűnsegélybe megy át, mert a bűncselekményt elkövető tettes előre tudja, hogy ő az illető üzletszerű bűnpártolóknál a bűncselekmény elkövetése után biztos segélyt és menedéket fog találni s ez a tudat azt a hatást gyakorolja reá, mintha e segély előre meg lett volna igérve, vagyis *mintha értelmi bűnsegély forogna fenn.*

A német theoretikusok közől ezt a felfogást helyesli az éleseszű Köstlin (System 263. l.), ki szerint az üzletszerű bűnpártolás nem is érdemli meg ezen nevet, mert épen azon tulajdonsága által, hogy minden bűncselekményt pártol, bűnsegélybe megy át.

Hasonló nézetet találunk — mint az ide vonatkozó intézkedések fennebbi ismertetéséből kitünik — *a franczia* Code Pénal 61, a *belga* btkv. 68 és a *szardiniai* codex 163 czikkében (2 bekezdés). E törvények kimondják, hogy az, ki az illető szakaszokban felsorolt erőszakoskodási büntetteket elkövető egyéneknek, vagy bűnbandának *szokásszerűleg* lakást, menekülési, vagy gyülekezési helyet ad, mint az általuk elkövetett bűncselekmények részese (complice) büntetendő. Ez az úgy nevezett «*complicité par recélement*» elmélete, melyet a legkiválóbb franczia és belga criminalisták magukévá tesznek.[38]

Részünkről meg kell vallanunk, hogy, daczára e nagy tekin-

tályú irók ellenkező nézetének, a franczia és belga törvény intézkedését elavultnak és helytelennek tartjuk.

A modern felfogás szerint a bűnpártolás nem képezi a részesség faját, hanem önálló bűncselekmény, mely a büntető törvény különös részében szabályozandó. A különbség lényege bűnpártolás és bűnsegély közt az összes modern codexekben és hazai btkvünkben is (v. ö. ennek 69. §. 2. p. és 374. §.) abban összpontosul, hogy míg a bűnpártolásnál a bűncselekmények elkövetőjének nyujtott segély előzetesen nem volt kilátásba helyezve: addig a segéd a tettessel e segély nyujtása iránt már *megelőzőleg* egyetértett.

Ha most már azt állítjuk, hogy a szokásszerű, vagy üzletszerű bűnpártoló épen ezen minősége folytán már a bűncselekmény elkövetése *előtt hallgatagon* igérte a tettesnek nyujtandó segélyt: akkor egyrészt puszta præsumtiót állítunk fel, másrészt önmagunknak mondunk ellen.

Valóban csak két lehetőség van. Vagy *előre* megigértetett a segély az üzletszerű bűnpártoló részéről és ekkor ő az elkövetett delictumban segéd gyanánt büntetendő, vagy előleges igéret *nélkül* csak a bűncselekmény elkövetése *után* nyujtatott segély és akkor bűnpártolásról szólhatunk.

A harmadik változat: előre, de *hallgatólagosan* megigért bűnpártolás «in rerum natura non datur», már csak azért sem, mert az előleges segélyigérés eo ipso kizárja a bűnpártolást.

Semmi kifogásunk ellene, ha azon egyének, kik a közveszélyes gonosztevőknek lakást, vagy menedékhelyet adnak, magaért ezen bűncselekményért szigoruan büntettetnek; de hogy részeseknek mondassanak ki oly delictumokban, melyek véghezvitelében részt nem vettek, melyekről elkövetésük idején talán tudomásuk sem volt, azt, mint a részesség legelementárisabb elveivel ellenkező eljárást, tökéletesen helytelennek tartjuk. S ezt a felfogást az újabb codexek csakugyan el is ejtették.

2. §. Gyakorlati kérdések.

Az üzletszerű bűncselekmények körül fölmerülő gyakorlati kérdések legfontosabbja az: *mi módon szabandó ki a büntetés* az egyes concrét esetben.

És ezen kérdésre vonatkozólag a büntető törvények igen eltérő intézkedéseket tartalmaznak.

Először is különbséget kell tennünk a törvények közt a szerint, a mint azok az *üzletszerűséget mint bizonyos delictumok tényálladékához megkívánt körülményt* állítják fel, vagy pedig mint büntetést fokozó, illetve minősítő körülményt veszik tekintetbe.

Az első esetben, vagyis akkor, ha az illető delictum csak azon esetben büntettetik, ha az *üzletszerűen lett elkövetve*, a modern törvények legtöbbje szerint a tettesre csak *egy büntetés* szabatik ki, épen azon okból, mert mindezen egyes cselekmények csak *egy összesített büntett vagy vétség*, egy collectiv delictum gyanánt vétetnek tekintetbe.[39]

A másik eset az lehet, hogy az üzletszerűség egyes delictumoknál mint *minősítő*, illetve *büntetést fokozó* körülmény[40] van a törvény által megállapítva.

Egyesek, — mint Lilienthal (id. m. 74. l.) — az üzletszerűségnek ezen külön kiemelését nem helyeslik s azt állítják, hogy a büntető törvény által az illető delictumra megállapított büntetés korlátai közt üzletszerűség esetén is teljesen igazságosan ki lehet szabni a büntetést.

A kérdést *abstracte eldönteni* — igénytelen nézetünk szerint — *nem lehet*. A helyes eldöntéshez ismerni kell először az illető állam büntető törvényét, s nevezetesen azt, vajjon az által felállított *relative határozott büntetési tételek elég szélesek-e* arra, hogy az üzletszerű büntettes nagyobb gonoszsága azokon belül is kellő szigorral sujtható legyen; másrészt figyelembe kell venni *az illető ország és nép viszongait* s különösen, hogy bizonyos bűncselekmények üzletszerű elkövetése oly gyakori, illetve az üzletszerű gonosztevők száma oly nagy-e, hogy erre vonatkozólag külön törvényhozási intézkedéseket kell tenni.

Részünkről annyit kétségtelennek tartunk, hogy az *üzletszerű bűncselekmény legalább a relative határozott büntetés korlátain belül, az egyszerűnél határozottan sulyosabban büntetendő* és pedig azért, mert a tettes intensivebb, *nagyobb gonoszságáról tesz tanuságot* s mert a jogrendet, *a közbiztonságot is fokozottabb mérvben veszélyezteti*.[41]

Hogy e sulyosbítás oly mérvű legyen e, hogy üzletszerű

elkövetés esetén más, sulyosabb büntetési nemre kell áttérni, azt csak az egyes concret viszonyok figyelembe vétele mellett véljük eldönthetőnek.

Föltéve már most, hogy a büntető törvény az üzletszerűséget bizonyos bűncselekményeknél büntetést fokozó körülmény gyanánt említi fel, ha ilyen esetben ugyanazon tettes az illető bűncselekményt több ízben követi el, fölmerül azon kérdés, vajjon a bűnhalmazat elvei szerint büntettessék-e vagy nem.

Egyesek helytelenítik a bűnhalmazat elveinek applicálását ily esetben, azt állítván, hogy ez túlszigorra vezet. Ezt a felfogást részünkről nem oszthatjuk. Először azért, mert azt hiszszük, hogy az üzletszerűségnél a büntetés tulságos szigorától félni, ha nem is mindig, de a legtöbb esetben fölösleges lesz. Épen nem vagyunk ugyan barátai a rigorismusnak vagy az elrettentési elméletnek, sőt ezeket határozottan helytelenítjük; de mégis az hiszszük, hogyha valahol, úgy az üzletszerűség és szokásszerűség tekintetében a törvényhozásnak nem szabad magát álhumanitarius tekintetek által visszatartatni a kellő szigortól, ha ez utóbbi alkalmazását a büntető politika és magasabb állami érdekek követelik.

De másodszor nem tudjuk, hogyha a bűnhalmazat elvei mellőztetnek, tulajdonkép mily módon kellene kiszabni a büntetést több üzletszerű bűncselekmény találkozása esetén. Hogy *egy* büntetés szabassék ki, illetve, hogy az összes bűncselekmények *egy* delictummá egyesittessenek, azt határozottan perhorrescáljuk, mert ez, mint a *collectiv delictum* megállapítása, ellenkezik a büntetőjogi beszámítás rendes szabályaival, a mennyiben több önálló bűncselekmény foglaltatik össze egygyé, a mit pedig itt mi sem igazol.

Azonkívül igénytelen nézetünk szerint a bűnhalmazat szabályainak mellőzése üzletszerűség esetén már azért sem foglalhat helyet, mert ez a törvény világos intézkedésével ellentétben állana. A magyar B. T. K. 96. §-a szerint ugyanis — s a külföldi törvények hasonló intézkedéseket tartalmaznak, — «ha ugyanazon személy ugyanazon bűncselekményt több izben követte el: az egyes cselekményekre együttvéve egy *összbüntetés* szabandó.» Mivel pedig több üzletszerű bűncselekmény fenforgása esetén a tettes ugyanazon delictumot többször ismételte, mint-

hogy továbbá a 96. §. intézkedései alól a törvény — a 335. §-tól eltekintve — kivételt nem statuál: ennélfogva nézetünk szerint világos, hogy ha ugyanazon tettes az illető *büntetendő cselekményt több izben üzletszerűen követte el, e több bűncselekményre egy összbüntetés szabandó ki*, illetve ilyenkor is *az anyagi halmazat rendes szabályai alkalmazandók.*

A *részességre* vonatkozó általános elvek üzletszerű bűncselekmények esetén sem szenvednek jelentékenyebb módosítást.

Tettestársak lesznek azok, kik az illető bűncselekményt együtt vagy közösen, *üzletszerűen* elkövetik. A **felbujtó** üzletszerűségért lesz büntetve akkor, ha a tettest az illető bűncselekmény *üzletszerű elkövetésére birta rá.*[42] Hasonlókép a *bűnsegéd*, ha tudta, hogy a tettes az illető delictumot *üzletszerűleg* követi el.

Ha a tettes a bűncselekmény *üzletszerű* elkövetését megkezdte, de saját akaratán kívül fekvő okból be nem végezhette, úgy az üzletszerű bűncselekmény *kísérlete* miatt fog büntettetni.[43]

Az *elévülésre* vonatkozólag üzletszerű bűncselekményeknél is a rendes szabályok alkalmazandók és pedig *minden egyes bűncselekmény elévülése külön-külön folyik*, annak elkövetési napjától számítva.[44]

Egyéb gyakorlati kérdések, melyeket az üzletszerű bűncselekmény tekintetében fölemlíteni szoktak (mint például szükséges-e, hogy a tettes egymás után több különböző egyénnel szemben követte el az illető bűncselekményt, vagy szükséges-e, hogy a tettes már előzőleg azon delictumért büntetve legyen), részint már a fennebbiekben nyerik megoldásukat, részint nem annyira az üzletszerűségre, mint inkább a delictum collectivumra vonatkoznak, s így bővebb fejtegetésüktől fölmentve érezzük magunkat.[45]

3. §. Az üzletszerű büntetendő cselekmények hazai büntető-jogunkban.

Ha tételes büntető jogunknak az üzletszerűségre vonatkozó intézkedéseit áttekintjük, kénytelenek leszünk bevallani,

hogy nincs jogunk ezekkel valami nagyon megelégedve lenni. Be kell ugyan ismernünk, hogy az üzletszerűség tana még a theoriában sincs tisztázva, s hogy a külföldi törvények ide vágó intézkedései sem kifogástalanok, de nem tagadhatjuk azt sem, hogy hazai jogunk intézkedései az üzletszerűség tana tekintetében korántsem egyöntetűek, és sok tekintetben hiányosak.

I. *Büntető törvényünk* az üzletszerűségről csak egy §-ban s itt is csak mellékesen, mintegy oda vetőleg emlékezik meg.

Az I. és II. miniszteri javaslat az üzletszerűségről egy szóval sem intézkedik s a tervezet nagyszabású indokolása mivel sem említi e hallgatás okát.

Azért történt-e ez, hogy a tervezet ki akarta zárni a büntető törvény köréből az üzletszerűséget, vagy azon okból, hogy meg volt győződve, miszerint a törvény által megállapított *relative határozott büntetés korlátain belül* a birónak elég alkalma lesz az üzletszerűséget mint *sulyosító* körülményt figyelembe venni, az nézetünk szerint nyilt kérdés; de actualis jelentőséggel *már* nem bír. Nem bír azon okból, mert a törvény egy §-a szól az üzletszerűségről s így ma már büntetőjogunk az üzletszerűséget, mint külön büntetőjogi fogalmat, ismeri.

A törvény ezen intézkedését a képviselőház igazságügyi bizottságának köszönhetjük.[46]

A bizottság ugyanis a minősített orgazdaság eseteit egygyel szaporítva, fölemlíteni kivánta az *üzletszerű orgazdaságot*, mint *delictum qualificatumot*.

A magyar B. T. K. ide vágó 372. §-a ekkép hangzik: «Ha a törvény az elkövetett bűntett tettesére tíz évi fegyháznál súlyosabb büntetést határoz, és az orgazda azon körülményt, mely a megjelölt súlyosabb büntetést vonja maga után, az orgazdaság elkövetésekor tudta, *vagy ha az orgazdaságot üzletszerűleg viszi:* öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.»[47]

Ezen §-ból kitetszőleg törvényünk az üzletszerűséget nem mint az illető delictum tényálladékához tartozó körülményt (Thatbestandsmoment), hanem mint *minősítő körülményt* fogja fel, a mennyiben az orgazdaság büntettére kiszabott öt évi *börtönbüntetés* helyett, üzletszerűség fenforgása esetén, öt évig terjedhető *fegyházat* állapít meg.

Hogy helyes volt-e az igazságügyi bizottság részéről az

üzletszerűséget az orgazdaságnál és pedig *csakis itt* minősítő körülmény gyanánt kiemelni, a fölött mindenesetre pro és contra lehet érvelni.

Az üzletszerűség fogalmának a törvénybe való felvétele ellen kétségtelenül felhozható az, hogy oly fogalmakat, melyek lényege és ismérvei még nincsenek tisztába hozva, a mennyire csak lehet, hagyjon ki, mellőzzön hallgatással a törvényhozó. Kétségtelen, hogy az újabb törvényhozások számos tekintetben ezt az elvet követték: hogy egyebet ne említsünk, ennek tulajdonítható az is, hogy hazai büntető törvényünk a folytatólagos bűncselekményre vonatkozólag semmi intézkedést nem tartalmaz, hanem e fogalom tisztázását a jogirodalomnak és a praxisnak hagyja fenn. Talán nem csalódunk, ha azt hiszszük, hogy ugyanez a szempont lebegett a javaslat nagytudományú szerzője előtt akkor is, midőn a tervezetben mellőzte az üzletszerűségre vonatkozó intézkedést.

De a fő kérdés, melyet itt első sorban döntőnek kell nyilvánítanunk: az, hogy az üzletszerű elkövetés bizonyos delictumoknál gyakran s oly nagy mértékben jön-e elő, hogy annak szigorúbb megbüntethetése czéljából speciális törvényhozási intézkedések hozandók, illetve szükséges-e az üzletszerűséget némely delictumoknál minősítő körülmény gyanánt felállítani.

E kérdésre a felelet nézetünk szerint csak akkor lesz biztosan megadható, ha bűnügyi statisztikánknak büntető törvényünk életbe lépte után készült adataiból e tekintetben, főleg az üzletszerű orgazdaság arányszámának magassága felől is pontos felvilágosítást nyerhetünk. Az eddigi adatok alapján — ha ugyan ezek a valódi állapotokat híven tükrözik vissza, — másrészt azon körülmény folytán, hogy népünknél a szocziális nyomor még korántsem oly nagy, mint a külföldön s hogy bűnügyi statisztikánk szerint a visszaesők a külföldiekhez képest aránylag csekély számban fordulnak elő, azt kell feltennünk, hogy hazánkban az üzletszerű gonosztevők nem képeznek valami nagy contingenst. E mellett szól az a körülmény is, hogy népünk heves véralkatának és élénk temperamentumának inkább megfelelnek a személy elleni bűncselekmények, tehát épen azok, melyeknél az üzletszerű elkövetés nem igen szokott előfordulni.

Mindamellett megengedjük, hogy két bűncselekmény: a *lopás és rablás* tekintetében komoly megfontolást igényel azon kérdés eldöntése, vajjon nem szükséges-e ezek üzletszerű véghezvitelére a törvényben súlyosabb büntetési tételt felállítani.

A lopásnak *többek általi üzletszerű* elkövetésére már a miniszteri javaslatban tétetett intézkedés, mert törvényünk 336. §-ának azon szavai, hogy «tekintet nélkül a lopott dolog értékére, bűntettet képez a lopás, ha: .... 6.) elkövetésénél rabló vagy tolvaj*szövetségnek* két vagy több tagja működött közre», tulajdonkép ide vonatkoznak, csakhogy nem nevezik meg a dolgot a maga nevén.[48]

De hiányzik a rendelkezés a lopásnak *egy egyén* általi üzletszerű véghezvitele tekintetében, a mi pedig nagyobb városokban (pl. a zsebtolvajoknál) gyakrabban előfordul.

Igénytelen véleményünk szerint még inkább szükséges lett volna külön törvényhozási intézkedéseket tenni egy specziális magyar bűntett: a rablásnak *többek általi üzletszerű* elkövetése esetére, a mi a rablóbandák garázdálkodásai alakjában hazánk egyes vidékein még napjainkban is nagyobb mérvben szokott felmerülni.[49]

Ha áttekintjük btkvünknek az üzletszerűségre vonatkozó intézkedéseit, be kell vallanunk, hogy magának a tervezetnek az üzletszerűség tekintetében elfoglalt *teljesen negativ* álláspontja mindenesetre következetesebb volt; egyrészt, mert magát e fogalmat, mint nem egészen tisztázottat a törvényből joggal kihagyandónak tarthatta, másrészt mert hazai viszonyaink közt valószínűleg nem látta szükségét annak, hogy az üzletszerű elkövetésre specziális büntetési tételek állíttassanak fel.

De az igazságügyi bizottság aligha járt el teljes consequentiával akkor, midőn az üzletszerűség fogalmát *egy delictum* tekintetében fölvette a törvénybe, ellenben mellőzte ennek megemlítését azon bűncselekményeknél (lopás, rablás, csalás, magzatelhajtás), melyeknél az üzletszerű elkövetés valószinüleg ép oly gyakran fog előjönni, mint az orgazdaságnál. Hogy a bizottság akkor cselekedett volna-e helyesebben, ha megmarad a javaslat álláspontján, vagy ha ez utóbbi delictumokra nézve is intézkedéseket tesz, erre a kérdésre bűnügyi statisztikánk

adatai fogják megadni a választ, mely elé kiváló érdeklődéssel nézhetünk.

A mi már most magát büntető törvényünknek az üzletszerű orgazdaságra vonatkozó intézkedését illeti, úgy arra nézve, a fönnebbi általános megjegyzésen kívül, más érdemleges ellenvetésünk nincs.[50]

Csak helyeselhetjük azt, hogy a törvény nem tartalmaz az üzletszerűség megállapíthatása czéljából semmi korlátoló intézkedést, nem állít fel præsumtiókat, — így nem mondja, hogy a ki az orgazdaságot bizonyos időn belül pl. háromszor elköveti: az üzletszerűségért büntetendő, — hanem *az üzletszerűség fenforgásának megállapíthatását teljesen a biró szabad mérlegelésére* bízza.

A fennebb kifejtettek szerint az üzletszerű orgazdaság akkor lesz megállapítandó, ha igazolva van az, hogy a tettes elhatározta, miszerint *ezen delictumot előre meghatározatlan számban többször ismételni fogja s ezen elhatározásának a bűncselekmény legalább egyszeri elkövetése által kifejezést is adott.*[51]

A 372. §. laconicus intézkedése a minősítő körülmény felállításán kívül egyebet nem tartalmaz, különösen nem intézkedik a felmerülhető *gyakorlati kérdésekről* sem, ezek megoldhatása tekintetében tehát a praxis egyedül a doctrinára van utalva. Az előbbi szakaszban e tekintetben tehetségünkhez képest megkisérlettük a praxisnak utmutatást adni, ezuttal csak egy — fönnebb még nem tárgyalt — kérdésre nézve akarunk nyilatkozni, t. i. arra nézve, minő legyen az üzletszerű orgazdaság büntetése *visszaesés* esetén? — Schnierer (A m. bünt. törv. magyarázata 2. kiadás 527—528. l.) e tekintetben azt állítja, hogy «ily esetre az *alaki bűnhalmazatra vonatkozó szabályok* alkalmazandók.» E nézetet részünkről nem oszthatjuk.

Büntetőtörvényünk 95. §-a ugyanis csak akkor alkalmazható, ha ugyanazon cselekmény a törvény több rendeletét sérti és judicaturánk felfogása megkivánja még azt is, hogy a tettes dolusa mindkét törvénysértés létrehozatalára irányult legyen. A szóban forgó esetben pedig nem mondhatjuk azt, hogy a törvény több rendelete sértetik, hanem csak azt, hogy ugyanazon bűncselekmény a büntetőtörvény *több rendelete alá vonható*, tehát nem több delictum hanem legfölebb csak több

törvény konkurzusáról lehetne szó, ha ugyan az úgynevezett «Gesetzeskonkurrenz» fogalma elvileg tartható volna.

Nézetünk szerint az üzletszerűség és a visszaesés kombinációja két formában történhetik: 1. úgy, hogy visszaesésben elkövetett orgazdaság miatt már megbüntetett egyén újból orgazdaságot követ el, úgy hogy az a gyanú merül fel ellenében, hogy ő az orgazdaságot üzletszerűleg folytatja, 2. ha üzletszerű orgazdaságért már megbüntetett egyén újból visszaesik e bűncselekménybe. Mindkét esetben a döntő kérdés — szerintünk — csak az, vajjon vádlott ellen az *üzletszerűség igazolható-e?* Ha igen, úgy ő a btkv. 372. §-a alapján *fegyházzal*, ha nem, a 371. §. értelmében *börtönnel*, sőt ha a tettes még nem volt két izben büntetve s a megszerzett, vagy elrejtett dolog vétség következtében jutott birtokosa, vagy birlalója kezéhez, csupán *fogházzal* lesz büntethető.

A magyar btkv., mint már fönnebb említettük, az orgazdaságon kívül sehol nem említi fel az üzletszerű elkövetést, mint minősítő körülményt.[52]

Kérdés tárgyát képezheti most már az, hogy ha a biró egyéb delictumoknál látja fenforogni az üzletszerűséget, ezt a relative határozott büntetés korlátain belől, *mint sulyosító körülményt* figyelembe veheti-e?

E kérdésre részünkről határozottan *igenlőleg* válaszolunk.

Ez, nézetünk szerint, már abból is következik, hogy a törvényhozás, midőn az igazságügyi bizottság javaslatához, illetve módosításához hozzájárulva, az üzletszerűséget az orgazdaságnál kiemelte, ezáltal elismerte és kijelentette, hogy e fogalmat nem akarta kizárni a büntetőjog köréből, hanem ezt fentartja, ennélfogva az üzletszerűség *más delictumoknál is*, ha nem is minősítő, *de sulyosító körülmény gyanánt mindenesetre tekintetbe veendő.*

II. Azon törvényeink közül, melyek a büntetőjog körébe vágó intézkedéseket tartalmaznak, kettő állítja fel az üzletszerűséget, egyrészt tényálladékhoz tartozó, másrészt minősítő körülmény gyanánt, ú. m. az 1874. XXXIV. t. cz. *(ügyvédi rendtartás)* és az 1883. XXV. t. cz. *az uzsoráról és káros hitelügyletekről.* Mindegyik törvény más-más szempontból indul ki

s így együttes tárgyalásuk lehetetlen lévén, külön-külön kell róluk megemlékeznünk.

A) *Az ügyvédi rendtartás* 39. §-a ekkép hangzik: «Ki a nélkül, hogy ügyvéd lenne, a feleknek bíróságok előtti képviseletét *üzletszerűen folytatja*, a kir. ügyész, kamara ügyésze, vagy magánfél panasza folytán 5—50 forintig, ismétlés esetében pedig 20—100 forintig terjedhető pénzbirsággal büntetendő s az itéletben egyszersmind kimondandó: hogy az ekként megbüntetett egyén a feleknek képviseletétől eltiltatik. Ha a felek képviseletétől itéletileg eltiltott egyén ezen üzletszerű foglalkozást továbbra is folytatná, ily esetben három hónapig terjedhető fogsággal [53] fenyítendő.»

Ez idézetből első tekintetre is feltünik a lényeges különbség, mely ezen §. és a btkv. 372. §-ának intézkedése közt van. Míg ugyanis a büntetőtörvény az üzletszerűséget csak minősítő körülmény gyanánt statuálja, addig a most idézett §. *az illető delictum tényálladékához kívánja meg azt*, vagyis a zugirászat csak *akkor lesz büntetve, ha üzletszerűen üzetik.*[54] A törvény szövegéből azonban határozottan kitetszik, hogy a törvényhozó nem akart itt delictum collectivumot felállítani, mert nem kiván az üzletszerűség megállapításához több cselekményt, sőt azt egy cselekményből is constatálhatónak s egy cselekmény fenforgása esetében is büntetendőnek tartja.

Ezt határozottan igazolja a §-nak azon intézkedése is, hogy a büntetést ismétlés esetén fokozza s harmadszori visszaesésnél már szabadságvesztés büntetést rendel alkalmaztatni.

A büntetés kiszabására vonatkozólag itt is megjegyezzük, hogy az *üzletszerű* elkövetést a delictumnál minden egyes esetre nézve, *tehát ismétlés és harmadszori visszaesés esetében is annálinkább ki kell mutatni*, mert a tettes mindig csak úgy lesz büntethető, *ha üzletszerűleg zugirászkodott*, ezt pedig præsumálni nem szabad. Egyébként a zugirászat kihágásánál az üzletszerűség kimutatása nem lesz nagy nehézségekkel összekötve, mert a delictum elkövetésével a legkétségtelenebb bizonyítékok létesülnek. Ugyanis egyrészt az zugirász által beadott periratok stb. száma, gyakorisága, másrészt a magánfeleknek azon vallomása, hogy a vádlott tőlük a képviseletért pénzt fogadott el,

igen nyomós bizonyítékul fognak szolgálni a tettes dolus specialisának beigazolására.

B) *Az uzsoratörvény:* 1883. XXV. t. cz. 2. §-ában, mely az uzsoravétségnek qualificált eseteit sorolja fel, azt ki ..... «uzsorás ügyletekkel üzletszerűleg foglalkozik; ..... két évig terjedhető fogházzal és négy ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint hivatalvesztéssel és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő»-nek jelenti ki.

A törvényhozás a §-ból kitetszőleg itt ugyanazon felfogást követte, mint a B. T. K.-ben az orgazdaságnál, t. i. itt is *minősítő körülménynek* tekintette az üzletszerűséget s arra egy más sulyosabb büntetési nemet alkalmazott.

Erre vonatkozólag tehát, utalván a fennebb mondottakra, ismétlésekbe nem bocsátkozunk. De ki kell emelnünk a törvénynek egy intézkedését, melyet részünkről hajlandók vagyunk elnézésből eredőnek tartani, t. i. azt, hogy az *uzsoravétség minősített eseteinek büntetésénél nem állapít meg minimumot.*

Míg ugyanis az egyszerű uzsoravétség esetében a büntetés egy hótól hat hónapig terjedhető fogház és száz forinttól kétezer forintig terjedhető pénzbüntetés (1. §.); addig, mint a fennebbi idézetből kitetszik, a 2. §. eseteiben csak a büntetés legmagasb foka van megállapítva. Nem tudjuk, mi szolgáltatott okot a minimum fölállításának elmulasztására, de azt nem helyeselhetjük.[55] Hisz a minősítő körülmények fölállításának ratiója épen az, hogy ha a maximum megmarad is, a minimum minden esetre emeltetik, mert a szigorúbb büntetés csak így van biztosítva. S hogy a törvényhozás a qualificált uzsoravétségekre szintén súlyosabb büntetést akart szabni (bár a minimum elhagyása folytán czélját tévesztette), azt mutatja a 2. §. azon intézkedése is, hogy ezen esetekben a mellékbüntetést *kötelezőleg* alkalmazandónak mondotta ki, s ezenkívül a külföldieknek kiutasítását is megengedi.[56]

III. Az *1879 : XL.* t. cz. *a kihágásokról* az üzletszerűséget két §-ában említi fel.

1. A 79. §. szerint «varázsolással, szellemek idézésével, jóslásokkal, kártyavetéssel, álomfejtésekkel, ráolvasással, s mások rászedésére számított hasonló szemfényvesztésekkel *üzletszerűleg foglalkozók:* nyolcz napig terjedhető elzárással és

100 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendők.» — A törvény e delictumnál az üzletszerűséget a *cselekmény tényálladékához tartozónak* jelenti ki, tehát e nélkül e cselekmények nem büntethetők. A §. következő pontja a büntetést *visszaesés esetében* egy hónapig terjedhető elzárásig és 200 forintig emelhetőnek mondja ki, a mi azt bizonyítja, hogy a törvény — egészen helyesen — egy cselekményből is megállapíthatónak tartja az üzletszerűséget.

2. Míg a 79. §. az üzletszerűséget, mint ez illető delictum tényálladékához tartozó körülményt emeli ki: addig a 87. és 89. §§. csak *minősítő körülmény* gyanánt állítják föl azt. — E §§-ok különben az *üzletszerűséget kifejezetten nem említik föl*, szövegezésükből azonban, nézetünk szerint, kétségtelenül kitünik, hogy tulajdonkép az üzletszerű szerencsejáték üzését, vagy az annak elkövetésében való segédkezést akarják büntetni.

A 87. §. ugyanis kimondja, hogy «a ki nyilvános, vagy a közönségnek nyitva álló helyen *szerencsejáték vállalatot* tart, valamint az is, a ki a *vállalkozót* a szerencsejáték *üzésében* segíti: két hónapig terjedhető elzárással és 300 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.» A 89. §. szerint pedig ugyanezen büntetéssel sujtandó «azon vendéglős, szálloda-, kávéháztulajdonos, vagy korcsmáros, a ki bármely helyiséget szerencsejáték *üzésére* kiad, vagy ilyen használatra átenged.» Azon kifejezései a §§-nak «vállalatot tart», «szerencsejátékot üz» világosan oda mutatnak, hogy a törvényhozás az *üzletszerű szerencsejáték* folytatásáról akar itt rendelkezni, s ezt minősítő körülménynek tekintvén, nemcsak pénzbüntetéssel, hanem elzárással is sujtja.[57]

IV. Végül még egy régibb jogforrás említi meg az üzletszerűséget, de ósdi felfogással.

A pénzügyi *jövedéki kihágások* eseteiben követendő eljárást szabályozó *1842. évi harminczadi utasítás* (Amtsunterricht für die Dreissigstämter im Königreiche Ungarn) 646. §-ának 2-ik pontja szerint ugyanis «*sulyosító* körülménynek» tekintendő, ha a tettes a jövedéki kihágásokat *üzletszerű foglalkozás* gyanánt követi el.

Mint a most idézett szavakból kitetszik, a harminczadi

utasítás még azon ósdi felfogást követi, hogy a sulyosító körülményeket taxative sorolja föl: intézkedése tehát elavultsága folytán s azért is, mert az üzletszerű elkövetésnek minősítő hatályt nem tulajdonít, kiválóbb jelentőséggel nem bir.

4. §. Az üzletszerű bűncselekményekre vonatkozó hazai judicaturánk.

Az üzletszerűségre vonatkozó birósági határozatok judicaturánkban nem valami nagy számban ugyan, de mégis elég gyakran jönnek elő arra nézve, hogy belőlük ide vágó praxisunk irányát fölismerni lehessen.

Ez irányt illetőleg be kell ismernünk, hogy még felső bíróságaink határozatai sem mindenben felelnek meg azon elveknek, melyeket az eddigiekben kifejtettünk és igazolni megkisérlettünk. De ezen egyáltalán nem csodálkozunk. Oly controvers kérdésben, mint az üzletszerűség tana, még a külföldön sem találunk egyöntetü és kritikán felül álló praxist. Őszintén megvalljuk azonban, hogy a jelenlegi praxis megváltozását legalább két irányban határozottan kivánatosnak tartanánk.

Egyrészt ugyanis erősen kifogásolnunk kell, hogy az üzletszerűség megállapíthatásához több izben még a kir. Curia is a *bűncselekmények többségét* kivánta meg, — oly kivánalom, melyet határozottan szükségtelennek és tévesnek tartunk; — másrészt nagyon óhajtanánk, hogy bíróságaink azon momentumokat, melyekből az illető esetben az üzletszerűséget beigazoltnak tekintették, illetve azon okokat, melyek folytán az üzletszerűséget kizártnak tartották, az indokolásban mindig részletesen fölsorolják.

Készséggel ismerjük el, hogy ez óhajtásunknak számos itélet teljesen megfelel, de viszont idézhetnénk nem egy olyat is, mely az üzletszerűség fenforgásának, vagy fenn nem forgásának kérdésén csak egy általánosságban tartott megjegyzéssel siklik át.

A mi most már az egyes itéleteket illeti, sajátságos, hogy ezek közül egy sem vonatkozik magára a büntetőtörvényre, illetve az ebben fölállított üzletszerű orgazdaságra.

Az általunk ismert itéletek közül, a vonatkozó törvények sorrendje szerint, a következőket emeljük ki:

A) *Ad 1874 : XXXIV. t. cz.* 39. §.

1. A budapesti kir. tábla 1880. évi 18,453. sz. a. kelt itéletével K. Lajost, ki üzletszerű zugirászattal volt vádolva, azon okból mentette föl, mert «azon *egyes eset*, mely a panasz tárgyát képezi, a tiltott foglalkozás ilynemű üzletszerűségét meg nem állapítja» (közöltetett Bünt. Jog Tára I. köt. 72. l.).

2. Ugyane fölfogást emelte érvényre a budapesti kir. tábla V. Pál városi irnok bűnügyében, ki ellenében beigazoltatott az, hogy L. József részére az árvaszékhez egy, és a telekkönyvi hatósághoz két beadványt készített és ezen beadványok készítéséért 17 frtot követelt, sőt az ezen összegből hiányzó 5 frtért nevezett L. József ellen pert is indított.

A *pécsi* kir. járásbiróság üzletszerű zugirászat miatt elitélte vádlottat, de a *budapesti kir. tábla* — melynek itélete ellen az 1883 : VI. t.-cz. 7. §-a szerint további felebbezésnek nincs helye — fölmentő itéletet hozott, mert «a beadványok *egy fél érdekében, egy ügyben* készittetvén, vádlott eljárásában az üzletszerűség *teljesen* hiányzik.» (1885 április 20-án 10,575. sz. alatt közöltetett B. J. Tára XI. köt. 144. l.)

Fennebb már megkisérlettük kimutatni, hogy az üzletszerűség fenforgását sem a megkárosított személyek többségének, sem a több esetnek hiánya nem zárja ki, mert ennek jellemző ismérvét nem a többszöri elkövetés, hanem a tettesnek azon *elhatározása* képezi, hogy ő az illető bűncselekményt állandó keresetforrás nyerése czéljából többször ismételni fogja. Nem mondjuk, hogy a fenti esetekben el kellett volna marasztalni a vádlottakat az üzletszerű zugirászatban, — mert ezen kérdés eldönthetése czéljából az ügyek részleteit kellene ismernünk, — csak azt kivánjuk hangsulyozni, hogy a kir. tábla által fölhozott indok semmi esetre sem olyan, mely eo ipso igazolná az üzletszerűség *teljes* hiányát, hanem ennek igazolhatása czéljából azt kellene vizsgálni, forog-e fenn vádlottnál nyerészkedési czélzat és ismétlési szándék.

B) *Az 1879 : XL. t.-cz.* által fölállított üzletszerű kihágásokra vonatkozólag, mivel ezek meglehetős gyakran jönnek elő, számos itéletet hozhatunk föl.

1. Ad 79. §. A kir. Curia (mint legfőbb itélőszék) L. Emer czigánynőt, ki két szolgálónak kártyát vetett, az ezen §-ban foglalt kihágás miatt elitélte, mert «a bűncselekményt *több egyén ellen üzletszerűen* követte el.» (1880 szept. 28-án 5123. sz. alatt. B. J. Tára I. köt. 34—36. l.) Mint az indokolásból kitetszik, a *Curia* a fő sulyt itt is a *többek elleni* elkövetésre helyezte, holott ez magában véve egyrészt nem elég, másrészt nem szükséges a kérdéses kihágás tényálladékához.

Ugyancsak a kir. Curia (mint legfőbb itélőszék) a 79. §. alapján büntette a megbabonázással való hitegetést, az indokolásban kijelentvén, hogy az «üzletszerűség a rendőrkapitányság jelentése által van beigazolva.» (1880. évi 11,659. sz. a. B. J. Tára II. köt. 204—205. l.) Erre nézve csak azt jegyezzük meg, hogy az üzletszerűséget igazoló körülmények, melyektől ily esetben a vádlott büntethetősége függ — igénytelen véleményünk szerint — az indokolásban mindig fölsorolandók volnának.

2. Ad 87—89. §§. A szerencsejátékra vonatkozólag a kir. tábla praxisában hosszabb ideig az a helytelen nézet foglalt tért, hogy a kihágás csak akkor büntethető, ha üzletszerűleg, vagy szerencsejáték-vállalat gyanánt folytattatott. A budapesti kir. tábla 1881 deczember 6-án 29,518. sz. a., 1882 február 6-án 43,264. sz. a. (B. J. Tára V. köt. 180—181. l.), 1882 febr. 20-án 4219. sz. a. (B. J. Tára V. köt. 214—215. l.), 1881 november 21-én 22,850. sz. a. (B. J. Tára VI. köt. 80. l.) hozott itéleteivel vádlottakat, kik ellen fölhozatott, hogy nyilvános helyen szerencsejátékot játszottak, azon indokból mentette föl, mert ellenük «nem lett beigazolva, hogy a szerencsejátékot üzletszerűleg folytatták, vagy hogy szerencsejáték-vállalatot tartottak volna.» Ezen nézet tévessége azonban teljesen kiderül abból, hogy a kihágási törvénynek csupán 87. és 89. §§-ai kivánják meg az üzletszerűséget, ellenben a 88. §. minden *kételyt kizáró* világos intézkedése szerint *üzletszerűség nélkül is* büntetendő az, ki nyilvános, vagy a közönségnek nyitva álló helyen szerencsejátékban *részt vesz*. Ez utóbbi nézetet acceptálják a budapesti kir. táblának 1882. évi augusztus 4-én 37,035. sz. a. (B. J. Tára VI. köt. 59. l.), a kir. Curiának pedig 1882 november 7-én 2700. sz. a. (B. J. Tára V. köt. 180—181. l.),

1882 november 2-án 13,075. sz. a. (B. J. Tára V. köt. 214. l.), végre 1882 márczius 1-én 7058. sz. a. (B. J. Tára VI. köt. 80. l.) hozott itéletei s a téves fölfogás tudtunkkal ma már teljesen el van ejtve.

C) *Ad 1883 : XXV. t.-cz.* E nagyfontosságú törvényczikk kapcsán két felső birósági itélet vonatkozik az üzletszerűségre:

1. A kir. *Curia* 1885 márczius 31-én 1694. sz. a. hozott itéletével (B. J. Tára X. köt. 79—80. l.) E. Mórt az 1883. évi XXV. t.-cz. 1. §-ába ütköző és ugyane §. szerint minősülő uzsora vétségében vétkesnek mondja ki, mert — mint az első fokulag eljárt törvényszék itéletének a Curia által is elfogadott indokolása mondja —: «G. István tanu vallomásából és vádlott beismeréséből kitűnik, hogy vádlott másoknak is ad kölcsönt ily módon, hogy tehát az uzsoráskodást *üzletszerűleg* folytatja.»

De daczára ezen kijelentésnek és daczára annak, hogy az üzletszerű uzsoráról, mint *minősített* esetről *a törvény 2. §-a* szól, a büntetés mégis *az 1. §. alapján* szabatott ki, mintha csak a bíróságok hallgatag azt az álláspontot akarták volna elfoglalni, a mit a Curia rövid idővel később egy más esetben határozottan érvényre is emelt.

2. A kir. *Curia* ugyanis 1885. évi április 24-én 1629. sz. a. kelt itéletében (B. J. Tára X. köt. 174—176. l.) az első és másodbíróság marasztaló itéletével szemben azon indokból mentette föl a vádlottakat, mert «az eljárás során fölhozott és a panaszos által meg nem czáfolt, de még csak kétségbe sem vont adatok szerint a szóban levő kölcsönadás végett a *panaszló* maga birta a vádlottakat arra, hogy takarékpénztárban levő megtakarított 100 forintjukat onnan kivegyék és neki az általa önkéntesen megajánlott föltételek alatt kölcsön adják s így tehát őket *üzletszerű uzsorával* és ártásra irányuló szándékossággal vádolni nem lehet.»

Azt hiszszük, nem igényel hosszasabb bizonyítást, hogy a Curia által ez itéletben elfoglalt álláspont tökéletesen téves. Nem tartozván most tárgyunkhoz annak kimutatása, hogy az uzsora tényálladékához az ártásra irányuló szándék nem kivántatik meg, itt csak azt akarjuk hangsulyozni, hogy a törvény minden kételyt kizáró, világos rendelkezése szerint *az üzlet-*

szerűség az uzsoránál egyátalán nem képezi a büntethetőség föltételét, hanem azt a törvény 2. §-a *csupán minősítő körülmény* gyanánt állítja föl. A Curia tehát minden bizonnyal tévedett akkor, midőn az üzletszerűséget az uzsoránál a büntethetőséghez kivánta meg s reméljük is, hogy az itéletben foglalt kijelentés a jövőben elszigetelten fog maradni.[58]

Fennebb kifejtett nézetünkkel megegyezik felsőbb biróságainknak az a praxisa, hogy oly delictumoknál, melyeknél az üzletszerűség minősítő körülmény gyanánt fölállítva nincs — (és pedig a budapesti kir. tábla 1882 junius 27-én 23,628. sz. a. hozott itéletével (B. J. Tára VI. köt. 359—360. l.) a *kuruzslásnál* (1879 : XL. t.-cz. 92. §.) és a kir. Curia 1884 november 26-án 7880. sz. a. hozott itéletével (B. J. Tára X. köt. 136—139. l.) az álelőadások és hamis köziratok előmutatása mellett hosszabb időn át folytatott *koldulásnál*) — az üzletszerűséget a relative határozott büntetés korlátain belől *sulyosító* körülményül vették tekintetbe.

HARMADIK FEJEZET.

A SZOKÁSSZERŰ BÜNTETENDŐ CSELEKMÉNYEKRŐL.

Irodalom: Jodocus Damhouder Praxis rerum criminalium (Antverpiæ 1562) Caput CX. No. 30—32., 328—329. l. Julius Clarus Receptarum sententiarum opera omnia (Francofurti 1604) Liber V. §. Furtum Nota 8. Carpzovius Practica nova imperialis saconica rerum criminalium (Wittenbergæ 1646) Pars I. quæst. XLV. No. 36—37. Prosper Farinacius Praxis et Theoricæ criminalis libri II. (Francofurti 1606) Liber I. Tit. III. Quæst. XVIII., XX., XXIII. Matthaeus De Criminibus (Ed. secunda Amstelodami 1661) Rubr. de furtis Cap. III. n. 9—10. Boehmer Meditationes in Constitutionem Criminalem Carolinam (Halæ 1770) 780—781. l. Grolman Grundsätze der Kriminalwissenschaft (Giessen 1798) 38—39. l. Kleinschrod Systematische Entwickelung der Grundbegriffe und Grundwahrheiten des peinlichen Rechts (2. kiad. Erlangen 1799.) I. rész 59., 174., 175. §§. II. rész 61. §. Feuerbach Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts (Chemnitz 1800) II. köt. 335., 344., 348., 415. l. *Ugyanaz* Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts (a Mittermaier által sajtó alá rendezett 14. kiadás Giessen 1847. 207—210. l.) Henke Handbuch des Criminal-Rechts (Berlin 1823) 541—542. l. Titmann Handbuch der Srafrechtswissenschaft und der deutschen Strafgesetzkunde (Halle 1824) 229—231. l. Carmignani. Juris criminalis elementa (5. kiad. Pisa 1833) Vol. I. 59. l. — Berner Die Lehre von der Theilnahme (Berlin 1847) 138—141. l. Beseler Kommentar über das Strafgesetzbuch für die preussischen Staaten (Lipcse 1851) 454—455. l. Goltdammer Materialien zum Strafgesetzbuch für die preussischen Staaten II. köt. (Berlin 1852) 307., 531. l. Marquardsen Die Gewohnheitsverbrecher in England a «Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes» XXIV. kötetének (1852) 2. füzetében 215—236. l. Temme Lehrbuch des preussischen Strafrechts (1853) 966.. 1025. l. Herbst Handbuch des allgemeinen österreichischen Strafrechts (Bécs 1865)

I. köt. 368. l. Egy névtelen czikke: «Von der Gewohnheit» a Friedreich-féle Blätter für gerichtliche Anthropologie VIII. évfolyamának (1857) 3. füzetében 1—14. l. Stenglein «Über Gewohnheitsbetrug» a Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtspflege des Königreichs Baiern IV. köt. (Erlangen 1858) 561—576. l. Hälschner System des preussischen Strafrechts I. köt. (Bonn 1858) 417—424. l. Thomson The hereditary nature of crime a «Journal of mental science» 1870. évi januári füzetében; ismertetve Krafft Ebing-től a Holtzendorff-féle Allgemeine deutsche Strafrechts-Zeitung X. évfolyamában (1870) 267—278. l. Stenglein Gutachten über den Entwurf eines Strafgesetzbuchs für den Nord-deutschen Bund (Verhandlungen des IX-ten deutschen Juristentages I. köt. (Berlin 1870) 15. l. Schaper Die Zurechnungsfähigkeit und der verbrecherische Wille a Holtzendorff-féle Handbuch des deutschen Strafrechts II. köt. 200—201. l. Schütze Lehrbuch des deutschen Strafrechts (2. kiad. 1874) 305. l. Olshausen Einfluss der Vorbestrafungen (Berlin 1876) 126—129., 132—133. l. Hugo Meyer Lehrbuch des deutschen Strafrechts (2. kiad. 1877) 338—339 l. Buri Einheit und Mehrheit von Verbrechen (Stuttgart 1879) 54—60 l. Rubo Kommentar über das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich (Berlin 1879) 652., 697 l. Oppenhoff Das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich erläutert . . . . . 8. kiad. (Berlin 1881) 343, 393. l. Rüdorff-Stenglein Das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich, erläutert . . . . . 3. kiad. (Berlin 1881) 429., 597. l. Olshausen Kommentar zum Strafgesetzbuch für das deutsche Reich (Berlin 1880—1883) 208., 297., 539., 540., 642., 982., 984. l. Schütze Die Konkurrenz strafbarer Handlungen als Gesetzgebungsfrage a Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft III. köt. 59—60. l. Hälschner Das gemeine deutsche Strafrecht I. köt. (1884) 543—548. l. Liszt Lehrbuch des deutschen Strafrechts 2. kiad. (Berlin 1884) 219. l. Binding Handbuch des Strafrechts (Lipcse 1885) 548—552. l. Berner Lehrbuch des deutschen Strafrechts 14. kiad. (Lipcse 1886) 526. l.

Chauveau et Hélie Théorie du Code Pénal 224., 232., 244—248. l. Haus Principes généraux du droit pénal Belge 273—274. l. Ortolan Éléments du droit pénal (5. kiad. Páris 1886) 334—337. l.

E kérdéssel specialiter foglalkoznak: Wahlberg: Das gewohnheitsmässige Verbrechen mit besonderer Rücksicht auf den Gewohnheitsdiebstahl, Gesammelte kleinere Schriften I. köt. (1875) 136—141. l.; továbbá: Das Maass und der mittlere Mensch im Strafrecht, a Grünhut-féle Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart V. köt. (1878) 465. és köv. l. Zur Abstufung der Verbrechen nach dem Maasse der Willenschuld. Das Gelegenheitsverbre-

chen. Ges. kleinere Schriften III. köt. (1882.) 55—70. l. Begutachtung der Reformfrage des internationalen Pönitentiar-Kongresses zu Stockholm: (1878) «Quel serait le meilleur moyen de combattre la récidive» Ges. kleinere Schriften 213—221. l. Dochow id. monographiája 16—19., 66—96. l. Lilienthal id. m. 31—44., 49—90. l.

1. §. A szokásszerűség fogalma és jelentősége a büntetés súlyosbítására. A szokásszerű bűncselekmények ismérvei.

Hasonló állapotok gyakrabbi visszatérése s hasonló cselekmények többszöri ismétlése — a lélektani tapasztalatok szerint — jelentékeny hatást gyakorol az emberi kedélyre. A gyakrabban visszatérő állapotokhoz hozzá szokik az ember; ha pedig ugyanazon cselekményt, ugyanazon tevékenységet többször ismétli, egyrészt bizonyos könnyedséget, bizonyos jártasságot szerez abban, úgy, hogy annak újabbi kivitele, közel sem kerül annyi fáradságába, mint előbb: másrészt pedig új képzeteket és ezek alapján új vágyakat nyer, melyek azután a cselekménytől visszatartóztató indokokat mindinkább gyengítik. Mindez pedig azt eredményezi, hogy az illető később könnyebben fogja magát elhatározni azon cselekmény ismétlésére, a nélkül, hogy annak indokát teljesen öntudatra emelte volna.

Az így lassanként kifejlődött szokás azután erősen hatalmába keríti az illető egyént, mert a bűncselekmény elkövetésére vezető indokokat folyton növeli, ezzel szemben pedig elnémítja lelkiismeretének intő szavát, megsemmisíti, vagy legalább is nagyon redukálja az irtózást illetőleg habozást a bűncselekmény elkövetésétől és a félelmet annak következményeitől. A kifejlődött bűnös hajlam folytán azután a tettes valószínűleg minden nagyobb belső küzdelem nélkül fogja magát rászánni a bűncselekmény újabb elkövetésére.

S mivel ismert dolog, hogy a már kifejlődött szokással mily nehéz megküzdeni, tagadhatlan, hogy az bizonyos fokig korlátolja az ember szabad akaratát. Ebből a szempontból indult ki Kleinschrod,[59] midőn a szokás folytán ekövetett bűncselekmények súlyosabb büntetése *ellen* nyilatkozott, azt állítván, hogy a kifejlődött szokás valóban *elragadja* a tettest a bűncse-

lekmények elkövetésére s így ő megfontolás és elhatározás nélkül, tehát *nem szabad akaratból* cselekedvén, az általa elkövetett bűncselekmény vagy egyáltalán nem, vagy legalább is enyhébben számítandó be neki.

Ez érvelés gyakorlati keresztülvitelének veszélyessége első pillanatra is feltünik. Kleinschrod gondolatmenete végeredményében oda vezetne, hogy épen a legveszélyesebb szokásszerű gonosztevők nem volnának büntethetők, mert beszámítási képességük a szokás folytán megszünt.

Ez anomalia elkerülése czéljából már a mult századbeli német criminalisták igyekeztek kimutatni Kleinschrod tanának tévességét.

Grolman (Grundsätze 38—39. l.) avval indokolta a szokásszerű tettes súlyosabb büntetendőségét, hogy ő a többszöri elkövetés folytán alaposabban ismeri a bűncselekményt, és annak biztos, vagy valószínű, vagy lehetséges következményeit.

De már Feuerbach[60] (Revision 335., 415. l.), Tittmann (Handbuch 231. l.) és Henke (Handbuch 541—542. l.) a súlyosabb büntetést nemcsak a szokásszerű gonosztevő nagyobb veszélyességével, hanem avval is indokolják, hogy kétségtelenül a tettes hibája az, miszerint ő a bűnös hajlamot magában oly nagy fokra engedte kifejlődni, s azt mindjárt keletkezésekor el nem nyomta. Semmiféle bűnös szokás nem fejlődik ki kényszerítőleg, sem eredetileg nem létezett, *hanem a tettes akaratából származott.*

A tettes csak magának tulajdoníthatja, hogy nála a bűncselekménytőli irtózás megszünt, s hogy ő teljesen letérve a jó útról, habozás és lelkiismeretfurdalás nélkül követi el újból és újból az illető *delictumot.*[61]

Nézetünk szerint tehát kétségtelen, hogy a *bűncselekmények szokásszerű elkövetése,* — mert ez a tettes nagyobb elvetemültségéről és bűnös akaratának nagyobb energiájáról is tanuskodik, — az egyszerű bűncselekménynél *súlyosabban büntetendő,* és pedig annál súlyosabban, *minél erősebb, megátalkodottabb és minél hosszabban tart a szokás.*

De azok közt, kik velünk együtt elismerik, hogy a szokásszerű bűncselekmények az alkalmi bűncselekményeknél

(Gelegenheitsverbrechen) *súlyosabban büntetendők*, élénk vita tárgyát képezi még az a kérdés, vajjon *szükséges-e a szokásszerűséget, mint minősítő, illetve, mint büntetést fokozó körülményt kiemelni*, vagy elég-e, hogy ha az a törvény által felállított relative meghatározott büntetés keretén belől, mint *egyszerű súlyosító körülmény* vétetik tekintetbe.

Wahlberg — kinek tagadhatlan érdeme, hogy a szokásszerűség fogalmát, mint úttörő, sok tekintetben tisztázta, de kinek még korántsem sikerült az e tannal összefüggő számos nehéz kérdést teljesen megoldani, — az előbbit kivánja s tulajdonkép minden bűncselekménynél két büntetési fokozatot akarna felállítani, t. i. egy súlyosabbat a *szokásszerű* elkövetés esetére s egy másikat, az enyhébbet az általa úgynevezett «Gelegenheitsverbrecher», vagyis minden nem szokásszerű tettes számára. Szerinte szokásszerűség esetén a büntetés rendesen felével, esetleg kétszeresével súlyosítandó volna, hogy a tettes nagyobb veszélyessége és nagyobb gonoszsága kellően büntethető legyen.

Vele szemben ellen Dochow (id. m. 100 l.) és Lilienthal (id. m. 112 l.) fölöslegesnek tartják a szokásszerűségnek minősítő körülmény gyanánt való felállítását, s az előbbi szerint leghelyesebben járnak el azon büntető törvények, melyek a szokásszerűség fogalmának fölemlitését teljesen mellőzik.

A legújabb időben azonban, midőn a bűnügyi statisztika adataiból néhány államban a visszaesők és a szokásszerű büntettesek jelentékeny növekedését következtették, újból merültek föl óhajok a tekintetben, hogy a szokásszerű gonosztevők ellen szigorúbb büntetőjogi intézkedések tétessenek.

Ez óhajok fölállítói közé tartóznak *az olasz positiv iskola hivei*[62] is, kik annyira viszik a szigort, hogy a szokásszerű gonosztevőt bizonyos számú visszaesések után *határozatlan időre(!)* elzárásba akarják helyezni, a mi tulajdonkép, az életfogytiglani szabadságvesztés büntetést involválja magában.

E merészen újító irányt bizonyos mérvben acceptálta a pár évvel ezelőtt (1882-ben) életbelépett *new-yorki büntetőtörvény*, melynek 690. §-a szerint, ha valaki, a ki már előbb bármely bűncselekményért el volt itélve, később bűntettet (felony) követ el, valamint a ki már 5 izben volt vétség (misdemanour)

miatt elitélve, újabban ebben mondatik ki vétkesnek, az ellen a bíróság az elitélés alkalmával kijelentheti, hogy ő «szokásos bűntettes» s a 691. §. engedélye szerint *ezen egyének a grófság bírói hivatalnokai felügyeletének ép oly mérvben vethetők alá, mint a kiskorú szülői vagy gyámja felügyeletének.*[63]

A *franczia* törvényhozás pedig egy 1884-ben hozott törvényben kimondta, hogy a kik az illető törvényben meghatározott delictumokért bizonyos számban már voltak büntetve, *büntetésük kiállása után franczia gyarmatokba deportálhatók és életfogytig ott tarthatók.*[64]

A kérdés mindenesetre elég fontos és életbevágó ahhoz, hogy minél több oldalú megvitatást és részletes szabályozást igényelhessen, de egyúttal annyi mellékkérdéssel van kapcsolatban, hogy a jelen értekezés keretén belől minden részletét alig lehet kifejtenünk.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a mint helytelenítjük azt a fennebb ismertetett, nemcsak szigorú, hanem kegyetlen irányt, melyet néhány újabb író követel s néhány újabb törvény elfogadott: ép úgy nem tartjuk elégségesnek a kérdést egy átalánosságban tartott doctrinér phrazissal megoldani, hanem megkivánjuk, hogy az államhatalomnak valóban megadassék a lehetőség a szokásszerű gonosztevők ellen szükség esetén minden megkivántató intézkedést megtehetni.

Csakhogy nem tartozunk azokhoz, kik a szokásszerű gonosztevők büntetésének súlyosbításában, vagy fokozásában föltalálni vélik a panaceát, mely e nagy társadalmi bajt alaposan meggyógyítsa. Erős meggyőződésünk, hogy a gyógyszer nem a szabadságvesztésbüntetések tartamának folytonos meghosszabbításában, hanem *a börtönügy gyökeres reformjában* s főleg abban rejlik, hogy a büntetés végrehajtása alatt, úgy átalában, mint különösen a szokásszerű gonosztevőknél, *kiváló súly helyeztessék a javításra*, hogy az átmenet a szabadságvesztésbüntetésből a teljes szabadságra lehetőleg közvetíttessek és gond fordíttassék arra, hogy az elbocsátott egyénnek megélhetése szabadonbocsátása első napjaiban biztosítva legyen s az illető ne kényszeríttessék önfentartása végett azonnal visszatérni a bűn útjára.

Részünkről sokkal több eredményt várunk ettől, mint a

túlságos szigortól. Mert a *túlhosszú* szabadságvesztés büntetéssel a kitüzött czélt alig lehet elérni, sőt azt hisszük, hogy ez többet árt, mint használ. Nemcsak abból a szempontból, hogy ha az igazságos mértéket túlhaladja csak elkeseredést és daczot ébreszt az elitéltben, hanem mert ellene szól a börtönügyi szakemberek [65] azon tapasztalata, hogy a hosszú szabadságvesztésbüntetés inkább disponál a visszaesésre, mintsem attól visszatartana.

Ennek oka mindenekelőtt már abban rejlik, hogy a folytonos ülő életmód, a munka egyhangúsága ás könnyűsége és a sokszor hiányos élelmezés hosszú éveken keresztül testileg nagyon megviselik a letartóztatottat, úgy hogy ő kiszabadulásakor valóban képtelen lesz nehéz testi munkával keresni kenyerét.

Ehhez járul, hogy a hosszú letartóztatásnak a szellemi életre is jelentékeny hatása van, a mennyiben a szabadságvesztésbüntetésre itélt nemcsak közönyös és eltompult lesz, hanem akarata elveszti minden erélyét és önállóságát, teljesen hozzászokik a szigorú szabályokhoz és ahhoz, hogy folyton más által befolyásoltassék. Igy azután épen nem meglepő, hogy az illető szabadonbocsátása után nem lesz képes a kinálkozó számos kisértésnek ellenállani s újból a rossz útra tér.

És még inkább erre vezeti őt az a harmadik körülmény, hogy az elbocsátott fegyencznek nemcsak a mindennapi megélhetés nehézségeivel, hanem avval a bizalmatlansággal és megvetéssel is meg kell küzdenie, a mit a társadalom a hosszú szabadságvesztésbüntetésre itéltek iránt kiszabadulásuk vagy elbocsátásuk után is rendesen tanusítani szokott. S ha az illető, ki a börtönben, vagy fegyházban évek során át jól viselte magát s a többiek előtt talán követendő példa gyanánt volt föllállítva, most azt tapasztalja, hogy a szabad életben mindenki megvetéssel fordúl el tőle: könnyen fölébred benne a vágy a régi megszokott állapot, a börtön, vagy fegyház után — s mi sem könnyebb, mint ezt a vágyat elérni.

S a visszaesést a szokásszerű gonosztevőnél még inkább előmozdítja az a bűnös hajlam, mely őt az illető bűncselekmény többszöri elkövetésére indította, s mely nagyon könnyen feléledhet. Részünkről azt hiszszük, hogy e bűnös hajlam ellen

nagyobb sikerrel lehet reagálni a tettes javítására fordított kiváló gonddal, mintsem a büntetés tartamának hosszabbításával. Semmi kifogásunk az ellen, ha a szokásszerű gonosztevők büntetése intensivebbé tétetik, ha annak végrehajtása alatt elvonatik tőlük, minden olyan kedvezmény, mely a büntetés megtorló jellegét elvenné és tán oly előnyöket nyújtana az illetőnek, melyekkel szabad életében sem rendelkezik, de a büntetés fokozásától, vagy épen megkétszerezésétől jó eredményt nem várunk.

A fennebbiek mellett van még egy ok, a mely miatt ellene kell nyilatkoznunk annak, hogy a szokásszerűség büntetést fokozó, illetőleg minősítő körülmény gyanánt állíttassék fel s ez az ok azokban a *nagy gyakorlati nehézségekben* rejlik, *melyekkel a szokásszerűség megállapítása összekötve van.*

E nehézségek magyarázatát adja azon körülmény, hogy még eddig nem sikerült megállapítani azt, mik képezik a szokásszerű bűncselekmények jellemző *ismérveit.*

A *középkorban* az ismérvet egészen a külső momentumban, *a többszöri elkövetésben* látták; az illető bűncselekménynek bizonyos számú ismétlése után vélelem gyanánt állítván föl azt, hogy a tettesnél szokásszerűség forog fenn. Ez álláspont tökéletlensége nem igényel bővebb kimutatást. Kétségtelen, hogy a gyakrabbi elkövetés nemcsak szokásból, hanem egész más motivumból is eredhetett s így ez ismétlésekből a szokásszerűségre vonni következtetést oly præsumtio, melynek semmi biztosabb alapja nincs s mely a büntetőjog mai fejlettségi fokán nem tarthatja fenn magát.

Az *újabb* büntető jogirók a szokásszerűség ismérveinek megállapításánál rendesen egy-egy oly körülírást használnak, mely tautologiánál egyebet nem igen tartalmaz.

Beseler (Kommentar 454. l.) az ismérvet abban találja, hogy a szokásszerűség esetén a bűncselekmények bizonyos szabályosságban, vagy legalább nem hosszú időközben követtetnek el, és hogy a tettes egész életével és viselkedésével (Treiben) össze vannak forrva.

Dochow szerint (id. monographiája 19. és 66. l.) a szokásszerűség ismérvét az képezi, hogy ennél a tettes akarata csak bűnös motivumok által befolyásoltatik s nevezetesen az első

bűncselekmény indoka valamennyi következőre kihat s azokat mintegy önkéntelenül előidézi.

Hälschner (Deutsches Strafrecht I. 545. l.) akkor látja a szokásszerűséget fenforogni, ha az ugyanazon motivumból eredő cselekmény gyakrabbi ismétlése által a tettes jellemében megszilárdult a bűnös hajlam, melynek folytán az illető ezen bűnös motivum ellenében mind jobban és jobban elveszti az ellenállási erőt.

A szokásszerűség ismérveinek felállítása e kérdés legalaposabb speciálistájának: Wahlberg-nek sem sikerült. Szerinte (id. ért. a Grünhut-féle Zeitschrift V. köt. 489 és köv. l.) a szokásszerűséghez megkivántatik, hogy a tettes az illető — ugyanazon vagy hasonnemű — bűncselekményt rövidebb időközökben, *minden kinálkozó alkalommal(?)* ismételje és pedig legalább is *háromszor*, előleges büntetés nélkül elkövesse és hogy mindezen cselekmények *a tettes jellemvonásává vált bűnös hajlam kifolyásaiként jelentkezzenek*, mely bűnös hajlam minden kinálkozó alkalommal *előzetes megfontolás és észrevehető töprenkedés nélkül* is előidézi a bűncselekményt.

Ez ismérvek majdnem mindegyike ellen alapos ellenvetést lehet tenni. A mi mindenekelőtt azt a kivánalmat illeti, hogy az illető bűncselekménynek legalább háromszor kell elkövettetnie, úgy részünkről ezt azért nem fogadhatjuk el, mert a szokásszerűség fenforgását vagy fenn nem forgását — szerintünk — az ismétlések számához kötni nem lehet. Minden ilyen számmeghatározás mindig önkényes és nem kielégítő, mert lehet, hogy több, lehet, hogy kevesebb bűncselekmény mellett lesz megállapítható a szokásszerűség.

Wahlberg azon kivánsága, hogy a szokásszerű büntettesnek *minden kinálkozó alkalmat* föl kell használnia a bűncselekmény elkövetésére, azt a kötelességet hárítaná a büntető bíróra, hogy beigazolja, miszerint a tettes valóban egy alkalmat sem mulasztott el fölhasználni, a mi pedig teljesen lehetetlen. Azonkívül könnyen megtörténhetik, hogy a tettes nem vette észre a kinálkozó alkalmat, vagy rajtaéretéstől fél s így egy esetben nem követte el az illető bűncselekményt a nélkül, hogy megszűnt volna szokásszerű gonosztevő maradni.

Rendkívül nehezen volna megállapítható, ép azért prac-

tice hasznavehetetlen azon ismérv, hogy az illető bűncselekménynek a tettes jellemével oly szorosan össze kell fornia, hogy ő azt minden nagyobb tépelődés és fontolgatás nélkül minden kínálkozó alkalommal elkövesse. Eltekintve attól, hogy az elhatározás nagyobb, vagy kisebb gyorsasága a tettes véralkatától és még nagyon sok mellékkörülménytől függ, ennek létrejövetele tökéletesen belső mozzanat, melynek gyorsaságát vagy lassúságát nem egykönnyen lehet fölismerni.

Egy jeles osztrák criminalista Herbst (Handbuch I. köt. 368. l.) csak akkor látja a szokásszerű lopást fenforogni, ha a tettes minden kínálkozó alkalommal, *minden különös indok nélkül* lopásokat követ el.

Ez az ismérv azonban annál kevésbé fogadható el, mert ha valóban fenforogna, a tettesnél létező kóros állapotra mutatna.[66] De a szokásszerű tolvajokról már azért sem lehet állítani, hogy minden indok nélkül követik el a bűncselekményt, mert a lopás nyereményvágyból szokott véghez vitetni s a tolvajok nem pusztán azért szoktak lopni, hogy lopjanak, hanem, hogy abból hasznuk, előnyük is legyen. —

Nem kielégítőbbek azon ismérvek sem, melyeket a judicatura szokott a szokásszerűség megállapíthatása czéljából felállítani.

Az *osztrák* legfőbb itélőszék több itéletében a Herbst által is fölhozott és ép most czáfolt definitiót fogadta el s a szokásszerűség megállapításánál különös súlyt helyezett az ismétlések számára és gyorsaságára, valamint arra, hogy a tettes a lopásokat *nem a szükség által kényszerítve* követte el.

Egy a *wolfenbütteli* főtörvényszék áital elbirált ügy — (szokásszerű csábítás) — tárgyalása alkalmával az államügyész arra helyezte a fősúlyt, hogy a vádlott mindkét izben teljesen egyformán, *chablonszerűleg* cselekedett.

A *strassburgi* egyetem jogi karának egy véleménye abban látja a jellemző ismérvet, hogy a tettes *ugyanazon helyzet visszatérésénél* minden bővebb reflexio nélkül gyakrabban *ugyanazt* cselekszi.[67]

Mindezek azonban nem alkalmasak *általános* ismérvül szolgálni, mert az elkövetés chablonszerűsége, a reflexio gyorsabb vagy lassúbb volta nagyon is a bűncselekmény mellék-

körülményeitől függ s így ez ismérvekkel nem sok volna elérve.

Annak konstatálásával tehát, hogy a szokásszerűség jellemző ismérvét mindeddig nem sikerült præcise magállapítani, legegyszerűbbnek és a valóságnak legmegfelelőbbnek tartjuk azt állítani, hogy a szokásszerűségnél *ugyanazon delictum többszöri elkövetése egy, a tettes hibájából kifejlődött bűnös hajlam eredménye.*

De evvel a gyakorlati nehézségek még mind nem értek véget. Ez a bűnös hajlam ugyanis *belső momentum*, mely eltekintve a beismeréstől és attól az abnormis és bizonyára csak a legritkábban előjövő esettől, hogy ha ezt a tettes avval nyilvánítja, hogy minden előtte kínálkozó alkalmat fölhasznál az illető delictum elkövetésére,[68] mindig csak közvetett bizonyítás útján a bűncselekmény mellékkörülményeiből, a tettes előéletéből stb. lesz igazolható. — Leggyakoribb és legbiztosabb bizonyíték pedig erre nézve a *többszöri elkövetés*. A szokásszerűséget constituáló bűnös hajlam ugyanis csak úgy ismerhető fel, ha külsőleg nyilvánul, nyilvánulása pedig egy-egy delictum. Már ebből is következik, hogy egyenlő körülmények mellett ugyanazon delictum többszöri ismétlése esetén a szokásszerűség könnyebben megállapítható. Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a szokásszerűség megállapításához mindig okvetlenül több delictum volna szükséges, mert ha a tettesnek beismeréséből, vagy a bűncselekmény mellékkörülményeiből több cselekmény nélkül is megállapítható, hogy az illető delictumot bűnös hajlam folytán követte el, úgy ő szokásszerűségért lesz büntetendő akkor is, ha a vád tárgyát csupán egy bűncselekmény képezi. De ezt a *szokásszerű elkövetést semmi esetre sem szabad praesumálni*, hanem azt minden egyes esetre nézve be is kell bizonyítani. Ez a bizonyítás pedig egyátalán nem lesz könnyű, főleg akkor, ha a tettes makacsul tagad.

Nézetünk tehát az, *hogy a szokásszerűség minden esetben, a hol kétségtelenül megállapítható, súlyosító körülmény gyanánt minden esetre tekintetbe veendő. Minősítő körülményül* való felállítása ellenben — főleg a megállapításával járó gyakorlati nehézségek szempontjából elmaradhat ott, *hol a törvény által fölállított büntetési tételek elég szélesek* arra, hogy a tettes na-

gyobb veszélyessége és fokozottabb gonoszsága ezeken belül is megfelelő büntetéssel sújtható legyen.

Ha most már azt kérdezzük: *mily büntetendő cselekményeket lehet szokásszerűleg elkövetni?* úgy ezeket egyenként fölsorolni annál kevésbé lehetne, mert számuk sokkal nagyobb lehet, mint az üzletszerűleg elkövethető delictumokéi. Ezt bizonyitja, hogy szokásszerűleg elkövethetők az összes mulasztási bűncselekmények, továbbá azok is, melyeknél nyereség nem forog fenn, melyek üzletszerű elkövetése tehát ki van zárva.

Sőt a szokásszerűség nincs a szándékos büntetendő cselekményekre szoritva, a mennyiben a bűnös hajlam a *gondatlanságból elkövetetteknél* is kifejlődhetik.

Minden esetre azonban csak *ugyanazon bűncselekményt* lehet szokásszerűleg elkövetni, mert a szokásszerű delictum mindig *ismételt delictum.*[69]

2. §. Gyakorlati kérdések.

A szokásszerű büntetendő cselekmények körül fölmerülő gyakorlati kérdésekre nézve csekély eltéréssel — ugyanezt kell ismételnünk, a mit az üzletszerű delictumoknál kifejtettünk.

Alig kell hangsúlyoznunk, hogy teljesen helytelennek tartjuk, ha a szokásszerű bűncselekmények delictum collectivum gyanánt tekintetnek s együttvéve csak *egy büntetéssel* sújtatnak. A helyes nézet a büntetés kiszabására nézve szokásszerűség esetén is az, hogy minden egyes cselekmény külön delictumnak tekintendő s ezek *egy összbüntetéssel* sújtandók, az *anyagi halmazat* általános elvei szerint.

Annak megállapítása, hogy mikor forog fenn szokásszerűség, mindig a biró belátására és szabad mérlegelésére bizandó; a biró pedig a szokásszerűség bizonyítására fölhasználhatja *az elévült és a külföldön*[70] elkövetett *delictumokat* is és pedig azért, mert ha ezeket figyelembe veszi is, azért nem fogja őket büntetőjogi elbirálás tárgyává tenni, nem fogja a tettest ezekért is büntetni, hanem csak a szokásszerűség megállapíthatása czéljából bizonyítékul használja föl őket.[71] Az, hogy a tettes az illető delictum miatt már egy izben elitéltetett, vagy épen megbüntettetett légyen, a szokásszerűségnek egyátalán nem képezi föltételét.

Mindig szem előtt kell azonban tartani a bírónak, hogy a *szokásszerűséget praesumálni soha sem szabad*, hanem annak minden egyes cselekményre nézve be kell igazoltatni, vagyis annak ki kell tűnni az illető delictumból és a bűncselekmény mellékkörülményeiből kapcsolatban a tettes előéletével.

A többi kérdésekre vonatkozólag nagyjából ugyanaz áll, a mit az üzletszerűségnél kifejtettünk.

A szokásszerű delictumok jellemző ismérve: a bűnös hajlam, nemcsak bevégzett delictumokból, hanem *megkísérletekből is* kitűnhetik. *Részesség* esetén a tettes, illetve a *segéd* csak akkor fog szokásszerűségért büntettetni, ha az ismétlési *hajlam* nála is megvan és a bűncselekményt ő is többször követte el, illetve a tettes érdekében több izben működött.

Ellenben a szokásszerű bűncselekményekre való *felbujtás* — nézetünk szerint — *nem fordulhat elő*, mert, ha a tettes rá lett is bírva azon delictum egyszeri elkövetésére, az ő hibája, hogy ha az nála szokásszerűvé vált. Részéről, mintegy *excessus mandati* forog fenn, mert a felbujtó csak az egyszeri elkövetést akarta előidézni, az ismétlési hajlam kifejlődése, már *csak a tettes* hibája, ezt reábirás által előidézni sem lehet.

Az *elévülés* — nézetünk szerint — szokásszerű delictumoknál, minden egyes bűncselekményre nézve külön-külön folyik.

Az, hogy a tettes hány egyénnel szemben követte el a kérdéses delictumot, vagy hány egyénnek okozott kárt, tökéletesen közömbös, egy egyénnel szembeni, de többszöri elkövetés, mindig elég alapul szolgálhat a szokásszerűség megállapíthatására.

3. §. Előjön-e a szokásszerűség hazai büntetőjogunkban?

Azt, hogy *régi büntetőjogunk* szintén ismerte a «consuetudo delinquendi» s nevezetesen a «consuetudo blasphemandi» tanát, I. Ferdinándnak egy törvénye: az 1563. évi XLII. t.-cz. bizonyítja, mely törvény büntetést szab azokra «qui plerique meledicendo *uti consueverunt*».

De másrészt bizonyos, hogy a consuetudo delinquendi tana hazai jogunkban oly részletességgel szabályozva s oly számos delictumnál figyelembe véve nem volt, mint az olasz practicusok tanai alapján készült külföldi törvényekben.

Arra a kérdésre, hogy *jelenlegi büntetőjogunk* ismeri-e a szokásszerűség fogalmát? — nem nehéz a felelet. A magyar büntetőtörvény egyetlen szakaszában sem említi föl a szokásszerűséget s az indokolás szintén teljesen hallgat róla. Ugyanezt mondhatjuk egyéb törvényeinkről is.

A kivételt csupán a *fővárosi rendőrségről* szóló 1881 : XXI. t.-cz. képezi, melynek 21. §. elrendeli: «házkutatás és személymotozást birói fölhivás nélkül csak az esetben foganatosíthat a fővárosi rendőrség, ha veszély van késedelemben, vagy ha oly egyénről van szó, *ki a rendőrség előtt, mint szokásos tolvaj vagy orgazda ismeretes*».

A mi mindenekelőtt e törvénynek az orgazdákra vonatkozó intézkedését illeti, úgy azt kifogásolnunk kell, mert büntetőtörvényünk az orgazdaságnál nem a szokásszerűséget, hanem az *üzletszerűséget* állítja föl minősítő körülmény gyanánt, a jelen a törvénynek tehát, mint későbbinek annál inkább kellett volna ragaszkodni a törvényhozás által már előbb elfogadott műszóhoz, miután — legalább nézetünk szerint — itt a «*szokásszerű*» megjelöléssel ugyanazt akarja kifejezni, a mit büntetőtörvényünk az «*üzletszerű*» orgazdaság alatt ért.

A lopásnál — mint fennebb kiemeltük — törvényünk ugyan sem a szokás-, sem az üzletszerűséget nem említi föl, mindamellett az «*üzletszerű* tolvajok» kifejezés itt is helyesebb lett volna, mert a törvény intézkedése leginkább azon zsebtolvajok és betörő tolvajok ellen irányúl, kik ezen bűncselekmények rendes elkövetését állandó keresetforrás gyanánt használják.

Azt hiszszük tehát, hogy a törvényhozásnak helyesebb lett volna e szakaszban is mellőzni a «*szokásos*» műszó használatát s helyette az «*üzletszerű*» kifejezést alkalmazni. De még ha ez nem történt is, annak, hogy a szokásszerűség ez egyetlen §-ban fölemlítettett, annál kevésbé tulajdoníthatunk nagyobb fontosságot, mert ez intézkedésnek tulajdonképeni *büntetőjogi* jelentősége nincs, a mennyiben a §. nem valamely bűncselekményt statuál, hanem rendőri præventiv intézkedésre ad jogot.[72]

Véleményünk tehát oda concludál, hogy *sem büntetőtörvényünk, sem a büntetőjog körébe vágó intézkedéseket tartalmazó egyéb törvényeink a szokásszerűséget, mint büntetőjogi fogalmat nem ismerik*, azt minősítő, büntetést fokozó körülmény gyanánt

föl nem állítják s még kevésbé kivánják meg bizonyos delictum tényálladékához.

Nyilt kérdést képez azonban szerintünk az, hogy a *biró a szokásszerűséget, mint súlyosító körülményt a büntetés kimérésénél figyelembe veheti-e?*

Részünkről e kérdésre *igennel* felelünk, mert kétségtelen, hogy a bűncselekmények szokásszerű elkövetője súlyosabb büntetést érdemel, egyrészt nagyobb veszélyességénél, másrészt intensivebb gonoszságánál fogva. Ez okból azt hiszszük, hogy ha a biró a cselekményből vagy annak mellékkörülményeiből a szokásszerűséget megállapíthatja, úgy azt *a büntetés keretén belől, mint súlyosító körülményt* mindenesetre tekintetbe veheti.

A szokásszerűségnek *minősítő* körülmény gyanánt való tekintetbe vétele hazai törvényünkben egy más alakban t. i. a *visszaesés* alakjában jön elő. A magyar btkv. ugyanis a visszaesést a lopásnál (338. §.), rablásnál (349. §. 1. pont), sikkasztásnál (357. §.), orgazdaságnál (371. §.), és csalásnál (381. §. 3. pont) részint minősítő, részint büntetést fokozó körülmény gyanánt állítja fel, azon más újabb codexek által is acceptált indokból, *mert ez a tettes bűnös szokásának nyilvánulását képezi.*

Az újabb törvényekből átalában a «consueto delinquendi» figyelembe vétele majdnem teljesen kiszorult és helyébe lépett a *visszaesés*, mint minősítő körülmény. E változtatás practicus szempontból kétségtelenül sokat könnyít a dolgon, mert most a bíróságnak csak az előzetes megbüntetéseket, illetve elitéléseket kell constatálni s nem kell a tettesnél fenforgó bűnös hajlam megálllapításának nehézségeivel küzdenie.

De bármennyire megfeleljen ez újítás a gyakorlati élet követelményeinek, elméleti szempontból két kifogást kell ellene tennünk. Helytelennek tartjuk ezt mindenekelőtt azért, mert *kétszeri vagy háromszori* elkövetés alapján a tettesnél a szokásszerűséget præsumálni mindenesetre merész dolog. A törvény pedig akkor, midőn az előszöri, illetve másodszori visszaesést azon indokból állítja föl minősítő körülmény gyanánt, mert ez a tettesnek bűnös szokásáról tesz tanúságot, valóban nem tesz egyebet, mint két vagy három elkövetés alapján præsumálja a szokásszerűséget, holott ezt ily csekély számú bűncselekmény-

nél még beigazolni is csak nehezen lehetne, annál kevésbé lehet minden igazolás nélkül már magában véve védelmezni.

De túlszigorú másrészt ez intézkedés a tekintetben, hogy a visszaesést *obligatorius* minősítő körülményül jelenti ki, vagyis a súlyosabb büntetés alkalmazását elrendeli akkor is, ha a biró világosan meg van győződve, hogy a tettes nem bűnös szokásból, hanem egészen más motivumból követte el újból a delictumot.

Ez a túlszigor pedig nagyon könnyen elenyészhető volna s egyúttal a visszaesés a szokásszerűség tanának valóban helyes tovább folytatását képezné akkor, ha csupán *facultativ* minősítő, illetőleg büntetést fokozó körülmény gyanánt állíttatnék föl, vagyis kimondatnék, hogy a súlyosabb büntetés csak akkor alkalmazandó, ha a biró meggyőződik, hogy az újabbi elkövetés a tettes bűnös szokásából, vagy akaratának nagyobb gonoszságából ered.

NEGYEDIK FEJEZET.

EREDMÉNYEK.

Végig tekintve a szokásszerű és üzletszerű büntetendő cselekmények tanán, nincs más hátra, mint felelni azon kérdésre: *tekinthetők-e ezek collectiv delictumoknak* s egyáltalán *helyes-e vagy elvetendő-e a delictum collectivum fogalma;* végre minő jelentőség tulajdonítandó a szokás- és üzletszerűségnek a modern büntetőjogban? E kérdésekre felelve egyúttal recapituláljuk az eredményeket, melyek eddigi fejtegetéseinkből levezethetők.

I. Már fennebb hangsulyoztuk, hogy a *delictum collectivum* egy a büntetőjogi beszámítás rendes szabályaitól teljesen eltérő fogalom, melynek lényege az, *hogy az illető delictum csak akkor lesz büntethető,* ha több izben, esetleg csak akkor, ha *bizonyos meghatározott számban követtetett el,* s ekkor e több bűncselekmény egygyé foglaltatván, rá *egy büntetés* szabandó.[73]

A delictum collectivum fogalma tehát két sajátságot tüntet föl: 1. annak tényálladéka *több cselekmény egygyé foglalásából alakul,* 2. ezen *több cselekmény csak együttesen büntethető,* az egyes cselekmények különvéve delictumot nem alkotnak.

A most említett két ismérv teljesen kitünteti azt az abnormitást, mely a delictum collectivumot a büntetés kiszabásának rendes szabályaival szemben jellemzi, de egyszersmind kitünteti azt is, hogy a delictum collectivum fogalma két szempontból erősen kifogásolható.

Míg ugyanis rendszerint több bűncselekmény *csak a büntetés kiszabása tekintetében foglaltatik össze* s az, hogy reájuk egy összbüntetés szabatik, egyébként önállóságukat nem érinti: addig delictum collectivumnál a több cselekmény — *önállósá-*

guk teljes elvesztése mellett — egyesíttetik és büntethetőségük is ezen összefoglalástól van függővé téve.

Az első ismérv ellen fölhozható az, hogy a delictum collectivumnál nem létezik semmi oly momentum, mely a több cselekmény összefoglalását indokolhatná. A második ismérv ellen szól, hogy az, miszerint több *nem tiltott* cselekményből egy *büntetendő* cselekmény alakíttassék, nemcsak a logikával, hanem a büntetőjogi beszámítás legelementárisabb elveivel is ellenkezik.

E két ellenvetésből szerintünk kétségtelenül kiderül, hogy a delictum collectivum, legalább *elméletileg* tarthatatlan. Ennek daczára azonban e fogalomnak épen az újabb időben két tekintélyes védője akadt: Liszt (Lehrbuch, 2. kiad. 220—221. l.) és Binding (Handbuch 547—554. l.).

Liszt elismeri, hogy már *egy* elkövetett, vagy a büntető biró elbirálásának tárgyát képező cselekmény is szokás- vagy üzletszerű gyanánt jelentkezhetik, de szerinte ez esetben is lehet szó delictum collectivumról, mert a valóban elkövetett cselekménynyel jogi egységgé foglaltatnak össze: *a)* az üzletszerű bűncselekménynél *a tettes által szándékolt* (beabsichtigt), *de még el nem követett* (!) további bűncselekmények, *b)* a szokásszerűségnél az előbb véghezvitt, habár büntetőjogilag *irreleváns* cselekmények.

Részünkről ezt a fölfogást egyáltalán nem fogadhatnók el. Büntetőjogilag csak a tettes akaratából eredő *tettek* vehetők figyelembe; ha a tettes valamit csupán tervez, de véghez nem vitt, még cselekményről sem lehet szó, annál kevésbbé bűncselekményről. De ép ily helytelennek tartjuk azt, ha Liszt a szokásszerűségnél az előbb véghezvitt büntetőjogilag *irreleváns* cselekményeket, ezen irrelevansságuk daczára mégis jogi egységgé akarja összefoglalni. Igénytelen véleményünk szerint tehát a Liszt által fölhozottak épen nem bizonyítják azt, hogy itt valóban delictum collectivumról lehetne szólani. Azt a kérdést pedig, hogy több szokás- vagy üzletszerű bűncselekmény összetalálkozása esetén *mi igazolja ezek egygyéfoglalását*, Liszt nem is tárgyalja, hanem megelégszik annak kijelentésével, hogy itt a több önálló cselekmény daczára nem anyagi halmazat, hanem minden kétségen kívül csak *egy* bűncselekmény

létezik, s hogy az összefoglalhatásra nézve *az egyes cselekmények büntethetősége teljesen közömbös*, a mennyiben az elévült, megkegyelmezés által elenyészett, külföldön elkövetett, már elitélt, sőt a nem a jogellenes cselekmények is figyelembe vehetők.

Ez utóbbi állítás olyan, mely épen a delictum collectivumnál nem állhat meg. Itt ugyanis a tettes össztevékenysége lévén egygyéfoglalva, ha a már elévült, megkegyelmezett, vagy már egyszer elitélés tárgyát képezett cselekményeket szintén figyelembe vennénk, *ezeket is büntetéssel sújtanánk*, a mi egyrészt hallatlan igazságtalanság volna, másrészt a törvénynyel nyilt ellentétben állana.

Több és nyomósabb érveket hoz föl a delictum collectivum mellett Binding. Ő a védelmet főleg a gyakorlati szükség szempontjára alapítja s valóban, a védelmet csakis ez alapon lehet megkisérleni.

Binding maga is elismeri, hogy a delictum collectivumnál minden egyes cselekmény befejezett és önálló, az *elhatározás egységéről szó sincs* s a több cselekményt egygyé foglaló momentumok szerinte: 1. a tettes azonossága, 2. a cselekmények elkövetésének hasonlósága, 3. keletkezési alapjuk (t. i. a nyerészkedési szándék és a bűnös szokás) azonossága.

Talán nem igényel hosszasabb bizonyitást, hogy ezen momentumok egyike sem elégséges több cselekmény egyesitésére. A *tettes azonossága* kétségtelenül nem, mert hisz akkor a tettes által elkövetett legkülönbözőbb bűncselekmények ugyanoly joggal összefoglalhatók volnának. Az *elkövetési mód* hasonlósága azért nem, mert a használt mód a büntető biró előtt legtöbb esetben teljesen indifferens s azonkívül ez a szokásszerű és üzletszerű bűncselekményeknél nem is mindig hasonló. Az *előidéző ok azonosságát* pedig szerintünk a büntető biró egyrészt azért nem veheti figyelembe, mert ennek vizsgálata nem ide, hanem a lélektan és a morál körébe tartozik, de másrészt azért sem, mert a bűncselekmény motivumának — erős meggyőződésünk szerint — csak a beszámitásra lehet befolyása, de az egység vagy többség kérdésére — soha.

Minden bűncselekmény két részből áll, subjectivből és objectivből: akaratból és tettből. Ha úgy az alanyi, mint tárgyi

momentum minden egyes bűncselekménynél önállóan fenforog: akkor több cselekmény szerintünk soha sem egyesíthető. Ha az alanyi momentum: *az elhatározás egysége több bűncselekménynyel közös*, akkor ezek bizonyos föltételek mellett *egy folytatólagos delictumot* képezhetnek. De mivel a delictum collectivumnál *az elhatározás egységéről szó sincs*, szerintünk az itt fenforgó több cselekmény egyesítésére sincs semmi elvi alap.

De nem menti ki a delictum collectivum elvi tarthatlanságát az a Binding által fölhozott gyakorlati érv sem, hogy mivel azon egyén, kinél a bűnös hajlam kifejlődött, rendesen *sokkal több bűncselekményt követ el*, mint a mennyi birói tudomásra jut, ennélfogva jóval *practicusabb* büntetését nem az egyes bűncselekményre, hanem *egész bűnös magatartására* alapítani.

Ez az érv leplezett præsumtión alapszik, mely — szerintünk — határozottan elvetendő. Részünkről azt hiszszük, hogy a büntető birónak soha sem szabad a tettest más cselekményért büntetni, mint a melynek fenforgásáról teljes meggyőződést szerzett, a melyet bebizonyítottnak lát; puszta vélelemre, bizonytalan gyanura elitélést alapítani tökéletesen helytelen. S ha a biró csak azért bünteti a tettest súlyosabban, mert azt hiszi, azt véli, hogy ez még más bűncselekményeket is elkövetett: úgy határozottan igazságtalanul jár el.

De ezen állítólagos czélszerűségi szempontnak ellene szól azon kétségtelen tény is, hogy alig ismerünk fogalmat, mely a praxisban több nehézséget okozna, mint épen a delictum collectivum. A vele összefüggő számos vitakérdés mindegyike óriási controversiákra ad alkalmat, melyeknek mind elejét veszszük azon *helyes* nézet elfogadása által, hogy az egész fogalom a büntetőtörvényből teljesen kihagyandó.

E mellett szól még azon érv, hogy *a több nem tiltott* cselekménynek egy *büntetendővé* való összefoglalása nemcsak illogicus, de igazságtalan is. Lehet, hogy egyesek azon hiszemben, hogy az illető cselekmény nem büntetendő, többször elkövetik azt s egyszer csak előáll a büntető biró és declarálja, hogy a cselekmény összefoglalás esetén büntetendő.

Ezen eljárásra helyesen mondja Rauter (id. m. I. köt. 230. l.), hogy «ha az állam eltüri, miszerint polgárai többször

elkövessenek bizonyos büntetésre méltó cselekményt és csak akkor bünteti azt, ha már bizonyos számban elkövettetett, úgy *kelepczét állít föl* polgárai számára s úgy a czélszerűség, mint az igazság követelményeivel ellentétben jár el.»

Büntetőtörvényünk fényes bizonyítékot szolgáltat arra nézve, hogy a delictum collectivum fölállítása practicus szempontból sem szükséges, a mennyiben e fogalmat teljesen mellőzi, a nélkül, hogy annak hiánya bármi tekintetben érezhető lenne.

Csupán egy szakasza van büntetőtörvényünknek, mely oly intézkedést tartalmaz, a melyet egy hazai irónk a collectiv bűncselekmény fölállítása gyanánt tekintett, minthogy e §. alapján több bűncselekmény egy delictummá foglalandó össze.

A törvény 335. §-a ugyanis kimondja, hogy «annak meghatározása végett, vajjon bűntettet vagy vétséget képez-e a lopás: *mindazon dolgok értéke egybefoglalandó*, melyeket ugyanazon tettes bár több külön lopás alkalmával ellopott, vagy ellopni megkisérlett.»

E §. értelmében tehát tulajdonkép a több lopási vétség egy bűntetté összesíttetik, egygyé foglaltatik össze, a mi első tekintetre collectiv bűncselekmény gyanánt tünik föl.

Alaposabb összehasonlítás után azonban könnyen fölismerhető azon lényeges különbség, mely a tulajdonképeni delictum collectivum és a 335. §. intézkedése közt létezik. Míg ugyanis az előbbinél több nem tiltott cselekmény foglaltatik össze egygyé, addig itt az összefoglalt cselekmények *már magukban véve is büntethetők*, csakhogy kevésbbé súlyos delictumot, t. i. vétséget képeznek. De tulajdonkép e §. szerint nem is több *cselekmény*, hanem csak a lopott dolgok *értéke* foglaltatik össze.

Ennélfogva nézetünk szerint a 335. §. intézkedése a delictum collectivum fölállításának nem tekinthető. Ellenkező nézeten van egy jeles hazai criminalistánk Dr. Illés Károly, kinek eltérő fölfogása azonban onnan magyarázható, hogy ő a delictum collectivum fogalmát sokkal tágabb értelemben veszi s jelesen annak lényegét abban találja, hogy «az egyidejüleg elitéltetés alá került több önálló büntetendő cselekmények az azoknak tárgyát képező vagyoni értékeknek összeszámítása

által egy összefoglalt egységgé változtattatnak át» (id. m. 267. l.).

E meghatározás azonban lényegileg eltér a delictum collectivumnak fennebb ismertetett általánosan elfogadott definitiójától és ismérveitől s így a 335. szakaszt a delictum collectivum felállítója gyanánt annál kevésbbé tekinthetjük, mert ez intézkedés intentiója egészen más.

Az intézkedés indokául ugyanis az szolgál, hogy «ha a törvény a lopott érték nagyságától teszi függővé a súlyosabb vagy enyhébb minősítést, úgy valódi igazságtalanság lenne a súlyosító minősítés tekintetében kivételt állapítani meg ott és azon esetre, ha a nagyobb érték eltulajdonítása nem egy, hanem több lopás által eszközöltetett. *A lopások többsége enyhítő körülményül nem vétethetik*, már pedig határozottan az volna, ha a több önálló lopás által eltulajdonított 100 forintnyi, vagy annál nagyobb érték nem állapítaná meg a bűntettet, ellenben 51 forintnak egy lopás általi eltulajdonítása bűntettnek volna minősítendő». (Min. indok. Löw Anyaggyüjt. II. köt. 646. l.)

Ez a mindenesetre nyomós indok teljesen igazolja azt, hogy a büntetés kiszabásának rendes szabályaitól ez egy esetben kivétel állíttatott föl, a mennyiben ez egy másik — talán még nagyobb — visszásság elkerülésére történt.

De épen azért, mert ez intézkedés csak kivétel, *azt a legszorosabban kell magyarázni;* nevezetesen a több érték összefoglalása csak azon czélból alkalmazható, hogy eldöntessék, vajjon az illető lopások egy bűntettet, vagy több vétséget alkotnak-e.

Az összeszámítás az ellopott vagy ellopni megkisérlett dolgok értéke tekintetében tehát csak ott foglalhat helyt, hol a *lopások mindegyike vétség* és e vétségek értéke *együttvéve 50 forintot meghalad.* Ellenben nem alkalmazható a 335. §. akkor, ha 1. a lopott dolgok valamelyikének értéke már magában véve meghaladja az 50 forintot; 2. ha a lopások már egyébként is bűntettet képeznek; 3. ha az összefoglalás által sem jön ki 50 forinton felüli érték.

Hasonlókép legszorosabban magyarázandó a törvénynek e §-ban foglalt intézkedése a tekintetben is, hogy a bűncselekmény által elvont dolgok értékének összeszámítása s ezáltal

több bűncselekmény egygyéfoglalása hazai büntetőjogunkban csak ezen egy esetben fordulhat elő, másutt sehol sem alkalmató. Bizonyítja ezt azon körülmény is, hogy a törvény indokolása a 335. §-t mint a beszámítás elveitől s különösen a bűnhalmazat szabályaitól teljesen eltérőt külön kiemelendőnek tartotta s ennél kijelenti, hogy a bűnhalmazat elvei itt ki vannak zárva. Mivel pedig a törvény másutt hasonló kivételt sehol sem statuál, tekát ez értékösszefoglalás másutt sehol sem történhetik meg.[74]

II. Azt hiszszük, már fennebbi fejtegetéseinkből kiderült, hogy a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények collectiv delictumot nem képeznek.

Ezt bizonyítja mindenekelőtt az, hogy a *szokásszerűség* és *üzletszerűség* — akár a tényálladékhoz tartozó, akár minősítő körülmény gyanánt állíttassék az föl — nemcsak több, hanem *már egy cselekményből is constatálható* s ennélfogva már *egyszeri elkövetés alapján is büntethető*, holott a delictum collectivum tényálladékához mindig több cselekmény szükséges.

Továbbá azt, hogy a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmény nem delictum collectivum, bizonyítja az is, hogy az egyes szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények rendesen már magukban véve is a tettes elég gonoszságáról és veszélyességéről tesznek tanuságot arra nézve, hogy egyszerű elkövetés esetén is büntetendők legyenek; azok ismétlését, vagy azok nagyobb számát kívánni meg a büntethetőséghez, nem egyéb, mint a tettes indokolatlan kedvezményezése.

Nem habozunk tehát kijelenteni azt, hogy a delictum collectivum fogalma tökéletesen elejtendő s ha valamely bűncselekmény szokás- vagy üzletszerűleg többször elkövettetett, ezek mindegyike *önálló bűncselekmény gyanánt veendő tekintetbe* s *az anyagi halmazát* rendes szabályai szerint büntetendő.

De sokkal nehezebb felelni arra a kérdésre, hogy mily jelentőséget tulajdonítson a büntetőtörvény valamely bűncselekmény szokás- vagy üzletszerű elkövetésének?

A feleletet az illető állam specialis viszonyainak ismerete nélkül nehéz megadni.

A mi mindenekelőtt *e két fogalom közti különbség* lényegét illeti, úgy az csak abban foglalható össze, hogy a szokásszerű

bűncselekmények a tettesnek azon delictum elkövetésére irányzott *bűnös hajlamából*, az üzletszerűek ellenben azon elhatározásból veszik eredetüket, hogy azon delictum *többszöri elkövetését, rendes keresetforrás gyanánt* akarja fölhasználni.

Az előbbi ismérve tehát: az *ismétlési hajlam*, utóbbié: az *ismétlési szándék* és a *nyerészkedési czélzat*. De meg kell jegyeznünk, hogy a nyerészkedési czélzat a szokásszerű bűncselekményeknél sincs föltétlenül kizárva, mert szokásszerűleg elkövethetők oly delictumok (például a lopás) is, melyeknek a nyerészkedési czélzat már tényálladékukhoz tartozik. A különbség tehát csak az, hogy a nyerészkedési czélzat *magának a szokásszerűségnek fogalmához nem kivántatik meg.*

A mi most már azt a kérdést illeti, hogy helyes-e, ha a szokás- és üzletszerűség, mint az illető delictum *tényálladékához tartozó körülmény* állíttatik föl, vagyis valamely bűncselekmény csak akkor büntettetik, ha szokás- vagy üzletszerűen követtetett el: úgy ezen eljárás ellen kétségtelenül lehet azt a theoreticus ellenvetést tenni, hogy valamely nem tiltott cselekmény nem válhatik büntetendővé pusztán azért, mert szokás- vagy üzletszerűen követtetett el.

De másrészt meg kell engednünk, hogy a büntető törvényhozás abból a meggyőződésből indulhat ki, miszerint valamely cselekmény csak akkor lesz veszélyessé a társadalomra és jogrendre nézve, ha szokás- vagy üzletszerűen követtetik el s ennélfogva csak az ilyen elkövetéséhez fűz büntetési sanctiót.

De ha gyakorlati szempontból ez az intézkedés lesz is szükségessé, véleményünk szerint ez esetben sem lehet szó *collectiv delictumról*, mert a szokás- és üzletszerűség tényálladéka esetleg már egyszeri elkövetés alapján is megállapítható lévén, a büntethetőséghez itt sem szükséges több cselekmény.

A másik kérdés az, *mennyiben állítandó föl a szokás- és üzletszerűség minősítő, illetőleg büntetést fokozó körülmény gyanánt.*

Az, hogy ezek a rendes büntetési tételen belől egyszerü *sulyosító* körülmény gyanánt minden delictumnál, figyelembe vehetők, — mint már fennebb kifejtettük, — ép úgy nem szenved kétséget, mint bizonyosnak tartjuk azt, hogy *általános minősítő, vagy büntetést fokozó körülmény* gyanánt való felállításuk

teljesen fölösleges. És pedig szükségtelen ez azért, mert bizonyos, hogy sem a szokás-, sem az üzletszerű elkövetés nem fordul elő minden bűncselekménynél, hanem csak egy-kettőnél, ezek miatt pedig nem szükséges a törvényben egy oly általános intézkedést tenni, hogy a szokás- vagy üzletszerű elkövetés esetén a büntetés minden bűncselekménynél bizonyos hányadával emelhető, vagy épen más súlyosabb büntetési nemmel helyettesíthető.

Arra nézve pedig, hogy a szokás- és üzletszerűség *mely bűncselekményeknél* emelendő ki *különös büntetést fokozó, illetőleg minősítő körülmény* gyanánt: első sorban *az illető állam specialis viszonyai* határozók, mert ezeket kell irányadóul venni azon kérdés eldöntésénél, hogy hol *szükséges* megállapítani e súlyosabb büntetést.

Ha e szükség csakugyan létezik, s az illető törvény büntetési tételei nem elég szélesek, úgy az *üzletszerűség* minden aggály nélkül fölállítható minősítő körülmény gyanánt, miután ismérvei elég biztosak arra, hogy a praxisban minden nagyobb nehézség nélkül megállapítható legyen.

A *szokásszerűségnek* minősítő körülményül való fölállítása ellen ellenben épen azon nagy gyakorlati nehézségek szólnak leginkább, melyek e fogalmat a büntetőjog számára majdnem használhatlanná teszik.

Ez az oka annak, hogy részünkről a szokásszerűség fölemlítése helyett czélszerűbbnek tartanók a törvényben a visszaesés kérdését új alakban szabályozni. Ez az új szabályozás abban állana, hogy egy-kétszeri visszaesés esetén a büntetés fokozása, vagy súlyosabb büntetési nemre való áttérés mellőztetnék, ellenben ha ugyanazon bűncselekmény előleges elitéltetés, illetőleg megbüntetés után már *négyszer vagy ötször* követtetett el: úgy *e többszöri visszaesés vétetnék facultativ* büntetést fokozó, vagy minősítő körülménynek s egyszersmind gondoskodás történnék arról is, hogy az ily *többszörös visszaeső szabadságvesztés büntetése kiállása alatt külön elbánásban részesíttessék* s büntetésének intensitása is fokoztassék.

Ezen eljárás mellett szól az, hogy míg egy-kétszeri visszaesés gyakran nem a tettes gonoszságából, hanem egészen más motivumból ered, addig a *többszöri visszaesésnél van épen az*

igazi nagy társadalmi veszély s itt van valódi szükség az erélyes repressióra. Azáltal pedig, hogy a visszaesést itt is csupán *facultativ* büntetést fokozó, illetőleg minősítő körülmény gyanánt állítja föl a törvényhozás, eleget tesz az igazság azon követelményének, hogy csak akkor szabassék ki a súlyosabb büntetés, ha a tettesnél valóban bűnös szokás, vagy intensivebb gonoszság jön elő.

Ily módon úgy a gyakorlati szükség, mint az igazság követelményeinek elég tétetnék addig is, míg a szokás- és üzletszerűség tana teljesen tisztázva s a szokásszerűség biztos ismérvei megállapítva lesznek.

JEGYZETEK.

[1] A collectiv bűncselekmények tana irodalmunkban eddig nagyon kevéssé levén tárgyalva, a «*delictum collectivum*» elnevezésnek megfelelő magyar műszó tudtunkkal nincs általánosságban elfogadva. Hazai íróink fölváltva használják az «összesített», «összefoglalt», «együttes», «összetes» stb. elnevezéseket a collectiv delictumok megjelölésére és az eltérő megjelölések közt annál nehezebb választani, mert — nézetünk szerint — egyik sem fejezi ki teljesen a latin terminologia által jelzett fogalmat. Ez szolgáljon mentségül, ha — alkalmas műszó hiányában — némileg vétünk a magyarosság ellen s mellőzve a használni szokott magyar megjelöléseket, az eredeti latin műszót tartjuk meg.

[2] Ezen legtágabb értelemben használják a collectiv delictum elnevezést Haus (id. m. I. k. 357. §. 265. l.) és Krug Ueber die Concurrenz der Verbrechen 13. l. — Előbbi szerint «infractions collectives sont tous les délits composés de plusieurs *faits*, ou qui se composent de plusieurs faits distincts dont la réunion ne forme qu'un seul délit.»

[3] A definitio Heffter-től ered, ki azt Goltdammer Archivjának I. kötetében (311. l.) megjelent értekezésében használta először. Ugyanily értelemben definiálják a colletiv delictumot Dochow (id. monographiája 81. l.), Lilienthal (id. m. 7. l.), John (id. ért. a Goltdammer-féle Archiv IX. köt. 510. l.) stb.

[4] L. Ortolan Éléments 331. l. (761., 762. §.) Rauter Traité théorique et pratique du droit criminel français I. k. 227. l. (128. §.).

[5] Így Carrara szerint collectiv delictum jön létre: «quando la criminosità non ne sorge se non al seguito di azione ripetute, che constituiscono *l'abitualità*». Programma. Parte gen. §. 52. E meghatározás is identificálja a delictum collectivumot a szokásszerű bűncselekményekkel.

[6] Pl. a rablás tényálladékában a lopás és a személy elleni erőszak egyesül.

[7] Pl. a pénzhamisításnál a hamis pénz készítésére irányuló összes actusokat, a csalárd bukásnál az ennek elleplezésére elkövetett különböző cselekvényeket egybe foglalja, egy bűncselekmény gyanánt tekinti a törvény.

[8] Haus szerint a delictum collectivumot két elem jellemzi: 1. la

pluralité des faits et, 2. l'unité de délit. A nagy belga tudós minden bűncselekményt, melynél e két kellék meg van, a «collectiv delictum» elnevezés alá akarna foglalni, s a delictum collectivumnak ily módon roppantúl kibővített csoportját azután három alosztályra osztja. Az elsőbe tartoznak: 1. *les infractions collectives par suite de l'unité de but*, vagyis a folytatólagos bűncselekmények, melyeknek ismérvét helytelenül találja Haus a «czél egységében» (l'unité de but, de projet), valamint helytelenül minősíti őket collectiv delictumnak; 2. a második osztályt képezik a hamisítás és *a hamis eszközök használata* (le faux et l'usage du faux); holott ez valóságban nem collectiv, hanem folytonos bűncselekmény (delictum continuum), mert ennek elkövetője állandó jogellenes állapotot hoz létre, végre a 3. osztályba sorolja Haus is a szokásszerű bűncselekményeket. (L. Principes généraux I. k. 357—365. §§.)

[9] Találóan fejezi ezt ki Ortolan, midőn azt mondja, hogy a collectiv delictumnál: «la pluralité des faits forme une condition *sine qua non* du délit» (id. m. 330. l.).

[10] E többszöri elkövetés nélkül egyátalán nem létesül büntethetőség azon delictumoknál, melyeknél a collectivitas a bűncselekmény tényálladékához tartozik (p. némely büntető törvények szerint az uzsora csak akkor képezett büntetendő cselekményt, ha bizonyos meghatározott számban p. három ízben követtetett el.).

[11] Pl. a becsületsértés, a rágalmazás, a testi sértés, ha *ugyanazon személy ellenében*, egységes elhatározás alapján többször, de mindig continue s egymással belső összefüggésben követtetnek el, képezhetnek folytatólagos bűncselekményt, ellenben delictum collectivumot soha.

[12] «Collectivdelicte sind solche, deren Thatbestand nicht in einer einzelnen Handlung, sondern in Einer Häufung mehrerer Handlungen besteht, die sich als Ausflüsse derselben Gewöhnung und Lebensrichtung darstellen.» Heffter (id. ért. a Goltdammer-féle Archiv für preussisches Strafrecht I. köt. 311. l.)

[13] V. ö. Dochow id. monograf. 16—19. lapjait. Lilienthal id. mon. 31—33. l., továbbá a «Von der Gewohnheit» cz. értekezés a Friedreich-féle «Blätter für gerichtliche Antropologie» VIII. évfolyamának 3. füzetében 3. és köv. lapokon.

[14] Az uralomra vergődött, kifejlett szokás nagy hatalmát vázolván, találóan mondja Dochow, hogy ha egyszer egy szokás valakinél lábra kap, oly hatalmassá válik az, hogy «nicht der Mensch hat die Gewohnheit, sondern *diese den Menschen*» (id. m. 18. l.)

[15] A porosz codex commentatorai közől Beseler (Kommentar 277. l.) a «geschäftsmässig» és «gewerbsmässig» kifejezéseket teljesen *egyértelműeknek* tartja. — Goltdammer (Materialien II. köt. 194. l.) a «Geschäftsmässigkeit» valódi értelmét abban találja, hogy a kivándorlásra csábításnak *üzlet gyanánt* (als ein Geschäft) kell folytattatnia, vagy legalább is ismétlési szándékkal kell elkövettetnie. Felvilágosító például felhozza azon esetet, hogy ha valaki fölállít egy kivándorlási irodát azon

czélzattal, hogy egyes személyeket, kik nála jelentkeznek, rábeszélés stb. által a kivándorlásra fog csábítani, ekkor a kérdéses bűncselekmény tényálladéka létesül már akkor is, ha az illető *tényleg csak egy egyénnel szemben* követte el ezen bűncselekményt és pedig létesül azért, mert a tettes magatartása arra mutat, hogy ő a kivándorlásra csábítást határozatlan számban, mintegy üzlet gyanánt akarta elkövetni. — Temme (Lehrbuch des preussischen Strafrechts (1853) cz. művében 677. l.) azt tanítja, hogy a kifejezés az életből van véve és csak az egyes concrét esetben lesz eldönthető, hogy mikor forog fenn; egy másik művében (Glossen zum Strafgesetzbuch für die preussischen Staaten (1853) 183—184. l.) azonban már azon nézetének ad kifejezést, hogy e fogalomnál a nyerészkedési szándék fenforgása, vagy hiányzása egészen közömbös, de megkivántatik, hogy a kivándorlásra csábítás ismételve történt legyen, tehát egy bűncselekmény nem elég.

A német birodalmi btkv. 144. §-a még eltérőbb interpretálásokban részesül. Úgy az eredeti tervezet tárgyalásakor, mint a törvénynek 1876-ban történt revideálásakor többen panaszkodtak a fölött, hogy a «sich zum Geschäfte machen» kifejezés tulajdonképeni értelmét nem lehet megállapítani, mert az egész fogalom rendkívül határozatlan. Ez aggodalmak ellenében — (Schwarze részéről) — fölhozatott az, hogy a gyakorlat bizonyára boldogulni fog e kifejezéssel. A tervezet által javasolt szövegezés a törvényhozási tárgyalások alkalmával csakugyan el is fogadtatott, főleg azon czélból, hogy a nyerészkedési szándék nélkül eljáró kivándorlási ügynököket is büntetni lehessen. De hogy tulajdonkép senki sem tudta, hogy mik képezik a «Geschäftmissigkeit» ismérveit, azt élénken illusztrálja az a körülmény, hogy még a büntető törvény létrejövetele körül jelentékeny tevékenységet kifejtett criminalisták sincsenek egyetértésben az iránt, mit akart a törvényhozás e kifejezéssel mondani.

Schwarze szerint (Kommentar 5. kiad. 443–444. l.) a «Geschäftmässigkeit» fogalmához nem kivántatik meg a nyerészkedési szándék, de szükséges a többszöri elkövetés. — Rubo (Kommentar 2. kiad. 641. l.) nyiltan elismeri, hogy a kifejezés tulajdonképeni értelme nehezen állapítható meg. Részéről azt hiszi, hogy teljesen elégséges egyszeri cselekvés és jelentőség nélküli, vajjon a kivándorlásra csábítás ellenszolgáltatás mellett vagy ellenszolgáltatás nélkül történt-e. — Rüdorff (Kommentar, a Stenglein által áldolgozott 3. kiad. 379. l.) azt állítja, hogy a bűncselekménynek nem kell nyerészkedési szándékból elkövettetnie, de szükséges az ismétlési szándékkal kifejtett cselekvőség.

A többi kommentátor közt legyen elég csak a pár fontosabbat kiemelni: Oppenhoff körülbelől ugyanazon nézeten van, mint Rüdorff. — Buri (Einheit und Mehrheit der Verbrechen 65. l.) egy oly distinctióval értelmezi a «Geschäftmässigkeit» fogalmát, mely az ellentétes nézetek szétágazását még jobban föltünteti. Szerinte, ha e fogalomnál *vagyoni előny* szerzéséről van szó: úgy elégséges a tényálladékhoz *egy* cselekmény is; ha ellenben a vagyoni előny szerzése nincs kérdésben: úgy

többszöri tevékenység kivántatik meg. — Olshausen (Kommentar zum Strafgesetzbuch für das deutsche Reich 1. kiad. I. köt. 524. l.) azt kivánja e fogalomhoz, hogy valaki idejét és tevékenységét tartósan vagy ismételve szándékolja e bűnös cselekvőségre fordítani, ellenben úgy a nyerészkedési szándékot, mint a többszöri ismétlést szükségtelennek tartja. — Liszt (Lehrbuch 2. kiad. 219. l.) nézete szerint a «Geschäftmässigkeit» lényeges ismérve a többszöri ismétlésre irányuló szándék, ellenben nem kivántatik, hogy a tettes e bűnös tevékenységet keresetforrásúl akarja fölhasználni.

A mi végre az ezen kérdéssel specialiter foglalkozó criminalistákat illeti, ezek közől Dochow nem is emlékezik meg a «Geschäftmässigkeit»-ről s így annak külön kiemelését valószínűleg szükségtelennek tartja. — Lilienthal (id. monogr. 30. l.) azt hiszi, hogy fölösleges a «Gewerbs- und Geschäftsmässigkeit» közt különbséget tenni, miután a két kifejezés a német nyelvszokás szerint is körülbelől ugyanazt jelenti. — Schütze (fennebb id. értekezésében a Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft III. köt. 58—59. l.) semmi különbséget nem tesz iparszerűség és üzletszerűség közt, hanem a két kifejezést teljesen egy színvonalra helyezi.

Azért ismertettük oly részletesen ez eltérő nézeteket, hogy teljesen feltüntessük azt a chaost, mely a «Geschäftsmässigkeit» fogalmának értelmezése körül a német jogirodalomban mutatkozik, s mely már maga is teljesen kitünteti czélszerűtlenségét annak, hogy az iparszerűség és üzletszerűség forgalma közt különbség tétetik, miután a kettő közt biztos ismérv úgy sem található. És még ha megkülönböztető ismérvül átalánosan elfogadtatnék is az, hogy a «Geshhäftsmässigkeit»-hoz nyerészkedési szándék nem kivántatik meg, *e különböztetésnek alig felelne meg az elnevezés különbsége*, miután «Geschäft» és «Gewerbe» közt ily alapon distinguálni nem lehet. Hogy a praxis mennyiben boldogúl e különböztetéssel, arra nézve nem nyilatkozhatunk, mert nem ismerünk ítéletet, mely a «Geschäftsmässigkeit» fogalmának interpretálására vonatkoznék. Bizonyosnak tartjuk azonban azt, hogy az egész fogalom a német büntetőtörvényből minden nehézség nélkül kihagyható volna, miután azon egyén, ki «*hamis tények előadása, vagy egyéb megtévesztésre irányuló eszközök által*» csábít a kivándorlásra, valóban nem csak akkor, ha ebből üzletet csinál, hanem már egy izbeni elkövetés esetén is megérdemli a büntetést. — A német törvények közől pedig csak még egy említi meg a «Geschäftsmässigkeit»-ot, t. i. az úgynevezett *szoczialista törvény* (Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Socialdemokratie, 1878 október 21-kéről) 22. és 24. §§-ai, melyek szerkesztésénél ugyanaz a czél vezette a törvényhozást, mint a német bir. btkv. 144. §-a szövegezésénél, t. i. hogy a nyerészkedési szándék nélkül eljáró agitátorok, kik annyival veszedelmesebbek, mert nagyon fanatikusak és nagy tekintélylyel birnak, szintén büntethetők legyenek. E czél elérésére azonban a «sich zum *Geschäfte* machen» kifejezés elfogadása által már

azért sem választott helyes módot a törvényhozás, mert oly «*üzlet*» («Geschäft»), *mely nyerészkedési szándék nélkül* folytattatnék, valóban már önmagában véve is ellenmondást képez. Az az intentio, mely a törvényhozást vezérelte, azt hiszszük, sokkal egyszerűbben és biztosabban volna elérhető az által, ha a törvény világosan kijelentené, hogy a tiltott irányban való izgatás akkor is büntettetik, ha az nyerészkedési szándék *nélkül* történt. Ily módon minden kétely kizáratnék és egyúttal *teljesen fölöslegesse válnék az, hogy az iparszerűség és üzletszerűség fogalma közt különbség tétessek.*

Hazai íróink közt egyedül Werner-nél (id. m. 178—179. l.) találjuk e distinctiót, ki az üzletszerűség ismérve gyanánt az ismétlési szándékot, az iparszerűségé gyanánt pedig ezen kívül még a nyerészkedési czélzatot állítja fel. Viszont Schnierer (id. m. 527. l.) büntetőtörvényünknek az üzletszerű orgazdaságról szóló 372. §-a magyarázatánál az «üzletszerű» és «iparszerű» megjelöléseket fölváltva használja, a nélkül, hogy azoknak más-más értelmet tulajdonítana. Ezt az eljárást azonban már azért sem helyeselhetjük, mert a terminologia egyöntetűségét zavarja.

Törvényeink közől — tudtunkkal — csak kettő használja az «*iparszerűség*» kifejezést, t. i. az 1881 : XIV. t.-cz. (a kézi zálog kölcsönügyletről, tulajdonkép *üzletről* és az 1883. évi XXXI. t.-cz. (a részlet-ügyletről). Ezen törvényekben azonban nem valamely büntettnek, vagy vétségnek ismétlési szándékkal és nyerészkedési czélzattal való elkövetéséről, hanem *engedélyhez kötött iparnak engedély nélküli üzéséről* van szó, ez pedig az üzletszerű bűncselekményekkel semmi vonatkozásban nem állván, nem hozható föl azon alábbi állításunk ellen, hogy törvényhozásunk a hivatásszerű büntettesek e fajának megjelölésére az «*üzletszerűség*» kifejezést fogadta el műszó gyanánt.

[16] A *német* büntető jogászok épen ellenkezőleg a «Gewerbsmässigkeit» műszót használják e fogalom megjelölésére s ezt részünkről épen nem csodáljuk, mert a német nyelvben a «*Gewerbe*» szó oly tág értelemben használtatik, s oly sok jelentményt foglal magában (így «Gewerbe» neve alá foglalnak össze minden nyereség szerzésére irányuló emberi tevékenységet, ily értelemben beszélnek «von gelehrten und künstlerischen Gewerben») — hogy ezen tág értelemű kifejezés minden erőszakoltság nélkül lesz átvihető a büntetőjog terére is. — Ellenben a magyarban az «*iparszerűség*» — eltekintve e kifejezés magyartalanságától, — mint büntetőjogi műszó egyáltalán nem alkalmazható, mert nálunk az *ipar* elnevezés alatt csak az őstermeléssel és a kereskedéssel ellentétben álló *materialis* foglalkozásokat u. m. a kézműipart és a nyers termékek gyári földolgozását szokták érteni, ha tehát azt mondanánk, hogy X. *iparszerűleg* üzi a bűncselekmények elkövetését, úgy nemcsak mértéken túl kiterjesztenénk e fogalmat, nemcsak germanizmust követnénk el, hanem érthetetlen s helytelen műszót használnánk. Ezzel szemben az «üzletszerűség» kifejezés műszóúl választása mellett szól nemcsak

az, hogy kriminalistáink legnagyobb része ezt használja, hanem hogy törvényhozásunk is több törvényben ezt fogadta el.

[17] A szokásszerűség és üzletszerűség tanának fejlődését legbővebben tárgyalja Dochow id. m. 19—47. lapján, l. még Hälschner System des preussischen Strafrechts I. köt. 419. és köv. lapjait.

[18] L. Abegg czikkét: «Beiträge zur Erklärung einiger Stellen aus den Quellen des römischen Rechts» (az Archiv des Criminalrechts (Neue Folge) 1836. évfolyamának 495—519. l.). Nézetének támogatására mindenekelőtt felhozza Abegg (id. ért. 499—500. l.) a L. 7. *ad legem Fabiam de plagiariis* (9, 20) fragmentumát és azt hiszi, hogy e lex azokra vonatkozik, kik az emberrablást üzletszerűleg folytatták. Az idézett törvényhelyből azonban csak az derül ki, hogy Dioklecián császár e nagyon elharapódzott delictum ellen szigorúbb büntetéseket léptetett életbe, és hogy e szigorúbb büntetés nem csupán az üzletszerű büntettes ellenében volt megállapítva, azt már az is kétségtelenné teszi, hogy egyformán ért mindenkit, a ki csak e bűncselekményt elkövette. 2. Az idézett második törvény L. 6. D. *ad legem Fabiam* (48, 13) tartalmazza ugyan ezen szavakat: «facit quaestionem», de e kifejezés már azért sem bizonyit Abegg nézete mellett, mert sokan a kérdéses törvényhelyet így olvassák: «facti quaestio est» (l. a Corpus Juris Civilis-nek Mommsen-féle kiadását) s nézetünk szerint csak ez utóbbi olvasási mód állhat meg, miután az előbbi mellett a fragmentumnak értelme ki nem vehető. 3. A L. 28. §. 12. D. *de poenis* (48, 19) töredékében Abegg az *üzletszerű* gyujtogatók («Brandstifter von Profession») (!) súlyosabb büntetését látja. De eltekintve attól, hogy az üzletszerű gyujtogatók fogalma meglehetős érthetetlen, nézetünk szerint kétségtelen, hogy a kérdéses töredék ide vonatkozó szavai: «praedae causa» nem másokat, mint azon egyéneket akarják megjelölni, kik a polgárháboruk idejében Rómában oly gyakori pusztításokat eszközöltek. 4. A *L. 1. §. 1. D. de abigeis* (47, 14) ezen szavai: «et abigendi studium *quasi artem* exercent», Abegg szerint a leghatározottabban rá mutatnak az üzletszerűségre. Szerintünk azonban ez a nézet már azért sem fogadható el, mert habár kétes, hogy mit akart a törvényhozás ezen szavakkal: «quasi artem» kifejezni, annyi bizonyos, hogy az abigeatus tényálladékához — (mint ezt Wächter is egy a furtumról írt czikkében (a Weiske-féle Rechtslexikon III. köt. 372. lapján) világosan kimutatja) — nem az üzletszerűség, hanem az kivántatott meg, hogy a tettes bizonyos számú marhát lopjon el a *legelőről vagy nyájakból* («abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis substrahunt») e bűncselekmény üzletszerű vitele pedig fokozottabb büntetést nem vont maga után s így ezen törvényhely alapján az üzletszerűséget a római büntetőjogban minősítő körülmény gyanánt tekinteni nem lehet. 5. A *L. 28. §. 10. D. de poenis* (48, 19) és a *L. 28. §. 15. D. de poenis* (48, 19), melyeket Abegg (id. ért. 501—502. l.) a rablásnak üzletszerű vitelére vonatkoztat, szerintünk, ép úgy vonatkozhatnak az egyszerű bűnismétlésre is («utique si *saepius*

atque in itineribus hoc admiserunt») és még ha a kérdéses törvény a rablóbandák garázdálkodásai ellen hozatott volna is, az életszerűségre már azért sem vonatkoztatható, mert ennek fogalmát még elleplezve sem említi fel. — 6. Végre a bűncselekmények egy egész csoportjánál bizonyos végzeteket, különösen az «*arius*» végzetet Abegg (id. ért. 508—512. l.) egészen sajátságos fölfogással, annak jeléül tekinti, hogy e végzeteket a római büntetőjog az üzletszerű elkövetés megjelölésére akarta volna fölhasználni. Így a már fennebb tárgyalt *plagiarii* és *incendiarii* kifejezéseken kívül, melyek az üzletszerű tolvajokat, illetve üzletszerű gyujtogatókat jelentenék, a *dardanarii* elnevezés azokra vonatkoznék, kik a gabonauzsorával üzletszerűleg foglalkoznak, így volnának továbbá *venenarii* az üzletszerű méregkeverők, *falsarii* az üzletszerű hamisítók, *saccularii* az üzletszerű zsebtolvajok, *directarii* az üzletszerű betörő tolvajok, *sicarii* az üzletszerű orgyilkosok stb. E törvények alaposabb vizsgálata azonban arról győz meg bennünket, hogy Abegg véleménye puszta gyanítás, melyet semmi nyomósabb érv nem támogat. És miután a római büntetőjogban, mely épen nem képez befejezett rendszert, — szerintünk — lehetetlen *általános* elnevezések és elvek következetes keresztülvitelét találni: ennélfogva ezen végzetek használatából az üzletszerűség fölállítására következtetni annál kevésbbé lehet, mert maga Abegg is megengedi, hogy a fennebb elősorolt elnevezések arra is vonatkoznak, ki a bűncselekményt csak egy izben követte el, miután sehol sincs a törvényekben, hogy csak a többszöri elkövetések jelöltetnek meg e kifejezésekkel. — 7. Legfontosabb az Abegg által felhozott törvények közől a *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* (L. 1. §. 1. D. 48, 8), melynek ide vonatkozó része szó szerint a következőleg hangzik: «*qui cum telo ambulaverit* hominis necandi, furtive faciendi causa, cuiusve id dolo malo factum fuerit»..... E töredéket és a «sicarius» elnevezést Rein (Das Kriminalrecht der Römer von Romulus bis auf Justinian, Lipcse. 1844 407—412. l.) és Zumpt (Das Kriminalrecht der römischen Republik, Berlin. 1869. II. köt. 2. rész 11. l.) Abegg nézetéhez csatlakozva az *üzletszerű orgyilkosokra* akarják vonatkoztatni, azon fölfogásból indulva ki, hogy ezek főleg a Sulla és Marius közti harczok ideje alatt oly nagy számban jöttek elő, hogy szükséges volt ellenük szigorúbb törvényhozási intézkedéseket tenni. Hogy azonban ez a nézet nem bír reális alappal, azt már Dochow (id. mon. 24—29. l.) meggyőzőleg kimutatta. — A «sicarius» elnevezés nem jelent mást, mint olyan egyént, ki a «*sica*»-val, (görbe törrel) valakit megöl. S ha meg is engedjük, hogy létezhettek egyesek, kik a polgárháboruk zavarai alatt mintegy üzlet gyanánt folytatták az orgyilkosságot, arra nézve, hogy a lex Cornelia ezeket nem akarta külön kiemelni, legszólóbb bizonyíték az, hogy a büntetés minden tettes számára, — akárhányszor és akár üzlet gyanánt, akár nem így követte is el e bűncselekményt, — mindig ugyanaz volt: t. i. az aquae et ignis interdictio. — A másik kifejezés, a melyből Abegg és követői az üzletszerűségre következtettek («qui cum telo ambulaverit»)

nem jelent mást, minthogy a gyilkos fölfegyverkezve lesbe áll, megvárni áldozatát. E szokás Franczia- és Olaszországban ma is úgy el van terjedve, hogy a Code Pénal (296. és 298. §§.) és a szárdiniai btkv. (526. és 529. §§.) szükségesnek tartották a gyilkosság e módjáról («l'homicide commis avec guet-apens; omicidio commesso con agguato») külön megemlékezni. — Ép így tévedés Abegg és Rein részéről a lex Cornéliának *a méregkeverésre* vonatkozó intézkedéseit az üzletszerűség fogalmával kapcsolatba hozni. Ezt teljesen kizárja már maga a törvény szövege is («venenarii capite puniendi sunt aut *si dignitatis respectum agi oportuerit*, deportandi»), mert föl sem lehet tenni, hogy épen a magasabb rangú egyének közt akadtak volna olyanok, kik a méregkeverést *üzletszerűleg* folytatták volna. Ennélfogva a venenarii kifejezés alatt is a méregkeverőket *általában* kell értenünk. — 8. Abegg (id. ért. 517—519. l.) Lehrbuch der Strafrechtswissenschaft (1836.) 593. l.) és Birnbaum («von dem Begriffe von «Socius» in den Quellen des römischen Strafrechts» cz. értekezésében: Archiv des Kriminalrechts, Neue Folge 1842. évf. 45. és köv. lap) az *arius* végzettel egy szempont alá helyezik a *frequentativumot*; a mennyiben a «receptores» kifejezés alatt orgazdát általában, a «*receptatores*» alatt ellenben az üzletszerű orgazdákat kívánják érteni. Velük szemben azonban Platner (l. «Ueber das crimen receptatorum» cz. czikkét Archiv des Criminalrechts, Neue Folge 1843. évf. 178—180. l.) teljesen kimutatta, hogy a hivatkozott törvényhelyekben L. 1. D. de receptatoribus (47, 16) és L. 1. C. de his, qui latrones (9, 39) a törvényhozó a neki imputált különböztetés megtétele nélkül tökéletesen váltakozva használja e kifejezéseket.

Dochow míg (id. m. 22—32. l.) igen találó fejtegetéssel igazolja, hogy az Abegg által fölhozott törvények egyike sem vonatkoztatható az üzletszerűségre, másrészt egy Abegg-től nem idézett törvényben föltalálni véli az üzletszerűség fogalmát. Ez a *L. 4. §. 2. D. de his, qui notantur* (3, 2), mely szerint «lenocinium facit, qui *quaestuaria* mancipia habuerit, sed et qui in liberis *hunc quaestum exercet*, in eadem causa est». Ezt a passust Dochow, ép úgy mint Temme (Lehrbuch d. preuss. Strafrechts 1853, 720. lap) utalásnak tekintik az üzletszerűségre, holott — igénytelen nézetünk szerint — ebből csak azt lehet következtetni, hogy már a rómaiak idejében voltak egyesek, kik e gyalázatos foglalkozást *keresetforrásul, üzletül használták*, de ebből az, hogy az üzletszerűség már a rómaiaknál, mint specialis büntetőjogi alakulat előfordult, és hogy az üzletszerű bűncselekmények külön szabályok szerint büntettettek volna, egyátalán *ki nem tünik*.

[19] A középkori olasz büntető jogászok s az újabb criminalisták közül Hälschner (Preuss. Strafr. Bd. II. 419. l.) és Heffter (Strafrecht 103. §. 3. jegyz.) Theodosiusnak egy a Codex Theodosianusból a Corpus Jurisba is (1, 4) fölvett törvényét (L. 3. §. 4. de episcopali audientia) (1, 4) — sajátságos tévedéssel — a szokásszerűség fogalmának fölállítója gyanánt tekintik. E törvény szerint ugyanis az évenként husvétkor a császár által engedélyeztetni szokott amnestiából ki vannak zárva azok, kik egy előbbi

megkegyelmezés daczára visszaesők lettek. — De minthogy ezen törvény a szokásszerűség büntetéséről egyátalán nem szól, nevezetesen azt minősítő körülményül fel nem állítja, hanem csak a visszaesőket zárja el egy kegyelmi tény kedvezményétől, ennélfogva a szokásszerűség fölállítása ebből ép úgy nem következik, mint nem következtethető, pl. a *magyar B. T. K. 49. §. b)* pontjának azon intézkedéséből, hogy a rablás zsarolás, stb. büntetteibe, vagy vétségeibe visszaesők föltételes szabadságra nem bocsáttatnak.

[20] A középkori *olasz* jogászok az u. n. *practicusok* közül a szokásszerűség tana tekintetében említést érdemelnek: Jacobus de Bellovisu, Bonifacius de Vitalinis, Julius Clarus, Tiberius Decianus és különösen Farinacius, ki: «Praxis et Theoricae criminalis libri duo» (Francofurti 1606) című műve I. kötetének 3-ik titulusában: «Delicti poena quando et quomodo augeatur propter delinquendi consuetudinem?» című kérdés (quaestio XXIII.) alatt a szokásszerű bűncselekményeknek, illetve a «consuetudo delinquendi»-nek tanát nagyon részletesen fejtegeti.

[21] Mint Jacobus de Bellovisu (Practica Judicaria in criminalibus (Lugd. Batavensis 1515) Rubr. de lenonibus 12.) mondja, «*duae autem vices faciunt consuetudinem*». Ez elvet néhány római törvényből merítették, így a «lex Julia de vi publica»-ból, melyben a «*bis aut saepius*» kifejezés véletlenül előfordul. De némely delictumoknál — főleg ott, hol túlszigorúnak tartották már a második bűncselekményre a súlyosabb büntetési nemet alkalmazni — a szokásszerűséget csak a *harmadik* elkövetésnél állapították meg. Így Farinacius, míg általában azt tanítja «licet ut ex *bino* actu *regulariter* consuetudo delinquendi inducatur» (l. Praxis crim. Lib. I. Tit. III. Quaestio XX. N. 43.): addig mindjárt hozzáteszi «in *blasphemia* tamen non sufficit, quod quis consuetus» (?) «sit blasphemare semel vel bis, sed requiritur ut pluries blasphemauerit». Ugyanezt kívánja meg a lopásra nézve Julius Clarus: (Receptarum sententiarum opera omnia, Francofurti 1604) «Fur enim, qui furari consuevit, dicitur *famosus* latro; et ideo de generali consuetudine pro *tribus* furtis fures laqueo suspenduntur». (Liber V. §. Furtum. Nota 8.).

[22] Hogy a szokásszerűség megállapításához *ugyanazon*, vagy *hasonnemű* bűncselekmény újabbi elkövetése kívántatott meg, azt világosan kifejezi Farinacius: «Et talis consuetudo debet esse *eiusdem generis delicti de quo inquiritur et non diversi*» (id. m. L. I. Tit. III. Quaest. XXIII. n. 30.)

[23] E szigort annyira vitték, hogy a pénzbüntetésről szokásszerűség esetén nem csak a testi, hanem a *halálbüntetésre (!)* is áttértek: «Propter consuetudinem delinquendi poenam pecuniariam posse nedum in corporalem, *sed etiam in capitalem* commutari (Farinacius id. m. L. I. Tit. III. Quaest. XVIII. N. 80.)

[24] Sajátságos azonban, hogy ezt a téves eszmemenetet leginkább csak a lopásnál és rablásnál alkalmazták. Hiába kelt ki ez eljárás ellen Matthaeus, ki (De Criminibus cz. művében Rubr. de furtis Cap. III.

n. 9—10.) joggal kérdi: — «unde certi sumus esse incorrigibilem, qui tertium furatus est» és ki élesen kimutatja annak következetlenségét, hogy a javíthatlanság praesumtiója *csak* a lopásnál és rablásnál állíttatott. Szerintünk ez valószínűleg azért történt, mert a bűnismétlés ezeknél fordult elő leggyakrabban, s mert ezen bűncselekmények gyakoriságát az elrettentési elmélet visszásságainak befolyása alatt állva, ily módon akarták megszüntetni. De mégis minősítő körülménynek vették még a szokásszerűséget a kerítésnél, istenkáromlásnál és uzsoránál is.

[25] Míg ugyanis az elméletben még ma is vitás, vajjon a Carolina 161. és 162. §§-ai a visszaesésre, vagy a bűnismétlésre vonatkoznak-e (v. ö. e tekintetben Loening Quid statuendum sit eo, qui condemnatus in crimen reciderit, (Berlin 1869) 16—50. l. Friedländer Der Rückfall nach gemeinem deutschen Recht (1871), 74—80. l. Münchhausen Ueber die Strafbarkeit des Rückfalls (Halle 1870), 49—70. l.): addig bizonyos, hogy a praxis e szakaszokat *csak az előzetes megbüntetés után* alkalmazta.

[26] A középkori német büntetőjognak a szokásszerűségre vonatkozó felfogását legjellemzőbben feltünteti a «sächsische Weichbild»-hez írt *glossa* következő passusa: «Und diese zeichen gibt man den dieben die des tages stelen und beutelschneidern, man zeichnet sie aber aufwerts. Zum *ersten* durch die backen, zu dem *andern* mal bey die ohren, zum *dritten* mal ein creutz durch die stirn (vnd ja als offt zu der staupen geschlahen) vnnd man zeichnet sie darumb, das sie die leut kennen mögen, vnd sich dester bass (e helyett: desto besser) vor jhnen hüten; *kommen sie aber des dinges in gewohnheit* man gibt jhnen höhern zeichen vnd man zeichnet sie mit dem strange, und diss ist darumb, das welche bossheit gemeiner ist, die sol man desto sehrer straffen».

[27] A régi német particularis törvények részletes ismertetését l. Dochow id. m. 48—55. l., továbbá Lilienthal id. m. 1—4. l.

[28] Így a mendiant *d'habitude Ortolan* (Élements de droit pénal I. k. 762. §.) szerint az, ki «ne soutient sa vie que par la mendicité et que c'est lá *son métier* son mode d'existence». Chauveau és Hélie (Théorie du Code Pénal IV. köt. 1533. §.) pedig a Code Pénal 334. czikkének interpretálásánál ezt mondják: «c'est le *métier*, le trafic habituel de la corruption qui constitue ce délit».

[29] A szakasz ide vonatkozó része így hangzik: Si avronno per vagabondi: 3) Coloro che fanno il *mestiere* di indovinare o spiegare sogni per ritrarre guadagno dall' altrui credulità». Ellenben a *toszkánai* büntető codexben sem a szokásszerűségre, sem az üzletszerűségre vonatkozó intézkedést nem sikerült föltalálnunk.

[30] Ez utóbbi szakasz ugyan szemben az 509. §-szal, mely az «unzüchtiges *Gewerbe*» kifejezést használja: «ein *Geschäft* machen» szavakat tartalmazza, de tudtunkkal e két kifejezés synonim értelemben vétetik s az utóbbi szavaknak egyátalán nem tulajdoníttatik az az értelem, a mit a *német* bir. btkv. 144. §-ának tárgyalásánál fennebb említettünk, miután itt épen nyereségvágyból elkövetett kihágásról van szó.

[31] Az *orosz* javaslat ezen intézkedésének magyarázatát GEYER (a javaslat birálatát tartalmazó czikkében a Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft IV. köt. 231—235. lapján) abban találja, hogy a javaslatnak a halmazat büntetésére vonatkozólag fölállított szabályai túlságos enyhék s ezen enyheséget kellett a szokás- és üzletszerűségnek általános büntetést fokozó körülmény gyanánt való felállításával ellensúlyozni.

[32] A legtöbb író a szokás- és üzletszerűséget csak *az egyes delictumoknál* említi föl. Ezt teszi hazai criminálistáink legnagyobb része is. — Nézetünk szerint leghelyesebb e két fogalmat az *általános tanok között* és pedig egyrészt a bűnfolytatás, másrészt a bűnhalmazat tanával, mint rokon tanokkal kapcsolatban tárgyalni. Dr. KAUTZ Gusztáv. A magyar büntetőjog tankönyve 391. l.

[33] L. DOCHOW id. m. 57—58 l., LILIENTHAL id. m. 45—48. l. — Ellenkező nézetben vannak HÄBERLIN Grundsätze des Criminalrechts (1848) 100 és 101. l. — H. MEYER (Lehrbuch 73. §.), BURI (id. ért. Gerichtssaal 1877. évf. 54. l.) és RUBO (Commentar über das Strafgesetzbuch für das deutsche Reich (1879) 2. kiad. 521. lap). — Ezek közül azonban ellentétes nézetét csak BURI indokolja. Ő abból indul ki, hogy, hogy ha üzletszerűségért büntetjük azt is, ki csak egyszer követte el az illető delictumot, úgy tulajdonkép *csak ezt a szándékot* büntetjük, a mi pedig még nem is nyilvánult. — Nézetünk szerint azonban okoskodása téves, mert nemcsak a *szándék van ily esetben igazolva*, hanem az *tényleg* nyilvánult is. — A *judicaturát* illetőleg a *német* birósági praxis (az itéleteket l. fölsorolva DOCHOW id. m. 58 l. és LILIENTHAL id. m. 46 l.) átalában elismeri azt, hogy az üzletszerűség az illető bűncselekmény *egyszeri elkövetése esetén is* megállapítható. — A *franczia* judicatura, — melynek itéletei az *üzletszerűségre nézve is* minden aggály nélkül tekintetbe vehetők, miután a franczia büntetőjogi «*habitude*» ép úgy megfelel az üzletszerűség, mint a szokásszerűség fogalmának — az egyes bűncselekmények szerint különböztet. A szokásszerű uzsoránál és a kiskoruak kicsapongásra csábításnál (excitation à la débauche) legalább kétszeri elkövetést kiván meg; míg a bűntettesek elrejtése és a szokásszerű koldulás esetén már az első elkövetéssel is megelégszik. *Hazai* judicaturánk birálatát alább (a 4. §-ban) adjuk.

[34] Igy a régi porosz Allg. Landrecht 310. §-a szerint a csempészkedésnél a *második*, az 1861 évi bajor btk. szerint pedig a magzatelhajtásnál (244 §.) és az orgazdaságnál (310, 311. §§.) a *harmadik* elkövetés esetén eo ipso megállapítandó volt az üzletszerűség.

[35] Igy nem szükséges, hogy a tettes épen az illető delictum üzletszerű elkövetéséből tartsa fenn magát, lehet, hogy ő a bűncselekmény elkövetését egy megengedett foglalkozás mellett űzi, így p. a szatócs, ki egyuttal üzletszerű orgazda.

[36] Különben is semmiféle üzlet lényegéhez nem tartozik az, hogy az illető üzletember bárkinek rendelkezésére álljon. Ez csak a szabály,

mely alól azonban nagyon sok kivétel van. Nem záratik ki p. az üzlet létezése, ha valamely gyáros csak egy-két nagykereskedőnek vagy egy nagykereskedő csak a kiskereskedőknek, nem pedig a fogyasztóknak is adja el áruit. — A fennebb ismertetett fölfogással megegyező nézetet nyilvánítottak némelyek egy másik bűncselekmény: az üzletszerű *fajtalanság* tekintetében. Goltdammer (Materialen II köt. 305 l.) és Temme (Lehrbuch des preuss. Strafrechts 719. l.) e bűncselekmény jellemző ismérvét abban találták, hogy az illető nő, magát pénzért bárkinek, minden személyi válogatás nélkül átengedje. E felfogás azonban — szerintünk — itt sem vihető keresztül, mert ily értelmezés mellett valóban csak a prostituáltak legmélyebbre süllyedt részénél lehetne szó üzletszerű fajtalanságról.

[37] Egyes concret esetekben nem lesz nehéz a kérdést eldönteni, míg valamennyi oly bűncselekményt fölsorolni, a mely üzletszerűleg elkövethető, abstracte alig lenne lehetséges. Kétségtelen, hogy már természetüknél fogva is leggyakrabban fognak üzletszerűleg elkövettetni: a lopás, rablás, csalás, orgazdaság, csábítás. Más bűncselekmények bizonyos népnél, bizonyos helyen, vagy bizonyos korban követtetnek el gyakrabban üzletszerűleg, így p. a középkorban Itáliában az üzletszerű orgyilkosság és méregkeverés, vagy napjainkban Észak-Amerikában az üzletszerű magzatelhajtás.

[38] L. Chauveau et Hélie Théorie du Code Pénal 672. §. Ortolan Éléments 1308. §. Haus Principes généraux du droit Pénal Belge 523. §. Ide vonatkozó fejtegetéseik részletes ismertetését l. Dr. Wlassics Gyula: «A tettesség és részesség tana» című művében 376—377, és 415—418. l.

[39] Részünkről az ilyen intézkedést, mely az üzletszerű bűncselekményből delictum collectivumot alkot, *határozottan helytelennek* tartjuk. Ezen nézetünket alább (a IV. fejezetben) bővebben kifejtvén, ezen intézkedés teljes tévességének kimutatására csak azt említjük fel, hogy ily módon tulajdonkép *több nem tiltott cselekményből lesz egy büntetendő cselekmény.*

[40] Nem egyszerű súlyosító körülményt értünk itt, mert az üzletszerűség ilyen gyanánt a relative határozott büntetés korlátai közt mindig figyelembe vehető, hanem valódi minősítőt, *büntetést fokozót* (Qualificationsmoment, Strafschärfungsgrund), melyre más, *súlyosabb büntetési nem* van szabva, illetve, melynél a relative határozott büntetés maximuma fölebb emeltetik.

[41] A tettes gonoszságának nagyobb mérvét igazolja az, hogy ő elhatározza, miszerint az illető delictumot *előre meghatározatlan számban többször követi el*, s így azt *mintegy állandó keresetforrásul használja.* Hogy pedig egy üzletszerű gonosztevő valódi réme a közbiztonságnak, az bizonyításra nem szorul.

[42] Ha valaki egy másik egyént egy delictum egyszeri elkövetésére birt reá s ez azt később — a felbujtó akarata *nélkül* — *üzletszerűleg*

követi el, úgy excessus mandati forogván fenn, a felbujtó nem fog üzletszerűségért büntethető lenni.

[43] *A bűnkisérlet üzletszerűség esetén* ugyan nem igen fog gyakran előfordulni, de hogy egyes esetekben mégis constatálható lesz, az kétségtelen. Igy constatálható lesz p. akkor, ha a tettes, ki üzletszerű delictumért már többször büntettetett, vagy, ki ugyanazt a delictumot többször *üzletszerűleg* elkövette, újból megkisérli annak véghezvitelét, de akaratán kívül fekvő okból azt be nem végezheti, a tettes vallomásából, vagy a mellékkörülményekből azonban kiderül, hogy ő a delictumot ezuttal is *üzletszerűleg* akarta elkövetni.

[44] Az a nézet, hogy az üzletszerű delictum csak akkor évül el, ha az *utolsó üzletszerű* bűncselekmény elkövetésétől számítva az elévülési idő letelt, teljesen helytelen s nem egyéb, mint a delictum collectivum tanának egy maradványa.

[45] Igy azon fennebb kifejtett nézetünkből, hogy az üzletszerűség már egy delictum fölforgása esetén is megállapítható, önként folyik, miszerint *egyátalán szükségtelen* az üzletszerűséghez az, *hogy a tettes* több egyénnel szemben követte el a bűncselekményt, vagy több egyénnek okozott legyen kárt s épen ezen okból fölösleges az is, hogy a tettes az illető delictumért már előzőleg büntetve volt légyen. Nézetünk szerint az sem szorul bizonyításra, hogy az üzletszerűség megállapíthatása czéljából *a már megbüntetett delictumok* is tekintetbe vehetők ép úgy, mint azok is, melyek *külföldön vagy idegen törvény uralma alatt álló területen követtettek el*, és pedig azért, mert mindezek a tettesnek az üzletszerűségre irányuló szándékát fölismerhetőbbé teszik — és mert itt nem ezeknek *újabbi* megbüntetéséről, hanem csak arról van szó, hogy üzletszerűség a bűncselekmény mellékkörülményeiből megállapítható legyen.

Arra nézve, hogy az *elévült* bűncselekmények az üzletszerűség megállapíthatása czéljából szintén tekintetbe vehetők-e, főleg a franczia és belga jogirodalomban merültek fel igen ellentétes nézetek s az ide vonatkozó judicatura is nagyon ingadozó (l. Lilienthal id. m. 50—52 l.)

Részünkről azon nézeten vagyunk, hogy az *elévült* bűncselekmények figyelembe vételét sem zárja ki az a körülmény, mintha itt ezeknek ujabbi megbüntetéséről volna szó, de aggályok merülhetnek föl a figyelembe vétel ellen a tekintetben, hogy ha a tettes az illető bűncselekményt csak oly ritkán követi el, hogy egyik delictum véghezvitelétől a másikig az elévülési idő már eltelik, akkor nem igen lehet szó szokás-, illetve üzletszerű elkövetésről, mert olyan præsumtiókat, a minőket régebben ily esetre fölállítottak, hogy t. i. az vélelmezendő, miszerint a tettes időközben többször elkövette azon bűncselekményt, csakhogy ez nem jutott a bíróság tudomására — mondjuk ilyen præsumtiokat a büntetőjog köréből egészen kizárandóknak tartunk.

Azonban *a delictum collectivum fogalmának elfogadása esetén* — vagyis akkor, ha a szokás- és üzletszerű bűncselekmények csak úgy bűntettetnek, ha több izben követtettek el és ez esetre a tettes egész

bünös tevékenysége egy delictummá foglaltatik össze, — nézetünk szerint *nem lehet a már elévült bűncselekményeket figyelembe venni*, mert ezen esetekben a tettes egész bűnös tevékenysége büntettetvén, ha elévült bűncselekményeket is figyelembe veszünk, tulajdonkép ezeket is büntetjük, a mi a törvénynyel nyilt ellentétben van. —

Ugyanezen különbséget óhajtjuk tenni azon kérdés eldöntésénél, vajjon az esetre, ha a tettes üzletszerűségért már büntettetett s később födöztetik föl, hogy ő oly bűncselekményeket is elkövetett, melyek az elitélésnél figyelembe nem vétettek, lehet-e a tettest ezen utóbb felfedezett delictumokért utólag büntetni?

Ha az üzletszerű bűncselekményt delictum collectivumnak tekintjük, e később fölfedezett bűncselekmények utólagos megbüntetését kizártnak kell tartanunk, mert az előbbi elitélésnél a tettesnek az itéletet megelőző egész bűnös tevékenysége már tekintetbe vétetett; ellenben, ha elejtjük a delictum collectivum, fogalmát úgy részünkről nem látunk semmi akadályt arra nézve, hogy a tettes ellen az ujonnan fölfedezett bűncselekményekért, — természetesen csak akkor, ha azok még el nem évültek — új büntető eljárás ne indíttassék s az elitélt, ha még büntetését ki nem állta, a halmazat elvei szerint összbüntetéssel, ha ellenben az előbbi büntetés már végrehajtatott, egészen új büntetéssel sújtassék. Ellenkező nézeten vannak e tekintetben Berner (Non bis in idem cz. ért. a Goltdammer-féle Archiv III. köt. 491. és köv. l.) és Dochow (id. m. 93—94. l.)

Alig szükséges említenünk, hogy azon delictumokért, melyek az elitéltetés és ennek jogerőre emelkedése, vagy a kiszabott büntetés végrehajtásának megkezdése közt követtettek el, a tettes később mindenesetre büntethető lesz.

[46] Csak sajnálnunk kell, hogy az igazságügyi bizottság üléseiről vezetett jegyzőkönyvek nem lettek a nyilvánosság elé bocsátva, mert ennek következtében el vagyunk zárva attól, hogy megtudhatnók, minő indítvány folytán s minő vita alapján lett az ide vonatkozó intézkedés fölvéve.

[47] A bizottsági jelentés az üzletszerűségre vonatkozó intézkedés fölvételét következőleg indokolja: «Az orgazdaság, *ha üzletszerűen vitetik*, a vagyon elleni bűncselekményeket leghathatósabban mozditja elő; gyakran azok elkövetésének rúgójául szolgál, a vagyonbiztonságra nézve igen veszedelmes. A bizottság tehát e §. szigorúbb büntetési szabványát az üzletszerűleg folytatott orgazdaságra is kiterjesztette.» — (l. Löw Anyaggyüjtemény II. köt. 727—728 l.)

[48] A törvény ugyan «*szövetséget*» említ, e kifejezés azonban nem egészen helyesen lett megválasztva, mert szövetségről csak egy vagy több, de mindig egyenként *meghatározott* bűncselekmény elkövetése czéljából történt egyesülésnél lehet szó, míg a jelen § a Curia magyarázata szerint is (l. a kir. Curiának 1881. évi 630. sz. a. hozott itéletét, közöltetett Bünt. Jog Tára II. köt. 2 sz.) *több határozatlan számu*

lopás, vagy rablásnak véghez] vitele végett történt szövetkezésre, tehát arra vonatkozik, a mit a jogirodalomban a «*bűnbanda*» műszóval szokás megjelölni. Fölfogásunk azonban a Curia nézetétől eltér annyiban, hogy míg a Curia a *szokásos* tolvajokra vonatkoztatta a törvény fent idézett intézkedését: addig részünkről inkább az *üzletszerű* elkövetésre szabott súlyosabb büntetést látjuk e szavak alatt lappangani, miután a szövetkezés itt épen a lopásnak állandó keresetforrás nyerése céljából és ismétlési szándékkal való elkövetésére történt.

[49] A következetesség is azt kívánta volna, hogy erre nézve specialis intézkedés tétessék, miután törvényünk — mint épen most említettük — e körülményt a lopásnál, tehát a kevésbbé súlyos bűncselekménynél minősítő körülmény gyanánt állítja föl.

[50] Büntetőtörvényünknek az üzletszerű orgazdaságra vonatkozó intézkedését csak styláris tekintetben tartjuk helytelennek. A § ugyanis azt mondja: «ha az orgazdaságot üzletszerűleg *visz*i.» E kifejezés nem csak magyartalan, hanem incorrect is, helyes: «űzi» vagy «folytatja».

[51] A nyerészkedési czélzat az orgazdaság fogalmában eo ipso benn foglaltatván, azt külön kiemelnünk szükségtelen.

[52] A képviselőházban a büntető törvényjavaslat tárgyalása alkalmával még egy delictumra nézve javasoltatott az üzletszerűség kiemelése. Az indítványt Hegyessy Márton orsz. képviselő tette, óhajtván, hogy a 247. §. elé szúrassék be egy új §, mely szerint «a ki *üzletszerűen* vagy (?) haszonvágyból közvetítés, vagy alkalomszerzés által tisztességes nőket mások részére nemi közösülés végett megkerít, 1 évig terjedhető börtönnel és 500 frtig terjedhető pénzbirsággal (?) büntetendő. *A bűnvádi eljárás csak a sértett fél indítványára indítható meg*». — Az indítványozó beszédében indokolásul felhozta, hogy a lenocinium quæstuariumot minden büntetőtörvénykönyv ismeri, kiemelte, hogy ezen delictum büntetésére, főleg szemben azon botrányos üzelmekkel, melyek a székelyföldön a székely leányokkal elkövettetnek, határozottan szükség van, végül hangsulyozta, hogy azon indok, melyet ezen intézkedés mellőzése mellett fölhoznak, hogy t. i. a kerítés büntetendősége esetén «számos szerencsétlen család szégyenéről lebbentetnék föl a fátyol» — meg nem állhat és teljesen téves, mert ennek ellenében biztosítást nyujt az a clausula, mely szerint a bűnvádi eljárás csak a sértett fél indítványára indítható meg. — Az indítványra az előadó érdemileg nem reflectált, csak azt jegyezte meg, hogy a leniciniumra mint delictum sui generis-re nézve a «rendőri törvényben» kell intézkedni s ott «meg fog történni, a minek történnie kell».

A képviselőház ezek alapján az indítványt mellőzte. (L. Löw Anyaggy. II. köt. 404—405, l.) A csábítást különben a rendőri törvény sem említi s így az sem üzletszerű, sem egyébkénti elkövetés esetén nem büntettetik.

Első tekintetre talán kétes lehet, hogy törvényünk 285. §-a nem az üzletszerűségről szól-e, midőn kimondja, hogy az, «ki a magzatelhaj-

tást a teherben levő nő beleegyezésével követi el, három évig, ha pedig ezt *nyereményvágyból* tette, öt évig terjedhető börtönnel büntetendő.» Nézetünk szerint kétséget sem szenved, hogy a §. ezen utóbbi intézkedése nem az *üzletszerű* magzatelhajtásról szól, mert habár a nyerészkedési szándékot kiemeli is. nem hangsulyozza az *ismétlési szándékot*, mely üzletszerűségnek szintén constitutiv eleme. Részünkről azt hisszük nem ártott volna az üzletszerűleg üzött magzatelhajtást, — mely bűncselekmény az ország egyes vidékein, fájdalom nagyon elharapódzott — mint súlyosabb beszámítás alá esőt, fegyházbüntetéssel sújtani.

[53] Ezen *fogság* büntetés helyett az 1880. évi XXXVII. t.-cz. 12. §-ának rendelkezéshez képest 3 hónapig terjedhető *elzárás* alkalmazandó, maga a delictum pedig az id. t. 5. §-nak 3. és 6. pontja szerint kihágást képez.

[54] Egy, az 1885. évben tartott ügyvédgyülés elé terjesztett indítvány mellőzni akarja e föltételt s a zugirászkodást akkor is büntetni kivánja, ha az *nem* üzletszerűleg lőn elkövetve. Nem tartozik tárgyunkhoz annak vizsgálata, hogy helyes lenne-e ezen ujítás vagy nem, de mindenesetre helytelennek tartjuk, hogy az indítvány az üzletszerűséget — holott ez épen a zugirászatnál lesz igen gyakori — minősítő körülmény gyanánt nem említi föl.

[55] Nem helyeselhetjük ez intézkedést, mert ily alapon megtörténhetik, hogy az uzsoravétség qualificált eseteiben 1 napi fogház és 10 frt pénzbüntetés alkalmaztatik, míg az egyszerű uzsoravétségnél legalább egy havi fogház és 100 frt pénzbüntetés mondható ki. — Ez nemcsak ellenmondás, hanem anomalia is, melyen csak az által lesz némileg segítve, hogy ha a bíróságok kerülni fogják azt, hogy a minősített uzsoravétség eseteiben az 1. §. által fölállított minimumnál lejebb szálljanak.

[56] A 2. § fölemlíti még a *visszaesésben elkövetett uzsorát is*, de erre nézve súlyosabb büntetést nem szab, tehát ha valaki üzletszerű uzsoráért már büntetve volt, s tiz éven belől újból üzletszerű uzsorát folytat, szintén csak két évig terjedhető fogházzal és 4000 frtig terjedhető pénzbüntetéssel lesz büntetendő.

[57] Sajátszerű felfogással és nem is büntetőjogi értelemben említi föl az üzletszerűséget a *kivándorlási* ügynökségekről szóló 1881: XXXVIII. t.-cz. 1. §-a. — E § szerint «kivándorolni szándékozókkal erre vonatkozó szerződéseket kötni s átalában a kivándorlást akár egyes esetekben, akár *üzletszerűleg* bármi módon közvetiteni csak azoknak szabad, kik erre az alább meghatározott módon a belügyminisztertől engedélyt nyertek».

A törvény 2-ik §-a pedig kimondja, hogy «ki ily engedély nélkül a kivándorlást közvetíti, kihágást követ el, s annyiszor a mennyiszer 300 frtig terjedhető pénzbüntetéssel és 2 hónapig tartható elzárással büntethető.»

Az 1. §-ból kitetszőleg a törvény itt nem üzletszerű delictumról,

sőt üzletszerűségről egyátalán nem intézkedik, s az «üzletszerűleg» szó előfordulása a §-ban *semmi jelentőséggel nem bír*. A törvény ugyanis különbséget tesz a közt, hogy a tettes 1. egyes esetekben, 2. üzletszerűleg közvetíti a kivándorlást, de ezután kimondja, hogy ha akár egyes esetekben, akár üzletszerűleg *engedély nélkül* teszi azt, kihágást követ el.

A bűntethetőségét tehát *nem* az üzletszerűség, hanem az *engedély hiánya* állapítja meg, engedély mellett üzletszerűleg is szabad a kivándorlást közvetíteni, engedély nélkül ellenben egyátalán nem.

Az üzletszerűség felemlítése csak az által magyarázható meg, hogy a törvényhozás el akart oszlatni minden kételyt az iránt, hogy a kivándorlás engedély nélküli közvetítése akkor is büntethető, ha az *nem üzletszerűleg* történik.

Csakhogy — eltekintve attól, hogy ezt külön hangsúlyozni egészen szükségtelen is volt, miután ez a §-ból (főleg azon szavakból «bármi módon») amúgy is kimagyarázható lett volna, — a törvény erre nem épen szerencsés eljárást választott.

A §-ban foglalt különböztetés ugyanis nemcsak felesleges, hanem helytelen is. — *Felesleges* a mennyiben semmi következménynyel nem bír, mert e bűncselekménynek üzletszerű elkövetése súlyosabb büntetéssel összekötve nincsen. — De *helytelen* is a különböztetés, mert az üzletszerűleg történt elkövetéssel szembe állítja «*az egyes esetekben*» való közvetítést, a mely ellentétbe helyezés oda látszik mutatni, hogy az üzletszerűséget *csak* a kivándorlásnak *több izben* történt elkövetése állapítaná meg, a mi pedig egyátalán nem áll.

Sőt épen a kivándorlás közvetítésnél nagyon könnyen meg lehet állapítani az üzletszerűséget *már egyszeri elkövetésből is*, p. akkor, ha az illető egyén engedély nélkül *kivándorlási ügynökségi irodát nyit* s ez által az illető bűncselekménynek többször előre meghatározatlan számban való ismétlésére irányuló szándékát kinyilvánítja. Mihelyt most a tettes *csak egy egyénnel szemben is* elköveti a bűncselekményt, ő kétségtelenül üzletszerű elkövetésért lesz büntetendő.

Ennek a következtetésnek, mint ha több izbeni elkövetés volna szükséges, különben ellent mond a törvény 2. §-a is, mely határozottan kijelenti, hogy a kivándorlást engedély nélkül közvetítő «*annyiszor a mennyiszer*» a meghatározott büntetéssel sujtható. — Ez intézkedés — ha jól értjük, — azt akarja jelenteni, hogy *a bűnhalmazat szabályai ezen delictum esetén nem alkalmazhatók*, hanem a tettes minden egyes cselekményért külön-külön büntetendő.

A 2. §-nak különben két nagy hiánya van: 1. nem állít föl a kivándorlásnak engedély nélküli üzletszerű elkövetésére specialis magasabb büntetési tételt, 2. a delictum büntetését nem rendeli el, hanem *csak megengedi*. —

Az *iparszerűség* fogalmát — mint már fennebb említettük — két törvényünkben találjuk:

a) A *kézi-zálog kölcsön-* «*ügyletről*», helyesebben «*üzletről*» szóló

1881. évi XIV. t. cz. 1. §-a ugyanis kimondja: «Kézi zálogra való kölcsönadási üzletet *iparszerűleg* csak az illetékes iparhatóság által megadott engedély mellett szabad folytatni». A 2. §. második pontja szerint: «Közvetítői, ügynöki vagy másféle közbenjárási ügyleteket ily zálogüzletek részére *iparszerűleg* űzni nem szabad.»

Részünkről azon nézetben vagyunk, hogy mindkét szakaszban az iparszerűség fölemlítése teljesen felesleges. Ez a kifejezés: «*üzletet iparszerűleg* folytatni» egészen pleonasmus és sokkal helyesebb lett volna e szót: «iparszerűleg» a törvényből egyszerűen kihagyni.

A törvény 24. §-a, mely a repressiv intézkedéseket tartalmazza, pénzbüntetést, visszaesés esetén pedig elzárást szab ki azokra, «kik a nélkül, hogy engedélyt nyertek volna *zálog-üzletet folytatnak*, vagy akár önállóan, akár másnemű üzletek mellett kézi zálogra *iparszerűleg kölcsönt adnak*».

Az eddigiekből már kitetszik, hogy az egész törvényben tulajdonkép nem üzletszerű bűncselekményről, hanem *engedelyhez kötött üzletnek engedély nélküli folytatásáról*, tehát inkább csak egy rendőri tiltó intézkedés megszegéséről van szó. A fő különbséget ez utóbbi és bizonyos bűncselekmény üzletszerű folytatása közt az képezi, hogy az üzlet engedély nélküli folytatása csak két feltétel mellett büntethető: 1. ha a megkivánt engedély hiányzik, 2. ha az üzlet ennek daczára folytattatik. *Az engedély létezése* itt eo ipso kizárja a büntethetőséget, míg a bűncselekmény üzletszerű elkövetésénél természetesen nem is lehet szó *engedélyről*.

A kihágás tényálladéka itt — szerintünk — akkor létesül, ha a tettes elhatározta, hogy a kézi zálog kölcsön üzletet engedély nélkül folytatni fogja és ezen elhatározását oly módon valósítja meg, hogy abból az üzlet folytatása felismerhetővé válik. E czélból — nézetünk szerint — esetleg már egy cselekmény is elég lehet (t. i. akkor, ha ebből az üzlet folytatása kétségtelenül kiderül), de ha több cselekményt követett is el a tettes, ő nem ezen egyes cselekményekért, hanem az üzletnek engedély nélküli folytatásáért büntettetik.

b) A fennebb kifejtettek egész terjedelmükben állanak a *részletügyletről* szóló 1883. évi XXXI. t. cz. által felállított kihágásról. E törvény 1. §-a szerint: «A közforgalom tárgyát képező értékpapiroknak eladása részlet fizetés mellett (részlet-ügylet, helyesebben *üzlet*) *iparszerűen* csak a törvényszékileg bejegyzett czégeknek van megengedve». Az iparszerűség felemlítése helyett itt is sokkal helyesebbnek tartanánk azt kijelenteni, hogy az említett értékpapirok részlet-fizetés melletti eladásának üzlet gyanánt való folytatása van engedélyhez kötve.

A büntető intézkedéseket a 14. §. állapítja meg.

[58] Az üzletszerűségre vonatkoznak még a budapesti kir. ítélőtáblának 1882. augusztus 6-án 37039. sz. a. (B. J. Tára VI. köt. 124—126. l.) — zugirászat; — ugyanannak 1882. április 24-én 13269. sz. a. (B. J. Tára VI. köt. 181—183. l.) — üzletszerű felhivás lottojátékra; —

továbbá a kir. Curiának 1883. február 20-án 8822. sz. a. (B. J. Tára VI. köt. 278—279. l.) — üzletszerű kártyavetés, — és a budapesti kir. táblának 1884. szeptember 22-én 25791. sz. a. hozott ítéletei (B. J. Tára X. köt. 238. l.) értékpapiroknak részletekre való eladása.

Találunk nehány ítéletet az 1881 : XIV. t. cz.-ben fölállított azon kihágásra is, melynek konstitutiv elemét zálog-üzletekkel hatósági engedély nélkül való *iparszerű* foglalkozás képezi.

A kir. Curia 1884. szeptember 18-án 3654. sz. a. hozott ítéletében (B. J. Tára IX. köt. 140—141. l.) nem látta fenforogni e kihágás tényálladékát, mert «a vádlott ellenében fenforgó *két esetből* nem lehet megállapítani, hogy ő zálog ügyletekkel hatósági engedély nélkül *iparszerűleg* foglalkoznék». — Ellenben a budapesti kir. tábla 1884. október 6-án 27407. sz. a. hozott ítéletével (B. J. Tára X. köt. 46—47. l.) B. Ágostont e kihágásban vétkesnek mondotta ki, mert «vádlott ezelőtt is zálog-üzletek közvetítésével foglalkozott, rendes foglalkozásául zálog tárgyak vétele és eladását vallja és a feljelentéshez mellékelt bárczán foglalt 75 sorszám is oda mutat, hogy vádlott az általa is beismert közvetítésekkel *üzletszerűleg* foglalkozik». (A kir. tábla tehát szemben a törvénynyel, mely iparszerűségről szól, az «*üzletszerűleg*» kifejezést használja, a mi a terminologia egyöntetűsége szempontjából helyesebb is és ami egyúttal azt bizonyítván, hogy a kir. tábla az iparszerűség és üzletszerűség kifejezéseket synonimnek vette, fennebb kifejtett nézetünkkel megegyezik. Ugyancsak megállapíttatott e kihágás tényálladéka a budapesti kir. *táblának* 1883. évi szempter 22-én 30066. sz. a. (B. J. Tára VIII. köt. 122—123. l.) és a kir. *Curiának* 1885. szeptember 9-én 2516. sz. a. (B. J. Tára XI. köt. 62—64. l.) hozott ítéleteivel.

[59] System. Entwickelung cz. műve több helyén, különösen I. köt. 128. és 302. l. Ugyan-e nézeten vannak Werner Tóbiás Handbuch des peinlichen Rechts §. 360, — Michelet Dissertatio de doli et culpae in iure criminali notionibus. Ellene igen találó érvekkel Berner Theilnahme 138—141. l.; továbbá a «Von der Gewohnheit» cz. czikk (Blätter für gerichtl. Anthropologie VIII. évf. 3. füz. 4—5. l.) és Kraushaar (a Gerichtsaal 1860. évf. 260. és köv. l.) — Kleinschrod (id. m. II. köt. 61. §.) a mult században uralkodó felfogással megegyezőleg mentő ok gyanánt tekinti azt is, ha a tettes arra hivatkozhatik, hogy azon bűncselekménynyel, a mely miatt ő büntetőjogi felelősségre vonatott, hasonló bűncselekményeket mások is szoktak elkövetni. — Itt tehát az *általános szokás*, a másoknál látott rossz példa képezi az enyhítő körülményt. L. e kérdésről Püttmann értekezését: «De delictis, quae consuetudine excusantur» (Miscellaneorum libri sing. (1793.) 264—276. l.).

[60] Feurbach szerint a büntetendőség mérve két tényezőtől függ: *a) objective* azon veszélytől, melyet a bűncselekmény a jogrendre gyakorol, *b) subjective* a bűncselekményt előidéző motivumok erejétől. Minél erősebbek és szilárdabbak azon érzéki ösztönök, melyek által a bűncselekmény létrehozatott, annál súlyosabban büntetendő a tettes, mert annál

inkább lehet tartani tőle, hogy ő a bűncselekményt újból elköveti. — A mi most már a szokásszerű bűncselekményt illeti, úgy ez *objective* miben sem különbözik a közönséges bűncselekménytől, de súlyosabb büntetendőségét teljesen igazolja az, hogy *subjective* sokkal veszélyesebb, mert épen a szokás könnyűvé és kivánatossá teszi oly cselekmények elkövetését is, melyek iránt a tettes egyébként ellenszenvvel viseltetnék s a szokás egyúttal nemcsak az észt és értelmet, hanem az érzéki vágyakat is rabjává teszi. KLEINSCHROD-dal szemben pedig kiemeli FEUERBACH, hogy a szokásszerű gonosztevő beszámítási képessége azért nincs kizárva, mert nála is meg van az a tudat, hogy az elkövetett cselekmény valóban bűncselekményt képez.

[61] Erre vonatkozólag igen helyesen mondja BERNER, hogy ha könnyebb is a tettesnek a megszokottság folytán az illető delictumot ismételni, mégis áll az, hogy «die einzelnen Gewohnheitsacte gehen *aus einem tieferen Grunde des Bösen* hervor, und dieser tiefere Grund ist in jedem eizelnen Act, in dem er sich manifestirt, gegenwärtig». (Theilnahme 138. és köv. l.).

[62] Az olasz positiv iskola tanait alaposan ismerteti Dr. HEIL FAUSTIN: Naturalismus a büntetőjogban» cz. jogászegyleti értekezésében (XXI. füzet). E tanok birálatát is adja GRETENER: Ueber die italienische positive Schule des Strafrechts cz. czikkében, a Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins XX. köt. (1884) 158—194. l.

[63] E törvény részletes ismertetését adja GEYER: Das neue Strafgesetzbuch für den Staat New-York cz. czikkében a GOLTDAMMER-féle Archiv für Strafrecht XXX. kötetében (1882). Az ide vonatkozó részt l. 88. l.

[64] Az e törvény létrehozásánál irányadó szempontokat kifejtik s magát a javaslatot ismertetik, JOSEPH REINACH Les récidivistes (Revue politique et littéraire 1881. évf. 481—487., 516—524., 555—571., 586—595. l.) RAYMOND POINCARÉ Question des récidivistes (ugyanott 1882. évf. 289—295. l.) GARRAUD a Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft III. köt. (1883) 151—154. l.

[65] Igen érdekesek e tekintetben a német büntető törvény tervezetének készítése alkalmával véleményezésre felkért fogház igazgatóknak jelentései. Összeállítva e czím alatt: «Ueber die höchste Dauer zeitiger Zuchthausstrafen, Anlage 4 zu No. 5 der Aktenstücke des Reichstages für den Norddeutschen, Bund (1870).»

[66] Minden indok nélkül ugyanis csak az úgynevezett *cleptomániában* szenvedők szoktak lopni, ha ugyan az elmehetség ily részleges megzavarása valóban létezik. A psychiatria újabb iránya ugyanis kétségbe vonja, hogy léteznék az elmetehetségnek oly részleges megzavarása, melyben egy kifejlődött kóros hajlam ellenállhatlan erővel ragadja a tettest egy bizonyos bűncselekmény elkövetésére, de mely mellett a tettes egyébként teljesen ép eszű volna. — S ha a monomaniák különböző fajaira a mindennapi életből hoznak fel példákat, a modern psy-

chiatria ez ellenvetésre avval felel, hogy a példa gyanánt fölhozott egyének nemcsak ez egy irányban, hanem *egyébként is elmebetegek*. De még ha később újra túlsúlyra vergődnék is azon nézet, hogy a monomaniák valóban léteznek, ekkor is könnyű volna p. a cleptomaniában szenvedő és a szokásszerű tolvaj közt különböztetést tenni: mert 1. a cleptomániánál meg van zavarva a tettes elmetehetsége, a szokásszerűségnél nincs, 2. a cleptomániacust a kifejlett kóros hajlam ellenállhatlan erővel ragadja magával, a szokásnak ellenben ily kényszerítő ereje nincs s az öntudatot sem szünteti meg.

[67] A most felsorolt nézetek bővebb ismertetését s az itéletek pontos idézését l. Dochow-nál (id. m. 69—71. l.) és Lilienthal-nál (id. m. 37—43. l.) Utóbbi (id. m. 74—90 l.) Wahlberg ide vonatkozólag kifejtett tanainak éles, de nem mindenben találó birálatát is adja.

[68] Némi hasonló dolog fordúl elő a szokásszerű tolvajok leggonoszabb fajánál, kik valóban hacsak szerét ejthetik lopnak; sokszor azon idő alatt, míg egy delictum miatt vizsgálat alatt állanak már újabb 4—5 lopást követtek el.

[69] Legfelebb az iránt foroghatna fenn kétség, hogy más, de *hasonnemű*, *vagy hasonfajú* delictum elkövetése nem-e volna szokásszerűnek minősíthető, de ez ellen szól, hogy akkor meg rendkívüli nehézségeket okozna annak megállapítása, hogy mely bűncselekmények hasonnemüek.

[70] E szót szélesebb értelemben véve és értve alatta mindazt a területet, a hol az illető büntető törvény hatálylyal nem bír.

[71] A *belga* és *franczia* irók tagadják ezt, mert büntető törvényeik a szokásszerű bűncselekményt, mint delictum collectivumot ismerik, itt tehát a szokásszerűség a bűncselekmény tényálladékához tartozván, többszöri elkövetés nélkül nem is jő létre bűncselekmény; többszöri elkövetés esetén pedig a tettes bűnös tevékenysége összefoglaltatik és egy bűncselekmény gyanánt büntettetik. Ha tehát a bűncselekmény tényálladékának megállapításához oly cselekményeket is figyelembe vennénk, melyek külföldön követtettek el, vagy már elévültek, ezeket is büntetés alá vonnánk s így nyiltan megsértenők a törvény azon intézkedését, mely az elévülést büntetés-kizárási okúl állítja fel.

[72] A törvény intézkedése az ellen van irányozva, a «ki a rendőrség előtt, mint *szokásos* tolvaj vagy orgazda *ismeretes*». — Hogy kiket tekint a rendőrség ilyeneknek, az teljesen az ő belátásától van függővé téve. Részünkről — a fennebb kijtettek értelmében — azok ellen kivánnók a házkutatást és személymotozást megengedni, kikről a rendőrség tudja, hogy a lopás illetőleg orgazdaság elkövetését állandó keresetforrásúl használják.

[73] Mint Ortolan (id. m. 331. l. 2. jegyz.) szerint a portugal javaslat mondja collectiv delictum az; «dont l'existence dépend essentiellement de la répétition ou réitération d' un certain nombre de faits du même genre, qui dénotent dans l'agent une tendance permanente ou habituelle».

Maga a delictum *collectivum* elnevezés a *colligere* igéből ered. Ezért mondja Rauter definitiója «le délit collectif consiste dans l'ensemble de plusieurs actes de la même espèce et dont la seule réunion ou *collection* constitue le délit. (Traité du droit crim. français I. köt. 227. l.).

[74] Ugyan nézeten volt a kir. *Curia* is, 1885. évi junius 17-én 1862. és 1885. évi junius 16-án 2459. sz. a. hozott itéleteivel (közöltettek Bünt. Jog. Tára X. köt. 269—272. l.) kimondván, hogy ha több lopási vétség csupán az értékek egybefoglalása által vált bűntetté, az, ki ezen egyes lopási vétségek által elvont dolgokra nézve követte el az orgazdaságot, nem az orgazdaság bűntette, hanem *az orgazdasági vétségek halmazata* miatt itélendő el. Ugyanezt mondja ki a kir. *Curia* 50. számú teljes ülési döntvénye (B. J. Tára XI. köt. 275—277. l.), mely szintén annak kijelentését tartalmazza, hogy az érték egybefoglalása az orgazdaságnál nem foghat helyt. Ez intézkedés rátiója teljesen világos. A lopások ugyanis csupán a tettesre nézve képeznek *összefoglalva egy* bűntettet, az orgazdaság a valóságban soha sem létesül egy bűntettre, hanem mindig *több vétségre* s ezen orgazdasági vétségek értékének egybefoglalása azért nem történhetik meg, mert azt a törvény az orgazdaságnál meg nem engedi.

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXXI.

III. KÖTET. 4. FÜZET.

AZ ÖRÖKSÉG BIRTOKBAVÉTELÉNEK FŐELVE A MAGÁNJOGI TÖRVÉNYTERVEZETBEN.

IRTA

GALAMB ISTVÁN.

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI ÁPRIL HÓ 17-ÉN.

BIBLIOTH. REG. SCIENT. UNIVERSIT. HUNGARICAE

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

Az igazgató választmány tagjai:

Elnök: *Csemegi Károly* curiai tanácselnök;
alelnökök: *Manoilovich Emil* curiai biró,
Dr. Környey Ede ügyvéd;
titkárok: *Dr. Dell'Adami Rezső* ügyvéd és egyet. magántanár,
Dr. Fayer László ügyvéd és egyet. magántanár;
ügyész: *Dr. Siegmund Vilmos* a budapesti ügyvédi kamara titkára;
pénztárnok: *Dr. Szivák Imre* ügyvéd és orsz. képviselő;
könyvtárnok: *Dr. Tarnai János* ügyvéd;
választmányi tagok: *Dr. Beck Hugó* ügyvéd, *Czorda Bódog* curiai biró, *Daruváry Alajos* curiai tanácselnök, *Dr. Herczegh Mihály* egyetemi tanár, *Dr. Győry Elek* a budapesti ügyvédi kamara ügyésze és orsz. képviselő, *Dr. Herich Károly* miniszteri osztálytanácsos, *Hodossy Imre* a budapesti ügyvédi kamara elnöke és orsz. képviselő, *Perczel Béla* a m. kir. Curia elnöke, *Szentgyörgyi Imre* igazságügyministeri államtitkár, *Dr. Teleszky István* ügyvéd és orsz. képviselő, *Tóth Elek* királyi táblai tanácselnök, *Dr. Vécsey Tamás* egyetemi tanár.

Kivonat a «Magyar Jogászegylet» alapszabályaiból.

3. §. Az egyletnek alapitó, rendes, levelező és tiszteletbeli tagjai vannak.

4. §. A rendes és levelező tagok belépése egy évi időszakra történik; a tagok névsorába való beiratkozás hallgatag megujitottnak tekintetik mindaddig, mig az illető tag nem tudatja kilépését az igazgató választmánynyal.

Budapesti lakos csak rendes tag lehet.

7. §. A rendes tagok tagsági dija 5 frt; a levelező tagoké 3 frt.

A mely tag egyszer-mindenkorra 200 frt alapitványi tőkét ajándékoz az egyletnek, alapitó taggá lesz.

Ba, 387. /I/31:2

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXXI.

III. KÖTET. 4. FÜZET.

AZ ÖRÖKSÉG BIRTOKBAVÉTELÉNEK FŐELVE A MAGÁNJOGI TÖRVÉNYTERVEZETBEN.

IRTA

GALAMB ISTVÁN.

FELOLVASTATOTT 1886. ÉVI ÁPRIL HÓ 17-ÉN.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

A MAGYAR JOGÁSZEGYLET 1886. ÁPRIL 17-IKI TELJES-ÜLÉSE.

Napirenden van *Galamb István*-nak: «Az örökség birtokbavételének főelve a magánjogi törvénytervezetben» cz. felolvasása.

I.

Az örökség birtokbavétele körüli törvényalkotásoknak eddig két irányadó elvét ismertük, nevezetesen *az örökség ipso jure birtokbavételének* elvét, melyet hazai törvényeink is ős időktől fogva követtek, és *az örökség birói átadásának* elvét, mely az osztrák polgári törvénykönyvben jutott teljes érvényre s mely időkori érvényéből nálunk sem ismeretlen. A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének az öröklési jogot tárgyazó s már szaktanácskozmányon keresztülment része azonban szakított hazai törvényeink eddigi elvével, s egészben az osztrák törvénynek ellenkező elvét sem tévén magáévá: új elv — *az örökség nyilatkozat általi megszerzésének* elve részére szándékozik a törvényhozást megnyerni.

Ezen elvnek helyességéről s az erre alapított törvénytervezet életrevalóságáról csak újabban volt szerezhető kellő tájékozás, miután a már 1882. évben megjelent törvénytervezetnek e részbeni fölvilágosító indokolása csak újabban 1885-ben tétetett közzé.

Időszerű tehát a szakköröknek e tárgybani nyilatkozata; sőt ha tekintetbe veszszük, hogy az örökség birtokbavétele nemcsak magának az örökjognak lényeges alkatrészét, hanem egyszersmind az örökösödési eljárásnak főfeladatát képezvén — az egymástól alig elkülöníthető anyagi és alaki jogszabályok egyikének változtatása szükségképen maga után vonja a másik-

nak alkalmazkodó módosítását, s ezen követelmény daczára az öröklési anyagi jognak tervezete mellett újjá alakítandó örökösödési eljárásnak még körvonalairól is alig lehet tájékozásunk: az ily módon következményeiben messze kiható új irányú törvénytervezetnek kétszeres megfontolása sem fölösleges.

E tárgyra irányult jelen értekezés cziméül szándékosan használtatott a kifejezés: «az örökség birtokbavétele», szemben a tervezet kitételével, mely «az örökség megszerzéséről» szól.

Az örökség megszerzése általánosabb fogalom; alatta érthető úgy az örökség birtokának, mint az örökség tulajdonának megszerzése; s alatta érthető az örökségnek örökösödési eljárás útján való esetleg ideiglenes, úgy a perúton való végleges megszerzése. Mivel pedig a javaslatban fölvett rendelkezések által is a megnyilt örökségben rövid úton a lehető jogszerű birtokállapot létesítése czéloztatik s az ez úton birtokbavett örökségnek tulajdonjoga, vagyis végleges megszerzése nem kizárólag föltételeztetik: a tervezet cziméül használt kifejezést helytelennek, ellenben az «örökség birtokbavétele» szokásos kifejezését megfelelőnek kell tartanunk.

Az örökség birtokbavétele körüli elveket tekintve, az örökség ipso jure birtokbavételének elve által az örökjog kétségkívül legegyszerűbb módon a legrövidebb úton érvényesülhet, mely birtokbavételi elv eredeti természetességében magát nemcsak hazai törvényeinkben, hanem más előrehaladottabb államok törvényeiben is fentartotta: ellentétben az örökség birói átadásának elvével, mely nem magának az örökjognak szabad érvényesülhetésében, hanem ettől idegen érdekek ápolásában, nevezetesen az államkincstár, a hitelezők és hagyományosok igényeinek biztosításában találja elfajult fejlődésének alapját.

Hogy ezen állításunkat igazoljuk, elégséges hivatkoznunk az általános ausztriai polgári törvénykönyv illető szakaszaira. Ennek 532. §-a szerint ugyanis: «Azon kirekesztő jog, miszerint az egész hagyaték vagy annak az egészre vonatkozólag meghatározott részre (például fele, harmada) birtokba vehető, örökjognak neveztetik. Ez oly dologbani jog, mely mindenki ellen, ki a hagyatékot magának akarja tulajdonítani, hatályos.»

Továbbá az 536. §. szerint: «Az örökjog csak az örökhagyó halála után áll be.»

Eddig terjedő rendelkezéseiben az osztrák törvény sem egyéb, és nem kevesebb, mint az ipso jure öröklés elvének határozott kijelentése; azonban az osztrák törvény további rendelkezéseivel azon jogot, melyet az idézett §§-ok szerint egyik kezével megállapított, a másik kezével az utóbb következő 797. §. által eltörli, mely szerint: «Senkinek sem szabad valamely örökséget önhatalmulag birtokába venni. Az örökjog a bíróság előtt tárgyalandó, és a hagyaték átszolgáltatása, azaz törvényes birtokbai átadása, az által eszközlendő.»

Ezen § az előbbi két §-nak egyenes megtagadása, mert már ez értelemben az örökjog többé nem dologbani jog, az örökség birtokbavehetésének kizáró joga; hanem csak dologhozi jog, az örökhagyó után maradt hagyaték tekintetében; és e szerint az 532. §-ban meghatározott örökjog nem az örökhagyó halálával, hanem a hagyaték birói átadásakor áll be.

Az osztrák törvénykönyv utóbb idézett §-a szerinti ezen szembetünő következetlenség bizonyára nem az örökjog követelménye, mely nem lehet más, minthogy maga a meghatározott örökjog akadálytalanul érvényesülhessen, vagyis hogy az örökség az örökös által szabadon és a törvénynél fogva birtokba vétethessék; hanem igenis idegen érdek, nevezetesen az államkincstár, a hitelezők és a hagyományosok igényei biztosításának érdeke hozta magával a hagyatéknak birói intézkedés tárgyává tételét, s ez szükségesnek tünhetett föl azok előtt, kik az örökségnek önhatalmu közvetlen birtokbavételében azon érdekek veszélyeztetését látták. S így történt, hogy az örökjog vagyis az örökség birtokbavehetésének joga kivetkőztetett eredeti jellegéből, s az esetenkint előfordulható mellékes érdekek védelmezése közben az örökösök mindig fenforgó főérdekeinek alárendelt jelentőség tulajdoníttatott, s az így elfajult intézménynek minden terhes következménye az önrendelkezési joguktól megfosztott örökösökre háríttatott.

A magánviszonyokra súlyosan nehezedő ezen türhetlen állapot méltán keltette föl az osztrák jogtudósok panaszát; mert csak fölemlíteni is elég a hagyaték kötelező birói átadása elvének következményeit, melyek a polgárok magánügyeibe hivatlan hatósági beavatkozásra, a hatóságok teendőinek ebből származó túlhalmozottságára, az örökös szabad rendelkezésé-

nek megakasztására, az örökségi vagyon elkallódására, sőt a tetemes eljárási költség, úgy a kincstári, hitelezői és hagyományosi igények mindent megelőző kielégítése folytán — úgy szólván — az örökségi vagyonnak liquidatiójára vezetnek, épen azon időben, midőn az örökösnek saját hatáskörében legsürgősebb teendője lenne örökségi vagyonának rendezése és megmentése.

Hogy az örökjog akadálytalan érvényesülése, vagyis az örökségnek ipso jure öröklési elv szerinti önhatalmu birtokbavétele mellett a kincstári igényeknek megóvása lehetséges, mutatja ez elvre alapított hazai törvényeinknek az újabb nagyra emelkedett forgalom melletti hatályban léte: legalább szó sem emeltetett az államkincstár igénye érdekéből a visszaállított magyar törvények elve és gyakorlati következményei ellen; a hitelezői és hagyományosi igények biztosítására pedig az ipso jure elv mellett is van elég alkalmas mód, mint a hasonelvű több külföldi törvényhozás bizonyítja, ha épen hatályban levő törvényeink e tekintetben kielégítőknek nem bizonyulnának.

A törvénytervezet által követett elv tekintetében jellemző, hogy az indokolás az ipso jure öröklés elvének ellenmond, s mégis az örökség önhatalmu birtokbavételét megengedi; az aditio hæreditatis elvi álláspontjára helyezkedik, s mégis következményeit, nevezetesen a kötelező birói átadást nem fogadja el.

Pedig, ha a tervezet akár az egyik, akár a másik elvet követné, czélhoz jutna; legalább azok mindegyike *tényleges birtokállapot létesítéséhez vezet*, — az ipso jure elve *közvetlenül*, a birói átadási elv *közvetve*, de mégis az örökség kétségtelen birtokához. A törvénytervezet ellenben az örökségnek nyilatkozat általi megszerzését rendszerré emelvén, ez által egy egészen új elméletre tett szert.

Az eddigi elméletek szerint vagy az önhatalmu birtokbavétel, vagy a birói átadás útján érvényesült az örökjog, vagyis az örökség birtokbavétele; jövőre a tervezet szerint nyilatkozat útján szereztetik az örökség birtoka, a mi *a birtokbavétel vagy birtokbaadás ténye nélkül* csakis képzelt birtok lehet.

Az osztrák polgári törvénykönyv is súlyt fektet az örökösi nyilatkozatra, de csak a jogczím kimutatása és a végett, hogy ez alapon a bíróság az örököst puhatolja, kinek a hagyatékot

majdan átadja; és ezen nyilatkozat által az örökös csak a hagyatéki vagyon kezelésére szerezhet még az örökség átadása előtt igényt.

Nyilván látható ebből, hogy a tervezet midőn az önhatalmu birtokbavételt csak hallgatólagos nyilatkozatnak, a birói átadást csak szükséges rossznak tekinti s a birtokbavétel vagy birtokbaadás lényeges követelményére súlyt nem fektet: az örökösi nyilatkozatnak *birtokszerzési joghatályt sajátszerütlenül tulajdonít.*

Így aztán képzeleti alapon előáll egy oly vegyes rendszer, melyet a tervezet szerzője nem is képes többé az örökség birtokbavételének, hanem az örökség megszerzésének címezni. És valószínüleg az eddigi két öröklési elv között ingadozó bizonytalanság miatt hiányzik a tervezetből az örökjog fogalmának meghatározása; mert a tervezet értelmében az örökjog többé szintén nem az örökség birtokbavehetésének kizáró dologbani joga, hanem az örökhagyó halálával megnyiló oly dologhozi jog, melynél fogva az örökösnek az örökség elfogadása iránt *nyilatkozni* s ez úton az örökséget *megszerezni* lehet.

A dologhozi jogot az osztrák törvény még legalább ex offo érvényesítteti, és a hagyatéki eljárás útján jogszerü birtokállapotot létesít; a tervezet azonban a dologhozi jog érvényesítését a felekre bizza, de az alapelvek összekeverése folytán oly körülmények között, melyek az örökösödési perek halmaza mellett a régi idők zilált viszonyai közt fölburjánzott jogperekre emlékeztető előzetes perek rendszerét eredményezik.

Valóban kétségbeejtő kilátás az, hogy a tervezet szerint megtörténhető önhatalmu birtokbavétellel szemben a hagyatéki eljárás nem nyujthat jogsegélyt, hanem az ellenérdekü igény a 389. §. szerint azonnal a rendes perútra tereltetik.

Előző pert is a tervezet csak egy esetre nézve említ föl, t. i. annak birói megitélés általi eldöntését, «ha valjon az örökös cselekvényei oly minőségüek-e, hogy a pro hærede gestio jellegével birnak, s hogy azokból az örökség elfogadására irányult szándékra lehetne biztos következtetést vonni?»

De ezen kívül a tervezet 386. §-ának azon rendelkezése, hogy «Az örökös az örökség megnyilta után föl van jogosítva a hagyatéki vagyont, ha az örökösödési jog vitássá nem tétetett,

önhatalmulag birtokba venni» — szintén birói megitélés általi eldöntését föltételezi annak, valjon az önhatalmu foglalás idejében vitássá volt-e téve az örökösödési jog, nem forgott-e fenn már akkor valaki másnak nyilatkozata vagy oly minőségü cselekménye, melyből az örökség elfogadására irányult szándék biztosan volt következtethető? s hogy e szerint az önhatalmu foglalónak birtoka jogszerű vagy jogszerűtlen-e? mely előbbi esetben csak rendes perúton lesz elmozdítható.

Az sem lévén a tervezetben meghatározva, mely esetben tekintendő az örökösödési jog vitásnak, például más oldalróli formaszerű örökösi nyilatkozatadás, vagy például az önhatalmu foglásnál más oldalróli tettleges ellenszegülés esetében? — birói megitélés által eldöntendő újabbi bizonytalanság merülhet föl valakinek formaszerűtlen, fenyegetésből, meggondolatlanságból vagy mendemondából származó nyilatkozata folytán, és kérdéses, valjon ezek által az örökösödési jog vitássá tétetett-e, s jogosítottnak tekintendő-e az örökség önhatalmu elfoglalása?

Az ipso jure öröklésnél az ily természetű előzetes perek fölmerültének lehetősége is ki van zárva, s már magában véve az elv egyszerűsége és mesterkéletlensége a perlekedésnek elejét venni képes.

A magyar törvényhozásnak minden időben főgondozása volt az örökösödés kérdésének szabályozásánál, hogy a rokonság között épen az örökösödések alkalmával fölvillanni szokott családi gyülölködés elháríttassék, s az ipso jure öröklés elvére alapított hatályban levő eljárásunknak is legfőbb előnye és legszebb jellemvonása, hogy az örökjog vitássága esetén az egyezség ismételt megkisérlésére fősúlyt fektet, a helyett, hogy már az örökség birtokbavételénél *az örökjog előzetes birálatával és az örökösödési per előkészítésével* foglalatoskodtatná az érdekelteket és a bíróságot. A jogtalan önhatalmu foglalás esetén pedig hagyatéki eljárás útján nyujt gyors segélyt a helyett, hogy az ellenérdekű igénylőt azonnal rendes perutra utasítaná.

Az ipso jure öröklés elve által az örökjog az örökhagyó halálával nyomban és akadálytalanul érvényesülhet; az örökös törvényen alapuló jogával és felelősségének tudatában az önhatalmu birtokbalépés által oly ténykedéssel léphet föl, mely

a jogtalan foglalást megelőzni képes; és másoknak megfontolandó dologgá válik, hogy a birtokban levő örökössel szemben igényt formáljanak. Ellenben az örökségnek nyilatkozat általi megszerzése bizonytalan idő kérdése, ezt a jogtalan foglalás mindenkor megelőzheti és illusoriussá teszi, s a nyilatkozat rendszere módot s úgy szólván útbaigazítást nyujt az örökjog vitássá tételére s a könnyelmű perlekedésre.

Ha mindezek daczára a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete mellőzendőnek tartja a hatályban levő ipso jure öröklési elvet, valami komoly oknak kell fenforogni, mely szükségszerűvé teszi az elv mellőzését. Ezen okot a tervezet utóbb közzétett indokolásában kell kutatnunk, s talán még elkésettnek s így fölöslegesnek nem tekinthető jelen vizsgálódásunkat az indokolás részleteire is ki kell terjesztenünk, és ez úton mélyebben belebocsátkozhatunk a dolog lényegének kutatásába s több oldalu megvilágosításába.

II.

A törvénytervezet indokolásában fölhozott azon körülmény, hogy az ipso jure öröklés jogszabálya hazai jogunkba a germán jogból szivárgott át, még mit sem bizonyít ennek alkalmazhatósága ellen; mert ámbár a germán jog csakis a család részére biztosított törvényes öröklést ismerte el: az e mellett később fejlődött végrendeleti öröklésnek sehol sem volt s jelenleg sincs oly iránya — mint az indokolás hangoztatja —, hogy a családtagok öröklési jogosultságát elvonja. Nevezetesen már a római tizenkét táblás őstörvény is világosan megengedte a végrendelkezés legszélsőbb szabadságát, de — mint Maine «A jog őskora» czímű művének VII. fejezetében kifejti — a végrendelet «soha sem tekintetett a család kitagadására vagy az ősi vagyon egyenlőtlen fölosztására szolgáló eszköznek»; hanem «a végrendelkezési hatalom főleg azon segélyért becsültetett nagyra, a melyet a család ellátására s az örökségnek egyenletesebb és igazságosabb elosztására szolgáltatott, mint a minő a végrendelet nélküli örökösödés jogából következett.»

Ha tehát a törvényes öröklésnél a család jogos igénye

szempontjából az ipso jure öröklés természetes volt; miután a család igényei a végrendeleti öröklésnél is főfontosságuak — az ipso jure öröklés ennél sem szünt meg természetes lenni, s annál kevésbbé, mert a végrendeleti öröklés legújabb fejlődésében s a jelenkor erkölcsei mellett sem tekinthet el a család igényeitől, s ennek biztosítása érdekéből kénytelen volt behozni a kötelesrész intézményét.

Ha továbbá az indokolás szerint az ipso jure öröklés átment a porosz Landrechtbe s ott a jelen előrehaladott viszonyok között is fentarthatónak bizonyult: ebből csak az következik, hogy ezen öröklési elv nálunk az újabb fejlődés mellett szintén fentartandó, és pedig azon specialis tekintetből is, mivel ez elvnek a családi viszonyokra előnyösebb volta elismert dolog.

Még ez idő szerint nálunk a magyar családok kezén igen tekintélyes ingatlan vagyon van, s nemzeti önfentartási érdekünkből is joggal követelhető oly irányu törvényhozási intézkedés, hogy a vagyonnak a magyar családok kezén maradása lehetőleg biztosíttassék, s az öröklési eseteknél ne legyen az rögtön kiszolgáltatva a hitelezők s a kincstár kezeire.

Jól tudjuk, hogy az öröklésnél főleg az ingatlan vagyon az, melyet a hitelezők előtt eltitkolni, vagy az örökösödési kincstári illeték alól elvonni nem lehet, melynek telekkönyvi rendezése legtöbb czeremóniával és költségeskedéssel jár; ellentétben az ingó vagyonnal, mely tapasztalat szerint könnyen elkezelhető és eltitkolható. Annál is inkább az örökségi vagyon rendezhetése czéljából szabad tevékenység engedendő az örökös részére az örökség birtokbavétele körül az ipso jure elvnek alkalmazásával, és nem szaporítandók épen az ingatlanok tekintetében az átadási elv alkalmazását szükségkép követő czeremóniák, melyek nem az örökjog érvényesítése érdekében hozatnak be, sőt ezzel homlokegyenest ellenkeznek.

A tervezet indokolása a legközelebbi évtizedek tapasztalati adataira hivatkozik, melyek tanusítása szerint hazánkban a megváltozott öröklési rendszer mellett az örökségnek ipso jure átszállása a jogrend megszilárditásának hatékony támaszát nem képezi: tapasztalati adatok fölsorolásával azonban az indokolás adós maradván, ezen állítást üres frázisnak kell

tekintenünk; szemben azon már említett tapasztalattal, hogy ezen elv érvénye ellen a kincstárnak kifogásra oka nem volt, a családnak pedig az elv előnyös voltánál fogva nem lehet; s a mennyiben esetleg a hitelezőknek lenne kifogása, ezen más uton lehet és kell segítenünk, szemmeltartásával annak, hogy az örökösödés iránt alkotandó törvény főelvének megállapításánál *az örökösök jogos igényei* s nem a hitelezők érdekei szabhatnak irányt.

Tagadhatlanul az ipso jure öröklés elvének gyakorlati alkalmazása, a magyar törvényeknek a változott viszonyok által indokolt pótlások melletti visszaállítása folytán nem kis nehézségekbe ütközött; e nehézségeken azonban a nemzeti geniusz, melynek ébrékenysége épen a viharos időkben legnagyobb, szerencsésen győzedelmeskedett. Az 1861. év örökké emlékezetes lesz, nemcsak politikai mozgalmai, hanem általában a magyar jog önállóságának kiküzdése tekintetéből; és ennek kicsinylése csak ahhoz méltó dolog, kinek az osztrák törvények uralma alászállását oka van siratnia; de a magyar jogász teljes megelégedéssel szemlélheti, hogy a visszaállított magyar törvény minden baljóslat daczára *már negyedszázadot élt és gyarapodott,* s a törvény ezen bebizonyult életrevalósága inkább azon meggyőződést keltheti, hogy ennek fentartása és fejlesztése lehetséges és kivánatos.

A tárgyra térve állíthatjuk, hogy az ipso jure öröklés elvének alkalmazása körüli nehézséget nem a megváltoztatott öröklési rend, hanem az időközben behozott telekkönyvi intézménynek s ezzel kapcsolatos osztrák polgári törvényeknek fentartása, mégis a hatályban volt ellenkező elvű osztrák öröklési jognak káros visszahatása okozta.

Ezen káros visszahatás nyomai még az újabbi elsőbirósági gyakorlatban, sőt szakmunkákban is észlelhető. (Erre nézve legyen szabad Rónaszéki Trux Hugónak a «Magyar Igazságügy» 1885. évi folyama 45. lapján általam ismertetett «A magyar örökösödési eljárás a biróságok előtt» czímű művére hivatkoznom.) A viszonyok fejlődésének figyelmes szemlélője azonban elismerni kénytelen, hogy felső biróságaink ez iránybani döntvényszerű határozatait mindenkor a magyar törvény szelleme hatotta át; s ez uton a nehézségek elhárítása, a magyar öröklési

jognak a változott viszonyokkal összhangzásba hozatala oly módon sikerült, hogy ellene lényegesebb tapasztalati kifogást fölhozni a tervezet indokolásának sem állott módjában.

Az indokolás legtöbbet foglalkozik annak akademikus vitatásával, hogy habár az általa ajánlott örökségszerzési elvnek a nyugvó örökség személyesítése tekintetében fictióra van szüksége: az ipso jure öröklés elve még merészebb fictión alapszik, midőn az örökségnek megnyilta perczében ipso jure való átszállásáról, továbbá a hetek vagy hónapok mulva kihirdetett végrendeleteknél vagy az örökség el nem fogadásának eseteinél az örökségnek ipso jure megszerzéséről van szó.

Mindenekelőtt megjegyezve azt, hogy az egyik elvnek netáni fogyatkozása a másik elvnek elismert fogyatkozását épen nem menti; a fölhozottakra egyszerűen válaszolhatnók, hogy a jelzett esetekben épen csak azon kényszerhelyzet állhat be, melyet a tervezet is elfogadni kánytelen, hogy t. i. miként az örökség nyilatkozat általi későbbi megszerzésének, úgy a később bekövetkezhető ipso jure birtokbavételnek visszaható erő tulajdoníttatik az örökség megnyiltának időpontjára. Azonban a téves értelmezéssel szemben szükséges megmagyaráznunk, hogy az ipso jure öröklés elve nem szükségkép az örökség megnyilta perczében érvényesül, s az örökség nem épen annak megnyilta perczében vétetik birtokba; hanem ehhez az örökösnek megkivántató ténykedése később is bekövetkezhetik.

Általánosan elismert dolog az, hogy az örökjog az örökhagyó halála után áll be, vagyis az örökség akkor nyilik meg, természetesen a vélt örökösre nézve, ez akár szándékozik akár nem örökjogát érvényesíteni; *csak ezen momentum után következhetik az örökjog érvényesítésének vagyis az örökség birtokbavételének második momentuma,* mely két momentum együtt képezi az öröklést. S ha ez utóbbi momentum az önhatalmu birtokbavétel által közvetlenül következik be, ekkor nyer alkalmazást az ipso jure öröklés jogelve, mely külső akadály miatt, például a végrendelet kihirdetésének hiányából, vagy az örökös távolléte miatt halasztást szenvedhet ugyan, de általában meg van adva a lehetőség, hogy ez magánál az örökjognál fogva akár nyomban az örökhagyó halála után tényleg és jogszerűleg érvényesíttethessék.

Ott, a hol az ipso jure birtokbavétel nincs megengedve, mint az osztrák polgári törvényben: a közvetett birtokbavétel a birói átadás az öröklésnek szintén csak második momentumát képezi; de ennek is meg van a maga értelme, mert a kincstár, a hitelezők s a hagyományosok igényeinek előző biztosítása és kielégítése után idővel legalább az örökség birtokához vezet.

Azonban a törvénytervezet intézménye ettől is nagyban elüt; mert hogy a megnyilt örökségre nézve az örökös örökjogát érvényesíthesse, ehhez a tervezet nem birói átadást, hanem pusztán nyilatkozatot kiván azon föltevéssel, hogy az örökösi nyilatkozat által az örökség már megszereztetik. S épen itt van az indokolás nagy tévedésben; mert az örökség megszerzéséhez tény, birtokbavétel kivántatik, ennek nem kell szükségkép összeesni az örökhagyó elhalálozásának pillanatával, a minthogy a tervezet nyilatkozata nem esik össze.

A szerzési tény kelléke megvan úgy az örökség birói átadásának rendszerénél, mint az örökség ipso jure birtokbavételénél; azonban a nyilatkozat általi birtokbavétel vagyis az örökségnek nyilatkozat általi megszerzése oly képzelt dolog, melyet egy más oldalróli tényleges birtokbavétel nevetségessé tehet.

Ezekből látható, hogy *a tervezet indokolása az örökösi nyilatkozatnak* — midőn ez által az örökség megszerzését képzeli — *sajátlan joghatályt tulajdonít; az ipso jure öröklésnek hatályát pedig félreismeri*, midőn az örökség megnyiltának, az örökség birtokbavételének s az örökség megszerzésének eszméit összetévesztvén — ez elvtől lehetlenséget követel.

Mint említtetett, a tervezet a hæreditatis aditio elfogadott elve daczára megengedi, hogy az örökös az örökség megnyilta után a hagyatéki vagyont, ha az örökösödési jog vitássá nem tétetett, önhatalmulag birtokba vehesse, s az ily birtokbavételt oly joghatálylyal ruházza föl, mely ellen csak rendes örökösödési perrel lehet segíteni.

Most már kérdés, hogy az örökjog vitássá tételének szükségkép az örökség megnyilta idejében kell-e bekövetkezni? s ha még akkor az örökjog vitássá nem tétetett — az önhatalmu birtokbavétel azonnal megtörténhetik-e? Ha igen — mit a tervezet nem ellenez — akkor a szemesebbnek, az első foglalónak áll a világ; mert ha valakinek később áll módjában örö-

kösi nyilatkozatot adni vagy az örökjogot vitássá tenni — ezzel elkésett s csak rendes peruton boldogulhat az önhatalmu foglaló ellen, ki a birtokbavétellel még akkor élt, midőn az örökjog még nem volt vitás.

A tervezetben az örökség birtokbavétele körüli alapelvek összezavarásának ez legsúlyosabb következménye, s a tervezet gyakorlatiatlanságának magában véve is csalhatlan próbája az, hogy *az örökjog vitássá tételének esetét meghatározni nem könnyű, időpontját pedig megállapítani lehetetlen.*

Sajátságos, hogy a törvénytervezet indokolása szerint a hagyományoknál szakít a nyilatkozat általi szerzés elvével, és épen itt helyén levőnek nyilvánítja az ipso jure elv alkalmazhatóságát azon fölemlített különbség folytán, mert itt nem az örökhagyó jogainak és kötelezettségeinek átszállásáról van szó, a minek mielőbbi kellő tisztázását a feleknek érdekei és a jogrend követelménye igényli; hanem szó van egyes dolgokhoz vagy jogokhoz való igényről, a mi rendszerint a jogosítottat és kötelezettet érdekli.

Úgyde ezen különbségből az indokolás szerinti következtetést levonni nem lehet, hogy t. i. ennélfogva az ipso jure elv alkalmazásának van helye. Sőt az ipso jure öröklési elvnek itteni alkalmazása ellen mi vagyunk kénytelenek a hasonszerű kifogásokat fölhozni, melyeket a tervezet indokolása az örökség birtokbavételénél fölsorolni jónak látott.

Hogyan lehet a hagyománynak azonnal az örökség megnyilta perczében ipso jure való megszerzéséről beszélni akkor, midőn a tervezet 395. §-a szerint a hagyományos a hagyományt az örökhagyó halálától számított hat hónap elteltével van jogosítva követelni? Nem fictio-e az, ha azon hagyományosra, kinek nem is sejtett hagyományosi joga az örökhagyó halála után hetek vagy hónapok mulva fölbontott és kihirdetett végrendeleten alapul, s ki még ezután hetek vagy hónapok elteltével nyerhet a hagyomány iránt értesítést, reá fogjuk, hogy a hagyományt az örökhagyó elhalálozása, tehát az örökség megnyilta perczében szerezte meg? Nem-e tetézése a fictionak, ha azt mondjuk, hogy a hagyományos a hagyományt az örökség megnyiltakor ipso jure megszerezte, de mert őt a hagyomány megtartására nem kötelezhetjük, ha ő egy évi deli-

berálás után kijelenti, hogy a hagyományt el nem fogadja, az örökhagyó intézkedése vagy a törvény rendelése szerint helyébe lépő hagyományosokat tekintsük olyanoknak, kik mindnyájan a hagyományt ipso jure megszerezték?

Már itt az ipso jure szerzés nemcsak a tények kényszerű hatalma, hanem a dolog természete, sőt magának a törvénytervezetnek további ellenkező rendelkezése által ki van zárva.

Említettük már az öröklés két momentumát, mely a vélt örökösre nézve egy részben az örökségnek az örökhagyó halálával megnyiltából, más részben az örökjognak érvényesíthetéséből vagyis az örökségnek tényleges birtokbavételéből áll. Tudjuk, hogy a mennyiben ezen birtokbavétel az örökség megnyiltakor nyomban, közvetlenül és önhatalmulag történhetik, az ipso jure öröklés elve érvényesül; ellentétesen a hæreditatis aditio elvével, mely az örökség önhatalmu birtokbavételét meg nem engedi, és közvetett birtokbavételt, a bíróság általi birtokbaátadást föltételez.

Míg az örökség birtokbavétele körül ezen két elv között az ipso jure öröklési elvnek az aditio hæreditatis elve fölötti előnyeit és a tervezet szerinti nyilatkozat általi szerzési elvnek képtelenségét kimutatni igyekeztünk, tagadnunk kell ez elvnek alkalmazhatóságát a hagyomány megszerzése körül; mert bár a hagyományosi jog is az örökhagyó halálával áll be, — *szó sem lehet a hagyományos szabad és közvetlen tevékenységéről s így a hagyomány önhatalmu birtokbavételéről:* hanem a hagyománynak birtokbavétele a végrendelet kihirdetése után az örökösnek vagy a bíróságnak közbenjárását föltételezi.

Sőt hivatkozhatunk az ipso jure elvet követő jelen törvényeinkre is, *melyek a hagyományos igényeinek biztosítását s esetleg érvényesítését* úgy a végrendelet kihirdetése, mint az örökségnek közbejöhető átadása és az örökségi ingatlanok bekebelezése körül *hivatalbóli gondozás tárgyává teszik,* minőt az örökség birtokbavétele körül hiába keresünk.

Fölfogásunk szerint tehát megfordítva áll a dolog; s míg az ipso jure birtokbavételi elv az örökösödésnél helyén van, a hagyomány megszerzésénél ez elvre mit sem építhetünk s a hagyomány biztosításának és megszerzésének hivatalbóli intézményétől el nem tekintünk.

Az eljárás ezen különbözőségét magával hozza az örökségnek és hagyománynak azon különböző természete, hogy míg az öröklés rendszerint törvényen vagy kivételes családi érdekek rendezését czélzó végrendeleten nyugodván, s ez a hivatott örökösök előtt jobbára ismert dolog lévén — *igényeik fölötti őrködés és tevékenység magukra az örökösökre bizvást hagyható:* addig a hagyomány minden esetben végrendeleten, s a hagyományozó kivételes intézkedésének alig sejthető indokain alapulván, s a birtokba jutott örökös által könnyen eltitkolható lévén — *a hagyományosi igények biztosítása hatósági gondozás tárgyát méltán képezi;* s a hatóságnak vagy a hagyománynyal kötelezett örökösnek ez iránti tevékenységében az ipso jure önhatalmu birtokbavételi elvet lehetetlen fölismernünk.

Ezekhez képest a tervezet indokaiban az ipso jure hangoztatott elvének nem méltó hely jutott.

A jelen értekezés főképen az örökség birtokbavétele körüli főelv birálatával foglalkozván, a tervezet egyéb mellékes s esetleg alkalmas intézkedéseire ezúttal nem reflectálhat, mert ezeknek irányát csakis a főelv szabhatja meg. Az ipso jure öröklés elvének következményei tekintetében pedig elégséges lenne ezeknek jelenleg is érvénybenlétére s a gyakorlati alkalmazás akadálytalanságára hivatkoznunk és csak a gyakorlatból fölhozható lényeges kifogásokra lehetne döntő súlyt fektetnünk, melyek azonban a tervezet indokolásából feltünően hiányoznak.

És elvégre valamely hatályban levő jogintézménynek mellőzése igen megfontolandó dolog, még egy tetszetősebb intézmény kedvéért is; mert hasonló mélyreható intézmény nem olyan, mint a ruha, mely idővel elavulván, újjal fölcserélhető. Az örökség ipso jure birtokbavételének jogelve évszázados érvényében már — úgy szólván — a nemzettest vérévé vált, s a vér megújításának legkétségesebb módja az, midőn idegen vagy mesterségesen készült vérrel akarnak a fölismerni vélt bajon segíteni.

A tudomány nemzeti alapon való fejlesztésének szüksége sok oldalról lett hangoztatva, s a jogegyenlőségnek az 1848-iki törvényekben érvényre jutott eszméjéből sem következtethető, hogy minden eddigi törvényeinket félredobjuk.

Állami reconstructiónk nem tabula rasan készül, s nem is

alapítható a bizonytalan puszta elméletre. A törvényhozási rendezés megköveteli a létező viszonyok számbavételét.

Lehetetlen, hogy az 1848-iki törvényhozásnak ellenkező czélja lett volna, midőn az «Ősiség eltörléséről» szóló XV. törvényczikk 1. §-ában kimondotta, miszerint: «A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni».

E törvényi kijelentésnek nem az az értelme, melyet Teleszky István az öröklési jog indokolásának bevezető részében (a Magyar Igazságügy 1885. évi deczember havi füzetében) új álláspontja érdekéből neki tulajdonít, hogy t. i. a törvény «nem a hazai magánjog átalakítása iránt intézkedett», hanem «új» polgári törvénykönyv kidolgozásáról. De mivel rendszeres polgári törvénykönyvünk *nem is volt*, ennek czélbavett kidolgozásánál az ősiség teljes és tökéletes eltörlése alapelvűl kimondatott, s ez alkalomból a törvényhozásnak a hiányzó polgári törvénykönyv kidolgozása iránti szándéka csak általánosságban jeleztetvén, — ily körülmények között inkább az ősiségen kívüli magyar törvények codificálását, mint ezek teljes mellőzését lehet és kell értenünk, *mely codificatiót épen az ősiség mélyreható intézményének eltörlése tette sürgősebben szükségessé.*

Az előadottakból láthattuk azt, hogy az örökség ipso jure birtokbavételének intézménye már az ős időkben ottan is hatályban volt (péld. rómaiaknál), hol az ősiség nem volt ismeretes, hol a törvényes öröklés mellett szabadelvűbbnek tartott végrendelkezési jog teljes gyakorlata fennállott; tudjuk továbbá, hogy az ujabb viszonyok között előrehaladottabb államokban, hol az ősiség többé szintén szóba sem jöhet, az örökség ipso jure birtokbavételének elve a jogrendnek megfelelő támaszakép jelenleg is érvényben fentartatott: *ezen elvnek tehát semmi köze sincs az ősiség jogelvével, és ezen elv az ősiségnek eltörlése miatt épen nem kifogásolható.*

De egyáltalán még esetleg hiányos előző törvényi kijelentés daczára is, a nemzeti irányú józan törvényhozási politikával megegyezőleg *követelnünk kell létező jogviszonyaink kellő méltánylását*, s meg nem nyugodhatunk akár valamely külföldi intézmény egyszerü átültetésében, akár egy újon alkotott elmélet bizonytalan kisérletében.

Az előadottakat összefoglalva az örökség nyilatkozat általi megszerzésének tervezeti intézményét képzeleti dolognak kell tartanunk, mely nemcsak az örökjognak tényleges birtoklást feltételező követelményével, de az örökség birtokbavétele körül eddig ismert elvek egyikével sem egyeztethető meg, s alkalmazásának előrelátható következményeiben az örökösödési eljárás utján ki nem egyenlíthető ellentétekre s így a főfeladattal ellentétben, a perlekedések rendszeresítésére vezet. Ellenben az örökség ipso jure birtokbavételének főelve hazai törvényeinken kívül több előrehaladottabb állam törvényeiben a természetes alapon fejlődve, az örökjog akadálytalan érvényesülhetésének biztosítékát képezi; s már magában véve is a perek megelőzésének eszköze lévén, megszabja az örökösödési eljárásnak természetszerű jogrendőri irányát és nem teremt új föladatokat az örökösök és hatóságok terhére; s végre ujabbi tényleges alkalmazásának következményei nyilván észlelhetők, melyek ellen lényeges kifogást az indokolásban is hiába keresünk; sőt — nem tartjuk feleslegesnek ismételni — ez elvnek visszaállítására irányul a reformtörekvés azon államokban is, hol természetességéből kivetkőztetve, a polgári önrendelkezést megbénító s a hatóságokra is súlyosan nehezedő teherré vált (lásd dr. Unger Józsefnek: «Die Verlassenschaftsabhandlung in Oesterreich» czimű nagybecsű értekezéseit). *Azért az örökség ipso jure birtokbavételének elvét nemhogy mellőznünk, de ennek fentartásához speciális hazai viszonyaink tekintetéből is ragaszkodnunk kell.*

Elvégre is tekintve azon körülményt, hogy az örökség ipso jure birtokbavételének elve mellett a magyar polgári törvénykönyv öröklési jogot tárgyazó részének első sorbani életbeléptetése — mint azt a tervezet készítője Teleszky István a «Magyar Igazságügy» 1885. évi deczember havi már hivatkozott füzetében indokolja és kilátásba helyezi — akadálytalanúl megtörténhetnék, s nem válnék elkerülhetsenűl szükségessé az újabban alkotott gyámügyi törvénynyel is összefüggésben álló örökösödési eljárásnak bolygatása: *már egymagában véve ezen előny czéljából is kivánatosnak kell tartanunk az örökség birtokbavétele körül jelenleg hatályban levő főelvnek a törvénytervezet keretébe leendő beillesztését.*

III.

Épen a fentirt sorok befejezésekor tétettek közzé az igazságügyminiszterium részéről az öröklési jog tervezete fölött tartott szaktanácskozmány jegyzőkönyvei, a mit jó előjelnek vehetünk arra nézve, hogy a törvénytervezet iránti megállapodások még nem véglegesek, s a helyes irányú bírálat még kellő méltatásra számíthat. Nem késhetünk azért a szaktanácskozmány alkalmából fölhozott újabb indokokra is kiterjeszkedni.

Mindenekelőtt utalnunk kell a szaktanácskozmány első ülésén többek aggodalma daczára történt azon megállapodásra, hogy az öröklési jog általános elveinek előzetes megállapítása helyett, azok megvitatása az egyes szakaszoknál fölmerülésük esetére hagyatott fenn. És ez nem épen olyan alárendelt jelentőségű körülmény, mint a minőnek a törvénytervezet szerzője nyilvánította, mert a részletekbe serény munkával behatolt tanácskozmányt a tervezet főelveivel ellenkező későbbi megállapodás megakasztotta volna munkálata keresztülvitelében, mi által ezen ellentétes főelvnek érvényreemelése ellen az addig végzett munkálatok sikere tekintetéből is kényszerhelyzet keletkezett. E kényszerhelyzet tagadhatlanúl előnyére vált a tervezeti elv elfogadásának, *s épen czért nem vált előnyére a kitűzött czélnak — a leghelyesebb és czélszerűbb elv érvényre jutásának.*

Ebből is lehetetlen föl nem ismernünk, hogy létezik a törvényjavaslatok keresztűlvitelénél a tárgyalások bizonyos taktitikája, melynek alkalmazása a javaslat keresztülhajtását eredményezheti ugyan, de nem mindig a leghelyesebb törvény létesítését.

A törvénytervezet ötödik czíménél vétetvén tanácskozmány alá az örökség birtokbavételének főelve, a tervezet szerzője által a közzétett Indokolásra hivatkozás mellett újabban csupán azon körűlmény hozatott föl, hogy az 1875. évi szaktanácskozmány az örökség megszerzését tárgyazó s a törvényhozás elé terjesztett időkori javaslatában szintén mellőzte az ipso jure öröklés elvét s az aditio haereditatis rendszerét fogadta el.

Tudjuk, hogy e törvényjavaslat félretétetett, s alig csalódunk, hogy épen az ipso jure birtokbavételi elvnek mellőzése s az elfo-

gadásra ajánlott aditio hæreditatis rendszerének az örökösödési eljárás bonyodalmait magával hordozó veszélyessége miatt.

Ez elv akkor is méltán kihívta az ellenző kritikát, s e kritikának nagyrészt kell tulajdonítanunk annak megóvásában, hogy azon károsnak mutatkozó javaslat törvényerőre nem emeltetett. Ez előzmény tehát a hasonirányú törvénytervezetre nézve jó ómen nem lehet, s belőle más okszerű következtetés le nem vonható, minthogy *újabbi kisérlet helyett*, melynek hiányai az előadottak szerint még kirívóbbak, s következményei az egyidejűleg életbeléptetendő örökösödési eljárásnak homálybanléte miatt is beláthatlanok — *munkálkodásunkat a hatályban levő elvnek fentartására és fejlesztésére irányozzuk.*

A szaktanácskozmánynak ez után nyilatkozó tagja helytelenül látta a H. k. I. rész 45. czímében s a többi általa hivatkozott magyar törvényekben az aditio hæreditatis principiumát; mert mindazon törvények az örökösök közötti osztályra vonatkoznak: az osztály pedig az örökség birtokbavételének intézményétől annyira különbözik, hogy sokan az osztályt nem is tartják sajátképen az örökség birtokbavétele körüli törvény keretébe tartozónak, a minthogy a jelen törvénytervezet is mellőzni látta czélszerűnek.

Hogy az aditio elve hazánkban az ausztriai általános polgári törvénykönyv uralma folytán végleg meg nem honosúlt, ezen nincs okunk bánkódni, midőn tapasztaljuk, hogy még ott is menekülni óhajtanak tőle, hol ez ideig hatályban maradott; inkább sajnálni lehet a hatályban levő ipso jure elv helyes alkalmazása tekintetéből, hogy a jelenlegi gyakorlat az osztrák törvény hátrányos utóhatásától még teljesen megmenekülni nem tudott. És valóban az örökség birtokbavétele iránt alkotandó magyar törvenynek az legfőbb föladata, hogy az ipso jure öröklési alapelv következményeit megjelölje s a zavart okozó idegen salaktól megtisztítsa.

A szaktanácskozmányban az ipso jure öröklés elvének fentartása mellett felszólalóknak a tervezet elleni alapos kifogásai és kétségeivel szemben a törvénytervezet készítőjének nem czáfolata, csak puszta tagadása és azon biztatása áll, hogy a tervezet nem complikált, s hogy bonyodalmaktól tartani nem lehet.

Bizonyára kivánatosabb és a biztatás helyett megfelelőbb

lett volna az egyidejüleg életbeléptetendő örökösödési eljárás tervezetét legalább körvonalaiban megismertetni, mivel ez csakugyan szoros összefüggésben van az öröklési joggal, *sokkal szorosabb összefüggésben*, mint a családjog, melynek már előzőleg az elvi discussióba belevonása elhatároztatott, s ez által a vita a helyes iránytól a sokkal közelibb érdekű tárgytól eltereltetett.

Az alkotandó örökösödési eljárás irányára nézve az elvi kérdés vitatásánál egyedül azon kijelentés tétetett, hogy a hagyatéki eljárás nem szándékoltatik a kötelező hatósági beavatkozásra alapíttani.

Ezen közkivánatnak megfelelő kijelentés is illusoriussá vált a tervezet 386. §-a szerint megállapított örökösödési bizonyítványok rendszere által, mert a hagyatéki bíróságnak előző irásbeli vagy szóbeli eljárás nélkül örökösödési bizonyítvány kiadása nem áll módjában *s így a hagyatéki eljárás kötelező volta az elvi kijelentés daczára, az irányadó anyagi jogban már megállapíttatott.*

Egy szóval az aditió hæreditatis elvének hátrányos következményeit a legjobb szándék mellett sem lehet elkerülni, s ez érdekből az ipso jure öröklési elv részére tett minden engedmény az ellentétes főelv mellett csak a bonyodalmak fokozását eredményezi.

A szaktanácskozmány tehát, melynek vitája kezdetben a részletek tárgyalásánál nagy hullámokat vert, később az örökség birtokbavétele körüli főelvnél szűk mederbe szorúlt, s egyáltalában nem volt képes felszínre hozni semmi újat, mi által a tervezet életrevalósága és az ellene felmerült aggodalmak alaptalansága bizonyíttatnék, vagy az örökség birtokbavétele körül hatályban levő ipso jure főelvnek mellőzése indokoltatnék.

És mindezek daczára a szaktanácskozmányban a tárgyalás jelzett módja által előnyben állott tervezeti elv fogadtatott el; de mivel ez elv elfogadása is az időkori hírlapok közlése szerint csekély szavazattöbbséggel történt, *a nagyfontosságú kérdést véglegesen megoldottnak nem tekinthetjük*, s az előadottak folytán indokolt kivánalom az, *hogy a törvénytervezetnek az örökség megszerzését szabályozó főelve, melynek összes indokai tarthatlanok, s nem a tényleges viszonyokon alapúló szükségszerűségnek, hanem*

egy előszeretettel környezett hibás kiindulási pont érdekéből keresettségnek bélyegét viselik magukon, a tárgy fontosságához képest újból beható vizsgálat alá vétessék.

S midőn e sorok írója ez irányban a mélyen tisztelt jogászegylet előtt fellépni bátorkodott, annak elismerését reményli, hogy jelen értekezés nem valamely merőben gáncsoskodó alkalomszerű ötletnek, hanem a tényekből levont okszerű következtetés útján haladó s a veszélyeztetett közügyért aggódó gondolkodásnak szüleménye, s ennélfogva méltán föltehető, hogy a tervezet ellen fölhozott kifogások — a mennyiben meg nem czáfoltatnának — a törvényszövegnek végleges megállapításánál illetékes oldalról figyelembe vétetni fognak. *(Eljenzés.)*

Dr. Fayer László, s. k.
titkár.

Csemegi Károly, s. k.
elnök.

Ba. 387

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXXII.

III. KÖTET. 5. FÜZET.

A POLGÁRI BIRÓSÁGOK SZERVEZÉSE.

IRTA

Dr. HERCZEGH MIHÁLY.

FELOLVASTATOTT A JOGÁSZEGYLET 1886 DECZ. 11-ÉN TARTOTT TELJES ÜLÉSÉBEN.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

189. Fo

Az igazgató választmány tagjai:

Elnök: *Csemegi Károly* curiai tanácselnök;
alelnökök: *Manoilovich Emil* curiai tanácselnök,
Dr. Környey Ede ügyvéd;
titkárok: *Dr. Dell'Adami Rezső* ügyvéd és egyet. magántanár,
Dr. Fayer László egyetemi rk. tanár;
ügyész: *Dr. Siegmund Vilmos* a budapesti ügyvédi kamara titkára;
pénztárnok: *Dr. Szivák Imre* ügyvéd és orsz. képviselő;
könyvtárnok: *Dr. Tarnai János* ügyvéd;
választmányi tagok: *Dr. Beck Hugó* ügyvéd, *Czorda Bódog* curiai biró, *Daruváry Alajos* curiai tanácselnök, *Dr. Herczegh Mihály* egyetemi tanár, *Dr. Győry Elek* a budapesti ügyvédi kamara ügyésze és orsz. képviselő, *Dr. Herich Károly* miniszteri osztálytanácsos, *Hodossy Imre* a budapesti ügyvédi kamara elnöke és orsz. képviselő, *Perczel Béla* a m. kir. Curia elnöke, *Szentgyörgyi Imre* curiai tanácselnök, *Dr. Teleszky István* ügyvéd és országos képviselő, *Tóth Elek* királyi táblai tanácselnök, *Dr. Vécsey Tamás* egyetemi tanár.

Kivonat a «Magyar Jogászegylet» alapszabályaiból.

3. §. Az egyletnek alapitó, rendes, levelező és tiszteletbeli tagjai vannak.

4. §. A rendes és levelező tagok belépése egy évi időszakra történik; a tagok névsorába való beiratkozás hallgatag megujitottnak tekintetik mindaddig, mig az illető tag nem tudatja kilépését az igazgató választmánynyal.

Budapesti lakos csak rendes tag lehet.

7. §. A rendes tagok tagsági dija 5 frt; a levelező tagoké 3 frt.

A mely tag egyszer-mindenkorra 200 frt alapitványi tőkét ajándékoz az egyletnek, alapitó taggá lesz.

Ba. 387. I 32:2

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXXII.

III. KÖTET. 5. FÜZET.

A POLGÁRI BIRÓSÁGOK SZERVEZÉSE.

IRTA

Dr. HERCZEGH MIHÁLY.

FELOLVASTATOTT A JOGÁSZEGYLET 1886 DECZ. 11-ÉN TARTOTT TELJES ÜLÉSÉBEN.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

A polgári bíróságok szervezése.

A birósági szervezet javítása a közjogi ügyek és állami feladatok egyik legfontosabbikát képezi és képezte mindig. Bizonyítja ezt azon nagy buzgalom és munkásság is, melyet a tudomány ép úgy, mint a törvényhozás e téren közösen kifejtettek.

I.

Visszapillantás.

(1848 előtt és után.)

A birói szervezet tárgyában nálunk is számos rendszeres munkálat jelent meg. Ilyen volt különösen az 1836: 10. törvényczikk az uri szék szerkezetéről s az uri törvényhatóságról; az 1836: 20. törvényczikk a szóbeli perek bíróságáról, illetve a községi előljárók, rendezett tanácsok s nemesi hadnagyok birói hatóságáról; az 1836: 18. tcz. a vásári bíróságról, mely az igazságszolgáltatás különös gyorsítása által a kereskedés és forgalom érdekeinek azon idők szerint kiváló hasznos szolgálatokat tett; az 1836: 14. tcz. a vérrokonok közti világos örökösödés esetében osztoztató küldöttségről; az 1836: 19. tcz. Fiume és a tengerparti kerület bíróságairól; az 1840: 15. tcz. a váltótörvényszékek és ezek illetőségéről; az 1840: 9. tcz.

a mezei rendőri bíróságról; az 1840: 22. tcz. a csődbíróságról; az 1848: 9. és 11. tcz. a földesuri törvényhatóság eltörléséről s annak a szolgabiró, alispán, illetve a megyei törvényszék általi *helyettesítéséről* s a mit előbb kellett volna említeni az 1844: 8. tcz. a decretalis napok és a *husvéti* (3 hetes) *juristitium* megszüntetéséről, — érvényben tartatván még továbbra is a *karácsonyi* másfél hetes, az *aratási* nyolcz hetes, a *szüreti* hat hetes, a *farsangi* és a *pünkösdi* egy-egy hetes törvényszünetek.

Érdekes itt megemlékezni, hogyan indokolta Magyarország egyik legkiválóbb jogásza, a hazai és nemzeti jogszolgáltatásnak mondhatni eleven lelkiismerete és utolsó *nagy bírája*, Melczer István királyi személynök (personalis) az 1861. évi országbirói értekezleten a régi juristitiumoknak, a változott viszonyokhoz képest legalább *bizonyos mérvben*, a jövőben is leendő fenmaradását. A nemzet — úgymond — mindig irtózott a bureaukratiától. Hol a biró hivatalszobájához állandóan kötve, a polgári és politikai élet terétől kizáratik, időnkint honfitársainak munkálkodásába, közügyeibe, társadalmi vitáiba mint magánember bele nem folyhat; birtokát, gazdaságát nem rendezheti: ott könnyen eltévesztheti szemei elől ismeretét a kor irányának s az előhaladás követelményeinek és benne könnyen megfásulhat nemcsak a közügyek iránti érdeklődés, hanem a honfitársak, mint magánpolgárok iránti *melegebb érzület* is, a mely pedig a kielégítő igazságszolgáltatás egyik főtényezője gyanánt ismertetik el. És itt Magyarországon — folytatja tovább — nem is vagyunk csupán kereskedők vagy tőzsérek; a nemzet legnagyobb része földmíveléssel foglalkozik. S kérdem, mikor is voltak a törvényszünetek? Akkor, mikor a legsürgősebb mezei munkák valának: *az aratás, szüret* és ekkor nemcsak a biró, de a feleknek is érdekében állott, hogy pöreik miatt ne legyenek kénytelenek mezei munkájukat elhagyni. — Azonban nemzetünk nemcsak földmívelő nép, de kiválóan *vallásos* is volt; azért juristitiumot a legfőbb keresztény ünnepek alatt, karácsony, husvét s pünkösdkor is tartott, — tudván, hogy akkor a pörlekedés különben is szünetelne; hogy akkor sem biró, sem ügyvéd nem zavartatná magát vallásának gyakorlatában; ezen szüneteket tehát az ünnepnapokra szorítani czéltalannak tetszhetett. Ugyanakkor Zsoldos Ignácz hétszemélynök

hozzátette, hogy az emberi elme nem szünvén meg emberi lenni, erőt szed, ha kedvére kinyugodhatja magát. A kipihent test és elme többet képes dolgozni, mint midőn ellankadva örökösen robotos napszámot jár az ember. Gróf Apponyi György országbiró pedig azt jegyezte meg, hogy a juristitiumok nem ok nélkül voltak. Kétséget nem szenved, hogyha calculust tennénk, talán az sülne ki, hogy azon referensek, kik a juristitium alatt előkészülnek, a terminuson többet képesek végezni, mint azok, kik helyben ülnek és folyton dolgoznak. (Orsz. Ért. II. 392.)

Az *absolut korszak* alatt is több rendbeli legfelsőbb intézkedés történt a birói szervezet tárgyában. Igy az 1849. évi birósági szervezet, mely a törvénykezést a közigazgatástól *teljesen* szétválasztotta még a *legalsó fokon* is. Az 1851 decz. 31. új charta, mely a biróságokra nézve új alapelveket állítván föl, kimondotta, hogy jövőre ugyanazon hatóság kezelje *ismét* úgy a törvénykezést, mint a közigazgatást. Ezen alapon keletkeztek a későbbi rendeletek. Nevezetesen: az 1853 május 3. cs. nyilt parancs az összes birói hatóságok belszerkezete és ügyrendtartása iránt.

Midőn az 1860. évi októberi diploma kiadatott, ennek parancsa szerint az országbirói értekezlet is tüzetesen foglalkozott a birósági szervezettel, kimondván, hogy az absolut korszakban működő *járásbiróság* teendőit a választott szolgabirák, illetve a városi biróságok, ellenben a *megyei és országos törvényszékekét* a megyei törvényszékek, illetőleg a városi tanácsok vegyék át. — Midőn pedig azon kérdés képezte tanácskozás tárgyát, hogy a királyi tábla régi alakjában Pesten állíttassék-e vissza, vagy egyelőre az országgyűlés további rendelkezéseig maradjon meg a fennálló hat főtörvényszék? Abban történt megállapodás és pedig Deák Ferencz-nek is határozott kívánatára, hogy csak *egy kir. itélő tábla* legyen Pesten. (Országbirói Értekezlet I. 61. lap.) Már csak azon egy tekintet is, mondja Tóth Lőrincz, hogy az 1849 előtti Magyarország csak egy kir. táblát ismer, teljesen elegendő arra, hogy ezentúl is csak egy kir. tábla legyen, bár a szükséghez képest több tanácsra feloszolva. De ezen kívül is ugyanezt javasolja azon fontos tekintet, hogy a jogi elvekben egység s harmonia uralkod-

jék; minek hiányát a több felebbviteli törvényszék mellett sajnosan éreztük; mert tökéletesen hasonló jogesetekben egészen ellenkező itéletek hozattak. Azon szempont pedig, mely az első folyamodású törvényszékekre nézve a *helybeliséget* vagy *közelséget* szükségessé teszi, a fölebbviteli törvényszékre nézve elenyészik, főleg a közlekedési eszközök mostani állapotában. (U. o. 17.)

Általános tapasztalat, hogy mindannyiszor, valahányszor csak a nemzetek politikai intézményeinek átalakítására kerül a sor, a *birósági rendszer* javítása is a legelső teendők közé tartozik. Az állami előhaladás emelkedésével folytonos reform tárgya az igazságszolgáltatás is. Igy javítgatja Francziaország, Németország, Angolország a birósági rendszer egyes részeit s így a dolgozott és dolgozik folyton a birósági intézmények fokozatos kifejtése körül a magyar törvényhozás is, mint ezt azon számos törvény bizonyítja, melyek a polgári és bűnvádi, rendes és kivételes, első fokú és fölebbviteli bíróságokra nézve 1869 óta, tehát legujabban megalkottattak (1869: 4. tcz., 1870: 2. tcz., 1870: 14., 15., 16. tcz., 1871: 8., 12., 31., 32., 33. tcz., 1871: 51., 64., 66., 67., 68. tcz. stb.).

Bizonyítják ezen törvények azt is, hogy Magyarország mindig iparkodott a maga intézményeit a tudomány és a haladó kor követelményeivel összeegyeztetni. S e tekintetben igen jellemzően mondja Majláth György országbiró: Hogy a maroknyi magyar népfaj annyi sok ellenséges elem között is ezer évig fenmaradhatott, ennek titka a szivós erély és ildomosság azon ritka vegyületében állott, melynél fogva egyrészt *törvényes jogaihoz állhatatosan ragaszkodott*, másrészt pedig, hogy előforduló esetekben a *körülményekkel megalkudni is tudott*. (Orsz. Ért. I. 56.)

II.

Rendes birróságok.

(Egyes birróságok, vagy társas birróságok.)

De lássuk a birósági szervezetet a jövő törvényhozás szempontjából.

A helyes birói szervezet azon kívül, hogy megállapítja a

jogbiztonságot, kifejti a nemzeti vagyonosodást és előmozdítja a közjólétet, a nyugot-uerópai államok példája szerint alkalmas *politikai eszköznek* tekintetik arra nézve is, hogy az uralgó népelem terjesztessék, szilárdíttassék s ennek a többiek fölötti túlnyomósága, fölénye, megalapíttassék.

A helyes birói szervezet első fokú és fölebbviteli bíróságokat különböztet meg.

A közvetlen szóbeliség mellett fontossággal bir, hogy e szervezetben az egyes, vagy a társas bíróság képezze-e a szabályt. Némelyek (Charles, Comte, Bentham, Gerau, Hefter és Rathmann) a jó igazságszolgáltatás biztosítékát az *egyes birósági rendszerben* látják s ezt következő jelentősebb érvekkel indokolják: *a)* Az egyes biró nagyobb tevékenységet fejt ki, mint a testületi, gyorsabban lát, gyorsabban cselekszik; ellenben a collegium működése lassú, nehézkes és sok esetben elkésetté, fölöslegessé teszi a jogszolgáltatást. *b)* Az egyes biró eljárása sokkal egyszerübb, tehát sokkal rövidebb és olcsóbb. A szegények épügy megbirják, igénybe vehetik mint a gazdagok. *c)* Az egyes biró folyton saját önképzésére, saját ismereteinek gyarapítására van utalva. Ellenben a kartársainál képzettebb biró, ha középszerü tagokból álló collegiumba vettetik, benne minden emelkedettség megszünik, tétlenségbe sülyed és lehanyatlik azok szinvonalára, kiknek szavazattöbbségével a határozat hozatik. *d)* Az egyes biró nagyobb önérzettel dolgozik s nagyobb lelkiismeretességet fejt ki, mint a testületi, mert tudja, hogy egyedül csak őt terheli a felelősség s csak őt érheti a tisztelet, vagy gyalázat, mely az itéletből származhatik. *e)* A birák többsége még nem biztosíték arra, hogy a fenforgó kérdés helyesen oldatott meg, főleg ha figyelembe veszszük, hogy a törvényszéknél is legtöbb esetben csak egy embernek, igen sokszor az előadónak befolyása dönt. *f)* De pénzügyi szempontból is figyelmet érdemel az egyes birói rendszer, mert több munkát és nagyobb területre kiterjedőleg végez, mint a mi a collegium egyes tagjára esik.

Ellenben a *társas bíróság* védői (Montesquieu, Bordeaux, Feuerbach, Mittermayer, Muratori, Plank, Geib, Völderndorf-Waradein, Sommaruga stb.) következőkép okoskodnak:

a) A függetlenség, alaposság, biztos itélőképesség, sok-

oldalú tapasztalás, tudomány, jog- és törvényismereti tájékozottság csak a társas bíróságnál található föl. Innen van, hogy a törvényszékek biráskodásához sokkal nagyobb a népnél a bizalom, mint az egyes bíróság eljárásához. Egyes személyt nem nehéz megnyerni; — az önkény vagy megvesztegetés itt nagyobb sikerre számíthat, mint a testületnél. *b)* A collegium kiválóbb tagjai jótékony befolyást gyakorolnak a szellemileg kevesebbé képzettekre. A jobbak túlsúlya paralisálja a gyengébbek befolyását; a helyes nézet győzelme elősegíttetik; az indokolatlan határozatok meggátoltatnak. *c)* A társas bíróságok a tudományos gyakorlat gyűlhelyei és a magasabb tekintély képviselői. Az együttélés és együttes működés ébreszti a collegium minden egyes tagjában a dicsvágyat és ösztönt: képzettségét úgy az elmélet mint a gyakorlat terén gyarapítani. *d)* Bentham is elismeri annak szükségét, hogy a biró fontosabb ügyekben másoktól kérjen tanácsot; nem helyesebb-e hát, ha birótársaival tanácskozik. Azt is mondja Beutham, hogy az első bíróság itélete úgy sem végleges. A fél tehát fölebbezhet a másodfokú, vagyis testületi bírósághoz. E szerint ő maga sem veszi komolyan az egyes biró határozatát s ennek hibái, visszaélései ellen ő is a törvényszéknél keres menedéket. De a törvényhozások is azért rendelnek még két testületi bíróságot az egyes biró fölé, mert utóbbi eljárásának elégtelenségét, hiányosságot elismerik. *f)* Montesquieu az egyes birákat basáknak, Feuerbach és Mittermayer az önkény és hatalom eszközeinek nevezi. Valamint nem puszta véletlenség műve az államtörténetek azon jelensége, hogy az egyes bíróság csak zsarnok kormányrendszerek alatt divik; ellenben mívelt és alkotmányos népeknél a collegiumoknak kénytelen a tért átengedni.

Mivel azonban egyszer a gyors, máskor az alapos elintézés a döntő: az esetek körülményeihez képest az egyes bíróság is époly jogosult lehet, mint a törvényszék. Épen azért a tudomány fejtegetései, különös *tekintettel a közvetlen szóbeliségre,* ez idő szerint a birósági szervezetre nézve három irányelvet állítanak föl: *a)* hogy társas bíróságok létezzenek minden fokon; *b)* hogy társas bíróságok mellett az első fokon egyes bíróságok is működjenek; *c)* hogy az egyes birák száma sokkal nagyobb legyen és hatáskörük csak a könnyen tisztába hozható és cse-

kélyebb értéket tárgyazó személyes keresetekre szoríttassék. Innen van, hogy az európai *ujabb törvényhozások* terén, *Angolországon, Dánián, Svéd-* és *Norvégországokon* kívül mindinkább látjuk megerősbülni azon irányt, hogy társas bíróságok állíttassanak föl nemcsak a fölebbviteli, hanem az első fokon is. Azonban *nem kizárólag*, hanem oly megszorítással, hogy ezek mellett szükségképen egyes bíróságok is szerveztessenek az egyszerübb, csekélyebb értékü és oly ügyek számára, melyek gyors elintézést igényelnek s melyeknek társas bírósági ellátása az aránytalan költségek miatt nem volna összeegyeztethető a' felek érdekeivel.

	Törvényszék	*Egyes biró*
Igy *Franczia*országban ez idő szerint van	359	2860
Olaszországban	176	1802
Németországban 1879. október 1-től	170	1827
Különösen pedig:		
Poroszországban	91	1087
Szászországban	7	105
Bajorországban	28	270
Würtembergában	8	64
Ausztriában	66	908
Magyarországban	64	375
Horvátországban	6	40
Oroszországban 1864-i perrend területén	51	1382
Hollandiában	23	106
Belgiumban	26	200
Romániában	32	217
Egyesült északamerikai államok	9	57
Brasiliában	296	1502

Hasonló tapasztalatokra jutunk a *svájczi* kantonokban is. *Zürichben* például van törvényszék 11, egyes bíróság 207, *Bernben* 37, egyes biró 648 stb. *Angol-*, *Svéd-*, *Norvég-* és *Dán*országokban a megyei egyes bíróságok kezelik az első fokú *rendes* törvénykezést és pedig Angliában 60, Irországban 33, Scotiában 34, Norvégiában 109, Svédhonban 411, Dániában 130 egyes biró. — *Spanyolországban* meg nincsenek egyes birák, csak törvényszekek vannak, számuk 49; az apróbb ügyeket a községi előljárók látják el.

Hazánkban a most érintett hármas irányelv már századok óta elfogadtatott; mert nálunk századok óta alkalmaztattak társas bíróságok még a legalsó folyamodásu fokon is. Ilyen

társas bíróságok voltak: a négy kerületi tábla, a megyei, városi és szabad kerületi törvényszékek, az u. n. biráskodó közgyülések, az uri székek, községi bíróságok, bányabíróságok, vásári bíróságok, egyházi törvényszékek. De nem mellőztettek az *egyes* bíróságok sem, pl. az alispánok, szolgabirák, városi főbirák, hadnagyi székek a nemesekre, a földes urak törvényhatósága a parasztokra, *Erdélyben* pedig ezeken kívül a székelyföldi alkirálybirák, dullók, a vidékeken működő alkapitányok és a magyar földön a járási főtisztek.

Megjegyzendő, hogy nemzetünknek soha sem volt bizalma az egyes birákhoz. A király mint legfőbb biró már a legrégibb korban az ország főméltóságaival tanácskozott; a megyei biráskodó közgyülésen részt vett az egész nemesség; a községekben a biró nem egy maga itélt, hanem két előljáró közbenjöttével, a szolgabiró mellett is ott volt az esküdtárs, az alispán mellett pedig a szolgabiró és esküdt alkalmaztatott. Csak ily *korlátok* és személyes *ellenőrzések* mellett volt lehetséges a szolgabiró hatáskörét 3000 forint, az alispánét pedig 200 forinttól kezdve 12,000 frt erejéig kiterjeszteni.

Tudjuk, hogy a *hetvenes* években, illetve 1871-ben a képviselőház által az első fokú bíróságok szervezésének előkészítésére kiküldött *huszonötös bizottság* az egyes birákra akarta fektetni a fősulyt, a testületi biráskodást pedig csak *kivételessé* kivánta tenni. Azt indítványozta, hogy az egyes birák hatásköre 5000 frttig és világos adóssági keresetekben határozatlan összeg erejéig, az *ingatlanokra* nézve pedig 50 holdig kiterjesztessék.

De a közvelmény a mint erről értesült, azonnal fölemelte tiltakozó szavát úgy a politikai mint a szaklapok hasábjain. Az egyes birák hatóságának *rendszerré* emelését az egész sajtó egyhangúlag elitélte. Hasonlóan kárhoztató kijelentéssel nyilatkoztak a *felsőbb* bíróságok is az igazságügyminiszternek ez ügyben hozzájuk intézett kérdéseire. Mindannyian kijelentették, hogy jelen viszonyaink közt az *új birósági szervezet csakis a társas birósági rendszerre alapítható.*

E meggyőződésre különösen a *semmitőszéket* a gyakorlati életből és saját hivatalos működésének tapasztalaiból merített következő fontosabb észleletek vezették: Eltekintve — úgymond —

a két rendszer előnyeitől és hátrányaitól, az egyes birói rendszer kizárólagos, vagy nagyobb mérvű behozatala a legfontosabb érdekek veszélyeztetése nélkül csak oly államokban kisérelhető meg, hol a birónak a kifejlett és állandó törvénykezési gyakorlat, vagy szabatos és kimerítő törvények biztos vezérfonalat nyújtanak. Azonban másként áll ez hazánkban, hol 1848. óta a törvénykezési rendszer folyton változik és a különböző időszakokból származó jogügyek eldönthetése sok oldalu ismereteket, gyakorlati tapasztalást és szakavatottságot igényel s hol épen azért behatóbb megvitatás s eszmecsere nélkül helyes és alapos igazságszolgáltatás alig képzelhető. E viszonyokon a jogszolgáltatás különböző ágaiban czélba vett *reformok* előre láthatólag nem fognak könnyíteni; sőt azok a *mennyiben újabb tanulmányozást* igényelnek, egyelőre még inkább nehezítik a biró állását, kinek a megelőző időszakokból eredő jogügyletek megbirálásánál még hosszabb időn át kell alkalmazni a jövőre hatályon kívül helyezett törvényeket. Minél nagyobbak tehát az igények, melyek a létező viszonyokhoz képest a birói álláshoz kötvék: annál kevesbbé remélhető, hogy az állam rendelkezésére elégséges számban legyenek találhatók teljesen képesített s így gyakorlatilag kellő jártassággal biró olyan egyének, kik az egyes biró feladatának, főleg ha hatásköre szerfölött tágíttatnék, minden irányban megfelelelhessenek.

A mi az igazságügyminiszter azon kérdését illeti, hogy *hazai viszonyaink közt forognak-e fenn s ha igen, mily aggályok a járásbiróságok hatáskörének 5000 frtig és illetve 50 holdig való kiterjesztése ellen: a legfőbb itélőszék* következőkép nyilatkozott: nem véli a súlypontot az egyes biróságokra helyezni azért, mert azon kellékek, melyek itt a gyors és lelkiismeretes igazságszolgáltatásnak föltételét képezik, a mi egyes biráinknál igen gyakran hiányzanak. S habár a társas biróságoknál sem alkalmaztathatnak kivétel nélkül kitünően hivatott egyének: itt azonban a mutatkozó fogyatkozások a tagok támogatása s mintegy kiegészítése által pótoltatnak, sőt idővel egészben elennyésztetnek. — Az egyes biráknál eddigelé tapasztalt gyakorlatlanságot és ennek hátrányait csak fokozottabban fogná hatáskörük kiterjesztése föltüntetni azért, mert ekként törvénykezésünk legfőbb teendője az egyes biróságokra fogva átszállani.

Ugy hogy a nagyobb számú ügyeket a legügyesebb és legszorgalmasabb egyes biró sem volna képes személyesen elintézni; hanem az elintézést kevesebb jártassággal, képzettséggel és gyakorlattal biró segédszemélyzetre volna kénytelen bízni — a nélkül, hogy az egyes birósági intézmény rendszerénél fogva ezen segédszemélyzet munkásságát ellenőrizhetné; mert ezen föladatát időhiány miatt sem teljesíthetné. Ha már most az egyes birák a részükre megállapított szűkebb hatáskörben sem képesek a maguk feladatának megfelelni: semmi esetre sem tételezhető fel, hogy a tágabb hatáskörrel fölruházandó járásbirák a mostaninál sokkal terhesebb s nagyobb munkának eleget tegyenek. A legfőbb itélőszék saját tapasztalásából tudja, *mily hátra vannak jelenleg az egyes bíróságok a törvénykezés terén*; mire eléggé utal azon körülmény is, hogy az *egyes bíróságok határozatai részint alakszerűség hiánya, részint a törvény helytelen alkalmazása folytán, fölebbvitel útján legtöbbnyire megváltoztatnak, vagy megsemmíttetnek.* Az egyes birák hatáskörének kelletén túl való kiterjesztése még azon hátrányt is eredményezné, hogy elvonná az egyes birákat a népet közvetlenül érintő kisebb polgári peres ügyek elintézésétől, vagy szellemi és physikai erők hiánya miatt felszaporítaná a fontosabb, különösen pedig a telekkönyvi ügyek elintézetlen halmazát. Nem tartja végre az egyes birák hatáskörének kiterjesztését ez idő szerint czélszerünek még azért sem, mert **homlokegyenest ellenkezik ez az életbeléptetni szándékolt közvetlen szóbeli eljárás alapelveivel,** melyek az egyes birói hatáskörnek inkább megszorítását, mint kitágítását követelik.

Hasonló értelemben nyilatkozott mind két *királyi tábla*, s egy külön jelentésben a budapesti *kir. tábla elnöke* is. (Bizotts. jegyzők.)

Én az egyes birák hatáskörét nem terjeszteném ki jobban e jelenleginél. De a jelenlegit meghagynám, mert azok többnyire sürgős természetű pörök, melyek gyors s lehetőleg egyszerű elintézést kivánnak és azoknak járásbiróságaink már ugyis gyakorlatában vannak. Csak az ilyen könnyebb ügyeket lehet a *feleknek* előiratok nélkül is egyszeri szóbeli előadás által kimeríteni, a *bírónak* pedig egyszeri hallás után is helyesen és jól felfogni. Midőn azonban a peres kérdés több és pedig talán

egymással ellenkezésben lenni látszó tényeken alapul s még az ily tények is csak kifogás alá eshető okmányok, vagy tanuk által igazolhatók s ezen okoknál, vagy talán a peres feleknek nagyobb számánál fogva a peres ügy bonyolódottabb: ily esetekben a törvényszék eljárása sokkal czélszerűbb. Mert itt az ügyfeleknek inkább leend idejük és alkalmuk a vitás kérdéseket megállapítani, a köztük fennforgó kölcsönös jogviszonyt meghatározni, állításaikat és kifogásaikat kellőleg igazolni, mint az előiratokkal elő nem készített és legtöbbször csak rögtönzött szóbeli előadásoknál.

De nem terjeszteném ki, mint az egyik újabb perjogi javaslatunk szerint szándékoltatik, az egyes birák hatáskörét különösen a *birtokperekre*; mint a melyek a fenforogható ténykörülmények, illetve bizonyítékok nagy mennyisége és szövevényessége miatt nem alkalmasok arra, hogy a sommás eljárás szabályai szerint gyorsan megvitatva és *ügyvédi közbenjárás* nélkül is kielégítőleg elintéztethetnének. Ha a birtokperek is — ámbár az 500 frt tárgyi érték szem előtt tartásával — az egyes birák elé utasíttatnak: akkor alig létezik elég ok arra, hogy a peres ügyek, legalább tekintettel az értékre, az egyes és társas bíróságok közt megosztassanak; nincs elég ok arra, hogy azon ügyek, melyeknek értéke az 500 frtot meghaladja, csupán ezen többlet miatt a társas bíróságokhoz utasíttassanak.

A járásbíróságok feladata minden körülmények közt gyors és lehetőleg egyszerű elintézése a sürgősebb ügyeknek. Ha tehát a *birtokperek* a törvényszékektől elvonatván a járásbíróságokhoz útasíttatnának: ez által épen azon sürgősebb ügyek elintézése fogna hátrányt szenvedni, melyeknek ellátására az egyes bíróságok kiválólag hivatva vannak.

III.

Kivételes bíróságok.

(Polgári esküdtszék, kereskedelmi törvényszék, házassági bíróság, választott bíróság, községi bíróság.)

A birói szervezetnek egyik fő kelléke, hogy a biráskodást jog- és törvénytudományi ismerettel biró, képesített és kineve-

zett személyek függetlenül és felelősség mellett gyakorolják. Ehez képest laicus elemek ott helyt nem foghatnak.

Ez okból a *polgári ügyekben* határozottan ellene vagyok az *esküdtszéknek* (civil-jury), mely a kisajátítási ügyekben egész a legujabb időkig nálunk is alkalmaztatott. Sőt ha az esküdtszék lényege abban áll, hogy tagjai választatnak, nem szükségképen jogvégzettek és ítéleteiket indokolni nem kötelesek: *ily értelemben* feltaláljuk a polgári esküdtszéket nálunk is 1848 előtt mindazon perekben, melyek a megyetörvényszék elé tartoztak. A megyetörvényszéken csak az elnöklő alispánnak kellett törvénytudónak lenni, de a jelenlevő *táblabirák*, kik választattak, ezen föltét alól fölszabadíttattak; részvétük főképen csak a ténykérdésre szorítkozott, a jogszabályt, illetve a vonatkozó törvényt az alispán határozta meg s a hozott itélet nem indokoltatott. Az indokolási kötelezettséget először az 1836: 16. tcz. mondotta ki, de csak a *polgári* perekben. Míg a *bűnvádiakban* ezt csak az 1840: 12. tcz. követelte meg. De az indokolásra azelőtt nem is volt szükség, mert nem csupán a tárgyalás, vagy előadás történt *nyilvánosan*, hanem az itélethozatalt megelőző *tanácskozás, vélemény nyilvánítás* és *szavazás* is. A hozandó itélet iránti véleményekből tehát láthatták a felek és tudhatta a közönség, mily okoknál fogva s hogyan képződik az itélet. — Különben pedig az esküdtszék ez idő szerint a miveltebb államok közül még csak *Portugalliában*, *Anglia-* és *Észak-Amerikában* van elfogadva. A többi államokban általános a meggyőződés, hogy az esküdtszék polgári ügyekben nem alkalmazható. *Francziaországban* nemcsak Mirabeau, hanem utóbbi nyilatkozatában még Robespierre is ellene szavazott; hasonló sors érte ez intézményt 1793-ban, 1848-ban és 1880-ban. Magában *Angliában* ennek két legnagyobb jogásza Blakstone és Bentham, szintén ellene nyilatkoztak a civiljurynek.(Laferriére: Histoire des principes des institutions pendent le revolution française. 1851. l. 52.) Valamint elkárhoztatják azt polgári ügyekben Montesquieu, Mayer (Origines des institutions judiciaires. II. c. 21.), Bordeaux (Philosophie de la procedure civil. 1857. 279. l.) és Mittermayer. Sőt *Angolországban* is jelenleg a perjogi reformtörekvések odairányulnak, hogy a polgári eljárásból az esküdtszék fokozatosan és teljesen kiküszöböltessék

(Herbert Broom: *Times* 1883. évi deczember 22. s következő számaiban közölt czikkei).

A helyes birósági szervezettel azt sem tartom megegyeztethetőnek, hogy *kereskedelmi és váltóügyekben* a jogászbirák mellett — ámbár csekélyebb számban — kereskedőket is alkalmazzanak. A vegyesen összeállított, vagy a külön kereskedelmi biróságok mellett nem harczolnak többé azon okok, melyek azok keletkezését indokolták. Ma már a kereskedők nem állnak a helyi, illetve földesuri hatóság alatt. — Avagy ha a kereskedelmi perek *első fokú* elintézésében a kereskedelmi elem jogosult és annak befolyás engedtetik, hasonlóan jogosult s ép oly arányu befolyás engedendő részére a *fölebbviteli* biróságoknál is. Vagy itéljenek jogász és kereskedő birák együttesen a *fölebbezés kizárásával*, vagy mellőztessenek az utóbbiak az első fokon is, mint mellőzvék a második és harmadik fokon; vagy alakittassanak a fölebbviteli biróságok is akkép, mint a törvényszékek: *vegyes elemekből*. 1870 előtt a törvényhozás következetesebb volt. Mert a fölebbezés a váltó és kereskedelmi törvényszéktől szintén önálló és külön szakbirósághoz a *váltó feltörvényszékhez* történt. Míg ellenben most az csak a rendes fölebbviteli törvényszékhez intézhető. — Igy tehát a mint most van, a kereskedelmi törvényszék szervezete nem maradhat. Ki kell onnan zárni a kereskedelmi elemet, a minthogy az idegen elem ki van zárva a mezőgazdasági, erdészeti, bánya-, gyáripart tárgyazó, vagy egyéb foglalkozásból eredő perekben is. Miért épen csak a kereskedőknek adni *kiváltságot* arra nézve, hogy kereskedőtársaik ügyeinek elintézésében részt vehessenek? Hiszen, ha a kereskedelmi viszonyok és szokások ismerete e perben nélkülözhetlen: ilyen kivételes esetekben a biró *kereskedelmi szakértőket* hallgathat ki, mi a kereskedelmi ülnök hiányát nemcsak pótolja, de sőt az itélet alapossságát inkább előmozdítja, a mennyiben azok véleményét jogászilag alkalmazhatja. — Különben is az élénkebb forgalommal biró városokban Budapesten, Szegeden, Temesvárott stb. úgyis képződnek és alakulnak *állandó választott birósági* (tőzsdebirósági, vidéki termény- és gabonacsarnokok), melyek szintén képesek pótolni, a mennyiben szükséges, a kereskedelmi szavazó ülnökök hiányát. Vagy biráknak, vagy szakértőknek tekinten-

dők a kereskedelmi ülnökök. Helyesen mondja Ökröss, hogy mint *szakértőknek* nincs helyük és szavazatuk a birák közt; mint birák pedig nem birnak azon kellékekkel, melyeket az 1869: 4. tcz. a birói hatalom gyakorlására nézve kiván.

Nem vélem jövőre nézve fenntarthatónak a *külön házassági bíróságokat* sem, milyenek *a)* Magyarországban: a római és görög katholikus egyház *szentszékei*, a görög keleti egyház *püspöki* székei (consistorium). *b)* Erdélyben: a most említetteken kívül a reformatus és unitáriusokra nézve a *kerületi zsinatok* (synodus), a lutheránosokra nézve pedig: a *kerületi káptalanok* (capitolum). A külön házassági bíróságok ma már nem egyeztethetők össze a jelenkor kivánalmaival. Ez okból nálunk már 1868-ban a polgári törvénykezési rendtartásnak képviselőházi tárgyalása alkalmával oda érett a kérdés, hogy midőn Geduli superintendens indítványozta, hogy az evangelikusok váló pörei saját egyházi törvényszékeikhez tétessenek át, ezen indítványa még saját hitsorsosainál sem talált támogatásra. 1868-ban csakis Deák Ferencz javaslatára maradt az fenn — még a katholikusoknál is; a *tridenti zsinat* 24. ülés 12 canonja azt mondván, hogy: si qui dixerit causas matrimoniales non spectare ad judices ecclesiasticos: anathema sit.

Ellenben jövőre is fenntartandónak vélem a *választott bíróságot*, — de csak ha *kölcsönös szerződésen* alapul az. Ha valaki érvényesen szerződhetik, jogai és kötelezettségei fölött szabadon rendelkezhetik és ha a jogügyletből eredő vitás kérdések iránt alávetheti magát illetéktelen bíróságnak is: nincs ok, miért ne bizhatná peres ügyeinek ellátását *bizalmi férfiakra*. A választott bíróság tehát *jogosult*, de *czélszerű* is; mert eljárása egyszerűbb, gyorsabb és olcsóbb, itélete a felekre nézve megnyugtatóbb mindazon ügyekben, melyeknek alapos elbirálásához a személyes viszonyok behatóbb ismerete és a méltányosságnak a merev joggal való összeegyeztetése válik szükségessé. Az oly törvény, mely nem engedné meg a választott bíróság kikötését: a felek szabad rendelkezési szabadságát akadályozná. Ezen választott bíróságok rendszeréhez tartozik: a *tőzsdebíróság*, a *családi tanács* és az *iparbizottság* stb., a melyek tehát szintén fenntartandók.

Itt nem lehet szó a kiváltságos bíróságokról, milyen ez idő

szerint a *főudvarnagyi hivatal* az uralkodóház tagjai és a területkivüliséget élvezők személyes ügyeiben és keleten a *consulátusok* az osztrák magyar alattvalók védelme végett. *Ezekről* itt azért nem lehet szó, mivel ezek nem tartoznak a magyar törvényhozás belügyi hatáskörébe sem. —Valamint nem érintem itt a *községi birákat* sem, mivel ezek még kívül állanak a birói szervezet körén; a mennyiben sem a felelősségi törvények, sem a bíróságok fegyelmi hatósága alá nem vonhatók. Igaz, hogy a mi a kisebb polgári peres ügyek azon részét illeti, mely a községi előljárók hatáskörébe van utasítva, ezekre nézve 1877-ben *visszaesés* történt. Mintegy visszatértünk azon már 1869-ben *meghaladottnak* hitt álláspontho z, hol a törvénykezés *egy kézben* volt a közigazgatással, s hol a biráskodás nem az állami, hanem az *önkormányzási hatóság* hatáskörébe tartozott; mintegy visszajutottunk azon elmult korba, midőn a jogszolgáltatást a nép választott tisztviselői gyakorolták. — De az is igaz, hogy ez a visszaesési vád csak első folyamodásban áll, mert *fölebbezés* esetén még az ily ügyek is a *rendes bíróság*: t. i. a jog és törvénytudományi ismerettel biró járásbiróság által intéztetnek el. Távol legyen tőlem azt akarni, hogy e visszaesés maradandó legyen. Mindamellett legalább egyelőre az ilyen apró ügyeket *20 frt* erejéig meghagynám jelen állapotban. Az ily ügyek ugyanis nem türik meg a formaszerű tárgyalást, mert különben a perköltségek tulhaladnák a per tárgyi értékét és mert a községi biró folyton a nép körében élvén és a pörlekedők viszonyait közvetlen szemlélet alapján ismervén, ezeket, ha peressé válnak, természetes eszével, józan felfogása és tapintatásával ő is ép oly helyesen és alaposan elintézheti, mint a mily helyesen és alaposan eljárhatnak más ügyekben a tőzsdebíróságok. Ez okból láttatják a községi biráskodás előnyeit már az 1836: 9., 20. tcz., 1840: 9. tcz.

IV.

A birói szervezet kiegészítése.

(Telekkönyvi, hagyatéki és önálló végrehajtói hatóság.)

A birói szervezet *kiegészítéséhez* tartozik: hogy a törvényszékektől a *telekkönyvi* s ugyanazoktól és a járás-

bíróságoktól a *hagyatéki* ügyek elvétessenek. Az előbbiek a *járásbíróságokra*, utóbbiak pedig a kir. *közjegyzőkre* bizattassanak.

Általánossá lett ugyan a meggyőződés, hogy a telekkönyvi ügyeknek a törvényszékek általi ellátása sem czélszerű, sem szükséges. Nem czélszerű, mert a telekkönyvi ügyek már természetüknél fogva gyors elintézést igényelnek s a jó eredmény legtöbbször azoknak rögtöni teljesítésétől függ; — ez pedig a társas bíróságnál a rendszerben rejlő lassúság és nehézkes kezelés miatt nem igen várható. De nem is szükséges, mert az elintézés érdemét illetőleg az egyes bíróságnál nagyobb biztosítékot alig nyujt. Minden ülésben oly nagy számban levén az előadandó telekkönyvi ügyek, hogy elintézésük helyes voltáról — az okiratnak a telekkönyvvel való részletes összehasonlítása által — meggyőződni az elnöknek és birótársnak alig marad ideje és módja; ezért, mint a tapasztalat bizonyítja, legtöbbször kénytelenek az előadmány valódiságában megnyugodni és a felelősséget a szerint magukra vállalni. A telekkönyvi eljárást tehát mindenütt az egyes bíróságokra kellene ruházni, a mi általában kivihető, mihelyt a telekkönyvi eljárás körébe csak *perenkívüli ügyek* és szorosan vett telekkönyvi teendők soroztatnak. Ilyképen a telekkönyvek az érdekelt feleknek közvetlen közelébe esnének, könnyebben lennének hozzáférhetők, megtekinthetők s ezáltal az okiratok kiállítási költségeivel, bélyeg- és százalékdijjal különben is sulyosan terhelt népnek ólcsobba kerülne a kölcsön, a hitel és tulajdon biztosítása, a bekeblezés, előjegyzés, följegyzés.

A *hagyatéki* eljárás is *perenkívüli* s ép oly kevéssé kiván birói megitélést mint a közjegyzőkre bizott és némileg rokon tárgyu hitelesítések és tanusítások. Csak az utolsó stadium képez *kivételt*, midőn vagy átadandó lesz az örökség, vagy perre utasítandók az érdekeltek. — Mennyi közeg s ezek közt különösen a bíróság mily részletesen és sokoldalúlag foglalkozik jelenleg a perenkívüli eljárás e fajával. S mégis e bíróság alig tesz mást, mint *közvetít:* politikai közegek, közjegyzők, gyámhatóság és illetékszabási hivatal közt; vagy maga készíti az osztályt, végzi az erre vonatkozó tárgyalásokat, mi által a peres ügyek elintézése szenved. Mindezeket a kir. közjegyzők megbizhatólag végezhetnék, ná-

lunk is ép úgy, mint másutt, hol az egyes bíróhoz beosztott közjegyző látja el a perenkívüli teendőket.

Ugyancsak a birói szervezettel áll kapcsolatban a *végrehajtók intézménye* is. Az ujabbkori tudományos fejtegetések megállapították, hogy biráskodás és végrehajtás két különböző dolog. Amaz peres, ez inkább peren kívüli. Azért is két eltérő rendszer keletkezett. Az egyik, a *régi*, azon elvet követi, hogy judex cognitionis est etiam judex executionis. A másik, az *ujabb*, ellenben a végrehajtást a bíróságtól elkülönzött önálló végrehajtókra kivánja bizni, hogy ezáltal is mindinkább előmozdittassék a birói hatáskör tisztasága, az igazságszolgáltatás gyorsasága és olcsósága; a mi onnan ered, hogy a bíróság nem halmoztatik el oly dolgokkal, melyek hivatásához tulajdonképen nem is tartoznak. Épen azért a végrehajtók intézménye *Francziaország* példájára több európai államban elfogadtatott. Tetemes előnyül szolgál, hogy ezen végrehajtók egészen önállók; úgy hogy a felek végrehajtás végett egyenesen hozzájuk fordulhatnak a nélkül, hogy arra előlegesen birói engedély kivántatnék. A mi a kellő tekintély emelésére nagy befolyással bir.

A kir. közjegyzőkről, végrehajtókról és ügyvédekről már vannak törvényeink. De ezek *átvizsgálása* a közvetlen szóbeliség behozatalát megelőzőleg, okvetlen szükséges. Különösen óhajtandó, hogy czélszerű biztositékok mellett ne csak a végrehajtók, hanem a közjegyzők hatásköre is tágíttassék, a közjegyzők száma pedig szaporíttassék. Ez által azok közremüködése hozzáférhetőbb, az intézmény hatása pedig úgy a szorosan vett birói teendők, — mint a perek számának kevesbítésében érezhetőbbé válik.

V.

Fölöttes bíróságok.

Hazánkban a birósági fokozat szükséges volta korán felismertetett. A legrégibb időben maga a király, illetve a kir. itélőszék (curia, rex cum suis prinpicipibus) volt a fölebbviteli bíróság, azonban legtöbbször csak a *nemes* emberek ügyeiben. A kir. itélőszék rendszerint a kir. székvárosban (Esztergom, Visegrád, Fehérvár, Buda, Nagyvárad, Sárospatak, Robert Ká-

roly alatt egy ideig Temesvárott) működött, de mint *vándorbiróság* a nádor vagy országbiró elnöklete alatt, az ország különböző vidékein is eljárhatott az *előre kihirdetett helyen és időben* — az egybegyült országlakosok jelenlétében. Az előtt t. i. nálunk is, ép úgy mint *Angliában*, a vándorbiróságok (repülő törvényszékek, forum volans) rendszere divott, mely szerint nem a felek keresték föl a birót, mint most, hanem a biró a feleket. Ilyen volt a *nyolczados törvényszék* (judicium octavale) biráskodása is a kir. Curia ujjászervezése előtt 1723-ig, a mennyiben évnegyedenként az ország különböző kerületeiben és városaiban tartotta üléseit (1481 : 13. tcz.). A 1291. évi törvényhozás pedig azt rendeli, hogy ha a nádor biráskodás végett *körútat* tesz az országban, vele együtt minden megyében négy *választott* biró és a főispán itéljen, de nem falvakban vagy városokban, hanem a *külterületen*, a *mezőn* tábort ütve. S a felek megjelenését oly helyre kellett kitűzni, hogy az út oda sem háború, sem vízáradás által elzárva ne legyen. (Hk. II: 59., 65., 82.; 1681 : 32., 1723 : 24.)

A *kir. városokra* nézve majd a tárnokmester képezte a fölebbviteli hatóságot, majd a *személynök*, mint a király birói hatalmának képviselője, majd pedig azon másik város, melynek szabadságával felruháztatott. Van példa rá, hogy hazai városaink *külföldi* városokhoz fölebbeztek, így pl. a szepesi városok *Magdeburgba*, Zsolna város *Teschenben*. Az pedig még a közelmult időkben is szokásban volt, hogy fölebbviteli hatóságként is ugyanazon egy bíróság járt el; csakhogy midőn saját határozatát kellett fölülvizsgálni, több tagból állíttatott össze. Ezt tapasztaljuk különösen akkor, midőn a városi főbiró, vagy az alispáni bíróság itélete ellen történt a fölebbezés a városi tanácshoz, illetve a megyei törvényszékhez, hol szintén a főbiró, illetve alispán elnökösködött. Ekkor ugyanis még nem volt a bíróra nézve érdekeltségi eset és kizárási ok a fölebbviteli bíróságoknál azon körülmény, hogy ugyanazon ügy eldöntésében már az alantas bíróságnál részt vett.

Az ujabb törvényhozások közül hasonló rendszerre találunk a *hannoverai* és *würtembergi* perrendekben, hol a törvényszékek *kisebb* tanácsa által hozott itélet ellen a fölebbvitel ugyanazon, vagy más hasonfokú törvényszék *nagyobb* tanácsához történik.

Képzelhető olyan rendszer is, mely az ujabb eljárást külön választja a határozattól; *amazt* ismét az eddig eljáró bíróra bizza és csupán emezt, vagyis a *határozathozatalt* ruházza *más* bíróságra. Avagy oly rendszer is, mely szerint úgy az ujabb eljárás, mint a határozat *ugyanazon* bíróságra bizatik, melynek határozata sérelmet okozott, — azon különbséggel, hogy az ujabb eljárás és határozatnál *egészen más tanács* működnék — vagy ugyanannyi, vagy több tagból összeállítva, mint a mennyi az első határozatnál jelen volt. Némelyek szerint ez intézkedés minden magasabb birói fokozatot fölöslegessé tenne.

Egyedül *Francziaországban* vezettek az u. n. reformeszmék a birói fokozat czélszerűségének rendszeres megtámadásához, melyet csak elősegítettek a minden hierarchicus állapotot ellenző democraticus tanok. Ezek utóhangjai *Magyarországra* is kihatottak, mint azt az 1874. évi magyar jogászgyülés évkönyve bizonyítja. Francziaországban Beranger volt az első, ki 1835-ben az akadémiában tudományosan is indokolta a fölöttes bíróságok eltörlését. *Németországban* ezen igen érdekes kérdés eddigelé csak kevessé képezi a tudományos megvitatás tárgyát.

Mindamellett daczára minden ellenkező érveléseknek, a *fokozatos fölebbviteli bíróság* nyomatékkal bir, nemcsak azért, mert ugyanazon ügyet más egyének teszik ujolagos vizsgálat tárgyává, hanem azért is, mert ezen vizsgálat oly egyének által eszközöltetik, kik elméleti és gyakorlati képzettség tekintetében szélesebb látkörrel birnak. A jogszolgáltatás ép úgy, mint maga az igazság is, csak nyer az által, ha ismét vita tárgyává tétetik; hasonlítván a fölebbvitel sok esetben a *számtani* próbához, mely nagyobb biztonság kedveért alkalmaztatik ott, hol attól tartanak, hogy a számadásba tévedés csuszott. Ha tévedés nem találtatik és a fölebbviteli biró ugyanazon eredményre jut, mint az első: annál jobb, előnyösebb és igazságosabb a jogszolgáltatás.

Az első fokú bíróságok mindenütt *alá vannak rendelve* a fölebbvitelniek, a törvényszék a kir. táblának, s ez a királyi curiának. Kivételt találunk a *vegyes folyamodás* intézményénél, hol ugyanazon bíróság majd mint első, majd mint felettes hatóság jár el. Ellentéte a *tiszta folyamodás*, melynél fogva minden bíróság kizárólag vagy csak mint az első, vagy csak mint másodfokú birói hatóság gyakorolja a jogszolgáltatást.

A vegyes bíróságot törvénykezési rendtartásunk teljesen mellőzte, mert veszélyesnek hitte az akkori (1868-ban) még szervezetlen *köztörvényhatósági* bíróságokat másodfokú hatósági joggal felruházni; azután pedig, mert azt szükségtelennek is tartotta, *irásbeli* eljárásnál, a hol a felek jelenléte kizáratik és a felső biró az ügyet ép ugyanazon peranyag szerint birálja el, mely az alsóbb biró rendelkezésére állott.

Másként áll a dolog a *közvetlen szóbeli eljárás mellett.* Itt a járásbirák által elintézett ügyeket másodfokú biráskodás végett azon kir. törvényszékre kell ruházni, melynek területén székelnek, s a mely különben szintén első fokú bíróság. Mert a szóbeli rendszer mellett a másodfokú eljárás is közvetlen levén, aránytalan költséggel és időveszteséssel járna, ha a felek a *csekélyebb értékü és gyorsabb eljárást igénylő* ügyekben a távolabb eső kir. táblához utasíttatnának. *Most* a fölebbezési eljárás nem egyéb, mint az első fokon előkészített ügyiratok fölülvizsgálata. De a *szóbeliség* szerint a másodbiróság épügy megy végig az ügy minden mozzanatán, az idézéstől kezdve a tárgyalás befejeztéig, mint az első; miből természetesen következik, hogy itt az eljárás több időt vesz igénybe, mint egyszerű előterjesztése a periratok rövid kivonatának, és véleményezése a fölebbezett itéletnek. A teendők száma tehát különben a még költségesebb kir. táblák szaporítását tenné szükségessé.

Megjegyeztetvén, hogy már a régi birói szervezetben is többször találkozunk ilyen *vegyes bíróságokkal* és pedig nem kevésbbé az alantas, mint a fölöttes törvényszéknél, p. o. a *kir. táblán,* mely a fontosabb ügyekben mint első fokú, a többiekben pedig mint felfolyamodási bíróság itélt. — A kisebb polgári peres ügyekre vonatkozó törvény ujolag hatályba léptetvén a vegyes bíróságokat: ilyenekül a községi és békebirói eljárás ellen a kir. járásbíróságot és törvényszéket jelöli meg, a melyek pedig különben tulnyomólag első fokú bíróságok.

VI.

Királyi táblák.

A birósági fokozatok száma sem a *római,* sem az *egyházi* jogban nem volt meghatározva. Mindkét jog szerint annyiszor

lehetett fölebbvitellel élni, a hány magasabb birói közeg létezett. Ép oly kevesbbé találunk határozott intézkedéseket a közönséges *német jogban*. Míg ellenben hazai jogunk a birói fokozatok szabályozásánál *túlnyomólag*, tehát kevés eltéréssel már előbb is a *kettős* fölebbviteli rendszerhez ragaszkodott.

Arra nézve, hogy a kettős felebbviteli rendszer maradjon-e, vagy csak egyetlen magasabb testület, mint *legfőbb bíróság* gyakorolja a döntő jogszolgáltatást: ezen kérdés tekintetében a szóbeli eljárás mellett három táborra oszolnak a szakférfiak. Vannak, kik a másodbiróság hatáskörét csupán a jogkérdésre akarják szorítani és meg nem engedik, hogy az első forumon eldöntött ügyek másodbirósságilag egész terjedelemben, vagyis úgy a tény, mint a jogkérdésben birálat alá vétessenek. Vannak ismét, kik épen az elmélet és gyakorlat szempontjából követelik, hogy a másodbiróság mind a jog, mind a ténykérdést felülvizsgálhassa és elhatározhassa. Vannak végre, kik e két felfogás között középútat követve, a járásbiró határozata fölött teljes fölebbezést, a törvényszék határozata ellen pedig csupán a jogkérdésre szorítkozó felülvizsgálati jogot engednek. S ezt azzal indokolják, hogy a teljes fölebbezés gyakorlati kivitelét az egyes biró itélete ellen könnyűnek, de a társas biróság itélete ellen nehézkesnek tartják — a fölöttes biróság távol fekvő székhelye miatt. De meg az egyes biró határozata a ténykérdésben, mint állítják, nem ad oly megnyugvást, mint a melyet a társas bíróságoknál találhatunk.

A mi engem illet, én *jövőre* is fentartani kivánnám a kettős fölebbviteli rendszert, nem csupán gyakorlati okoknál fogva, hanem különösen a közbenső bíróságokra és arra való tekintetből, mert népünk már szokva van a kir. táblát, főleg pedig a Curiát úgy tekinteni, mint a honnét egyedül várhatja ügyének igazságos eldöntését. Jövőre is fenntartani kivánnám a kettős fölebbviteli rendszert, azonban mégis csak oly értelemben, hogy csupán a másodbiróság hatásköre terjesztessék ki a *tény- és jogkérdésre*, illetve az első biróság egész tevékenységének ellenőrzésére. Míg ellenben a harmadbiróság egyedül a *jogkérdésnek* és pedig úgy az *anyagi*, mint az *alaki jog* kérdésének felülvizsgálatára szoríttatnék. A jog- és ténykérdés elbirálására tehát tulajdonképen csak két forum

lenne, a harmadfokú bíróság pedig a tényállást a másodfokú bíróság megállapítása szerint változatlanul elfogadni tartoznék.

Az új bírósági szervezet a vegyes *folyamodás*, illetve a vegyes bírósági fokozat alkalmazása mellett a másodbíróságképen működő királyi tábla *felosztását* is követeli. Az igazságügyminiszter akkor, midőn 1868-ban a jelenlegi törvénykezési rendtartás készült, javaslatba hozta a másodbíróságnak kerületek és székhelyek szerinti felosztását. Nyolcz másodbíróságot indítványozott, kivánatosnak látván, hogy az *ügyrend* a bíráknak egy testületben nagy számmal való tömegesítése által kezelhetlenné ne váljék; kivánatosnak a *felek érdekében*, hogy a másodbíróság a hon összes lakóinak hozzáférhetőbbé tétessék; kivánatosnak végre azért is, hogy majd ha a *szóbeliség és nyilvánosság rendszerén* egy új törvénykezési rendtartás fog nálunk is érvényre emelkedni, az kész keretet leljen a fölebbviteli bíróságok szervezetében. Az országgyűlés jogügyi bizottsága azonban akkor még nem tartotta e kérdést annyira égetőnek, melyet minden áron rögtönözve megoldani kelljen. Más részről pedig a jogszolgáltatásnak annyira kivánatos egységét látta veszélyeztetve a kir. itélő tábla felosztásában.

Az igazságügyminiszter által indítványozott *nyolczas* szám épen nem nagy szám azon másodbíróságokkal szemben, melyek különösen 1848 előtt működtek: Ilyenek voltak: *a) Magyarországban* a jászkún hármas kerületi törvényszék, hajdúkerületi törvényszék, a 16 szepesi város kerületi törvényszéke, a hét szövetséges bányaváros törvényszéke, az egyházi főurak octávás törvényszéke, a fiumei és buccarri kerület törvényszéke, a tárnoki szék, személynöki szék, a *pesti kir. itélő tábla*, és az u. n. táblai perekben a hétszemélyes tábla. *b) Erdélyben* a beszterczei kerületi törvényszék, a kir. kincstári szék, a *magyar* és *székely* földön a marosvásárhelyi kir. itélő tábla, a szász földön pedig a széki, vagy kerületi tanács és a szász nemzet egyeteme. — Nem is említve, hogy a mezei rendőri és egyéb *sommás* ügyekben a *tekintélyes számu* uri székek, szolgabirói hivatalok, városi és megyei törvényszékek is fölebbvitel folytán mint másodbíróságok működtek. Csoda-e tehát, ha a jelenlegi *két* kir. tábla túl van halmozva munkával? Mikor jelenleg kettő-

jüknek kell elintézni azon ügyeket, melyeket az előtt 18 *rendes* és ugyan annyi *kivételes* másodbiróság végzett a hány uri szék, szolgabirói hivatal, városi és megyei törvényszék a két testvérházában létezett!

Érdekesség szempontjából fölemlítem itt azon nyilatkozatokat, melyek 1861-ben az országbirói értekezleten a királyi táblának, mint *vegyes bíróságnak* visszaállítására nézve történtek. Fábinyi Teofil, a jelenlegi igazságügyminiszter, mint már akkor is a szabadelvű reformeszmék hive, eképen szólott: A törvény előtti jogegyenlőség elvével alig lehet megegyeztetni, hogy a királyi tábla előtt, *úgy mint első bíróság előtt*, perek folyhassanak. Mert az odatartozott pereknek legnagyobb része a városi hatóság alá tartozó egyének ellen, a városi tanács előtt folyt és ezekre nézve más bíróságot, mint a mely volt, elrendelni nem lehet és miután e szerint az osztályok különbsége határozott a kir. tábla illetősége, mint első bíróság iránt, azt, mint ilyent megtartani — a törvény előtti jogegyenlőséggel nem egyezik meg. Zádor György pedig, kit én, mint a ki juratus koromban többször jelen voltam a hétszemélyes tábla teljes ülésein, kit én, mondom, Magyarország legjobb emlékező tehetségű, legélesebb eszű, itélőtehetségű és leglankadhatatlanabb figyelmű hétszemélynökének ismertem, kinek szava épen azért majd minden perben döntött, eképen szólott: Ha arról volna szó, hogy újból alakítsuk a bíróságokat, akkor nem volna nehézségem azok iránt, mik itt felhozattak. Hanem úgy vélem, hogy *feladatunk csupán a mennyire lehetséges a régi bíróságokat visszaállítani előbbi activitásukba.* Azon institutumok, mik itt felszámláltattak, első folyamodásban a kir. táblához tartoztak, *ámbár legnagyobb részben már elavultak*, de mégis fennáll a törvény rendelkezése. Annál fogva azt vélném, hogy mondassék ki a szerkezetben, hogy *a kir. táblának első bírósági teendője fönmarad, mennyiben ezen hatósága a törvény által megszüntetve nincsen.* — És szavazata itt, az országbirói értekezleten is, döntött. Daczára Horváth Boldizsár következő fontos érveléseinek: Nem osztom — úgymond — azon véleményt, hogy a kir. tábla biráskodása *mint első folyamodású bíróságé* fönmaradjon. Nem is feküdnék az az ország lakosai kényelmének érdekében, hogy a legnevezetesebb pereket csupán itt

Pesten kezdhessék meg. Attól sem lehet tartani, hogy a kir. tábla első fokú biráskodásának megszüntetése recensust fogna okozni a megyékben, mert ezen intézkedés által a megyék autonomiájának jogköre még inkább tágulni fog. Fonák eljárásnak tartanám, ha a legfontosabb perek a kir. tábla előtt kezdődvén, csak a hétszemélyes táblára mehetnének fölebb, míg az aprólékos szóbeli perek három instántián mennek keresztül. (Orsz. Érs. II. 414.)

A külföldi államokban következőleg áll a másodbíróságok száma: *Franciaországban* 26 (20,352 kilom. és 1.388,574 lakosra kiterjedő hatáskörrel); *Belgiumban* 3 (9819 kilom. és 1.661,464 lakos); *Hollandiában* 5 (6566 kilom., 734,658 lak.); *Angliában* 1 (152,063 km., 23.944,459 l.); az egyesült *északamerikai* államokban 1 (9.337,939 km., 38.950,000 l.); *Spanyolországban* 15 (33,797 kilom., 1.122,333 lak.); *Braziliában* 11 (760,735 km., 1.070,909 l.); *Oroszországban* 1864. évi perjog területén 6 (375,525 km., 7.980,782 lak., 7.980,782 lak.); *Romániában* 4 (30,243 kilom., 1.125,000 lak.); *Olaszországban* 20 (15,374 km., 1.340,058 l.); *Németországban* 28 (19,307 km., 1.466,454 l.); *Ausztriában* 9 (33,155 km., 2.246,392 l.); *Magyarországban* 2 (140,195 km., 6.614,675 lak.). Az absolut korszakban hét másodbíróság működött, u. n. a budapesti, pozsonyi, soproni, kassai, nagyváradi, temesvári és nagyszebeni; ezeken kívül Horvátországban volt még egy és a határőrvidéken is egy másodbíróság.

VII.

A királyi curia.

A jogbiztonság előidézésére és szilárdítására még nem elég azon körülmény, hogy a törvényhozó megalkotja és kihirdeti a töryvényt. Arról is kell gondoskodni, hogy az a bíróságok által megtartassék, helyesen és lehetőleg egyöntetüen alkalmaztassék. Az pedig csak az által eszközöltetik, ha létezik egy *legfőbb bíróság*, melynek hivatása a törvények és itéletek közti folytonos összhangzást fentartani és ezen összhangzat felett őrködni.

Ezen *legfőbb bíróságra* vonatkozólag két különböző módozatot találunk. Az egyik több közeget állít föl, a másik ellen-

ben csak egy közegre bizza a harmadfokú perorvoslatok elintézését. Ezen két módozat közül nálunk mindegyik alkalmaztatott. Ilyen legfőbb bíróságok voltak az elsőfokú bíróságok különféleségéhez képest *Magyarországban* rendszerint: az egyházi főurak octávás törvényszéke, a személynöki szék, a nádori itélőszék s a hétszemélyes tábla. *Erdélyben* pedig a kir. főkormányszék törvénykezési osztálya (gubernium judiciale) és a nagyfejedelem (supremus justitiarius).

Mihelyt az állam *harmadbiróságként* több legfőbb itélőszéket alkot, melyek egymástól függetlenek, ez által a jogegység létesítését lehetlenné teszi. A legfőbb itélőszékek sokasága végeredményében egyenlő a legfőbb itélőszék hiányával, egyenlő a jogegység megvalósításának lehetetlenségével Igaz, hogy *egyedül* álló legfőbb itélőszék mellett több *párhuzamos tanács* alkotására lesz szükség. De tévedés azt hinni, hogy több parallel tanács lényegileg egyértelmü a több legfőbb itélőszékkel. Mert míg a legfőbb itélőszékek, mint ez nálunk 48 előtt volt, mindnyájan önállók és egymástól függetlenek: addig *ugyanazon egy* legfőbb itélőszék különböző tanácsai egymással szoros összefüggésben vannak és határozataik közt a jogegységet és öszhangot épen nem nehéz alkalmas intézkedések által fentartani.

Most a legfőbb biráskodás egyetlen közegre, a *m. k. curiára* van bizva, mely az által, hogy fel nem osztatik s hogy jövőre is Budapesten marad és döntvényeket is alkothat, eléggé megfelel azon feladatnak, mely a *jogszolgáltatás elvi egységének és egyöntetüségének biztosításában* fekszik.

Hogy azonban az egységes legfőbb bíróság czéljának minél inkább megfelelhessen és túl ne terheltessék oly munkahalmazzal, mely a központosítás előnyeit háttérbe szoríthatja: oly intézményekről kell gondoskodni, melyek a munkahalmazzal járó veszélyt elháríthatják. Ilyen a harmadfokú perorvoslásnak függővé tétele előlegesen leteendő birságtól. Ez azonban általános jogelvekbe ütközvén, el nem fogadható, mert a perorvoslatot a gazdagok kiváltságává tenné. A legfőbb bíróságnak munkahalmaztól való megmentésére szolgálnak még a következő intézmények: a fölebbezési összeg meghatározása, a közben szóló határozatok és a két egybehangzó itélet feltétlen, illetve felté-

teles fölebbezhetlensége, a konoksági bíróság, azután a *franczia* rendszer azon határozata, hogy a panaszt előlegesen megvizsgáló chambre de requête, ha azt alaptalannak találja, mindjárt visszautasíthatja; és az *osztrák* rendszer abeli intézkedése, hogy a két egybehangzó itélet ellen benyujtott Oberrevision, ha mindkét alsó biró határozata ugyanazon jogelvre alapított itéleten sarkal, szóbeli eljárás mellőzésével elvethető.

Mindezeknél azonban sokkal czélszerübb korlátolás a munkahalmaz elhárítására az, ha a fölebbvitel a *ténykérdésben* kizáratik és *csakis a törvény alkalmazásának* kérdésére szoríttatik; vagyis ha a kir. curia *hatásköre csupán az anyagi és alaki jog felülvizsgálatára* terjesztetik ki. Csak így lesz a kir. curia azon areopág, honnan a törvénykezés legfőbb tanai és elvi szabályai az egész országra kisugároznak; csak így lesz azon végpont, melyben együvé füződnek szálai az igazságszolgáltatás összes rendszere és szervezetének. Ha a legfőbb biró tevékenysége a ténykérdésre vonatkozó működés által el nem forgácsoltatik, ha összes ideje és figyelme csupán és kizárólag a jog és törvény alkalmazására szoríttatik: kétségtelen, hogy így mélyebben behatolhat a törvény szellemébe, tisztábban felfogja ezen szellemet s annak segélyével inkább hozhatja öntudatra azon elvet, mely a törvény alkalmazása és magyarázatánál irányadó.

A közvetlen szóbeliség mellett fontos kérdés, hogy a *franczia rendszer* mintájára rendezzü-e be a *királyi* curiát, vagy a *német rendszer* értelmében úgy, mint az a német perrendtartásban szabályoztatik.

Mindkét rendszer *megegyezik* egymással abban: *a)* hogy a másodbiróság határozata ellen csak a *jogkérdésben* engedtetik a fölebbvitel; *b)* hogy e jogkérdést a legfőbb bíróság dönti el, illetve, hogy az alkalmazandó jogelvet ez állapítja meg. — Az *eltérés* csak abban nyilatkozik, hogy míg a franczia rendszer szerint a semmítőszék a helytelen itéletet csupán hatályon kívül helyezi és az alkalmazandó jogelvet megállapítja; *de ujabb itéletet nem hoz*, hanem e végből az ügyet az alantas birósághoz utasítja, mely az ujabb itélethozatalnál kötve van a semmítőszéki határozatban kimondott elvhez. Addig a német rendszer értelmében a legfőbb bíróság nem csupán semmítő, de egyszer-

smind *újító* (reformáló) hatáskörrel is bír. Tehát nem csupán a helytelennek ismert határozat megsemmisítését mondhatja ki, hanem a *másodbirósági itéletben foglalt tényállás szerint* az ügy érdemét is önállóan és véglegesen elintézheti; a törvény megsértésén alapuló itéletet egy másik magát az ügyet elbiráló itélettel helyettesíthetvén. Magától értetik, hogy a mennyiben az ügy mindenoldalulag kifejtve és a véghatározatra érettnek még nem mutatkoznék: ez esetben a harmadbiróság fel van jogosítva az alantas bíróságot ujabb tárgyalás és határozatra utasítani.

Volt idő, midőn nemcsak külföldön, de nálunk is a jogászgyűléseken a franczia rendszer szolgált mintául. Ma nemcsak Németországban vetették el e rendszert, hanem hazánkban is az a túlnyomó jogi közvélemény, hogy a királyi curia a német rendszer értelmében szabályoztassék. Követeli ezt az *idő* és *költségkimélés tekintete* egyiránt, mert mivel sem indokolható, hogy egy oly ügyben, mely teljesen megérett a határozathozatalra, ne a legfőbb biró alkalmazza az általa kimondott jogelvet, hanem hogy ezen jogelvhez képesti határozat végett az ügyet más bírósághoz tegye át. Ha a királyi curia csupán semmítő hatáskörrel ruháztatnék föl, megeshetnék, hogy azon esetben kettős, esetleg többszörös munka idéztetnék elő az által, hogy a megsemmisített határozatot helyettesítő alsó birósági itélet ismét megjárná a forumok teljes számát csupán azért, hogy a királyi curia újolag kimondja, miszerint az itélet most már egyéb oknál fogva volt megsemmisitendő. Megeshetnék az is, hogy maga a fél sohasem juthatna jogerejű határozathoz, mert ha a királyi curia által kimondott jogszabályt az alantas biróság meggyőződésből, vagy a nélkül következetesen épen nem, vagy *nem helyesen* alkalmazná, a királyi curiának ugyanez okból az itéletet mindannyiszor meg kellene semmíteni. Ez által oly örvénybe juthatnánk, melyből alig lehetne menekülés.

Figyelmet érdemel itt még azon kérdés is, hogy nem volna-e czélszerü megsemmítés esetén az ügyet ujolagos eljárás és itélethozatal végett *az előbbitől egészen más bíróság elé utasítani?* A franczia rendszer megengedi, a német rendszer ellenzi ezt; mert itt a legfőbb biróság az ügy érdemében is határozhatván, nem kell attól tartani, hogy az ügynek ugyan-

azon bírósághoz való visszaszármaztatása által ezen bíróság és a legfőbb itélőszék közt kiegyenlíthetlen összeütközés adja elő magát. Eltérésnek ily esetben az illetékes bíróságtól már csak azért sincs helye, mert az alantas bíróság különben is kötve van a legfőbb itélőszék által kimondott elvhez. Ha az alantas birót a vonatkozó esetben fölmentenők az alól, hogy a legfőbb bíróság által kimondott jogelvet tiszteletben tartsa, a legfőbb bíróság, mint ilyen minden, létjogosultságát elvesztené. — Ámbár a legfőbb itélőszék által kimondott jogszabály nem bír törvény erejével, mégis tiszteletet érdemel az; menynyiben a próba és helyes tapintat jellegével bír, a gyakorlati jogot fejleszti. a törvényeket pótolja, az élethez idomítja és kiegyenlíti azon ellenmondást, mely a kettő közt netalán fenforog.

Mikor az alantas birót arra kényszerítjük, hogy fogadja el és kövesse a legfőbb bíróság határozatát, melynek maga a törtörvényhozó is nagy fontosságot, mert döntvényalkotási hatalmat tulajdonít: a *birói függetlenség* elvét époly kevesbbé sértjük, mint azon kijelentéssel, hogy a biró a törvény fölé nem helyezkedhetik. A birói függetlenség sohasem értelmezhető akként, hogy a birót semmi sem köti. Sőt ellenkezőleg épen a biró tartozik legelső sorban azok közé, kik a jogelveket tisztelni és érvényre *juttatni* kötelesek. *(Éljenzés)*

Elnök Csemegi Károly: Nem marad egyéb hátra, mint a teljes ülés nevében kifejezést adni köszönetemnek a tudós értekező úrnak ezen minden tekintetben alapos, komoly, és igen nagybecsü adatokkal ellátott értekezéseért, mely a mint minket sok tekintetben tájékoztat, emlékezetünket fölfrissíti, úgy másrészről azt hiszem alapúl fog szolgálni ezen igen-igen fontos, az egész igazságügyet első sorban érdeklő kérdés beható, részletes diskussziójára. A választmány eziránt már nyilatkozott, és szükségesnek, viszonyaink követelményének, czélszerünek találná, ha a birósági szervezet vagy egészében, vagy egyes lényeges részeiben beható diskusszió tárgyává tétetnék, ha mindaz, a mi fölmerült előttünk kifejtetnék — egyszersmind azon föltételekkel, melyek szükségesek, hogy egyik, vagy másik intézmény ezen, vagy azon alapon létrehozassék. *(Helyeslés.)*

Bay 387

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXXIII.

III. KÖTET. 6. FÜZET.

MAGÁNJOGI CODIFICATIÓNK

ÉS

RÉGI JOGUNK.

III.

IRTA

Dr DELL'ADAMI REZSŐ.

Ba.

BEMUTATTATOTT 1887. JAN. 26.

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPESTEN

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1887.

J30. Frankl

Az igazgató választmány tagjai:

Elnök: *Csemegi Károly* curiai tanácselnök;
alelnökök: *Manoilovich Emil* curiai tanácselnök;
Dr. Környey Ede ügyvéd;
titkárok: *Dr. Dell'Adami Rezső* ügyvéd és egyet. magántanár,
Dr. Fayer László egyetemi rk. tanár;
ügyész: *Dr. Siegmund Vilmos* a budapesti ügyvédi kamara titkára;
pénztárnok: *Dr. Szivák Imre* ügyvéd és orsz. képviselő;
könyvtárnok: *Dr. Tarnai János* ügyvéd;
választmányi tagok: *Dr. Beck Hugó* ügyvéd, *Czorda Bódog* curiai biró, *Daruváry Alajos* curiai tanácselnök, *Dr. Herczegh Mihály* egyetemi tanár, *Dr. Győry Elek* a budapesti ügyvédi kamara ügyésze és orsz. képviselő, *Dr. Herich Károly* miniszteri osztálytanácsos, *Hodossy Imre* a budapesti ügyvédi kamara elnöke és orsz. képviselő, *Perczel Béla* a m. kir. Curia elnöke, *Szentgyörgyi Imre* curiai tanácselnök, *Dr. Teleszky István* ügyvéd és orsz. képviselő, *Tóth Elek* királyi táblai tanácselnök, *Dr. Vécsey Tamás* egyetemi tanár.

Kivonat a «Magyar Jogászegylet» alapszabályaiból.

3. §. Az egyletnek alapító, rendes, levelező és tiszteletbeli tagjai vannak.

4. §. A rendes és levelező tagok belépése egy évi időszakra történik; a tagok névsorába való beiratkozás hallgatag megujitottnak tekintetik mindaddig, mig az illető tag nem tudatja kilépését az igazgató választmánynyal.

Budapesti lakos csak rendes tag lehet.

7. §. A rendes tagok tagsági dija 5 frt; a levelező tagoké 3 frt.

A mely tag egyszer-mindenkorra 200 frt alapitványi tőkét ajándékoz az egyletnek, alapitó taggá lesz.

Ba, 387/I/33:2

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

XXXIII.

III. KÖTET. 6. FÜZET.

MAGÁNJOGI CODIFICATIÓNK

ÉS

RÉGI JOGUNK.

III.

IRTA

Dr DELL'ADAMI REZSŐ.

BEMUTATTATOTT 1887. JAN. 26.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1887.

X. Magánjogi codificatiónk előzményei.

XI. A nő a magánjogban.

XII. Örökjogi problemák.

(Az előző részleteket l. a XXIII. és XXVII. füzetekben.)

X.

X. Család és örökjog. Bevezetés.

(Magánjogi codificatiónk előzményei 1790—1848.)

1. Az 1791-ki operatum.

A nemzeti jog pártosai mindenhol méltán első sorban a család és örökjog terén követelik a szokásokkal és erkölcsökkel megegyező, megszokott jog fentartását, az óvatos, kiméletes codificatiót. S ezért különösen e jogcsoportok tárgyalása előtt indokolt excursust tennünk nemzeti codificatiónk előzményeihez. Mert a nemzeti szellem és hagyomány nyilatkozását nemcsak régmult idők alkotásaiban, hanem közvetlen elődeink aspiratióiban is illik keresnünk és tisztelnünk.

Ezekben fogjuk megtalálni az irányelveket egész régi jogrendszerünk átalakításához és a közelebbről érdeklő intézmények korszerű fejlesztéséhez.

Az 1791: 67. t. cz. először vette fel a Quadripartitum kudarcza óta megszakadt fonalat, hogy a magánjog rendszeres reformját az 1715. és 1723. évi hézagos alkotásokkal szemben előkészítse. Több királyi előterjesztés és követutasítás folytán, mely részletes előkészítést és hosszabb tanácskozást igénylő reformokat sürgetett, 9 regnikolaris deputatio küldetett ki *pro elaboratione systematis publico-politicorum et judicialium negotiorum*, mely 1792-ben a budai országgyűlésnek készen bemutatandó vala az utasítás szerint. A 9 bizottság volt: 1. közjogi, 2. adóügyi és hadbizottsági, 3. úrbéri, 4. kereskedelem-vám és közgazdaságügyi, 5. bánya és pénzügyi, 6. igazságügyi, 7. közmivelődési, 8. egyházügyi, 9. sérelmi.

A sokágú reformprogrammot, melyre II. József korának

szelleme ösztönzött, jellemzi a *commissio litteraria* elé tűzött tárgysorozat, melyben tudományos akadémia alapítása, művészeti (festészeti, szobrászati) akadémia emelése, nőnevelde, katonatiszti akadémia és új közoktatási rendszer alkotása szerepelnek.

Az igazságügyi bizottság feladata volt: a II. József alkotásainak eltörlése folytán szükségessé vált birói szervezet és perrend szabályozása, büntető codex, váltó és hajózási törvény alkotása, az árvaügyek igazgatásának rendezése, végre a polgári jog reformja.

De e reform nem emelkedett fel II. Frigyes, Mária Teresia és II. József észjogi alapon tervezett codificatiójának színvonalához Ezt a nemzeties reactió, a magánjoggal egybeszőtt közjog féltése, az «obvallanda constitutio» alkatrészeül tisztelt tripartitum szentsége kizárta a feudalis alapon nyugvó törvényhozás előtt.

A törvény által kijelölt szerény reform csak a következő korlátokon belül mozoghatott: «*némely* hasznos törvény tervezete a vagyoni biztonság emelésére, az alaptalan perek forrásainak betömésére és *az előző törvények felderítésére és konciliálására*; az idevágó curiális decisiók (planum tabulare) discutiálása és feldolgozása.»

Az igazságügyi bizottság elnöke az országbiró gr. Zichy Károly, tagjai a hétszemélyes és királyi táblák néhány egyházi és világi birája mint a szakértelem képviselői, a kir. személynök Ürményi József és főjegyzője Németh János, több belső titkos tanácsos, főispán, kamarás mint prævaleáló udvari elem, végül egy pár kerületi táblabiró és 3 követ (egy megyei, két városi Pásztory Dániel, Márton Bertalan és Bosnyák Pál) a «nemzet» majorisált képviselői valának.

Az ezen bizottság által kidolgozott *projectum legum civilium* ismertetéseül szolgáljanak a következők:

Az 1. czikk (articulus) az adományokról általában szól. A 6. §. szerint e záradék «legatariis et cessionariis» (adományos végrendelkezési s átruházási joga) alapján az adomány *ipso iure* a deficiáló *nőágára* is átszálljon, mert feltehető, hogy ha testált volna, a lányát az extraneus elébe teszi. A 7. §. szerint a lappangó kir. jogon impetránsnak is jogalapul notat vagy defectust

kell igazolnia (nemcsak alperes birtoklási incapacitását), különben az adományozás nem bir hatálylyal.

A 2. cz. a kir. jóváhagyásról (1715: 26 idézve.) Az 1. §. definitiója: a koronára örökjogon háramlott birtokjogra vonatkozó iurisdictió önkénytes cessiója a felség részéről. 4. §.: A magánpecsét alatti bevallásra is adható.

A 3. cz. az új adományról. 1. §. A már előbb birtokban volt nőnem ellenében nem elég (mint idegen ellen), hanem gyökeres jogszerzés igazolandó.

A 4. cz. a nádori adományról (1715: 25 s 33) 1. §.: 32 telek stb.

Az 5. cz. az iktatásról. 2. §. A helyszinén kivül csak törvényes esetben érvényes, minő a ragály is. 3. §. A *homo regius* helyett, mi kétessé vált, minden birtokos nemes végezheti (1723: 39.)

A 6. cz. az ellenmondásról. 4. §. Elég a feltételes: «a menynyiben jogaimra nézve sérelmes lenne».

A 7. cz. a *két nem közötti jogegyenlőségről*. 1. §. Vértagadásért (dolo malo) jogvesztés. 2. §. A fiági birtokból kizárt nők felszámoláskor a birtoklásuk alatti melioratiók: szükséges és hasznos épitkezések megtérítését igényelhetik.

A 8. cz. *a leánynegyedről*. 1. §. Csak a szerző leánya vagy ennek legközelebb fokú utódja igényelheti (kereseti jog). 2. §. Nem képez örökrészt s igy e teherhez a lányok nem járulnak hozzá.

A 9. cz. *a hajadoni jogról*. A lány joga az apai házban maradni férjhezmeneteleig, ekkor kiházasitást (emaritatió) kap, melyet vita esetében *a megye* állapit meg a birtok és a lányok száma, helyzete s kora szerint, s határozatát végre is hajtja, mi ellen az elégedetlen fél a rendes törvényútra *(birtokon kivül)* mehet.

A 10. cz. *az özvegyi jogról*. 1. §. Illő tartás, hitbér és allatura (hozomány) kifizetése. 2. §. Az illő tartás iránti kételyek megszüntetésére a birtok (férj hagyatéka) tiszta évi jövedelme megallapitandó s ekkor a következő kulcs szerint fizetendő a tartás: 6000—24000 frt jövedelemnél $^1/_4$ = 1500—6000 frt; nagyobb jövedelemnél marad 6000 frt mint maximum; kevesebbnél 6000—2000 frt marad 1500 frt mint minimum;

2000 frtnál vagy kisebb jövedelemnél az eddigi törvény marad fenn. 3. §. A törvényes hitbér az összes (ingó, ingatlan, szerzett, ősi) vagyon becsértékének 1/10 része legyen. De ha az évi jövedelem 24000 frtnál több s így a tiszta vagyon becsértéke (6%-os tőkésítéssel) 400,000 frtot meghalad, itt is csak ez összeg 1/10 része (40,000 frt) mint maximum fizetendő hitbér czímén az özvegynek. 4. §. E hitbér a szerzeményből első sorban, csak a hiány az ősiből fedezendő. 5. §. Az irott hitbér kizárja a törvényest (bár amaz kevesebb lenne) s az ősiből csak a törvényes hitbér mértékéig járhat. 6. §. A hitbér csak a férj holta után járván, a nő arról férje életében nem rendelkezhetik halála esetére sem. 7. §. Özvegyi tartás (jog) és hitbér nem jár együtt, hanem az özvegy csak választhat a kettő között, ha özvegyi jogon a birtokban marad, a hitbért nem követelheti. Kivételt képez a *házassági szerződés* kedvezőbb rendelkezése, mely érvényes a törvényes hitbér és törvényes tartásdij erejéig, sőt az özvegyi tartás dija 24,000 frtnál nagyobb jövedelem esetén a házassági szerződés vagy végrendelet alapján a törvényes mértéket (6000 frt) meghaladhatja 12,000 frt (kétszeres) maximumig. 8. §. Az özvegy követelései tartás, törvényes, irott hitbér iránt a férj szülei ellen, kik a házasságba beleegyeztek volt, az ősi birtok oly része erejéig, mely osztály esetén a férjre háramlott volna, érvényesíthetők, miként leány igényei. 9. §. A törvényes és ezt meg nem haladó irott hitbér (a nagyobb irott hitbér csak ha betábláztatott) törvényes elsőbbséggel bír más hitelezők követeléseivel szemben, sőt a férj által neje beleegyezése nélkül eladott vagy elzálogosított javakból is igényelhető, ha másból nem fedezhető. 10. §. A hitbér törvényes mértékének leszállása a második stb. házasság esetében (Hk. szerint) eltöröltetik. 11. §. *Paraszt özvegyét* ingók gyermekrésze, gyermek hiányában minden ingóság és tartás a férj házában a *helyi szokás* szerint illeti, de hitbér nem jár neki az ősiből (irott sem), csak szerzeményből. 12. §. A viszonthitbér nem bir a törvényes hitbér elsőbbségi kiváltságával; kijár a nő szerzeményéből, ennek hiányában ősiből, de utóbbinak csak 1/10 része értékéig. 13. §. Ha nincs igazolva a hozomány beruházása a férj javaiba, de léte és férjhezvitele: kijár, de csak a szerzeményből. 14. §. A férj beismerése nem elegendő bizonyíték. 15. §. Ha termé-

szetben megvan a hozomány, kiadandó, különben megtérítésére egy birtokrész kihasítandó. 17. §. A csak tényleges válás nem enyészteti el az özvegy jogait. 18. §. Ha az özvegy férjének kötelezője alapján állítólag tőle felvett pénz megtérítését követeli s a kölcsön valódisága gyanús: az özvegy terhelendő a leszámlálás bizonyításával. 19. §. A jegyes jegyajándéki kötelezője miként a férj más kötelezői csak a szerzeményt terhelik. 20. §. A HK. I. 95. alapján osztozó özvegy a nászruha helyett férje által kötelezett összeget férje öröklő fivéreitől nem követelheti.

A 11. cz. *a végrendeletekről.*

1. §. Szabad végrendelkezés csak a szerzettről engedtetik, tehát a közös nemző örököseinek pénzbeli osztálya folytán háramlott érték is a deficiáló osztályos társaira száll. (1723: 49.) 2. §. Ha végrendelet mégis nem szabad vagyonra kiterjed és az örökösök azt osztály, rész elfogadása, óvás nélküli hosszabb birtoklás által megerősítik, nincs többé helye érvénytelenítésének. 3. §. Testvér, ki testvére végrendeletét nem mint tanú, de mint ratificáló aláírja, azt meg nem támadhatja, annak ellenére nem igényelhet semmit és a végrendelet irányában, míg él, érvényes. 4. §. Az egyességgel megerősített végrendeletet sem erőtlenítheti meg többé az egyező fél vagy utódja. 5. §. Szerzetes végrendelete miként kötelezője az ősinek $^1/_{16}$-részén felül (1715: 71) terjedő részében semmis, még ha a szülő hozzájárulna is, és bármely bíró által — kir. városbeli által is — egyszerűen félretehető. 6. §. A végrendeleti kegyes hagyományok érvényéhez, ha pap mint tanú szerepel, szükséges törvényes számú tanúk aláírása, illetve jelenléte a papon kívül. 7. §. Paraszt is csak a szerzettről rendelkezhetik. 8. 9. §§. Alapítványokat a végrendeleti végrehajtó vagy örökös 3 hó alatt a hatóságnál bejelenteni köteles (1715: 74, 1723: 70, 1791: 23) büntetés terhe alatt, melynek harmada a feljelentő jutalmát képezi.

A 12. cz. *a senioratus és primogenituráról.*

1. §. (szótöbbséggel). A fenálló majoratus és senioratus megmarad az 1687: 9. és 1723: 50. szerint. A szerző a szerzeményből ezentúl is rendelhet hitbizományt, de ez az ősi javak természetével lesz felruházva.

2. §. (kisebbségi terv). Jövőre a szerző a szerzeményből

rendelhet hitbizományt, de csak 1000 jobbágytelkig terjedhet az (beleértve erdő, allodium is).

A 13. cz. *a törvényes örökösödésről.*

1. §. Nő és gyermek hiányában osztály után szerzett ingó s ingatlan is a szülőkre száll, a fiscusra csak az adomány. 2. §. *A hiányos törvény* miatt fivérek s nővérek között dúló örökös gyűlölet és pereskedés megszüntetése végett rendeltetik: 3. §. Mindkét ágat illető vagyon egyenlő részben száll a leszármazókra; *az apai ősi ingóra nézve* pedig 4. §. A melioratio, épület, mit az apa tett és emelt, *solo cedunt,* s így a fiág kihalásáig s a fiscusra háromlásig a nőág e czímen nem kap kielégítést; de ha egyenes örökös hiányában oldalrokon lép birtokba: ez a lányokat bonificálni tartozik ama beruházásokért. 5. §. A házi bútor, mely a falakkal összefügg vagy a ház szükséges felszereléséhez tartozó ingó az ingatlannal csak a fiágra száll. 6. §. A fundus instructus és házi gazdasági szerszám s hasonló ingóság ellenben egyenlőn illeti mindkét ágat (fegyver és könyv csak fiakra, díszlovak és férj öltönye az özvegyre száll Hk I. 99.). 7. §. A halálig szedett (collecti) gyümölcs (erdő szőllő után) illetve lejárt függő követelés (dézsma) mindkét ágra száll. 8. §. Ily javakra költött pénz ellenkező rendelkezés hiányában mindkét ágra oszlik. 9. §. Ha örökvallással szerzett jószág kir. jóváhagyással fiági lett, a fassióbeli összeg arányában a nőágnak van igénye, kivéve ellenkező végrendelkezés esetét. 11. §. Ha az első szerző különben mindkét ágra szállandott javakat a lányok kizárásával csak a fiúkra hagy, de nem intézkedik ezek örökösei felől (hogy ismét csak fiaik legyenek azok), úgy már a fiai azokat nem szoríthatják továbbra a fiágra. 12. §. Ugyanez áll az első szerző hasonló rendelkezése esetében ingókról (mindkét esetben a szerzés gyökere s a javak természete folytán). 13. §. A fiági oldalrokon által csak fiági javakban bírt zálog nem száll a lányokra is. 14. §. Öröklési perben a gyümölcs az intés vagy kereset idejétől illeti a jogosult felet. 16. §. *A családfentartás érdekében* jövőre — nehogy osztályok csorbítsák a birtokot (fentartva eddigi végrendelet, egyesség stb. erejét s jogát) — *bármikép* (adomány útján vagy másképp) *szerzett javakban, ha a szerzőnek fia nincs, lánya csak mint fiúsított örököljön, úgy hogy*

tőle már csak fiágára háromoljék. 17. §. Végrendelet hiányában *a szerzett ingatlant is csak a fiak örököljék.*

A 14. cz. a betelepedők és kiköltözködők örökléséről. 2. §. Az ősi javait eladó emigráns a pénzt csak úgy vihesse ki, ha reversalissal biztosítja az ősi háromlást 3. §. Beköltöző is ősi vagyonáról hiteles leltárt hozzon, hogy az ő utána az ottani jog szerint (végrendelet vagy törvény alapján) szálljon örököseire, míg az itt szerzett vagyonra nézve a magyar jog lesz alkalmazandó. 4. §. A *ius detractus* a kölcsönösség (Németország) feltétele alatt eltöröltetik.

A 15. cz. *a hitvestársi öröklésről.*

1. §. Ha a nő gyermektelenül hal el, férje necsak ingó és zálog, de szerzett polgári ingatlan javait is visszatartsa, illetve, ha a nő szülei bírják, igényelhesse (felfedező eskűre is szorithatván azokat). 2. §. A *férj mint főszerző* szabadon rendelkezik s így 3. §. A nő férje életében beleegyezése nélkül a szerzett javakról hatályosan nem is végrendelkezhetik. 4. §. De ha a nő vagyona képezi a szerzés alapját és a végrendelkező azt elismeri a végrendeletben vagy a nő a szerzőlevélben megneveztetik, akkor a férj nem lesz főszerző és csak a felerészről végrendelkezhetik, a másik felerészről való végrendelkezését a nő megtámadhatja. 5. §. Gyermek és végrendelet hiányában a férj után minden szerzemény a nőre száll. 6. §. Örökvallással vagy zálogul szerzett javakból a szerzőlevélben álló nő felerészt, de akkor ha gyermek is marad, a másik feléből semmit, ha pedig a gyermek is a szerzőlevélben áll, általában csak gyermekrészt kap. 7. §. Ha a zálogszerzőlevélben nem áll a nő, csak gyermekrészt kap abból leányként. 8. §. A terhek első sorban teljesen a közszerzeményből (csak ezután ősiből) fedezendők s azok kifizetéseig az özvegy nem érvényesítheti igényét. 9. §. Ha az örökvallási szerzőlevélben férj és nő áll, mindegyik a felerészről végrendelkezhetik, de ha mindegyik más házasságból hagy maga után gyermekeket, felében a férj, felében a nő gyermeke örököl. 10. §. Ha a férj aláirja neje végrendeletét, ez ellen nem intézkedhetik többé. 11. §. Polgárok között más levén a szerzés gyökere és a szokás: marad a házasságalatti közszerzemény, melynek csak feléről rendelkezik a férj.

A 16 cz. a fiscus örökléséről: defectus, nota, caducitas (ez polgár s paraszt után is 1715:62 stb.) 18 §§.

A 17. cz. a kincsleletről, miről addig nem volt törvény. 1. §. Folyó vagy régi pénz, ezüst, arany, ékszer bármily földben találva, 150 frton felül 1/3-részben a találóé, 1/3 a földesúré, 1/3 a kincstáré. 2. §. Ha a tulajdon kétes: a jóhiszemű birtokos kapja a földesúri 1/3-részt (a bérlő ki van zárva). 3. §. Csalás ellen: feljelentési kötelesség különbeni részvesztés terhe alatt. 4. §. Ki kincset kutatni akar idegen földön, a kamarától kaphat engedélyt; a földtulajdonos csak óvadékot kérhet kártétel esetére.

A 18. s 19. cz. okiratokról. A 20. s 21. cz. osztály és új osztályról. A 22. cz. arányositásról. A 24 cz. határokról. 25. cz. tizedről. 26. cz. örökbevallásról: formalitás, hely stb. 27. cz. előintésről.

A 28. cz. a fassio okszerűsége: 1. §. közérdek esetében; 2. §. végszükségben, gyermekek jó nevelésére, betegség orvoslására; 3. §. a jószág peres volta miatt stb. 5. §. Általában nem invalidálható a bevallás, ha kir. jóváhagyást nyert és az iktatás ellenmondástól megtisztíttatott és 8. §. ha az érdekelt (közvetlen) örökösök által jóváhagyatott.

A 29. cz. az érvénytelenitésről általában. A 30. cz. Sérelem miatti érvénytelenítés ex præjudicio (kinek mikor van kereseti joga stb.) A 31. cz. Az előintés elmulasztása miatti érvénytelenítésről. A 32. cz. a bevallás felbontásáról. A 33. cz. Az egyességről. 2. §. Visszavonhatlan *si fraus et dolus obest.* A 34 cz. A cseréről.

A 35. cz. az elévülésről. 1. §. Csak perindítás szakitja félbe. 2. §. Kiskorú vagy még nem született ellenében csak a bevalló apa halálakor kezd folyni. 3. §. Testvérek között is az osztály utáni 32 évi birtoklás alapján beáll. 4. §. Az egyház vagy szerzet által 1498:55., 65. t. cz. tilalma ellenére szerzett nemesi javak csak zálognak tekintendők, melyekre nézve a kiváltási igény nem évül el. 5. §. Kivéve a kir. collatio esetében, jövőre azonban a leges amortisiationis ellenében a kir. engedély tiltva legyen, és 6. §. Egyházi birtokperben se legyen többé elég a birtoklás igazolása, hanem más juris perként folyjon (egyház is igazolja eredeti jogszerzést).

36—41. cz. a zálogjavakról. 42. cz. bérszerződésről. 43. cz. eljegyzési szerződésről. 2. §. Csak a vinculumra nézve kötelező. 44. cz. a kötbérről általában.

A 45. cz. világos adósságról (okmány kelléke, eljárás stb.). 6. §. Hk. II. 68 (adós a hitelező kezébe adatik) eltöröltetik s a helyett a (hatóságilag kezelt) adóssági fogság behozatik, melynek maximuma egy év s minden napja a tartozásból leró egy forintot.

A 46. cz. a tanuló ifjúság adósságairól. 1. §. Engedett és tilos adósság. Utóbbi kölcsön, kezesség és fényűzési árúhitel alapján kontrahált, érvénytelen. 2. §. Az engedett adósság fizetésére csak 6 havi halasztást adhat a hitelező, ezután köteles azt a dekánnak jelenteni (ki a szülőkkel közli stb.), különben elveszti igényét 4 hét alatt. 3. §. Tilos adósság perúton nem kereshető, sőt a zálog, mely annak fejében adatott, visszaperelhető. 4. §. Miután néha a gyám vagy apa pénzküldéseig mégis kell kölcsön, ennek vétele a dekán előtt 2 hóra megengedtetik.

A 47. cz. kamatról. 1. §. Lejárat- vagy intéstől (hol nincs terminus) ki nem kötés esetében is jár (törvényes késedelmi) kamat.

A 48. cz. uzsoráról. 1. §. Túlzott kamat. 2. §. Kiskorúnak kölcsönt adó pénzét veszti, hacsak nem igazolja a hasznos beruházást.

49. cz. betáblázásról. 50. s 51. cz. be nem táblázott adósságok rangsorozatáról (kelet szerint). 52. cz. felültáblázásról. 53. cz. zárlatról.

Az 54. cz. hatalmaskodás és büntetéséről. A köztulajdonos is elkövethet birtokháborítást. Büntetés: a hatalmaskodási díj kártérítésen s költségen felül, birság esetleg arestom. 56. cz. perpatvar büntetése. 57. cz. marhabehajtásról (1729:42. enyhítve). 58. cz. káros malom s gát eltávolításáról. 59. cz. becsületsértésről.

E keretben és rendszertelenségben mozog — az úrbéri munkálat külön készült — a magánjogi reformjavaslat. Némi oppozicziò a korona (adomány stb.) és főnemesség (hitbizományok), némi engedmény a nők egyenjogúsága s oltalma irányában szembenáll a legridegebb rendi jog fentartásával, sőt a családfentartó ősiség kiterjesztésével. A planum tabularen túl-

menő eredeti család és örökjogi tervezet legalább elvi jogbizonyosságra céloz, melyet mai napig sem értünk el. Az adóssági jog a régi atrocitásban és naivitásban marad. «Illetékes» helyen ennyi újítást is sokaltak volna. Nem lett a javaslatból — mit alig sajnálhatni — soha törvény.

A 89-iki nagy forradalom villámai csak pillanatra czikkáztak át középkori sötétségben nyugvó hazánk egén. A «patrioták», az a néhány felvilágosodott férfiú, ki nálunk is átalakulásról ábrándozott, keserűen lakolt merészségéért. Megrendelt vád és ítélet alapján vérpadra hurczolták Martinovicsot és társait, várrabságba vetettek másokat, közöttük irodalmunk nagy úttörőjét, Kazinczy Ferenczet. Az európai, demokratikus áramlat a bécsi sbirrek előtt kiirtandó «jakobinismus» volt. A gondolat elnémult és síri csend támadt I. Ferencz hosszú uralma alatt, mely az apai kormányzat bölcseségét a butítás rendszerében kereste.

E rendszer végletig vitetett, közvetlen szülöttje oly nemzedék lett, mely még az 1791-iki reformjavaslatoknak is mögötte maradt, míg végre a reactió túlzásai nálunk is — világtörténeti törvény szerint — megtermették a megváltó eszméket és tetteket, férfiakat és eseményeket.

2. Az 1827-ki operatum.

Annak magyarázatát, miként bilincselhette le a planum tabulare észjárása és a hármaskönyv breviariuma még a XIX-ik század első negyedében legkiválóbb jogászainkat is, mint Szlemenicset, Kelement és Kövyt, csak összes közéletünk és közmíveltségünk állapotában lelhetjük.

1807-ben a pozsonyi diætán kiáltották unisono a hon atyái reformot emlegető társukra, a híres szónok Nagy Pálra: *Non stultiset* — ne bo'ondozzék!

Pedig Nagy Pál az *obvallanda constitutio*, a *tripartitum* álláspontjához ragaszkodott egész életén át. Az ő «reformja» oly szelíd volt, mint a szentivánéji álom oroszlánja. Nem is képzelhette az úrbériség eltörlését, és nagy veszélyt látott az európai demokratiában.

S e férfiú volt a haladópárt vezére 1825-ig. Ekkor kora

meghaladta, s ezentul inkább konservativ árnyalatot képvisel, sőt köpenyforgatás gyanújába esik — ártatlanul.

A politikai ébredést, a törvényes reformot az 1825-iki országgyűléstől szoktuk keltezni. Addig a névleg uralkodó nemesség hanyatlása, a főnemesség aulikus servilismusa oly fokra hágott volt, hogy konservativ, de voltairianus műveltségű aristokratánk, gróf Dessewffy József, Aurél atyja, Kazinczy barátja azt irhatta: «Szégyen magyarnak születni!»

Nagy alkotmánysérelmek, melyek a keleties stoikus táblabíróság elevenére, zsebére találtak, kellettek ahhoz, hogy felrázzák a nemzetet tespedéséből. A patensuralom betetőzése volt az 1821. április 4-iki ujonczszedés és 1822. augusztus 13-iki adóemelés, mely a megyék frondeját, azon politikai guerillát provokálta, mely a reform-országgyülések előjátéka volt és a megyei intézmény ujabb nimbuszát szülte.

De milyen volt a reformpárt szellemi színvonala, mutatják Kölcsey naplói, ki 1832—33-ban volt az ellenzék vezérszónoka, de bölcseleti és költői eszméivel és temperamentumával sehogy sem illett környezetébe. Ő meséli, hogy az ellenzék bölcsesége arra szorítkozott, hogy a kormánynyal ellenkezőt mondjon. Igy esett meg az öreg Balogh Jánoson, hogy egy tárgyban 29 napon át lánghévvel beszélt a kormányjavaslat ellen, de midőn a személynök végre elfogadta az ő nézetét, ő maga azt rögtön megfordította. Az általános műveltség maximuma rendszerint a latin klassikusok ismeretében állott. A külföld szellemi termékei ellen védvámot vont az 1820. január 11-iki rendelet. A papias, korlátolt szellemű oktatási rendszer a titkos rendőruralom szokott kiegészítését képezte. Nagy reactiót csináltak felülről nálunk s Ausztriában is anélkül, hogy azt előző actio indokolta volna. A politikai műveltség az országgyűlési irományok ismeretében, a jogi a hazai *corpus juris* forgatásában állott; a ki német jog- és államtudományi művet ismert, már feltűnést keltett.

Sajtó nem létezett. E helyett censura. A nyilvánosság még a dietán is hiányzott és csak az ifjuság tüntetései által pótoltatott. Kossuth későbbi laptudósítása az ország- és megyegyülésekről is eltiltva, és ő a miatt (1837.) több évre bebörtönözve lett; az első évben irást és könyvet is megtagadtak tőle s a Curia 4 évre emelte a táblai 3 évi büntetést.

A szólásszabadság nem tiszteltetett. Megyei és országgyűlési beszédek miatt hűtlenségi perbe fogtak s elitéltek egyeseket (b. Wesselényi Miklós 1834, gróf Ráday Gedeon stb.) Az 1715- és 1723-iki politikai büntetőjogi codificatió, a «contra statum publicum semet ipsos manifeste erigentes» ruganyossága megtette szolgálatát, mint hasonló körülmények között megtenné azt az 1878. V. t. cz. vonatkozó hasonló szellemű része. (Deák Ferencz 1861-ben azért kivánta a 43-iki javaslat behozatalát a régi büntetőtörvények visszaállítása helyett, mert átélte a hűtlenségi s felségsértési perek korszakát.)

A némethoni deáküldözések mintájára az országgyűlési ifjuság művelődési szövetkezetét is gátolták és felségsértési perbe fogták kiváló tagjait, kik közül a «romlott erkölcs és társadalom-ellenes elvek terjesztése miatt» (így qualificálták Őz Pál bűnét is 1795-ben) 10 évi várfogságra itélt Lovassy László Spielbergben megőrült, hol 1835—40. börtönt szenvedett.

Az 1715. s 1723. évi hatósági és birói szervezet fényesen bevált az udvari intentiók és placetumok számára még ez időben is. Igy a kir. tábla még Lovassy perében is, mint egykor Martinovics-ében, titkos eljárást rendelt el s megtagadta a védőt, és csak két biró akadt, ki e vérlázító határozatot ellenezvén, inkább resignált. Földváry Ferencz és Császár Sándor.

A huszas években a renitens, néha valósággal strikeoló megyék ellen a kormány importálta a választási corruptiót, a bocskoros nemesek megvesztegetését, az erőszak minden nemének alkalmazását, a miktől azután — néperkölcscsé válván — mai napig sem szabadultunk többé.

Magának a dietának eljárása igen nehézkes volt. Kidolgozott kormányjavaslat nem készült. A tanácskozás és szavazás a követi táblán is előbb kerületi, utóbb országos ülésben folyt, mi gyakran ellentétes határozatokra vezetett. A képviselők kötve utasitás, ennek módositása és visszahivás által (mi Kölcsey-nek is jutalma lett). A városok csak együtt egy szavazattal felruházva.

Végre a nemzeti irodalmi nyelv is zsenge embryo volt, az ortho- és neologok küzdelmei között vajudott. Mivelt jogászok még 1832-ben lehetetlennek vitatták műnyelv hiányában, melyet fordítva teremteni kellett, a latin törvények lefordítását, mely

ekkor (az úrbérieken) kezdeményeztetett. Ismeretes, mily küzdelmekkel kellett a nemzeti nyelv állami alkalmazását kivívni és jellemző egy tudós főurnak (Cziráky gróf) könnyekre fakadása, midőn a vonatkozó törvény szentesíttetett, mely szerinte és sokak szerint nálunk a míveltség maradványát — eltemette!

Jogászaink — a «prókatornép» — ragaszkodtak politikusainkkal együtt közjogunkhoz, mely a magánjognak is iskolája, ezzel ezer szállal összenőve volt. Igy a jogászság általános typikus maradiságán kivül nálunk ép a magánjog középkori, hűbérjogi alkata lett reformjának egyik akadálya, a mint 1861-ben ismét politikai tekintetből restauráltatott azon ősjogi torzo, melynek képtelenségeit ezután 25 éven át tűrni csak megtört közszellemű nép lehetett képes.

Ily viszonyok között nem csodálhatni a magánjogi reform hosszú tespedését, sőt bámulni kell azon nagy közjogi vívmányokat, melyek sorozata 1825-ben indul meg.

Az 1827. VIII. t. cz. megujitotta az 1791. LXVII. t. cz. megbízását és ujra kiküldötte a regnikolaris deputációkat. A jogi bizottságba a kiváló követek közül (Nagy Pál, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Deák Antal, Balogh János, Bezerédy István, Somsich Miklós, Niczky József) egy sem jutott. Igy nem csoda, hogy munkálata még a 91-ikivel sem ért fel, melynek egyes szakaszai módosításának javaslatba hozatalára szorítkozik, indokolással s bíráló bevezető értekezéssel toldván meg azokat.

A Pesten, 1828. deczember 15-én Tihanyi Tamás elnök és Luby Imre jegyző által hitelesített eléggé terjedelmes: *Reflexiones circa projecta legum civilium* tartalmából, melyeket Luby Imre bizottsági jegyző szerkesztett, csak a következő lényeges és érdekes pontokat emeljük ki.

A 10. czikkhez az özvegyi jogról:

1. Az özvegyi tartás megszorítása és pénzben fixirozása ellen a méltányosság és *nemzeti genius* nevében nyilatkozik. (Ez a *genius populi*, a nemzeti és népies jogérzet első hangoztatása a jog terén jellemzi a kort.)

2. Ellenzi a hitbér emelését:

3. Helyesli a vonatkozó curiai döntvények (planum tabulare) törvénynyé emelését.

A 12. czikkhez a hitbizományokról:

A (91-es) kisebbségi véleményt pártolja a hitbizományok túltengése megakadályozásának érdekében és mint a *monarchikus elvnek* megfelelőt.

Magának az albizottságnak *obszervatiói* sorából, melyek még szárazabbak, felemlítjük ezeket:

A 12. cz. a hitbizományokra úgy fogadandó el, hogy azok csak idegennel szemben birjanak más ősi javak természetével.

A 13. cz. (törvényes öröklés fiági kedvezményeivel) elfogadva lett irálymódosításokkal.

A 15. cz. a hitvestársi öröklésről. Komlóssi Dániel debreczeni követ javaslata, hogy a *liberalis professio* mint a nemesség kizárja a közszerzeményt. (A szövegezés: hivatalnoki, tudományos, irodalmi pálya szűkkeblűebb, mint utóbb a liberalis megyék gyakorlata a választói jogra nézve fogta fel a honoratiort.)

A 46. cz. a tanulók adósságairól: csak az 5. §. kihagyandó.

A legtöbb megjegyzés a hűbérségi részre: adomány, fiskus öröklése, tized és a zálogjavak arányosítás stb. rokon tárgyra vonatkozik. De az egész munkálat szellemtelen, minden eredeti eszmét s tervet nélkülöz.

Ugyane minősítés alá esik az egyes controversiák megoldását czélzó *objecta ad emendationem legum civillium*, aláirva Tihanyi Tamás bizottsági elnök és Szutsits József jegyző által. A leánynegyedről, testvérek közötti osztályról, örökbevallásokról, arányosításról szólók mellett az adóssági jogi javaslatok fontosabbak. A kölcsön czíme alatt az általános betáblázás, részkötvény, a bizonyítás, az apa felelőssége fia adósságaiért (nem felel a nem-emanczipált, osztatlan fiúért sem), a kötbér (csak a kölcsön $^1/_{10}$ részeig emelkedhetik) szabályoztatnak.

Végül külön czikk *de pupillis* az 1715: 68. t. cz. anyagi jogi alapján a gyámhatósági eljárást szabályozza. Ez Pesten 1829 január 7-én zárja be a munkálatot, Tihanyi elnök s Luby jegyző signaturája alatt.

Mint 1791-ben külön készült az úrbéri, csőd, perjogi, adóügyi, nevelésügyi és büntetőjogi munkálat 1828-29-ben, a szerkesztők csekély képzettségének és a kor kedvezőtlen szellemének hű lenyomatai.

Tudjuk, hogy mindezen javaslat makulatura maradt és csak egyes tárgyakra nézve hozatott 1832—36-ban s 1840—44-ben törvény.

Az 1832-ki országgyűlésen a reformpárt több kitünőséggel szaporodott [Kölcsey Ferencz, Beöthy Ödön, Klauzál Gábor, Siskovits, Dubraviczky, utóbb Deák Ferencz.) A kir. előadás az úrbéri munkálat után a polgári törvények s birói szervezet reformját kivánta. Már az 1830 október 6. kerületi ülésben elhatároztatott az 1827 : 8. t. cz. által kiküldött országos bizottság munkálatainak azon sorrendben való megvizsgálása, melyet az előző országgyűlés megállapított s a többség a november 15-ki kerületi ülésben is ellenezte azok *per excerpta* tárgyalását és egyelőre külön törvény hozatalát a nyilvános örökösödésről, mit a kir. előadások 4. pontja kivánt. (Bertha Sándor : Országgyűlési tárcza 1830-ról Pesten 1843. 64. 182. lk.) A *junctim* hires akadálya már ekkor kisértgetett.

1833—34-ben a kerületi ülésekben dolgoztak a magánjogi javaslatokon, melyekből 1835-ben 17 darab elkészült (Horváth Mihály),* de mily tervtelen és elvnélküli volt e fáradozás, kitünik Kölcsey Ferencz 1834-ki naplójából, melyben megemlíti, hogy e tárgyban : «a setétség örvényében vergődünk.» Nemis lehetett ez máskép, midőn még a követek tábláján is az 1834. julius 15-ki kerületi ülésen 5 szótöbbséggel (27—22 ellen) a hitbizományok eltörlését megszavazták, ellenben az ősiség eltörlését csak 6 megye utasítása követelte s a mellett csak Kölcsey, Deák, Bezerédy és Somssich szónokoltak.

A modern reform utjában állott a jogegyenlőség hiánya. Néhány százezer nemes kiváltságával szemben állott 8 millió teherviselő jobbágy, földesúri hatalom és jurisdictio alatt, birtokképesség és jogi személyiség, perbeli önképviseleti jog nélkül, hazai történetünk legsötétebb korszakának átkos hagyománya, mely öröklött bűnként szállott át nemzedékről-nemzedékre, századról-századra.

Az 1790-ki liberalizmus *lefelé* arra szorítkozott, hogy szabad költözést engedett a jobbágynak, a *glebae adscriptiót* meg-

* Jogtörténeti mint sok egyébb adatai pontatlanok. Az országgyülési irományokban e munkálatnak semmi nyoma.

szüntette. De hogy ez is mit jelentett, mutatják még az 1832/36-ki s 1840-ki úrbéri törvények, hol a jobbágy birtokból kivethetését «nyilvános makacsság vétke miatt» s a szabad költözést csak azon feltétel alatt találjuk, ha se földesúra iránt nincs tartozásban, se más hitelező elfogatni nem akarja.

A jobbágyi tartozások régi limitatiói (tized, kilenczed stb. NAGY LAJOS, ULÁSZLÓ) feledésbe mentek évszázados visszaélések alatt. MÁRIA TERESIA patenseit csak kir. biztosok által oktroyálhatta s midőn azok alapján készültek az 1832/36-ki úrbéri törvények, midőn a jobbágyok személy és vagyonbátorsága követeltetett, ebben az érdekelt uralkodó osztály nagy része óriási alkotmánysértést látott.

Midőn ma e vitákat olvassuk, melyekben különösen a főrendiek egy HOBBES vagy HALLER szellemében plaidiroztak a földesúri mint szükséges *atyai* hatalom és kegyetlen consequentiái mellett, csodálkozunk, mily lassan terjedtek át hozzánk a 89-es elvek, az európai humanismus evangeliuma, mily későn vonult be nálunk a 18. század bölcseleti kritikai szelleme és a 19. század tudományos positivismusa, az emberi jogok és nemzetgazdaság tanai.

Méltán fakadhatott ki a helyzet keserűségének érzetében a nagy hazafi DEÁK FERENCZ 1833 szeptember 4-ki országgyülési beszédében, midőn a humanismus és gazdasági közérdek nevében a jobbágyok birtokképessége mellett sikra szállt, e panaszban: «1790-ben megtették őseink az első lépést, midőn a jobbágyok szabad költözését törvény által megállapították; ettől a birhatás jogáig csak egy lépés van. 43 esztendő pedig csakugyan elég idő arra, hogy ezen egy lépést megtegyük; mert ugyan mikor fog nemzetünk virágzó nagyságra emelkedni, ha előrehaladásunkban minden egyes lépésnél 43 esztendőkig késünk?»

A királyi válasz (1834 november 10.) megtagadta a szerződési szabad örökváltságot, mely a jobbágyi végrendelkezési joggal együtt még 1840-ben is nehezen ment törvénybe.

KÖLCSEY még hiába tartotta e tárgyban, úgy a hitbizományok és ősiség ellen fényes beszédeit, melyekben először hangzott fel a «szabadság és tulajdon» szent mottoja.

A magyar jobbágyra illett még a rákosi szántó (KISFALUDY KÁROLY) dala: «S hazám földét sirva szántom» . . . .

De a közvélemény rohamosan változott. Nehány évvel később már a legtöbb megyei követutasítás felvette a szatmári (1842 februári közgyülés) 12 pontot, melyek elseje az ősiség eltörlését, második a telekkönyvek behozatalát, harmadika *kötelező* örökváltságot, negyedike a czéhek és monopoliumok eltörlését, ötödike az általános birtok és hivatalképességét, tizedike polgári és büntető törvénykönyvet, esküdtszéket és vádpert követelt (a «faggató» eljárás helyett).*

A modern magánjog nagy úttörője a demokratikus áramlat lett, melynek tényezői a kor vezérférfiai. Az anyagi érdekek, egyetemes jólét utilitarius és nemzeti rendszere nyilatkozott gr. Széchenyi István geniuszában, a természetjog és törvényes reform Deák Ferenczben, a polgári elem felemelése, centralisátió és codificatió Szalay Lászlóban, az emberi és népjogok egész rendszere, a jogállam forradalma Kossuth Lajosban és Szemere Bertalanban.

Ezek működését kihatásában a magánjogi reformra s különösen vonatkozásában család- és örökjogunkra egyenként kell méltatnunk.

3. Széchenyi István.

A modern jogeszmék fejlődése hazánkban azon érdekes tüneményt mutatja fel, hogy az átalakulást a középkori szervezetekből, másfél századdal Locke és fél századdal Rousseau után nemcsak nem jogász, de nemis jogeszme kezdeményezte, hanem oly gyakorlati államférfiú, ki par excellence — bár ez is csak működvelőként — nemzetgazdász volt és Smith, Say, Ricardo tanainak közvetítője és terjesztőjeként szerepelt. E férfiú gr. Széchenyi István volt.

Bármennyire méltányoltatott általános, politikai szereplése,

* Az 1843-ki országgyülésen a 30—32. kerületi ülésben az ősiség eltörése alapján örökjogi törvényjavaslat készítése határoztatott el, melyet a kiküldött választmány el is készített a szabad végrendelkezés, özvegy és gyermekek köteles része, javak és nemek egyenlősége, a fiscusnak caducitásra szorítása s a törvényes öröklés oly szabályozása alapján, hogy a nő gyermekrészt kapjon, lemene hiányában pedig a felmenő s oldalági rokont megelőzve az egész vagyont örökli.

alig lett eddig feltüntetve befolyása a jogreformra. Pedig az egyenesen tőle indult ki. Az ő első jelszava: «hitel» azon archimedesi pont lett, melyből utóbb sarkaiból kiforgatták egész ósdi magánjogunkat, melynek hasonló merész és radikalis megújításáról egy Frank sem álmodott vala.

Az ő alkalmi röpiratai a reformországgyülések első doktrinair alapját nyujtották. Azok szelleme pedig a régi joggal és hagyománynyal, sőt az addigi vélt liberalis ellenzék álláspontjával szemben egyenesen forradalmi volt. Ugy ebben, mint az utóbbi mérsékletben, Kossuth elleni harczaiban és loyalis közvetítési törekvésben emlékeztet Mirabeau szereplésére részben analog viszonyok között.

Mint minden új, imponált a kifogyhatatlan satyra, melylyel korát és annak eszméit ostorozta; ő nem hizelgett a nemzeti hiúságnak, a mult alkotásait nem tisztelte. Feltárva hátramaradásunk társadalmi, jogi és politikai okait, a haladás legnagyobb akadályát helyesen ismerte fel a faj lélektanában, a keleti indolentiában, mely a munkaosztás és szaktudomány korában a józan ész és természetes gènie kultuszához hű maradt.

Fokonkint, logikai sorrendben, felülről, az aristokratia által initiálva tervezte az átalakítást. A kultura alapja a gazdasági jólét. Ennek eszközei intensiv gazdaság, belső forgalom és fogyasztás emelése ipar és kereskedelem útján. Ezek feltételei földmivelő államban olcsó tőke, földhitel, produktiv munka. Utóbbiak megteremtése érdekében, reformjai küszöbén, irtó háborút kellett hirdetnie összes fenállott köz- és magánjogi intézményeinknek, mint az anyagi haladás mindannyi óriási gátjainak.

A nemzetgazdaság és jog összefüggését ő reválta nálunk. És midőn mindenki érdekelve volt az elsőben, érezte saját pénzügyi bajait s felette óhajtotta azokat orvosló közállapot létrejövetelét, szükségkép ez érdek — nem pedig eszmény — útján meg lett nyerve a jogreformnak is, melyről meggyőzve lett, hogy a jogvesztésnek, jogfeladásnak csak látszatával bír.

Az egyéni tulajdon érdekében ostromolta a jobbágy birtokképtelenségét, az ősiségi és adományrendszert, a hitbizományi és holtkéz latifundiumokat, bennök a feudalismus és klerikalismus alapjait. A termelés érdekében a robotot, dézsmát, nemes és jobbágyi közbirtoklást, czéheket és árszabásokat támadta meg

és pártolta a városi jog kiterjesztését, váltó és kereskedelmi jog behozatalát. Utóbbi számára rést tört már az 1792: 17. t.-cz., midőn a váltói kötelezést Ausztriában érvényesnek és nálunk az osztrák váltójog értelmében érvényesíthetőnek ismerte el, az ősi per és végrehajtási jog, a Hk. I. 9 c. mellőzésével.

A forgalom érdekében végre az adósági jog és törvénykezés reformját sürgette. Kamatkorlátozás és rossz hypothekaris jog szövetkezve valának ép a megszorult gazda kárára és az uzsorások javára. Az adóst legyezgető eszélytelen és igazságtalan hiteljogi politika folytán csak a városokban létezett értékszerű földhitel. Lassú és hiányos peres és végrehajtási eljárás ezer alakban pártolta a hitelező kifosztását. Az adós in solutionem jószágot adhatott önkénytes becsűje szerint, az árverési vevő csak zálogjogot nyert, mely felett a visszaváltási jog Damokles kardja függött. A «nagy csalás», mint Deák Ferencz nevezte a visszaváltás jogát, melylyel éltek a jogosultak, ha a birtok érték e növekedett, különben pedig a szerző nyakában hagyták a birtokot.

Mindezeket feltárta és ostromolta a nagy reformer. A középkori kasztrendszert minden menedékében üldözte. Az úri hatóság, a megyei (nemesi) jobbágyoltalom előtte a farkas oltalma a bárány felett. E helyett a nép által választott pártvédek intézményét akarja alkotni. És nagy harczában a jogegyenlőségért és haladásért, mint számító gyakorlati politikus sohasem apellál egyedül a hazafias polgári erényre és közszellemre, hanem bizonyítja a kiváltságos osztály előtt, hogy őt szabadalmai nem segítik, de tönkreteszik, hogy a reform saját érdekében áll.

Eredeti, példázó, humoros magyar modora legtöbbet tett iratai népszerűsítéséhez. Alkalmazkodik az átlag alacsony műveltségi színvonalhoz, melyen azok állanak, kiket az új eszméknek megnyerni akar. Kerüli a tudományos, rendszeres formákat. Szellemes aperçukba és barokk stylbe ölti az új igazságokat. Ma naivnak tetszik azon kor keleties, «hazafias» pathosza, akkor ez hatott legjobban az új irány közvetítésére.

Hatalmas satyrával és talpraesett érveléssel védekezett a támadások, a reformellenes jelszavak ellen, hogy az elméleti, idegen, korai, veszélyes stb. Mindez általános érdeket kölcsönöz műveinek, melyek ma — fájdalom — az irodalom-történet mohában nyugszanak, nem ismerve sem a «lelkes honleányok»

által, kiknek első nagy művét, a Hitelt, — őt és korát jellemzően — dedikálta, sem a kaszinó tagjai által, kik évenkint iszszák nagy emlékét, sem a modern jogászaink által, kiknek tanulmányai elhatnak a Gragas és Ley del Toro homályáig, de az itthon minapi eseményeiről, élő jogunk kivívásáról nem tudnak semmit.

Pedig nagyrészt jogpolitikai tartalmú munkái: a «Hitel», ezt bővebben kifejtő «Stádium» és mindkettőt felölelő «Világ» ma is hasznos olvasmányt képeznek. Van annyi tanulság bennök magyar jogász számára, mint az ulpiáni töredékszám ismeretében vagy a bullák felsorolásában.

És fájdalom nemcsak történelmi érdekű olvasmány Széchenyi és nagy kortársainak bármely műve. Az eszmei tartalom ma is jelentőségteljes. A ma ismét uralkodó visszamenő áramtatok a gazdaság, jog és társadalom terén, melyeknek concessiót tettek újabb úrbéri, cseléd, gyámügyi, uzsora, ipar, végrehajtási stb. törvényeink és a legnagyobb concessiót készül tenni a polgári törvénykönyv örökjogi része: mindezek akut jelleget kölcsönöznek ismét a régi kulturharcz szabadelvű eszméinek és jelszavainak, és magának a küzdelemnek, melynek alakjai és képei, mint nemzeti hősköltemény körvonalai állnak előttünk, intve a nagy költő szavainak igazságára, hogy a szabadságot mindennap újra ki kell vívni.

MUTATVÁNYOK

Gróf Széchenyi István irataiból.

1. Hitel. (1830-ki kiadás.)

(48. lap). «Rossz ember mindenütt van, és arra vigyázzon, azt sujtsa a törvény. Keresztény jótevőségeinkben higyjünk minden emberről jót; pénz, kereskedés, alkotmány dolgában mindenkiről pedig a legrosszabbat, úgy fogunk ezen és a más világon boldogulni. Hagyjuk azokat érzékenyen sententiázni, kik mindig kölcsönös bizodalomrul álmodoznak, mintha csak szentek közt laknánk. Ha úgy volna, mint ők hiszik, se contructus, se testamentum, se obligatió nem kellene, sőt még a Corpus Jurist is elégethetnők, mert az egymáshoz vonzó szép bizodalom mindezeket szükségtelenekké tenné».

(69. l.) «Ne akarjuk, hogy egész világ minket vegyen min-

tául — modellául — a vén t. i. az ifjat, és az erősebb engedjen a gyengébbnek, tanultabb a tanulatlannak; alkalmaztassuk inkább magunkat a többiekhez, kivált a műveltebb nemzetekhez; mint közönségesen a fiú követi apja nyomdokát, és az ügyetlenebb az ügyesebbet, s nem viszont».

(70. l.) «Ha azonban nem a haza hátramadási és szennyei teszik azon bájt, mely minket hozzája vonz, hanem a legszentebb kötelesség érzése azt mindenben elősegítni és felemelni, akkor meg kell ismerni magunkban és körülményeinkben a jót, de a rosszat is. A nemzetek valódi ereje vadságon, fanatismuson, vagy tökéletes kiműveltségen épül. Közép ebben veszedelem nélkül nem lehet, mint nem is lehet károsb a félszeg felvilágosodásnál, s tudománynál. Mi már ősi vadságunk nagy részét, mely Osmán dühének valaha határt vont, letettük, elhagyott bennünk a hitbeli viszálkodás és hasonlás ördöge, hála az egeknek, de most, midőn ősi bálványunk megsemmisült szinte két nemzetiség közt így igen gyengék vagyunk, és mindaddig azok is maradunk, míg a felvilágosodás félútjából ki nem lábolunk és azon pontra nem emelkedünk, melyről minden vadságot és fanatismust meggyőzhetünk; mint az ordító oroszlánt bátran várja be a jól fegyverzett ember és meggyőzi. Ne kételkedjünk, a lelki erő és ész végre bizonyosan minden testi erőködésen diadalmaskodik».

(92. l.) «A legelők, faizás és birtokok el nem választása mennyi negativa, sőt meg positiva kárt szül, arról már a számosabb rész meg van győződve, hála az egeknek! S ha elosztások még legtöbb helyen végbe nem ment, igen természetes, mert vagy meg akarja az osztozó részek közt egyike a másikat csalni, a mi az erősebbnek könnyebb, mint a gyengébbnek, vagy a principium valósítása igen nehéz és szövevényes.»

(93. l.) A czéhek és Limitatió feleslege. «Majd minden monopolium egy pár évre hasznos, s egygyel-mással provideálja a sokaságot; de hosszabb időre minden hathatós közelőmenetelnek legmagasb és tetemesb gátja; úgy van a privilegiummal is. Bizonyos időre mind arra, ki bírja, mind az egészre nézve felette hasznos, örökre pedig nemcsak a közönségnek, de végre sokszor még annak is káros, ki vele fel van ruházva. Ezt para-

doxnak látja sok, érzem, és igazán olyan is képleg, kár, hogy fel nem világosíthatom úgy, mint kívánnám, de egészen félrevezetne a felvett tárgytól; azonban állításom megerősítése végett közbevetőleg azt még sem hallgathatom el, hogy *a magyar nemes ember pénzt kölcsön rendszerint nem kap, midőn a városok fel akarják mindazt venni, a mivel kínálják!* A mi többek közt egy nagy haszna a privilegiumnak.

A czéhek örökké hátráltatják a termesztmények és mesterművek árainak egymásközti rendes arányát.»

(99. l.) «A robot vagy szakmány létele még nagyobb figyelmet érdemel és azon kárt, mely belőle háramlik, épen oly bajosan tagadhatni, mint azt, hogy $2 \times 2 = 4$. 60 ezer robot egy esztendőben szinte azon munkát viszi végbe, melyet 20 ezer napszámmal könnyen el lehetne végezni».

(102. l.) «Munka, munka a nemzeti gazdaság talpköve!» Igy áll elő sok, dicséretes hévvel Say, Ricardo, Malthus, Sismondi neveire támogatva. Holott nem a munka, hanem a «jól elrendelt munka» szóval az ész a nemzeti gazdaság talpköve.

(104. l.) «Young, ki a józanabb mezei gazdaság apostola, azt mondja: «a mezei gazdaság megrontására a dézsmánál sikeresbet kitalálni nem lehetett. Mennél jobban iparkodik a jobbágy annál jobban bűntettetik, mert mennél többet termeszt, annál többet kell adnia stb.»

(105. l.) «Nem ér semmit azon rossz szagú tömjén, mely csak nemesi születésünk illatját terjesztheti; hasznosb — ha szebb oldaliról nem is tennénk említést — inkább a szó méltóbb értelmében nemeseknek lennünk; minthogy nem ér annyit nemesi virtualitás, mint kereskedő készpénze, *s nem ritkán picziny s nemtelem ember lakja a palotát, midőn a nagy és nemes pénzért dolgozik.* A világ évrajziból azt tanuljuk, hogy a jobb, engedőbb és szelidebb földesúr mindig legvagyonosb és legboldogabb birtokos is».

(127. l.) «Agyvelő és tudomány szükséges, és lehetetlen, mint előbb mondám, az elsőnek — habár legerősb is — helyre ütni a másik nem létét. Parasztgazdának elég a természetes ész, de már annak, ki ország dolgaiban vesz részt, az egész egyetem rúgói, lánczai és kapcsairól világos értelemmel bírnia kell és nincs oly genie, mely természetes eszével némely mai

időkben szükséges theoriák és jól megemésztett tudományok híját pótolná ki. S ugyan mily állapotban van némely Patris Patriæ könyvtára?»

(159. l.) «Bármi szerencsétlen helyeztetésű legyen is az ország, bármily lánczok által is lebilincselve a nemzet, előbb-utóbb mégis szabadabb létre vív, ha lakosiban a polgári erény tiszta vére buzog. S viszont akármilyen boldog fekvésű legyen is egy ország, bármily szabadságokkal bírjanak is lakosi, lassan, lassan mégis rabigába görbed, ha rombolt a tiszta erkölcs és polgári erény nem fénylik többé!»

(133. l.) «Boldogok mi, hogy köztünk inkább a fiatalság jelei és hibái láthatók és hogy még távol tőlünk a vénség és koporsó! mert azon gyávák és elfajultak, kiknek száma, tagadni nem lehet, elég nagy s kik midőn ezeket olvassák, tán kaczagnak és gúnyolnak, mit árthatnak nemzetiségünknek és hogy gátolhatják annak szebb, és tökéletesb kifejlődését? Nem kell attól félni. Ők csak olyanok, mint ama hasztalan félénk katonák, kik mindig rosszat jövendölnek, a legkisebb veszélynél szaladásnak erednek és oly messze távoznak, hogy alig éri el őket a hír, hogy nélkülök is kiküzdék a csatát s aztán béke idején legtöbb szó szájukban.»

(*A törvényieket* 188. l.) «Némelyek ily ellenvetéssel élnek: «A cambio mercantile jusnak a magyar nemest alá nem vehetni, mert azáltal a nemesi prærogativa az I-ső rész 9-ik tit. ellenére megszoríttatnék.

Ámde az I-ső rész 9-ik tit. azt rendeli: hogy a magyar nemes, hacsak rendesen törvénybe nem idéztetik és a törvény rendes utján nem itéltetik, se személyében, se javaiban senki által se háborgattassék; úgy de mihelyt a jus cambio-mercantile törvényesen elfogadtatik, az is törvényes út lesz és a nemes ember ott is pörbe idéztetnék s magát védelmezhetné, — csak azon különbséggel, hogy akkor az adós a pört oly soká nem huzhatná és jólelkű hitelezőjét ki nem játszhatná, nem faggathatná; — ahoz járul, hogy a II-ik rész 68-ik és a III-ik rész 28-ik tit. szerint most is az adósnak, bár magyar nemes is — ha nem fizetheti meg adósságát, személye is a hitelezőnek, ha ez kivánná, oda itéltethetik és által is adathatik. Ezen ellenvetésnek már az *1792-ki 17-ik törvényczikkely megfelelt, mely*

megengedi, hogy a magyar nemes külsőországi ausztriai cambiale forumnak is alája vetheti magát és ottan megmarasztaltathatik, és az executió ellene penes compassum végre is hajtathatik. Ha e mellett a nemesi szabadság csorbulást nem szenved, hogyan szenvedne csorbulást önhazánkban fölállítandó *cambio-mercantilis* — váltó-kereskedési bíróság által?»

(194 l.) «Azon időszakban, mikor a *homályos törvény* fejtegettetik s midőn *bástya* gyanánt kellene szolgálnia, akkor vagy a király vagy a nemzet részére magyaráztatik; ha a királyéra és ez akarja, mily szép védelem egy-két homályos törvényke; ha ellenben a nemzet részére, nincs-e hatalmában ezen utolsónak inkább világos, mint homályos törvényeket szerezni?»

(196 l.) «A mit a közönséges beszédben régi időnek, hajdan kornak hívnak, józan ész után új időnek, ifjú kornak kellene hívni. Két egyes személy közt tagadhatlan, az idősbnek van vagy lehet több tapasztalása. — Generatiókban éppen megfordultan áll az eset és a közelebbsőnek és így az ifjabb generatiónak van vagy lehet több tapasztalása.»

(200 l.) «A *familiák konservatiója* azon czél, melyet elérni akarnak. S ugyan azok mostani systemánk által bátorságba vannak helyeztetve? Nem egyenesen az ellenkezőt látjuk-e? Mert olyast tán senki se fog épen fentartatott familiának mondani, mely többel adós, mint értéke van, s melyet tulajdonkép a más birtoka közt csak születési sánczai tartanak fen.»

(216 l.) «A pénzbeli hitel vagy *cambio-mercantile forum* — váltókereskedési törvényszék — velejének akármily módosításokkal legyen is alkotva, mindenesetre annak kell lenni, hogy:

Először: a pör sebesen folyjon.

Másodszor: az itélet után mindjárt kezet lehessen tenni a vagyonra és birtokra, mely annyiba adassék, a mennyit az valóságosan és nem képzeletben meg is ér, azaz a mennyiért tüstént dobra üthetni; s ne is lehessen az itéletvégrehajtást ellenállással és egyéb késlető parancsokkal vagy akármiféle nevezetű pörorvosló menedékkel és módokkal juridicum remediumokkal hátráltatni, vagy az exequált jószágát erővel visszafoglalni.»

(222 l.) «S ebbéli hátramaradásunk, mivel annyi dicséretreméltó van bennünk, korunk és körülállásinkhoz képest, mi szégyenünkre válhat? Nagy szégyenünkre valóságosan, ha jónak

hirdetjük, vagy palástolgatni kivánjuk, a mi egyébaránt mai világban senkinek hatalmában nincs többé, s a mellett makacson maradunk meg a mi helytelen, s az idő lelkéhez nem illik ezentúl; nagy becsületünkre ellenben, ha bebizonyítjuk a világ előtt, hogy hátramaradni nem tudunk, s ott hol hiányt érzünk magunkban, nőtten nő lángoló akaratunk s győzhetetlen állhatatosságunk előre lépni, javítni.»

(226 l.) «Vannak köztünk — gondolná-e az ember — kik Magyarországnak 500-dik, de olyanok is, kik hazánk 100-ad részét birják, sőt még oly dúsak is, ha minden erdőt, homoksivatagot, mocsárt, havast és szigetet, melyek a világon vannak, felszámolunk is, kik az egész földkerék 17,000-ik, Európa 1100-ik, az ausztriai birodalom 86-ik és szegény jó anyaföldünk 30-ik részének urai!»

(230 l.) «Haza sérveivel és szennyeivel dicsekedni csak alacsony vagy gyáva lelkek sajátja, azoknak el nem ismerése s tán még felhőkig emelése, mint sokszor tapasztaljuk, ellenben vakság és tudatlanság jele. Nem tudom melyik veszedelmesb és ártalmasb; de valamint csak az valódi magyar, ki jusait védelmezni, egyszersmind uráért vérét ontani és hona előmeneteliért legszebb javait feláldozni tudja: úgy csak az érti hazafi kötelességit józanul, ki a hiányt, a csorbát látja, de azon egyszersmind tehetsége szerint segíteni törekedik is.»

(231 l.) «S ime nyiltan azon vallást teszem, hogy hazánk előmenetele és magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetősb birtokosok vagyunk.»

(240 l.) «Igazságokat, habár keserük is, végre kimondani nemcsak hasznos, sőt szükséges; mert az önismeret minden előmenetel és jobbulásnek legelső kezdete; kellemetlen ugyan, de józanabb azokat honbelitül, rokontul hallani, mint inkább idegen vagy veszedelmes hazai figyelmeztetőre s dorgálóra várni; (kik mibenlétünket annyira ismerik, hogy némely hátramaradásink s hiányos rendelkezésink titka oly nagy lett, vagy hogy hibátlanabbúl mondjam, oly tágra nőtt, hogy mindenütt kilátszik s egy hazánk minden gyapjából készítendő köpönyeg alá se férne már el többé.)»

(244 l.) «Néha bölcs és dicső atyáink és elődeink éppen nem éltek ugy, mint mi, hanem kemény vadságokban háború-

hoz és veszélyekhez edzve lóháton vagy váraikban, sáncz és mocsár közt igazán nagyok voltak; mi ellenben ellágyultan és elpusztulva se vadságunk se czivilisatiói súlyunk által félelmesek többé nem vagyunk.

(245 l.) «A mi pedig a *theoriát és praxist* illeti, melylyel némelyek minden körülállásban előszoktak állni: tudjuk azt igenis jól, hogy könnyebb házat, hidat rajzolni, mint építni; könnyebb erőművet kigondolni, mint mozgásba hozni, könnyebb tökéletes respublikákat és országlás módokat képzelni, mint csak egy falusi biró dolgait is derekasan és emberül végezni; de tudjuk ellenben azt is, hogy ezen thema a rest, rosszakaró, s kivált az interessált szájában olyan mint a méreg s a legjózanabb javítást, legbizonyosb előlépést is, sokszor gyökerestül megsemmisíti.»

(246. l.) «És ilyen praxisok, mint p. o. legeltetésben, hol a földesúr lassan-lassan minden legelőbül kiszorítja jobbágyit, vagy útcsinálásban, hol 14 napra idegen tájékra hajtják el a szegény parasztot s ott bitangkép jobbára esztelenül és így hijába pazarlott munka közt marháját legelő hija miatt romlani s veszni látja, midőn azonban maga sínylődik vagy pénzét a csapszékben költeni kénytelen . . . végre ha ő készítette el az utat, csak szinte megint egyedül ő maga fizet vámot tőle; vagy forspontozásban, midőn a jobb lovas jobbágy földesurának vagy tiszteinek ingyen szolgáló kocsisa; vagy vármegyeház építésben, hol közönségesen egy pár szabad oblatum után a munka s költség legnagyobb terhét azon osztály viszi, melynek a vármegyeház néha nem egyéb kínzó helynél, vagy országgyülési költségek vitelében, melyen az, ki a költségeket viszi, repræsentálva nincs — — — és számtalan eféle praxisok ugyancsak jó szép s nemes elintézések!»

(247. l.) «Még igen is kora ilyeseket mondani — szerzőhez nem illők, országgyülésre valók, egyébaránt nem tanácsos annyit változtatni egyszerre, hanem csak halkan s egymást követve. E felett mi közünk nekünk ahhoz, ha Magyarország félszázad után fog is virágozni . . . mi akkor nem élünk már stb.»

Némely emberek mindenre — kivévén a mi közvetetlenül önhasznokat következteti — csak azt tudják mondani: «még kora s nem ma, de még ezer esztendő mulva is mindig csak azt mondanák».

«A 11. és 14-ik század törvényei elégtelenek és hibásak voltak a 17-dik század szükségeire, s így a 17-dik századiak elégtelenek s hibásak a 19-dik századéira, ugymint minden bizonnyal mai napokban — habár a bölcseség serlegét legutolsó cseppig kiürítnők is — nem fogunk hazánk javára s diszére mindent oly józanon elintézhetni, hogy azon utóink koron — s fokonkint határtalanul ne javíthatnának még, mert a lehető legnagyobb tökéletesülés csak jövendő s boldogabb nemzetségek sajátja!»

2. Stadium. (1831. kiadás.)

(70. l.) «De szoros hitel, és olyan, mint helyzetünkben szükséges, soha nem állhat fel valódi sikerrel, míg a javaslott második törvény fel nem áll, t. i. *míg nincs eltörülve* az»:

Aviticitas.

(71. l.) «Mezei gazdaságunk alacsony létét a belkereskedés, t. i. a l elfogyasztás hija okozza legfőkép! Itt fekszik a dolog sarka!»

(73. l.) «Nekünk termesztőknek kell tehát szoros hitel; mert csak az által kaphatunk nagy, olcsó, könnyen fel nem mondandó és számos esztendőkre kezeinkre bizott tőkéket.

Állítsunk tehát ránk nézve is szoros hitelt. Felségesen! De hogy állíthatunk szoros hitelt, ha nincs tulajdonunk, mert mit adunk hypothekául?»

(74. l.) «*Az inductiva methodus*, t. i. az eddig tapasztalt mindenkori s mindenütti effectusok nyilván azt bizonyítják, hogy *caeteris paribus a tulajdon mindig jobban műveltetett s conserváltatott, mint az idegen.* Ezt minden további hasztalan szőrszálhasogatás nélkül sarkalatul vehetjük, mert az érzékinkre mindennap erősen ható effectus. — Már ha ez áll, akkor az is tagadhatlan, hogy *azon számtalan lépcsők magasb vagy alacsonyabb léte, melyek a proprietas és ususfructus közt vannak, határozza el — ha ez közönséges figyelmünket ki játsza is — a művelés s conservatiói szomjnak s irányzatnak több vagy kevesebb létét; vagy más szavakkal; annál gondosabban műveltetik s tartatik valami, akármi is — és itt a caeteris paribust még egyszer*

említem — minél nagyobban viseli magában az a tulajdonnak, a sajátnak természetét; s viszont annyival kevésb gond van rá, mint utánjárásra, mind becsben tartásra nézve, minél bitangabb az, vagy bitangabb szagú.

Magyarországban pedig csak a legkisebb résznek van tulajdona; s ekép a legtöbb birtok, az aviticumtul lefelé a kamarai, örökhagyományi — fundationalis — püspöki, apátsági jószágokon keresztül, a szántővetőnek rövid időre, sőt esztendőrül esztendőre kiadott censualis vagy taksás földeiig, kisebb vagy nagyobb mértékben, általában véve, ha csalni nem akarjuk magunkat, semmi egyéb, mint bitang vagy bitangabb!»

(77. l.) «*A kamati lábat törvény által eligazítni akarni épen annyi, s ekép lehetetlen, mint a fekvő jószág jövedelmének maximumát törvény által elhatározni.* Földével mindenki annyit nyer, a mennyit nyerni tud, s ekép mindenkinek pénzével is annyit nyerni szabad a mennyit nyerni képes, minthogy egynek sajátja föld, másiknak sajátja ellenben pénz.

S ha ekép a legislatio nem hátráltatja józanul, hogy valaki földjének holdját esztendei 10-ért, 20-ért sőt többért is adja, ha talál olyant, ki azt megfizeti, habár ez azon megbukik is: úgy azt sem hátráltathatja, hogy valaki viszont pénzét 10-ért, 20-ért sőt többért ne adja ki, ha megint olyant talál, ki azt megfizeti.»

(82. l.) «Van-Peng megtudja végkép *hiteli törvényeinknek részint csiga előmenetelét*, t. i. hogy sokszor az első helyen intabulált sem nyulhat husz esztendei pörlekedés után a tőkéhez, vagy annak kamatihoz; *részint chamaeleoni színét*, t. i. hogy sok *de patria bene meritus* könnyen elbujhatik a *sequestrum favori* alá, s akkor a hitelezők perczek-utáni egész örömük sokszor arra szoríttatik, hogy egy szál gyertyavilágnál bámulhatják az adósnak illuminált palotáját; *részint igazság-elleniségét*, t. i. *hogy a kamat kamatja minden esetre elvész, s in executionem nem pénz, de önkény által assignált aequivalens, s nem ritkán nihil valens mocsár, erdő etc. adatik át;* részint levegőbe rakott alapját, t. i. hogy *ha átvesz is pénz helyett végkép valami jószágot*, abban csak úgy ül mint a nyúl bátortalan fekhelyében, mert *abból őtet minden pillanatban kiugrathatja* — s főkép ha nem nemes — *az exequáltnak rokona, szemszédja, minden nemes vagy a fiscus.*»

(83. l.) «*Hiteli törvényink*, vagy legalább azok alkalmazása — a mi előttem egy, mert az effectus is egy — *gyökereiknél vannak már elhibázva, mert az adóst legyezik s a hitelezőt büntetik; s im ebből burjánzik mind azon rossz, a mit e tárgyban naponként vagyunk kénytelenek tanubizonyítani, s melyeknek többek közt egyike az, hogy szinte sehol sincs annyi valóban piócza hitelező mint nálunk.*»

(84. l.) «Oh jámbor sokaság! hány esetben jársz célodhoz legvisszásb úton. Tudod e miért van köztünk annyi álnok hitelező? Nem azért; hogy a törvény általjában véve eléggé nem büntetné a hitelezőt, hanem épen ellenkező okból, t. i. hogy őtet nem pártolja eléggé, s ekép kényteleníttetik maga magának fogni pártját; a miből természet szerint, mint mindenütt, hol a törvény nem eléggé gondoskodik, túlság támad, t. i. az önelégtétel korlátlansága.»

(84. l.) «*Azon felette hibás theoria, mely az adóst legyezni tanácsolja, semmi egyéb mint egy lágy szívtől meglágyított főnek képzelgési rajza*, mely szerint a pénzes mindig egy fösvény, kemény, irgalmatlan, vén, nőtlen fukarnak képében jelenik meg, ki pénzit olvasván s virasztván, semmi egyebet nem tesz, mint egy falusi háznép szívvérét s csontvelejét pók gyanánt szívogatja. *Midőn azonban bizonyos, s a nagy Istent hívom bizonyságul, hogy legalább a magyar földön több a kijátszott, s a lassú, puha s egyoldalú törvény által megrontott hitelező, mint mennyi a megkárosított adós, kit inkább pártol mindenkor a törvény.* A törvény philosophiája: a jót pártolni, a rosszat sújtani; *s nincs veszedelmesebb, mint ha a törvények politikai tekintetek miatt, majd egynek majd másnak kedveznek; mert akkor valóban vége minden törvényi szentségnek*, mely nélkül az emberi társaság végkép vadállati csordák sorába dül. Ne pártoljon tehát a törvény túl se hitelezőt se adóst; de pártoljon mindenkit egyenlőn.

(87. l.) «Commodus midőn a pört minden appellátán keresztül vitte, nyugodt lélekkel várja be az executiót; hiszen két száz forint büntetés mellett *opponál, s az oppositionalis pört, kivált ha egy jótévő országgyülés vagy insurrectio jő közbe, még néhány esztendőig elhuzza, s a csekély birságot a kamatok kamatain tizszerte megnyeri. Ily gyönyörű ármányosságok pedig nem csak hogy nem tilalmasak vagy gyalázatosak, hanem átalok tet-*

szik leginkább ki a derék, ügyes prókátor s a hatalmas, nagy nexusban lévő alperes. E szép útra maga a törvény barátságos keze vezeti az adóst, midőn a becsületes kölcsönadót visszataszítja(!)

Bocsásd meg uram nekünk — —! S ekép a törvény nem pártolja a jót, t. i. főczélját híbázza el.»

(90. l.) «Azonban mikép lenne a dolog a javított új systema után. A becsületes és eszes pénzbirtokos haszoni és jobbléti ösztönből természetesen kezet fogna a becsületes és eszes földbirtokossal; s minekutána az őket egyesítő lánczot se halál, se pedig emberi gyengeség és gyarlóság nem szakaszhatná el, mert az a törvény szentsége, a végrehajtó hatalom szoros kezessége, s ekép az alkotmány valódi bölcsessége által benne igazi erőben összeforrasztva: *hihető, sőt bizonyos, hogy több munkás tőke, jobban művelt föld, csatornák, gyárak, manufacturák, s ekép több munka- és továbbá takarék tárak* (Sparcassa), *biztosító, s árva és özvegy-ápoló intézetek s ekép több bátorlét következésében az ország minden lakosi boldogabbak lennének, ha akarnák, mint ma, midőn sok a honban — még véres veríték után sem boldogulhat.*

Mind ez azonban még semmi azon haszonhoz képest, mely az aviticitás eltörlése által mind fejedelemre mind hazára okvetlenül áradna, s mely csak akkor tűnend majd inkább elő, midőn egész systemám némi rendben az olvasó szeme előtt leend.

Tekintsük azért, hogy minél előbb odajuthassunk, mily összeköttetésben van vele a *fiscalitás.*»

(92. l.) «*A fiscalitás megszünése ezen utolsókhoz nem tartozik, mert az szinte semmi egyéb, mint szükséges következése az aviticitas* eltörlésének. De itt az a kérdés: valjon a Fiscalitas megszünése által nem támadtatnék e egyenesen meg a királyi haszon, a mi concessio volna, melyet systemám kirekeszt, vagy tüstént többet üt helyre?

Én azt hiszem, hogy a Fiscalitás eltörlése minden aequivalens nélkül is, több valódi hasznot hajt a fejedelemnek, mint annak további megmaradása; és épen azon okoknál fogva, melyeket az előbbi czikkben az Aviticitas létének kárárul mondottam. A király csak illusorie gazdag, erős és hatalmas — bár-

mennyit hoz is be a vám, só, harminczad, kamara s a többi peculium — míg az egész királyság nem gazdag, nem erős, nem hatalmas. A királyság pedig mikép lehetne gazdag, midőn köztünk még azon rugó sincs, mely mindenbe elevenséget hoz, s legmostohábbb vadonságokat is végkép legkiesb kertekké varázsol, és mely semmi egyéb, mint «az ingatlan tulajdont mindenek előtt szomjazó, s azt legnagyobb szeretettel s gonddal ápoló emberi vágy.»

Jus proprietatis.

(103. l.) «E szakaszt, melyben azt fogom fejtegetni: valjon hasznos lenne e az egészre nézve, ha Magyarországban mindenki, akár nemes akár nemtelen, ingatlant, mint valóságos tulajdont birhatna? azon haszonnak vizsgálatával kívánom megkezdeni, mely egyenesen rám háramlanék; mert proprietast illető kérdés leginkább a földbirtokosok hasznával látszik összeütközni — soknak szemében; — én pedig magam is földbirtokos vagyok, s ekép értem, vagy legalább annyira értenem kellene saját hasznomat, hogy arról oly józanul szólhassak, mint akárki.»

(125. l.) «*Nem mondom* tehát, hogy a *nemtelen is birjon ingatlant, hanem hogy birhasson.* A törvény csak ez utolsót határozza el; azaz, ne parancsoljon, hanem csak engedjen, a többit pedig bizza az időre s a szabad részekre.»

(146. l.) *Törvény-előtti egyenlőség.*

(172. l.) *Törvényes pártvéd.*

«Hiszen a nemtelennek úgy is van törvényes pártvédje; mert a polgárság maga magát constituálja, a szántóvető képviselője pedig a vármegyei Fiscalis» — így fog szólni sok; mire én viszont így: Annál jobb, ha van, a mi csak annak tanúja, hogy eleink igen átlátták, mily szükséges a teher és kedvezés mellé az élő pártvéd is, nehogy a keserű mind súlyosb, az édes pedig mind könnyűbb legyen.

Az egész kérdés tehát nem abban áll, hogy valami szokatlan és új alkottassék; hanem hogy a dolog veleje változatlan maradjon, s csak a formán tétessék némi javítás.»

«*Számtalan óriási Reformátor, ki rögtön a legczivilisáltabb nemzetek kaptájára akarná vonni az egész emberiséget, s a*

Töröknek s Bolgárnak szintúgy, valamint az Angolnak és Amerikainak sajtószabadságot, juryt, kamarákat s miniszteri responsabilitást kívánna adni, a magyar szántóvetőnek mostani képviseletét, t. i. hogy őtet egy nemes ember repræsentálja, Lafontainenek némi igen helyes, és Fay András-nak — ítéletem szerint — némi még sokkal helyesb meséivel hasonlítja össze, hol mint tudjuk, nem ritkán a húsevő viseli a füevő képét. S mennyire lehet azon esetet, hogy a nemes repræsentálja a nemtelent, ily mesékhez némi igazsággal hasonlitni, azt itt nem vizsgálom; hanem arra szorítom kereken s minden előzmény nélkül meggyőződésemet, hogy a magyar szántóvetői képviselet formájának nem az a baja, hogy őtet a nemes repræsentálja, hanem hogy nem ő maga választja képviselőjét.

Ebben fekszik mind a nemesre, mind a nemtelenre nézve a kár.

Minden pörben az emberi jusokat tekintve, azt hiszem legelsőnek, hogy saját ügyvédjét válassza mindenki; s ezen igazából valakit kirekesztni akarni, a legméltatlanabb igaztalanság. Ezt köztünk tán senki se veszi kérdésbe; a mit azért szabad feltennem, mert a szántóvető bizonyos esetekben akárkit valósággal választ is ügyvédül! De mily kevés tekintete s ekép mily kevés sikere van ily pártvédnek ahoz képest, mellyel az birna, kit egy egész megyének nemtelen s adózó közönsége választna, s ki a hazai törvények által sanctionálva volna is?»

4. Deák Ferencz.

Gróf Széchényi István utóbb Kossuth elleni harczában az irodalom (Kelet Népe stb.), a pestmegyei és az országgyülés szónoklatai terén elvesztette népszerűségét. Az optimista, ki a nemzet dicső jövőjét hirdette volt, kétségbeesett pessimista lett, ki az első alkotmányos miniszteriumban még részt vett, de a forradalom első hullámverésére, mint Deák, ki utoljára Batthyányi Lajos gróf, Majlát hAntal gr., Majláth György és Lonovics érsek társaságában mint legatus járult — sikertelenül — Windischgrätz elé, mint br. Eötvös József és Trefort Ágost — ki utóbbi, Szemere Bertalan szerint, egyenesen meg-

szökött miniszteriumából — félrevonult s a döblingi tébolydába temetkezett, míg sok év mulva megváltotta az öngyilkos golyója.

Természetellenes is lett volna, ha nálunk az átalakulás vezérférfia nem a köznemességből, nem az alsótábla progressistái közül kerül ki.

E férfiu azon időben, midőn a nemesi adómentességen rést ütött a jobbágytelkek utáni adófizetés törvénye (1836) s az első vasut építése — kisajátítás — áttörte a régi birtokjog sánczait, Deák Ferencz volt, kit egyéni jelleme is prædestinált e közvetítő szerepre. Egyenes, komoly, nyugodt, becsületes, lelkiismeretes, a táblabirói józan ész prototypusa. E mellett a nyugoti müveltségtől nem idegen s erős hazai jogtörténeti érzék mellett világlátkörrel, a liberális haladás barátja. Jogi és politikai müveltségének e kettős gyökere mellett általában kiméletesebb a mult iránt, a jogfolytonosság és reform szószólója, ki a tételes jogi alapot kiszélesbíteni törekszik a lelkiismerete által elfogadott természetjogi kivánalmak értelmében.

Ismerte a német jog és államtudományi irodalmat, mi őt Kölcsey fölé emelé, s kiválóan annak a nyugoteurópai alkotmányosságot közvetítő vezérférfiaival állott összeköttetésben. Ezek, mint Mittermaier, Rotteck, Welker, Zachariae a délnémet liberalismus elméleti úttörői, távol nemzeti szükkeblüségtől, a franczia doctrinairek — Royer-Collard, Guizot stb. — vállain állottak, miként ezek a 89-iki constituante s így közvetve az angol liberalismus utódjai valának. De a német tanári doctrinair befolyás akkor ép oly kevéssé válhatott uralkodóvá az önálló, gyakorlati, erős judiciummal biró magyar államférfiu, mint nemzete felett. Jogászi logika és szigoru törvényességi érzéke őt képtelenné tevék forradalmi szereplésre. Jellemző e részben a 48-iki igazságügyminiszter és a 61-iki felirati pártvezér magatartása. Midőn a megyék 61-ben a visszanyert jurisdictió alapján az igazságszolgáltatást ismét a jogegység felbontásává tevék, ezen önkény és anarchia ellenében a provisorius quasi-kodifiicatiót, az országbirói értekezleti expedienst Deák forcirozta.

Az 1832/36. és 40-iki országgyülésen az urbéri rendezésnek humánus irányát a legnagyobb nyomatékkal képviselte.

A jobbágyok birtokképessége mellett az 1833. szeptember 4-ki országos ülésben tartott nagy beszédében jogi és politikai érvelése feltünteti az uj irány minden mozzanatát. Az igazság és közjó mellett az uralkodó osztály saját gazdasági érdekét emeli ki, hogy őt a reformnak megnyerje. A birhatási jus, mint az «ember veleszületett sérthetetlen természeti joga», említtetik akár a declaration des droits de l'homme-ban. «A polgári társaság azért állott össze, hogy minden egyes embernek személy- és vagyonbeli bátorsága biztosittassék» s így a statusczélok, a politika nem igazolhatják az egyéni jogok oly korlátozását, mely a nemzet többségétől ez alapjogot megtagadja. Itt Rousseau természetjogi társaság-eredetére, a jogegyenlőségen nyugvó contrat social-ra leszünk emlékeztetve. Kifejti az ókori rabszolgák kedvezőbb helyzetét, kiket uruk kegye emancipálhatott. Tételes jogalapot sem talál azon szokáshoz, melyet a Curia is szentesített, midőn az idegenek birtoklási képtelenségét (II. András aranybullája 26. czikke és 1715: XXIII. t.-cz.) kiterjesztette a nemtelenekre.

De a jogtalanság történelmi eredete még indokolható; most azonban, midőn a honvédelem, a közteherviselés nem a nemesség, hanem a nép vállaira nehezedik, ezen indok is elesett. A jobbágyok vitatott jóléte ellenében az emberi méltóságra hivatkozik; ki választaná a legnagyobb anyagi jólétet függetlenség helyett, mely a szabadságnak, miként ez a boldogságnak alapja? Az idegenek birtoklásának veszélye ellen ő is garantiát akar: a nemzeti nyelv tudása minden birtokos kötelességévé teendő.

Az 1834. junius 25-ki kerületi ülésben az ősiség eltörlése és a rendelkezési szabadság mellett halál esetére is szólal fel. A törvényes öröklési rendet és jogot az örökhagyó vonzalmának foka és vélelme szerint, ez egyedül természetes és az egyéni tulajdonnak megfelelő alapon óhajtja szabályoztatni, mi mellesleg megjegyezve nemcsak a 61-ben fentartott ősiségi maradvány fentartását zárja ki, hanem a hasonalapú parentalis (linearis) öröklési renddel is ellenkezik, melyet a jelen örökjogi tervezet német mintára kontemplál s mely a középkori ágiság (paterna paternis, materna maternis) utánképzése, midőn a vagyont (most csak a szerzettet) apai s anyai ágra

juttatja, ugy hogy esetleg közelálló és távoli rokon osztozkodik.

Ugyancsak az ősiséget ostromolja 1840-ki követjelentése, mint a feudalismus bilincsét. És midőn 1861-ben az országbirói értekezlet a közhangulat nyomása alatt az ősiség restitutióját pártolta, *Deák* hatalmas szava buktatta meg e javaslatot, ki életküzdelme elveihez, mint mondá, hütlenné nem lehetett. A *jobbágyi öröklés rendezésekor* (1840) annak ősiségi szelleme elleni érvelése a *köteles rész ellen* is találó. *A családi vonzalom és a nemzeti ipar* — mondá e tárgyban 1840. január 30-ki beszédében az országos ülésen — *az egyenlő, szükségképi osztály ellen szól, mert e mellett egyik gyermek se lesz ösztönözve elaggott szülőjét ápolni, segíteni s ez elhagyatva lesz, a telek pedig elpusztul. Igaz, hogy ha a szülő preferáló szabad rendelkezést tehet, mondhatni érdekből lesz ragaszkodó gyermeke, de bármint moralizáljunk, ez is jól fog esni az öreg szülőnek. — Az élet és ember, főleg földmíves népünk viszonyainak mély ismerete és méltatása szól e szavakból, a mikben jelen codificatoraink fájdalom nagyon megfogyatkoztak.*

A főpapok végrendelkezési jogáról szólva, az 1834. julius 4-ki kerületi ülésben kiemeli annak igazságtalanságát, hogy a pap megtakarított jövedelmeiről halál esetére szabadon ne rendelkezhessék — mit pedig jelen tervezett codexünk mellett fentartani akarnak — de másrészt az egyházi javakat államiaknak nyilvánítja, melyek hovafordítása iránt az állam rendelkezik. Ez egyszerű tétel elismeréseig a mi alapítványi jogtermészetet kutató komissióink tengeri kigyója mai napig sem jutott el, sőt attól mind messzebb távozni készül.

Az 1834. julius 12-ki kerületi ülésben a hitbizományok eltörlése mellett felhozott érvei az örökjogi tervezetben kontemplált, ma európai unikumnak mondható, több nemzedékre menő hitbizományi helyettesítés ellen is találók, melyet jelen gyakorlatunk is tételes alap nélkül, ősiségi szellemben ápolt, akár a planum tabulare a nemtelenek birtokképtelenségét. A rendelkezési szabadság — ugymond — «oda nem terjedhet, hogy a rendelkező még a sírban is örök törvényt szabjon az élőknek» s így hiuságának a közérdek feláldoztassék. Az állam jogát ily rendelkezés korlátozására nálunk rég elismerték, példa rá az amorti-

sátionális törvények I. Lajos óta. A hitbizomány a nemzetre nézve ép ily forgalmon kivüli holtkézbirtok. A nemzetségek fentartásának tekintete sem ajánlhatja ily káros intézmény fentartását, mert a nemzet érdeke nem azonos egyes családok birtokhalmozásáéval.

I. Lipót 1687-ben hozta be az idegen intézményt, cserébe adta az olygarcháknak az aranybulla záradékának feláldozásáért; de a haza virágzására az nem vezetett. S a mai főnemesek nem is az egykori honvédő hősök, hanem Berzsenyi sybaritái, miért legyen puszta név fényének a hitel, a nemzeti közérdek, a haza fejlődése feláldozva?

Ezek aranyszavak ma is, mikor a minisztereket ismét a kaszinóban és jokeyklubban csinálják és arisztokratikus örökjogtól várják a birtokosok boldogulását, a faj suprematiáját.

Az 1834. julius 30-ki kerületi ülésben a fiskus örökösödése, az adományi rendszer ellen szólal fel, mint káros és igazságtalan ellen.

Az 1834. augusztus 6-ki kerületi ülésben a végrendeletileg *oszthatlannak rendelt birtok felosztható mellett érvel, mert a közös administrátió czélszerűtlen, annak kényszere helytelen.* Ezt is szem elől téveszték az 1871-ki urbéri törvények, midőn a volt jobbágyok birtokközösségét részben fentartva, az egyéni tulajdonnak s osztálynak korlátot szabtak. E beszédben a jog egyetemes elvei alapján fejti ki Deák Ferencz az *örökjog konstruktióját, mely nem egyéb, mint a halál pillanatában való vagyonátadás substitutiója; akinek tehát átadni nem lehet, annak testálni sem lehet és képtelenség születendő ivadékok birtokát a sírból kormányozni.* E helyes jogbölcsészeti alaptól, fájdalom, távol áll jelen jogpolitikánk, mely még mindig a középkort bálványozza, hol a holt az élő felett, a birtok az ember felett prævaleált.

A szerzett jog szentségét kétszer mentette meg, 1848-ban, midőn meggátolta az ősiség eltörlését az *uti possidetis* alapján s 1861-ben, midőn a magyar jog visszaállításával annak visszaható erővel felruházását nem engedte meg.

Sok egyebet mellőzve, még csak a magánjogi codificátióról 1834. május 24-ki kerületi ülésben mondott beszédére utalunk.

Kimutatja, hogy az 1827-ki országgyülési küldetés s így az operatum juridicum alapjában elhibázott, midőn foltozgatásra, a decisiókat kiegészítendő casuistikára szorítkozott, melyet végtelenig folytathatni czélérés nélkül. Első hangoztatja azt elvek rendszerén épülő codex szükségét s rámutat az időközben keletkezett külföldi mintákra, a franczia, bajor, porosz, osztrák törvénykönyvekre. Kifejti a magánjog összefüggését a perjoggal s előbbrevalóságát, mert ahhoz kell szabni az utóbbit. Külön bizottság utján kivánja az alapelveket kidolgoztatni s azután ezeket megállapíttatni, mi a helyes procedura egyedüli útja.

Ime, Deák ebben is eltalálta a bölcseség utolsó szavát. Hogy most 1867 óta mindennek ellenkezője történik, köztudomású.

De azért Deák képe ott függ az uralkodó «szabadelvű párt klubjában», mely ily dicsőn követi alapítója hagyományait a jogreform terén. A kép csak olyan üres keret lett, mint a Deák szoba a muzeumban a «régiségek» között.

MUTATVÁNYOK.

Deák Ferencz beszédeiből és irataiból.

1. A jobbágyok birtokképességéről.

(A KK. és RK. 1833. szeptember 4-én tartott országos ülésében.

«Nincs ezen szabadságnak nagyobb akadálya hazánkban, nincs a nemzeti mívelődés lehető virágzásának emésztőbb férge, mint belső elrendelkezésünknek azon része, mely szerint nálunk nemtelen ember semmi fekvő birtokot, mint valóságos állandó és bizonyos tulajdont, nem bírhat. Utasításom által meghatalmazva kérem tehát a t. KK.-at, pedig az igazságnak és hazánk közjavának nevében kérem, méltóztassanak ezen hibás és annyi kárt okozó rendelkezést eltörölni. Nem tartom szükségesnek hosszasan fejtegetni, hogy a *bírhatási jus minden embernek veleszületett, sérthetetlen jussa*. Tudom én, hogy a polgári társaságban sok természeti jussok csorbítást szenvednek, mert a statusnak czéljai korlátozást kívánnak; de hogy valamely országban

400 ezer minden jussokkal birjon, 8 milliónak pedig, mely a hazát szintén vérével s életével védi, még csak birtoklási jussa se legyen; azt a statusnak igazságos czéljai szükségessé nem teszik; mert *ha a polgári társaság azért állott össze, hogy minden egyes embernek személy s vagyonbeli bátorsága biztosíttassék, ezen czélnak sértése nélkül a társaság legnagyobb részétől még a bírhatási just is megtagadni csakugyan nem lehet.* Spartának helotái, Rómának mancipiumai rabszolgák valának; tőlük az igazságtalan erőszak elvette még a személyes szabadságot is; de ha őket uraik szabadon bocsátották, s ekkor valamely birtokot kaptak vagy szereztek, valóságos tulajdonosai valának szerzeményeiknek, s abban őket törvénysértés nélkül senki sem háborgathatta. A magyar nemtelen jobbágyot ellenben még földesurának kegyelme sem emelheti vissza természeti jussaiba, mert a fekvő nemesi birtoktól akármely nemes ember által megfosztathatik, pedig azt vitatjuk, s én is azt vitatom, hogy a magyar jobbágy nem rabszolga. Kérdést lehetne támasztanom az iránt, hogy *melyik világos törvény fosztja meg egyenesen a nemteleneket a bírhatási justól, és valóban nem igen könnyű lenne világos törvényt előmutatni, mert András bullájának XXVI. és az 1715. XXIII. t.-czikkelyek, melyekre leginkább hivatkoznak e tárgyban ítélőszékeink, csak az idegenekről szólnak.* De nem feszegetem ezt, mert előre látom azon feleletet, hogy a törvényeket így magyarázta, így terjesztette ki a szintén *törvényt szabó hatalmas szokás, és hogy ezen szokás a hajdankornak szellemében támadott, s az óság bélyegét viselvén homlokán, tiszteletet parancsol.* Azonban a hajdankorban a magyar nemesség egyedűl maga teljesítette mind azt, a mit teljesíteni legszebb, legszentebb kötelessége egy nemesnek: a haza védelmét és belső csendesség fentartását; türhetőbb, sőt nemesebb vala tehát azon büszkesége, hogy önvérével szerzett és egyedűl védett jussait másokkal megosztani nem akarta. Körülállásaink azonban vétkünk nélkül a század lelkével együtt sokat változtak azóta, és most vajjon kinek folyik legtöbb vére Magyarország védelméért? Kinek vállain fekszik a közterhek legsúlyosabb része? Bizonyosan azon 8 millió embernek, ki még fekvő tulajdont sem birhatván, csak lakosa inkább a hazának, mint polgára. Azt fogja talán valaki mondani, hogy a magyar jobbágynak sorsa épen nem rosz, mert

szép telket bír csekély adózásokért, melytől földesura sem fosztha meg soha. De a magyar jobbágy már születése által arra látszik kárhoztatva lenni, hogy törvényes értelemben független soha ne lehessen, mert fekvő tulajdont, állandót és bizonyost, hazánkban nem bírhat, sőt még a jobbágytelket sem szabad neki mint független tulajdont a földesúri hatalomnak megszűnésével megszerezni. Pedig nem értjük-e mindnyájan az *iszonyú különbséget, mely a jólét és a törvényes függetlenség közt van? Találkoznék-e közöttünk, ki a materiális legjobb létet, melyhez jobbágyi függés van kapcsolva, inkább választaná, mint törvényes függetlenség mellett a középszerűséget? Ezen törvényes függetlenség nélkül nincs valóságos polgári szabadság, pedig csak a szabadság képes tiszta és állandó boldogságot nyújtani.* Ha ilyenek önérzéseink, miért nem akarjuk elhinni, hogy másnak kebelét is szintén hasonlók melegíthetik, vagy ha elhiszszük, miért késünk útat nyitni másoknak is a legszebb boldogságra, kivált midőn ez áldozatunkba sem kerül? Ismételve kérem a KK. és RK.-et, hogy a birhatási just hazánk nemtelen lakosaira is egész mértékben terjesszék ki, vagy ha azon birhatási jus, mely minden nemtelenre és minden nemesi fekvő javakra kiterjedne, a vele összefüggő kérdések miatt nem itt, hanem a törvénykezési munkákban vétetnek tanácskozás alá: ezúttal legalább a jobbágy-telkek tulajdonának «soluta jurisdictione dominali» lehető megvásárlása a nemteleneknek is törvény által engedtessék meg; mert ezen tárgy szorosan ide, az úrbéri munkához tartozik, hol a jobbágy jussa és kötelességei határoztatnak meg. Legszebb engedmény lesz ez, melyet adózóinknak adhatunk, mert a legnemesebb czél: a törvényes függetlenség lesz általa munkás jobbágyunknak kitűzve; *nevelni fogja ez a nemzeti szorgalmat, felébreszti sokak kebelében az emberiség magasabb érzését, ösztönt ád a kimívelődésre,* s ezáltal hazánk boldogsága fog növekedni, a nélkül, hogy valakinek igaz jussai sérelmet szenvednének. Ugyanis nem sértetik általa polgári szabadságunk, mert a *szabadság másokkal megosztva nem fogy, sőt erősödik és annál biztosabban áll, minél többen lehetnek részesei, sőt a valóságos tulajdon által többen lesznek a hazához kötve, s így belső erőnk is nevelkedik.* Nem sértetik szerkesztetésünk aristokrátiai része is, mert hiszen Velenczének főnemesei határtalan aristokrátiai

hatalommal uralkodtanak, a birhatási jusból még sem zártak ki másokat is: megférhet tehát a népnek birhatási joga magával az aristokrátiával is. Nem is teszünk kárt a mostan fennálló nemzetségeknek, mert hiszen az eladás parancsolva nem lesz, a pazarlók eddig is leltek módot birtokaik elvesztegetésére, s ugyan azon pazarlóknak inséggel küzdő unokáik nem sok vigasztalást leltek eddig is abban, hogy őseik szép javait nem ők ugyan, de nem is valamely nemtelen pór ember, hanem más fényes nemzetségek birják. Továbbá a tulajdonosi jusnak szentsége sem szenved legkisebb sérelmet, mert az eladásra kényszerítve senki nem lesz, az alkúk önkénytől és szabad egyezéstől függenek, az elidegenítés nemes vevőnél úgy, mint nemtelennél egyforma tekintetek alá fog tartozni; sőt inkább a *magyar nemes kétségtelen birtokának szabad eladhatását felette nehezítvén, magát a valóságos tulajdont is épen az korlátolja, hogy a vevők száma csak a privilegiált statusra van szorítva, s az ország lakosainak igen nagy része még vevő sem lehet.* Ha tehát a birhatási just a nemtelenekre is kiterjesztjük, meg fog szünni a tulajdonnak ezen korlátozása, s a *nemesi fekvő javaknak értéke és ára is fölötte növekedik, mert nevezetesen szaporodik azoknak száma, kiknek venni szabad lesz és venni akarnak.* Legfontosabb ellenvetés lenne talán az, hogy az idegen nyelvű és nemzetű vevők által nemzetiségünk veszélyeztethetik. De hiszen én *csak hazánk lakosiról szólok, s azoknak is, ha jussokkal bírni akarnak, a nemzeti nyelv tanulását és tudását kötelezettségükké kívánom tétetni, mire, úgy hiszem, egyébkint is törekedik a törvényhozó hatalom.*»

2. Az ősiség ellen.

(Az 1840-ki követjelentéséből.)

«Volt egy idő, midőn a *feudalismus*, melyet a középkornak harczokban élő lovagias szelleme fejtett ki, minden nemzeteknél elnyomta a szabad tulajdonnak tisztább eszméjét. Hazánkba is áthatott a külföldnek példája, de nálunk a feudalismus egész kiterjedésében soha fenn nem állhatott, hanem abból, és a szabad tulajdonnak eszméjéből támadott egy roszszabb s károsabb vegyület, mely ámító külsejével a szabad tulajdonnak színét fentartotta, de valóságát semmivé tette; s ezen vegyület: az

ősiség. Más nemzetek régen lerázták már a feudalismusnak bilincseit, mert megszünvén a körülmények, mik azt egy időben korszerűvé tevék, győzött az elnyomott szabad tulajdon helyreállításának hatalmas ösztöne. De *hazánk az ősiségnek súlyos jármát még most is viseli*; mert a külszín által elámítva, sok ideig azt hitte a magyar nemes, hogy ő vagyonának szabad tulajdonosa. Polgártársaink közül számosan a törvénykezés szövevényes ösvényén másét keresve, magukét hanyagolták el, kétes kimenetelű költséges perek közt töltötték éltöket, átkozták törvénykezésünk hosszú folyamatját, mely miatt még nyerve is vesztettek, ha százados pereik terhes költségeit felszámították s mégis büszkék voltak abban, hogy másnak birtokához ősi jussok van, s ezen büszkeségükben pártolták az ősiség eszméjét, mely azt nekik fentartotta. Sokan az ősiséget alkotmányunk legnagyobb kincsének hitték, pedig épen az ősiség dulta fel hazánkban a nemesi birtoknak biztosságát úgy, hogy alig van vagyonosabb család, mely kétkedés nélkül elmondhassa, hogy javaihoz másnak semmi törvényes jussa nincsen. Az ősiség tette oly igen szövevényessé törvényeinket s a törvénykezés folyamatját, mert a birtoknak ingadozó biztosságát a perek hosszú folyamatjával s a törvénykezésnek ezer rést nyitó védelem eszközeivel akarták őseink némileg pótolni. Az ősiség azon rémkép, mely ellen minden javításnak létrehozásánál küzködnünk kell; egyszóval, azon akadályok közül, mik haladásunkat gátolják, egyik és talán legsúlyosabb az ősiség. Bámulni lehet, hogy azon eszme, mely első támadtában már homályos volt, mely azóta is az egymással ellenkező magyarázatok miatt soha tisztába nem jöhetett, mely annyi jónak és hasznosnak létrehozását gátolta, mind ez ideig fennállhatott. De csakugyan ébred már a nemzet, s érti az időnek komolyan intő szavát, gyökerében rázták meg az ősiséget azok, mik ezen országgyűlésen történtek, s biztos reményt nyujtanak, hogy a hajdankornak szomorú hagyományképen reánk szállott előítéleteit e részben is legyőzi a nemzet valóságos érdekének tisztább felfogása.»

3. A hitbizományok ellen.

(A KK. és RK. 1834. julius 12-én tartott kerületi ülésében.)

«Az országos küldöttség két okkal támogatja azon véleményt, hogy a fidei commissumok tovább is fentartassanak. Egyik: a szabad rendelkezés; a másik: némely nemzetségek fentartásának tekintete. A *szabad rendelkezést* én is nemcsak fentartani, sőt tágítani óhajom; de az *oda nem terjedhet, hogy a rendelkező még a sírban is örök törvényt szabjon az élőknek, és századokon keresztül oly törvényt, mely az ő hiuságának a haza virágzását, az egész nemzet emelkedését, szóval a közboldogságot alája vesse.* Már őseink szükségesnek látták a szabad rendelkezést a nemzet közügyének tekintetéből korlátolni, és midőn tapasztalák, hogy sok javak az egyházi rendnek és más moralis testületeknek kezére kerülnek, onnan pedig sem az ország lakosaira, sem a királyi fiscusra vissza nem jutnak, már I. Lajos alatt megalkották az *amortisatió* törvényét, mely által leginkább a királyi fiscusnak örökösödése biztosíttatott. És vajjon *a fidei commissumok nem szintén holt kezek-e a nemzetre nézve? s nem kötelességünk tehát azon intézetet, mely később idegen földről, hazánknak a tapasztalás bizonysága szerint naponkint súlyosodó kárával behozatott, törvényeinkből ismét kitörölni!* A nemzetségek fentartásának tekintete sem ajánlhatja ezen káros intézetnek fenmaradását, mert *a nemzet kincse nem a nemzetségek régi nevének megtartásából nem az értéknek egynéhány kezekre halmozásából áll.* Hazánk hajdani virágzásának korában fidei commissumok nem valának. 1687-ben I. Leopold hozta be azokat, a magyar oligarchiának ajándékul; a külföld feudalismusából eredett ezen intézetet adta főrendeinknek cserébe az aranybulla utolsó záradékáért, melyet mint veszedelmest akkor eltörlöttek. De a csere nemzetünkre nem sok hasznot hajtott, mert előbb belső háborúk, azóta ezen intézeteknek lassú mérge rontotta meg hazánk lehető virágzását. — Hajdan, midőn a főurak bandériumai tették legnagyobb erejét a haza védelmére kiállított seregnek, mert azok közönségesen számosabbak és rendesebbek valának, mint a megyéknek hamarjában gyűjtött rendetlen seregei, még talán menthetőbb volt arról gondoskodni, hogy az egyes nem-

zetségek fénye, s halmozott értéke megmaradjon; de mióta hazánk védelmének rendszere megváltozott; mióta ezen védelem ereje nem egyesek felette nagy gazdagságán, hanem inkább azon alapszik, hogy a hazának minél több polgára legyen önérdekei által is a hon közügyeihez csatolva; mióta *sok régi hatalmas nemzetségek gazdag örökösei* a hazát védő harczok veszélyeit, *a hazát emelő közmunkásságot kerülve*, hogy BERZSENYI-vel szóljak: «sybaritismusba merült, letépte fényes nemzeti bélyegét s hazája feldúlt védfalából rak palotát heverő helyének»; mióta a hajdan kornak körülményeivel a fényes nemzetségek hajdani fontossága is elenyészett: nem látom okát, *miért kelljen a puszta névnek hazánk kifejlődését, a nemzeti közérdeket szükség nélkül feláldozni? s azért a természet rendével és igazsággal ellenkező, hazánkra káros fidei commissumok eltörlésére szavazok.*»

4. A végrendeletileg osztatlannak határozott birtok felosztásáról.

(A KK. és RK. 1834. augusztus 6-án tartott kerületi ülésében.)

Szintén nem kíván ereszkedni annak vitatásába, vajjon jó és hasznos-e a majoratusok eltörlése vagy sem; annyit tud, hogy a többség végzett, s Trencsénnek egyik követe utasításánál fogva is egyik legmelegebb védője volt a végzésnek, sőt a substitutio hæredis eltörlésére Trencsén vármegye rendei figyelmezteték a hazát, a miért a szónok neki köszönettel is tartozik. Hogy az ily osztatlan birtok tulajdona bizonyos feltételhez van kötve, igaz; de hiszen a majoratusok is végrendelési privilegiált feltételeken épültek, s mégis szükségesnek vélték a kk. azokat eltörülni. Kik az ősi javakra is kiterjeszteni kívánták a végrendelkezési szabadságot, nem kívánták azt oly korlátlanul, hogy a status javával össze nem férhet. — *A végrendelés felől általában a szónok e principiis juris universalis úgy vélekedik, hogy az nem más, mint az élet utolsó pillanatjában kinyilatkoztatott akarat, hogy kinek kívánja valaki javait általadni, s így mintegy substitutiója az általadásnak; a kinek tehát általadni lehetetlen, annak testálni sem lehet s azért képtelenség az, midőn valaki századok mulva születendő ivadékok birtokát kívánja végrendelése által a sírból kormányozni.* A közös admi-

nistratio hasznos voltát az embereknek csak két neme védelmezheti; az egyik, mely a közösből más kárával igazságtalan hasznot húz; a másik, kinek személyes iparkodása kisebb, mint a közös administratioé. De a más kárával boldogulni nem akaró, s az igazság mezején önerejével előrehaladni szerető emberek a közös administratiót nem védelmezhetik. A *regale beneficium* kiszakíthatlanságától vett erősséget szintén súlynélkülinek találja. Vannak dolgok, melyekben természeti osztály lehetetlen, azokban tehát ily osztályt kívánni is képtelenség. Igy p. o. az öröködésben maradt egyetlen egy lónak két örökös között kétféle vágását csak a balgatagság védelmezhetné, és ha e részben elegendő törvényes ellátással nem dicsekedhetünk, pártolnunk kellene a törvényhiányt, s világosan eltiltanunk, hogy ha van oly balgatag ember, (mert vannak a világon balga emberek) ki egy malom osztályánál egy malom kerekét kétfelé vágatni kívánná, azt ne kívánhassa. Ezekből azonban épen nem következik, hogy mivel a regale beneficiumot természetben kihasítani, a lovat vagy malmot kétfelé vágni nem lehet, a közös jószág birtokosainak is örökre meg legyen kezök egy természet és status elleni végrendelés által kötve, s a tulajdonos soha sajátjának birtokába ne léphessen. Az indítványt tehát pártolja oly értelemben, hogy a ki osztályt kíván, annak rátája kihasíttassék; a többiek bírják, ha nekik úgy tetszik, közösen. Megvallja azonban, hogy *minden vélemény között a javaslott középút*, t. i. *az osztályosok többsége akaratától felfüggesztés az, melyet a legalaptalanabbnak tart.* Vagy áll az osztatlanságot rendelő végrendelés, vagy nem áll. Ha áll, úgy kell neki 99 közbirtokost egy ellen, mint egyet 99 ellen védelmezni; ha pedig nem áll, úgy *egyes embernek tulajdonosi jussát mások akaratjának subordinálni nem lehet.*

5. A jobbágyok végrendelkező jogáról.

(A KK. és RK. 1840. január 30-án tartott országülésében.)

A felolvasott kerületi szerkezetben új nemét látja az ősiségnek a jobbágyok közt, melyet ő részéről nem pártolhat és minthogy a nemes embereknél is kívánná, hogy bizonyos feltételek alatt az apa rendelkezhessék az örökségben kapott javak

felett is, annál inkább kívánja, hogy ezen ősiség a jobbágyok közé be ne hozassék, hanem hogy *az apa az örökségben is szabadon rendelkezhessék gyermekei és özvegye közt*, nem pedig gyermekeinek kirekesztésével egy idegennek számára. Ezt pedig két *okok ajánlják* leginkább: 1-ször a *szülők iránti vonzódás*; 2-szor a *nemzeti ipar*. Mi az elsőt illeti, ha *az apa elöregedett és elgyengült és a gyermekei tudják, hogy az apa halála után az örökségben kapott vagyon mindnyájok között egyformán fog felosztatni, elöregedett apját segíteni egyiknek sem lészen ösztöne, s ezáltal a telek elpusztul s az erköl cstelenség előmozdíttatik*; holott ha az apa az örökségben kapott vagyonnak is egyrészében szabadon rendelkezhetnék, s gyermekeinek körülötte tett fáradságát megjutalmazhatná, gyermekeinek valamelyike megmaradván atyjánál, őt öreg napjaira ápolgatná, a telket pedig az elpusztulástól megmentené. Igaz, hogy erre az az ellenvetés, hogy ez nem tisztán fiúi szeretet, hanem önérdek keresése; azonban moralisáljunk bármennyire, az ember csak ember marad s érdekek vezérlik őt, és ha a fiú önérdekéből is fogja az agját ápolgatni, az nekie mégis jól fog esni.

6. A kir. Fiscus örökösödéséről.

(A KK. és RK. 1834. julius 30-ikán tartott kerületi ülésében.)

Legelsőbben a fiscusnak megszakadásból eredő donationalis javakban való örökösödéséről szólván, midőn ennek eltörlését javalja, három szempontra figyelmezteti a Rket, melyekre minden törvényhozásban tekintettel kell lenni: 1. Vajjon a hozandó törvény hasznos-e a hazának; 2. igazságos-e? és 3. alkotmányunkkal nincs-e ellenkezésben? Senki sem kételkedik, hogy a fiscus örökösödéséből ered azon visszás állapot, mely szerint a latens jus regium lehetősége miatt senki magát birtokában tökéletesen biztosnak nem érezi, mely bizonytalanság annyira beszövetkezett minden viszonyainkba, hogy alig van valaki, a ki minden aggódás nélkül biztos sajátjának merné mondani birtokát. Nem is lehet tehát kételkedni, hogy emez ipart, szorgalmat, közhitelt rongáló bizonytalanság megszüntetése a statusra csak jót és hasznot áraszthatna. Lehetne ugyan ellene vetni, hogy megszűnnék ama fluxus és refluxus bonorum, melyből az ado-

mányozás ered. De a legújabb idők kedvezőtlen tapasztalása bizonyítja, hogy a donationalis rendszernek nincs miért örűljünk, és ha megváltoznék is alkalmaztatási módjában az adománynak, vagyis inkább drága eladásoknak eme rendszere, az abból eredendő haszon csekélysége, a temérdek pör, az örökös bizonytalanság kárának tekintetét fel nem érheti. Igazságos is lenne tehát az eltörlés; igazságos a magánosokra, mert senki jussát nem sértené; de nem lenne igazságtalan a fejedelemre nézve is, mert az ő megegyezése nélkül törvény nem alkottathatik. Végre az alkotmány tekintetét a mi illeti, hogy ezzel nem ellenkezik az eltörlés, már Szatmár követe megmutatá, annak előterjesztését tehát egész kiterjedésében pártolja. Általmegy azután a fiscus örökösödésének más két ágaira s ezekre nézve még erősebben véli állani az eltörlést javasló tekinteteket. A felségsértés vagy hűtlenség miatti jószágconfiscatio ellenkezik az emberiséggel, a szelidséggel, a törvényhozás philosophiájával, mely ártatlant nem büntethet; de ellenkezik magával az ősiség elvével is, mert elvágja az örökösödés fonalát. Reményli tehát, hogy midőn ennek eltörlését initiáljuk, a fejedelem sem fogja megegyezését visszatartóztatni egy oly törvénytől, mely egészen hasonlít ahhoz, a melyet más tartományainak ő maga törvényül adott. Végre a szerzeményekben való örökösödést ab intestato a mi illeti, ennek a pestmegyei követ által elszámlált eddigi végzések után következetesen föntartatni többé nem is lehet; hozzájárul még azon tekintet is, hogy midőn a férfiágat illető jószágokba fektetett épületekről vala szó, a Kk. és Rk. azon præsumptiónál fogva zárták ki a leányokat minden részesítésből, hogy a jószágok természete arra mutat, hogy az atya inkább kivánta fiait, mint leányait boldogítani. Ha ezen gyenge præsumptio testvérgyermekek közt is törvényre indító okot szolgáltathatott, még erősebben áll azon præsumptio, hogy a véletlen eset miatt végrendelést nem tehetett acquisitor vérét, rokonát inkább kivánta boldogitani, mint a kir. fiscust. Nem kételkedik tehát, hogy e részben a természeti szeretet rendét veszik a Kk. és Rk. intézetökben alapnak, s ha Szatmár követének javaslatát egész kiterjedésében el nem fogadnák, legalább ezen két utóbbi részét a fiscus örökösödésének végképen megszüntetik.

7. *Az egyházi főszemélyek végrendelkező jogáról.*

(A KK. és RK. 1834. julius 4-kén tartott kerületi ülésében.)

A mi a szónok véleményét illeti, ő azt tartja, hogy azon javak, melyek az egyházi rend kezénél vannak, a status javai, következőleg, miként fordíttassanak a vallás kiszolgáltatásának, a népnevelésnek s más egyebeknek fedezésére, szóval minő célokra fordíttassanak? azt elintézni a status jussa, a mint e részben annak idejében elő fogja adni küldői kívánságát. Annyi mindazáltal bizonyos, hogy a mit a törvényhozó hatalom mind ezen just, mind ezen célokat szem előtt tartva, egyenesen az egyházi férfiak élelmére kirendel, a mit ők életökben elkölthettek volna, az minden kétségen kívül az ő tulajdonuk; s hogy midőn el nem költötték, arról szabadon ne rendelkezhessenek, hanem megkimélt szerzeményök egy részét a fiscusnak hagyni kényteleníttessenek, mi pedig még csak azt se tudjuk, hogy az mire fordíttatik: ez valóságos igazságtalanság, annyival inkább, mert bár valaki az egyházi rendbe lépett is, nem szűnt meg a hon polgára lenni, következőleg a minden honpolgárokkal közös rendelkezési szabadságtól meg sem is fosztathatik.

8. *A magánjog codificatiójánál követendő methodusról.*

(A KK. és RK. 1834. május 24-én tartott kerületi ülésében.)

Szükségesnek itéli arról gondolkozni, minő rendszert és abban minő ösvényt fognak a Rk. következő munkálatjokban követni. Fontosak ugyan azon tekintetek, melyek az ordo processualis felvételét javalják; de ha megfontolja, mily elválaszthatatlan kapcsolatban áll a polgári törvényekkel, mennyire függ p. o. a replicák számának elhatározása a facti és juris perek közötti különbségtől, melyre nézve első kérdésnek kell lenni, vajjon megmaradnak-e jövőre a juris perek, és ha igen, melyek lesznek azok? ha megfontolja, mennyire függ ezen kérdésektől a juridicum remediumok iránti intézkedés: meg kell győződnie, hogy jó és helyes ordo processualist mindaddig nem készíthetünk, míg a polgári törvények sorában némely kérdések el nem határoztatnak. Ő tehát azt javasolja, hogy a polgári törvények

javítását kell az ordo processualis előtt felvenni. Azonban nem gondolja, hogy ennek ekként lett kimondásával már meg lenne téve, a mit rendszeres, tökéletes munkára tenni kell, mit a közszükség érzete kiván, s az országnak ezen diætába vetett bizodalma vár és remél. Halomra nőtt polgári törvényeink a nemzeti törvényhozás hosszú során keresztül minden rendszer nélkül, egyes panaszok következtében, egyes esetek körülményeihez alkalmazva hozattak, s ezen az úton tévesztő temérdekségre szaporodtak. Verbőczy volt első, a ki ezen casuistikus zavart, némi, bár hiányos rendszerbe foglalta. Minden lehető egyes eseteket a véges emberi elme előre ki nem meríthet, számba nem vehet, s így lőn, hogy mindig újabb és újabb esetek adván elő magokat, melyek a casuistikus törvényekben még ellátva nem valának, a törvények eme hiányait kénytelenek voltak az illető itélőszékek pótolni, honnan önkény, bizonytalanság s a törvények homályos értelme eredett. Ezen bajon az országos küldöttség előttünk fekvő munkája nem segít, mert az nem egyéb a curialis decisiokból merítgetett, ekkorig világos törvény által el nem intézett egyes esetek eligazításánál; nem egyéb mint casuistica, melynek tengerébe egyszer betévedvén, ha az országos küldöttség 300 új esetet volt képes összeszedni, mi kerületi üléseinkben más 300-at hozunk fel; a nélkül, hogy a lehető jövendő eseteknek csak századrészét is kimeríthetnénk. — Ismét a birói önkény fogná tehát a törvény hiányait pótolni, s az igazságszolgáltatás rendszerében egy lépéssel sem lennénk előbb, mint most vagyunk. Az országos küldöttség azonban rendszert nem alkothatott, mert csak hiányok kiegyenlítésére és foltozására volt kiküldve. De 1791 óta, midőn a LXVII. czikkely alkotaték, a statusi rendelkezéseknek ezen szervezetes ágában tetemes előlépések történtek; azóta készült a napoleoni codex, a bajor, a porosz törvénykönyv és az igen sok tekintetben nagyon jeles ausztriai. Ezek a magános polgárok közötti viszonyokat nagyon kifejték, s a mint naponkint érezhetőbb egy systematisált polgári törvénykönyv hiánya, úgy a törvényhozó test az 1791-ben elrendelt küldöttség hatóságának körébe szorítva, s puszta foltozásra kárhoztatva nincs, és munkája ily jeles példák után kevesebb nehézséggel is jár. Első figyelemnek kell tehát lenni, hogy valahára más systema készül-

jön. Ezt ily nagy számú gyülekezetben kidolgozni szerfelett nehéz, azért is azt hozza indítványba, neveztessék ki egy kerületi választmány és arra bízassék, nem az, hogy egyes törvényeket javaljon, hanem az, hogy a regnicolaris küldöttség dolgozatját principiumokra vonja, s e szerint egyszerűzvén a kérdéseket, egy systematisált codexnak csontvázát dolgozza ki. Csak ez lehet egyetlen egy ösvény, melyen sikerrel haladhatunk; különben a nehézségekből kigázolnunk teljes lehetetlen, kivált hamegfontoljuk az utasítások különböző volta szerint az országos zavarodást, melyet ezen utasításoknak egyenkint hol itt, hol ott minden rendszer nélküli előterjesztése okozand; holott a szóló követ által javaslott módon biztosabban haladhatunk, a minek tettleges bizonyítására több esetet hoz fel. P. o. hogy ha előre a fiscus örökösödésének kérdése elv gyanánt meg lesz állapítva, ez a donatiók tárgyában minő vezérfonalat nyujtand! Ezen bánásmódnak azon jó következése is lenne, hogy a megállapítandó elveket a törvényhatóságokkal közölvén, a részletekben talán némi változtatásokat tennének. Igy p. o. ha látnák, hogy in principio az invalidatio ex præjudicio továbbá is megáll, azon törvényhatóságok, melyek az aviticitás ellen adták utasításukat, in principio elvettetvén, a birtok biztosságának más óvásairól gondoskodhatnának. Hozzá teszi azonban, hogy némely elválaszthatatlan kapcsolatú tárgyakat, mint p. o. az executio kérdését, a processualis rendből ide által kellene hozni. Különösen a diætának az egész munka berekesztése előtti váratlan elosztására nézve azt is megjegyzi, hogy az egész juridicum operatum csak egybevéve sanctionáltathassék.

5. Szalay László.

Az u. n. magyar doctrinairek csoportjának élén állott Szalay László, Lerminier és Gans barátja, az európai míveltségű jogtudós, a centralisatió és codificatió előharczosa.

Ő adta ki 1837-ben az első jogtudományi folyóiratot (Themis), melynek programmjában Beccaria, Filangieri, Montesquieu és Voltaire szellemében, az egyetemes európai haladás-

nak megfelelő jogreform zászlaját bontotta ki. A három füzetben Eötvös, Trefort és Pulszky dolgozataival is találkozunk. Ezután a lap részvét hiánya miatt megszünt. Még nem talált fogékony talajra.

1840-ben indította meg a Budapesti Szemlét. Ennek két első kötetében értekezett a codificatióról. Mellette Toldy (Schedel) Ferencz az irói tulajdonról, Lukács Móricz a büntetőjogi elméletekről, Trefort az angol alkotmány fejlődéséről és az ősiség ellenében a birhatási jogról Magyarországon, b. Eötvös József a zsidók emantipátiójáról értekeztek. E szemle sem élte túl a két évet.

Szalay jogtudományi álláspontját az említett dolgozat első részében fejtette ki. De abból is, mit a befejező részben vonatkozással a büntetőjogi kodifikáczióra ír, sok észrevétel általános becscsel bír, a magánjogra is alkalmazható. Eszmemenete lényegének ismertetése ma is, midőn az irót már csak mint történészt és publicistát ismerik, érdekkel bir.

A történeti fejlődést a jogalkotás alapjául elfogadja, de miként a 18-ik század észjogi, kozmopolitikus rationálismusán, úgy a történeti iskola egyoldalúságán is túlemelkedett, a korszerű történet-bölcseleti álláspontot foglalja el. A forradalmi tabula rasa csinálás és az ódondász maradiság között, a múlton továbbhaladó evolutio — a hegelianus iskolák liberális árnyalatainak elve — az, melyet ő is magáénak vall.

Első hangoztatja nálunk az összehasonlító jogtudomány álláspontját. A 18-ik század észjogi codexei, melyek mindenki által érthető természetjogot nyujtani s így a bírákat s ügyvédeket lehetőleg feleslegesekké tenni akarták, e czélzat kudarczát vallották. A felvilágosodott despotismus — II. Frigyes, II. Katalin, II. József — codificatiója ennek bizonysága. A porosz, orosz, osztrák s 18-ik századbeli bajor, szász, svéd codificatió mellett legrészletesebben ismerteti a franciát s annak történeti előzményeit Cujas és Dumoulin-től XIV. s XV. Lajos ordonnancesaiig, a forradalmi kisérleteket és Napoleon alkotásait, melyek először törölték el a hűbéri rendszer végnyomait s a nemzeti jogegységet létesitették.

Jól ecseteli a német tudomáay reactióját e forradalmi alkotások ellenében, a visszatérést a nemzeti mult történetéhez

és költészetéhez, és részletesen ismerteti az akkor legnagyobb német jogtudós SAVIGNY általános érveit a codificatió ellen, melyeket THIBAUT ellen irt röpiratában kifejtett.

Ez is helyes érzékre vall SZALAY-nál, mert azon érvek minden korra nézve vitathatók s a mai első sociologok, HERBERT SPENCER, SHELDON AMOS stb. által is figyelemre méltattatnak műveikben, miután Angliában ma sem győzött a codificatió pártja, melyet a század elején oly hatalmasan vezérelt BENTHAM.

Ismerteti SAVIGNY (illetve SCHELLING) jogszervességi tanát, mely szerint az őskorban a népszokás öntudatlan gyakorlata, jelképes formalismusa, később a jogtudósok munkássága alkotja s fejleszti a jogot, tehát lassan ható, örökös erők, nem pedig a törvényhozó pillanatnyi lökései, önkényű változtatásai.

E tannak ma is sok híve van nálunk. Romanistáink ma is nagyobbrészt SAVIGNY és PUCHTA, a történeti iskola jogbölcsészetét vallják s ennek szellemében írnak és tanítanak. Ellensúlyozó nemzeti jogi iskola pedig ez ideig nem alakult, a magyar jog EICHHORNJA még nem született. Tudjuk, hogy egyik volt codificatorunk, HOFFMANN PÁL is feltétlen híve a történeti iskolának.

SZALAY kiemeli SAVIGNY után, hogy a codex tartalmát a természetjogból meríteni akarni illusiónak bizonyúlt, hogy az csak a meglévő jogból vétethetett s így a codificatió, bár a jogegységet biztosítja, mégis többet árthat mintsem használ, ha a meglévő jog tudományos ismerete, a klassikus szövegezés művészete, a nyelv mesteri kezelése, kifejlett terminologia stb. előfeltételek hiányoznak, melyek nélkül csak silány mű létesíthető. A jogelvek tudományos rendszerének codexbe illesztése a legnehezebb feladat, a középszerű codex pedig megakasztva a tudományos, élő fejlődést, száraz betűkultusra, döntvény- és kommentárglossákra vezet. Sem fiatal, sem hanyatló korban nem bír a nép a jó codificatió tehetségével, középidőben pedig az felesleges.

SZALAY nem osztja ez aggályokat, nem helyesli a bölcsészet lenézését és nem ismeri félre a receptió előnyeit, mely a kultura oldalági áthárolmásának, nemzetről nemzetre, mondható. Pedig a kérdés felvethető nálunk ma is, vajjon a mi jogásznemzedékünk kizáróan idegen jogmíveltségével, a nemzeti jog

történeti és dogmatikai ismerete nélkül, műnyelv hiányában, a szövegezési művészetben gyakorlatlan és silány nyelvkezeléssel alkalmas-e a codificatióra?

A codificatió technikájára áttérve ismerteti Szalay Bentham propositióit, melyek szerint leghelyesebb eljárás, ha pályázat hirdettetik, melyen idegenek is versenyezhetnek s a munka arra bízandó, ki a legjobb rendszertervet, szövegezett mutatvány-fejezetet és indokolást mutatja be. De azért verseny-társai dolgozatai is nyomassanak ki államköltségen, a munkáért azonban díj ne járjon. Szalay ezt utópiának tartja. Megjegyezhetjük, hogy az eszme nem eredeti, mert a franczia convent a code civilre tényleg kibocsátott ily felhivást, de eredménytelenül.

Félre nem ismerve az egység fontosságát s egy geniális ember általi kidolgozás előnyeit, Szalay mégis alkotmányos szempontból elkerülhetlennek véli az országgyűlési megvitatást és megállapítást, és az előkészítést annak külön szakválasztmányához utalandónak mondja, mi meg is történt azután a büntetőjogi codificátiónál. A választmány működése alapját ismét előadói tervezet képezze. Ismételve kiemeli az alapelvek, rendszer, keret előzetes megállapításának szükségét, mi tudvalevően elmulasztva lett jelen codificátiónknál, noha azt minden részre más szerző készíté elő, tekintet nélkül a többiekre. A codificátionális technika ez alphájának megsértése meg is boszulta magát az egyes részek ellenmondásaiban.

Szalay küzdelme a sajtószabadság és esküdtszék mellett, részvétele a büntetőjogi codificátióban, publicistikai dolgozatai az egyesületi, választási jog stb. reform körül a Pesti Hirlapban és 48-iki működése a codificationális osztály élén Deák Ferencz igazságügyminiszteriumában itt közelebbről nem érdekelnek. Hogy az 1848 : XV. törvényczikk által kilátásba vett önálló polgári törvénykönyvet azonban ő is teljesen demokratikus alapon kontemplálta, arról egész működésén kivül azon érdekes nyilatkozata is kezeskedik, melyet 1843. szeptember 27-iki híres országgyűlési beszédében tett:

«Angliában régóta adózik a nemesség és mégis Anglia az aristocrátiának választott földje; de kerüljön csak egyszer revisió alá a gabonatörvény, vétessenek csak revisióba a birto-

kot szabályozó törvények s tudom, hogy összeroskad a normánszász feudálismusak épülete. Én tehát azt hiszem, hogy azon kerületi választmány, mely a birtoklási, birtokszállítási és öröklési törvények szabályozásaival van megbízva, ugyanazon terrenumon áll, melyen a jelen választmány s hiszem, hogy a fekvő birtoknak új alapra állítása és a Partis primæ titulus nonusának mindenkire kiterjesztése által óriási lépésekkel közeledünk a czél felé».

«Egy van, mi megakaszthatna utunkban, ha t. i. az aviticitás egy oldalról eltöröltetvén, helyébe majorátusok és fideicommissumok utján egy aristokratia emeltetnék; de ezen indítvány remélem, nem fog pártoltatni e tábla által. Ez az egy igaz, megakasztaná az egész ügyet, de megakasztaná egyszersmind a hazát összes fejlődésében» stb. Szalay tisztán látta a magánjogi rendezés politikai horderejét.

Reményében azon korra nézve, melyet Széchényi, Deák, ő s mellette a hasonló szellemben az ősiséget ostromló reformerek: Trefort, Pulszky Ferencz, b. Eötvös József, utóbb Csengery Antal, b. Kemény Zsigmond, Irányi Dániel és mindezek felett Kossuth és Szemere vezettek, nem tévedett. Hisz akkor még a nemzeti kulturára — miként maig, — leginkább ható szépirodalom is, a melyet a tudós társulatok is első helyre tettek, a reform szolgálatába szegődött és b. Eötvös József czélzatos regényei: Magyarország 1514-ben, hol a parasztlázadás feje, Dózsa György, mint az elnyomott nép képviselője viseli az izzó koronát; és korhű foliának: a falu jegyzője, a népemanczipáczió és jogegyenlőség evangeliumai voltak.

Azt persze nem álmodták akkor, hogy az absolutisticus interregnum után jöhet idő, hol a restaurált magyar pseudoállam, nem a franczia forradalmak és doctrinák, hanem szentszövetségek hatalmi sphærájában forogva, visszatér a feudalismus jogához.

MUTATVÁNYOK

Szalay László irataiból.

Codificatió (Budapesti Szemle 1840 I. k.) «Gans monographiája az öröklési jogról valjon egyébbé fogott volna-e

lenni számos specialitások összegenél, ha nem e szempontból indúl ki; s nem valóságos propylæuma-e, még csonkaságában is, az *egyetemi összehasonlító jogtannak*? A név, melyet említettem, mely a *legnemesebb mozgalom eszméjét költi fel* az olvasóban, eléggé megfelel azon állításnak, mely Hegel tanát egy rosszúl értett tételnél fogva, a veszteglés pártolójának kihireszteltе. Igenis, az e tanból kiindulók nem fogják koruk vagy saját eszméik mértékét alkalmazni rég lefolyt századokra, nem fogják szűk alanyiságok közé szorítva az idő szellemét oly alakban előidézni, hogy nekik mondathassék s joggal «ez az urak szelleme nem a koré»; nem fognak nevetséges — mert sükeretlen — nivellirozás útján minden kiválónak lapítására törekedni; nem fogják ugyanazon egy, bár még oly fenséges eszmét örök körmozgalomban őrleni, mert nem húnyták be szemeiket minden egyébre nézve, mi létesülésre jutott, s mi nekik észszerű. De épen mert észszerűnek tudják a létezőt, *nem fogják megengedni, hogy egyetlenegy gondolat, nem hogy a haladásé, mely milliók agyában megfogamzott, az emberiség könyvéből kitöröltessék*, mielőtt legkülönneműebb eredményeit leraká, *mielőtt megtermékenyíté a századot, mely az övé.*

I.

Nem volt század, mely inkább törekedett volna összes tudományos kincseit tisztán logikai leszármaztatás útján nyerni, és azokat a historiai elem befolyása alól tökéletesen emancipálni, mint a XVIII. század. A historia valami tisztán esetlegesnek tekintetett, minden magasabb értelem hijával lévő. De a tudomány pandectái, a *multorum camelorum onus* sehol sem találtatott oly terhesnek, mint épen a jogban. Az enyim és a tied viszonyait logikai és mathematikai lehozás útján kell meghatározni, a státuséit a szerződés természetéből. Ez volt a közvélemény, melynek támogatására nem a *codex repetitae praelectionis*, hanem kedvencz tudományokra, az örökké azonegy, nem módosítható és változatlan, az emberi társaság szerkezeténél elsőbb *természetjog* pontjaira hivatkoztak. — Innen kiindulva oly egyszerűnek találtatott minden, hogy közelnek látszott a

kor, melyben birákra is alig leszen szükség; ügyvédekre épen nem. Ez utolsókra nézve egy értelemben voltak a római jog alkudozásai formulájával: *dolus malus abesto et juris consultus.* A tizennyolczadik század idejökre első codexei a porosz és az orosz még azon vezéreszme befolyása alatt szerkeztettek: hogy a rendszeres törvénykönyv az ügyvédeket és általában a törvénytudósokat szükségtelenekké teendi. A következés kimutatta a tévedést, de ki azt is, hogy *midőn a legegyszerűebb elme által is felfoghatóvá kell vala lennie a codexnek: az minden magasabb jogiságból kivetkeztetett.* A tudományt *á la portée de tout le monde* készített kézikönyvekbe szerkeszteni, jelleme volt a kornak; — de hogy ezek által a rendszeres, szorosan tudományos munkák, mikből egyedül a tanult meríthet, csak annyira lettek nélkülözhetőkké, mint a «közönséges házi patika» által az orvos, természetes. Ezen elfogultságnál fogva történt, hogy a philosophusokon kívül a korlátlan hatalommal felruházott fejedelmek voltak legmelegebb pártolói a codificatiónak. Az angol követ Pétervárott, ki kormányának 1767. augusztus 24-ike alatt ezeket irja: «a törvénykönyv szerkesztésével foglalkodó gyülekezet most a császárnénak nagy és kedvencz foglalatossága, mely legalább látszatra, minden egyéb ügyet kabinetjéből kizár. Az oroszok most nem gondolkoznak, nem beszélnek egyébről. Midőn annyi, ruházat, erkölcsök, vallás és a t. (samojedek, kozákok, bolgárok, tatárok sat.) által egymástól különböző népek küldötteit fővárosukban együtt látják, midőn (talán nem alaptalanul) hiszik, hogy azok mindenben Oroszországtól függnek: hajlandók azt következtetni, hogy ők jelenleg a legbölcsebb, legboldogabb, a leghatalmasabb nemzet a világon. S csakugyan haszontalan egy törekvés lenne, ha valaki azon volna, hogy megmutassa nekik: miképen ezen gyülés uralkodónéjok zsarnoki hatalmát korlátolni koránt sem fogja.»

Az orosz codificatiót, mely csaknem egy egész századon keresztül újra és újra általdolgoztatott, megelőzte a porosz, mely «Corpus juris Fridericianum, d. i. in Vernunft und Landesverfassungen gegründetes Landrecht», czím alatt, Cocceji cancellár szerkesztésében megjelent 1749—1752. Ezen codex, szerkesztési elvének kinyilatkozása által, nem maradt befolyás nélkül a codificatió tanjára, de minthogy csak egy parányi részében

a birodalomnak, s itt is csak ideiglen nyert alkalmazást, gyakorlati eredmények nélkül maradt. Hiányai oly élénken éreztették magokat, hogy maga Fridrik már 1774-ben újnak szerkesztéséhez fogott, mely 1794-ben öt kötetre osztva megjelent és törvénynyé vált.

Az ausztriai büntető törvénykönyv, miután már II-ik JÓZSEF alatt 1787-ben egyetemi büntető codex bocsáttatott közre és 1796-ban új codex adatott ki nyugoti Galiczia számára, ennek alapján kidolgoztatott, és 1804. január elsejétől fogva bir kötelező erővel. — A polgári törvénykönyv már 1753. körül terveztetett. 1786-ban jelent meg a codex josephinusnak első része. 1797-ben hozatott be próbatételképen Galicziában a törvényes ügyekbeni udvari biztosság által készített s több jeles jogtudós által megvizsgált új polgári törvénykönyv, s az ekképen történt alkalmazás utján szerzett tapasztalások nyomán módosítva 1811. junius elsején hirdettetett ki, s 1812-ben január elsején életbe lépett. Ez által minden addigi törvények és törvényes szokások teljesen megerőtlenítettek.

Most elmellőzvén az 1722-ben megjelent szász, s a XVIII. század második felében alakult svéd sat. codexeket, arra térünk által, mely a codificatió barátjainak és ellenségeinek szemében *codex per excellentiam*, a *francziára*. Egy elem munkálódásait látjuk itt élesen jelelt vonásokban, mely a felebb említettekben gyakorlatilag kevésbé mutatkozik: a *centralisatió*. S valamint a legdivergensebb törvényes szokások helyébe egy csapással a legélesebb központosítás lépett; úgy tisztára söpörtetvén a forradalom részesei által a jogalap, nem digesták szerkesztettek a bacoi theoria szellemében az eddigi törvényekből, hanem egészen új építmény emeltetett. De szükséges a franczia codificatió történeteit, az őt code-nek a száz és száz coutumebóli kifejlődését előadnunk, s látnunk, mikép történt napjainkban, mi már XI-ik LAJOS szándéka volt; a coutume töredékek helyébe egy törvény-egészt léptetni, egy mértéket behozni, s egy súlyagot. — 1457-ben VII-dik KÁROLY mind ezen szokásokat irásban szerkeszteni parancsolá. Ezek közül csaknem négy száz egyetemi (coutumes générales) találkozott, melyek egész tartományokra vagy vidékekre terjeszkedtek ki; a többiek (coutumes particulières) csak egyes városoknak vagy községeknek szolgál-

tak törvényül. — Francziaországnak a XVI-dik században két nagy írója volt a jog mezején : Cujas és Domoulin.

De sem ők, sem a főleg XIV. Lajos alatt szerkesztett nagyobb statutumok, s XV-dik Lajos, D'Aguesseau cancellársága alatt kiadott terjedelmesebb rendeletei, több tárgyak körül, nem segíthettek azon bajokon, melyeket a száz és száz coutume által szövött legkülönfélébb jogviszonyok a polgári élet legmindennapiabb nyilatkozásaiban is, — szükségkép magok után vontak. Az egy és oszthatatlan (une et indevisible) respublica, mely a foederalismust legveszedelmesebb elv-ellenének nézi természetesen a polgári törvénykedést is egynek óhajtá az egész birodalomban.

Ime az épület, melyet az 1789-diki forradalom emelt. Közvetve vagy közvetlenül a feudalismus ellen intéztetett, mi csak a revolutióból kikelt, s így a franczia polgári codex is az első, melyben a hűbéri rendszernek végnyoma is eltöröltetett. Az initiativa azon nemzet által történt meg, mely egyediségénél fogva erre mindenek felett alkalmatos. A főfeltétel itt az egység, már pedig Francziaország, mint Michelet mondja — lényegesen egy, nem birodalom mint Anglia, nem ország és nemzetség, mint Némethon, Francziaország egy személy.

II.

Érzé ezt Thibaut, heidelbergi professor, ki «Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. Heidelberg, 1814» című munkájában a polgári jog egységének, s egy új törvénykönyv szükségességét Németországra nézve, nemcsak politikai okokból, de azért is, mert a törvénytudósnak kidolgozása alá eső tömeg nőttön nő, úgy, hogy mindig nehezebbé, sőt épen lehetetlenné válik az egyesnek e tömeget átdolgozni, — mutatá; érzé Welcker, ki látván az ellenszegülést, melyet nem csak a tudományos táborban talált a nem kevésbé igazságos, mint hazafiui terv, jósolá, mit a következés nagyon is igazolt, hogy ezen ellentállás a közös törvénykönyv ellen, külön codexeknek a különböző német státusokbani behozatalát, s ennélfogva még nagyobb szétdarabolást

fog maga után vonni. THIBAUT munkájának egy veszedelmes ellensége támadt SAVIGNY berlini professorban, annál veszedelmesebb, mert a német nemzetiség és tudományosság szempontjából, s a rendkívüli talentum felkészültségével ügyekezett megmutatni, hogy korunk törvénykönyv szerkesztésére alkalmatlan. Ekkor alakult az úgynevezett históriai iskola, melynek első jelenségei már HUGO jogtudományi skepsisében mutatkoztak, mely Németország nagyobb részében az alkotmányos haladás visszaszorításával tágas alapot nyert, s COOPER által az Angliában szándéklott codificatió ellen kibányásztatott; napjainkban pedig már köztünk is némi viszhangot találván, megismertetésére a felebb idézett munka tartalmát főbb vonásaiban előtüntetni szándékom.

— — A positivus jog eredetéről ezen nézet meg nem állhat. A polgári jog már az okleveles história kezdetével meghatározott jellemmel bír, mely épen úgy sajátja a népnek, mint nyelve, erkölcsei és alkotmánya. Mindezek nem birnak külön választott léttel, ezek valamely népnek egyes erői, mik a természetben elválaszthatlanul vannak összekötve, s külön tulajdonok gyanánt csak a szemlélő előtt tünnek fel. Az mi e részeket egészszé alkotja, az a népnek egyetemi meggyőződése, a belső szükségesség egyiránti érzelme, mely az esetleges önkéntes alakulás gondolatát kizárja.

De ezen szellemi functióknak testi lételre van szükségök, hogy fentarthassanak. Ilyes test a nyelvre nézve folytonos, szakadatlan gyakorlata; az alkotmányra nézve, a nyilvános hatalmak; a polgári jogban jelenleg irás vagy elő szó által kinyilatkozott elvek, a népek ifju korában symbolikus cselekedetek a jogviszonyok származatánál és felbomlásánál. Ezen formalitások a jog grammatikája gyanánt tekinthetnek ez időszakban.

De a jognak ezen léteges összefüggése a nép lényegével és szellemével, fenmarad továbbra is, s e tekintetben szintúgy a nyelvhez hasonlítható. Valamint erre, úgy a jogra nézve sincsen általános megállapodás, a jog ugyanazon mozgalomnak és kifejlődésnek van alávetve, mint a népnek bármely más iránya, s ezen kifejlődés a belső szükségesség törvénye alatt áll azonképen, mint amaz első tünemények. A jog ennélfogva felnő a néppel, kifejlődik ezzel és elhal végre, midőn ez saját-

ságát elveszti. De ezen belső továbbképzés a műveltség időszakában is nagy nehézséggel bír a szemlélésre nézve. A jognak valóságos székhelye — mint felebb említetett — a népnek egyetemi öntudata. Ez p. o. a római jogban ennek alapvonalaira nézve, minők: a házasságnak általános természete, a tulajdon és a t. könnyen felfogható, de azon véghetetlen tömegre, mely a pandektákban összegyüjtetett, nem alkalmazható. E nehézség a jog kifejlődésének új nézetére visz, a műveltség nevekedésével tudniillik a nép foglalkodásai mindinkább külön válnak, s mi különben közösen gyakoroltatott, most egyes rendek által üzetik. Ilyes elkülönzött rendet tesznek már most a jogtudók is. A jog létele ezentul mesterkéltebbé és bonyolodottabbá leszen, minthogy kettős élettel bír: úgy is mint része az egész népéletnek, mi lenni meg nem szünik; úgy is mint külön tudomány a juristák kezében. Kiviláglik innen, hogy minden jog azon módon veszi eredetét, melyet szokásjog név alatt értünk, azaz: először is erkölcsök és néphit, s aztán jogtudomány által származik mindenütt, tehát belső, csendesen munkáló erők, nem valamely törvényhozónak önkénye által.

De épen nem ezen részletes befolyás nemét értik, midőn napjainkban egyetemi törvénykönyvek szükségességéről van szó. Kivántatik, hogy a status egyetemi jogkincseit megvizsgáltassa és irásba foglaltassa, hogy ezen könyv azontúl egyetlen egy jogforrás gyanánt szolgáljon, minden egyéb pedig, mi jogerővel birt addig, megerőtlenitessék. Kérdezhetni először is: honnan fogja tartalmát meríteni e törvénykönyv. Voltak számosan, kik azt állították, hogy az egyetemi észjog, minden tekintet nélkül a fennállóra, elhatározandja e tartalmat. De azok, kikre a kivitel bizatott, vagy kik gyakorlati oldaláról ismerték a jogot, nem bibelődtek ezen üres nézettel, s megegyeztek abban, hogy a különben is már fennálló jognak kell a törvénykönyvbe iktattatnia, csak azon változtatásokkal és javításokkal mik politikai okoknál fogva szükségesek. Ilyen rendszeres, a status által kizáró jogerővel felruházott törvénykönyv által — mondják — a legnagyobb jogbizonyság származik, s ezáltal az egyféle alkalmazás legmagassabb biztossága. — Hogy ez csak a kivitel jelessége által elérhető, világos; és igy ez oldalról épen annyit veszíthetni, mennyit nyerhetni. Nevezetes mit

Baco lelkének és tapasztalásának teljéből mond e munkáról. Ő azt akarja, hogy sürgetős szükség nélkül ne történjék, aztán különös tekintettel az eddig jogerővel biró törvényforrásokra: úgy, hogy szóról-szóra kölcsönöztessék belőlök minden alkalmazható, s hogy e jogforrások egészben is fentartassanak és folytonosan használtassanak. De jelesen oly időszakokban kell e munkához fogni, melyék míveltségre és tárgyismeretre nézve magasabban állanak az őket megelőzött időszakoknál, mert gyászos, ha a jelenkor tudatlansága által az előkor munkái megcsonkíttatnak.*

Az anyagot illetőleg a legfontosabb és legnehezebb feladás a törvénykönyvnek teljessége. A törvénykönyvnek tudniillik, miután kirekesztőleg az egyetlen egy jogforrás, minden előkerülhető esetre magában kell foglalnia már előre a határozatot. Ez gyakran olykép fogatott fel, mintha lehetséges volna és helyes, magokat az egyes eseteket tapasztalás utján tökéletesen ismerni tanulni, s aztán mindegyiket a törvénykönyvnek egy neki megfelelő helye által elitélni. De kik jogeseteket figyelemmel kisértek volt, könnyen által látják, hogy ilyes vállalatnak gyümölcsnélkülinek kell maradnia azért, mert a valóságos esetek különféleségének alakulásában nincsen határ. — S a legújabb törvénykönyvekben ezen az anyagi tökéletesség utáni törekvésnek már semmi nyoma, a nélkül azonban, hogy külön más jutott volna helyébe. De csakugyan van ilyes tökéletesség, ha másnemű is, mit egy geometriai mükitétel által világosíthatni.

Mindenik háromszögben tudniillik, vannak bizonyos határozottságok, melyeknek kapcsolatából egyszersmind a többiek szükségesképen következnek; ezek által, példának okáért két oldal és a közben fekvő szöglet által adva van a háromszög. Ilyképen a jog mindenik része bir olyas darabokkal, mik által a többiek már adva vannak, s mi vezérelveknek nevezhetjük

* Optandum esset, ut hujusmodi legum instauratio illis temporibus suscipiatur, quæ antiquioribus, quorum acta et opera tractant, literis et rerum cognitione præstiterint. . . Infelix res namque est, cum ex judicio et delectu ætatis minus prudentis et eruditæ antiquorum opera mutilantur et recomponuntur. Baco de fontibus juris, aphor. 64.

őket. Ezeket kipuhatolni, s innen kiindulva minden jogi fogalmaknak és tételeknek belső összefüggését és rokonságnemét kiismerni, a jogtudomány legnehezebb feladásai közé tartozik, sőt épen ez az, mi tudományos jellemet ad munkánknak. Már ha a törvénykönyv oly korban keletkezik, mely ezen művészettel nem bír, következő bajok épen kikerülhetetlenek. A jogkiszolgáltatás látszatra a törvénykönyv szerint, tettleg pedig egyéb, mi a törvénykönyvön túl fekszik, mint valóban hatalommal biró jogforrás szerint, intéztetik el. De ezen hamis látszat igen veszedelmes; mert a törvénykönyv kétségkívül újdonsága, a kor uralkodó fogalmaivali rokonsága és külső súlya által minden figyelmet magára fog fordítani, azt a valóságos jogforrástól elvezetvén. Hogy ezen félelem nem alaptalan, az uj törvénykönyvek vizsgálatából kiviláglik, s tagadhatatlan, hogy ezen valóságos jogforrásnak nemcsak egyes tartalma, hanem általános fogalma és egyes természete is gyakran elismertetik; a legkülönneműebb nevek alatt, hol mint természetjog, hol mint jurisprudence, hol meg mint joganalogia fordulván elő. Ha pedig a vezér alapelvek ezen hiányos ismeretéhez még hozzájárul a felebb leírt, anyagi tökéletesség utáni törekvés, az egyes határozatok — a szerzők tudta nélkül — igen gyakran ellent mondandanak magoknak, mi csak lassankint az alkalmazás utján, s a jogkiszolgáltatás gondolatlan állapotánál fogva, gyakran még itt sem fog mutatkozni. Ezen következés elkerülhetetlen a jelenkorra nézve, ha valamely időkor belső hivatás nélkül jognézeteit a törvényhozás tekintete által megállapítja; de szintoly káros befolyásu a hatás az utókorra. Mert ha ekkor kedvezőbb körülmények állanak be a jogkezelésre nézve, semmi sem üdvesebb, a korábbi belátásos időkorokkali sokoldalú érintkezésnél: már pedig a törvénykönyv közben áll s ezen érintkezést minden oldalról akadályozza; az egyes positiv joggali egyoldalú foglalkodás különben is azon veszedelemmel jár, hogy a száraz betűk súlyától lenyomatik: a középszerű törvénykönyv pedig inkább, mint minden egyéb, erősbíteni fogja a jog életnélküli nézetének ezen uralkodását.

De az anyagon kivül még a törvénykönyv formájára is kell tekintettel lennünk, mert a törvénykönyv szerzője egészen keresztül hathatta az illető jogot, s munkája mégis elté-

veszté a czélt, ha az előadás képességével is nem bir egyszersmind.

Ha azt, mi a jeles törvénykönyv feltételeiről itt mondatott, összefogjuk, világos: hogy csak igen ritka időkor bir e tekintetben a szükséges képességgel. Fiatal népeknél találhatni ugyan a jognak leghatározottabb szemléletére, de törvénykönyveik nyelv és logikai erő hijával vannak, és a legjobbat közönségesen ki nem tudják mondani, úgy hogy gyakran nem individualis képet adnak, a legindividualisabb anyag mellett is. Például szolgálhatnak a középkor törvényei, s ha a tizenkét táblát egészen birnók, talán hasonló mit — csak kisebb mértékben — tapasztalhatnánk. A hanyatló korszakok ellenben jobbára mindennek hijával vannak, nyelv és anyagismeret szűkében. Csak egy középidő marad fenn ennélfogva, az, mely épen a jogra nézve, ámbár nem szükségképen más tekintetben is, a műveltség tetőpontjának tekinthetik. De ilyes idő, magát mi illeti, nem szorúl törvénykönyvre, ezt csak egy bekövetkező rosszabb idő számára szerkeszthetné. Ilyes előgondoskodásra, gyermekek és unokák javára ritkán találkozik kedve valamely időkornak,

III.

Mondatott, miképen az úgynevezett historiai jogrend, s az ezen alapuló codifikatio iszony a természettörténeti philosophia védlete alatt terjeszkedett ki. Ezen philosophiai rendszer, mely Schelling tanját kimozdította helyéből, Hegel iskolája, az ama philosophián alapuló jogfelfogásnak egyoldaluságát és fonákságát diadalmasan kimutatta. — A historiai jogtudósok igen cavalierement szerettek bánni az úgynevezett természeti joggal, mely nekik nem volt egyéb, mint különböző nemzeteknek esetleges találkozása főbb jogvélemények körül, vagy legfelebb az, miről Justinian institutiói tanítják, hogy «jus, quod natura omnia animalia docuit», s melynek alapját tehát nem az ember erkölcsi természetében kereshetni. A természetjog a critica philosophia előtti időben alapelveit a korában divatozó jognézetekből merítette, s ezeket absolut tételek gyanánt tekintette, minélfogva nem is lehetett egyéb, mint római és középkori jogtöredékek centója. — —

— — Kik által dolgoztatik ki szerencsésebben a törvénycodex, egyesek vagy nagyobb testületek által-e? s mily szabályok ajánltathatnak külső elrendelésére és előadására? — két oly kérdés, mikre rövid idő mulva visszatérend a Szemle.

— Budapesti Szemle, 1840. — II. kötet. —

I.

Ki valaha számot ügyekezett magának adni azon eljárásról, melyet egy törvénykönyv rendszerezése és szerkesztése feltételez; ki tudja, miképen az egység itt az egész munkának életelve, melynek szem elől eresztésével igaztalansággá válhatik a különben legigazságosabb rendelmény, s tudja, mi könnyen csúszhatik be csak a formában elkövetett gáncs által lényeges ellenmondás, az nem fogja kétségbe vonni azon nyereséget, mely a törvénykönyvnek egy nagy férfiu általi alkotásából eredhetne.

— — A rendszeres törvénykönyvnek az országgyülés által nem eredetileg készíttetése, de pontról pontra tanácsba vétetése, nem hogy akadály volna, melylyel megvívni tanácsos: épen a legüdvösebb expediens, melyet egyedül csak az alkotmányos formák nyújthatnak.

II.

Valahányszor a törvényhozó hatalom rendszeres codex alkotásával foglalkozik, nemcsak ha némi egészet képező irott törvények netalán még nem is léteznének azon tárgyról, mely codificatio alá került, de akkor is, midőn egy vagy több alapelvet kiván megváltoztatni az addiglan divatozott codexben, vagy midőn új elemet kiván adni a többiekhez: első elkerülhetlen szükség, hogy legalább is egy egész terv terjesztessék azok elejébe, kik a codex alkotásával megbizattak.

— — 1. Nyittassék csődület — s ne rekesztessék ki innen senki egyáltalában — azon feltételek kikötésével, hogy minden a csődületben részt venni akaró meghatározott idő alatt rend-

szerének általános tervét benyujtsa; csatoljon ahhoz mutatványképen egy bevégzett s már a törvény szavaiba öntött fejezetet, hogy szerkesztési képességéről itélet hozattassék; kapcsoljon hozzá egy a motivumokat magában foglaló értekezést, mely az iró elveivel és logicájával ismertesse meg a birálókat.

2. Ki legtökéletesebben felelt meg a kivánt feltételeknek, buzdittassék munkájának folytatására, közöltessenek véle a szükséges értesítések, de ne zárattassanak ki a többiek a csődületből.

3. Mindezen csődületi tervek nyomattassanak ki a státus költségein.

4. Ohajtható volna, hogy azonegy szerző dolgozná ki az egész törvénytestet; ezen feltétel mindazonáltal nem elkerülhetlenül szükséges: elég annak meghatározása, hogy mindenik külön codex (polgári, büntető stb.) egy kéz munkája legyen.

5. Fizetés ne járjon a munkáért.

Érzé Bentham, hogy javaslata utopiába fog utasíttatni, és eleve megjegyzé, miképen ezen utópia igen tisztességes helye a számüzésnek mindazon tervek számára, melyek a napi eszmék felett állanak, s a szabadítékos osztályok visszaélései ellen irányoztatvák.

— — Jóval egyszerűbb, országos intézkedéseinkkel összhangzóbb, és a Bentham által teljes joggal annyira ajánlott idő és munkagazdálkodásnak megfelelőbb lészen az eljárás, ha a választmánynak valamelyik tagja bizatik meg az első eredeti tervnek készítésével és e tag azután vinné az egész tanácskozás lefolyása alatt az előadást, azaz: rá bizatnék az, mit a németek a referátnak mondanak, s mit pl. a bádeni büntető törvénykönyv revisiójával megbízott választmány kebelében (1839) Rotteck vitt volt.

III.

Még egy előleges megjegyzést. A büntető codex részeinek tanácskozás alá vétele előtt, ajánltathatónak véljük mindenesetre azon eljárást, miszerint nehány főtárgy iránt, miknek így vagy amúgy elitéltetése jellemző irányt ad az egésznek, p. o.

megtartatik-e a halálbüntetés vagy sem, behozatik-e a törvényszékek nyilvánossága, vádló (accusatorius) vagy kutató (inquisitorius) lészen-e a büntető pöri eljárás, előlegesen határozatra lép a választmány. — —

6. Jogbölcsészet.

Ugyanezen időben, mely az ősi, örökölt, erős nemzeti öntudat fellobbanását mutatja a politika és irodalom terén, hol a «nemzetiség és nyelv» kérdése uralkodóvá lett, mely a történelem és nyelvészet, költészet és jogtudomány kiváló mívelőit alkotá, áthatott hozzánk a nyugoti kultura azon áramlata is, mely a német bölcsészetben a legfenségesebb idealismust teremtette meg. A Leibnitz, Wolff, Kant követői (utolsó kiváló köztük Fejér György) után az eklektikus irányt Köteles Sámuel vezette be.

A mi hegelianus iróink közül a legkiválóbb Szontágh Gusztáv — az egyezményes philosophia alapitója — 1843-ban adta ki itt érdeklő főmunkáját: «Propylæumok a társasági philosophiához», melynek tartalmát röviden ismertetjük.

A társaság főalakzatai az állam és egyház (III. l.) A társaság czélja, mint mindené, az anyagé szükségkép, az erkölcsi világé szabadon, ész általi rendeltetése betöltése. Az emberben az érzékiség jólétre, az ész a jóság, igazság, szépség általános eszméire czéloz. *Az állam a joguralom*, az egyház az erkölcsiség megvalósítása (17. sk. lk.). A történetbölcsészet (Kant, Herder stb. után) releválja e teleologikus alapeszmét, a rendeltetésszerű fejlődést. De míg a régi korban minden változás a nemzetek külső, gyakorlati életéből eredt, az újkorban belső (szellemi) életükből ered, hogy *a mult idő esetleges létesítései javíttassanak az emberiség czélja szerint.* (31. l.) A forradalom mindig észellenes. A materialismus és skepticismus czáfolata a haladás hajlama. (32., 33. lk.) Az ész általános tehetsége az *örök eszményre törekvés.* A végtelen tökéletesbülési hajlamból erednek *kötelességeink az emberiség iránt.* (38., 39. lk.) Elvetendő oly bölcsészet, mely minden *érdemet* kiirt. (40. l.)

A tökéletesbülési hajlam a kültermészet kényszerében bírja

okát. Az erkölcsi haladás a loyalitásra szorítkozik. (Kant 60. l.) Az alanyi módszer (sensualismus, rationalismus) és monismus ellenében a tárgyilagost (realidealismus), a dualistikus «synthetismust» tartja igaznak. (73. l.)

A *politikai rendszerek* alapjellege: állandóság, forradalom, *reform*. Egyedül utóbbi felel meg az észszerű haladásnak. Minden változás csak átalakulás, mert a dolgok állománya (lényege) örök és változhatatlan, új kezdet és substantia, ugrás nincs, az *okozatosság és folytonosság törvénye egyetemes*. (81. sk. lk.)

Efféle tanok is provokálták a fenálló középkori jog kritikai ostromlását és reformját az *emberi és világpolgári jog* szellemében.

Nem becsüljük túl e bölcsészet akademikus, irodalmi befolyását a nemzeti kulturára. De mégis fontos volt megjelenése nálunk, hol a hivatalos philosophia még ezentúl is, némileg Horváth Cyrill-ig *ancilla theologiae* maradt, hol Hegel első átültetőjének első gondja volt a pantheismus vádja ellenében az anselmi ontologikus Istenbizonyítást dicsőiteni (Szeremley Gábor: Az új philosophia szellemvilági fejletében. Pest. 1841. 11. l.).

A klassikus költészet mellett e bölcseleti új iránynak, e kosmopolitikus, humanistikus világnézetnek is helyet kellett foglalnia kiválóbb szellemeink világában, honnét az visszasugárzott a nemzet politikai és jogi átalakulásának irányítására. A nyelvész-költő Kazinczy Ferencz-től a bölcsész-költő Kölcsey-ig, ki a liberalis reform előharczosa lett, e német szellem fuvallatára ismerünk.

A német bölcsészeti szellem, a humanistikus, kosmopolitikus alapeszme részes kiváló államférfiaink (b. Eötvös, Deák, Szemere) *nemzetiségi* politikájában és másrészt a *törvényes reform* útjához való ragaszkodásában. Egyedül Kossuth járt el 1848-ban a nemzeti hagyományok szellemében. Nélküle forradalmunk oly doctrinar, meddő intermezzo lett volna, mint a németeké és osztrákoké.

Sajátszerű ironiája a sorsnak, hogy ép az «állandóságra» hivatott felső hatalom sodorta a türelmes nemzetet törvényes ellenforradalomba és hogy ebben a magyar állambontás szerepvívői az egyenjogosított nemzetiségek lettek.

7. Kossuth Lajos.

Kossuth Lajos irodalmi és országgyülési reformszereplését itt részletesen méltatni felesleges volna.

Általánosságban kettőt kiemelünk.

Az egyik az, hogy annak közvetlen tanulmányozása, főleg szakszerű, higgadt, talpraesett czikkeinek olvasása (Pesti Hirlap stb.) őt épen nem mutatja míveltségi inferioritásban u. n. doctrinair társaival szemben. Azon vád, hogy ő felületes, tudatlan volt és csak mások eszméit használta fel, ellenségeitől és ellenpártiaktól (Szemere, Kemény) eredt, honnét — elég sajnos — átszivárgott újabb publicisták (Csengery, Beksics) műveibe. E vád ép oly igazságtalan mint alaptalan.

Megczáfolja azt már azon külső körülmény is, hogy Kossuth szerény nemes ügyvéd és táblabiró létére, nem tömeguralom idején és utján emelkedett fel a nemzet vezérévé, hanem azon reformpárt elismerése és támogatása mellett, melyet most már a történet meghamisításával úgy tüntetnek fel, mintha ő annak legkiválóbb elemeivel bármi ellentétben állott volna.

A ki Kossuth-ot *ab ovo* izgató forradalmárnak képzeli, az működését nem ismeri. Csak lapozzuk át például a «Pesti Hirlap» első kötetét (1841), melynek szerkesztésével ő Magyarországon a nyugoteurópai hirlapirodalmat megteremté. Talán a politikai vagy épen izgató czikkek prævaleálnak? Ellenkezőleg, a belső reformok minden — sokszor új — irányzatainak fejtegetése és sürgetése. És mint ezek, a politikai czikkek, az értekezések, a lap közvetlen forrásokból adott külföldi (angol, franczia, svajczi, német stb.) ismertetései ép az addigi hazaihoz képest magasabb színvonal és szellem által válnak ki. Az erdélyi unio, a nemzetiségi kérdések, a demokratikus választási reform, városi szervezés, megyei reformkezdeményezés mellett ez első kötet Kossuth írta vezérczikkeiben a következő tárgyakat találjuk: vasútak, utak, közmunkaügy reformja; iparegylet, műipar, czéhrendszer; hitel, kamatláb, jelzálogbank; adó, házi adó; gazdasági ipar, földmives iskolák; ingyenes népnevelés, köz-

oktatás, humanismus (mellett) realismus, egyetem, akadémia reformja; szinház, nyelv; játékosság s pálinka ellen; kisded-óvoda, gyermekkórház, hallottasházak s. i. t. még pedig nem akadémikus vagy épen utopistikus, hanem következetesen gyakorlati szellemben. Nem is lehetne máskép, hogy a mi józan vidéki intelligenciánk oly páratlan lelkesedéssel felkarolja e lapot, hogy az oly befolyást gyakorolt a megyei közgyülésekre, később követutasításokra, az ország közvéleményére, mint nálunk a sajtó soha többé. És mily gonddal javitgatta a szerkesztő az új kiadásokat! Mily méltósággal folytat kivételesen, kényszerítve polemiát Széchényi fanatikus támadása (Kelet Népe) és a konservativ sajtó (Világ, Hiradó) személyeskedései ellen. Szellemi fölénye ekkor mutatkozik leginkább, ha összemérjük ellenfeleivel. És kik álltak, irtak, küzdöttek mellette? Nem-e a nemzet legjobbjai? Deák, Eötvös, Pulszky, Bezerédy, Balogh, Szalay stb.

Tájékozottsága, olvasottsága nemcsak a magyar jogi és politikai kérdések legapróbb részleteire s előzményeire terjed ki; összehasonlító szellemben karolja át a mivelt államok intézményeit és sürgeti a legjobbak átültetését viszonyainkhoz alkalmazva.

Így az említett kötet vezérczikkeiben a bűnvádi eljárás reformját sürgeti *angol* szellemben: nyilvánosság, szóbeliség *(cross-examination)*, esküdtszék, hivatalos ingyenes védelem (ügyészi közvédő is) mellett; a tortura, inquisitio, botbüntetés ellen: azon ékes, meggyőző modorban ir, mely csak az ő sajátja volt. Hogy a magánjogi reformra nézve sem ismert el korellenes concessiót, mondanunk sem kell. A «szabad föld» már szerkesztői programmjában állott. Az úrbériség eltörlését, teljesen, egyszerre, senki sem támogatta több jogi, gazdasági és politikai érvvel. A régi jogtól önkényesen eltért aulikus kuriális praxist bátran ostorozza. Az ősiség nála egy vonalon áll a tortura és inquisitióval. Jogállamot akar, melyben még az ügyvéd is oly polczon álljon, mint Angliában, a mi iránt vajmi kevés érzék van mostani államférfiainkban, s a mit akkor fáradhatatlanúl czikksorozatokban, utóbb ügyvéd-egyleti országgyűlési petitió útján az egy Tóth Lőrincz sürgetett.

A «birtoktalanság», «ősiség», «örökváltság» czímű mutat-

ványczikkek (Pesti Hirlap 1841. 9., 13., 23., 68., 69. sz.) különben e tárgyra nézve eléggé igazolandják jellemzésünket.

Ugyane szellem lengi át Kossuth-ot azon percztől, mikor irott országgyűlési tudósításaiban a reformpártiak legjobb szónoklatait oly fényesen «dolgozta át», hogy e mellett vajmi szegényes Kónyi irodájának «fésűlése», mindaddig, míg vezérlő miniszterré lett, kit a szélső radikálisok (Madarász, etc.) egyre támadnak.

A még ma is uralkodó, vagy ismét uralkodóvá teendő legtöbb reformeszme első lancirozása tőle ered.

Így a *Pesti Hirlap* második (1842.) évfolyamában (151. sz.) a «nemzetirányos központosítást», azaz a társadalmi erők egyesítését követeli. A szláv mozgalommal szemben a történelmi nemzetiség álláspontját hangoztatja. A nyelv és nemzetiség érdekében a népesítést sürgeti (184. sz.). Ellenben alkotmányjogi téren, hol az általános teherviselést és népképviseletet követelte, helyeslé Pulszky czikkeit a centralisatió és bureaukratia ellen (Tocqueville, Chevalier stb. alapján) és előtte (2. 3. sz. kifejtette saját nézeteit a «megyei hatóságkör» nyirbálatlan fentartásáról, mihez 48-ban is ragaszkodott. Az európai államtudományi doctrina ellenében védi a nemzeti intézményt, mely angol részről is méltatásra talált (Athenäum 1837. novemb.), s melybe szerinte a hatalomosztás — biráskodás és közigazgatás elválasztása — beilleszthető, melynek ép úgy nincs foederativ tendentiája, mint az ősiség eltörlése (126. 127. sz.) nem juttatja a birtokot idegen tőkések kezére. Hogy ezen eredeti álláspont — *a nemzetiés fejlődése* — nem tudatlanságon alapszik, mutatja polemikus szemléje a politikai írók felett, melyben igen helyesen emeli ki a reactionarius (Bonald, Hobbes, Haller etc.) és liberalis (Montesquieu, Filangieri, Bentham etc.) vezérszellemeket. Helyeslé az 1827-iki országos választmány eljárását, mely a megye difiniálását perhorreskálta, és hatáskörébe tartozónak tekinté a tanácskozást és határozathozatalt országos, megyei és magános ügyeiben, melyek nem tartoznak *ad viam juris*.

Mottója volt Burke mondása, hogy a helyes kormányzat csak nemzeti lehet, nem pedig kosmopolitikus elveken alapuló.

E szellemnek felelt meg nemzetgazdasági álláspontja is, mely gyakorlati kifejezést nyert a műiparkiállítás és iparvéd-

egylet létesítésében és a német vámszövetségbe lépés elleni agitátióban.

Nem prohibitiv rendszert akart, hanem magyar vámterületet hazai ipar alkotására, mely a nélkül el nem érhető, mint ezt List Frigyes a legvirágzóbb iparnemzetek gazdasági történetéből kimutatta. Hivatkozik dr. Bowring beismerésére, hogy Anglia erősebb iparánál fogva mindig nyer, ha vele más nemzet kereskedelmi szerződésre lép. Nem fél a retorsiótól, mert nyerstermékeink — elsőrendű életszükségletek — kizárása vámok által az iparos államok részéről ezek saját érdekével ellenkeznék.

A vámterület, mint Németországban mutatkozott, a nemzeti egység s önérzet egyik alapjává is lesz.

Ezzel kapcsolatban adóreformot, nemesi telekkönyvet sürget.

Hogy ez álláspont ma is a nemzet gazdasági érdekeinek egyedül megfelelő, azok sem tagadhatják komolyan, kik külső politikai kényszerűségből a fenálló gyarmatrendszert és leonini társaságszerződést pártolják.

A központi hatalom érdekében, politikai okokból, ma elejtett autonomiáról itt csak azt emelem ki, hogy a jelenkor legnagyobb franczia demokrata államférfia: Lèon Gambetta álláspontja (l. Jos. Reinach: *Le ministère* Gambetta) teljesen megegyezett Kossuth-éval. Reformot a departementális és kommunalis automia irányában, ellenben *központosítást a nemzeti erők* tekintetében kívánt alapúl venni. E sajátszerű szellemi válrokonság mindenesetre megczáfolja azon skriblereink állítását, kik Kossuth-ot e részben ósdi, imparlamentaris velleitással vádolják.

Kossuth is helyeselte a szükséges, üdvös centralisátiót, a felelős miniszteriumot a collegiális kormányrendszer helyett, a jogegységet biztosító országos semmitőszéket (Pulszky 159 sz.). De opponált a szükségtelen, az egyéni jogot veszélyeztető centralisatió, a *zu viel regieren* csábja ellen.

A «Pesti Hirlap» ez évfolyama is küzdött a fogházjavítás (169. sz.) és Duport és Henrion de Pansey idézésével az esküdtszék behozatala mellett.

Pártolta az úrbéri örökváltságot (ifj. Bezerédy István, Lónyay Gábor) a fenálló jogtalanság ellenében, hol mint Kölcsey

mondotta 1834-ben: szabad csak a földesúr és a koldus. Az aristocraticus privilegiumok ellenében a polgári álláspontot képviselte s ennek szellemében kívánta az ősiségnek (171. sz.) és ezzel kapcsolatban nagyérdekű czikksorozatban a hitbizományoknak eltörlését. (172., 186., 187., 191., 192. sz.)

És a Kossuth által szerkesztett utolsó évfolyam (1843) hasonló jelleggel bír. Vezérczikkeiben az anyagi érdekek — ipar, kereskedés, közlekedés — és socialis reformok szerepelnek. Városi, megyei, választási reform, adó, nemzetiség, polytechnikum, Ludovica és hasonló tárgyak mellett elvétve szerepel önvédelmi polemia Széchenyi-vel.

Pedig milyen volt a conservativok támadásainak színvonala, arra elég példa Széchenyi 1847-ki pamphletje (*«Politikai Programm Töredékek»*), hogy ne említsük a *«Nemzeti Ujság»*-ot, mely szerint minden 20 évet szolgált megyei hajdú inkább érdemel szobrot Kölcsey-nél.

A Pesti Hirlap ezen évfolyamában is találunk «adalékokra az ősiség eltörléséhez» (április 2. 235. sz.), melyek részletes javaslatokat tartalmaznak.

1844 óta Kossuth ritkán írt. A «Heti Lap» gazdasági mellékletében fejtegeti néha az adóügyet. Tevékenysége azonban fáradhatatlan marad, csak alakot változtat. A toll helyébe lép a szó, az a fenséges, uralkodó szó, mely Pestmegye, utóbb az országgyűlés termeiből és végre a csatamezőről elhatott minden magyar ember szívéhez. A cselekvés embere volt. Alkotni akart, nemcsak lombolni. 1844 óta az anyagi reformok megtestesítésén munkálkodik és létrejő az iparvéd-egylet, gyáralapító-, kereskedelmi-társaság. Gazdaságilag mesterkélt, tarthatatlan, efemer alkotások, de ébren tarták a nemzet közszellemét, és figyelmét felhívták gazdasági törekvései meghiúsulásának kényszerítő okaira.

Széchenyi magyar chauvinismusról beszélt akadémiai beszédében, de a nemzet közvéleménye érthetően nyilatkozott 1847-ben.

Míg 1844-ben még nehezen ment törvénybe az általános hivatal- és birtokképesség, melyet gyakorlatilag az ősiség továbbra is illusoriussá tett, mert nemesi birtokot szerezni nem engedett, addig 1847-ben a megyei utasítások versenyeznek

Kossuth irányeszméinek kitűzésében. A vezérlő megyék (Pest Borsod, Bihar) esküdtszéket, *Bihar* zsidó emancipatiót, *Pest-megye* vádpert, semmítőszéket, úrbéri váltságot, ősiség eltörlését *uti possidetis* alapján követel stb.

Az 1847 junius 5-ki ellenzéki nyilatkozatba Deák felveszi a közteherviselést, nem-nemes egyenjogúságát, kötelező állami úrbérmegváltást, ősiség eltörlését. (a, b, d, e).

Az igék testté lesznek.

Az 1847-ki országgyűlés alsó táblája *vita nélkül* fogadja el Lonyay Gábor indítványára az örökváltságot, a konzervativ Somssich-éra az ősiség eltörlését.

A modern jog, a demokrátia iránya győzött és ebben Kossuth-é volt az oroszlánrész. Senki elismerése sem illetékesebb e részben, mint volt nagy ellenfeleé: Széchenyi-é, ki midőn a miniszteriumban Kossuth mérsékletét tapasztalá, azt írta róla egyik czikkében: «Bátrabbak, merészebbek oly alapra fektették a hazát, melyet mi hangyamunkások soha, vagy csak sok generáczió után értünk volna el».

Hálával adózzék a magyar jogász is Kossuth, a nemzet nagy ügyvédje, emlékének.

MUTATVÁNYOK

Kossuth Lajos irataiból.

1. Birtoktalanság.

(Pesti Hirlap 1841. 9. sz.)

Látogatónk volt. — Egy tisztes öreg. — Magyar vagyok, — mond — de nem nemes. — Nekem nem jutott a szerencse őstől öröklött földbirtok áldását éldelni. — A két szó, mely Epictet egész philosophiáját magában foglalja: «tűrés», meg «nélkülözés», e két szó jutott osztályrészeműl életem legszebb éveiben, és egy harmadik, mit a zsidó átoknak mond, de én Istenünk legszebb áldásának hiszem: a «munka» uram. — És a gondviselés nem tagadja meg áldását a becsületes szorgalomtól. — Nekem van pénzem, fáradságom gyümölcse, és szétnézek a honban, hol van egy hely, hol éldelni szeressem a nyugal-

mat, családom körében életem alkonyán? De a helynek magaménak kell lenni, uram; mert e szavakban: «enyém, sajátom, véres verítékkel szerzett tulajdonom», e szavakban igen sok báj fekszik, ha mellette lelkiismeretünk csendes és tiszta. — És a helynek falusi birtoknak kell lenni. A város életzajos kéjei nem nekem valók; én szelíd örömek után vágyódom, szeretnék kéjelegni a soká nélkülözött természet kebelén. De itt ám a bökkenő! Nem vagyok nemes. Azt mondják: ha veszek egy kis birtokot és elrendezem magamnak ínyem szerint, és építek és ültetek és javítok a gondolatban, hogy gyermekeimre száll, és ők ízlelvén gyümölcsét a fának, melyet én ültettem, emlékezetemet megbecsülik; — mert szeret az ember nem felejtetni. Azt mondják: eljő egy nemes úr, kinek kertem stylje, vagy szomszédom valamije megtetszik, leteszi pénzemet, s kikerget saját lakomból «ex incapacitate» vagy mikép mondják. Én magyarnak születtem, viseltem a status minden terheit, neveltem gyermekeket, és magyarokká neveltem; igaz-e, hogy én oly kitagadott gyermeke legyek e honnak, miszerint nekem egy talpalatnyi mezei földet sem szabad vennem széles Magyarhonban? pedig lám, mennyi puszta van még itt, sivatag mint a «Tur» Indiában, melyre még ipar és szorgalom nem üték az emberkéz bélyegét, és mennyi föld van, melyet békán kivül, állat sem használ. Igaz-e, hogy nekem pénzem után annyi jogom sincs e honban, hogy bűzhödt posványt termékeny földdé változtathassak? — Ez volt tisztes vendégem kérdése. — Uram, — felelém — Magyarhonban e kérdésre: quid juris? nem oly könnyű felelni mint gondolnók. Mert nem tudja az ember, törvény-e a törvény, vagy szokás a törvény, vagy a decisió, vagy mit én tudom? Elméletileg csak megmondhatnók, hogy törvény az, mit fejedelem s országrendei együtt alkottak; de gyakorlatban nem mindig így van. Lássa az ur, itt van Kálmán 1-ső könyvének 75-ik fejezete; ez azt mutatja, hogy törvény szerint zsidónak is szabad birni Magyarhonban ingatlan jószágot. Különösen vagyunk mi ezzel a Kálmán királylyal. Ha szemünkre veték a XIX-ik században, miképen szörnyen szeretetlen nép vagyunk, vallásuk miatt kitagadjuk polgári jogból az embereket: nyomban előkerestük Kálmán törvényét, s büszkén feleltük: nézze meg az úr, mi ezen balitéleten már a XI. században

túl voltunk. Megégettük a boszorkányokat, s ha szemünkre veték, ismét KÁLMÁN-nal álltunk elő bizonyítványul, miképen mi már a XI. században tudtuk, hogy nincs boszorkány. Ámde törvény nincs, mely azt mondaná, hogy pénze után zsidó nem birhat ingatlan jószágot; törvény nincs, mely azt mondotta volna: van boszorkány, s a boszorkányt még is égettük 674 esztendeig, ingatlan jószágot pedig — mint sokan hiszik — nemcsak a zsidó, de még keresztény magyar ember sem birhat, hacsak az, kitől nevét öröklé, nemes nem volt. Mi ezenfelül igen sok törvényt tudnánk mutatni, megannyi bizonyságokat, hogy nemcsak nemesek, de nemtelenek is birhattak s birtak is ingatlan vagyont egészen a XVIII. század második feléig. Ha tud az úr latinul tessék megolvasni az aranybulla 26-ik czikkelyét; VERBŐCZY III. rész 16. czime 4-ik §-át, 19. cz. 3.; az 1458. 2-ik cz. 2. §-át; 1474. 1. cz. 1. §-át; 1523. cz. 19.; 1537. 3.; 1556. 21. és 26.; különösen MÁTYÁS király VI. k. 14. cz. 5. §-át, mely azt mondja, hogy bizonyos eskütételből a nemetlenek, bár ha birtokosok is, kitiltvák. Es most jön még a legkülönösebb. Az 1715. 23. törvényczikk azt mondja: külföldiek, hacsak nem honosítvák, ne birhassanak a honban jószágot, ha pedig mégis szereznének, azt tőlük minden, a ki magyar (quiscumque ex natione ungarica) magához válthassa. Tehát nem csak nincs törvény, mely megengedné, hogy a nemetlen magyart csak azért, mert nemetlen, a nemes csak azért, mivel nemes (mert az ősiségi jog egészen más), igaz keresetéből kizavarhassa: sőt világos törvény van, mely ily kedvezést külföldiek ellen nyujt minden magyarnak különbség nélkül. És ez a legutolsó törvény, melyet e tárgyban mutathatunk. — «Igy hát vehetek?» — kérdé vendégünk. — Az még nem bizonyos, — volt a felelet. — Lássa az úr, 1769-ben felsőbb parancs következtében a királyi Curia egy munkát dolgozott ki, mit maiglan is «terv»-nek, «Planum tabulare»-nek ismerünk. Hogy az 1760—70. korszak a legnépszerűbb szak volna nemzetünk szellemének évkönyveiben, nem állíthatjuk. Ezen időszak az uram, melyben csak az urbariumot is hatalom-szóval kellett behozni. Ily szellemű korban készült az említett «terv», melynek 193. lapján olvassuk, hogy ámbár a fentidézett 1715. 23. cz. világosan csak külföldiek ellen szól, mégis a magyarhoni nemetlen polgárt is kiszoríthatni a nemesi

birtokból, mert Verbőczy III. része 29. 30. czimében megvan, hogy a nemetlenek nemesi jószágot nem birhatnak. Mi tudunk latinul, eleget elkínoztak vele; szegény Verbőczyt sok vétek nyomja; de ez, uram, valóban nem az ő bűne. Egy szó sincs ott arról, mit a Planum beszél. Az ott van, hogy a földesúri föld a földesúré, s nem a jobbágyé; s nem is nagy philosophia kell kitalálni, hogy a mi másé az nem a miénk; de hogy midőn valaki nem jobbágy lenni, hanem szabad földet venni akar, azt ne tehesse, erről Verbőczy-ben egy szó sincs. — S hát az, mi a «tervben» van, erősebb törvény, mint a törvények? Hiszen a mi terv, az még nem törvény, — mondá vendégünk. — S mi a jámbornak nem tudánk felelni. Tudjuk ugyan, hogy a curiális planumban sok dolgok vannak, melyek præjudicium erejével birtak, de azért nincs bíró az országban, ki ma is ezen præjudicium szerint itélne; tudjuk azt is, miképen a nemetlenek birhatlansága (incapacitas possessorii) az ősiséggel legkisebb kapcsolatban sincs; mert valamint a kir. fiscusnak mindegy, akár ki kezén kóborol az adományos birtok, valameddig az adományos család ki nem hal, csak akkor ismét visszakaphassa: úgy az ősjogunak is mindegy, akárkinek kezén van ősi jószága, csakhogy ellene ősiségi jogát követelhesse; de hogy Pál valakit birtokából kivethessen, azon oknál fogva, mivel Pál úrnak a kérdéses birtokban ősi joga nincs: ezt épen oly kevéssé tudjuk az ősiségből leszármaztatni, mint a mai havazást abból, hogy sétabotunk tegnap a szögletben állt. Meglehet tehát, hogy bíráink ma már nem a «planum», hanem a törvény szerint itélnének; azonban ki tudna erről bizonyost?

Előttünk fekszik naplónk az 1832/6. országgyűlésről, melynek a polgári törvényjavításról szóló részét, minthogy a dolog országgyűlésre nem kerülvén, országos irományok között nyoma nincs — egykor talán a nagy közönségnek átadandjuk. 1834. nyárelő 4-én került az «incapacitas» kérdése kerületi ülésben vitatás alá. Nógrádmegye tőn indítványt: ruháztassanak fel birhatási joggal a nemtelenek. Akkor még csak 16 megye, a jászkun- s hajdukerületek s kir. városok pártolák.

Ki mondja meg, mennyit haladt azóta a közvélemény? Talán már akkor is több pártolást nyert volna Nógrádmegye, ha indítványát nem mint ujítást s korszellemi eszmét hozza fel,

(hat év előtt e szavaktól még sokan borzadtak) hanem egy soha el nem törölt, de merő gyakorlat által erejében megfogyatkozott törvénynek (1715 : 23.) világosítását indítványozza.

2. Örökváltság.

(Pesti Hirlap 1841. 13. sz.)

— — — Már első számunkban kimondottuk, hogy a javítva haladás ösvényén a teendők sorában mindenekelőttinek e szót tartjuk: «szabad föld», s elannyira meg vagyunk győződve, miképen e nélkül legbuzgóbb törekvéseink sem hoznak kellő eredményt, sőt néha tán számolásunkban egészen is megcsalatkozunk, hogy a Cato-féle «cæterum censeo»-ként minden felszólamlást közhelyen, minden beszélgetést magánykörben ezzel szeretnénk végezni: «egyébbiránt a földet szabadítsuk fel, s hozzunk szabadságot és biztosságot a javak világába». — —

Minden kornak megvan saját eszméje, mely egy világrésznek életszükségeiből önként fejlődvén ki, oly világerővel hat, hogy nincs nemzet, mely attól magát elkülönözni képes legyen. Nézzük a sajátlagos elemeket, mik a magyart, itt az európai polgáriosodás határvonalán a nyugati eszméktől mintegy elszigetelni látszottak és gondoljuk meg, mi verhet mélyebb gyökeret egy nemzet szívében, mint az ősök ősétől öröklött istenek; gondoljuk meg az elfoglalt ország felosztásában személyesített nemzet családi viszonyokat, s az ázsiai jellemmel rokon ázsiai népszokásokat, és emlékezzünk mindezeknek daczára és a nemzetnek ezekhezi hő ragaszkodása daczára, miként kellett engednünk a kereszténységnek, az alkotmányunkkal oly merőben ellenkező feudalismusnak, a boldogtalan ősiségnek, a reformátiónak, az állandó hadseregtartásnak, a földhözragadt szolgaság s földesúri kényhatalom eltörlésének stb.; — s miután mindezt végig gondoltuk, és meggondoltuk, miként e szavak: «személyszabadság, földszabadság», korunk hatalmas világeszméje, és megemlékeztünk, miként a földnek felszabadítása szabad egyezés utján a világon sehol egészen végbe nem ment, a kényszerítő törvényt sehol a világon ki nem kerülte: szívre kezünket, uraim! hiszszük-e, hogy mi kikerülhetjük? Senki se

altassa magát a gondolattal, hogy a tulajdon sérthetlenségének elve a kényszerített váltságtól meg fog óvhatni. A rabszolgaság s földhözragadtság eltörlésének is a tulajdon sérthetlenségét vetették mindig ellene; de ember kebelében sokkal elevenebb a jog érzete, sokkal tisztábban ki van fejtve tudományban s törvényhozásban a lényeges különbség, mely az örökké szent és sérthetetlen «magánjogi» tulajdont, s a pusztán tényleges (positiv) törvényen épülő s azért minduntalan tényleges törvény által rendezett «nyilvánjogi» tulajdontól éles vonalban különválasztja, mintsem hogy amannak örve alatt, ennek körébeni oly intézkedéseket, minőket épen a jog, az örök igazság, s ezekkel, «in ultima instantia» mindig egyező közérdek parancsolnak, visszataszítni lehetne. Kivált pedig honunkban csodásan hangzik ez ellenvetés, miután törvénykönyvünknek mindenik lapja Sz. István̈tól 1840-ig, még azon törvények is, melyet a Dózsa pórhada miatt bosszúra gyuladt törvényhozók drákói szigorral irtak, s lázadókat és nem lázadókat, s maradékaik maradékait örök szolgaságra kárhoztatták, — még ezek is egyhangúlag kiáltják, hogy a jobbágyföld tisztán a földesúr korlátlanul szabad rendelkezésétől soha sem függött, s úr és jobbágy között mindig tényleges törvény határozott. Épen korunkban csodásan hangzik ez ellenvetés, hol (valljuk meg őszintén) jóformán már ma sem tudnók megmondani kié tulajdonkép a jobbágyföld? földesuré, vagy közadó fundusáé, vagy pedig a jobbágyé? Ha tehát elvégre is ki nem kerülhetjük a kényszerítő váltságtörvényt: mit lehet időközről jósolni? Lehet, hogy azon érdek, melyről irva van: miképen sem okulni nem akar, sem felejteni nem tud, a világerővel ható «szabad föld» kiáltásra még évekig palástoló féllépésekkel fog felelni; lehet, még nem egészen éltük le az időt, melynek kénytelenség elleni harczát Nagy Pál ama gyermekekhez hasonlítgatá, kik a felbőszült tenger árjait egy ív papirossal megakasztani, a várost borító lángokat egy gyűszünyi vizzel kioltani, a hatalmasok várait porba rázó földingást egy földbe vert szöggel megállítani; a tölgyeket döntő orkánt hálóval felfogni akarják; ám legyen így, mi lesz következése? minden országgyűlésen egy-egy úrbéri törvényczikkpótlék, s minden pótléktörvényben egy-egy kis «concessio», ma csirke-, tojás-, bárányadózsma, ugarkilenczed, holnap más

valami, mivel a jobbágyon gyökeresen segítve nincs, a földesúrnak pedig tetemes anyagi kárt tettünk; s végtére mégis csak elkövetkezik az örökváltság szentségtelen kénytelensége; de mikorra reá kerül a sor, az aprólékos concessiócskák már ugy megnyirbálták a dolgot, hogy alig lesz még mit megváltani. Avagy tegyük fel, hogy a váltság kényszerítő törvény hamarább elkövetkezik, ugy hogy még legyen mit megváltani: mi lesz a következés? valamint mindenütt széles e világon, úgy minálunk is részletben taglalva fog számolgatni a törvényhozó. Ha olyanra talál, mely még netalán a személyes szolgaság rommaradványa, azt váltság nélkül el fogja törölni, a többi adózások közt különbséget teend, a mint köz- vagy magánjogi természetűek; amazok közt lehet oly közadózási eredetű, melynek czélja már vagy megszünt, vagy ugyanazon személyek által más alakban még egyszer viseltetik; ezeket is meglehet el fogja törölni, s ha el nem törli, legalább mérsékelettebb kamatlábat veszen föl; vagy a tehernek egy részét leveszi a jobbágy vállairól, s a status tömegére rója; vagy legalább például a dézsmánál (ha, mint közadó-eredetűt el nem törölné), e szavakat: «kinek az Isten tizet adott, tizediket az Istennek vagyis a papnak adja» taglalni fogja, s talán ugy találandja, hogy a földbe vetett mag, minthogy már midőn tavaly megtermett, meg is tizedelték; és a munka, melyet a földbe fektettünk, a számolásból ki is maradhat, mert az Isten csak azt adta tulajdonkép, a mi tiszta haszonúl termett; vagy a kilenczednél fel fogja venni, hogy a földesúrnak nem mind tiszta haszna, mit a jobbágytól elveszen; mert annak huszadrésze útközben kihull, azt csépeltetni, nyomtattatni kell, annak tisztet, töltőházat stb. kell tartani; annálfogva ahhoz méri a váltságbért, mit a földesúr nyer, nem ahhoz, mit a jobbágy elveszít. Ilynemű tekintetek a váltságdíjszabást nagyon megcsonkíthatják: Mi tehát boldognak, háromszoros boldognak tartjuk a földesurat, ki az engedő törvénynek életet adva, addig eszközlé az örökváltságkötést, míg szabad alkuképen tehette, mert nemcsak, hogy hamarább állítá saját gazdaságát oly lábra, minőre az urbari-nomadicus rendszer mellett soha sem állíthatja, hanem nagyobb váltságpénzt is kap, mint a ki kétkedőleg elkésett, és e nagyobbat hamarabb kapja. A szentesiek midőn magokat meg akarák váltani, többet igér-

tek, mint birtokuk ért. Miért teszitek ezt? — kérdé valaki. — A szabadságért, — volt a felelet. Legyen egyszer kényszerítő törvény, s a szabadságért többé fizetni nem fognak, mert azt a törvény ingyen megadja. De boldog, háromszor boldog a jobbágy is, a ki sietett magát megváltani; mert váltsága napjával jólétének napja kezdődik. A tulajdonnak kedves érzete előbb nem ismert ipart hoz be házához; és ez oly tőke, melynek kamatja is kamatozik legelső percztől. Ily bizonyos hasznot jövendőben Isten tudja mikor lehető, de mindenesetre bizonytalan olcsóbbságnak feláldozni merő balgaság. Azért hát «carpe diem», mert «hora ruit».

3. Ősiség.

(Pesti Hirlap 1841. 23. sz.)

Évek multak el, mióta előbb homályosan sejteni, utóbb beszélni kezdettük, hogy míg az ősiség dolgán nem segítünk, a javak világában legbuzgóbb igyekezettel sem leszünk képesek oly normális állapotot előidézni, miszerint a magyar birtokos birtokát sajátjának mondhassa, és a biztosságnak ez érzetéből felvirágozzék a hon közjava. És a birtoki bizonytalanság és ebből a nemzeti hitelnek ingadozása és a tömérdek perek, melyek a viszálkodás érzetét nevelve közöttünk, a közös érdek kapcsaival egybecsatolt nemzeti egészszé egybeolvadnunk nem engednek, és az elszámlálhatlan bajok egész serege naponkint erősebben éreztetik, miként a büszke palotáktól a törpe vityillóig mindenütt, a hol baj van, az ősiség mint szörnyeteg áll őrt, s nem enged a bajhoz orvosló kezekkel közelítenünk. És mi a helyett, hogy azon erős akarattal, mely — Cato szerint — lehetetlenséget nem ismer, szemébe néznénk a szörnyetegnek, gyáva röpkedéssel lengjük körül, és lesben állunk, hogy ha talán száz szemének egyikét behunyná, szép távolból egy kanálnyi meszes homokot vessünk az épület repedékeire, mely a nélkül, hogy segítene, leri a kormos falakról, mint gyászkötösről egy-egy fehér folt. De mi nem vádoljuk hanyagságról a nemzetet. — Ezernyi érdekekbe szövődött belé ez az ősiség, és összebonyolódék viszonyainkkal elannyira, hogyha nemzetünk fontolgatva

töltött évtizedeket, ha tartózkodék a gordiusi metszés csiklandós experimentumától, ha szét szeret nézni módok után, melyek a bajon segítsenek ugyan, de a létező érdekek körül is minél kevesebbet sértsenek: ez óvatosságon csudálkoznunk épen nem lehet. Mert sok igaz van abban, a mit LAMARTINE mond: hogy a polgári társaságot elvekkel és igazságokkal szint úgy megölhetni, mint hibával s bűnnel alááshatni. Azonban elkövetkezett talán már a tettek kora; talán már annak érzete, hogy az ősiség dolga nem jól van így, a mint van; s hogy kell valamit csinálnunk vele, eléggé megérett a nemzetben, miszerint itt az idő, átmenni a másik kérdésre: hogyan és miként? Már itt mindenekelőtt két ágát kell a kérdésnek egymástól elválasztani: első a végrendelkezési szabadság, másik az ősi javaknak elidegeníthetlensége. Ez utóbbira nézve, ha van bennünk akarat, könnyebb a dolgon segítenünk; mert tökéletesen igaz, a mit DEÁK FERENCZ-ünk már az 1834-ki országgyűlésen a nyárelő 25-iki kerületi ülésben kimondott, hogy t. i. «az elidegeníthetlenség és ezen épült örökvallási erőtlenítés az ősiségből éppen nem is következik; sőt egy oly monstrum, melyet erőszakkal facsartak ki belőle némely törvények; oly monstrum, mely egyenesen csaláson alapszik, t. i. hogy ha idők körülménye szerint a jószág becse növekedett, azt visszavenni, különben pedig a vevőnek nyakában hagyni lehessen».

A mi már a végrendelkezési szabadság kérdését illeti: ez tulajdonkép a fiscus örökösödésének kérdésével egybeforr. — Mi a pietásnak ájtatos érzetével közelítünk e kérdéshez. Mintha KÖLCSEY-nk árnyékát éreznők körültünk lebegni; őt, kihez minket a polgári hő tisztelet mellett még baráti emlékezetek is csatolnak. Mióta I. LAJOS 1351-ki decretumát megalkotá — pedig hoc fonte derivata clades in patriam populumque fluxit — 483 év folyt le, hogy a nemzet törvényhozó gyűléseiben szó nem emelkedék e bajnak orvoslására . . . KÖLCSEY volt első, ki e dologban az országgyűlésen indítványt tőn: elsőben 1834. tavaszutó 30-án; ekkor halogatás volt a felelet; — másodszor nyárhó 26-án, s ekkor a szathmári követet még csak Ung, Szabolcs, Csanád, Temes, Nógrád, Zala, Somogy, Győr és Tolna pártolák. — Mi úgy érezzük, mintha áldott emlékezetű hazánkfia végrendeletül hagyta volna e nemzetnek a végrendeleti szabadság hely-

reállítását; s azért oly pietással, minővel szent hagyományhoz illik: közelítünk a kérdéshez. Mindenekellőtt meg kell jegyeznünk, hogy a magyar birtok eredeti állapotja feudumot nem ismert; mert valamint lakhelyt fegyverrel szerzett más nemzetek, őseink is közosztályra bocsáták a közerővel nyert földet, és felosztották tribusok szerint; ily osztály mellett pedig a status örökösödéséről szó sem lehetett, a mint Erdélyben székely rokoninknál maiglan sincs; mert ott a birtokállapot eredeti typusát megtartá, s magszakadás esetében szomszéd örökli a végrendelet nélkül elhalt szomszédnak birtokát. Még Sz. István II. 5. törvénye szerint is magszakadás esetében a magyar nemes teljes végrendelési szabadsággal bírt. — II. András arany bullája a 4. czikkelyben ezen szabadságot alkotmányunk sarktörvényeinek sorába emelte, s csupán Lajos-nak 1351-ki törvénye volt az, mely az ősi javakróli végrendelet szabadságát eltörölvén, a kir. fiscus örökösödését nemcsak «ab intestato», mint az arany bulla, hanem végrendelet ellenére is megalapítá. — És kerülve minden mystificatiót, ki kell mondanunk, hogy míg e törvény áll, míg az arany bulla 4. czikkelye újra életbe nem lép, addig az ősiségi bajokon gyökeresen nem segíthetni. Ha már megfontoljuk, mikép a kir. adományos javak a kir. fiscusra nem azért szállanak vissza, hogy érdemjutalmazásra fordíttassanak: mondhatná valaki, hogy a kir. fiscusnak ősiségi örökösödését minden váltság, minden kárpótlás nélkűl, országgyülésen és így a fejedelem hozzájárultával, törvényesen eltörölhetni. Hogy a királyi kegyelem hozzájárultával ez megtörténhetnék, kétségtelen: de mi megvalljuk, a dolgokat gyakorlatilag tekintve, ily okoskodásokat a jámbor óhajtások közé sorozunk, annyival inkább, mivel a kir. fiscus örökösödése 500 év óta a kir. jövedelmeknek csakugyan egyik törvényes kútforrását teszi, nemcsak a magszakadás és újabb adományozás közti időszak jövedelmeinek tekintetéből, hanem azért is, mivel törvényeink előtt az egy részben pénzért történő vegyes adományozás sem ismeretlen; végre pedig a kir. örökösödésnek más ága is van, nevezetesen szerzeményekben, végrendelet hiányában vérrokonok előtt és hűtlenségből. E kérdéseknek pedig együtt kell intézkedés alá kerülniök. És ámbár az utolsóra nézve, mely a fiscus örökösödését büntetési alakban tünteti elő, megváltásnak vagy kárpótlásnak

helyét teljességgel nem találhatjuk, minthogy ennek eltörlése a büntető igazság azon alapfogalmából következik, mely az ausztriai büntető törvénykönyv életbehozására 1803 őszelő 3-án kiadott császári parancsban e szavakkal van kifejezve: «Die Folgen der Strafe sollen sich so wenig wie möglich auf die Nachkommen erstrecken». De már a végrendelet hiánya miatti örökösödést, mely mégis midőn a gyermektelen gazdagnak szegény rokonait a testvéri szeretet nyujtotta enyhelyből kiszoríttatni látjuk, annyival inkább felzúdítja keblünk érzelmeit, mint hogy ha történetesen eme gazdag rokon nem e honban a magyar kettős kereszt, hanem az angol leopard ótalma alatt halt volna meg valahol a hajdani nagy-mogol tartományában: a törvényünk szerint üresen kimenő szegény rokonok megkapták volna minden kincseit; ez örökösödést — mondom — minthogy törvényen alapszik, épen úgy mint az adományozott javakbanit, váltság és kárpótlás nélkül eltörölhetni nem remélhetjük.

Már e váltságnak eszközlésére Szentkirályi Mór mai «Értekező»-nkben foglalt ősiségről első közlésében a laudemiális rendszer behozatalát javasolja; de mi megvalljuk, jobb szeretnők a dolgot egyszerre egy lépéssel tisztába hozni; — a laudemiális rendszert pedig hajlandók vagyunk ahoz hasonlítani, mintha ujonczállítási rendszerünkön a franczia, porosz stb. conscriptionális rendszerrel akarnánk segíteni; s azért minden előszeretet nélkül bátorkodunk a közvélemény birálata alá terjeszteni: nem jobb volna-e a jövő törvényhozásnak azon törekednie, hogy a fiscalitási örökösödésnek 25 évi jövedelméből a középszámot kivetvén, ez kamatnak tekintessék, s ennek öttől százra számított tőkéje a nemesség által egyszerre lefizettetnék? s ekkép az ősiségi bajok kiegyenlítésének legfőbb akadálya elháríttatván egyszeri áldozattal, arany bullánk 4. czikkébeni szabadságunkat visszanyernők; a kir. kincstár pedig a még kezén levő fiscalisi javak apróbb részekbeni eladásával növelt váltságösszeget például egy hypothecalis bank megalapítására fordítván, nemcsak nem károsodnék, de sőt bizonytalan jövedelem helyett bizonyost és hihetőleg nagyobbat nyerne, a mellett, hogy az ország közjavát is előmozdítaná.

4. Osiség.

(Pesti Hirlap 1842. évfolyam 171. sz.)

Szabad legyen egy tényt elmondanunk, jellemzőt s épületest, ha istentől jő! Van e honban egy szép városka, egy kitünő családnak «ősi» birtoka. — A tulajdonosok jónak találták azt örökáron eladni, s ez ellen jog és igazság szerint senkinek sem lehet kifogása, sőt az ellen lehetne a jog eszméjének kifogása, ha valaki tulajdonát eladni akarná, s el nem adhatná; mert oly tulajdon, melylyel a tulajdonos nem rendelkezhetik, mégis csak árományos egy tulajdon. — Nekünk úgy tetszik, hogy az ilyforma tulajdonnál tulajdonképen nem az ember a földnek, hanem a föld az embernek birtokosa. — De menjünk tovább. — A vevő egy igen érdemes férfiú volt, s a vidék örült, hogy ő a vevő, mert reményt kötött nevéhez, jellméhez, hogy a volt birtokosok kastélya nagyszerű gyárrá változandik, a honi műipart emelendőre, s becsületes élelemforrást nyitandóra a vidék munkás szegényeinek. — Az alkú megkötetett, s az átadásra nap tűzetett. — Egy valaki azonban a szép jószágot bírni szintúgy szerette volna; s ez ismét igen természetes, de az volt a baj, hogy a szép jószág birtokosai neki, épen neki eladni nem akarák; miért? miért nem? a dologra egyáltalában nem tartozik. — Különös tulajdoni jog volna is az, miszerint az ember ép annak tartozzék eladni tulajdonát, kinek eladni nem akarja. — Azonban — hála Verbőczy «nemzetségeket conserváló» gondosságának! — a dolgon könnyű volt segíteni. — Az eladóknak van egy rokonuk, a derék család rangjának, fényes nevének osztályosa, ez névköpönyegét az ama jószágra szinte vágyónak barátságosan átkölcsönözé. — És elérkezék az átadás határnapja. — A vevő megjött, új szerzeményét átveendő. — Azonban megjelen ama rokon úr, és mondá: ő maga lészen a vevő, mert osztályos vér, s elsőbbséggel bír, miután Verbőczyben írva van, a mi írva van. — S ha csakugyan ő volt volna a vevő, birtokjogállapotunk jelen helyzetében a dolog nagyon rendiben volna. mert legalább elég tétetnék a «conservatio familiarum» tekintetének, melytől e

honnak boldogsága függ! miután tudjad, oh érdemes olvasó! hogy alkotmányunk, mint rozzant kapu, sarkából dől ki, ha X. helységnek más gazdája lesz, mint Xfalvai urak családja. Azonban a dolog e ‚törvényszerű' alakultának egy kis parányi bökkenője volt. — Egy író honfiait, a németeket, két részre osztá: udvari tanácsnokokra, és olyanokra, kik azokká lenni szeretnének. Nem akarjuk ezúttal kutatni, mennyire alkalmazhatnók ezen politicai osztályzatot másokra is, mint csak a németekre; hanem annyit tudunk, hogy az emberek Dunán innen úgy, mint Dunán túl, más két osztályra is sorozhatók; olyanokra t. i. kiknek két millió váltóforintjuk van, s olyanokra, a kiknek nincs. Jelen esetben az elsőséget igénylő úr történetesen a második osztályba tartozott, s ez némi bökkenő lehetett volna; de a barátság sok bajon segít. A megjelenőnek háta mögött állának, azon úrnak, kit az eladók vevőnek nem akartanak, nehéz zacskókat czipelő pénztárnokai; lefizetek (de nem a jogelsőd kezeibe) a jószág árát; kötést vevének, hogy ha uroknak ezen összeget 15 nap alatt meg nem téríti, a szép városkát tartozzék átbocsátani, — és a dolognak végső vége lőn: hogy az, kivel az eladók kötöttenek, s kinek a vidék előre örült, a jószágot meg nem kapta, s azt most más birja. — Ennyi történt kün a színpadon, a függönyön belül ha mi történt is, nem napfényre való.

Nem azért idéztük az egész tényt, hogy annak definitióját keressük, hanem hogy tanulságot vonjunk belőle. — Legyen hát szabad tisztelettel kérdenünk: ugyan miért mystificáljuk magunkat ezzel az ősiséggel? Nem akarjuk ezuttal az ősiség káros oldalának elcsépelt szalmáját újra csépelni; nem akarjuk fejtegetni a birtoki bizonytalanságot, s a birtokosok hitelének innen eredő ingatagságát, nem a szövevényes törvénykezést, s a tömérdek pereket, egyenesen az ősiség káros eszméjének köszönhetőket, melyek a papirjogokban gyönyörködő viszálkodás érzetét nemzeti jellemünkké tevék, s a szabad tulajdon közös érdekével együvé csatolt nemzeti egészszé összeforrnunk nem engedtek; nem akarjuk sorolgatni a számlálhatlan bajok seregét, nem ismételni: hogy a büszke palotáktól a törpe vityillókig mindenütt, a hol baj van, az ősiség mint egy sokfejű sárkány áll őrt, s nem enged a bajhoz orvosló kezekkel közelítenünk; mind ezt gróf Széchenyi István «Hitel»-e, Deák «Követjelen-

tése» s annyi erősbeknek lapjainkban is, egyébütt is, czáfolhatlan felszólamlása minden bizonyítás szükségén rég túlemelé; hanem akarunk maradni szorosan és egyenesen csak a mellett, hogy az idézett tényt tanulságul vegyük, s mintegy tükörben lássuk meg, miként az ősiség, míg a közállománynak tömérdek kárt okoz, csalást sanctionál, erkölcstelenséget tenyészt, kétnyelvűséget divatosít: más részről még csak azon egy czélt sem éri el, melyet (jól-roszul — mindegy) általa kitűzöttnek hiszünk, t. i. a nemzetségek fentartását.

Avagy megakadályozhatta-e az ősiség, hogy a kérdéses szép jószágot az ősi birtokosok el ne idegenítsék? Felelet: nem. Eszközölte-e, hogy ha már a birtokosoknál nem, legalább nemzetségöknél maradjon, s idegen kézre ne kerüljön? Felelet: szólnak a tények, teljességgel nem. Vagy legalább visszaszerezhetővé teszi az örök áron elidegenített birtokot, reásütvén a bizonytalanság átokbélyegét! oh! ez átokbélyeget igen is reá süti, de visszaszerzésre bizony nem vezet; hiszen nem kell más, mint jó drága vétel, vagy legalább jókora vételár beirása, és még a zálog is örök időkre kiválthatatlan. Vagy talán akadályozza, hogy idegenek vagy absentisták ne szerezzenek össze tömérdek birtokot? — Boldog isten! tekintsünk szét: elmondhatjuk, miként a londoni Sz.-Pál-templom építőjéről ott írva van: «Emlékét keresed? nézz magad körül.» — Nézzünk mi is magunk körül, s meglátjuk, mi karba teszi nagyjainkat, középvagyonú nemeseinket és szegényebb társainkat az ősiség? Mit hát, mit eszközöl az ősiség? megmondjuk, uraim! száraz röviden: eszközli azt, hogy az eladandó jószágot, mint itt is történt, többnyire nem az, kit az eladók akarnak, hanem más veszi meg, kit az eladók nem akartak. Gyönyörű épületes conservatio familiarum! És ennek áldozzák fel a nemzeti hitelt? ennek a tulajdoni szabadság eszméjét? ennek a birtokbiztosságot? — — Miért, uraim! ugyan miért mystificálnók magunkat még tovább is ezzel a nyomordús ősiséggel?

De hiszen addig, míg e szót «ősiség» jónak és rossznak, kárnak, haszonnak általános eszméi lengik körül, a kérdéssel csak megvagyunk, a miként vagyunk, s az ember azt gondolná, igazán valami vékony szálacskán függ az egész; de midőn részleteire megyünk, s látjuk, miként alig van a polgári magánjog

mezején oly viszony, oly állapot, melyet az ősiség eltörlésének kérdése meg ne érintene; miként ha ősiségről szólunk, a majoratusok, hitrebizottságok, férfi és nőnem közti osztályjogok, rendelkezési szabadság, kir. adomány, fiscus örökösödése, adásvevés, örökvallások stb. — mind a kérdés körébe vágnak, ekkor már fölébred a házi, családi, osztályzati érdekek egész serege, s az ember azon veszi magát észre, hogy a vékony szálacska még bizony jókora hajókötél.

És mihelyt specialitásokra megyünk, előkerülnek a fenhangzó ellenvetések nagy szavai, magányérdekünket jog- és statustani axiomák köpönyegével fedezgetjük, s alig van oly neme az in thesi eltörlésre kárhoztatott ősiségnek; mire nézve a tulajdoni jogok sérthetlenségére ne hivatkoznánk. — Tisztelt barátunk Bezerédj István legközelebb több igen érdekes czikket közölt a derék «Magyar gazda» hasábjain, a puszták népesítéséről (miről közel alkalommal majd többet szólunk). Ezen czikkek egyikében szintúgy a tulajdon szentségéről szólván, arra figyelmeztet, hogy «a tulajdoni jogokhoz, melyeket a törvény ád és biztosít, tulajdoni kötelességek is csatolvák, s a törvény, mely a tulajdont mindenki ellen védi, egyszersmind mindenkinek kezességgel is tartozik, hogy a tulajdonnali élésmód a közérdekkel ne álljon ellentétben; s ez amannak ellenében szinte óva, biztosítva legyen. Igenis, azok a tulajdonnak egyedül veszedelmes ellenségei, kik azt a törvénynek ilynemű hatalmán felül akarnák emelni, észre sem vevén, miként ezzel a tulajdont törvény hatalmán kivül is állítanák.» E szent szavakat jó volna mindazoknak emlékezetökben tartani, kik ha majorátus s némely alapítások iránti törvényes rendelkezésről van szó, mindjárt a tulajdoni jog szentségével állanak elő észre sem véve, hogy midőn arra ily alkalmazásban hivatkoznak, egyenesen a helyes értelemben vett tulajdon eszméjét támadják meg.

Egyébiránt azoknak folytában, miket az ősiségről mondottunk, midőn lapjaink 126-ik számában annak eltörlését s a házi adót tűztük ki, csekély nézetünk szerint, a teendők sorozatában első helyűvé, legyen szabad még két pótolólagos észrevétel. — Egyik az: hogy miután, istennek hála! hiteltörvényeink vannak (istennek hála! mert nélküle nemzeti hitelről még csak álmodnunk sem lehetne), ezen jó, szükséges törvények minden részre

üdvös hatásának föltételeit minél előbb teljesítnünk kell, requisitumait ki kell pótolnunk; különben ha ezen föltételek teljesítlenül, kellékek kiegészítetlenül maradnának, a földbirtokos osztálynak nagy része okvetlenül tönkre jut, s menthetetlenül oda van. Ezt úgy hiszszük, nem kell mutogatni; mert oly köz, általános meggyőződéssé vált, miszerint némelyek rémültökben még a váltótörvény felfüggesztésének szerencsétlen ötletére is botlanának; meg nem fontolván, miként a nemzeti hitelnek két ága van: dologügyi (Realcredit) és személyes (Personalcredit); e kettő együtt teszi csak lehetővé a nemzeti hitelt, pedig az igen is szembetünő, hogy valamint dologügyi hitelünk ősiség eltörlése nélkül soha sem lesz, úgy személyes hitelünk váltótörvény nélkül soha sem volna: ha tehát már végtére sikerült a nemzeti vagyonosságot szorító két abroncsnak egyikét lepattantani; a józan értelem nem azt hozza magával, hogy ismét felszorítsuk, mivelhogy egynek lepattanása által, a másiknak nyomásától meg nem szabadulánk, sőt annak súlyát pillanatnyilag tán még jobban érezzük, hanem azt hozza magával a józan ész, hogy ezen másik abroncsot is pattantsuk le, miszerint aztán a nemzeti jólét növénye szabadon fejlődhessék. — És mi ezen második szorító abroncs? Kiki tudja, hogy az ősiség; mert e nélkül tökéletes telekkönyveink, ezek nélkül jó hypothecalis rendszerünk, e nélkül birtokainknak becse, hitele soha sem lesz. Hozzá kell tehát fognunk haladéktalanul az ősiség eltörléséhez, mert különben a mostani birtokos nemesség minden bizonnyal semmivé lesz. Pedig mi tisztán kimondjuk véleményünket: valamint annak csekély tehetségünkkel mindig ellene leszünk, hogy akármely egyes osztály a köznek rovására pártfogoltassék: ugy más részről azt gondoljuk, ha valaki ez országban, bizony a birtokos nemesség csakugyan megérdemli, hogy nemcsak fenmaradásáról, hanem nagyobb és nagyobb jólétéről is a törvényhozás mind azon módokkal gondoskodjék, melyek a közjólét érdekeivel nemcsak ellentétben nem állanak, sőt annak egyenes, mellőzhetlen postulatumai. Annyi igaz és tagadhatlan, hogy e nemzetnek egész históriai multja a birtokos nemességgel ugyanazonos; ez volt, ez még ma is azon néposztály, mely a magyar nemzeti testnek ép egészséges magkövét teszi. — Ezen osztályt nem kell, nem szabad veszni hagyni. —

Másik észrevételünk az, hogy miután szeretjük hinni, hogy a házi adóbani egyenlő arányos részesülést a jövő országgyülésen elvállalandjuk, ebben egy újabb okot vélünk rejleni az ősiség eltörlésére. Hiába! emberek vagyunk, gyarlók mindnyájan, s mint ilyenek az igazságot kétszeres készséggel teljesítjük, ha nem kerül igen nagy áldozatba. Lehetnek közöttünk (s ezt tán egynél-másnál rossz néven sem vehetni), kik, midőn házi adóról van szó, számot vetnek magokkal, mennyi esik körűlbelől ő reájok; s csak ezen computus eredménye szerint határozzák el magokat az igazsághoz, vagy a «szűz magyar vállak» nevetséges szélmalmához állani. — Töröljük el, uraim! az ősiséget, s adjunk általa egyik vagy másik egy kissé nem rangierozott (ne mondjuk derangierozott) hazánkfiának reménységet, hogy az ekkép teremtendő közhitel segedelmével, nyomasztó adósságait biztos léptekkel letörleszthetendi, birtokát arrondirozhatja, s ez által tőke vagyonát becsesebbé, jövedelmezőbbé tehetendi: és mindjárt nem fog annyira idegenkedni azon kis áldozattól, melyet tőlünk, a házi adóbani részesülés útján, honunk boldogsága, nemzetünk jövője igényel. Azonban, ha valaki ezzel meg nem elégednék, hanem hátulsó ajtócskát keresve, melyen szép szerivel kisikamolhasson, azt mondaná: jó, tehát majd akkor vállaljunk a házi adóból aránylagos részt, ha előbb az ősiséget eltöröltük, s eltörlése következésében jószágainkat arrondirozók, jövedelmünket megszaporítók stb., annak azt felelnők: Önző! nézz a népre, bevártad-e, hogy gazdaggá legyen, mielőtt nyakába terhet vetél, tulajdon saját terhedet vetéd? s most még azt akarnád, hogy helyetted tovább is ő viselje, mig magad s apáid bűneinek következményeiből kibontakozol? — — Tehát együtt egyszerre: ősiség eltörlése és házi adó. — Ennyit előre, a nagy kérdéshez bevezetésül.

5. Majoratusok.

(Pesti Hirlap 1842. évfolyam 172. sz.)

Az ősrégi erei birtokjogállapotunk egész testén elannyira szerteágaznak, hogy (s e szavunkra nemcsak figyelmet, hanem emlékezetet is óhajtanánk nyerni a közönségnél), ha majd az ősiség tárgya országgyűlésünkön napirendre jő, s eltörlése akár

egész terjedelmében, akár pedig csak egyes ágaira nézve elvileg elfogadtatik: nézetünk szerint mulhatlanul szükséges leend törvényeinket választmányilag átnézetni, s azoknak szerteszórt egyes szabályait az eltörlés elvével egységbe hozni; különben tömérdek zavar, habozás, összeütközés, anomalia következhetnék. Ez ily munka levén, távolról sem juthat eszünkbe, az ősiség kérdésének részleteit, ezernyi elágazásukban, hirlap útján rendszeres szabatossággal kimeríteni. Azonban mégis, úgy hiszszük, vannak némely főelvek, hirlapokban is megvitathatók, mik a tömkeleges mezőn tájékozó pontokul szolgálhatnak. És e tengely körül forgandnak e tárgyban a mi csekély elmélkedéseink is.

Mindenekelőtt meg kell vallanunk, nagyon óhajtanók, hogy véleményeinkben mindig combinált meggyőződés, divat pedig soha se határozna, különben intézkedéseinkben hiányzandik azon erős szilárd alap, melyet alkotmányos törvényhozásban csak a kellékek azon érzete, csak azon önkénytes fejlemény adhat, melyről mondani szoktuk, hogy elvkérdések a nép mellében oldatnak meg. Most ez nálunk még nem mindig s nem mindenütt vagyon így; s van, ki az ősiség eltörlését hangoztatja ajkain, van, ki fentartásért buzog szenvedélyesen, a nélkül hogy egyik vagy másik valaha számot adott volna magának, tulajdonkép mi czél az, melyet az ősiség eltörlésével vagy fentartásával megközelíteni akar? — Nékünk úgy látszik, hogy ha őszintén, kölcsönös türelemmel s jó akarattal számot adunk egymásnak, haladni vagy maradni akarásunk tulajdonképeni czéljairól, sok ingerültség lesimulhatand, sok ellenkezés összeolvadand, mely különben a vállhoz-vállvetést akadályozá.

E szempontból indulva, adjunk mindenek előtt számot magunknak birtokjogi állapotunkról: kérdjük tehát, elmondhatja-e a magyar nemes, hogy ő nemesi fekvő birtokának valóságos szabad tulajdonosa? Felelet teljességgel nem; minden nemesi birtoknak örökös, valóságos tulajdonosa a korona, ideiglenes tulajdonosai a családok; azok ellenben, kiknek valamely jószág épen birtokukban van, annak csupán csak haszonvevői, a tulajdoni jog ideiglenes képviselői; kik azonban vagy biztos állandó joggal nem bírnak a fiscus vagy a fiscust jogilag képviselő család ellenében; vagy pedig rendelkezhetési joggal nem bírnak

saját nemzetségök ellenében. — Kérdjük másodszor: mi ezen állapot kikerülhetlen következménye? Az, hogy a nemesi birtok Magyarországban vagy nem szabad, habár állandó s biztos is (mint a tősgyökeres ősi birtokok, majoratusok stb.), vagy szabad ugyan, de nem biztos (mint minden szerzemény a szerzeményes kezei között), vagy nem biztos, és még sem szabad (mint az ingatag jogú, de mégis osztály által már ősivé vált minden birtok). — E három categoriá pedig gyakran annyira össze van bonyolítva, hogy tulajdon azon egy birtok, egy ember iránti viszonyában az egyik, más iráutiban a másik vagy harmadik osztályba tartozik, minélfogva bizon elmondhatjuk, hogy Magyarországon nincs nemesi ingatlan vagyon, melynek birtokosa joggal mondhatná, hogy annak szabad és biztos tulajdonosa. — Más szóval: nálunk nemesi birtokainkból a szabad tulajdon eszméje számkivetve van. — Mi legyen más részről ezen állapotnak természetes következménye, mennyire kikerülhetlen, hogy ily birtokviszonyok a köz nemzeti hitelnek, közvagyonosságnak eszméjét is kizárják, s az embert, a polgárt a lelketlen föld rabszolgájává alacsonyítják, — mindezt nem szükség fejtegetnünk. — És ha már most harmadik kérdésül azt állítva föl, mi legyen oka ezen boldogtalan állapotnak? kétkedés nélkül mindnyájan azt felelendjük, hogy az ősiség: önkényt következik a felelet, azon negyedik kérdésre, hogy mi végre akarjuk az ősiséget eltörölni? ez óhajtott eltörlésnek t. i. más czélja egyáltalában nincs, s nem is lehet, mint az, hogy a magyar nemesi birtokot szabaddá és biztossá, vagyis hogy a magyar nemest szabad tulajdonosává tegyük.

Ekként a czéllal tisztába jövén, a ki velünk e tételekben egyetért, következetesen egyet kell abban is értenie, hogy önmystificatio, öncsalás, közromlás volna, oly lépéseket tennünk, miknél fogva itt a földet szabaddá tennők, csak azért, hogy más kezek közé kerülhessen, hol szabadságát örökre elvesztendi, vagy itt biztos tulajdonná tegyük, csak azért, hogy más kezekben bizonytalanná váljék. Szabad commerciumra, szabad kézen forgásra kell a magyar nemes birtokát képesíteni, különben a föld szabad nem leszen; és állandó biztosságot kell a szabad commerciumban szerzett birtoknak adni, különben a magyar birtokának tulajdonosa soha sem leszen.

És íme felállítók a tájékozó elveket, melyeknek criteriumul kell e dologban szolgálniok, s ez leszen a mérték, melylyel minden gondolatot megmérendünk, hogy könnyűséget vagy súlyteljességét megítélhessük.

És e vezérlő criteriummal szemein előtt állítjuk fel czáfolattól nem retteghető axioma gyanánt azt, hogy ha ősiség eltörléséről van szó, a hitrebizottságokat (majorátusokat) jövendőre megengedni teljes lehetetlenség. *Eltörölni az ősiséget, de megengedni majorátusok alapítását, nem előlépés volna, hanem borzasztó hátralépés.* — Mit az ősiség ekkorig a birtok szabad commerciumából fölemészteni képes nem vala, azt jövendőben az ősiségi fékétől megszabadult fideicommissium emésztené föl. A mely részét a közép- s köznemességnek még az ősiség mindekkorig semmivé tenni nem birta (pedig bizony nagy részét semmivé tette), azt az ősiség eltörlésével fenhagyandott majoratus alapítási jog okvetlenül semmivé tenné, s a nemességet a magyar nemzet erejének eme magkövét, a helyett, hogy birtokában szabadsággal s tulajdonossággal ruházná fel, a már különben is szerfölött számos proletáriusok sorába sülyesztené.

Sem szándékunk, sem óhajtásunk a majoratusokat mennydörgő declamatiókkal ostromlani, örömest kerüljük a legkisebb körben is az úgynevezett roszvér-csinálást, ha és a mennyiben ezen figyelmet a közjónak s igazságnak mindenkor egyedül határozó tekintete megengedi; mi csak tisztába kívánunk jönni azon alapelvek logikus kívánataival, melyek nélkül e tárgyban minden mozdulat nyomorúlt kapkodás volna, s munkánk eredménye: «kártyavár, légalkotmány». Vagy akarjuk a czélt, mely az ősiség eltörlésénél egyedüli lehet, vagy nem akarjuk. Ha nem akarjuk, úgy hagyjunk fel hitelhiány miatti örökös általános panaszainkkal; büszkélkedjünk, ha tetszik szegénységünkben, s vérezzünk el némán, türelmesen a hiteltörvények igazságos súlya alatt, ha pedig akarjuk a czélt, úgy akarnunk kell annak természetes postulátumait is. De nekünk úgy látszik, hogy itt akarás s nem akarás között választani nem igen nehéz. Im egy parányi kis körülmény. E napokban az iparegyesületnek 2000 pfrt kiadható tőke pénze volt. (Közbevetőleg szólván, istenért! ne gondoljátok urak, hogy az iparegyesület már el

van látva az elégletig, mivelhogy még kiadó pénze is volt; szegények vagyunk, uraim! a mozdulatlanságig szegények, ez a 2000 frt alapítványokból állt, melyeknek csak kamatairól rendelkezhetik az egyesület). Tehát 2000 frt volt kiadható; parányi öszveg — a mint látjuk — említésre is alig méltó, és mégis kénytelen volt a választmány ezen csekélységre nézve is föltételül szabni, hogy nemesi birtokra nem adhatja, hanem pesti házra, betáblázás mellett igen. Ugyan istenért! nem a legcsípősebb, egyszersmind legtalálóbb satyra-e ez, melyet birtokjogállapotunkra írni lehet? egy honi közintézet, mely 2000 forintocskát minden előfordulható esetre biztosan akar, biztosan tartozik kiadni, a nemesi birtokot kénytelen biztosságot nem nyujthatónak tekinteni, habár milliókat érjen is; ellenben városi fekvő vagyonban biztosságot lát, habár csak 4000 frtot érjen is, és miért? mert ez szabad tulajdon, amaz ellenben sem szabad, sem tulajdon.

Hogy a majorátusok alapíthatásában valami a közállodalom felvirágzását bajjal, veszélylyel fenyegető, azt — ha őszinték akarunk lenni, zászlónk akármi szint viseljen is — mindnyájan vagy tiszta meggyőződéssel valljuk, vagy legalább ösztönszerűleg érezzük. Maga az 1827-iki országos választmány is, melyről bizony nem lehet állítani, hogy munkálatán valahol a democratia veres fonalát észrevehetnők, maga ezen országos választmány is, megvallá miként a hitrebízási jogot korlátlanul fenhagyni káros volna; csak az a különös, hogy közmondás szerint a kecskét is jóllakatandó s a káposztát is megmentendő, 500 teleknyi maximum felállításával gondolt a bajon segíteni. Mi sokat gondolkozánk e dologról, és soha sem tudánk — legyen jog, legyen politika mezején — egyetlen egy okot is feltalálni, mely ép oly erősen ne állana 500 teleknyi majoratus ellen, mint áll 50,000 telek ellen. Vegyük föl azon jogi szempontot, hogy egy rég elhamvadott halandó akaratja változhatlan törvényt nem szabhat az utókor minden nemzedékinek, hogy nem kötheti le szeszélyének vaslánczaival a földet, melynek ő maga rég porába vegyült; vegyük föl, hogy a majorátus úgy a szabad föld, mint a birtoktulajdon eszméjét semmivé teszi, a családi viszonyok szent köteleit irigy-mérgesen szaggatja meg, az ipar s javítás ingerével ellentétben áll stb., mind ez ép úgy áll az 500 telkes

majorátusra, mint az ötvenezresre. Még azt sem lehet mondani, hogy az 500 telkes maximum kevesebb földet von el a birtokmozgalomból; mert a majorátusokat alkothatók számát nem lehetvén előre meghatározni, 500 telkek által ép úgy föl lehet az egesz birtoktömeg szabad mozgalmát emészteni, mint 50,000 által, sőt talán hamarabb, mert könnyebben akad 100 ember, kiknek mindenike 500 telekről rendelkezhetik, mint egy, ki 50,000 teleknek ura. Azonban akármi ok harczolna is az 1827-iki országos választmány közítő javaslata mellett, azt mi mindenesetre határozó súlyú körülménynek hisszük, hogy azon tisztelt választmány az ősiség eltörléséről nem is gondolkozott; közöttünk pedig csaknem általános az ősiség eltörlésének óhajtása, s a kérdés nem így áll: «maradván az ősiség így a mint van, legyen-e szabad majorátusokat jövendőben is alapitani?» hanem inkább így: «lehet-e az ősiséget úgy eltörölni, hogy a hitrebizási jog fentartassék?» E két kérdés között a különbség végtelenül nagy, s mi ez utóbbi kérdésre nézve soha sem szününk azt állítani, hogy így törölni el az ősiséget, annyit tenne, mint semmivé tenni a czélt, mely végett el akarjuk törölni, egyszersmind pedig semmivé tenni a középnemességet is, mely e nemzet erejének életmagköve.

De hiszen nekünk úgy látszik, hogy a majoratus-alapithatási jog megszüntetése nem is találna igen nagy ellenzésre, ha nem gondolnák, hogy az elv logikája mulhatlanul a már fenálló majorátusoknak is ellenök fordul. Itt azonban már sok tekintet van, mely gondos óvatosságot parancsol. Mi őszinték leszünk a kérdés iránt, melynek fejtegetése külön értekezést igényel.

Majoratusok I.

(Pesti Hirlap 1842. évfolyam 186. sz.)

Lapjaink 172-ik számában kezdénk a majorátusokról szólani. Váratlanul megszakíttatván azonban akkor gondolatink fonala, miután igénytelen elmélkedésinknek annyi érdeket nem tulajdoníthatunk, miszerint remélhetnők, hogy sokan lesznek, kik tárgyfolyam kedvéért az idézett számba visszatekinteni nem

restelnének; szükségesnek véljük ottani elmélkedésünk vázlatát nehány szavakba összefoglalni.

A nemesi birtok Magyarországban vagy nem szabad, habár biztos is (mint a tős-gyökeres jogú ősi birtokok, s különösen a majoratusok); vagy szabad ugyan, de nem biztos (mint minden szerzemény a szerzeményes kezei közt); vagy nem biztos és nem is szabad (mint az ingatag jogú ősiség). E szerint nemesi birtokainkból a szabad tulajdon eszméje, a nemzeti hitelnek s közvagyonosságnak nagy kárával, számkivetve van; s az ember, a polgár a lelketlen föld rabszolgájává alacsonyúlt. Ezen állapotnak oka az ősiség, melyet ha eltöröltetni óhajtunk, eltörlésének czélja az, hogy a magyar nemesi birtok szabaddá s biztossá, vagyis hogy a magyar nemes vagyonának szabad tulajdonosává legyen. — Az ekkint felállított czélból önként következik, hogy merő anomalia volna oly intézkedéshez nyulni, miszerint a föld itt szabaddá tétetnék csak azért, hogy más kezek közé kerülhessen, hol szabadságát örökre még inkább elveszítse. Ebből ismét az következik, hogy ha ősiség eltörléséről van szó, a hitrebizottságokat (majoratusokat, senioratusokat) jövendőre megengedni teljes lehetetlenség; mert a mely részét a közép- s köznemességnek még az ősiség semmivé tenni nem birta, azt az ősiségi törvények fékétől megszabadult hitrebizottságok emésztenék föl, s az ősiségnek ilynemű eltörlése a helyett, hogy a középnemességet, a magyar nemzet erejének eme magkövét szabad és biztos tulajdonossá tegye, csak a már különben is szerfölött számos proletariusok sorába sülyesztené. — *A hitrebizottságok alapításának jövendőrei eltiltását tehát az ősiség eltörlése sine qua non föltételének tekintjük, annyival inkább, mivel a hitrebizottságok ellen nem csak mind azon ok harczol, mely az ősiség eltörlését javasolja; hanem harczol mind ezen ok sokkal erősben, sokkal nagyobb mértékben; azonkívül pedig magának az 1827-ki országos választmánynak előadása szerint is harczol még ellene a fekvő birtok kevés kézbe torlódása veszélyességének politikai tekintete; harczolnak ellene a közipar kifejlésének igényei, és harczol ellene az igazság és jogszerűség, melylyel nem lehet megegyeztetni, hogy egy rég elhamvadott halandó akaratja változhatlan törvényt szabjon az utókor minden nemzedékeinek, és szeszélyének*

vaslánczaival örökre leköthesse a földet, melynek ő régen porába vegyült. A minthogy elannyira szembe is tünő, hogy a majoratusokban van valami a közállomány biztosságát, felvirágzását bajjal, veszélylyel fenyegető, miszerint újabb időkben még pártolóik között is alig akadt valaki, a ki azokat korlátlanul meghagyatni javasolná, hanem ki egy, ki más óvószerről gondolkozik; a mi legvilágosabban mutatja, hogy az institutió elvben, alapban hibás és igazságtalan. Azonban a már fenálól hitrebizottságok élő törvények ótalma alatt s azokba vetett bizodalommal keletkezvén, elismerjük, hogy ezekre nézve sok tekintet van, mely gondos óvatosságot s külön intézkedést parancsol.

Ime! ez okoskodásunknak rövid vázlata. És most haladék nélkül megmondanók a már fenálló majorátusokra nézve véleményünket, ha időközben gróf Széchen Antal úr a «Világ» 76-ik számában a hitrebizottságok iránt szót nem emel, s a kérdés megfejtéséhez oly indulópontot nem ügyekszik kitüzni, mely mind attól merőben különbözik, a mi gróf Széchenyi István «Hitel»-e óta az ősiség kérdésében csaknem általánosan követtetik.

Gr. Sz. A—l úr ugyanis az ősiségi törvények módosításának szükségét elismeri ugyan, de korántsem azért, mivel a magyar nemesi birtokból a szabadság és tulajdonosság eszméjét kizárják, tehát a fekvő birtoknak szabad kézen forgását akadályozzák, hanem inkább azért, mivel a birtokos aristocratiát nem eléggé védik, nem elég erős föntartó eszköznek mutatkoznak, s a birtokjogi viszonyokat mégis zavarba hozták. — Ő tehát (ha jól fogtuk föl futólagos észrevételeinek czélját, irányát) az ősiségi törvényeket roszalja, nem azért, mivel szerfölött aristocraticusok, hanem inkább azért, mivel kevéssé azok; és így ő a hitrebizottságok eltiltását nemcsak nem tikinti az ősiség eltörlése postulatumának, mint mi tekintjük, hanem inkább könnyíteni, szabályozni s biztosítani kivánja a majoratusokat; s azokat mint aristocraticusabb és föntartóbb jellemű institutiót az ősiség, mint kevésbbé aristocraticus, kevésbbé föntartó intézet helyébe tenni kivánja. — Erre mi is azt mondjuk, mit a nemes gróf nekünk mondott: hogy t. i. köszönettel tartozunk a nemes grófnak őszinteségeért, miszerint e fontos kérdés iránt

véleményét oly egyenesen kijelentette; mert ez valóban czélra irányra nagyon világos.

Két védokkal szokás közönségesen a majorátusokat támogatni. Egyik a rendelkezési szabadság, másik a nemzetségek conservatiója. A mi a rendelkezési szabadságot illeti: elég annyit mondanunk, hogy a dologban szójáték van; mert hiszen mind azok, kik a majorátusoknak nem barátai, ép azért nem barátai, mivel a rendelkezési szabadságnak barátai s épen ez az, mit az eredeti magyar alkotmány s még II. András aranybullája értelmében is az idegenszerű feudalismus későbbi betolakodásaitól megtisztítani kivánnak. Nem is lehet nevetségesebb dolog, mint a rendelkezési szabadság nevében akarni egy oly institutiót védelmezni, melynek kárhozatos sajátsága ép abban fekszik, hogy minden születendő nemzedékeket örökre megfoszt a rendelkezési szabadságtól, tehát a valódi tulajdonosságtól. Ez épen akkint hangzik, mintha valaki az ősiséget egyenesen a birtokszabadság s birtokbiztosság elvéből oltalmazná. A mi pedig a nemzetségek conservatióját illeti: erre Nagy Pál-nak ismeretes szavaival felelünk: «Ha ki azt hiszi, hogy egy vagy más családi név fényéhez van nem mondom a hon boldogsága, hanem csak magának az aristocratiának is virágzása csatolva: adja be az országgyülésnek azon családok lajstromát, melyeket e szerint az egész ország aristocratiájából kiemelni s különösen conserválni kell; hadd tudjuk már egyszer meg, mely nevek azok, melyekben a magyar nemzet dicsőségének palladiuma rejtve van.»

A nemes gróf érezte ezen két védok gyöngeségét, s azért az elsőt egészen elmellőzi, a második ellen pedig még nyiltan tiltakozik is, mondván: hogy nem egyes családok érdeke által vezéreltetik, hanem azt kivánja, hogy a földbirtok azoknak kezeiben biztosítassék, kik törvényeink értelmében a közdolgokra oly tetemes befolyással vannak.

Nekünk úgy látszik, hogy ebben ismét vagy szójáték rejlik, mint ama szabadrendelkezési védokban; vagy pedig heterogen fogalmak vannak egy kissé egymásba szőve, melyeket szabatosan elkülönözni kellene. — Azért hát induljunk a nemes gróf iránya szerint egészen aristocraticus szempontból. — Ha nem nyilatkoztatta volna is ki, hogy egyes családok érdeke nem

vezérli, ha ki nem mondotta volna is, hogy a birtoktalan nemesség (aristocratiai proletariusok) szaporodásától fél: még akkor sem kételkednénk, hogy midőn aristocratiáról, midőn a törvények által közdolgokrai befolyásra hivatottakról szól, nem egy vagy más családot ért, hanem érti az egész nemességet; nem is lehet, hogy máskép értse, mert a magyar aristocratia, mely a közdolgokrai befolyásra hivatva van, nem Péter vagy Pál, hanem az összes magyar nemesség. — Már pedig e szerint valóban csudálkoznunk kellene, ha valaki aristocraticus szempontból akarná a majoratusokat védeni; mert ha valami világos és kétségtelen e dologban, az bizonyosan világos és kétségtelen, hogy a majoratusok a birtokos nemesség számát megkevesítik, tehát a birtoktalan nemességet — az aristocratiai proletariusokat — szaporítják. — Ez pedig oly kórállapot, melynek eltávolítását a nemes gróf a törvényhozási bölcs előrelátás legfőbb feladásai közé számítja: tehát önmagával jönne ellenkezésbe, hahogy a majoratusokat aristocratiai szempontból pártolná, mert oly institutiót pártolna, mely egyenesen azt eszközli, mit a nemes gróf eltávolítani kiván. — Szabad legyen e részben egy aristocratiai tekintélyre hivatkoznunk, s ez az 1827-ki országos választmány, mely a majoratusok ellen épen egyik legfőbb, sőt legelső okul azt hozzá fel, hogy a birtokos nemesség számát megkevesítik «possessionatarum familiarum numerus per acquisitiones potentiorum, ex cœmtis, vel aliter comparatis bonis fideicommissa et majoratus efformantium progressive diminuitur.» Ezek az országos választmány szavai; s mi ezeknek nyomán, nem kételkedtünk határozottan oda nyilatkozni, hogy a ki a hitrebizottságok alapítását jövendőre is, még pedig az ősiség eltörlése mellett, meghagyni kívánná: az ne mondja magát a magyar aristocratia barátjának; mert oligarchiai intézetet pártol, — oly oligarchiai intézetet, mely a magyar nemességet, a magyar nemzet erejének eme magkövét, semmivé tenné. — Menjünk tovább az eszmetaglalatban. Hahogy a nemes gróf a birtokot netalán azért kívánja hitrebizottságok által conserválgatni, mivel hogy a birtokosságot fentartó elemnek tekinti, annak tehát súlyt, nyomatékos befolyást kiván: nem akarunk ezuttal hite fölött vitát újítani, melyet már a múlt év vége felé — s hiszszük nem a birtok aristocratiai fogalmak

diadalára — megküzdöttünk volt; hanem csak annyit mondunk, hogy ám legyen nekie hite szerint; de valóban e végett nincs szükség hitrebizottságokra, mert a birtok, a gazdagság, befolyással mindig birt s birand; — bír minálunk is, ámbár sarkalatos törvényeink a nemesség körében teljes egyenlőséget biztosítanak; — ezen befolyás a dolgok természetes nehézkedésében fekszik; nem szükség azt még különös intézvényekkel természettúlnan öregbíteni. — Ha pedig a nemes gróf nem csak a birtoknak, mint birtoknak, befolyását akarná biztosítani, hanem annak befolyását bizonyos kezek között: úgy a dolog ismét oda megy, hogy ki kellene kérnünk névjegyzékét azon bizonyos kezeknek, melyek az örök gondviselés által arra szabadalmazvák, hogy a hont birtokuk befolyásával föntartsák. — Végre még emlékezetbe vétetni kérjük: mikint a majoratusok tilalmának vagy fenhagyásának kérdése nem egy önmagában elvégzett külön egész, hanem csak egy ág a birtokjogi viszonyokat tárgyazta kérdésekből: azt tehát nem rideg egyedüliségben, hanem amazokkali összefüggésben kell tekinteni, — és itt szemelvény gyanánt csak a bírhatlanság kérdését veszszük tekintetbe. — Vagy hajlandó a nemes gróf a bírhatlanságot eltörölni, vagy nem. — Ha igen: úgy a hitrebizottságokat aristocratiai szempontból nem pártolhatja, mert szintoly jól ismervén, mint mi ismerjük a vagyonosabb magyar aristocratiának, — igen kevés kivétellel — eladósodott állapotját, úgy hogy a bécsi pénztőzsérek jegyzékei szerint csak 40—50 névhez 100 millió pengő forintnál több adósság csatlakozik; tudván továbbá bizonyosan, miként mi tudjuk, hogy a kölcsönt kereső birtokosoknak minő lajstroma forog csak most is a bécsi pénzpiaczon: lehetetlen el nem ismernie, hogy a szerzemények valószínűsége legközelebb inkább az aristocratia körén kívűl, mint belül állana, következőleg, hogy ha fölhagyatnék a hitrebizottság alapítása, azok legnagyobb részben azon körön kívül keletkeznének, melyet a nemes gróf a közdolgokrai befolyásra hivatva lenni mond. Ha pedig a nemes gróf Erdélynek gyönyörű példáját felejtve, a birhatlanságot továbbá is fentartani kivánná: ezen esetben a majoratusokhozi ragaszkodása egyenesen kitüzött czéljával ellenkezőleg az aristocratiai proletariusok szaporítására vezetne, mert (s itt az eszmék gyakran tapasztalt

szabatlansága tekintetéből figyelmet kérünk) akár lesznek majoratusok, akár nem lesznek, akár töröltetik el az ősiség, akár nem töröltetik, e miatt a nemesség köréből jogilag s állandólag még egy talpalatnyi föld sem kerül ki; minélfogva világos, hogy a hitrebizottság nem aristocratiai, hanem oligarchiai intézet, mely a nemesség romlására vezetne, s azon közdolgokrai befolyást, melyet alkotmányunk az egész nemességnek ad, néhány hyperaristocrata kezére játszaná. — Igenis a majoratusok eszméje szorosan oligarchiai eszme, hasonlít az egy terebély fához, melynek árnyában minden növény kivész: ezt nem lehet a magyar aristocratiának önkára nélkül pártolnia.

Lehetne ugyan itt talán ellenvetni, hogy a magyar nemzet jellemében nem fekszik a hitrebizottságokrai hajlandóság, mert lám másfél század alatt a majoratusok még a szabad nemesi birtokot egészen fö[1] nem emészték. — Erre kettős feleletünk van: egyik a multat és jelent, másik a jövendőt illeti. — Multra és jelenre dilemmat állítunk fel: vagy való az ellenvetett tény, vagy nem való; — ha való; úgy ép ez mutatja a majoratusok eltiltásának szükségét, mert ha valamely institutió két századon át nem volt képes a nemzet jellemében s közéletében gyökeret verni, világos, hogy idegen éghajlati növény, mely a magyar ég alatti tenyésztésre nem alkalmatos; — ha pedig a tény nem való, hahogy a majoratusok már is veszélyesen hatottak a birtokos nemesség számának csökkentésére, vagyis az aristocratiai proletariusok szaporítására (a mit mi egyenesen állítani merünk): úgy ismét e miatt szükség azt eltörölni. — Ellenben a jövendőt a mi illeti: figyelmet kérünk, miként mi a kérdést nem úgy tevők föl: maradjon e fenn jövendőre is a hitrebizottsági intézet, vagy ne maradjon? hanem így: lehetséges-e a magyar nemesség romlása nélkül majoratusok alapítására adni engedelmet, ha az ősiség eltöröltetik? — Ez a kérdést lényegesen megváltoztatja, — annyira megváltoztatja, hogy nem tartanók fölösleges munkának jövő számunkban külön értekezni azon állapotokról, melyek valószínűvé teszik, hogy az ősiség eltörlésével, s a már alkotott hiteltörvények természetes postulatumainak következésében, a majoratusok jövendőben sokkal gyakoribbak lennének, mint eddig voltak: ezt tehát, valamint annak is taglalatát: valjon a hitrebizottságok barátai

által is szükségesnek vélt szabályozások képesek lennének-e az alapjában veszélyes institutio ártalmasságát elhárítani? jövő számunkra halasztván, jelenleg csak azon meggyőződésünket fejezzük ki, hogy a magyar nemesség saját testületi java az ország összes javával istennek hála! — karöltve jár; oligarchiai intézkedésekből mindkettőnek romlása következnek; a birtok szabad forgását mindkettőnek java egyaránt követeli, sőt a nemességre nézve ez valóban életkérdés is, miután csak az által emelheti föl birtokának becsét az értéknek azon fokára, mely nélkül a hiteltörvények igazságos hatása alatt igen nagy része semmivé lesz.

Majoratusok II.

(Pesti Hirlap 1842. évfolyam 187. sz.)

Nem emlékezünk, hogy akadtunk volna emberre honunkban, ki a hitrebizottságoknak jövendőre is minden korlát, minden határ nélküli fentartását, megszorítás nélkül, feltétlenül pártolta volna. Visszaemlékezünk az 1836-ki országgyűlés vitatásaira, bepillantunk az 1790-ki s 1827-ki országos választmányok javaslataiba, felidézzük emlékezetünkbe számos megyéknek majoratusok iránti utasításait, végigtekintünk gr. Sz— A—l véleményén s a «Világ» szerkesztőségének előleges nyilatkozatán, és mindenütt azon elismeréssel találkozunk, hogy határtalanúl a majoratusokat nem tanácsos megengedni, hanem a mennyiséget, a kiterjedést korlátok közé kell szorítani: kérdjük, mi alapon épűl a vélemények imez összehangzása? alkalmasint azon meggyőződésen, hogy igen nagy részét az ország földbirtokának szabad forgásból elvonni, s holt kezekre juttatni, úgy politikai, mint országvédelmi, úgy financiális, mint köz- s magángazdasági tekintetből káros, sőt veszedelmes. És valóban, ezen aggodalom nem csak tökéletesen alapos, hanem alapos különösen mi nálunk magyaroknál, és pedig kiváltképen három ok miatt: 1-ször azért, mivel nagyobb földbirtokok egyes kezekbe torlódását nálunk sem a szerfölötti népesség, sem a közszellem nem korlátozza; 2-szor mivel holt kezekben már különben is igen sok birtok van; 3-szor mivel a jobbágyi örökváltság még birtokállapotunkat a feudalismus maradványaitól ki nem

tisztítá. A mi az első tekintetet illeti: a hol — mint például Francziaországban — a fekvő birtok tömérdek sok kezek közt, tehát apró szeletekre van elosztva, ott oly tömeg birtoknak összszerzése, mely vagy a hitrebizottsági alapítvány minimumát felüsse, vagy pedig egyáltalában majoratusra érdemes legyen, igen sok nehézséggel járna; annyival inkább, mivel ott a nagy birtok összeszerzést az apró birtokú népnek politikai előzményekből könnyen magyarázható féltékenysége csaknem lehetetlenné teszi; elannyira, hogy állítani merjük: habár visszahuzatnék is a majoratusokat eltörlő 1835. máj. 12-ki törvény Francziaországban, a kisbirtokosok közszelleme mellett soha sem lehetne attól tartani, hogy a fekvő birtok igen nagy része szabad forgásból elvonatnék. Ezen közszellem nálunk nemcsak hiányzik, sőt ellenkező irányban hat; mert mindennapi tapasztalás, miként a hol egy pénzes birtokos van, ott az apró birtokosok többnyire elpusztulnak, s a proletariusok számát nevelik. Más országokban, hol nincs ugyan az említett közszellem úgy kifejlődve, mint Francziaországban, de igen nagy népesség következtében a földbirtok szerfölött eldarabolt, mint például Württembergben, ott a fekvő birtok ára oly kimondhatatlan nagy, hogy igazán csak az vehet némi haszon reményével földet, ki maga kezeivel műveli: ott tehát a majoratusok engedelme ismét nem igen volna képes a fekvő birtok nagy részét holt kezekre juttatni. Honunkban ily népesség még korán sincs, s így a birtoknak minden ősiségi és urbarialis kötelektőli fölmentés után sem lehet még sokáig oly szerfölött nagy árát reményleni, mely mellett a nagy birtokszerzés lehetetlenné, vagy legalább financziális kábasággá legyen. És így miután nálunk magyaroknál jelenleg is sok olyan birtokos van, ki ha ősiségi törvényeink nem gátolnák, birtoka kiterjedésénél fogva majoratus-alapításra ösztönt érezhetne, — miután továbbá az ily kiterjedésű birtokszerzést sem a közszellem iránya, sem a népesség tömöttsége nem akadályozza, ellenben a sok föld utáni vágy nemzeti jellemünkhöz, mondhatnók statusgazdasági betegségeinkhez tartozik, igen alapos, sőt nálunk alaposabb, mint másutt azon aggodalom, hogy a fekvő birtoknak holt kezekre kerülhetése káros, sőt veszedelmes lehet; és pedig annyival inkább 2-szor, mivel már úgy is igen sok birtok van holt kezeken. Emlékezzünk csak

a koronai, egyházi, kir. városi jószágokra; jusson eszünkbe, hogy a birtoknak ily holt kezekbeni összetorlódását törvények által korlátozni, őseink már rég szükségesnek tapasztalták; és nem fogunk kételkedni, hogy a földbirtoknak szabad forgásbóli elvonása, ha valahol, épen minálunk káros lehetne; káros pedig 3-szor még azért is, mivel birtokviszonyaink átalakulásában egyenesen azt gátolná, mit a törvényhozás szent és üdvösséges czél gyanánt immár kitűzött. Értjük a jobbágyi örökváltságot; mert ki a gyakorlati élet mezején nem ismeretlen, ki az emberi cselekvények szellemi s anyagi rugóit lélektanilag mérlegre veti, kénytelen lesz elismerni, hogy a feudalismus maradványaiból jobbágy-örökváltság általi kibontakozásunkat, s ez oly igen kívánatos átalakulásnak akár a mostani engedelmező, akár pedig általános kötelező törvény általi bevégzését, egy-egy dolog alig akadályozza erősebben, mint a holt kezekben levő birtokok körében honos érdekek befolyása. Hahogy engedelmező törvény mellett kivánna az ország maradni (mit mi nem hiszünk), mindinkább tapasztalná, miként az örökváltságok sehol sem mennének nehezebben, mint a holt kezek birtokaiban; ha pedig kötelező törvényre kiván átlépni (minek ideje, nézetünk szerint, minden bizonynyal elkövetkezendik): ismét tapasztalná, hogy a legnagyobb akadály ez oldalról jő. A minő igaz tehát, hogy a törvényhozás az örökváltság kivánatos voltáról ünnepélyes hitvallást tőn: ép oly tagadhatatlan, hogy a törvényhozásnak, ha csak önmagával nevetséges ellenkezésbe jönni nem akar, kitüzött czéljánál fogva gondosan kell mindentől óvakodnia, mi a földbirtoknak szabad forgásbóli elvonását szaporíthatná, s ez által az örökváltság előmenetelét szükségképen akadályozná. — Meg lévén e szerint mutatva, hogy a szabad birtokforgás semmivé tétele iránti aggodalomnak, melyről korlátozási terveikkel még a majoratusok védjei is önkénytelenül vallomást tesznek, hogy honunkban igen nagy alapja van: — önként következik második kérdésül: lehet-e attól észszerűleg tartani, hogy az ősiség eltörlésével gyakoribbak lennének a majoratusok, mint eddig voltak; tehát sokkal tetemesb részét elnyelnék a szabadforgású földbirtoknak, mint eddig elnyelék? Mi e kérdésre habozás nélkül azt feleljük: hogy a politikai számtan ezen növekedést kétségtelennek bizonyítja, és pedig a következő okoknál

fogva: 1. Míg az ősiségi törvények állanak, addig ingatag és bizonytalan minden szerzemény: abban tehát, hogy nemzetségünk fényének megörökítését ily ingatag s egyáltalában nem örökös alapra fektetni hajlandók legyünk, bizonyos lélektani ellenmondás van, mely sokkal nagyobb hatást gyakorol az emberi cselekvényre, mint egyelőre talán gondolnók; — ellenben töröltessék el az ősiség, érezze sok ember annak lehetőségét, hogy nevének emlékezetét, utódai fényét, biztos és állandó birtok által megörökítheti, és sok emberben támadand ösztönt, el nem mulasztani azt, mi a családias tekintetben igen természetes és egyáltalában nem kárhoztatható hiúságnak oly nagyon hizeleg. — Növekedendik pedig ezen ösztön az ősiség eltörlése által 2. még azért is, mivel az ősiségi törvényeknek egyenes, de teljességgel nem valósított czélja nem más, mint a nemzetségek fentartása. A nemesi földbirtokosoknak azon osztálya tehát, mely nem fogta fel tisztán az ősiségi törvények által birtokviszonyinkba behozott ingatagságot, egyenesen ellenkező okból nem érze magában ösztönt, majoratusokat alapítani; azért tudniillik, mert nemzetsége fényét, jövendőjét elegendőleg biztosítva vélte azon törvényekben, melyek az ő szerzeményére egyetlen osztály vagy egyenes örökösödés által reá üték az elidegeníthetlenség csalóka pecsétjét. — Ellenben töröltessék el az ősiség, és eloszlik a gőz, mely a nemzetségek romlását állandóság színével takargatá; s hahogy a hitrebizottság fenhagyatnék, igen természetesen, sok emberben ösztön támadna, ezen egyetlennek felhagyott úton örökítgetni nevének fényét, mely ekkorig az ősiségi törvények által biztosítva volt. — 3. Szaporodnának a majorátusok még azért is, mivel 1836-ig csak azon embertől lehetett birtokot venni, a ki eladni akart, de az új executionális s csőd- és hiteltörvények óta a dolog másképen van. Igen sok ember adja el birtokát, vagy igen sok embernek birtoka adatik el, ki arra keblében egy csepp akaratot, egy csepp hajlandóságot sem érez; — mi által a tetszés szerinti birtokszerezhetés s ennek következésébeni majoratus alapítás napról-napra gyakoribbá lesz. Azonban ha ezen állapot azon karban maradhatna, melyben most van, a majoratusok ellen talán gyámokúl sem használnók; ámde a dolog így nem maradhat, különben okvetlenűl az következik, hogy 10—20 ezer forintnyi adósság 100

ezer forintnyi birtokot is fölemészt, és birtokosát semmivé teszi. És honnan van ez? Onnan, hogy az árverésre bocsátott birtoknak illendő áron vevője nincs. És miért nincs? mert, kereken szólva, eszeveszettnek kellene lenni, hogy (hacsak potom csekély áron nem) oly birtokot vegyen valaki, mely in sæcula sæculorum birói zálog marad, melyből az embert minden pillanatban kivethetik. Ez ellen pedig oly vevő sincs megóva, kinek a legfüstösebb nemesi diplomája van, hát még a kinek nincs! mikint legyen kedve nem-nemes embernek bírói árveréseken illendő árt adni jószágért, melyből őt nemcsak a foglalást szenvedett birtokos, vagy annak örökösei, hanem a magyar aristocratiának akármely tagja is kivetheti. Innen van, hogy a ki adósság miatt bírói foglalás alá kerül, vagy attól csak holmi ösmeretes rangierozások által menekszik meg, a fölött a lélekharang bizony megkondúlt. Ime, uraim! ismét a fontolva-haladásnak egy gyönyörű szép eredménye! — De ez nem maradhat így, ennek nem lehet így maradnia; a magyar birtoknak árt kell szerezni, s azért lehetetlen kételkednünk, hogy a jövő országgyűlésen törvény fog alkottatni, mely a bírói árveréseken vett jószágok bírózálogi természetét bizonyos időre szorítandja, melyen túl visszaváltani ne lehessen. És az ősiségi törvényeknek már csak ezen egy, kikerülhetlen módosítása, a birtokos nemességnek ezen mentő ladikja is oly tág tért nyitand a kedv s tetszés szerinti birtokszerzésre, hogy könnyen belátható, mikint ezen egyetlen egy ok is képes volna a majoratusok számát kevés idő alatt megsokszorozni. — 4. Általában is fölvehetjük, hogy történjék sok, történjék kevés az ősiségi törvények eltörlése körül, a szabad rendelkezési hatóság mindenesetre tágúlni, s így a birtokszerezhetés, tehát a majorátus-alapíthatás is, könnyűlni fog. Végre még 5. azt sem tartjuk említésre érdemetlennek, hogy csak mintegy 150 éve még, mióta a hitrebizottság oligarchiai institutióját, II. ANDRÁS aranybullájának egy oligarchico-anarchicus záradékáért cserébe kaptuk, s mégis már mintegy 50 év óta (1790-től) a majorátusok eltörlésének lehetsége szóban forog. 25 év óta pedig már országyűlésen is a postulatumok között látható. Hogy ahoz, a minek jövendője ily bizonytalan, az ember magában nem sok ösztönt érezhet, az nagyon természetes; de muljék csak el ezen pohár, sanctionáltassék csak az ősiségi

törvények eltörlése mellett is a hitrebizottságok állandósága, és e kártékony institutiónak rohamát, valósággal rohamát tapasztalnók. Aztán tekintsünk magunk körül: egyáltalában nem oly csekélység az, mit a majorátusok a szabad forgásu birtokból már elvontak. Avagy nem tudunk-e oly vármegyét is, melynek $^2/_3$-da egyetlen egy majorátusnak még csak nem is legnevezetesebb részét teszi? (és pedig minő haszon hárult a honra ezen roppant majorátusból mind a mai napig?) Huzzuk le csak az összes nemesi birtokból a koronai, kamarai, egyházi, kir. városi, alapítványi javakat, vonjuk le a felmaradott tömegből még a már létező hitrebizottságokat és nyomban meggyőződünk, miként még az ősiségi törvények mellett sem volna okunk magunkat azzal mystificálgatni, hogy a magyarnak majorátusokra hajlama nincs; annál kevésbbé lehetne pedig azon esetre, ha az ősiség eltöröltetik, miután a fentebbiek szerint bebizonyítottnak mondhatjuk, hogy ez a majorátusok szaporodásának progressióját valószínűleg nagyon növelné. Ezek szerint tehát bátran ismételhetjük: hogy midőn egyrészről az ősiség mellett a földbirtokos osztály romlása naponkint mindinkább terjed, más részről az ősiség eltörlése mellett a majorátusok alapíthatását fenhagyni lehetetlen a nélkül, hogy a középnemesség semmivé legyen, s az aristocratiai proletáriusok száma mindinkább megszaporodjék. — A dolog magában igen világos. Vagy eltöröltetik az ősiséggel egyetemben a birhatlanság is, vagy el nem töröltetik. — Ha igen, (mit mi nemcsak óhajtunk, de a birói foglalások tekintetéből elkerűlhetlennek is tartunk): akkor egyrészről a szabad birtokszerzés, másrészről a majorátusok mind a középnemesség ellen fordulnak, s őneki menedéke még csak a jobbágytelkeken is alig van, miután földjétől a jobbágy nehezen válik, s különben is a telekszerzés maximumok által korlátolva van; — ha pedig a birhatlanság el nem töröltetnék: úgy a nemesség még inkább semmivé lenne, mert a zártkörű nemesi birtok: árt, becset, értéket nevelő concurrentia nélkül naponkint inkább s inkább ki volna téve a hitrebizottságok oligarchiai becsapongásainak; míg alkotmányunk egész szelleme kitágulás helyett (mi a honnak s időnek kellékében van) megszűkűlve, s oligarchiai irányt venne, melynek ideje csakugyan lejárt, mert — mikint már másszor is mondók — sem alkotmányos, sem rationalis alapja nincs.

Csak az a kérdés marad tehát fel jövendőre nézve, nem lehet-e a majoratusoknak általánosan elismert ártékonyságát valamely korlátozás által paralysálni? Mi azt hiszszük, hogy ez teljes lehetetlenség. A mi gyökerében hibás, alapjában kártékony, azt jóvá tenni lehetetlen. — Van, a ki azt mondja: maximumot kell szabni, például 500 telket; de hiszen ezáltal ép úgy kimeríttethetik az ország összes vagyona, épen úgy akadályoztathatik az örökváltság, mint 5000 teleknyi maximum által; — van más, a ki nem absolut, hanem viszonylagos maximumot javasol, pl.: hogy ki-ki szerzeményének felét, vagy $^2/_3$-részét alapíthassa csak majorátusúl; de ez ismét egy cseppel sem jobb javaslat amannál; mert ha az összes nemesi birtokot egy egésznek veszszük, s abból $^2/_3$-részt egyik, a felmaradt $^1/_3$-résznek $^2/_3$-részét másik, a hátralevő $^1/_9$-résznek ismét $^2/_3$-át egy harmadik s így tovább majorátusúl alapíthatják: ez úton ép úgy fölemésztethetik az összes nemesi birtok, mint 500, vagy 5000 telkek által; minélfogva mi csekély véleményünkkel határozottan oda nyilatkozunk, hogy a majorátusoknak jövendőrei eltiltása az ősiség eltörlésének mellőzhetlen postulatuma. A már létező majoratusokról más alkalommal.

6. A már létező majoratusok.

(Pesti Hirlap 1842. évfolyam 191. sz.)

Elmondók okainkat, melyeknél fogva a majoratusokat jogtalan s a honra nézve erkölcsileg és anyagilag káros és veszélyes institutiónak tartjuk; kétszeresen veszélyesnek pedig, s épen a magyar nemességre veszélyesnek, ha az ősiség (a mint óhajtjuk, hiszszük és reméljük) eltöröltetik, vagy legalább legkártékonyabb kinövéseitől megtisztíttatik. — Jövendőre a következtetés igen könnyű, igen egyszerű. «Majoratust alapítani bármi alakban tilalmas» s ezzel vége van, s nincs ember az egész hazában, a ki mondhatná, hogy az ily értelmű törvény miatt ma egyetlenegy fillérrel kevesebb jövedelme van, mint tegnap volt; vagy egy mákszemnyi vagyont nem bír ma, melyet tegnap bírt. Ily törvényt hozhatni nem mindennapi szerencse. A castok szelleme töprenkedhetik talán néhány óráig, s fölsó-

hajthat a «régi jó idők» enyészetének jelei miatt: de e tárgy körül még bánata is könnyen csillapszik; mert nincs ember, kiben panaszát személyesíthetné, kit felmutathatna mint áldozatot. És azért ismételjük, hogy, egy-két oligarcha-enthusiastát talán kivéve, a majoratus alapíthatási jog megszüntetése nem is találna igen nagy ellenzésre, ha nem gondolnák, hogy az elv logicája mulhatlanul a már fenálló majoratusoknak is ellene fordul. Itt van a kolog fájdalmas része, itt a bökkenő. És — szóljunk nyiltan, mint férfihoz illik s igaz ügyben kell — a kik így gondolkoznak, igazuk van. Ellenök fordul kétségtelenül. Megtiltani a majoratusokat általánosan az egész nemzetre, s a nemzet minden tagjaira nézve; hanem 20 vagy 30 nevet az egész nemzetből kiszemelni, s a hon általános jogállapotával merőben ellenkező különös prærogativa választott tulajdonosivá tenni, és pedig ezt nem is érdemért, nem is valamely nemzeti háladatosság ösztönéből, hanem csak azért, mert egyiknek vagy másiknak szépapja sok vagyont szerzett, és majoratust alapított; — e miatt valakit in specie név és nevezet szerint egy különös törvény kedvelt bálványává tenni, valóban oly képtelenség, melyet még csak bizonyítani sem kell, hacsak valaki azon eszmének nem örülne, hogy ekként igazán megkapnók azon 20—30 név jegyzékét, melyet a magyar törvényhozásnak, mint a magyar állodalom palladiumát örök időkre conserválni kell. — A törvénynek, hogy az észjog büntetlenül nem mellőzhető szabályaival összehangozzék, különben is szükséges jelleme az általánosság (generalitás), az egyenlőség minden emberre, miszerint a mi Péternek jog avagy jogtalanság, az Pálnak is szintugy az legyen; és ezért van, hogy minden törvény, mely jogkivételi iránnyal bir s exceptionális jogállapotot teremt, az ily kivételkép kegyelteket mindig egyenes harczba helyezi az általános jogállománnyal, s irigység, harag, gyűlölet tárgyává teszi; a hol pedig ez így van, ott nem a civismus, nem a nemzetcsaládias érzelem, nem a közös jogérzet istenereje, hanem csak a félelem s nyomorú rettegtetés tartogatja a közállomány kötelékeit. — Veszélyes egy állapot! hasonló azéhoz, kinek lábai alatt egy vulkán forrong. Azonban, hol az ily exceptionális jog és kedvezés nem egy-két embernek, hanem egy egész emberosztálynak adatik, mégis csak hagyján: — egy egész

osztályban sok ember van, s ha sok gyülölséggel találkozik is, sokak vannak együtt, a kiket illet, és sok ember együtt sokat megbir; mert régen irva van, miként a bajtársság még a szerencsétlenségen is sokat könnyít; aztán legroszabb esetre azzal szokta magát a mindennapi ember vigasztalni, hogy csak eltart a dolog, a meddig élünk «ki utól megyen, tegye be az ajtót». — «Ein anderer Gott mag sorgen für die Lebenden» mint don Cæsar szól; — de ha 20—30 embert szemelne ki a törvényhozás, mint valamely kis excerptát, és semmi néposztályzati dilutióban, hanem rideg egyéniségben mutatná föl az összes nemzet irigységének, gyülöletének; gondoljuk meg csak! és érezni fogjuk, miként ez szintoly erkölcsi lehetetlenség, mint a minő az, hogy viszont ezen 20—30 ember miatt megörökítsük az engedelmet arra, mit tilalmazni a nemzetnek önfentartási érdeke ösztönöz.

Azért még egyszer: igenis a majoratusok tilalmának elve kétségtelenül a már létező majoratusoknak is ellene fordul; azonban ím ismét azon esetek egyike, melyekről mondani szoktuk, hogy eljő az élet és kineveti a logicát. Mi abban erős sérelmet látnánk, hahogy a törvényhozás a jövendőben keletkezhetett s a már létező majoratusok iránt rendelkezésében semmi különbséget nem tenne.

Szabad legyen itt ismételnünk, mit mindjárt journalisticai pályánk kezdetén mondánk: «minden érdek, mely a századokon át emelkedett országépület árnyékában nyugoszik, igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel.» Igenis, ha feldásunknak tűztük ki a törvényes eszközökkeli békés haladást, úgy gondjaink legfőbbikei közé kell számítanunk: hogy közállományunk átalakításában a lehetségig kevés érdeket sértsünk, s magánjogi viszonyaiban, ha csak lehet, senkinek törvény által költött törvénybe vetett bizodalmát meg ne hiusítsuk. — Épen ez a különbség a reform között, melyet forradalom, és a között, melyet békés haladás eszközöl. Az idők folyama kezet fog a körülmények hatalmával, és csomók, nehéz, bonyolult csomók alakulnak mindenütt az emberi társaság viszonyaiban, s e csomók, mint göb a fatörzsökön, akadályozzák az éltető nedvek forgását, és a reform szelid szelleme oldani törekszik a csomót, míg a forradalom macedoniai Sándor-ként ketté vágja; ez mul-

tat nem ismer, hátra nem néz; ennek a status-állapot egy tabularasa, melyre milliók orkánlehelete huhogja az első betűt: amaz nem ignorálja azt, a mi van; kapcsot készít a tegnap és a holnap között; elemeket nem teremt, hanem veszi azokat, melyek vannak, s azokból fejleszt ki újakat; s a multat respectálja, a jelent kiméli, a jövendőt előkészíti. — Ez volt mindig, s ez most is nézetünk a reform felől; és óhajtanók, hogy a magyarnak jusson a dicsőség valósítani, mit még nemzet nem valósitatt: bevégezni békés, nyugalmas úton a nemzeti átalakulás nagy munkáját. Erre közrehatni, mennyire parányi erőnktől telik, éltünknek feladata (akármit szóljon rólunk egy vagy más német író); ez a szellemi zászló, mely egyesülési pontul szolgál elvrokonaink tömött sorainak, melyekben a leggyöngébbek egyikének lehetni, dicsőségünknek tartjuk. És elvrokonainknak (pártunknak ha úgy tetszik) eme készségét, uraim! becsülnötök kellene, s az irányt méltányolnotok, az igyekezetet elősegítnetek; és meg kellene emlékeznetek, hogy «Isten szelleme leng a vizek fölött», hogy többé már rohasztó veszteglés nincs; s ha ti ama szíves készséget visszalökitek, ha pillanatnyi haszonleséstek mámorában nyers erők fölizgatásával léptek a küzdtérre, hogy lelket vásárolván az értetlen együgyűséggel visszaéljetek, az irás igéje testté válhatandik; mert meg vagyon írva: «vigyázzon a ki gödröt ás, hogy a föld fejére ne omoljon.» — — Ki amaz alternativa egyikét ellenzi, a másikát idézi elő; mert a világnak forgó kereke senkinek kedveért meg nem áll.

Mi tehát hívek most és mindig nyiltan vallott elveinkhez, a törvény ótalma alatt keletkezett érdekeket e kérdésben is kiméli szeretnők, s azért a már létező majoratusokra nézve különös rendelkezést óhajtanánk.

Átlátták ennek szükségét az 1832-iki országgyűlésen együtt volt KK. és RR. is, s azért (miként «históriai visszapillantás»-unk bővebben ismerteti) egy részről a majoratusok jövendőrei tilalmának kimondása mellett, a már létezők fenhagyásának lehetetlenségét, más részről azonban a kiméletes óvatosság emelkedettebb politicai szempontjának szükségét is méltányolván, abban állapodtak meg, hogy a már létező majoratusok és senioratusok kiváltságolt természetöket csak a mostani birtokosok

halálával veszítsék el; addig tehát (de csak addig) a különben eltörölt 1687:9. és 1723:50. t.-czikkelyek védelme alatt álljanak.

Mi nem kétségeskedünk vallomást tenni, hogy azon kiméletre nézve, melylyel, nézetünk szerint, a békés reform a törvény ótalma alatt keletkezett érdekeknek tartozik, a most idézett 1832-iki javaslatot keveseljük; és pedig azért; mivel a jelen pillanatban birtokban levő majorescók és seniorok személyein kívül még mások is vannak, kik szintoly joggal kívánhatják, mint ezek, hogy (a mennyire lehet) törvénybe vetett bizodalmuk meg ne csalassék, reményök meg ne hiusíttassék. — Értjük azon már életben levő polgártársainkat, kikre a majoratusi örökösödés néz.

A kérdés igen nehéz, igen bonyolúlt; s azért távol van tőlünk e tárgyban oly véleményt adni, mely ellen a fenálló körülmények közt valami jobbnak lehetségét, akként el ne ismernők, a mint el nem ismerjük arra nézve, hogy a nemességnek a megyei házi adó terheiben nem másképp, mint a néppel együtt s egyenlőn, t. i. vagyona szerinti arányban osztoznia kell: mely véleményhez köröm szakadtáig hajthatatlanul ragaszkodandunk. Nem így a jelen kérdésben; itt minden igény nélkül mondjuk el az elveket, melyek véleményünkben vezérlettek.

Első elvünk az: hogy ha káros a hazára nézve a majoratusi institutio, meg kell azt szüntetni a már létezőkre nézve is; mert mi törvényt örökre változhatlannak el nem ismerünk. A— úr a minap kimondhatatlanul megörült, hogy Rotteck és Welcker Staats-Lexiconában, mely — a mint látszik — igen kedves kézikönyve (voce: Aristocrata), egy szóalkatra bukkant, mely valamely mondásunkkal egészen megegyezett. — Mi nem affectáljuk az eredetiséget ismereteinkben, sőt elismerjük, hogy a mi parányi keveset tudunk, mind másoktól tanultuk, magunk semmit sem teremtettünk, s tanultunk Rotteck-től is, ámbár Encyclopædiájából bizony nem igen sokat; mert nem igen vagyunk barátjai a lexicographicus tudománymélységnek, s néha nagyon is unjuk az ideolog német doctrinaire-ket. — Utasítjuk tehát A— urat a kutatás fáradalmaitól megmentendőt, hogy a miket mondani fogunk, azokra, ha nem csal emlékezetünk, Bentham-ban, Montesquieu-ben, Smith Ádám-ban, az angol

parlament választmányainak jelentéseiben és VAUBLANC-nál stb. stb., alkalmasint mind reá akadhat. — Első elvünk az: hogy eltörölhetlen örökös törvényt el nem ismerünk, és pedig azért nem, mert a halottaknak azon hatalmukat merőn tagadjuk, hogy ők az élőket örökre kormányozhassák. Inkább tűrnők egy NERO, egy CHRISTIERN, egy TIMUR despotismusát, mint a halottakét, azaz egy eltörülhetlen törvényét. Az élő tyrant érheti szeszély, melynélfogva feloldozza lánczainkat, de a halottaknak még csak szeszélyök sincs, füleik örökre süketek a jólétért esdeklő hon kiáltásai előtt. — Mi ismerjük korunk érdekeit, őseink ősei nem ismerheték; mi látjuk körülményeinket, őseink nem láthaták; mi másfél század tapasztalásával gazdagabbak vagyunk, mint voltak azok, kik a majoratusokat megengedék. Már pedig ha e szerint még csak eszmének is képtelen egy gondolat, hogy egy törvény örökre lelánczolhassa a maradékot, még képtelenebb gondolat: egyetlenegy rég elhamvadt gyarló embernek tulajdonítni ily hatalmat. Pedig a majoratusi institutio ilyet tulajdonít a majoratust alapítónak, mely hatalom ugyanis azon képtelennél képtelenebb fogalmon épül, hogy az emberi nemzetnek egymásra következő mindenik nemzedéke nem bír egyenlő jogot a földre s a mi rajta van; hanem hogy a jelen nemzedék tulajdonát azon lánczok korlátozzák, melyet a száz vagy több év előtt elhalt emberek balitélete vagy szeszélye kovácsolt. Ezen elvből következtethetjük, hogy a már létező majoratusokat a törvényhozás joggal eltörülheti.

Második vezérelvünk az: hogy, ha csak lehet, senkinek a törvénybe vetett bizalmát s reményét nem kell meghiusítani. Erre nézve BENTHAM törvényhozási bölcsészetének egyik szabályát véljük követendőnek, mely azt tanácsolja: hogy ha oly törvényt kell hozni, mely a most élők reményeivel ellenkezésben van, igyekezni kell, mennyire a közjó megengedi, a törvény hatását akként intézni, hogy az mintegy észrevétlenül s némi időköz után jöjjön életbe: miszerint a törvény czéljával ellenkező több remények s várakozások keletkezése megelőztetvén, a törvény életbelépésének útja mintegy kisímíttassék. — Ezen elvből természetesen azon kérdés következik, hogy miben találjuk föl a majoratusokra nézve ezen kimélet határmérőjét? És erre következik feleletül

A harmadik vezérelv: hogy t. i. a kimélet határa csak addig terjedhet, meddig a majoratusok eszméjében rejlő jog fogalma megengedi. E végre tehát a majoratusok eszméjét elemezni kell, miből aztán a jogelemek logicus következményei önkényt kifejlendenek. — Megkisérlendjük ezen elemezést s meg az alkalmazást — a jövő számban.

Elemezés, példa és alkalmazás.

(Pesti Hirlap 1842. évf. 192. sz.)

Mondók, hogy a már létező majoratusok eltörlésében a kimélet határa addig terjedhet, meddig a majoratusok eszméjében rejlő jog fogalma engedi. Hogy ez iránt tisztába jöjjünk, szükséges a majoratusi eszmét elemezni.

Mit cselekszik tulajdonképen az, a ki majoratust vagy senioratust alapít? Örököst helyettesít; megszabja t. i., hogy legidősb fia, vagy családjának legöregebb tagja legyen javainak örököse; annak halála után pedig az örökösödés ismét vagy a nemzetség legöregebb tagjára, vagy az első örökös legidősb fiára szálljon, és igy tovább. A majoratusi és senioratusi hitrebizottság tehát tulajdonképen az örökösödési helyettesítésnek (substitio hæredis) kinövése.

Kinövésnek mondók; mert a jogtudomány tiszta fogalma szerint, valamint egyrészről a hitrebizottság (fideicommissum) a helyettesítéstől (substitio hæredis) lényegesen különbözik (mi pedig zagyvalék, s ép azért kétszeresen jogalaptalan majoratusi törvényünkben a kettőt összezavartuk): ugy másrészről az örökösödési helyettesítés eszméjét jogszerűen odacsavarni teljességgel nem lehet, hogy a ki örököst nevez s annak helyébe mást helyettesít, az örökségbe hagyott javai tulajdoni jogát magával nem mondom örök időkre (mint minálunk, a mi iszonyú képtelenség), hanem csak egy pillanatra is sírba vigye, vagy épen az utódok minden következő nemzedékeit egész a legutolsóig a tulajdoni jogtól megfoszsza, s ő, ki maga már rég porrá lett, oly szerepet játszszék, a mihez élet kivántatik.

Oly kérdésnél vagyunk, mely mélyebb, tudományos fejtegetésre vonz, mint a minő hírlapok körével, természetével meg-

egyezik; igyekszünk kerülni az iskola színt, de hogy megértessünk, némi analysist még sem lehet egészen elmellőznünk. Megjegyezzük tehát s ősrégi törvényeink eltörlésének érdekében jegyezzük meg: miképen a holtaknak vagyon dolgában az élők fölötti hatalma, vagyis a végrendelkezési szabadság, egyedül azon eszmében találhatja s találja igazolását: hogy a dolog olyba vétetik, mintha a rendelkező azon tulajdoni jogot, melylyel maga bir, ép ezen tulajdoni jognál fogva életében másra ruházná; csak azon megszorítással, hogy a valóságos átruházás idejéül saját élete utolsó perczét szabja ki. Kell tehát valakinek lenni, ki a reáruházott tulajdoni jogot átvegye; — ez az örökös — és ennek, ha ember, élnie, vagy ha erkölcsi lény (intézet, alapítvány), személyesítve lennie kell; mert tulajdonos csak személy lehet. De mivel nem lehetetlen, hogy a kijelölt örökös az örökséget át nem veszi, vagy veheti, azaz tulajdonossá nem leszen, természetesen következik, hogy a végrendelkező ezen esetről is intézkedjék, azaz mást jelöljön ki a tulajdoni jognak (fictione juris) élte utolsó perczébeni átvételére. És minthogy ez esetben is tulajdoni jog átvételéről (mondhatni: kézből kézre vételről) van szó, ezen föltételes örökösnek is (legyen physicai, legyen erkölcsi személy) létezni, vagy ép ezen intézkedés által lételbe hivatni kell; különben nem volna, ki tulajdonossá legyen annak helyébe, a ki minthogy lenni megszűnik, többé tulajdonos sem maradhat. — És ime itt vagyunk az örökösödési helyettesítés (substitutio hæredis) elméleténél.

Legyen szabad egy-két szóval elmondanunk ezen helyettesítés gyakorlatának, vagyis az elméleti jogtan e részbeni alkalmazásának eredetét. A romai jogra kell visszamennünk; mert ott van a kútfő, melyből az európai jog ezt is, mint jogtudományának legnagyobb részét «hol tisztán, hol zavarosan» merité. A rómaiaknál ugyanis az örökösödés bizonyos áldozatokkal járt, melyek a pontificális jog által valának szabályozva; innen van, hogy a római polgár gyalázatnak tartá örökös nélkül meghalni, nehogy ezen szabályzott áldozatok alól látszassék javait elvonni akarni; azonban az örökösödéshez hozzákötött teher némely esetben oly súlyos volt, miszerint nem ritkán történt, hogy a végintézetileg kirendelt örökös az örökséget el nem vállalá; innen eredt a helyettesítés eszméje, melynek czélja

koránsem az volt, hogy az örökség egy bizonyos családnál maradjon, hanem az, hogy legyen, ki az örökséget elfogadja; mert a rómaiak kezdetben annyira szűkében voltak az örökösöknek, miszerint azokká gyakran rabszolgáikat nevezék. Ez volt az örökös-helyettesítés legelső módja (substitutio vulgaris); másik volt a substitutio pupillaris, mely azon esetre rendelteték, hahogy az örökös meghalna, mielőtt nagykorúvá lett, (mert a kiskorúak örökösödést el nem fogadhattak, tehát örököst nem is rendelhettek, s így a javak ismét örökös nélkül maradtak volna).

Ekként eredett az örökösödési helyettesítés, melynek, minthogy végrendelet volt, ez pedig Rómában a polgári nyilvánjog körébe tartozva, mintegy néptörvény alakjában jelent meg, kötelező hangon, egyenes és parancsoló szavakkal (modo directo et imperativo) kellett szerkesztve lennie. És ebben különbözött lényegesen a hitrebizottságtól (fideicommissum), mely mindig kérő modorban hangzott, ollyasmire kérvén meg az örököst, mit a végrendelő maga egyenesen nem eszközölhetett. A hitrebizottságra ugyanis Quintus Voconius néptribun törvénye adott alkalmat, mely az elharapózó fényűzés korlátozása tekintetéből a nőket bizonyos összegen tul az örökösödési jogból kizárá; de adományt szabad volt elfogadniok: ha tehát valaki özvegye vagy leánya birtokába kivánta javait halála után juttatni, oly örököst választott, ki az örökséget törvény szerint elfogadhatá, s kivel Voconius törvényének kijátszására czélzó szándékát előre tudatá; és ennek kérelemképen hitére bízá (fidei commisit), hogy az örökséget egészben vagy részben annak adja át adományképp, kit örökösödésből a törvény kizárt. Ez a hitrebizottság eredete, melynek eszméjében bennrejlik azon fogalom, hogy a kényszerített kötelezést kizárja, s csak a hűség és becsületesség iránti bizodalmon alapszik.

Ezen rövidke előadásból (melynek szobatudákos szagáért bocsánatot kérünk) világos, hogy az örökösödési helyettesítés, miként az a középkori aristocratiában majoratus alakban kifejlett, az eredeti jogeszmétől merőben eltért, s a kötelező erőt ruházván a hitrebizottságokra, egymástól lényegesen különböző eszméket zavart össze, mely összezavarásból oly abnormis állapot jött létre, melynek megszüntetését ugy a polgári magány-

jog logicája, mint a köznemzeti hitelnek, iparnak s az ország vagyontőkéje nevelésének tekintete naponkint hangosabban sürgetik. És ím e száraz elemezésben találjuk fel annak kulcsát, hogy a majoratusok eszméjében rejlő jog fogalma meddig engedi a már létező majoratusok eltörlésében a törvény óvalma alatt keletkezett érdekek iránti gyöngéd kiméletet terjeszteni? El kell t. i. térni a hitrebizottsági eszmétől; mert az itt merő fogalomzavar, miután a majoresco kezéből a tulajdoni jog egészen ki van véve, s így az ily lelánczolt kezű haszonvevőnek hitére van bízva (magyar-latinul szólva: fidei committálva) épen semmi sincs; és ettől eltérvén, vissza kell vinni s majoratusokat és senioratusokat az örökösödési helyettesítés eszméjére, mely egyedül képes ezen institutiónak, a mennyiben már létezik, kimélésére jogalapot nyújtani.

Ha érdekelhetné olvasóinkat egy csoportba összeállítva látni mindazon országoknak substitutionalis törvényeit, melyekben az aristocratia, mint testület semminemű különös politikai jogokkal nem bír: elbeszélnők, miként a hires Code Napoleon, melyről alkotója mondá, hogy az s nem ezernyi véres győzelmei adandnak halhatatlanságot nevének; elmondanók, hogy ezen codex a substitutiokat eltörölte, azt mindazáltal, hogy az örökség hagyomány vagy ajándék el nem fogadása vagy el nem fogadhatása esetére más helyettesíttessék, megengedte, valamint azt is, hogy a szülék gyermekeiknek, vagyis a testvér testvéreinek hagyhatja oly módon vagyonát, hogy azt első nemzedékbeli maradékuk számára (de minden nem- vagy korbeli különbség nélkül) megtartani köteleztessenek (896, 897, 1048. cz.); elmondanók, miként az 1826-ki máj. 17-kei franczia törvény a substitutiót nemcsak megengedé, hanem a hagyományos örököseinek két nemzedékeig, tehát összesen három nemzedékig, ki is terjeszté; s hogy ezen törvény, ámbár még eltörölve maiglan sincs, egészen kiment a gyakorlatból, mert — miként Cellier mondja — mit ér annak két-három nemzedék, kinek kevélysége örökkévalóságról álmodott! — elmondanók, miként az ausztriai codex (611, 612. czikke) a substitutiót oly módon engedi meg, hogy a római substitutió vulgáris esetében, melyet a franczia törvény substitutiónak nem is veszen, életben levő személyt akár hányat szabad substituálni; de ha még nem szü-

letett egyénekre is kiterjesztetik a substitutió, ingatlan javakban az első, ingókban a második nemzedéken túl nem terjedhet; és elmondhatnók Európa többi codexeinek e részbeni rendeletét, mind ez azonban mi nálunk a majorátusok barátait nehezen indítaná követésre, miután egy részről (például az ausztriai s bajor codexben) a hitrebizottságok egészen külön tekintetbe vétetnek, s megengedtetnek ugyan, de nem egy vagy más néposztály külön kiváltsága gyanánt engedtetnek meg; mi által nem születési, hanem birtokaristocratiai színt öltének fel; másrészről — a mint már mondók — oly ország példája, melynek aristocratiája, mint különös statushatalom, nincs, a példa minálunk nem sokat nyom; e helyett inkább Angliát emeljük ki, mely fölé nemcsak azért, mivel az nagy, szabad, dicső — mint a halhatatlan Moore Tamás velőket rázó népdala szól — nemcsak azért, mivel nyilvánjogunk elméletében Angliáéval tömérdek analógia van, hanem azért is sok szem vet honunkból sóvár pillanatot, mivel annak aristocratiája magát minden vélemény-orkán daczára maiglan fentartotta.

Meg kell tehát mondanunk, miként a par excellence aristocraticus Angol- és Irhonban az a mit mi hitrebizottságnak nevezünk, tulajdonkép nem is létezik, ott majoratus, senioratus nincs; mert az angol szokásos törvény tisztábban megmaradt, mint más akármely európai törvény, a substitutióban rejlő jog fogalmánál, s azt sem a hitrebizottsági eszmével össze nem zavará, sem a holtaknak az élők birtoka fölött örök tulajdoni jogot nem engedett; ámbár minden fogalomzavartól s névhiusági törekedéstől — mint alább látandjuk — egészen ment ez sem maradott.

Angolhonban a földbirtokosokat két nagy osztályra lehet választani. Az első osztályba tartoznak azok, kiknek birtokuk minden substitutiótól ment. Ezek tökéletes, teljes tulajdonosai jószágaiknak; azokat szabadon eladhatják, életökben vagy haláluk esetére elajándékozhatják, sőt gyermekeiket az örökösödésből ki is tagadhatják s határtalan rendelkezési szabadsággal bírnak; mert az angol törvény a mi értelmünkben vett ősiségről semmit sem tud; de ha végrendelet nélkül haltak meg, javaik elsőszülött fiokra szállnak. Másik osztályba tartoznak azon birtokosok, kik javaikban substitutió (vagyis, mint ők ne-

vezik entail, latinul: feudum talliatum) által korlátozvák. Az e részbeni törvény azonban koránsem engedi meg, hogy valaki a tulajdoni jogot magával sírba vigye, s határozatlan időkig rendelkezhessék; sőt még csak az ő halála után születendő legelső nemzedéket sem foszthatja meg a tulajdoni jogtól, tehát a rendelkezési szabadságtól, hanem csak azokat, kik vele együtt egyszerre életben vannak. Ugyanis a substitutio csak élő személyekre terjedhet, s egyre azok közül, kik ezektől származandnak. E szerint a nagyatyja, kinek fia s unokája életben van, substitutionális rendelet által javainak haszonvételét fiának hagyhatja, ennek halála esetére unokáját substituálhatja szintúgy haszonvevő gyanánt, oly módon, hogy azon jószágot el ne idegenithesse, hanem épségben tartozzék majdan születendő gyermekére hagyni; kinek kezét azonban már meg nem kötheti, ez tulajdonossá lesz, a törvény említett korlátai között új substitutiót alapithat, s ahhoz tetszése szerinti feltételeket köthet, vagy pedig azt egészen megszüntetheti, szóval egészen szabadon rendelkezhetik, s e jogot, ha 21 esztendőt ért, atyja megegyezésével már atyja életében is gyakorolhatja. E szerint tehát Angolhonban a substitutióval terhelt jószágok legalább minden harmadik nemzedéknél a holtak körmei közül kimenekszenek, és szabad forgásba visszakerülnek; és ha mind e mellett is a substitutiók ismét meg ismét megújittatnak, ha vannak esetek, hogy egy bizonyos jószág hódító Vilmos ideje óta maiglan mindig ugyanazon egy nemzetségnél maradott, ezt nem a törvény holt betűje, nem a halottak despotismusa, hanem az élők szelleme okozá; s ez nemcsak nem a szabad rendelkezés eltörléséből, hanem egyenesen a szabad rendelkezésből eredett; s az ilyen nemzetségi conservatio nem egy töredékeny csemete, mely támaszt soha sem nélkülözhet; hanem ép, e észséges élőfa, mely önerejével él és növekszik. A mely nemzetség, míg léte zik, maga-magát nem tudja conserválni, az nem érdemli, hogy különös törvények s privilegiumok által conserváltassék; a mely pedig magát conserválni képes, az természetellenes küloltalomra nem szorult. Az angol törvényben azon aristocraticus irányon kívül, melynek a római substitutióban semmi nyoma, mi csak egy anomaliát látunk, azt t. i. hogy a substitutio két nemzedékre terjedhet; holott tiszta fogalom szerint egyetlenegyen tú

nem mehetne. Ezen eltérés azonban sokkal kisebb, mint a majoratusok eszméjében rejlő örökös substitutiónak gondolata, mely a földet századokon át tulajdonos nélkül hagyja.

A szárazon unalmas elemezés s felhozott példák lehetségessé teszik az alkalmazást minden további motivatio nélkül kimondanunk. Mi, minthogy a multakra visszatérni lehetetlen, a már létező majoratusokban és senioratusokban a mostani birtokosokat örökösöknek, azokat pedig, kik a birtokban következendnek, helyettesített örökösöknek vélnök tekintendőknek; s így a már létező majoratusokat nem a mostani birtokosok halálával szüntetnők meg, hanem az utánok következő nemzedékre is (de tovább nem) kiterjesztenők, oly módon, hogy ezek, mint substituált örökösök szabadon rendelkezhető teljes tulajdonosokká váljanak; miután mostani törvényeink szerint is a hagyományos szerzeményesi jogokkal bir. E szerint a már létező majoratusok eltörlésében a törvény ótnlmába vetett reménynyel keletkezett érdekek egészen azon pontig lennének kiméive, meddig a majoratusokban rejlő jog fogalma megengedi. Jövendőre nézve a substitutio iránt véleményünk a mondottakból önkényt következik.

8. 1848—49. jogalkotása.

Az 1848-iki országgyülés lefolyásáról értesítő, ekkor már részletes hirlapi tudosítások mutatják, hogy a felszabadító alaptörvények a főrendek és conservativek oppositiója ellenében csak azon nyomás által erőszakoltathattak ki, melyet a külföldi forradalmak áthatása, a népmozgalmak gyakoroltak.

Február havában az örökváltság iránti indítvány felett tanácskozván még a főrendi tábla, azt gr. Teleki László nem tudta meggyőzni enyhe javaslat czélszerűségéről «saját érdekében» sem. Pedig felemlítve lett a különben hasonló helyzetű német államok példaadása, különösen Poroszországé, melynek II. Frigyes oly urbéri rendet adott, melylyel megegyezett a Mária Terézia által nálunk behozott s mely a franczia háborúk után fogott az exfeudatióhoz (gr. Teleki Domokos). A szabad föld, mint a szabad ipar alapja követeltetett (Hertelendy Ignácz). Sőt főpap is akadt (Lonovics József csanádi püspök),

ki hivatkozott az egyházi birtokosok előmenetelére, kik a tized leszállítása által virágzó városokat teremtettek székhelyeik körül. A «kényszer» eszméje mégis mint eventuális is, valamint a rögtöni intézkedés, miket a követek táblája kimondatni akart, ellenzésre talált. (Gr. Széchen Antal, febr. 3. ülés. Pesti Hirlap febr. 11-ki sz.)

A februári párisi forradalom és a bécsi mozgalmak megváltoztaták a helyzetet. Egy nappal az első bécsi szabadságharcz után, márczius 14-én, a követek táblája kimondá — egyidejüleg az «elidegeníthetlen jognak» deklarált sajtószabadság «helyreállításával», nemzeti őrsereg életbeléptetésével és általános, egyenlő közteherviseléssel — «minden urbéri viszonyok» kötelező megszüntetését állami kárpótlás mellett. A főrendi táblával pedig tudatta, hogy most nincsen idő vitatkozásokra, mire ez ugyanaz napon elfogadá a felirati javaslatot. Ugyanekkor — a sajtószabadság és esküdtszékkel egy napon — mondatott ki a népképviseleti rendszer életbeléptetése nem a municipális szabadság helyett, hanem annak alapján. (Kossuth általánosan elfogadott nyilatkozata. P. H. 18. sz.)

Pesten a következő napon Petőfi életbeléptettette az ifjuság s a nép által a sajtószabadságot s emlékül a hatvani utcza «szabadsajtó-utcza», az egyetem tere «15-ik márczius tere» s a városháztér «szabadságtér» nevet nyert.

A márczius 15-iki ülésen a karok és rendek határozatilag magyarázták a felirati javaslat kitételeit vagyis részletezték a reformintézményeket. «A szellemi fejlődés ápolása» e szerint jelenté: a népnevelést, vallásszabadságot, az esküdtszékek létesítését és a sajtószabadságot s. i. t. (u. o.)

A permanenssé tett karok és rendek gyülésének márczius 18-iki határozatával a papi tized örökre meg lett szüntetve. A papi rend lemondott a kárpótlásról; ez csak oly esetre biztosíttatott, hol «szerződés vagy adomány» folytán a tized «magáncsalád birtokába jutott, különben csak az alsó papság esetleges ellátása mondatván ki.

Az első «szabad» lap — «Márczius 15-ike» — e jelszót választá: «Nem kell táblabirópolitika.» Feltünt, hogy a sajtószabadsági ünnepen csak a magyar tudományos társaság nem — illuminált! (P. H. márcz. 21.)

A márczius 18-iki orsz. ülésen elfogadtatott, hogy az urbértől elesett birtokosok tartozásai, a váltóbeliek kivételével, a törvény rendelkezéseig felmondhatlanok legyenek és Kossuth ekkor hangsúlyozá a nemesség fentartásának közérdekét, melyet «nivellationális rázkódtatásokba keverni nem akar.» Ugyanaz napon elfogadták a főrendek az úrbér s tized eltörlését (P. H. márcz. 22.), bár a kárpótlást (hitelintézet feletti márcz. 21-iki ülésen) keveselték s a közalapítványok fedezeti kijelölését visszautasították.

Egymásután pár nap alatt készült az országgyülésről és a felelős miniszteriumról szóló, a sajtótörvény stb. javaslat.

A márczius 23-ki ülésen Deák Ferencz az ősiség eltörlése s ősiségi perek megszüntetése mellett a nemzeti felelős kormány által készítendő codex civilis szükségét fejtegeté, hogy a corpus juris tömkelege által okozott jogbizonytalanságnak vége vettessék. A márczius 25-ki ülésen visszautasítják a főrendek módositványait az úrbéri törvényhez, melyek Kossuth szerint a polgárháború lángjaiba borítanák az országot. (P. H. márczius 30.)

Márczius 29-én a főrendek is elfogadják az ősiség eltörlését, mialatt országszerte már a letépett sasok helyébe a nemzeti lobogók tüzettek ki. Az egyetemi és szinházi törvény alig keltenek vitát. Az ápril 2-iki ülésen a birák elmozdithatlansága ismertetik el s megindul a discussió a megyei törvényjavaslat felett, melyet Kossuth mint ideiglenest úgy szerkesztett, hogy a megye népképviseleti alapon szerveztessék. Gr. Széchenyi inkább pártolá a támadt «amabilis confusiót», hogysem a városok a nemesi kortestömeg jogait csorbíthassák, miután mint városok a városi törvény által már politikai jogokat nyertek.

A radikálisok (Madarász László) az általános szavazatjogot sürgették, mit gr. Andrássy Gyula, lord Russel érveivel, a szabadság érdekében ellenzett s a tábla el nem fogadott. Ugyanekkor érkezett a milanói forradalmi kormány latin felhívása a magyar testvérekhez: frangite jugem et surgite! stb.

A centralisatio főérvét már ekkor kimondá Pázmándy Dénes: Vagy megye vagy magyar nemzetiség. Szentiványi sem képzelheté a fennálló megyei jogkör mellett a törvények végrehajtását, a kormány felelősségét.

Kossuth nem tartá ezeket össze nem egyeztethetőknek. Nem akar franczia conventet, dictaturát, bár oly elméleti tekintély, mint Montesquieu pártolná. Az állami absolutismus ellen az egyes, testület, község és a megye jogainak megóvása védhet csupán. A nemzetiségi aggodalmat Magyarország története czáfolja meg. Nemzetellenes kormányok kaczérkodása a nemzetiségekkel, a főrendek elnémetesedése, köznemesség közönye és nemzeti nyelv és irodalom hiánya mellett is a megyék tartották fenn a magyar államot. (P. H. április 9.)

Az április 3-ki ülésen ez ellen szólalt fel gr. Széchenyi, kijelentve többek között, hogy a magyarság kifejtése a fődolog, mi nélkül neki se szabadság, se alkotmány nem kell. Pázmándy ismét felszólalt s a szabadság bázisául csak a községi rendszert ismeré el. Kossuth ismét kifejté nézeteit a parliamenti és departementalis rendszer compatibilitásáról, mi minden hatalmat a maga jogkörében elnyomás ellen véd és a «zuviel regieren» veszélyeit elhárítja. A központból nem intézhetők jól a helyi érdekek és kivánalmak, nem választhatók oly jó tisztviselők. A hozott törvények papiron maradnak, ha az executio a nemességre marad. (P. H. április 10., 11.) A közvetítés ebben is Deák-ra hárult.

Az április 8-ki ülésen elfogadták Beőthy Ödön indítványát, hogy a nemzeti szabadság 1795-ki véráldozatai, Martinovits és társainak hamvai, a miniszterium által felásatván, nemzeti diszszel takarittassanak el.

Április 9-én — midőn az angol chartista mozgalom is megindult — berekesztetett az utolsó magyar rendi országgyülés. Modern magánjogunk, miként alkotmányunk abból indul ki. A doctrinairek helyébe a mozgalom vezetésében a democratia vezérférfia: a nép lépett.

Megindult a szervezés nehéz munkája.

Jól mondá Szemere Bertalan egyik belügyminiszteri rendeletében, hogy a végrehajtó hatalomra itt nehezebb feladat s több dicsőség vár, mintsem a törvényhozóé volt.

1848. április 29-iki belügyminiszteri rendelet közölte az egyes miniszteriumok resszortberendezését.

E szerint az igazságügyminisztert illette a felügyelet mindennemű törvénykezésre és bíróságra (szentszékek, esküdtbiró-

ságok stb.), a szervezendő közvádlókra, ügyvédi karra, hiteles helyekre; továbbá a korengedély és a protestánsok házassági akadálytóli felmentése; az udvari cancellariától átvett u. n. politikai biráskodás czímén: birói parancsok, delegátiók, zárlatok, törvénykezési formahibák miatti folyamodások és sommas visszahelyezési biráskodás; börtönügy; igazságügyi codificatió.

Deák Ferencz igazságügyminiszter 1848. május 3-iki rendelete közlé a kinevezéseket miniszteriumában: álladalmi titkár (Ghyczy Kálmán), 4 osztályigazgató (büntető, polgári, politikai törvénykezés, codificationális, utóbbi Szalay László), 3 osztálytanácsos, miniszteri titoknok (Tóth Lőrincz), 4 osztálytitoknok (Irányi Dániel stb.), 8 fogalmazó stb.

Május 5-ki körlevelében a törvényhatóságokhoz és törvényszékekhez Deák Ferencz a codificatio tekintetében részben magáévá tevé Bentham propositióját s a franczia convent eljárását, mondván:

«Az igazságügyi miniszter készítendi a büntető s polgári itélőszékeknek, a törvénykezési eljárásnak s az ügyvédi karnak rendezését illető törvényjavaslatokat és a büntető, polgári s bányatörvénykönyvek javaslatát. Ezen munkához a miniszterium rendes személyzetén kívül fognak alkalmaztatni más, e végre külön felszólítandó és díjazandó szakértő egyének is; de ezenfelül szivesen fogadja az igazságügyiminiszter minden honpolgárnak czélszerű közremunkálását; ugyanazért, aki a mondott tárgyak valamelyikére nézve, akár az egész tárgyat kimerítő, akár csak valamely részét felvilágositó, jól kidolgozott javaslatot akar benyujtani, azt a miniszter teljes készséggel fogadandja.»

S e democratikus eljárással kapcsolatos patriarchalis magyar bonhommiával értesít e rendelet, mint czímzendők levelek a miniszteriumhoz, naponta mely órában fogad a miniszter magánszállásán stb.

A földhitelintézeti törvény felhatalmazván a miniszteriumot a részletek rendeleti megállapítására, ennek jogi kiváltságai s szervezete felett tanácskozott legelsőbben a codifikáló osztály.

A május 25-ki rendeletekkel az igazságszolgáltatás gyorsítására a felső forumokon történtek intézkedések. Az ügyrend,

egységes pertár szervezése (addig minden előadóé külön volt) stb. a Curiára bizatott.

Ugyanekkor kelt más rendeletben igen meleg, humanus szellemű szöveggel a pestvárosi egészségtelen börtönök átalakítása rendeltetik el.

Ezalatt országszerte forrongás, mozgalom. Míg Kemény Zsigmond az osztrák alkotmány felett érkezik, összes nemzetiségeink izgalomba hozatnak. S mialatt Vörösmarthy Mihály a szabadság és testvériségről czikkez, zsidó-emancipatiót ajánl, azalatt sok helyen a volt jobbágyság elfoglalja az uradalmi földeket, Pozsonyban s másutt kitör az antiszemita hajsza.

Lázas sietséggel szervezik a nemzetőrséget, közadományokból teremtenek pénzt, fegyvert, készülnek az ellenforradalommal megküzdeni.

Ily viszonyok között, már is zajló táborban folyt a belső rendezés óriási munkája.

Május 29-én nyilt meg Kolozsvárott az erdélyi országgyülés, mely az uniót elhatározta.

Junius 9-iki rendelet rendezé az iparügyet az addigi czéhszabályok helyett. Jellemző mindjárt 1. §-ában az «inas» szó excommunikálása.

Jellemző Deák junius 14-iki rendelete is, hogy az úrbéri itéletek ezentúl a jobbágynak, illetve községnek is kézbesíttessenek, nagyobb tekintély végett pecsétes levélben, tekintettel a felek szegényebb sorsára, itéleti illeték szedése nélkül.

Junius 17-én a bányabiróságokat szervezi.

Ekkor — junius 15-én — már megindultak a követválasztások az új országgyülésre. Kossuth a pestbelvárosi mandátumot fogadta el. Julius 5-én megnyíttatott az országgyülés. A főrendi tábla első ülésén letette a «méltóságos» czímet s elhatározta önmaga reformálását. A képviselőház a verificatióval és házszabályok szerkesztésével foglalkozott. Vizsgálatot rendelt a czeglédi s a szabadszállási választásra nézve, mely utóbbi helyen Petőfi bukott jelöltet majd agyonütötték volt. Julius 10-én tartá Kossuth hires beszédét a helyzetről a szláv mozgalmakkal és kétszínű dynasticus magatartással szemben, melyre a 200,000 katona és pénz megszavaztatott.

A válaszirati vita után, melyben Deák is többször fölszó-

lalt a miniszterium védelmére, a telepítvényi és elemi oktatási törvényjavaslatok beterjesztve s a hűbéri viszonyokat megszüntető javaslat előkészítve lett.

A had és pénzügyi javaslatok tárgyalása közben az önvédelmi nemzeti háború már megindult. A megszavazott törvények szentesítése végett a királyhoz járult miniszterelnök s igazságügyminiszter nem nyertek kihallgatást s leköszöntek.

Mikor már a hadibiztosok és manifestumok járták, tárgyalták az úrbéri kármentesítési javaslatot (szeptember második felében) s a volt igazságügyminiszter javaslatát a hűbéri viszonyok eltörléséről.

Az októberi (Récsey-féle) leiratok érvénytelenítése és a honvédelmi bizottmányi kormányzat alakításakor Deák már csak képviselőkép folyt be és Kossuth javaslata ellen szólalt fel, mely a távollévő polgárok ellen irányult.

A háború javában folyt s a királyi lemondások és trónváltozás érvénytelennek mondatott, miközben (deczemberben) a felsőház az úrbéri kármentesítési törvényt tárgyalá s a képviselőház deczember 13-ki ülésén egyhangulag elhatározzá Deák megbizását a büntetőtörvénykönyvek átdolgozásával esküdtszéki alapon. Ugyanez ülésen olvastatott Petőfi csatadala.

Az úrbéri kármentesítési javaslathoz Deák a deczember 30-ki képviselőházi ülésen szólalt fel. Nem alkalmas az idő és a kedélyek állapota ily fontos tanácskozásra. Szégyenlap lenne a történetben — úgymond — hogy a haza veszedelme perczében a ház arról vitatkozzék, mit kapjon a birtokos osztály azon államtól, melyet előbb meg kell menteni. Indítványára tehát e tárgy boldogabb időkre halasztatott.

Ez történt a dicső 48 Szilvesztere előtti napon, mely év a magyar alkotmány születését, árulását és megvívását foglalá magában.

A «boldogabb idő» helyett jött — 49!

A forradalom kiváló alakja Szemere Bertalan. Erélyes, mivelt államférfiú és jogtudós. Lényeges része volt a büntetőjogi codificatió előkészítésében. A 40-ki országgyülésen a bánya és büntető törvénykönyv előadója. Ő hozta be a parliamenti jelentést (indokolást) a törvényjavaslatokhoz és írta maga a hires jelentést az irói jog biztosításáról.

1844-ki borsódi követjelentése, mely hirben vételkedett Deák-éval, a magánjogi reformot is hangoztatta azon alapon, hogy: «szabad földet, szabad embert».

Mint 48-ki belügyminiszter ő dolgozott legtöbbet a reformok megvalósításában. A «Miskolczi Értesítőt» napi lappá tevén, midőn rendeletét, beszédét és sok czikket közölt abban, mint *Mirabeau* egykor a *Courier de Provence*-ban.

A függetlenségi nyilatkozat után mint miniszterelnök az országgyülés 1849. május 2-ki ülésén a forradalmi kormány programmját mint forradalmit, respublikait és *democraticust* jellemzé. A socialismus kizárásával a népfelség minden következményét elfogadja.

A sok petitió által sürgetett úrbéri kárpótlási törvényjavaslatot Vukovics Sebő igazságügyminiszter az 1849. április 2-ki ülésben legközelebb igéri előterjeszteni. Az új minisztertanács (Horváth Mihály kultusz, Csány László közlekedés, Duschek Ferencz pénzügy, Görgey Arhtur hadügy, Szemere Bertalan belügyminiszter, Batthyány Kázmér) első ülésén foglalkozott vele.

1849. május 25-én a progressiv és nőtlenségi adó javaslatai jelennek meg.

Május 31-én van a debreczeni utolsó országgyülés; julius 2-re Pestre van összehíva.

Junius 1-én az igazságügyminiszter rendeli, hogy a hétszemélyes főtörvényszék és országos törvényszék junius 2-án Pesten kezdje el működését.

Junius 9-én az igazságügyminiszteri hivatalnokok junius 11-re megidéztetnek hivatalkodásuk megkezdésére Pesten (Széchényiliget, Oswaldház III. emelet).

Junius 14-én a miniszteriumba, államügyészséghez, hétszemélyes főtörvényszékhez és kegyelmi székhez történnek kinevezések (utóbbihoz Vörösmarthy Mihály képviselő).

E mellett járja a vészbiróság, hullámzik a harcz. A szerencse elfordul a szabadság ügyétől. Vele szakadnak meg a jogreform nemzeti traditiói is. Felettük emelkednek a névtelen hősök és vértanúk sírhantjai, utánuk jő a szolgaság hosszú éjjele.

Sokat tanulhatunk e reformkornak vezérlő szellemeitől.

Kevesebb szaktudomány mellett több a geniálitás, a széles látkör bennök mint mai jogászainkban. A lelkesedés eszményi célokért, mely egyedül alkothat nagyot, párosult gyakorlati szellemmel, nyelvi és műforma érzékkel. És mindenek felett a haladás önálló nemzeti irányban emeli őket az epigonok felé, kiknek a hanyatló korral járó kislelkű resignatio és önző okosság jutott osztályrészül.

XI.

A hármas könyv első része. Személy- és családjog. A nő a magánjogban.

A hármas könyv joga mint a legtöbb ős (ind, germán, stb.) jog az ősi, családi közbirtokot képező ingatlan és a szerzett ingó vagyon megkülönböztetését veszi alapul a vagyonjogban. Ősjognak mondjuk ezt, mert nem a hűbérjogi adományokra vonatkozik, melyek az adománylevél szerint az utódokra, ezek után a koronára visszaszállnak és az adományos szerzeményeül jelentkeznek. Hanem vonatkozik a nem-adományi ingatlanra, melyre nézve csak később támadt, az egyetemes királyi főtulajdon elmélete szerint, a lappango *ius regium* fictiója. Vonatkozott a nemzetségi szállásoktól kezdve a vérek osztályába tartozó birtokra.

Az ősjogi és hűbéri jog intézkedéseit egymást keresztezve, az eredeti különbséget elhomályosítva, a hasonló vonások folytán azokat összezavarva mutatja a *tripartitum*.

A hasonló vonások egyike a nők kizárása. Az ősjogban a fiági családi szervezet, a nő szolgasága folytán. A hűbéri jogban a hadi érdem jutalma és hadi szolgálati hűség lekötése folytán a király és nemes között. De itt utóbb — már Werbőczy jogában — kivételeket ismerve a fiusitásig, miután a szolgálatot az adományozott birtok jobbágyai tehették, de e névleges királyi kegyelem vásárlása is fiscalis rendszerré lett.

A nőt nem illeti tulajdon, csak tartás, haszonélvezet, mely szülőjét, esetleg férjét, ennek vagy a szülő örököseit (testvéreket, gyámot) terheli, a szerint, hogy a nő melyik családhoz tartozik, hajadon vagy özvegy-e. Ez az alapeszme, melyen a hajadoni, házasnői, özvegyi jogok nyugszanak. És mint minden ősjogban, itt is a női külön vagyoni jog eredete s központja *a kiházasitásba, a házassági díjba és ajándékba* esik.

A forgalom lendületével rég megszünt azonban az ősi birtok az ingatlannal, a szerzett vagyon az ingóval congruálni. Érték a dolog helyébe lép s megfordítva. És miután az ingóban a nő is részes, a gazdasági fejlődés egyszersmind a női vagyonjogok kiterjesztésére hat. Másrészt a hűbérjog visszahatást gyakorol. Az adományt mint szerzeményt is a fiágnak tartja fen.

Ez elemeket és történelmi előzményeket, melyek kifejtését s igazolását e mű első részében és a női vagyonjog összehasonlító történetébe vágó értekezésekben igyekeztünk nyujtani, szem előtt kell tartanunk, hogy a hármas könyv jogát tisztán megértsük.

E történelmi álláspont hiánya magyarázza meg számos kitünő jogászunk téves magyarázatait és sok *dubietast*, mely régi jogunk e részét is ellepte.

Az ősi javak az apáról a fiakra szállnak (I. 40. 2. §. 1655: 54. 1729: 36.), sőt osztozatlan apa és fiú illetve testvérek szerzeménye is *de regula* a közösbe esik (I. 53. 10. §. I. 43. 4. §.), ha csak a szerzemény kizáró tulajdonának megtarthatása végett a szerző testvér le nem mond az ősiekről. (I. 44. bek.) Az osztály a testvérek között peren kívül ejtetik meg. (I. 46.) Peres ujítás foglalás ellen 32 éven túl is engedtetik, mert az elévülés atyafiak közt erre nézve az ősjog szellemében ki van zárva (I. 47. 6. §.). További, gyermek és testvér hiányában részes osztályosok a nemzetségi atyafiak, szintén elévülés és osztály utáni szerzemény kizárásával. (I. 48. bek. 2., 4. §§.) Az elődök közötti osztály a vérségi, nemzetségi kötelék bizonyitéka. (u. o.)

Ez a *nő kizárása az ősiekből, az osztályból.* Ennek megfelelően *örökösnek* csak a *törvényes fiak* neveztetnek (I. 17. 1. §.), a nők akkor is, ha leányági javakról, szerzeményekről stb. őket is illető hagyatékról van szó, csak *maradéknak* (u. o. 2. §.). A nő maradékkép részesül: a pénzbeli *szerzeményből*, a *leánynegyedi* s a *mindkét ágnak adományozott* hűbéri javakból, hol a «némber» mintegy fiusittatott (u. o. 4. §.), végre a vérdíjból (u. o), mint ingóból. [1]

[1]) Az emberi test tagjai és az egész test (p. o. rabszolga) minden ősjogban ingóknak tekintetnek, azért a helyükbe lépő, értük adott vérdíj is ingó (l. Kohler i. m. 31. l.).

Egyéb szerzemény is csak a fiágat illeti. (5. §.) Megmagyarázza ezt I. 18. és 19. cz., mely szerint szolgálattal, azaz hadviselés által, szerzett javak a nőket mint harczképteleneket nem illethetik, míg a pénzen vett birtokban a leánynak része van, mert a pénz ingó dolog *s az ingókból fiú, leány egyformán részesül*, a vett birtok pedig a pénz helyébe lép, ennek jogi természetét veszi fel. Itt arra is reflectál Werbőczy, hogy a pénz is néha vérontással szereztetik, de mégis a testvéri szeretet s jó indulat tekintetéből elismerendőnek találja erre nézve a női jogot. E keresztény szellemű reflexio azt sejteti, hogy ez elmélet a pénz helyébe lépő birtokról, Werbőczy ujítása vagy legalább még nem általánosult gyakorlat volt a nők érdekében.

De a leány joga csak a szülői, nem a fivér pénzén vett birtokra vonatkozik, a mint negyedjoga is csak a szülői vagyont terheli (I. 17. §§. 4., 6.).

Ha vegyes adományról van szó, mely részint a tett szolgálatért, részint pénzért adatott, *a potiori* lesz eldöntve, mi a szerzés *gyökere* s e szerint a leányág csak az adománylevélben kitett összeg vagy az egész birtok becsűje arányában részesedik.[2] Ezért figyelmezteti Werbőczy a szerzőket, hogy leveleik szerkezete dönt a javak háromlása felett (I. 21.). Már az ellenmondóknak tett fizetés nem teheti az adományt részben leányágivá (I. 28.). Cserénél felülfizetéssel (mi részben pénzen vétel), utóbbinak értékéből a leányágnak is van igénye (I. 73.).

Különben az *adományi javakra* nézve is a hűbérjog szellemében a nőág kizárása a szabály, mely kétség esetében vélelmeztetik. Ha az adománylevél a visszaháromlást általában «magszakadáshoz» köti, ez már a fiágéval beáll, a lányokra nem száll a birtok, mert «*mag*» *alatt fiág értendő*, «mivel a férfi bőségesebb magvából többnyire figyermek fogantatik, a nőéből némber» stb. (I. 22.), mely korszerű nemzés-elméleti indokolás felette jellemző és emlékeztet a médscytha ékírásra, hol az atya finemző rész által jelöltetett meg. (Csengery munkái I. 170. l.)

A magszakadási esetben követendő eljárásnál (Zsigm. VI: 17—20. Mátyás VI: 26., 27. Ulászló I: 63. VII: 62 nyomán)

[2] Ez ma is figyelembe vétethetnék dissolut praxisunkban az örökölt és szerzett vagyon distinctiójáról.

adatik elő, hogy a leányt (illetve leányokat) — midőn fiágiak a javak — hajadoni lakás és az apai ház és birtok negyedének mint leánynegyednek birása illeti meg férjhez meneteleig, a midőn e negyedjog közbecsű szerint pénzzel kielégitendő. A leány e végkielégítése a kiházasításra szolgál. De ha azon firokonok beleegyezésével, kikre a leánynegyedi birtok visszaháromlandó, birtoktalanhoz megy férjhez, pénzbeli kielégités helyett magát a leánynegyedi birtokot tarthatja meg. (I. 29. cz. 5—9. §§. 30. cz. 6. §.) A leánynegyed a «szülei nemzés jeléül» adatik, visszaváltható illetve visszaszálló a fiörökösökre, kiknek tulajdona és öröksége marad (I. 88., 89. Később a szerző leánymaradéka csak egyszer kapot negyedet Frank 259. §. m.).

Az özvegyet pedig — hitbérétől s külön jogaitól eltekintve, melyekre nézve férje javain zálog-, illetve visszatartási joggal bir (I. 29. §. 4.) — ujabb férjhezmenetelig ugyancsak férje házában a lakás (I. 30. §. 7. I. 98. §§. 2. 4. I. 102. §. 2.) joga illeti meg. A lakás és esetleg tartás igénye mint a házasnőt, folytatólag az özvegyet illeti, míg és mivel férje nevét viseli. Esetleges kiházasitási igénye is mutatja, hogy az özvegynő is (mint a házas) a leánynyal egyenjogúnak tekintetik. (I. 67. cz.)

A nő csak királyi fiúsitás által lesz osztályos örökössé az apai ősi ingatlan javakban; ez esetben joga minden sanctióval, különösen a vértagadás büntetésével is oltalmaztatik. (I. 39. §. 3.) Az adomány fiúk hiányában különben a leányokra csak úgy száll, ha a leányágra is adományoztatott. (I. 48. §. 4.)

A fiúsitás adomány természetével, nem vérség erejével bir s igy több testvér fiusitott leányai között a kölcsönös háromlást nem állapitja meg, hanem egyik magszakadtával az illető javak a koronára szállnak. (I. 50.)

A feleség, ha az adománylevélbe mint szerzőtárs iktatva lett, férjének örökösök nélküli halála esetében a férj részét nyeri, mert az egybekelés és közösülés folytán testvérnél többnek tekintetik (I. 48. §§. 1., 2.), viszont a férj az ő részét kapja hasonló esetben.

Atyafinak fiági javakban való öröklése esetében előde leányági terheit viselnie kell és különösen *a lakáson kívül a hajadont és özvegyet férjhezmenetelig a vagyonhoz mért, tisztességes tartás, amazt nevelés és kiházasitás is illeti.* (I. 67. §. 2.)

A hitvestársnőt «szüzessége elvesztéseért» hitbér illeti

férje javaiból, mely kikötés hiányában a férj rangja és vagyona szerint változik: országzászlósnál 100 gira, más magnás vagy kitünő nemesnél vagy katonánál, ki legalább 50 népes jobbágytelekkel bír, 50 gira, alsóbb sorsú nemesnél a vagyon szerint változó. Az asszony halála esetén e hitbér legközelebbi rokonára száll (I. 93.). Pénzben s eladó ingóban adatik (kizárva sánta lovak s ökrök stb. I. 95.). *Az özvegyet*, ha újra férjhez megy is, *e hitbér kifizetéséig férje birtokán visszatartási jog* illeti meg (I. 98.). A hűtlenségen kapott asszony elveszti hitbérét (illetve ha férje megöli, a nő rokonai nem igényelhetik azt), ha emiatt férje elvál tőle. De ha megbocsát neki s újra hál vele, igénye fenmarad. (I. 105.) A nő törvényes okból vagy halál óráján elengedheti a hitbért férjének. Életében tett elengedés visszahúzható, mint kényszer folytán történt. (I. 109.)

A második férj után fél, harmadik után 1/4 rész hitbér jár, negyedik után 1/8 rész s i. t. geometrikus diminutioban (I. 96.), mintegy a csökkent szüzesség proportiojában.

A férj ingó javaiból neje gyermekeivel azaz még osztozatlan fiaival s még ki nem házasitott leányaival egyenlő részt kap. A férj kocsilovai s diszöltözete a nő prælegatuma, mint a fegyver a fiúké esetleg firokonoké. (I. 99.) A leányoknak ez ingó rész és a negyedjog kiházasitásul szolgál. (I. 101. cz. 4. §.) A ménes 50 lovon alúl mint ingó osztatik fel; azon felül, ha szerzemény, végrendelet tárgya, ennek hiányában a fiuké, hogy a hitbéreket, negyedjogokat, kiházasitásokat kifizethessék elzálogosítások nélkül. (I. 101.) [3]

A házasság alatt pénzen szerzett birtokból a nő szintén csak akkor részesül, ha a bevalló levélbe mint szerző társt iratta férje. De a férj zálogjavai ingókként az asszony s gyermekek közt egyenlően osztatnak fel, mert ezek visszaválthatók s így

[3] Ez felette érdekes ősjogi maradvány. A nomád korban a vagyon leginkább állatokból, lovas törzsöknél, minők a magyarok voltak, első sorban lovakból áll. A compositio is ilyenekben számíttatott. A leánynegyed is még e cseretárgyakkal volt kielégíthető. A ménes ősinek, ingatlannak fontosságával marad felruházva. Az eredeti ősi dolog a nyáj (ménes) lehetett, midőn még földbirtok nem szerepelt. Az ősi osztály ebben esett meg. A fegyver is megmaradt fiági örökségnek, noha ingó dolog, miként a germánoknál.

pénzzé változtatandók (I. 102.) Csak a nem nemes nejét illeti a házasság alatti szerzeményre közszerzői jog, ez se teljes tulajdon. (III. 29.)

A férj és nő közötti bevallás zálogczimen csak törvényes okból, örök czímen a fiuk és rokonok sérelme nélkül tehető érvényesen. Mert a férj szeretete s kedvezése máskép elvonná javait rokonaitól. A nő bevallását kényszer vagy félelem czimén visszahúzhatja. (I. 110.)

Jegyajándék azon ingóság, melyet a menyasszony eljegyzéskor vagy mennyekzőre szüleitől, férjétől vagy másoktól kap. (I. 93.) Ezek egészen a nő tulajdonává lesznek. Ha özvegy lesz, nem osztozkodik bennük gyermekeivel; megtartja azokat, ha újra férjhez megy. Halála után gyermekeire szállnak. Különben végrendelkezhetik azokról. Gyermek s végrendelet hiányában szüleire esetleg más közel rokonára szállnak; csak mit a vőlegény adott, lesz ez esetben a férjé (elhálás után; ha a menyasszony meghal, a vőlegény nem kapja vissza, a mit adott). I. 100.

Mindezeket egybevetve, igazolva találjuk azon állítást, hogy a nő vagyonjogi állása a hármas könyv joga szerint is felette prekárius volt és képtelenségnek tünik fel azok tanítása, kik a magyar jog e részbeni kiváló lovagiasságát vitatják. Jogunk e részben egyszerű hasonmása, ha nem utánzata, receptiója a germán jognak.[4]

[4] Gabba: *Della condizione giuridica delle Donne.* (Torino 1880. p. 382.) A római-kánoni jog befolyása az özvegyi jogot és hitvestársi öröklést nálunk is kiterjeszté, de nem annyira, hogy a férj ingatlanai résztulajdonát is felölelje, mint Nyugat-Európában. (Gabba p. 510 squ.) A római jogi *dos* (kelta jogi *maritagium*, Gabba u. o.) sem honosult meg. A germán jog házastársi vagyonközösségi rendszere, mely szintén a közszerzeményből fejlődött (Gabba p. 541 squ.), volt-e a hűbérjog előtt a nemesekre nézve is recipiálva, nem vitatható. Harczias népnél, hol a szerzemény zsákmány, nem valószínű. Különben a franczia jog az ellenkező fejlődésmenetre is példát nyujt, eredetileg csak a parasztok *(vilains)* ingókra vonatkozó közszerzését ismervén. (Gabba p. 516.)

A törvényes özvegyi haszonélvezetet — szerződés (irott hitbér, férj által constituált *dos*, kelengye) hiányában — már a *lex Burgund. Bajuvar. Alemann.* intézménye rendeli. (Gabba p. 513.) Ugyanezek rendelik a leányok öröklését az ősiek negyedrészében fiuk mellett. (u. o.)

Érdekes, hogy mint Franciaországban (Gabba p. 516) a nő csak a nem nemesi, nem hűbéri javakra nézve volt közszerző *(vilenages,*

A leány ki volt zárva az ősi családi valamint a hűbéri birtokból, csak tartás és kiházasitás illette, utóbbi czélra szolgált a *quartalitium* is, mint pusztán ideiglenes haszonélvezeti jog. Mert a megváltás pénzen s ingóságon, mit szem előtt kell tartani, a birtok törvényes, felette alacsony becsűje szerint történt. E mellett a leány önjogúvá nem lett, gyámság alatt maradt, bevallást nem tehetett, s a hármas könyvben már neki concedált rendelkezési képesség rendszerint tárgytalan volt.

A hajadon csak a szerzett, ingó vagyonban, mely akkor vajmi jelentéktelen volt, osztozkodott szülei után fivéreivel, ha még nem kapott kiházasitást.

A házasnő vagyona a jegyajándékra és kelengyére szorítkozott. Ezen *dos*, a szüzesség, elhálás díja, *pretium virginitatis, pretium pudicitiae*, a melyet már *Mózes* joga (*Exodus* 21, 10.), de csaknem minden vad nép joga ismer,[5] eredetileg a szűz leányért szüleinek fizetett árból (*pretium nuptiale*, a *mundium*

franc aleu roturier) s a demokratikus forradalom és code civilben e vagyonközösségi rendszer (communauté des biens) általánosult, nálunk is a parasztsági közszerzeményi rendszert 48 után kiterjesztve s e gyakorlat codifikálására nizust találunk.

A közszerzemény törvényes jogát már a *lex Ripuar.* tit. 37. §. 2. *lex Saxon.* tit. 9. (*«de omni re quam simul conlaboraverint»*, *«quod simul conquisierint»*, amaz $^1/_3$ emez $^1/_2$ részt a nőnek ad) ismeri, Kopasz Károly capitulareja szabályozza (lib. 4. cap. 9. lib. 5 cap. 295), de feltételezve, hogy a nő túléli férjét, s hogy férjétől mást nem kapott. Marculf formulareja mint kölcsönös hitvestársi ajándékozást mutatja be; a férj mondja: *«quod pariter stante conjugio laboravimus»*; a nő: *«dulcissime jugalis meus, quod in tuo servitio pariter laboravimus»* (lib. 2. form. 7. 17.).

A vagyonközösség a hűbérjog korában, mely a nemesnél az özvegyi jogra (mint haszonélvezetre) helyezte a fősúlyt, mert a tulajdont a fiági családoknál conserválta, a nem szabadoknál, paraszt jobbágyoknál ered, s így a nő jogi emancipatiója is a demokrácziából indul ki.

[5] A zsidó *mohár*, török jogban *el mohour*, magyar hitbér megfelel a görög *donatio propter nuptias* intézményének, melyet a római jog is recipiált, s melyhez hasonlót mindenütt találunk. Gabba p. 394. L. Gans: *Erbrecht* vol. 3. a germán *Morgengabe*-ról, mely özvegyi vagyonnak destinálva, *(dos, doarium, Witthum, douaire, dower)*, csak eventuális követelési jogot képez a házasság alatt. A törvényes hitbér törvényes özvegyi jogot jelent. Gyermek létében az özvegy csak haszonélvezetet nyer. (G. Boissonade: *Histoire des droits de l'époux survivant.* Ouvrage couronné par l'Institut. Paris 1874. lib. II. ch. 3.).

ára) állott. Az *eladó leány*, az *ara*, a (ve)-vőlegény stb. nevek és szokások nyomán is tudjuk, hogy nálunk hasonló jog divott valamikor.[6] S mint minden jogban, ebből lett utóbb a nő tulajdona özvegység idején, midőn különben csak lakást, tartást igényelhetett. A nő nem volt férje szerző társa. Saját keresménye fogalmilag sem létezett s így arról nem is rendelkezik a régi jog. Szerződési joga korlátolt.

Mint a leány, ő is bizonyos *manus maritalis* alatti *filia familias*, csak az ingókból örököl férje után. Azaz van *successioja*, de nincs *hereditása*. Hitbérének igénye róla családjára, szüleire, rokonaira száll, mi szinte mutatja, hogy eredetileg ezeknek lett lekötve. Rendelkezési joga a nőnek általában csak gyermekek hiányában volt. Sajátja róla első sorban a leányokra száll, mint ezt a legtöbb ősjogban (ind stb.) találjuk.

A parasztnő törvényes, közszerzői joga magyarázatát — ha csak *ab ovo* idegen, alávetett, szolgáló fajok eltűrt külön jogára nem mutat, mi valószínű — egyrészt abban leli, hogy a jobbágy ingatlan tulajdonával nem birt, másrészt talán a polgári jog utánzásában. A városok statutarius joga, melyen privilegiumaik alapján éltek, idegen eredetű volt, jobbára a német jogról szakadt, mely a közkeresményi rendszert ismeri. A nemesi jogban ellenben p. o. a férj és nő közötti ügylet megszoritásában a római jog befolyására is találunk. Werbőczy szavai a tulságos *affectio* veszélyéről Ulpianus reminiscentiának tetszenek.

A későbbi törvények, de még inkább a gyakorlat, ez ismét

[6] A germán jogra nézve l. Grimm: *Rechtsalterthümer* p. 420. Laband: *Die rechtliche Stellung der Frauen im altrömischen und germanischen Recht* (Steinthal: *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* II. Bd.). Schroeder: *Geschichte des ehelichen Güterrechts in Deutschland* Bd. I.

Ez árból *(gyft*, vételár, utóbb *mitgift)* kapott utóbb az apától kiházasitást, hozományt *(dos)* a leány, férjétől pedig eljegyzéskor jegyajándékot. Laband: 182. l. általában Gabba: Cap. IV. §. 1 p. 381.

A (még eladható) hajadon nagyobb vérdíja is innét ered. Laband: pp. 190—92. L. m. Post: *Der Ursprung des Rechts.* Oldenburg 1876. pp. 65., 66., 84., 94. s az ott idézett gazdag ethnologiai és összehasonlító jogtudományi irodalmat (Waitz, Bastian, Munzinger etc.), mely a női jog e fejlődési törvényét igazolja s annak egyetemességét a mai vad népek jogaiból is kimutatja.

az irodalom befolyása alatt, lényegesen kiszélesbitették e női jogkört. Mai jogunkban, legalább némely irányban, úgy szólván törvényes alap nélkül, csaknem a teljes egyenjogúságig vitték. De épen a polgári jogi intézmények általánosítása s kiterjesztő magyarázata mellett értelmét veszté és a cumulatióban fonák lett a régi nemesi jog ide vonatkozó része.[7]

A hármas könyv e jogának régisége mellett felemlítjük a következőket.

Már Szent István lib. 2. cap. 24. mutatja a női tulajdon, női öröklés kizárását, a mennyiben az özvegynek csak tartást biztosít, halála után pedig a javakat férje rokonaira esetleg a koronára háromoltatja.

Az egyedüli keresztény-középkori értelemben sérthetetlennek tekintett vagyoni biztosítéka ez özvegyi tartásnak, p. o. a gyakori vagyonkobzás esetében, a hitbér (dos) intézménye, melyet már II. András art. 12 említ és a férj elitéltetése miatt elveszteni nem enged.

Ezen követelés — a hitbér — biztosítására szorítkozhatott eredetileg a férj hagyatékára vonatkozó visszatartási (törvényes zálog) illetve birtokban maradási jog, mely utóbb mint külön özvegyi jog *(ius viduale)* annyira kiterjesztetett. Erre mutat az özvegy és hajadon leányok e jogának első elismerése Zsigmondnál (VI. 18.) az esetre, ha a férj fiörökös nélkül hal el. A női jog *(ius foemineum)*, melynek fogalmát e *terminus technicus* alatt a *planum tabulare*-ig felleljük, vagyis a *dos* (hitbér) és *res paraphernales* (jegyajándékok) mindenesetre kiadandók a nőnek.

A «*dote non fraudentur*» humanus elvnek stereotyp enuntiatióját már Kálmán-nál és Mátyás nál találjuk.

Mátyás codexe (VI. 26.) megerősíti Zsigmond rendelkezését. A fiörököst is kötelezi, az özvegynek hitbérét és jogait *(iura sua)*, a leánynak lakást és leánynegyedet «ősi szokás

[7] A német jogban is nemesi joggá lett a középkorban a hitbér *(Morgengabe)* s özvegyi jog szokása, míg a többi néposztályban helyükbe lépett a vagyonközösségi rendszer. Schroeder: Bd. 3. Gabba p. 540.

A franczia hűbérjog analog intézményei, királyi fiúsítás stb. iránt l. Gabba p. 551 és Gide p. 399. squ. *Études sur la condition privée de la femme dans le droit ancien et moderne.* (Paris 1867.)

szerint» kiadni. Ulászló (I. 63. 64.) ezt ismétli, mint őt Werbőczy. A későbbi jog e nyomon megmaradt.

A XVII. században már az özvegyi joggal való visszaélés elleni törvényekkel találkozunk, a mint általában a régi jogban a *beati possidentes* könnyen kijátszhatták a puszta jogigényt.

Az 1618: 61. t.-cz. rendeli, hogy az özvegy a jószágokra vonatkozó okmányokat eskű alatt felfedezni s birtokvesztés terhe alatt az örökösnek kiadni köteles. Ha törvényes ok nélkül hitbére fedezetén felül elidegenít (terhel) jószágot, az az örökös által megtérítés nélkül vindicálható s a kölcsönző (vevő) pénzét veszti. Ha a javakat pusztulni hagyja, kárpotlással tartozik, mely beszámittatik hitbérébe. Ha újra férjhez megy, a birtokból kivethető.

Ezt megerősíti az 1622: 67. t.-cz., mely az u. n. *simplex dotalista*-val szemben contradistinguálja a közszerzeményes nőt *(coacquisitrix)* s az eljárást szabályozza. Ennek ismétlése az 1647: 105 t. cz., mely megemlékszik azon derék özvegyekről is, kik férjüket vagy gyermeküket temetetlenül hagyják. A további ismétlő 1655: 25. t.-cz. viszont a túlságos temetési költekezést az özvegy birtokára hárítja. Kelemen is (II. §. 459) a germán jogból származtatja a hitbéri *(dos)* intézményünket, melyről már Tacitus magasztalólag említette, hogy a férj a nőnek ad vagyont, nem mint Rómában, hol megfordítva a nő hozott vagyont férjének.

Jellemző, mert a nő külön vagyonának hiányára mutat (a szülei stb. nászajándékon kívül, *res paraphernales*), hogy a római értelmű *dos (hozomány)* intézményét, a nő által férjéhez hozott, *a házasság czéljának szolgáló* vagyont mint külön intézményt nem ismeri, nem szabályozza régi jogunk.

Annak későbbi visszavitele a hármas könyvre (I. 110. stb.), mint látni fogjuk, erőltetett volt s mivel Werbőczy tulajdonkép csak nászajándékról szól, a *planum tabulare* jogáig csak ingó hozományt ismer a későbbi gyakorlat is.

A jegyajándék ugyanis elveszté fontosságát, a mint a *jus foemineum* egyéb alkatrészei, a leányági javak, negyed stb., melyek rendesen ingókban adattak, de ingatlanokba is fektethettek és külön háromlási rendet (leányágra is) követtek, nagyobb jelentőséget nyertek. Miként egyáltalán a dologban,

birtokban consolidálta a középkor a jogi minőséget, a nővéri, hajadoni, anyai javak *(bona materna)* a házasnő külön vagyonaképp is tekintettek *(bona uxorea)*, melyekben, ha ingatlanok voltak is, az öröklés más rendben történt, mint az ősi, apai, fiági jószágban. E javak közül utóbb a gyakorlat és elmélet az ingókat, — melyekre a HK. nászajándéktana kiterjeszthető volt — kiemelte és azt tartotta, hogy azok a római *dos*-nak megfelelően nálunk a nő által házassági czélra hozatnak a férj házához. (Kelemen §. 469.) A *dos* szó már más értelemben (hitbér) befoglalva lévén, e hozomány *allatura uxorea* nevét nyerte, mely a nő külön vagyonától vagy abból férjének stipulalt *contrados*-tól (viszonthitbér) megkülönböztettetett, bár mai napig nem határozott fogalmi körülhatárolással, mi ingadozó tanításra és gyakorlatra vezetett. Az ingatlan *bonum uxoreum, maternum* nem tartozott az *allatura*hoz a *planum tabulare* és Frank tanítása szerint sem.

Ezen *allatura* tekintetében a római *dosnak* megfelelve a férj kezelése és haszonélvezeti joga a Hk. I. 105. és 1715 : 68. t.-cz. §. 13-ra alapíttatik, (Kelemen i. h.), noha ez teljesen tarthatatlan hivatkozás. Előbbi forráshely ugyanis a jegyajándékra, utóbbi az anyai gyámjogra vonatkozik, de egyik sem intézkedik ily hozományról.

Kittonich *Cynosurája* nem ismeri az *allatura* szavát sem, csak apai és anyai ősi javakat *(avitica paterna, materna)* distinguál, mely utóbbiak mindig mindkét ágra (a lányokra is) háromolnak. Ezek eredete: vétel, mindkét ágra adományozás, közszerzemény, leánynegyed, vérdíj és a törvényes női prælegatum. *(De bonis utrique sexui deservientibus* 1.) Szegedi *Tyrociniuma* sem ismer még külön intézvényes *allaturát*, bár e szót ad I. 110. §. 4. használja. A *jus maternumról* (ad I. 54.) kiemeli a *Commissio systematica* munkálata alapján, hogy az emancipált leány is osztályra kényszerítheti atyját a mindkét ági atyai és az anyai javakra nézve és hogy a fiu az anyai javakat, melyek anyjától ennek éltében vagy halála után reászálltak, atyjával megosztani nem tartozik (1659 : XXXVI. t.-cz.). A Hk. I. 100., 105. cz. alatt csak a hitbér s jegyajándék öröklését s elvesztését tárgyalja, mi a szövegnek megfelel és I. 110. cz. alatt a *férj érvényes bevallása jogcziméről* neje javára, ennek magával hozott

ingói beruházását a férj vagyonába a szöveghez híven fejtegetvén, csak mellesleg nevezi ez ingókat *vele hozottaknak, allaturának.*

A *planum tabulare* (pars II. *sectio* 2. Nr. 6) a hitbér, jegyajándék és közös ingó mellett e hozományt *(allatura)* felemlíti, melyet a magszakakadt özvegyének az oldalrokon esetleg fiskus megtéríteni köteles, ha HK. I. 110. szerint a férj vagyonába lett ruházása igazoltatik. Ha pedig, mint gyakran történik, a *férj neje akarata ellenére elfecserélte e hozományát, ez csak a férj szerzeményjavaiból lesz pótolva,* ilyenek hiányában tehát a nő igénye elvész, mert az ősit az nem terheli, még a fiskussal szemben sem! (Dec. 2. *ad aquis. mobil.* és dec. 10. 14. az allatura igazolásáról etc.) Fontos, hogy mindig *csak ingó dolgot* ért *allatura* alatt, míg az ingatlan mint *bonum uxoreum* a nő tulajdona maradt.

Az 1715: 9. t. cz. §. 5 hűtlenségi vagyonkobzásból kivett *ius uxoreum*-ot, *bona materna avitica*-t említ etc. 1723: 9. t.-cz. §. 12 ezt ismétli. Utóbb ezt is az allatura női tulajdona mellett hozták fel. (Igy Szlemenics stb.)

Az ujabb irók (Szlemenics II. §§. 166., 167. Kövy §. 305, ki *allatura avitica* — családi ékszer külön háromlását vitatja, Kelemen i. h. Frank §. 342 stb.) az *allaturát* mint ingó hozományt — a jegyajándékon kívül a HK. I. 100., 105., 110-re alapítják. Szerintük a *parapherna* annak csak egy részét képezi, sőt legtágabb értelemben az allatura fogalma a nő ingatlanára is alkalmazható lenne.

Az I. 100 azonban csak jegyajándékot és menyasszonynyal menyekzőkor adott dolgokat, ruhákat s egyéb dolgokat említ, melyek a nő feltétlen tulajdonát képezik s gyermek nem létében végrendelkezésének tárgyát képezik, ennek hiányában pedig szüleire vagy rokonaira visszaszállnak (§. 2. Ezt módosítá 1688: 11. és 1715: 26: a férjre szállnak mint ingók).

I. 105. első bek. szinte a menyasszonynak menyekzőkor szülei, vérei, férje vagy bárki által ajándékozott vagy férjének átadott dolgokat említ, melyek hűtlenség esetén is a nőé maradnak. A czím is pusztán *paraphernaliát* említ.

I. 110. a szerzett vagy máskép nyert (szabad rendelkezés tárgyát képező, azaz nem ősi) külön vagyon feletti bevallásról férj és nő között intézkedik s megengedi azt a nő javára, ha a nő által sokak tudta szerint magával hozott drágaságok, arany-,

ezüst-szerek stb. a férj által jószágvételre, kiváltásra vagy beruházásra fordíttattak. (3. §.)

Mindez külön *allatura*-nak, mely más jellegű lenne mint a *paraphernum*, nem minősíthető s inkább arra mutat, hogy a nő ingói a férj tulajdonába (nemcsak kezelésébe) mentek át, de azok értéke erejéig esetleg követelési joga támadt a nőnek illetve családjának. Igy Frank is a követelések jogában tárgyalja a hozományt és jegyajándékot. A nő külön tulajdona esetében a férj elidegenítése érvénytelen volna a nő *autorisatioja* nélkül és egyszerű *vindicatio* foglalna helyt a nő illetve jogutódjai részéről. — Ilyesminek vagy a római *dotalis* rendszer nyugoteurópai, középkori sarjaiban recipiált más *védelmi* és *tilalmi* szabályoknak nyomát se leljük fel a mi régi jogunkban, még az ingatlanokra nézve sem. A HK. I. 103. szerint is a férj neje akarata nélkül s ellen annak javait megterhelhette, *dec. 2 ad acqu. mob.* szerint hozományát ugyancsak akarata ellenére elfecserélheti. A régi jog vérközösségi alapjához hiven, mely a nőt és leányt nem veszi fel az agnat családba, csak a nászajándékot és hitbért biztosítja mindenesetre, vétke esetében is a nő családjának, mert e hitbér és ez ajándékok, mint a menyasszony ára eredetileg közvetlenül családjának fizetendők és adva voltak.

A *planum tabulare* fontosabb döntvényeit a következőkben állítjuk össze.

A hozományra *(allatura)* vonatkozólag már említett *dec. 2 ad acqu. mob.* mellett említendő:

Dec. 10. ad acqu. mob. A férj beismerése nem elég a hozomány mennyiségének igazolására, mert különben az ősi javait kedvezésből nejére háromoltathatná. (Ezen perjogi szabály tehát az osztályos rokonok kijátszására szinlelt ügylet ellen fordul HK. I. 110. szellemében.)

Dec. 11. ad acqu. mob. Ha a nő hozománypénze a férj ősi javaiba ruháztatott *(exoneratióra), preferenter* kiadandó az örökösök által.

Dec. 16. ad acqu. mob. A hozománykiadás biztosításául az özvegynek csak *ingatlanrész hasítandó ki zálog czímen.*

Dec. 18. ad acqu. mob. Az anyai hozomány és hitbér a leányra száll, ki fitestvéreitől *hajadoni lakás jogán felül* (visszahelyezés eiectio ellen) azt követelheti.

Dec. 36. liquid. debit. Privilegiált követelések: közteher, hozomány (HK. I. 100. alapján, tehát jegyajándék is), orvos, bér, gyógyszerész, temetési költség, bizomány, letét, haszonkölcsön, 1723 : 197. t.-cz. értelmében betáblázott követelések. Ellenben az irott hitbér csak közönséges contractuális adósság.

Régi jogunk szellemében intézkedett s az ujabb gyakorlatban alapul is vétetett a jobbágyok örökjogát rendező 1840: 8. t.-cz. Ez a hozományra nézve rendeli: 14. §. Ha *természetben megvan* vagy készpénzből állva *beruháztatása a meglevő javakba* igazoltatik: minden osztálynál s öröklésnél első sorban kiadandó. A bizonyításra nézve: marhára s egyéb ingóra nézve elég a valóságos házhoz vitel igazolása. *Készpénzre nézve* is elég ez a multra nézve, míg jövőre a *beruházás is igazolandó.*

15. §. Visszaélés és viszály meggátlására hiteles bizonyítás jövőre: a hozomány, a midőn *(tehát esetleg házasságkötés után)* az asszony azt férjéhez viszi, a községi előljárók által összeirandó és megbecsülendő (földes úr befolyásával) s e leltár egy példányban az asszonynál, egyben a községházán őriztetik. Ennek elmulasztása esetében a nő *csak a természetben meglevő* hozományt követelheti férje halála után, egyéb hozományára minden igényét elveszti. (Ez obsolet.)

Az 1840: 22. t.-cz. (a csődületről) rendelé: 85. §. *c)* privilegiált (III. osztályú) követelés a *jegyajándék és hozomány*, a mennyiben valósága és a férj kezére jutása, *nemesnél ezenfelül ingatlanába ruházása* bizonyíttatik. Szükséges azonban kereskedőnél a hozomány vételétől 6 hó alatt bejelentése 1840: 16. t.-cz. értelmében, nem kereskedőnél 6 hó alatt betáblázása, különben közönséges adóslevél erejére sülyed a nő igénye.

A hitbérre nézve megjegyzendő, hogy a törvényes hitbért a HK-től eltérően fixirozta az *1840: 22. t.-cz. 85. §. b)* mágnásnál 400, nemes és polgárnál 200, nem nemesnél 40 forintban törvényes értékben (ez pedig akkor váltó forint volt), mely rang és érték skala, a *vérdíj* (hatalmaskodási *compositio*) utánzata, ma is fenáll. A hitbér ekkép kiterjesztve van nem-nemesekre is. Ennek ősjogi szellemű privilegiált voltát elismeri az idézett régi csődtörvény, mely nem volt még puszta fordítás, és annak elsőbbséget biztosít (első sorban az ingatlanokból) a férj minden akár házasság előtti betáblázott adósságai előtt is.

A törvényes hitbért egyébiránt rég fölváltotta az életben az ú. n. írott hitbér, a házassági szerződés szokása.

A *planum tabulare* idevonatkozó főbb döntvényei: *dec. 1 ad acqu. mob.*: Az írott hitbér, miként a törvényes, a szerzeményből jár első sorban, csak ezután (ha az nincs, vagy elégtelen) ősiből, de ez esetben az írott hitbér egyáltalán csak akkor jár, ha nem rendkívüli nagy.

Az agnatusok érdeke itt mereven a nőé fölé helyeztetik s a férj rendelkezése e szellemben korlátoztatik. *dec. 7. ad acqu. mob.*: Az írott hitbér csak kedvezésen alapuló személyes jog. Ha a nő férje előtt végrendelet nélkül hal meg, örökösei azt nem követelhetik, mert ez igényt ingóként férje örökli 1688: XI. t.-cz. alapján.

Dec. 9. ad acqu. mob. A törvényes hitbért az írott elenyészteti.

Dec. 16. ad acqu. mob. Ha van írott hitbér, nincs özvegyi jog lakásra, tartásra.

Dec. 20. ad acqu. mob. A törvényes hitbér elsőbbséggel bír más adósság előtt, az írott csak későbbi előtt.

Dec. 22. ad acqu. mob. Irott s viszont hitbérnél a Curia is az alsóbiróságot kötelező 1715: XXVIII. s 1723: XXXI. t.-cz. szerint jár el s a szerződést betű szerint alkalmazza.

Dec. 25. ad acqu. mob. Hitbér és özvegyi jog iránti perben költség nem ítéltetik meg, mert azt rendelő törvény nincs!

Dec. un. ad acqu. contradot. A férj a viszonthitbért a nő szerzett ingatlanaiból is kapja, midőn az ingóit (gyermek nem lévén) úgyis örökli.

Dec. 1. ad invalid. contract. Az írott rendkivüli hitbér semmis, ha csak ősiből telnék; az csak szerzeményből jár korlátlanul, mert különben a férj «oktalan szeretete» (HK. I. 40. §. 4.) az ősit elvonná a távoli collateralisoktól!

Dec. 2. ad invalid. contract. A vőlegény által szülei beleegyezésével menyasszonyának írott kötelezés megáll.

A *res paraphernalesre* nézve:

Dec. 13. ad acqu. mob. Ha a jegyajándékpénz a férj egy jószágából köteleztetett s utóbb ezt a férj eladja s a nő ellent nem mond (hallgatólagos jóváhagyás), igénye elenyészik.

Az özvegyi jogra nézve *(ius viduale)*:

Dec. 3. ad acqu. mob. A tényleg vált asszonyt is megilleti, mert vétkességét csak az illetékes bírói (szentszéki) ítélet állapíthatja meg.

Dec. 19. ad acqu. mob. Az *özvegyi jog privilegiált (más hitelezőket megelőz)*, de ha a nő a kötelezésben részes, ama joga rovására is kielégítendő ily követelés.

Dec. 21. ad aequ. mob. Magszakadásnál fiági adományt a fiskus ellen is terheli az özvegyi s hajadoni jog, mert ezek a férj illetve atya képét viselik.

A leánynegyedről *(quartalitium)*:

Dec. 1. ad excis. quartal. Nem jár oly jószágból, mely a fiág kihaltával a leányágra száll.

Dec. 3. ad excis. quartal. Apácza se negyedet, se hajadoni tartást nem igényelhet, neki 1715: LXXI. t.-cz. szerint csak a törvényes osztályrész tizede jár.

Az 1840: VIII. t.-cz. szerint *az özvegyi jog:*

16. §. *Ha gyermek nincs*, az özvegy, míg férje nevét viseli, ősi javaiban marad (szerzeményét, ha ingatlan is, ha házasság előtti is, örökli kölcsönös hitvestársi öröklés — *successio canjugalis* — alapján 9. §.), hacsak *illő tartásáról* végrendeletileg nincs gondoskodva.

A tartás mennyiségét, ha egyesség nem létesül, *a bíróság állapítja meg*, az *özvegy sorsára*, *a vagyon mennyiségére*, *s arra* figyelve, *mit az özvegy közszerzemény s viszonos hitvestársi öröklés címén* úgyis kapott.

17. §. Gyermekek létében, ha a végrendelet nem biztosított tartást az özvegynek, azok csak úgy osztozhatnak az apai birtokban, ha édes anyjuk *illő özvegyi tartását előbb biztosítják.*

18. §. Ha *mostoha gyermek* örököl, a férj ősi s korábbi házasság alatt szerzett javaiból czak *egy gyermekrész jövedelme* követelhető özvegyi tartásra.

A közkeresményi jog is megmaradt azon alapon, melyet a HK. által kijelölve találtunk.

Az 1688: XI. t.-cz. csak annyiban változtatott a HK. I. 100. cz. jogán, hogy lemenők és végrendelet hiányában az ingók és zálogjavak a nő után is férjét (más rokonok előtt) illették, miként hasonló esetben őt férje után illették HK. I. 98. pr. s I. 99. §. 3. szerint. A házastársi öröklés ez által a méltányosság szellemében

kölcsönössé tétetett. Az 1715: XXVI. t. cz. 4. §. (a fiskus megelőztetéséről a túlélő hitvestárs által az 1688: XI. t.-cz. szerinti hitvestársi öröklés esetében) ezen újítást megerősíti, de nem terjesztette ki a hitvestársi öröklést ingatlanokra, mire némelyek magyarázták. Ez alapon a hitvestársi öröklés *nemesi jog* maradt, min csak jelen gyakorlatunk tágított az 1861-iki országbírói értekezlet v tatható értelmében.

Sőt a nemesi jogot a közkeresmény kizárásában a gyakorlat kiterjesztette a honoratiorokra, *kiknek szellemi munkájában, hivatalában s így gyümölcseiben nem részes a nő* (l. Frank 275. §. b). Nem fogadta el a nemeseknél a közszerzeményi jog alkalmazását az ingókra és zálogjavakra sem, ezekben is a nemes férj egyedüli szerzőnek tekintetvén (u. o. a). Megengedte az aránylag a nőre kedvezőbb HK. I. 48. 102. ellenében, hogy a nemes férj, *habár neje nevét, mint közszerzőét beiktatta a szerzőlevélbe, halál esetére mégis az egész birtokról szabadon más javára rendelkezhessék,* a mennyiben pusztán «*kedvezésből*» részesítette nejét, melyet *mint főszerző ismét dezavouálhat.* E felfogás megállandósul a *planum tabulare* jogában *(dec. 5. ad acquis. mob. dec. 11. divis. success.)* Csak akkor nem élhet a férj e jogával, *ha a nő vagyonából szerezte a birtokot, bár ekkor is saját felerészét bárkire testálhatja (dec. 58. divis. success.)* vagy ha a neje iránt szerződésileg lekötötte magát, mely *vagyonközösségi szerződések* ekkor már előfordultak *(dec. 39., 44. divis. success.).* A férj életében ennélfogva a szerző okmány szerint közkereső nemes nő nem tehet végrendeletet saját részéről sem *(dec 1. ad invalid. testam., dec. 4. ad obtin. success. coram Tab. Reg.),* hanem csak férje halála után kapja meg azt *(dec. 30. divis. success.),* gyermek létében a jószág felét, különben az egészet *(dec. 21. nov. divis. dec. 11. divis. succes.).*

Az 1723: XLIX. t.-cz. megerősíti a nő további hátrányára azon maig fentartott gyakorlatot a vagyoneredet megállapításában, hogy *az eladott ősit pótolni kell a keresményből, ha ez nem is annak értékéből származik, nem az osztályos örökösök kijátszására szereztetett* (1659: XXXVI. t.-cz. még csak ez esetre, a családrd transmutatio ellen szól, mely érvénytelen), *míg az elköltött keresmény elenyészik,* sőt ha az özvegy hibájából veszett el, ő azt (1618: LXI. és 1622: LXVII. t.-cz. értelmében) pótolni

tartozik, vagyis ez beszámíttatik egyéb közkeresmény utáni részébe (*dec. 8. 12. ad acquis. mob. sentent. 26. divis. success.*).

Midőn ekkép *valamennyi (nem házasság alatti is) adósság levonásán felül (dec. 19. 23. divis. success.), ez egyszerűsített, de meghamisított, a valónak, igazságnak és méltányosságnak többé meg nem felelő vagyoneredet-megállapítás is csorbította a közkeresményt, a mennyit nyert az ősiség, vele a fiágiság, ugyanannyival csorbult a nő törvényes joga.*

A nem-nemes nő közkeresményi joga ellenben utóbb tágabb magyarázatot nyert az irodalomban, majd a gyakorlatban, végre újabb törvényben is. Ugyanis HK. III. 29. szerint csak az özvegy nő kapja a fele jószágot, gyermek és férje végrendelete hiányában az egészet. E szerint csak a felerészt nem csorbíthatja a férj s ez a nő gyermekeire száll, ha ő elhal végrendelet nélkül. De ki van zárva, hogy a nő minden konkret esetben *ipso jure* résztulajdonos lenne, ki azonnal, férje éltében s akarata ellenére is erről tetszés szerint rendelkezhetnék, azt eladhatná stb. (E régi jog szellemében érvel még Frank, hivatkozva az 1772-iki Curiai ítéletre, Molnár-nál sent. 3. divis. success.). Ellenben épen e szabad rendelkezési jogot és társtulajdont vitatta a legtöbb jogíró, ezt fogadta el látszólag s lényegében a jobbágyok örökjogát szabályozó 1840: VIII. t.-cz. 8. §-a s innét ment át — bár e részben ma is ingadozó — jelen gyakorlatunkba, mely e felfogást a polgárnőkre is kiterjeszti.

Az 1840: VIII. t.-cz. 8. §. szövegezése különben a szabad rendelkezést *durante matrimonio* szintén csak halál esetére kontemplálja.

Hátra van az újabb irodalom és 1861 utáni gyakorlat eredményének feltüntetése e kérdésben, mellőzve a partikuláris jogokat. (Igy p. o. *a nő tágabb közkeresményi s örökjogát a jászkúnoknál.* Kelemen 471. §.)

A hozomány kérdésének tisztába hozatalán legbehatóbban Frank fáradozott, de ez neki sem sikerült.

Kiemeli, hogy a HK. I. 94. §. 3. és számos egyességi okmány Fejér-nél csak *dos* és *res paraphernales*-t említ, míg az *allatura* ismeretlen (*dos et res secum allatæ apportatæ* Cod. dipl. IV. 1. p. 358.) és *dos* a kikötött hozományt jelenthette. Szerinte a fogalomzavar már Werbőczy előtt beállott (p. o.

1356-ból *prætextu dotis seu donationis propter nuptias* s 1373-ból *jura dotalitia quæ in vulgari Theutonicorum Morgengáb vocantur* Cod. Dipl. IX. 2. n. 240. s IX. 4. n. 308).

Ő mégis a fennálló gyakorlat értelmében tanítja, hogy a *parapherna az, a mit a nő kikötött hozományán (római dos, német Mitgift) kívül nyert, ruha, ékszer, de egyéb is lehet s akkor* (!) *hozomány* (333. §.).

A *hozomány (dos) azon pénz és ingó, melyet a feleség akár eleinte, akár később férjének átadott;* melyre nézve a férjet a haszonélvezet illeti, de halála vagy a házasság felbontása után a nő visszafizetést követelhet férje vagyonából (342. §.).

Ő e tanítást már csak a *planum tabulare*-ra alapítja (u. o. *b) c) d)* dec. 2. 17. 10. 14. *ad acqu. mob.* dec. 19. 13. *divis. success.* dec. 5 *ad invalid. contract.)* Azt már mivel sem tudja azonban indokolni, hogy a nő ingatlana *(bona uxorea)* nem hozomány, melyet *rendszerint szinte a férj kezel és jövedelmeit húzza ugyan, de a nő máskép is rendelkezhetne, mert az sajátja marad, ő bírja azt* (u. o. a).

Wenzel a férj jogosítványait neje vagyonában egyrészt a *férjnek átadott jegyajándék és ingatlan bonum uxoreum (ius fœmineum)* tekintetében is vitatja HK. I. 110. és dec. 2. *ad acqu. mob.* alapján — mi e források szempontjából alaptalan, és mint láttuk, a régi joggal ellenkezik. Másrészt azonban *a nő külön tulajdonjogát vitatja, úgy, hogy a férj még az átadott (ingó) tekintetében is csak haszonélvező és kezelő,* az át nem adott vagyonra nézve pusztán *védő* lenne, mit a hivatkozott HK. I. 100. I. 48. és dec. 2. *ad acqu. mob.* szintén nem igazol. Nála az *allatura* felöleli a férjnek átadott *nászajándékot és ingókat. De az ingatlannál is az átadás dönt.* Vagyis kettős kiindulási pontja: *ingó, ingatlan, átadott s át nem adott* női vagyon a régi intézményeknek megfelelő jogkövetkezményekre nem vezet.

Elismeri azonban (még a közszerzeményre nézve is), hogy a nő vitatott tulajdona *csak válás, csőd és a férj halála esetén* érvényesül. Kiemeli a férj s nő *magánjogi, különösen kötelmi jogi személyegységét* (HK. I. 48. s *dec. 18. ad poen. viol.).*

A személyes jogviszonyra nézve kifejezett férji hatalomról — eltekintve a nő vagyona feletti jogoktól — nem szólnak ugyan íróink és forrásaink, de azt a házastársak jogi egysége (mely

HK. III. 29. szerint a közszerzeménynek is alapja) és a házassági személyi jog kánonjogi rendje involválja, mely szerint a férj ugyan nejét tartani és védeni, de csak a nő engedelmeskedni és férjét követni tartozik, mi iránt bírói kényszer és kereseti jog is adatik a férjnek. A férj hatalma a nő személye felett egyoldalú, nem kölcsönös. (Kelemen a személyes hitvestársi viszonyra nézve forrásul idézi is — *Szent Pál* leveleit!) A régi jogra nézve a férj hatalmát a nő leányjogi állása és a férj büntető hatalma mutatja, mely hűtlenség esetén élet feletti joggá lesz. Arra vall még Werbőczy jogában is a hitvestársak közötti vagyonátruházás azon korlátozása, hogy a nő, ki azt férje hatalmában tette (csakúgy mint a hajadon), visszahúzás privilegiumával bír felszabadulás után *ob vim ac metum*, a nélkül, hogy ez külön bizonyításra szorulna. (A régi jog e szabályának nézetünk szerint, ha valami csak ez lehet helyes értelmezése, melyet Frank éles elméje sem bírt megfejteni.)

Zlinszky egyedül vitatja határozottan, hogy a mi házasságjogunk nem ismerte volna csak a *különvagyoni rendszert* és *kizárta a nő törvényes képviseltetését férje által*, úgy, hogy minden ügylethez a *nő külön megbízása* szükséges. Utóbbira, mi csak mai elvtelen gyakorlatunk és újabb fordított törvényeink szerint (1877 : XXII. t.-cz. kivételével) áll, idéz is, de érthetetlen s tudtommal nem létező régi döntvényeket (sent. 19. 20. *de caitat.?* i. m. 534. l.).

Szerinte a *hozomány* minden, *akár ingó, akár ingatlan s bármikor a férjhez hozott női vagyon, a nő minden vagyonra nézve tulajdonos, viszont a férj mindenre nézve kezelési joggal bír* (u. o. s 535. l.). A hozomány bizonyítását csak az 1874 : XXXV. t.-cz. 54. §-a által korlátoltnak és követelését bármily vagyonból jogosultnak vitatja, *hacsak a törvényes osztályrészt nem sérti* (537. l). E mellett régi jogot, új gyakorlatot összevissza tanít s nála ugyan hiába keresnénk akárcsak kísérletet e jogot elvi szigorral fixirozni.

Tényleg újabb gyakorlatunk is elvtelen, chaotikus és bajosan is lehetett más, midőn az országbírói értekezlet a régi jogot visszaállítá, de az ősiség eltörlésének és a jogegyenlőségnek fentartásával, e régi családi vagyonjog pedig minden ízében *az ősi agnát családi tulajdon és szerzett vagyon, sőt őselemi ingatlan*

és ingó vagyon külön jogán, valamint az egyes rendek és osztályok különjogúságán épült fel.

Az említett értekezlet visszaállítja a régi jogot a közszerzeményi jog, özvegyi öröklés és özvegyi jog tekintetében (13. 15. 16. §§.), csak utóbbira nézve szorítja a korlátozási jogot az egyenes leszármazókra. *A hitvestársi öröklést ezek mellett minden rendűekre kiterjeszti*, úgy, hogy az *leszármazók hiányában minden szerzeményt, felmenők és oldalrokonok (12. §. szerint korlátlan távolig) hiányában az öröklött javakat is felöleli* (14. §.).

A fiu- és leányági javak, a nem szerinti jog különbségét különben eltörli, a hajadoni jog csak a hitbizományi javakra nézve, a negyedjog csak az ősiségi patens értelmében (utolsó esetekre) maradván fen (3. §.).

A szabad rendelkezést élők közt csak a *törvényes osztályrészesek tékozlási zárlat- és ajándékozás érvénytelenítési joga* korlátozza (4. §.). A *törvényes osztályrész új intézménye* egyszerűen beleállíttatik a régi jogba, szülőkre nézve is a fél hagyatékra téve azt, mit ismét a HK. I. 52. 53. szerinti (!) kitagadási jog enyhít (7. §.)

Az öröklött vagyon felfelé és oldalt eredetének ágára száll (10—12. §§.) és *csak a mi felülhaladja az örökölt vagyont, képez szerzeményt, mely a hitvestársra száll* (10. §.).

Ekkép a nemesi *hitbér* s eredetileg ezt biztosító, utóbb kiterjesztett nemesi *özvegyi jog minden rendre* nyert alkalmazást az újabb jogban. Az özvegyi jog korlátozása az ősiség eltörlése és köteles rész behozatala folytán, bár elvtelenül, megszoríttatott a lemenő köteles részesek javára. Az özvegyi jognak közelebbi meghatározása vagy összhangba hozatala az új örökjoggal, melyet az 1840: VIII. t.-cz. nem ismert még, ép úgy el lett mulasztva, mint a családi vagyonjognak, a jegyajándék, hozomány, külön női vagyon intézményeinek legalább elvi szabályozása, mely a mai kor gazdasági viszonyai, jelen családi szervezetünk s örökjogunk szempontjából pedig elodázhatlan lett volna, miután a régi jog részben az ősiségen s ősjogi maradványokon sarkallott, részben teljesen hiányzott. E mulasztást nem pótolta a 61 ki alapon fejlődő gyakorlat és irodalom sem.

Végre az eredetileg nemesi özvegyi jog s öröklés mellett

általánosított és kiterjesztett közszerzeményi jog összhangzatos szabályozás nélkül kumuláltatott amazokkal, úgy, hogy az irrationalis és konfuzus jogalkotás mintaképe lett az országbírói értekezlet műve.

A gyakorlatra mindezen disparat alkatrész mellett nagyban hatott még az osztrák polgári törvénykönyv és az alatt fejlődött szokások hagyománya.

Az újabb döntvényekből kiemeljük a következők tartalmát és megteszszük erre észrevételeinket.

A férj nejét ennek meghatalmazása nélkül le nem kötelezheti (Dárday: Döntvénytár I. 74. l. XVII. b. 53. l.). Ez a régi jognak, személyegységnek meg nem felel, minden jogügyletre kiterjesztve magyaráztatik.

A házassági szerződések általában derogálnak a törvényes jognak, esetleg korlátozzák a végrendelkezési szabadságot (u. o. XII. b. 11. l. 88. sz. XXVIII. 157. sz.). A régi jog ezen intézményt nem ismerte.

A hitvestársak (az 1874: XXXV. t.-cz. 54. §. értelmében közjegyzői okiratban) bármily jogügyletet köthetnek egymással (kivéve *in fraudem creditorum*. Legfőbb ítélőszék 3188/880. sz. Curia 5851/885. Dt. XVI. b. 109. l.). A régi jog az ellenkezőt tartotta.

A vagyonközösség megszüntetését együttélő házastársak is kérhetik (Dt. VIII. 95. l.). A házasságkötéskor megállapított vagyoni régime megváltoztathatásának megengedése más jogban szokatlan.

A nő érvényesen lemondhat tartási igényéről (Dt. u. f. IX. 43. Curia 1197/883.). Más jogok a közérdekű családi vagyon és örökjogra (özvegyi jog) nézve a felek ily rendelkezését nem tűrik. Régi jogunk szelleme is az volt.

A nő külön vagyona felett rendelkezik, azt férjétől vindikálhatja (Dt. XVII. b. 71. l. 65. sz. u. f. IV. 125. sz.). De mi a külön vagyona, eldöntve nincsen.

A nő sajátjából házasság alatt is külön vagyont szerezhet (Dt. XI. b. 90. l. XVI. b. 76. l.). A közszerzeményi joggal ellenkezik, melynek nemcsak munka lehet alapja.

A nő törvényes válás előtt is vindikálhatja férjétől a személyes használatára szolgáló, nem hozományi ingókat (ágy-,

ruha-nemű, tartályaik etc. Dt. u. f. X. 175. sz.). Elvtelen, mert a hozományi ingók is a nőnek használatára is szolgálnak.

A nő sajátjából a házasság tartama alatt üzletet nyithat és evvel külön tulajdont szerez. (Dt. u. f. VI. 123. s Curia 4761/885.) L. fenti észrevételünket.

Vagyonközösségnél a férj intézkedései, mint családfőéi, a nőt is kötelezik. (Dt. XXIV. 101. sz.) És közszerzeménynél?

A nő a házasság megszüntekor férjéhez vitt ingóit csak annyiban követelheti, a mennyiben akkor természetben megvannak (Dt. XX. 96. sz.). Elhasználás és a férj elidegenítése nem distinguálva, ellenkezik a fenti elvekkel a nő külön vagyona feletti tulajdonáról.

A kiházasítási tárgyak (ezüst, ékszer, ágy- s ruhanemű, butor stb.) nem képeznek hozományt. (Dt. IV. 190. l. s. u. f. VII. 1. sz.) Ellenkezően Dt. IX. 162.

A Curia 1871—83. kétszer változtatta meg álláspontját. A vita a férji — 1688: XI. t.-cz. értelmében — vagy az ági öröklés körül — HK. értelmében — forgott s a döntést utóbbi mellett Jancsó-val (Jogtudományi Közlöny 1885. 17. sz.) és Zsögöd-del (Magyar Igazságügy 1885. november 334. l. 8.) mi is helyeseljük. De a visszaszállás eldöntése szerintünk nem alapszik a hozományi minőségen.

A férj a hozományt kezeli s haszonélvezi. (Dt. u. f. X. 175.) Mi legyen hozomány, eldöntve nincs. Igy a fenti elvet a *contrario* megerősítő döntvény szerint a házasság tartama alatt, törvényes elválasztás előtt, tényleges különélés daczára a nő nem követelheti *ingó* hozománya kiadását (Dt. X. 280. sz. 148. l.), mi a régi korlátozásra *(ingóra)* mutat.

Wenzel a hozományra vonatkozó kezelési s haszonélvezeti jogot a *dec. 2. ad acqu. mob.*-ra, mely többet, s HK. I. 110. §. 3.-ra alapítja, mely semmit sem igazol. Zlinszky ezt utánírja 535. l. 6., de hozzá teszi, hogy a nő az *ingatlan hozományt saját kezelése alá veheti*, mert a fenti döntvény csak ingó vindikátióját tiltja.

Micsoda alapon van azonban általában ingatlan hozomány s erre nézve a férj törvényes kezelési s haszonélvezési joga, erről mélyen hallgat.

Mulatságos hozzátétele az is, hogy a férjnek nincs joga a

hozományt terhelni vagy elidegeníteni, mire nézve a *dec. 2. ad acqu. mob.*, melyre hivatkozik, ép az ellenkezőt bizonyítja. Utóbb pedig maga tanítja (539. l. 1.) *Dt. XIII. 83. sz. alapján, hogy a férj által* habár ajándékkép *elidegenített hozomány-tárgyak nem vindikálhatók a jóhiszemű új tulajdonostól, sőt a hozományi érték fizetésére sem kötelezhető az utóbbi.*

Ezen döntvény (2721/875. l. f. ítélőszék) világosan kizárja a nő dologi jogát s így vitatott tulajdonát és csak férje iránti kiadási, esetleg követelési jogot statuál, mi a régi jognak megfelel. (Így Dt. u. f. X. 117. is: készpénz hozományra a nő férjének egyszerű hitelezője.)

Jellinek (A magyar magánjog mai érvényében I. 146. l. 445. sz.) a hozomány jogelvét szinte HK. I. 110. §. 3-ra alapítja, mely pedig hozományról nem is szól.

A fenti elv álláspontjáról a férj számadási kötelezettsége, ellenőrzése, felelőssége nincs rendezve. Mit adott ki a közös háztartásra, mit magánczéljaira (adósság-törlesztés stb.), mi a tényleg meglevő hozomány (pénznél) stb. elvileg eldöntve nincsen, habár a férj beszámítási joga a hozomány-követelési joggal szemben el van ismerve: Dt. XXI. 41. sz. u. f. VII. 1. sz. A hozományi ingó dolgok vindikatiója, a mennyiben természetben megvannak (1840: VIII. t.-cz.), szinte a házasság alatti használásra tekint, de a férj elidegenítését s ez esetben az igény elenyésztét ki nem zárja. Zlinszky azon ellenkező tanítását, hogy a férj ez esetben értékrestitutióra kötelezhető, tételes jogforrásra nem alapíthatja (538. l.). Ellene Curia 7442/83. sz.

A követelési jog mellett szólnak azon döntvények is, melyek szerint a hozományon szerzett javak e czímen nem igényelhetők, hanem csak a beruházott érték megtérítése. (Dt. IX. 162. l. XVII. b. 9. l. 7. sz.).

Régi jogunk (HK. parafernára, *plan. tab.* és 1840: VIII. t.-cz. allaturára is vonatkozó) azon szabályának mindenkori megtartása, hogy a hozományi jelleget nem adja meg a puszta átadás, hanem a férj vagyonába beruházás, mi Wenzel, Zlinszky stb. elvi álláspontját is megdönti, arra mutat, hogy öntudatlanul megőrizte gyakorlatunk azon eredeti álláspontot, hogy itt tulajdonkép nem római s ezt utánzó modern jogi *dos*, hozomány, hanem a nő oly külön vagyonára való igénye forog szóban,

mely a férj vagyonába keverve, transmutálva lett (Dt. XII. b. 19. l. 94. sz. XXI. 41. sz. u. f. VII. 163. sz., kivéve, ha az átvevő férj feltétlenül kötelezi a visszafizetést (házassági szerződés) Dt. XXV. 18. sz.)

Sőt a legfőbb ítélőszék a régi jog ősiségi szellemében még 3248/80. sz. a. azt is fentartotta, hogy, ha a hozomány bizonyos ingatlanba lett fektetve, csak ennek értékéből, nem pedig a férj öröklött vagyonából követelhető.

A követelési jognak felel meg az is, hogy a férj neje hozományi igényét a házasság alatt kielégítheti. (Dt. XIX. 60. sz.)

Az új kereskedelmi és csődtörvény 1875: XXXVII. t.-cz. s 1881: XVII. t.-cz. a régi joggal mi tekintetben sem függnek össze és a hozomány biztosítása tekintetében tisztán a recipiált német jogot követik, a mely a római jogi hozományt tartja szem előtt, a milyen nálunk tulajdonkép nem létezik, s így esetleg a nő különvagyoni jogát csorbítják.

A nászajándék, törvényes és írott hitbér tekintetében az új gyakorlat a régi nyomon halad, az ősi és szerzett vagyon helyett örökölt és szerzettből indulván ki.

Így: A *nászajándék* a nő tulajdona (Dt. u. f. XI. 44. sz.). De hogy mi nászajándék, nem-hozomány, eldöntve nincs. Vissza nem követelhető a vőlegény által, kivéve, ha a házasság hibáján kívül nem jött létre (Dt. XIX. 38.). Ellenkezik HK. I. 100. §. 4-vel. A *törvényes hitbér* folyó pénzben jár (3480/880. l. f. ítélőszék). Ellenkezik a határozott pénznemet rendelő 1840: XXII. t.-cz.-kel. A nő örökösei azt akkor is követelhetik, ha a nő férje előtt halt el (Dt. u. f. I. 118. sz.).

A férj bármely vagyonából követelhető (Dt. VI. 77. sz.). Ellenkező: mint egyszerű adósság első sorban a szerzett javakból és csak ha ezekből nem telnék, örököttekből követelhető (Lf. ítélőszék 7127/879.) Ha a nő örökölte a szerzetteket, nem is jár külön (u. o.). Visszatartási jog a hitbérre nézve (Dt. VI. 37. sz.) *Irott hitbér* föltétele is a hűség; elvesztése hűtlenség miatt. (Dt. XXI. 6. sz. u. f. IX. 2. sz.)

Ha nem a házasságkötéskor vagy előzőleg köteleztetett, egyszerű halálesetrei ajándékozás (Curia 1043/85. sz.). Ellenkező: Mindig e jelleggel bír (Curia 304/84. sz.). Ezzel ellentétben: Váláskor is követelhető, kivéve, ha csak halál esetére köte-

leztetett (Dt. VII. 137. sz. s XX. 65. sz.). Kívánságra bármikorra kötelezés nem bír hatálylyal, ekkor is megáll azonban törvényes föltétele — halál, válás esetére — (Dt. VII. 137.). Hosszas együttélés esetére kötelezve, nem jár, ha a válás hamar beáll (6640/876. lf. ítélőszék). Első sorban szerzett javakból, csak ezek elégtelensége esetén öröklöttből jár (Dt. XXVII. 2. sz. és u. f. I. 50. sz.). *Viszonthitbér* ugyanazon jogot uralja, mint a törvényes, illetve írott hitbér (Dt. XXI. 6. sz.). Házassági szerződésben hűség föltétele alatt kötelezett összeg írott hitbérnek, s nem az özvegyi jog kielégítésének tekintendő, tehát utóbbi mellett jár (Dt. XV. b. 71. l.). Mint látni mindenütt a régi jognak 61-ben galvanizált ősiségi szelleme kísért. A nő igényét a szerzeményre utalja, esetleg el sem ismeri, ha akár századfokú ősi rokonéval konkurrál. A hitbér jogi konstruktiójában a szerződés hatályára nézve tétovázó.

Legnagyobb az ingadozás és bizonytalanság a közszerzeményi jog tekintetében. Lényegesek:

A honoratior (tudós, hivatalnok etc.) miként a nemes főszerző (Dt. u. f. V. 126. sz. Curia 5039/85. sz.). *Ellenkező:* A honoratior által ipar vagy kereskedelem útján szerzett vagyon fele nejét, mint közszerzőt illeti (Dt. u. f. V. 126.). A nemes és honoratior neje is közszerző, ha az ő vagyonából (hozományából) történt a szerzés (5030/85. sz. Curia). A nő vagyonának tetemes beruházása a férj ingatlanába nem állapít meg közszerzeményi jogot (Dt. XVIII. b. 127. l.). Ez az előbbivel ellenkezik, esetleg a szerzés gyökerét nem a *potiori* ítéli meg (*tetemes rész* nem elég, csak *teljesen* a nőéből szerzés) mi a logikával és régi joggal ellenkezik. (L. fentemlített rendelkezéseit). Viszont: Öröklött vagyon beruházása a közszerzeménybe, ennek az osztálynál értékben levonandó terhét képezi (Dt. XII. l. 159. l. XV. b. 88. l.). Szerzemény és így közszerzemény csak az, mi az öröklött vagyon értékét meghaladja (Dt. XII. b. 78. s 117. l. XX. 89. sz. l.). Tekintet nélkül a valóságra — öröklött elköltése stb. — a régi ősiségi szellemű, rideg, igazságtalan és a nő jogát sértő praxis ez axiomában csontosodott meg.

Sőt tovább ment ez irányban: Közszerzemény csak a házasság előtti bármily eredetű (tehát szerzett is lehet) vagyon felülhaladó érték lehet, tekintet nélkül más körülményekre

(Dt. XIV. b. 149. l. XXI. 96. sz. u. f. XI. 55. VII. 163. V. 115.). S betetőzésül: A házasság alatt is sajátjából *kizárólag a maga részére* szerezhet mindegyik hitvestárs (Dt. IX. 167. l. XI. b. 90. l.). Sajátja lévén a házasság előtti minden — öröklött és szerzett — vagyon, sajátja a házasság alatti öröklött vagyon, sajátja a házasság alatt ezen külön vagyonokból szerzemény közszerzeménynek vajmi kevés és nehezen fixirozható érték marad. Különben a bonyodalmak elkerülhetlenek, mihelyt öröklött és szerzett vagyon distinguálandó és nem a teljes vagyonközösségi rendszer fogadtatott el, mely minden korábbi egyéni vagyont is egyesít. — Találunk azonban eltérő döntvényeket is. Így: Csak a házasság alatti szerzés irányadó. Dt. u. f. I. 19. szám. Ez áll vételnél. Dt. XV. 9. szám. Ajándékozott pénzből vételnél is. U. f. I. 19. szám. A házasság előtti vagyon jövedelméből keletkező értéktöbblet is közszerzeményt képez. Dt. u. f. VI. 773. sz. Készpénzben örökölt vagyon csak akkor vonandó le a szerzeményből, ha igazolva lesz, hogy ebbe beruháztatott (885/875. sz. legfelsőbb ítélőszék Zlinszky 540. l. 3.). De az ingadozás fenmaradt a közszerzeményi jog belső tartalmára nézve is, úgy az íróknál Frank-tól Zlinszkyig, mint a gyakorlatban. Igy találjuk: A közszerzemény a házasság tartama alatt nem igényelhető, mert az csak annak megszünte (halál) esetére vonatkozó igény s ekkor előbb az adósságok levonandók (Dt. XVII. b. 9. l. 77. sz. XVIII. 77. sz. XXVIII. 95. sz. u. f. V. 162. sz. Curia 6624/78. sz. 8921/883. s 1287/84. sz.)

Ellenkezően: A házasság tartama alatt is mindegyik házasfél követelheti a közszerzeményből reá eső fele rész birtoklását, használatát, ingatlannál tulajdonjoga bejegyzését stb. A közszerzőt tulajdonjog illeti etc. (Dt. XII. b. 108. 20. l. XIII. b. 3. l. XV. b. 23. l. XVIII. b. 120. 178. l. u. f. V. 171. sz. Curia 3054/884. sz.). Ismét ellenkezően: Telekkönyvi bekeblezés és megosztás a házasság tartama alatt nem követelhető. Dt. u. f. XI. 55. sz. Curia 1287/884. sz. etc.

Csak tényleges válás alatt a közszerzeményi jog fenmarad. Kir. tábla 923/865. sz. Ellenkező: 6742/885. sz. Ismét ellenkező (csak a szerződési szabályozás — együttélésre korlátozás — miatt nincs tényleg váltnak közszerzői igénye) kir. tábla 8364/865.

Lemondás eltérő végrendelet (hagyomány) elfogadása által (4336/871. sz. lf. ítélőszék.)

Az adósság első sorban a szerzeményt, illetve közszerzeményt terheli. (Dt. XVII. 7. sz. XVIII. 111. sz. XX. 104. sz. u. f. III. 86. sz.)

A közszerzemény csak a vagyon-egészre vonatkozik. Dt. XVIII. 111. sz. (Így Imling is *Jogt. Közl.* 1876. 28. sz. Mit Zlinszky helyeselve, a házasság tartama alatt a férj rendelkező hatalmát vitatja, mégis a vindicatiót a nő részéről egyes dolgokra megengedőnek véli 542. 546. 548. lk.)

Vitás még a közszerzeményi jog az 1840: VIII. t.-cz. előtt szerzett jobbágyjavakra nézve s az osztrák polgári törvénykönyv uralma alatt keletkezett házasság és házassági szerződések szempontjából, mely kontroversiák azonban nem e jog minőségén dőlnek el.

Hogy házasság előtti adósság kifizetése a házasság alatti szerzeményből a közszerzemény kiszámításánál figyelembe vehető-e, mint vagyonnövekedés, már a vagyonegészre való tekintettel összefügg. (Vitatja Zlinszky Dt. XI. 130. sz. döntvény ellen 541. l. Bővebben e tárgyról a közszerzeményt a nő érdekében a legliberálisabban construáló és fentartása mellett plaidirozó művében: A közszerzeményi jogról: Jancsó György).

Ha itt megállapodunk és az eddig vázolt család-vagyonjogi gyakorlatra — mai fennálló jogunk szomorú képére — visszapillantunk, azt találjuk, hogy nemcsak a régi jog alapjai az újkori igényekkel összhangzásba hozva nincsenek, mit az eltérő családi szervezet, a nő mai családtagi állása, az eltérő vagyonjogi alap (egyéni tulajdon tekintet nélkül a tárgy minőségére s eredetére) lehetetlenné tesz, hanem ezenfelül a lényeges intézmények: hozomány és közszerzemény tekintetében csaknem minden gyakorlati horderejű elv vitásnak mutatkozik. Az e mellett csekély jelentőségű nászajándék és hitbér joga őskori maradványul jelentkezik. Különösen az utóbbi, hol törvény pénzen méri a női szűzesség elhálása árát, nemesi rang szerint leszálló skálában, a világjogtörténetet ismerő tudós előtt nem mint oly lovagias vívmány fog jelentkezni, a melylyel mi a kulturnépeket meghaladtuk, hanem mint olyan erratikus tömb, mely azoknál rég

elporladt, s ma különben már csak a vad népeknél, a nyamnyam négereknél, a vadai sultán alattvalóinál s hasonló lovagias nemzeteknél áll fen.

Hogy e jogban, melyben még az is bizonytalan, van-e s mi lehet hozomány, mi a férj jogosítványa a nő vagyonán, melyek ennek sanctiói stb., mikép lelhető az «elvek összhangzatos rendszere» s a «magyar jogalkotó génius» műve, mely konzerválandó (Jellinek, Zsögöd) felfogni nem bírjuk.

Az alkotandó magánjogi törvénykönyvben korunk igényeinek megfelelő elvi alapon lesz szabályozandó a családi vagyonjog.

Minden attól függ e tekintetben, miként fogjuk fel a nő személyes jogállását. Ha az ősjogból és középkorból a fennálló kodexekbe átöröklött szempontból, a nő alárendeltségi viszonyából indulunk ki, mely a házassági viszonyt is hatalmi viszonynak konstruálja, — mit a keresztény dogmák fentartottak, — akkor van értelme a férji hatalomnak, a *manus, mundium*, gyámság bizonyos attributumainak, melyek folytán a házas nő többé-kevésbbé kiskorú gyermeknek jelentkezik.

Akkor lehet a nő magánjogi személyiségét, cselekvési képességét korlátozni, lehet ügyletei érvényéhez férje autorisatióját megkívánni, lehet vagyonának kezelését, haszonélvezetét, *ipso jure* férje jogaként konstruálni, mint ezt kisebb-nagyobb terjedelemben az európai törvénykönyvek ma is teszik. De ha a *leges barbarorum* és hasonszellemű római jog e ma is uralkodó szempontja alúl emanczipálni fogja magát a magyar törvényhozás, mire legújabb gyakorlatunk és irodalmunk tévelygéseiben is némileg támpontot nyújt, ha a házasságot két egyenlő fél szerződésének fogja tekinteni, melyben egyik fél sem adja fel személyiségét, önállóságát, egyik sem vesztheti, nem csorbíthatja jog- és cselekvési képességét, akkor a különvagyoni rendszer és szabad szerződés konsequentiáit levonni és azok szempontjából régi jogunkkal is leszámolni fog kelleni, nem pedig elvtelenül kompilálni különféle kodexből, mely esetleg egyformán hátramaradt elveken sarkalt. Akkor nem fogadhatja el a hűbérkori parasztjog törvényes vagyonközösségét, mely a házastársak személyegységéből indult ki, mely a férjet felelőssé tette a nő tetteiért, miként a gyermekéért, mely a közös vagyon kezelőjét,

intézőjét a férjben látta, kit viszont a nő tartozása is terhel, mely hűbérjogi felfogás egész nyerseségében és ma visszataszító képében jelentkezik, p. o. az angol jogban, hol a házas nő, a «takart nőstény», mint a jogi műnyelv nevezi, még keresménye feletti önrendelkezést is csak a legújabb törvényekben nyerhetett (1870. 1874. 1882.).[8] Másrészt nem teheti magáévá a nálunk különben sem recipiált római jogi hozományi rendszert, mely szerint a nő vagyona részben a férj tulajdonába, részben kezelésébe és haszonélvezetébe esik, mi egészben véve finomabb és bonyolultabb vagyonjogi konstruktióra vezet, de alapjában ugyanazon eszmében gyökerezik, mint a keresztény hűbéri jog: a nő gyámság alatt állásában, a férj törvényes jogkezelésében és jogképviseletében.

De bármint határozzon majd legislatiónk, bizonyos az, hogy régi jogunk chaosából nem fog kiindulhatni. Itt minden lépten-nyomon csak küzdelmet és bizonytalanságot találhat.

Így mindjárt a személyes viszonyra nézve. Engedelmesség, cohabitatio, fegyelmi hatalom a betűk traditiójában, szembeszáll humanus, művelt, bár szervezetlen gyakorlattal, mely a nő önálló elhatározását (jogügyleteit), szabad költözését és egyéni méltóságát tiszteli, mely a férjnek nem ad állami segélyt, *hogy* jogait neje személyén végrehajtsa, őt házához visszaszerezze, mely nemcsak nem ismeri a férj felhatalmazását a nő ügyködhetéséhez vagy a nő törvényes képviseltetését férje által, mint a régi jog még a múlt századig tartotta, hanem a nőnek kereseti jogot is ad férje ellen, s megengedi, hogy a nő megtorolja férje vétségeként azon bántalmaztatást, a melylyel ez őt fenyítés czímén illette.

Igaz, hogy vannak e viszonynak kényes oldalai és hogy a jelen zürzavaros, rendezetlen és biztosíték nélküli állapot sok veszélylyel jár. Így p. o. a külföldi mintáról fordított cseléd-törvény a férj személy feletti hatalmából kiindulva, tiltja házas nőnek férje beleegyezése nélkül cselédül szegődni (sanctio nél-

[8] Az özvegynő törvényből (22. és 23. *Carolus* II. c. 10—1670) az ingóból örököl ferje után 1/3 részt gyermek létében, különben 1/2 részt, míg a túlélő férj *common law* szerint neje összes ingóit tovább kezeli. Az ingatlan hagyatékból (3. és 4. *William* IV. c. 106—1833.) az özvegynő nem örököl. (*Nasmith: Institutes of the Englisch Private Law* p. 528.).

kül, tényleges válás esetét kivéve, 1876: XIII. t.-cz. 9. §.). Egyébként pedig döntvényeinkből kitetszőleg a házas nő önálló üzletet nyithat s így esetleg tisztességtelen ipart folytathat a nélkül, hogy férje ebben gátolhatná.

A jog e személyi része a hitvestársakra nézve kölcsönösen és általában hézagos. Ennek oka az egész házasság egyházjogi (vagy ebből átöröklött szellemű) constructiójában rejlik, mely szerint p. o. eretnekség válási ok, de tisztességtelen élet nem az.

Az egységes életberendezés szükségéből kifolyólag a férj intéző hatalma vitatható ugyan, de ez nem paragraphus, nem jogi kényszer dolga. Ha pedig komolyan vétetnék, mint régente, ily szabályozás; ha annak hatály adatnék és p. o. a nő személye ellen végrehajtás megengedtetnék, ez összes erkölcsi fogalmainkba az egyén szabadságáról és méltóságáról ütköznék és a házasságot egy élethossziglanos rabszolgasági szerződéssé degredálná a nő részéről.

Mi tehát a nő egyenjogúsága alapján, mely a XIX. században az egyedül méltó és igazságos alapelv, a különvagyoni rendszert a férj minden törvényes kezelési és haszonélvezeti jogainak kizárásával konstruálnók.[9] A mennyiben pedig szabad szerződés vagy mások konstituálása folytán hozományi rendel-

[9] A franczia forradalmi jog a nő ily magánjogi emancipatiója felé gravitált. Mig *Cambacérès* első kodexjavaslatában a házassági szerződés szabadsága, annak hiányában vagyonközösség s a szegény túlélő hitvestárs haszonélvezetöröklése foglaltatott, a konvent meghagyásából radikális, elvekre szorítkozó és filozofikus szellemű második javaslata, melynek szerkesztésében *Couthon* is résztvett, *a férj s nő teljes egyenjogúságának elvét s így önálló és egyenlő vagyonkezelési jogát* statuálta. A directorium ezen «anarchikus» rendszert, tekintve a vagyonközösséget és a férj szükséges fölérendelését, elejtette és *Cambacérès* harmadik javaslata visszatért az első álláspontjához, csak a túlélő hitvesnek rendelt minden esetre özvegyi jogot. A *Portalis*, *Merlin* stb. által ez előmunkálatok alapján szerkesztett *code civil* teljesen reakczionarius e tekintetben. Analog fel és leszálló fokozatot találunk a forradalmi javaslatokban a természetes gyermek jogai és az elválás tekintetében. L. Sévin: *Études sur les origines révolutionnaires des codes Napoléon* Paris 1879. p. 106—108. A férj nő- és gyermektartási kötelezettsége a nő külön vagyona mellett természetesen korlátozandó utóbbinak hozzájárulása folytán a háztartás és gyermeknevelés terheihez.

tetés adatnék valamely vagyonnak, a nőnek hatályos ellenőrzést, társkezelői állást biztosítanánk és ezt ingó vagyonra nézve is, mit bármely privilegiált követelési jog nyújtása nem pótolhat, míg másrészt épen ezen constructio, a nő hitelezői jogállása, vezet ezer visszaélésre és csalásra harmadik személyek irányában és ezáltal veszélyezteti a hitelt és fogalmat.

Hasonlókép biztosítanók a nő társtulajdonosi befolyását a vagyonközösség szerződési kikötése esetére, mi sokkal hatályosabb biztosítéka a nő jogainak, mintha a férjet törvényes kezelési joggal és a nőt csak esetleg *post festa* érvényesülő meghatalmazás-visszavonási joggal ruházzuk fel. A vagyonközösséget azonban — a szerződési szabadság érdekében tűrve azt — csak mint teljest engednők stipuláltatni, felölelve a házasság előtti vagyont és tartozásokat is, vagyis nemcsak törvényes intézményként nem tartanók fen a jelen közszerzeményi jogunkat, hanem azt ez alakban a kikötésekből is száműznők. Tennők pedig azt nemcsak a gyakorlati bonyodalmak és nehézségek elhárítása végett a vagyoneredet, terhek stb. tekintetében, hanem ethikai, elvi alapon nyugvó indokokból is.

Mert eltekintve attól, hogy ez intézmény nálunk tulajdonképen csak örökjogi jelentőséggel bírt, özvegy jutalma kívánt lenni nem-nemesnél, mint a nemes özvegyé az ingóban való özvegyi, esetleg hitvestársi öröklés, mindenesetre köteles részkép az özvegyi jog volt; eltekintve attól, hogy az nálunk is oly korban eredt s újabban oly osztályra nézve tartatott fenn (1840: jobbágyok), a melyben végrendelkezés vagyis szabad rendezés szokása nem igen dívott; eltekintve attól, hogy azt már a gyakorlati nehézségek miatt is modern kodifikátio alig tarthatja fen; mi az egész intézményt, a házasság alatti szerzeményre vonatkozó közösséget, alapjában elvtelennek, erkölcstelennek tartjuk. [10]

[10] Fenáll még a közszerzeményi jog Németország nagy részében u. m. *Poroszországban:* a rajnai tartományban *Wetzlar* városában 1755-ki mainzi Landrecht alapján; solmsi grófságokban 1571-ki Landrecht folytán; hachenburgi grófságban 1764-ki rendelet alapján; wied-neu-wiedi s wied-runkeli grófságban 1615-ki katzenellenbogeni Landesordnung szerint; Bendorf városában szokásjogi; hohenzollern-hechingeni tartományban 1698-ki Landesordnung alapján; Schleswig-Holsteinban: Dith-

Annak alapja csak a közös munka, közös keresmény volt és lehetne. Az tehát csak oly osztályra volna találó, hol ennek föltételei ma is teljesen megvannak, mi ma még a földmíves osztályra nézve sem áll, pedig mi külön parasztjogot nem akarunk, a polgári osztályokban meg épen nem forog fen. A nő a családi körben, a háztartásban, a fogyasztás megtakarításában lehet hasznos konzerváló tényező, de nem közkereső munkatárs.

A tulajdonszerzés gazdasági, ethikai munka-alapján indulva tehát, egyes párok egyes szerzési aktusára, de nem országos,

marschenben (1567-ki Landrecht), schleswigi herczegségben (1240-ki Jütisch Low alapján), Fehmarn szigetén (1463-ki Landrecht), Nordstrand szigetén (1572-ki Landrecht más hitvestársi öröklés hiányában); hannoverai: freudenburgi, uchtei, auburgi s volt hesseni vidékeken (1745-ki hessencasseli perrend alapján); Hessen-Nassauban (1816-ki min. rendelet) és Frankfurt városában (1578-ki reformatio), Homburg vidékén (1571-ki solmsi Landesordnung) s volt darmstadti nassaui részekben (1795-ki rendelet); Hessenben (1745. perrend), *az alsó* paraszt és polgári osztályokra nézve, Hanauban (1571. solmsi Landrecht) s Gersfeldben (1618. frank Landesgerichtsordnung). 2. *Bajorországban:* felső s alsó bajor tatartományok (1756. Landrecht), Oberpfalz és Regensburg (1580. Heirathgedingsordnung); schwabeni rettenbergi uradalomban (1538. Landesordnung); Ulm (1683 Stadtrecht); Augsburg és Memmingen városokban az *iparosokra* nézve (1779. ill. 1751. Pflegeordnung s Gerichtsordnung); felső-frank bambergi diöcesis területén (1769. Landrecht). közép-frank neckari németrendi vidéken, Ansbach, Nürnberg, Rothenburg (statutum, 1608. Amtsordnung, 1564. reformatió és statutum alapján); alsó-frank mainzi vidéken (1755. Landrecht), Würzburg, Schweinfurt, Castel (1618. frank Gerichtordnung, Stadtrecht, 1801. Landverordnung mindhárom csak *gyermektelen házasságnál*); 3. *Württembergben* (1610. Landrecht); 4. *Hessen-Darmstadtban* starkenburgi, solmsi, kurpfalzi, kurmainzi vidéken (1589., 1571., 1610., 1755. Landrecht); 5. *Szász-Meiningen* volt koburgi és hennebergi részeiben (1616. statutum és 1539. Landesordnung folytán); *Szász-Coburgban* (1616. statutum). Csak mint szerződésileg kiköthető jog szerepel a franczia illetve badeni jog területein, hol különben a *code-civil törvényes vagyonközössége* (párisi *coutume* után codificálva, melynek a legtöbb coutumes megfelelt) divik (tehát: porosz rajnai tartományban, bajor Pfalzban, rajnai hesseni tartományban, Hessen-Darmstadtban, Birkenfeldben, Elszász-Lothringenben és Badenben). Ez ősjogi közszerzeményi jogi forma, mely a házasság előtti ingatlanokat külön vagyonnak hagyja, azelőtt egész német Frankenban divott, de most már csak egyes területén maradt fen, így: az

egyetemes jognak illő a coacquisitio. A szerző az esetek óriási többségében egyik fél, a mai gazdasági életrendezésnél, mely a nőt a közéletből még mindig kirekeszti és törvényes háremhölgy és dajkaként az otthonba internálja, rendszerint a férj. Ha pedig a nő odaadása és saját tevékenysége pénzbeli jutalmát, vagyoni rekompenzálását kívánjuk nyújtani, erre a közszerzeményi intézmény a lehető legalkalmatlanabb. Semmire redukálódik, hol a nő takarékosságával és munkásságával a férj pazarlása, henyélése áll szemben. Viszont injuriozus a férjre, esetleg (kivált

ehrenbreitsteini kerületben kurkölni, kurtrieri és lamprechti középkori statutumok alapján és Greuszen és Frankenhausen városokban (1526—1558. statutumok alapján). A német jog a következő elveket követi s fejtette ki a közszerzeményre nézve, melyekből a rokon fenálló jogunk gyakorlata is tanulhat.

A közszerzeménybe tartozik:

1. A két házastárs házasság alatti összes, úgy külön mint közös vagyonának gyümölcse, jövedelme;

2. a testi és szellemi munkakeresmény; honorarium, irodalmi keresmény, occupatio beleértve;

3. a mi valamelyik házastársnak viszteher nélkül tekintettel a házassági viszonyra adatik;

4. jogügylet általi szerzemény, ha a jogczím a házasságkötés után keletkezett, milyen: vétel, teherrel összekötött (sub modo) ajándékozás és végrendelet, lottonyeremény, életjáradék, életbiztosítási összeg a betét arányában, vagyonátadás stb.

5. a mit szerződés annak nyilvánít;

6. mindezek növedéke. (Bajor jog szerint még a házi ingóság is).

Külön vagyon:

1. A házasság előtti vagyon (illata, bei- zugebrachtes, a mi allaturánk, mely nem római hozomány, hanem külön vagyon);

2. házasság előtti jogczímből való szerzemény;

3. az egyes házastárs házasság alatti tisztán lucrativ (ajándékozás, öröklés) szerzeménye;

4. ennek fentartott vagyoni rész.

A külön vagyon hasznai közösek. A férj ezt is kezeli. Némely statutum a római hozományi jog elveit a női külön vagyonra alkalmazza, ha annak része dosnak rendelve lett (férj contrados), míg a többi: paraferna és receptiv vagyon marad női külön vagyonnak. De ennek czélja nem az, hogy a férj több jogot nyerjen a dotalis vagyonon, hanem hogy a nő a dotalis privilegiumokat élvezze. A férj rendelkezési jogai házi hatalmára, gyámi tisztjére alapíttatnak. (Mittermaier, Eichhorn, Runde, Roth stb.) A férj kezelési jogon a női külön

teljes köztulajdonul konstruálva) a gyermekekre nézve, ha a férj az ernyedetlen, kereső munkás, míg a nő a modern jobb módú osztályok szokásai szerint tétlen, haszontalan, primitiv kötelességeit is elhanyagoló vagy megszegő életet folytat. De alapjával — a közes munkával — ellentétes, hamis az egész intézmény, gazdasági szempontból is, mert a szerzés munka- és tőke-tényezői, vállalkozási szellem és véletlen szerencse, a mai forgalomban egyes esetben sem separálhatók, a szerzemény pusztán munka gyümölcse azonban a legritkább esetben lesz. A házasság itt tehát tulajdonkép nyerészkedési társaságként

vagyon gyümölcseit húzza, a nőt törvényesen képviseli, csak ingatlan elidegenítéséhez kell a nő beleegyezése. Viszont a férj felel a *diligentia quam in suis* mértékében. Különben ebben eltérnek a statutumok. Minél régiebbek, annál nagyobb a férj jogköre. Igy p. o. a jüt törvény szerint a férj rendelkezése korlátlan.

A közös vagyont is a férj kezeli s a közszerzemény feletti intézkedésében, még ingatlan elidegenítésében sincs korlátozva (ez controvertált), teljes képviseleti joggal bir stb. Különben ebben is eltérők a statutumok.

A nő joga külön vagyona felett tulajdon, de rendelkezési joga csak ilyennek fentartása vagy önálló ipar, kereskedés üzése esetében van. Különben nem idegenítheti el azt és nem is terhelheti úgy, hogy a közösség tartama alatt tartozása érvényesíttethetnék. A férj jogait biztosító e korlátozásokkal ellenkező ügyletei érvénytelenek (ipso jure vagy a férj támadása folytán).

A közös vagyon hasznai közösségére is joga van a nőnek.

Halálesetére mindegyik fél rendelkezhetik külön vagyonáról és közszerzeményi részéről.

A háztartási (gyermeknevelési, ellátási terhek) és közös szerzésére kiadott költség közös, terheli a közös és külön vagyont. (Ha a jövedelem erre elégtelen, vitás, vajjon csak a férjt vagy a női külön vagyont is terheli-e a háztartási kiadás.)

Adósságokra nézve:

1. Házasságelőttiért mindegyik külön vagyona szavatol s ebből pótlandó, ha a közösből törlesztetett.

2. Hasonlókép az egyes házastárs házasság alatti külön adóssága. (Delictum, játék, alimentatio, csak egyik fél terhes szerződése, külön vagyon dologi terhe, örökségi adósság alapján.)

3. Közös adósság, melyet mindketten vagy csak egyikök, de a *házasság czeljaira* contrahál. Utóbbiak: a házassági terhek viselésére, közös ipar folytatására, közös vagyonra fordítottak. Férj adósságáról e természet (közös czélra) vélelmeztetik. A nő egyedül közös adósságot con

van konstruálva, melynél a nő csendes társ, kinek betéte esetleg semmi, része mégis a fele. A nőt azért, hogy maga nem igen kereshet, csak gazdagodó férj útján, ily alakban kárpótolni vagy biztosítani, helytelen.

Erre sokkal alkalmasabb a válásnak és jogkövetkezményeinek, valamint az örökjognak czélszerű szabályozása. Különben pedig az érdem és akarat szerinti méltatásra szabad tért kell engedni a szerződés és végrendelet alakjában. A mely fél s a mikor akarja, ajándékozzon hitvestársának, tegye szerződőtárssá. De a törvényhozó az ezerféle konkret esettel és alaku-

trahálhat: házi hatáskörében (kulcshatalom), a férj akadályoztatása miatti képviseletében és közös haszonra fordítás esetében. Különben érvénytelen illetve csak külön vagyonát, ezt is fenti korlát mellett terheli a nő adóssági contractusa. Vitás, mennyiben szavatol a közös vagyon elégtelensége esetében a közös adósságért, sőt a férj egyoldalú adósságaért a nő külön vagyona (ezt is a férj kezelvén). Befoly e részben a statutumok szerint: örökrésze van-e a túlélő hitvesnek (statutarius portio), melyről ha lemond, az örökhagyó egyoldalú adósságait nem viseli.

Az osztály elveire nézve:

1. Először kihasítandó a külön vagyon. Ezért rendeli némely statutum leltározását s evidentiában tartását, házasságkötéskor s tartama alatt, sőt ettől teszi függővé a külön vagyoni jelleg elismerését (mint nálunk az 1840: VIII. t.-cz.) Igy a bajor, württembergi s darmstadti jog. Különben a *velelem közös* szerzemény mellett van, az ellenkező bizonyítandó.

2. A helyettesítésre nézve: Bár terhes szerződéssel, de *kizárólag külön* vagyonból szerzett házasság alatti vagyon, külön vagyon marad. (Mások szerint csak követelési igény a beruházott értékre.)

3. Véletlen változás: értékcsökkenés, emelkedés, elenyészés az illető vagyontárgyat találja.

4. Az egyik tömegből (két külön, egy közös) a másikba ruházott, fordított érték megtérítendő.

5. Mindegyik hitves felel a kárért, melyet *dolo* vagy *culpa lata* a másik fél külön vagy a közös vagyonban okozott.

A közösség megszüntetése:

1. Szerződéssel a házasság alatt mások jogai megóvásával. Mindegyik kihúzza külön vagyonát s a közös a halál utáni quota szerint osztatik fel.

2. Hasonlóan válásnál. Vétkes büntetése beszámíttatik.

3. Halál esetén a túlélő fél kihúzza külön vagyonát, ezután az adósság levonásával fenmaradó szerzeményt az örökössel megosztja (esetleg ő is kap másik feléből örökrészt). De a legtöbb statutum itt tekintettel van arra, örökös-e a hitvestárs is, mely esetben portioja beszá-

lattal szemben merev szabályaival csak jogtalanságot okozhat, jog helyett. Így a mai közszerzeményi jog, hol a nő esetleges erkölcsi méltatlansága figyelembe nem vétetik, számos esetben a férj és gyermekek törvényes megrablása. Viszont lehet eset, hol ép oly sérelmes a nőre nézve. Mint már élők közötti köteles rész tetézi utóbbi ethikai és gazdasági hátrányait: az érdem nélkül kereső felet romlásra ösztönzi, a családi fegyelmet veszélyezteti.

A közkereső hitvestárs halála esetén pedig a gyermekekre szállva, ezeket a kereső, szerző szülő éltében az ő munkája

míttatik stb. Befolyással van némely statutum szerint gyermek létének, csődnek stb. az osztályra és módozataira.

A hitvestársi örökjog itt hol ingóban, hol ingatlanban is, tulajdonban vagy csak haszonélvezetben áll, quotában változó (l. Paul v. Roth, System des deutschen Privatrechts, Familienrecht. Tübingen 1880. §§. 113—123.).

Az u. n. ingó vagyonközösségi (franczia jogi) rendszernél a külön vagyon áll: a házasság előtti ingatlanból; a házasság alatt a külön vagyonból fentartással szerzett vagy ajándékba, örökségül kapott ingatlanokból; ezekből eredő vagy külön vagyonnak fentartott ingókból; nyugdíj s személyes járadék s haszonélvezeti jogok (code civil art. 1402., 1404., 1405. stb.) s *viszteher nélkül* szerzett ingókból. A vagyon-helyettesítés mindig alkalmaztatott cserénél, csak fentartás esetén vételnél (remplois). Itt is a férj férji hatalmánál fogva kezeli a nő vagyonát; felelős kezelésében; elidegenités és terheléshez a nő beleegyezése kivántatik, különben azt megtámadhatja a nő, de csak a vagyonközösség megszünte után s feltételesen (egészben ha lemond a közösről, különben felerészben). A közös vagyont, melyben a nő tulajdonostárs, szinte a férj kezeli, egyedüli törvényes képviselő perekben, kötelezi a közösséget ügyletei által, rendelkezik az egyes tárgyakról, csak az ingatlanok és az összes vagy quotalis ingók elajándékozása és a saját gazdagodásra fordítás van tiltva. (Art. 1421—1423.)

A nő a férj rendelkezéséhez kötve van a külön vagyonára nézve is, ha csak szerződésileg nem tartja fen magának a kezelést. Férje felhatalmazása nélkül jogi rendelkezést (adósságkötést stb.) érvényesen nem tehet (a közösre nézve sem). A közösséget csak akkor képviseli, ha erre férje felhatalmazta, vagy ha férje eltüntnek nyilváníttatott s ő föntartja a közösséget.

Halálesetére mindegyik fél a maga részéről szabadon rendelkezik. Adósságban fontos az ingó és ingatlan distinctiója stb. (l. Roth i. m. 124. s. k. §§. Aubry et Rau: Cours de droit français 1869. kiad. §§. 505., 507. etc. A családi vagyonközösség jogi személyül constructiója az

gyümölcseiben részesíti, vagyona, ipara egységét megbontja, kárára van szülőnek és gyermeknek, hasznára legfölebb az illetékszedő kincstárnak és letételt követelő árvapénztárnak. De a közkereső idegennek, esetleg bűntársának is hagyhatja, részben még gyermekeitől is megvonhatja azt, mit hitvestársa keresett s így a helyzet még immorálisabb lesz. Minderre pedig ma semmi ok sincs. Az intézmény történelmi ratiója megszűnt. A teljes vagyonközösségnek, mint más ajándékozásnak, stipulatióját a házassági szerződésben — bár sokban ugyanezen kifogások alá esik — mégis megengednők, mert az ritka esetben s akkor a felek akaratából elfogadva, legalább harmadik személyek irányában nem szül annyi nehézséget és bonyodalmat. Alapja nem is a közös kereset, hanem az életközösség és személyegység. Ennyiben ez is az ősjog maradványa és sok esetben

újabb jurisprudenceben fel van adva s a nő tulajdonostársul tekintve. Aubry §. 505. Accolas: *Manuel de droit civil.* Paris 1877. t. 3. pp. 32—184.

A franczia rendszerhez hasonló a spanyol jogé. Közös az összes házasság előtti ingó *(bienes muebles)* és a házasság alatt terhes czímen szerzett ingó és ingatlan *(sitios)* és minden vagyon házasság alatti jövedelme. *(Bienes communes de los conyuges, de la sociedad conyugal durante el matrimonio).* Csakhogy itt már kivételek vannak a hűbérjog korából és így p. o. nem esik a közösbe a férj által harczban szerzett vagy neki a király által adományozott ingatlan stb. A felek a házassági szerződésben a törvényes jogot módosíthatják, kijelenthetik, hogy az ingó ingatlannak tekintessék a hitvestársra nézve stb. A férj kezeli a közöst és rendelkezik felette. Az ingatlant csak visszterhesen idegenítheti el, míg az ingókat el is ajándékozhatja, csak a nő kijátszására kötött ügylete semmis. A nő saját vagyonát *(los bienes proprios de la mujer)* u. m. a *parafernát* s a férj által adott u. n. *axovar* vagy *firma de dote* (augmentum dotis) és a hozományt szinte a férj kezeli s az ingókról teljesen rendelkezik. A nő sajátját is csak férje távollétében kezelheti. Különben egyes tartományok joga más. Igy p. o. *Arragoniában* a dotalis rendszer, *Novarraban* szélesebb körű közszerzeményi jog *bienes gananciales ó conquistas:* lemondás róla érvénytelen stb.) divik. (Elias: *Derecho civil,* Madrid 1877. 3-ik köt. Nr. 4934 squ.) Felemlítem e jogot, mert Jancsó, másod kézből hivatkozván reá, azt is felette lovagiasnak képzeli, holott jogtörténeti tény, hogy a hol és minél nagyobb vagyonközösség fordul elő az ős vagyonegységtől a házasság alatti közszerzeményig, annál korlátoltabb a nő jogállása. A spanyol jog szellemét illustrálja az 1870. május 24. törvény a polgári házasságról *(ley del matrimonio civil):* art. 45. a férj kezeli a vagyont, képviseli perben stb. a nőt; art. 49. a

immoralis lesz, de kihalását a törvényhozó a szokásra bízhatja, esetleg fentartását is cautelákhoz kötheti.

A hitbér antediluvianus intézménye mindenesetre elejtendő lesz. Annak csak akkor lehetett értelme, midőn a férj különben nem rendelkezett az ősiekről és a nő törvényes örökjoggal nem birt. A nászajándék szintén elvesztette jelentőségét, midőn a nő külön vagyonát és tulajdonát nem szorítjuk többé arra.

A régi jognak szellemében, a családi élet és erkölcs érdekében megőrzendő lesz azonban a női jogoknak *az érdemhez, a hűséghez* kötése, mi a tartási és örökjogban érvényre emelendő lesz és a mit magánjogi törvénykönyvi tervezetünk nem tart szem előtt.

De mielőtt erre rátérnénk, röviden vázolnunk kell a nő jogállását mai örökjogi gyakorlatunkban.

nő egyedül nem köthet szerződést, nem kezelheti sajátját sem; art. 50. a nő ügylete semmis; art. 51. Még parafernáról (ékszer, rnha, drágaság — egész HK.) sem rendelkezhetik. Art. 52. A férj engedelme nélkül irodalmi művet, fordítást stb. sem adhat ki.

Ellenben a férj külön adósságáért is szavatol a nő, ha csak le nem mond inkább a közszerzeményről (ley 60. *de Toro* és ley 9 tit. 4. lib. 10 *Novissima Recopilacion* alapján l. Elias i. m.).

Végre némely svájczi kanton antediluvianus jogát alapul venni, csak a magyar törvényhozásnak juthat eszébe.

Még a franczia code vonatkozó része is korellenes concessio volt *Dumoulin* és *Fothier* bölcsesége, a hűbérkori szokásjog iránt, melyben a nem-nemesek ingóin fejlődött a vagyonközösség, miként már említők, mi a code jogában is mutatkozik az ingó és ingatlan ősjogi distinctiójában. Az alapul vett párisi *coutume* (melyet e részben a legtöbb *coutume* követett) 220. art. egyenesen kijelenti, hogy a házasság *consummálása* teszi közössé az összes ingót és a házasság alatti ingatlan közszerzeményt. S ezért a code szerint is csak a házasságkötéskor stipulálható (illetve áll be szerződés nem létében) a vagyonközösség, mely azután mint minden régime a házasság alatt többé meg nem változtatható, sem nem állapíthatók meg a törvénytől eltérően a közösség felbontásának okai (art. 1399., 1441., 1395.). Napoleonnak teljesen megfelelhetett ily katholika-monarchikus család-szervezeten nyugvó családi vagyonjog, mely a férji hatalom absolutismusán sarkall. De hogy valaki e *régime* mellett a férj egyedül-kezelési hatalma megtartásával, mint Jancsó, a nőemancipatio nevében buzduljon, valóban sajnos jogtörténeti és jogfilosofiai félreértés.

Említettük, hogy a régi jognak 61-ki in integrum restitutiója kiterjedt a nemesi özvegyi öröklésre és a hűbérjogi özvegyi jogra, mely közvetlen megtartási joggal (a franczia-angol jog *saisine*-je, hol birói beiktatás kérése nem szükséges) járó özvegységi (esetleg élethosziglanos) haszonélvezeti jog.

Mindkettő a nőnek egyoldalúan nyújtott, nem kölcsönös hitvestársi jog eredetileg. Annak maradt maig az özvegyi jog. Ennek ratiója is csak ott és akkor van, a hol és a mikor örökségben, tulajdonban nem részesül, tulajdonképi családtagul nem tekintetik a nő. Azon értelemben, hogy az özvegynő nagyobb biztonsága és oltalma, nagyobb előnye végett fentartassék, vitatható. De ez ismét külön, más női vagyon hiányát tételezi fel, alapjában a nő tartási igényének perpetuálása, mely az özvegyet úgy tekinti mint kiskorú gyermeket.

Ez esetben a római jogi korlátozáshoz: a szegény nő jogához kell visszamennünk.

A legújabb gyakorlat nem birta szilárd elvekre fektetni — a már leírt nehézségek folytán — ez intézményeket sem.

Első helyen említendő az özvegyi öröklés, mely gyermekek (lemenők) létezését és végrendelet hiányát tételezi fel és ma is HK. I. 99., 101., 102. értelmében a jegygyűrű, férji díszruha, kocsi, ménes lovak (ha 50-nél nem több) prælegatumából és a szerzett ingók gyermekrészéből áll (ingónak véve a zálogjavakat is). Kizárólag nemesi jog. Irott hitbéren s esetleges közszerzeményen felül jár. Az ujabb gyakorlat mit sem változtatott rajta. A szerzett, sőt ingó vagyon külön jogának, a nő leánygyermeki állásának őskori maradványa.

A hitestársi öröklés csak gyermek és végrendelet nem létében áll be. Ki van terjesztve az országbirói értekezlet által minden rendre. Áll a szerzeményből, ha pedig felmenő és oldalrokon sincs az öröklött vagyon ágából, ez ági javakból is. Az 1688: 11. t.-cz. vívmánya nincs tehát sokban meghaladva. Mert hogy a végtelenig vihető rokoni skálán egy élő se találkozzék, ritka eset lehet. De a szerzett javak már ingatlanok is lehetnek. A szerzés házasság előtti is lehet. Ennyi a kiterjesztés. A gyakorlat ezt még szűkítette. Igy: a hozományi ingók nem a hitestársi, hanem az ági háromlást követik, mert nem szerzemények (tehát ajándék=öröklés) Dt. IX. 162. l. Ha a férj vég-

rendeletileg a közszerzeményből őt illető felerész haszonélvezetét hagyja nejére özvegysége tartamára, ez a hitestársi öröklést korlátozza, úgy hogy a nő érvényesen nem intézkedhetik e javakról. Dt. XIII. b. 98. l. Ellenben kiterjesztő gyakorlat képződött az ági öröklés megszorítása illetve az ágon kívüli rokonok kizárása folytán. (Lásd Zsögöd: Magyar Igazságügy 1886. április, ki különben maga új, közvetítő öröklési rendet javasol a rokonok és hitestárs részeltetésére nem-ági örökölt javakban.)

Végrendelet ellen is megáll, tehát köteles rész természetével bir s minden rendre ki van terjesztve az u. n. özvegyi jog. Eredeti czélján túl kiterjesztve, bizonytalan értékében (1840: 8. t.-cz. is) tartá fen gyakorlatunk. Az özvegység tartamára a férj összes javainak haszonélvezetében áll. (Dt. XII. b. 39. l. XVIII. b. 16. l. XXXVI. 46. sz.) Végrendeleti szabályozása csak úgy érvényes, ha illő tartást rendel (Dt. X. 171. l. XII. b. 58. l.). Végrendeleti korlátozása érvénytelen (Dt. XV. b. 153. l.). Megilleti a tényleg különválva élt nőt is, ha csak nem hűtlenül hagyta el férjét (Dt. XI. b. 70. l. XVI. b. 26. l.), kiterjed hagyaték-kiegészítés iránti kereseti jogra (Dt. XV. b. 169. l.). Ellenkezően: kivéve vannak azon javak, melyek tulajdonához még csak czímet szerzett a férj (p. o. vette, de átadás még nem történt) Dt. VII. 147. l. Főelőnye a birtokban maradás vagyis visszatartási jog az egyességi vagy hatósági rendezésig, mi a legnagyobb pressiót involválja az érdekelt örökösökre. A megszorítást csak lemenők kérhetik, de az illő tartás az egész vagyon értékére tekintettel, ekkor birói discretió szerint állapíttatik meg. (Dt. XIV. b. 48. l.) A köteles rész intézményével nincs conciliálva. A telekkönyvi joggal, miután határozatlan érték voltában bejegyezhető, a hitel és gazdaság igényeivel ellentétben áll. Másrészről az arról való lemondás, rendezés a házassági szerződésben érvénynyel bir. A régi joggal ellentétben birtokrongálás miatt nem kérhető az özvegyi jog megszorítása, hanem csak kártérítés és jókarban tartás. (Dt. XIV. b. 48. l.). Birtokkiadásban marasztalás (korlátozás) esetén is megtartja az özvegy a szedett hasznokat. (Dt. VII. 153. l.).

Volt jobbágy özvegyére nézve irányadó marad az 1840: VIII. t.-cz. (Dt. XV. b. 71. l.).

Mi ezen teljesen a középkori rendi jogból szakadt intézmények iránti lelkesedést gondolkodó és a haladást pártoló férfiak részéről felfogni nem birjuk.

Özvegyi öröklés és közszerzemény rendi rang szerint.

Hitestársi öröklés a szerzett és öröklött vagyon distinctiója szerint, utóbbira csak a századik fokú ismeretlen oldalrokon után.

Özvegyi jog a hitbér, közszerzemény, özvegyi vagy hites társi öröklés mellett, jog a tartásra és esetleges kiházításra a nő őskori állásához képest: ezen *pêle-mêle*, ezen cumulatio előttünk nem a «jogphilosophiailag külön-külön élesen kidomborodó intézmények» rendszerét *(Zsögöd)*, hanem a bábeli torony egy válfaját alkotja. A jog-folytonosság látszata mellett irrationális rétegképződések és lerakodások. Majd superfœtatio, majd jogtalanság. Végokában ma is megtagadása a nő családi, örökösi állásának, utalása a tartásra, a leány jogaira, kizárása az örökölöttből, az ősi tulajdonából. Eredményében pedig az ingó, a szerzemény túlsúlyánál fogva sok esetben a méltatlan nőnek is gazdagodása a férj, a gyermekek rovására.

Jellemző, hogy a magyar jogász-gyűlés az özvegyi jog és közszerzemény ellen, de a nő köteles része mellett nyilatkozott. A magánjogi törvénykönyv örökjogi tervezete nem említi a hitbért és elejté az özvegyi öröklést és özvegyi jogot, előbbit, mintha az örökjogba nem tartóznék, indokolás nélkül, utóbbiakat ki nem elégítő indokolással. (I. f. 34. l.) A közszerzeményi jog ellen is nyilatkozik az indokolás, bár nem elvi szempontból (I. füzet 35., 36. l.), de arra mint fenálló családjogi intézményre a szöveg mégis reflektál és azt köztulajdonnak tekinti, kihatás nélkül az örökjogra, holott régi jogunk szellemében ép az ellenkező áll. A családjog előtti s nélküli örökjogi codificatio értékét illustrálja, midőn a tervezet 102. §. szerint az esetre, ha a túlélő házastársat törvény vagy szerződés folytán a házasság alatti szerzemény részben illeti, és leszármazók maradtak, a túlélő házastárs köteles része csak a többi, nem közösen szerzett vagyonból jár, mely szövegezés mellesleg mondva ép a cumulatióra vezethet, ha van más minőségű hagyatéki vagyon is, holott az intentio a közszerzeményi vagyonnyerés bizonyos beszámítása volt. Ugyan-e §. második bekezdése szerint különben a

házassági vagy örökösödési szerződés mindig irányadó és még a köteles rész törvényének is derogál, a mi által ezt gyakorlatilag halomra dönti.

A túlélő házastárs törvényes örökrésze a tervezet szerint lemenők létében egy gyermekrésznek, de 1—2 gyermek mellett csak a hagyaték $^1/_4$ részének holtiglani haszonélvezete (vagy megfelelő életjáradék), felmenők és oldalrokonok konkurrálásánál az ág távola szerint a hagyaték $^1/_3$, $^1/_2$, $^2/_3$ része (szülők s leszármazóik; nagyszülők és leszármazóik; szép-, ős-, déd-, ükszülő s leszármazóik); fogadott gyermek mellett $^1/_2$; mindezek hiányában (mi alig képzelhető) az egész hagyaték. Csak a jogerejüleg elválasztott házastárs van kizárva. (31—37. §§.)

Ebből köteles rész (megfordított arányban!) gyermek mellett a törvényes rész (haszonélvezet) $^2/_3$, felmenők s collateralisok s fogadott gyermek mellett a törvényes rész fele, minden törvényes örököstárs hiányában a törvényes rész (egész hagyaték) harmada. (101. §.)

Kitagadási ok: az örökhagyó elleni hamis vádon, legalább tíz évi fegyházra itéltetésen és szükségben elhagyáson felül hűtlen elhagyás és házasságtörés, mely speciális okokat azonban a visszafogadás illetve életközösség folytatása elenyészteti, sőt hűtlenség esetén a kitagadás előtti válóperbe idézés kivántatik meg. (103., 104. §§.)

Az igazságügyminiszteri értekezlet felemelte a túlélő házastárs quotáját felmenők és collateralisok mellett ($^1/_2$ szülők s leszármazóik, $^2/_3$ távoliabbak mellett) és törvényes prælegatumul rendelte a túlélő házastársnak a házi eszközöket, házi s lakfelszerelést, butort, fehérnemüt (34. §., zürichi tk. 1950., 1959. §§. értelmében).

Ez örökrész fele köteles rész (95. §.)

Lemenők létében mindig csak $^1/_4$ rész haszonélvezetét rendeli. (31. §.) Ez mindég köteles rész. (95. §.) A kitagadási okokból a házasságtörés és hűtlen elhagyás kihagyatott (!), míg az *élet ellen* törés (vagy részesség; hitvestárs vagy rokonai ellen) felvétetett és a 10 évi fegyház 15-re emeltetett fel. (97., 86. §§.) Válóperindítás is csak akkor szünteti meg a hitvestárs örökjogát, ha az örökösök azt sikerrel befejezték (39. §.). E szerint a vétkes fel örökösei megfoszthatják esetleg a sértett hit-

vestárst örökjogától. Utóbbinak örököseire nézve pedig a siker a válópertől függ, melyet a fél halála daczára folytatni kell s holtat biróilag p. o. ágy és asztaltól elválasztani.

A kormánytervezet az osztrák, szász, olasz törvénykönyveket és hesseni javaslatot vette alapul indokolása szerint.

Bizonyos az, hogy sem a tervezet, sem az enquête nem volt tekintettel sem hazai jogunk elveire, se nem alkotott öntudatos elvi alapon, hanem ötletszerűen kompilált néhány ismert kodexből és javaslatból. Igy nagyon is kaleidoskopikus maradhat a házastársi örökjog.

Még Európa és Amerika államai is e részben a legtarkább mintákat nyujtják. Mutatványul közöljük Boissonade (i. m. 525—26. lk.) csoportosítását, mely 1874 óta, midőn munkája megjelent, alig változott.

Leghátrább áll a hűbérjogi contumes nagy részét híven fentartó (bár e mellett a római jogi tartományok iránti tekintetből dualistikus: a házassági szerződés dönt a hozományi rendszer *régime dotal* vagy vagyon-közösség, *communauté des biens* alapulvétele iránt) *code civil* s így belga és genfi sarjai. Itt azután a mi özvegyi jog és özvegyi öröklés-féle hűbérjogi intézmények maradékait is megleljük.

Igy az özvegynő, ha lemond a vagyonközösségről, és hozományi rendszernél a hozományba beszámítással kapja a személyes használatára szolgáló fehér és ruhaneműeket *(linges et hardes)* art. 1492., 1566. Továbbá az özvegynőt megilleti a gyász költsége rang és vagyon szerint úgy a vagyonközösségi mint a dotalis rendszer esetében (art. 1481., 1570.). Hasonlókép a lakásjog és tartás *(nourriture)* 3 hónapig, illetve a dotalista nőt 1 évig. Az előbbi czélja csak az, hogy a hagyaték (leltárfelvétel stb.) addig rendeztessék, míg a régi *coutumes* szerint az özvegyet férje valamely házában élethosziglanos lakásjog és tartás illette meg (art. 1465., 1570.). A code szerint már a *habitatio* sem dologi jog és így harmadik jóhiszemű szerző ellen nem érvényesíthető.

Örökjog a túlélő házastársat csak a fiscus előtt más törvényes örökös (12-ik izig collateralis, természetes gyermek!) hiányában illeti meg. (767., 768. art.)

E felfoghatatlan szigor tévedésből került a kodexbe. Az

államtanácsban (an XI. nivose 9. ülés) Maleville proponálta vagy a szokásjogi özvegyi jog *(douaire)* vagy a római jogi szegény hitvestársi negyed *(quarta)* felvételét, mire Treilhard azt felelé, hogy arról már gondoskodott az 55. art., mely szerint a házastársat a vagyonharmad haszonélvezete illeti meg, holott tényleg csak a 40. art. egy hatodrészre szülői haszonélvezetet állapít meg elhúnyt gyermek után, tehát esetleges anyai jogot. (Fenet Travaux préparatifs t. XII. p. 38. Boissonade p. 341.) Hogy 1804 óta sem reparáltatott e mulasztás, bár az iránt az irodalomban és törvényhozásban számos indítvány tétetett (Bourzat: a szegénység esetére köteles rész, 1851-ben; Rodiére: csak törvényes örökjog, tulajdon már a felmenők után s testvérek mellett; Delsol, Boissonade stb. l. utóbbi művében 342. l.) csak abban leli magyarazatát, hogy a házassági szerződések sok évszázados szokása, mely a hitvestársak öröklését is szabályozza, valamint a végrendelkezés megszokottsága nem teszik oly érezhetővé a törvény igazságtalanságát. Jellemző, hogy a forradalmi jog, mely a modern kor jogeszméit kivánta codificálni, ugyanakkor, midőn a feudális primogenitura kiirtása és a gyermekek egyenjogúsága végett a végrendelkezési jogot a hagyaték $^1/_{10}$ részére le- vagy felmenők s $^1/_6$ részére oldalrokonok létében szorította, egyszersmind tiltotta és visszaható erővel 1789-től kezdve érvénytelenítette az élők közötti ajándékozásokat rokonok között (idegeneknek a vagyon $^1/_{10}$ részeig engedve meg azokat), nehogy a törvényes örökjog ezúton kijátszassék: a házastársakra mégis e tilalmat ki nem terjeszté, sőt megengedé, hogy azok egymásnak adhassák fél vagyonuk haszonélvezetét gyermekek létében, csak más (felmenő s oldalrokon) örökösök mellett pedig akár egész vagyonuk tulajdonát (an II. nivose 17. loi art. 13., 14).

Ezen abnormis jogtól eltekintve legilliberálisabbak azon országok, hol a vagyonközösségi rendszer valamely alakban: teljes, házasság alatti szerzeményi vagy vegyes, uralkodik s így máris bizonyos előnyben részesíti a hitvestársat. (Igy nálunk HK. III. 29. s 1840: 8. s ezért a 61-ki cumulatio a jogfolytonosság ellen vétett, melyet conserválni akart.) Igy Németalföld és Portugállia teljes vagyonközösségi rendszerrel, Svédhon emellett törvényes és szerződéses özvegyi joggal.

Különben pedig a sorozat következő:

1-ső csoport. Római jogi alap: hozományi rendszer (férj ingó tulajdonosa lesz, ingatlant el nem idegenítheti, nőnek marad a hozomány), e mellett *donatio propter nuptias* és 118. novella. Görögország, Skóczia, Hannover, Bajorország, Freiburgi és graubündteni kantonok.

2-ik csoport. Szintén római jogi alap, a szegény hitvestárs negyedjoga: Rumánia, Németország közönséges jogot uraló államai, Louisiana, Bolivia, joniai szigetek (ezelőtt Toscana, Modena, Sicilia is).

3-ik csoport. Haszonélvezeti jog, de ez egyetemes, a gyermektartás terhével: Szerbia, baseli, solothurni, walisi kantonok.

4-ik csoport. Haszonélvezet leszármazók esetében, különben a concurráló rokonok távolával növekedő tulajdoni örökrész: Olaszország (ezelőtt Sardinia, Parma s Piacenza, Ausztria, Poroszország, Würtemberg, Lengyelország, Anglia, Norvégia, Spanyolország, dél-amerikai államok, neufchateli, tessini, waadti, luzerni kantonok.

5-ik csoport. Tulajdoni rész minden fokú örökössel szemben: Szászország, Szász-Weimar, Braunschweig, Hamburg, Oroszország, Észak-Amerika, Dánia, Törökország, berni kanton.

6-ik csoport. Köteles rész haszonélvezetben, illetve tulajdonban az örököstársak szerint: Olaszország, Németország (gemeines Recht), Poroszország, Württemberg, Szászország, Szász-Weimar, Frankfurt, Oroszhon, Dánia, Törökország, berni, appenzelli, wallisi kantonok.

Saját álláspontunk e tekintetben a következő.

Elvi alapon alkotva kodexünket, a disparat rendi régi jogunkra való tekintet nem feszélyezhet. Az különben is tarthatatlan a mai vagyonjoggal szemben, mely az egyéni tulajdonból s rendelkezési szabadságból, a vagyoneredetek különbségének mellőzéséből és a nő egyenjogúságából indul ki, mint ezt a 48-iki elvek kijelölik.

A köteles rész intézményét elvileg ellentétesnek tekintjük a modern jog ethikai s gazdasági alapjaival, a mint ezt másutt kifejtettük. Az a családi vagyonközösség utolsó residuuma, mit leginkább bizonyít kiterjesztése a felmenőkre. Természetjogilag

csak a vagyontalan kiskorú gyermekek és szegény szülők tartásának biztosítása indokolt.

De még ha a köteles rész fen is lesz tartva szülőkre s gyermekekre nézve, kiterjesztését a hitvestársra perhorrescaljuk, mert a correctivum, a kitagadás, a bizonyítandó érdemetlenség itt teljesen cserben hagy.

Sőt erkölcstelennek tartjuk arra kényszeríteni a hitvestársat, hogy saját gyalázatára közokiratban bizonyítsa az ellene elkövetett injuriát, ha méltatlan élettársát a köteles részből kizárni akarja.

Az érdemetlenség esetei gyakoriabbak s kényesebbek hitvestársak, mint szülők s gyermekek között. Mi itt inkább biznánk a szerződési s rendelkezési szabadságban, a rendelkező belátásában, igazságszeretében és vonzalmában. Bizonyos kölcsönös függés csak szorosabbra fogja fűzni a kapcsot az élettársak között.

Másrészt a hitvestársak egymás iránti korlátlan liberalitása mellett a hitvestársi törvényes öröklést is úgy szabályoznók, hogy eltérő rendelkezés hiányában az elhúnyt örökhagyó vonzalma vélelmének és a mai természetes család tagozatának megfeleljen, mely a legszűkebb házi körre s életközösséget folytató rokonokra zsugorodott össze. Gyermekek, hitvestárs, szülők és testvérek, ez a három kör meríti ki a mai családot és ez egymásután felel meg a természetes vonzalomnak. Minden örökjog, mely a felmenőt s oldalrokont a hitvestárs elébe teszi már vét a természetes családi szervezet ellen.

Mi a hitvestársat gyermekek létében sem szorítanok haszonélvezetre, nem hoznók méltatlan függésbe azoktól, kiket nemzett és felnevelt.

Tekintetve véve azonban, hogy a túlélő hitvestárs új családot alapíthat, s ezzel elmosódik az előző házasság emléke és pietási köteléke, az újabb házasság visszahatása a jogszerzésre bizonyos természetes morális, emberi alappal látszik birni, minek a legtöbb törvényhozás joga és régi jogunk is kifejezést adott, midőn az özvegység idejére szorította a tartás biztosítását.

Kérdés, hogy e collisio szempontjából — eltekintve a hitvestárs saját erre kiható, korlátozó rendelkezésétől — szükséges, czélszerű-e a törvényhozó intézkedése.

S mi erre határozottan nemmel felelünk. Az ellenkező megoldás metafizikai, halálon túli kötelék superstitióján is nyugszik, de mi döntő reánk nézve, feladja az egyéni teljes feltétlen jog álláspontját. Nem azért örököl a hitvestárs, hogy gyászolja az elvesztett boldogságot, hanem azért, mert élettársa volt az örökhagyónak, nem a jövőre, hanem a múltra tekintettel. Mert őt választotta az elhúnyt legközelebbi hozzátartozónak, ki a biblia szerint szüleit is elhagyja érte, mert ő vele nemzett utódokat, mert ő szentelte élete egyrészét, személyét a másik félnek.

Azon okon, hogy a halál természetes tragœdiája megszakítá a közösséget, hogy az egyedül álló fél újra párosul s így az özvegy transcendentalis értelemben hűtlenné lesz, őt ismét megfosztani a nyert vagyontól, csak az alapon lehet, ha az özvegyi tartás és jutalom, a kegy- és nyugdíj álláspontjára helyezkedünk, mint p. o. Zsögöd akarja, ki a régi jog folytatását még nyugdíjtörvényünkben is találja, mert ez sem kölcsönös (i. h. A törvény ratiója pedig csak az, hogy a tisztviselők férfiak. A női posta stb. tisztek «hátrahagyott» családja nyugdíjáról igaz nincs gondoskodva (bár kiskorú árvákra nézve illő lenne), mert a fentartónak az apa tekintetik).

Mi ezt azonban nem a nő iránti lovagiasságnak, hanem a nő lelacsonyításának és gyakorlatilag az immoralitás és concubinatus törvényes előmozdításának tartjuk, mely az eszményi divortiumot halál után is tartja, a megszünt házasságot erkölcsileg még fennállónak tekinti, a természetes váláson túl is lelki communitást, bizonyos *manes* és *lares* — kultusz obligatióját statuálja. E pogány és önző álláspontra helyezkedhetik az érdekelt fél, de nem a törvényhozó.

A vallásos, metafizikai álláspontból egyáltalán nem lenne megengedhető a többszörös házasság, mert az a túlvilági életben, a lelkek örök viszontlátásakor nagy collisiókra, többnejű vagy többférjűségre az égben és pokolban vezet.

De a halottak csendjébe és békéjébe hívő materialistikus világnézésű világi törvényhozó nem így érvelhet.

Nem akarjuk devalválni a házasságot, inkább felemelni az özvegységet is, hogy az se legyen járom, ne vegye el az egyén önmaga feletti rendelkezését.

Tudjuk, hogy álláspontunk, *a nő teljes egyenjogusága*, még nem számíthat adoptálásra a mi legislatiónkban.

De legalább az irányt megjelölni, az elvi látkört tisztázni óhajtottuk.

Kimutatni azt, hogy régi jogunk lovagjai e téren valóban *Don Quixote*-ok, kik a tobózai *Dulcinea* Ambra-illatját érzik az istállószolgáló ajkain. Kimutatni azt, hogy a derűre-borúra compilaló mozaik-codificatorok okossága *Sancho Pansáé*, ki mégis *Don Quixote*-ot követi szürkéjén.

Válaszszunk legalább öntudatosan.

De lege lata pedig talán sikerült igazolnunk, hogy itt nem kevesebb mint valamennyi intézmény roskadozó, ingatag. Hogy «összhangzó rendszer» helyett a curiai döntvényekben is minden elvre nézve ellentmondást, habozást találunk. Ez a jog vagyis ez a jogbizonytalanság a családi perek, a legmérgesebb perek Pandora-szelenczéje, a bíróságok túlterhelésének, a családi kör feldulásának egyik oka. Itt a remedium sürgős. A lebontás és épités egyaránt. Tiltakoznunk kell tehát az irányadó körökben uralkodó áramlat ellen, mely a családi jog codificatióját legtovábbra, *ad graecas calendas* halasztja el azon ürügy alatt, hogy ez úgyis rendezve van. Nincs rendezve, s a mi van, rosszabb a semminél. Szégyenletes rendi és vízözön előtti jog. A halogatás valódi oka a félelem az ecclesia hatalmától, a mely féltékeny sárkányként őrzi a házasságjog territoriumát, melyet mint egyházi államot, világi uralma maradékát önmagának megtartani akar. De ez egyelőre a családi vagyonjog szabályozásának nem áll útjában és ezt nagyjában, a főelvekben, az örökjoggal együtt lehetne elvégezni. Azon sárkánynak pedig előbb-utóbb ki kell húzni méregfogát, mely veszélyessé teszi. A magyar államnak ezzel meg kell birkózni, ha jogban és kulturában haladni akar.

FÜGGELÉK.

Az örökjogi enquête szükségesnek nyilvánítá ugyan a házassági vagyonjog alapelvei előzetes megállapítását, de mégis letárgyalta a tervezetet anélkül, hogy a családjogi tervezet szerkesztője dr. Győry Elek által bemutatott pontozatokat discutiálta volna, mi azok hallgatólagos elfogadásának sem tekinthető. Különben hiányosabb és elvtelenebb vázlat alig képzelhető, mint e pontozatok, melyek a fenálló jog nem-indokolt s nagyrészt téves vázlatához s a közszerzemény elleni érveléshez fűzve vannak. Győry teljes különvagyoni rendszert vitat, a nőtől függ szerinte a kezelést a férjre bizni vagy nem. Hozomány nála a férjnek átadott *ingó*, csak ezt kezeli s haszonélvezi a férj. A teljes vagyonközösség kikötését is — bár úgy sem fordulna elő — «mellőzné», nehogy az esetre is provideálni kellessék (?). Különben alapelvei lennének: 1. szabad szerződés (mely szerinte most a közszerzeményi jogot kizáró nem lehet); 2. ennek hiányában közös a házasság alatt szerzett ingó s nem-telekkönyvezett ingatlan, melyről nem igazolható, hogy egyik házasfél kizáró tulajdona, s ez a közös élet törvényes megszüntével ketté oszlik. E szerint tulajdonkép minden vagyon egyes félé és csak a bizonyítás meghiúsulása alkot közszerzeményt, mi valóban unikum és a különben «fentartandó külön vagyoni rendszer» mellett alig érthető. Praktikus eredményében a közszerzemény kiküszöbölése mellett a kétes tulajdon egyenlő arányú szerzésének vélelmére redukálódik. Az enquête tagjai per incidentem a legtarkább nézeteket vallották. Szentgyörgyi és Kovács a közszerzemény ellen nyilatkoztak; Köves azt csak szerződés esetében ismerné el. Oberschall, Berczelly, Bartha közszerzemény esetében nem adnának a túlélő hitvesnek örökrészt az örökhagyó közszerzeményi részéből, míg Czorda, Manojlovits,

Zádor, Halmosy, Apáthy, Teleszky e korlátozást ellenezték, mely nézet így többséget nyert. A túlélő hitvestárs öröklésére nézve a hányad, haszonélvezet, életjáradék, új házasság befolyása is sokfélekép vitattatott. Teleszky maga módosítá eredeti tervezetét, fix hányadot, sőt a régi magyar jog özvegyek iránti «lovagiassága» szellemében (!) az *özvegynő optioját* proponálta az *egész hagyaték élethossziglani haszonélvezetére gyermek nem létében*, mit Hódossy és Köves pártolt, de a többség elejtett. Czorda kiemelve, hogy a *házastárs* közelebb *áll távolabbi oldalrokonnál*, indítványozta a butor és háziszer prælegatumát, mi el lett fogadva. Vécsey legtetszetősebbnek mondá a római jogi alapot, hogy a férj *manusa* alatt volt asszony *filiae loco erat* s úgy örökölt mint leány — (mi saját régi jogunknak is megfelelt, mint láttuk). A hitvestársi köteles részt senki sem ellenzé, sőt az Czorda indítványára felemeltetett. Járadékká változtathatása iránt Teleszky tevén indítványt (noha ez elejtetett a törvényes öröklésnél) és a szavazatok egyenlően megoszolván Pauler döntött (?) Teleszky mellett. A közszerzeményi részesedés figyelembevétele a köteles rész esetében is elejtetett. A kitagadási okok közül a házasságtörés s hűtlen elhagyás Teleszky ellenzése daczára Oberschall indítványára elejtetett, mert ugyancsak az ő indítványára lett elfogadva a válóper folytathatása az örökösök által. (Jegyzőkönyvek 5—12., 54—68., 133—137. l.)

A nő valódi egyenjogúsága, mely nemcsak a férj dissipatióival szemben sokszor platonikus hatályú tulajdonjogában, hanem az ép oly fontos külön kezelési és rendelkezési jogban áll, szószólóra nem talált. Szembeötlő anachronismus, hogy a férj gyámhatalma neje vagyona felett, mely e kezelési s rendelkezési jogaiban nyilvánul, ma még nagyobb legyen a szülői (apai) hatalomnál, a mennyiben ezt az állam nagy hatóságú apparatussal és óvszabályokkal ellenőrízteti, míg a nő ily oltalomban nem részesül. Pedig a szülő nagyobb vonzalma több bizalmat érdemel mint a férjé. A nő tehát a gyermeknél gyermekiebb állást nyer. Igaz, hogy saját belátására bizottnak mondható az ellenőrzés, de ez a fenálló tételes jogok szerint alig érvényesülhet óvilag. Ugyanezen belátás sokkal jobban értékesíthető, ha közvetlenül a nő részére biztosítjuk a tulajdona feletti intézkedési hatalmat.

A családi illetve családvagyoné egység constructiója, mely patriarchalis korból és viszonyokból szállott reánk, nem lehet ma döntő szempont. Hogy az életben tettleg a legtöbb esetben a nő mégis férjére fogja bizni a vagyonát s így a gyakorlati eredmény ugyanaz marad, alig igazolható feltevés. Lesz elég nő, ki jogaival él, ha azokkal felruháztatik. A nevelés is oly irányt veend, hogy a nőt erre képessé, függetlenebbé tegye. Végre pedig a törvény saját hibája ellen nem biztosíthat senkit. De egészen más, ha az önbiztosítás módját is megtagadja és a nő független jogállását nem ismeri.

XII.

Örökjog. Bevezetés. Problemák.

Még Werbőczy is említést tesz a régi községi, illetve nemzetségi vagyonközösségről, mint a nomád magyarok ős jogáról, midőn előadja, miként lettek a nemzet iránti hűtlenség miatt elitéltek idővel birtoktalanokká vagyis nemtelenekké (Hk. I. 3. cz. 2—5. §§.) és miként szállott a monarchia behozatalával a nemesítés vagyis birtokadományozás hatalma a *községtől* a fejedelemre (u. o. 6. §.).

Az ő doctrinájában pedig az ősi jogot már csaknem kiszorította évszázados fejedelmi adományok, illetve jószágelkobzás és háromlás következtében a hűbéri jog, melynek behozatala sokkal korábbi Nagy Lajos hivatkozni szokott törvényénél.

Werbőczy tanítása szerint minden — egyházi s világi, felső s alsó — nemes birtoki jogait a király adományából birja (Hk. I. 13. cz. 6. bek.) és így a király minden nemesnek igaz és törvényes örököse magszakadás esetében (Hk. I. 10. cz.), kit sem végrendelettel kizárni, sem vagyonátruházással kijátszani nem lehet (u. o. 2. §.), hacsak ehhez királyi jóváhagyás nem nyeretik (Hk. I. 64. és 65. cz.).

Kivételt képez — az ősi zsákmányjog szellemében — az egyéni hadi szerzemény, melylyel a polgári (tudományos, utóbb *liberalis professio*, hivatal útján tett) szerzemény egyenlővé tétetik (Hk. I. 5. cz.). Erről, ha ingatlan is, élők között és halál esetére bármikép szabadon rendelkezhetik a szerző a családi vagyonosztály *előtt* (u. o. és 53. cz. 7. §.). Ezen osztály az ősi ingatlan és ingó vagyont és apa és fiú és osztatlan testvérek (azaz vérrokonok) között az osztály előtti szerzeményt is felölelte (Hk. I. 53. cz. 10. §., 43., 44. és 47. cz. 2. §.).

A saját szerzeményéről még az apai hatalom alatt álló fiú is végrendelkezhetik (Hk. I. 51. cz. 9. §.). Ősi vagyon, mi osztályból ered.

Szerzemény a saját (azaz nem ősi) pénzen vett birtok is, mert a pénz szintén szolgálat által szokott szereztetni. Szerzemény továbbá a testvérül fogadás, fiúsítás vagy szerződés folytán nyert jószág (Hk. I. 57. bek. 2. §.). Mindezekről a szerző által tett bármi osztály vagy elidegenítés a vérrokonok által meg nem támadható (u. o. bek. 1. §.).

Látni már itt, hogy a szerzett vagyon fogalma eredeti értelmén túl kitágíttatik és alatta minden nem-ősi, nemnemzetségi, nem lekötött közös, osztályos vagyon, mint egyéni szabad tulajdon értetik, melyet a legközelebbi vérrokonok köteles része sem korlátoz, sőt törvényes örökösödés esetében a fiskus az osztályos atyafiak előtt örökölt (Hk. I 47. cz. 2. §.).[1]

Ezen jog szellemében, miután az ősiség eltörlése után kiinduló-i pontot nem képezhet a megszünt családi közbirtok-

[1] Utóbbi szabály kegyetlensége ellen kelt ki még Frank és ostromolta az évszázados gyakorlatot i. m. 267—270. §§. Kiemeli, hogy az osztály tana a Hk. 40—50. czimében csak a 13—39. czimben tárgyalt adományokra vonatkozik, hogy az oldalrokonok természetes törvényes öröklését más javakban, mint élő szokást korábbi s későbbi törvények (Kálmán lib. 1. c. 20., 21. 1557 : 10. 1688 : 11.) és a hármaskönyv más helyei (a kiházasítás háramlásáról I. 93. cz. §. 6., 100. cz., 105. cz. §. 2., I. 99. cz. §. 4., III. 29. cz. §. 1.) bizonyítják, sőt polgárok között még sógor is örökölt tárnokszéki itéletek és némely városi privilegium tanusága szerint (Fejér Cod. dipl. IX. 5. Nr. 309. an. 1382.). A fennálló gyakorlattal szemben ajánlja, hogy az osztálylevélben a későbbi keresmény kölcsönös háromlása az osztozkodók és maradékaik között biztosíttassék, miután örökszerződés idegenek közt is megáll és mellette a szabadintézkedés is fentartható az 1723 : 47. t.-cz. szerint. Mi Frank érvelését specialis törvényekből és a Hk. más intézményekre vonatkozó helyeiből stringensnek nem találjuk, s az 1715 : 26. t.-cz. 3. és 4. §§-ai világosan fentartják a fiskus jogát. Érvet meríthetni legfölebb a Hk. I. 47. cz. 2. §. azon homályos kifejezéséből, hogy a szerző *örökös nélküli* elhalálozása esetéről intézkedik, mit nem kell csak végrendeleti örökösre vagy egyenes águ rokonra, illetve leszármazóra magyarázni. Az osztályos atyafiak kizárása ezzel ellenmondásban állván, az értelmetlen intézkedés mellőzése védelmezhető volt. Ma ez egykor fontos controversia oly szabály felett, mely évszázadokon át gazdagította a kincstárt az oldalrokonok rovására, tárgytalanná lett.

nak, hanem csak az általánosított egyéni szabad tulajdonnak régi háromlási rendje, határozottan a köteles rész receptiója ellen vagy legalább annak lehető korlátozása mellett kell állást foglalnunk és másrészt tekintettel az oldalági törvényes örökösödés belső igazoló okainak hiányára, a socialis jogállam érdekében sürgetett kiterjesztését az állam (vagy község, szóval közczél) öröklésének mint régi jogunkkal megegyezőt helyeselnünk. Az ellentétes álláspontú kodextervezet általános indokolásának hivatkozása régi jogunkra e tekintetben mindenesetre teljesen tarthatatlan.

Az ősi jogot jellemzi, hogy nem is örökösödésből, hanem *osztályból*, mint alapfogalomból indul ki, mely az örökhagyó életében is foganatosítható és tulajdonkép csak az osztatlan nemzetség köztulajdonának felosztását jelenti.

A patriarchalis nemzetségi szervezetet jellemzi az osztály emancipáló hatása, a kizáróan ági vagyis nemzetségi (agnatusi) háromlás a nem-ági vérrokonok kizárásával (Hk. I. 47. cz.), sőt az elévülés kizárása ez osztály iránti vagy köztulajdoni igényre nézve (u. o. 4. §. és I. 46. cz. 6. §.).

A teljes családi vagyonközösség hagyományát képezi még a szerzeménynek is közössége osztatlan családtagok (apa és fiú, testvérek) között és fontos haladás az egyéni tulajdon felé a szerzemény kivonhatása e közösségből bizonyos esetekben (kényszerosztály apa és fiú között Hk. I. 52. 53. cz., a római kitagadás mintájára és testvér lemondása az ősiről vagyis kilépése a közösségből u. o. I. 44. cz.).

Más népek ősjogával megegyezően a leszálló örökség *egyenlő* osztálya mellett a fiak között az atyai házat a legfiatalabb fiú örökli (I. 40. cz. 2. §., 41. cz. 3. §.), míg a családi képviselet, a jogbizonyító okmányok őrzése a legidősebb fiút illeti (I. 42. cz. 1. §.).

Mellőzzük itt a közös családi vagyon fentartására czélzó elidegenítési tilalom, ennek korlátjai, a megtámadási jog stb. összefüggő kérdés felsorolását (Hk. I. 58. sk. cz.), régi vagyonjogunk e gyakorlatilag legfontosabb és legszövevényesebb részét, melyhez hasonlót minden középkori jogban találunk, mely azonban nálunk is tárgytalanná vált, mióta a forgalom és hitel, a helyes gazdaság nagy gátja, az ősi tulajdonközösségi kény-

szer lerontatott. Hasonlókép nem érdekel többé a szorosan hűbéri adományi javak háromlásának különös szabályozása. Csupán azt kívánjuk vizsgálni, mily háromlási *rendet* követett a felszálló ősi, illetve szerzeményi vagyon, miután a leszállóra nézve (fiak egyenlő osztálya) nincsen kétség.

Egyiket sem szabályozza tüzetesen a hármaskönyv vagy későbbi törvény, sőt az utóbbit, a szerzemény felszállását, mint láttuk, részben a fiscus javára kizárja.

Mégis az elsőre nézve — legalább a főkérdés tekintetében — az élő szokás soha kétes nem volt és csak az országbirói értekezletnek az öröklött javakban fentartott ági háromlásának rendje lett vitássá az újabb birói gyakorlatban és irodalomban az I. 10. vág szövegezése folytán.

A régi jogban a háromlás nem a rokoni közelség után indult, hanem az ág közelségéből az utolsó osztály szerint (Frank, 265. §.). Az osztályos örökös a távolabbi rokon lehetett.

A szerzemény felszállása ellenben a rokonság közelségének fokát követte, miben a gyakorlat és iróink bevallottan a *római jogot* követték (Frank, 261. §. *c)*, miután a nemzeti jog csak az ősiek háromlását szabályozta. E téren soha sem hiányoztak a controversiák, különösen a hitvestárs és a rokonok konkurrálására nézve.

Az ági háromlás nem volt rokonsági íz szerint korlátozva, a gyakorlatban csak a legalis bizonyítás nehézsége zárhatta ki a felette távoliakat. Mellőzött ily korlátozást minden vagyon felszállására nézve az országbirói értekezlet is.

Az ági (ősi közös) vagyon fogalma úgy a régi, mint a jelen jogban alapul vétetett; az *indefinitum, negativum*, t. i. minden nem-ági (ősi, örökölt): a szerzemény. E kettő elhatárolásában *in concreto* azonban a dolog természeténél fogva mindig sok vita folyt, a mai jogban is folyik és e jog végleges fentartása esetére bármily osztályozás mellett jövőben sem volna elkerülhető. A régi jogot az ágon belüli háromlásra nézve homályosssá teszi a mai jog szempontjából a testvérek különös jogállása és az apai hatalom befolyása (Hk. I. 113., 115., 116. cz.), mely szintén az ősi családszervezetre vall.[2]

[2] A fenti kérdéseket újabban a régi irodalom és jelen judikatura részletes ismertetésével tárgyalja Zsögöd Brnő azon jegyzetekben, me-

Felette fontos e kérdésben a rokonság fogalma és számítása, melyet az ősi családszervezet és öröklési rend ural. Ősjogunk története e szempontból még nem tétetett kutatás tárgyává, sőt újabb iróinknál, a legkitünőbbeket sem véve ki (KELEMEN, FRANK, WENZEL), úgyszólván teljesen el van ejtve az ősjog e részbeni történeti fejlődésének kérdése.

Pedig az kétségtelen, hogy az ági háromlási rend is elváltozott a gyakorlatban WERBŐCZY óta a testvérek, nagyapa, nagybátyák prioritása és részesedése tekintetében.

Az apai hatalom és gyámsági jog módosulása és hajlása az osztrák dynastia alatti törvényekhez, a római és egyházi jog befolyása az ősi családszervezet szempontja felé emelték a természetes, rokonsági kötelékét és annak úgyszólván mathematikai, logikai graduálását és az ebben rejlő méltányosságot az örökjogban is érvényesitették.

Bizonyos az, hogy ma, midőn a családtagok oltalma és kormányzása nem is képezi többé a régi értelmű család, illetve családfő kötelességét és jogát, midőn a nemzetségi solidaritás emléke, az egykori közös szerzés és közös felelősség, végkép elmosódott, ama régi szervezet szerinti háromlási rend felállí-

lyeket a régi magyar jog szellemében construált törvénytervezetéhez a törvényes örökösödésről fűz. Vonatkozással korábbi tanulmányaira Magyar Igazságügy IX. XII. k. l. Magyar Igazságügy 1886 január, különösen 61. sk., 68. sk. lk., február 141. sk., 149., 152., 153. lk., április 283., 285—290. lk. és junius 452., 455. lk.). Érvelései TELESZKY Örökösödési jogunk és ZLINSZKY (u. a. és Magánjog) némely tévedései vagy az örökjogi tervezet, indokolás és értekezlet némely pontja ellenében sokban találóak. Saját tanát azonban a modern örökjog gyakori «véletlenszerűségének» elismerése mellett sem fogadhatjuk el, mert — eltekintve a döntőnek nem tekinthető érzelmi, nemzeti geniuszi vagyis jogfolytonossági conservativ szemponttól, melyet különben ő is felad számos újítás, javítás indítványozásával, minő főleg az ági háromolás bizonyos korlátozása (32. §.), a nemági öröklött vagyonban rokonok és hitvestárs osztozása (43. §.) stb. — mi a benső ethikai, jogphilosophiai és «legislativ-politikai» szempontokból nem látjuk oly dicsfényben a vagyoneredet szerinti háromlást, mint szerző, ki első vállalkozott még arra is, mit praecursorjai között SZOKOLAY ISTVÁN és TÓTH LŐRINCZTŐL WENZEL GUSZTÁV és ZLINSZKY IMRÉig még VIDA LAJOS és HERCZEGH MIHÁLY sem mertek megkisérleni, hogy e háromlás *simább*, *egyszerűbb* voltát, a modern jog nagyobb bonyolultságát igazolja.

tása a legnagyobb anomalia lenne, mely vétene azon axioma ellen, hogy *cessante legis ratione cessat lex ipsa.*

A lassú fejlődésnek egyedül megfelelő korszerű conclusiója inkább az lenne, ha ma teljesen és általánosan érvényesülne a szerzemény háromlási rendje, vagyis a szabad egyéni tulajdon évszázados háromlása, miután ma más vagyont nem ismerünk.

És e szempontból is érdekes lenne ennek lassú áthatását az ági öröklési rendre, lassú foglalásait az évszázadok folyamán, mint adalékot az ősiség történelmi bomlásához kimutatni.

Mi gyakorlati czélunkhoz képest itt csak néhány megjegyzésre szorítkozunk.

A világjog és összehasonlító jogtörténet szempontjából a vérrokonsági, illetve családszervezeti rendszereket tárgyaló tudomány mai eredményei szerint a magyar családszervezet (mely mindenütt a gyámsági s örökjog alapja) ugyanazon nemű az arya és semitával, a mennyiben az uráli (finn, esth, magyar, török) fajok a *descriptiv* rokonsági szervezést uralják, nem pedig a szövevényesebb és primitiv *osztályozó* rendszert, mely a rokonságot egyáltalán nem az ízek közelségén méri és a többi fajoknál (ganowanian: indián, eskimo; turani: dravidián, chinai-japán; malaji, stb.) fenmaradt.

A leiró rendszert jellemzi a fel- és leszálló, valamint, sőt különösen, az oldalrokonok tekintetében kevés külön név (apa, anya, fivér, nővér, unoka stb.) használása s a többieknek csak összetétel általi meghatározása. Ugyanez áll a házasság által keletkező (sógorsági, mostoha stb.) viszony tekintetében. Mindig individualizálja azonban a rokont. (Igy a kelta *erse* például a nagybátyát is csak apám vagy anyám fivére névvel fejezte ki.)

Ellenben az osztályozó rendszer csak a rokonok *csoportjait* ismeri ugyanazon általános jelző alatt és nem választja el az egyenes és oldalágakat. A család kiterjesztése — a törzsrokonság — megfelel a nomád érdekének az oltalmi szövetség miatt. (Igy például chinai faluban ezrek egynevűek.)

Ellenben a civilisatio azon fokán, mely a letelepedéssel, földmíveléssel s igy birtokjoggal jár, természetszerűen előáll a korlátolt osztály rendszere s az örökjog visszahatása a családi

szervezetre. Az individualizálás és concentrálás, vonatkozás minden rokonsági megjelölésben bizonyos egyénre, illetve egy pártó'i leszármazásra, feltételezi már a monogamiát is, melyet az osztályrendszert követő ősnépek nem ismernek.

A legtökéletesebb, logikai rendszert a római jogban, a civilisták műveül találjuk, mely a gyakorlati czélra elégséges ötödik oldalágig halad külön megjelölésekkel. Iustinian institutióin túlmentek a római terminologiát alkalmazva Cooke stb. angol pandektista s így a hetedik oldalági csoportig jutottak, melyen túl az elnevezéshez már ismétlést kénytelenek használni. Blackstone (és Domat stb.) nem alkalmazták azonban a római, hanem azon rokonsági táblázatot, mely az egyenes ági és oldalrokonok mindegyikének relativ távolát a közös őstől határozza meg. A problema complicált voltát (s így minden nem felette korlátolt örökjog «véletlenségi» esélyeit) illustrálja Blackstone számítása, mely szerint a leszármazás 5-ik fokán 32 őst, a 10-en 1024-et és a 20-on egy millión felül találunk (úgy hogy a 31-ik fokon több az ős a föld lakóinál, mit csak a közbeeső összeházasodás redukál valóságban). A leszármazások pedig, ha az ősök minden párjától csak két gyermek hátrahagyását tételezzük fel, az oldalrokonok oly szaporodására vezetnek, hogy az 5-ik fokú oldalrokonok (számitva a közös őssel egyenlő fokúakat) száma már 256, a 10-ik fokon 262,146, a 15-ik fokon 268 milliónál több.

A római számítás tudvalevően (miként a héber) az *ego* (de cujus)-ból indul ki, nem mint a kánonjogi, melyet az angol, magyar s legtöbb középkori jog felvett, a közös őstől, mi a fokszámra nézve eltérésre vezetett és kevésbbé logikus.

Az egyes arya rokonsági rendszerek tanulmányozása azon eredményre vezet, hogy — talán a szláv kivételével — mind eredetileg leiró, de nem egyforma tisztán; így már a római, germán, angol rendszer bizonyos osztályozó rendszerbeli elemet, rokoncsoport közös nevét is mutatja. De egészben világos az egyes oldalágak egymástól és az egyenes ágtól elválasztása.

Mellőzve a semita rendszereket, az urali (ugor-török) fajok minket legközelebb érdeklő rendszereinek sajátságaira térünk át. Hogy ezek rokonsági rendszere közelebb áll, mint határozottan leiró, az arya és semita, mint a többi ősturáni fajokhoz, eth-

nologiai szempontból azon fontos következtetésre enged jutni, hogy azok — a finn, magyar, török nemzetek — vérbeli származását forrásához követve, mielőtt az ősturáni eredethez érünk, kell, hogy arya-semita elemekkel keresztezve lettek legyen.

Az ugor faj a szláv előtt foglalta el északkeleti Európát, egyidejüleg a nyugoteurópai keltákkal.

A finnben atyán, anyán kívül csak a nagyanyának van külön neve (*eukko* — ükk? ukkon?); lefelé fiú, leánynak. Testvér — fivér, nővér — külön névvel csak mint idősebb vagy ifjabb (bátya, öcs, mint a magyarban) jelenkezik.

Általános jellemző sajátság e fajoknál ezzel ellentétben a házasságból eredő rokonsági viszonyok külön nevei, akár a római rendszerben (ipa, vő, anyós, menny, sógor stb.). A legprimitivebb e fajból élő nép (esth) érdekes örökjoga szerint csakis a legidősebb fiú örököl a többi fivérnek is teljes kizárásával.

A magyarban osztályozó rendszerbeli elemek — de a leiró rendszer elveivel lényegben megegyezők — a fivérek s nővérek osztályozása a kor szerint (bátya, öcs, néne, huga), az apa és anya fivéreinek és nővéreinek (nagybátya, nagynéne) és a fivér és nővér gyermekeinek csoportosítása (unokaöcs, unokahuga).

Az osztályozó rendszer nem indul ki a civilisatio alapjául tekintendő monogámiából, egy párbóli leszármazásból, mely szerint testvérek s leszármazóik, szülők testvérei és leszármazóik stb. oldalrokonok; annak alapja a nemi communismus, a testvérek közösülése.

Ha meggondoljuk, hogy az életviszonyok folytán minden nyelv első szavai között vannak bizonyos rokonsági viszonyok megjelölései (apa, anya, fiú, leány, fivér, nővér, férj, nő a nem szerint), kétségtelen, hogy a családi szervezetnek nyelvi hagyományaiból az ősi viszonyokra a legfontosabb következtetések vonhatók és nem véletlen a jelzett két nagy rendszerbeli népcsoportok míveltségi eltérése.

A részben mívelt, osztályozó rendszerű népeknél e mívelődési tényező a tulajdon, mely az átmenetet egy rendszerből a másikba is egyedül közvetíthette, például az urali fajoknál. Sőt az általános emberi mívelődést tekintve, az vezethetett a leiró rendszer létrejövetelére.

Látjuk még a történelmi korban e fejlődési processust, a mint a barbár községi-, törzs-család, a polygám patriarkalis család (családok csoportja) átváltozik a föld egyenes ágú háromlása következtében. Az öröklés visszahat a modern család képzésére, a tulajdon a mívelődés alapja lesz. A törzs földközössége és földosztálya átmegy az individualizált család egyéni tulajdoni rendszerébe.

Az átmenet nyomai, a régi osztályozó rendszer reminiscentiái mindenütt meglátszanak: a római gensben, german sippeben csak úgy, mint a magyar nemzetségben, nem is szólva a legelmaradottabb szláv családközösségről.[3]

Czivilizáló befolyást kell e szempontból tulajdonítanunk a hűbérjognak is fejedelmi főtulajdona és adományai rendszerével, mely a birtokot individualisálta a primogenitura, vagy legalább a leszálló fiági háromlás exclusivitása által.

És ezen a nemzeti genius egyedüli realis alapját és synonymját képező faj- és mívelődéstörténeti szempontból következik, hogy az ősiségi, ági, törzsközösségi rendszer hívei képviselik a magyar faj ősturáni jogát, az osztályozó rendszerű családszervezet felé haladnak vissza, mi mindenesetre nagyobb (és kevesebb politikai menségű) *atavismus*, mint mikor Kupa és társai az ősi Istenekhez ragaszkodtak.

Mindaz, mi a magyart a mívelődés folyamán a modern család és tulajdonhoz vezette, az ő örökjoguk által a nemzeti önállóság látszatáért renegálva lesz.

Az ő eszményük a Blackstone számította 1 millió ős és 268 millió atyafi. Talán akad olyan is közöttük, ki ha ősinek tudja, ismét a nagyapát vagy nagybátyát a testvér elé, vagy a fivért a szülő elé helyezni hajlandó a concret eset szerint.

Mi az ősiség ez oldalával e mű első részében és ez egyletben folyt örökjogi vitában leszámoltunk. Ahhoz nincs több szavunk.

Annál több szavunk lenne azonban a tervezethez és szerzője ősiségi Canossájához (osztályos testvérek ági örökösödése 38—43. §§.), ha e fejezetet az enquête egyhangúen el nem ejti vala. (Jegyzőkönyvek 68—71. lk.)

[3] L. mindezekről Lewis H. Morgan: Systems of consanguinity and affinity of the human family 1868 s az ott idézett irodalmat.

Teleszky úgy látszik Zsögöd korábbi értekezéseinek befolyása alatt (a kiskorúak utáni örökösödésről) vette föl e szabályokat a mostohatestvérek kizárása végett. Az értekezleten is a parentalis rendszer e visszásságának correctivumaként tüntette föl azokat. Csakhogy e miatt — ha a czél elfogadható lenne is — nem szükséges ősiséghez folyamodni.

Az ági öröklést a testvérekre és leszármazóikra szorítani és a többi ági rokontól megvonni, mivel különben a parentalis rendszerben rejlő természetes igazság sértve lesz és mivel viszonosság csak testvérek között van (Indokolás 38., 40. §§-hoz 39. l.), különben is világos inconsequentia, melynek indokolása alaptalan. Hasonló inconsequentia ezen háromlásban nem látni tulajdonképi öröklést (Indokolás 37. §. 38., 39. lk.) és mégis a betudást és osztatlan hagyatékra nézve a természetbeni igényt statuálni (39., 42., 43. §§. Indokolás 39., 40. lk.). A házastárs részesedése ági vagyonban is (41. §. Indokolás 40. l.) az águl hivek reformjavaslatának (Zlinszky, Zsögöd) megfelel.

De elvtelen, midőn ép a testvérek tulajdonkép alig vonhatók az egyéb oldalrokonok körébe, a megszokott jog és történelmi jogfejlődés iránti engedménynek tekinteni e javaslatot (Indokolás 12. §. 20—21. lk.) és elvtelen, midőn az ágiság a vagyoneredet befolyása, a gyakorlati bonyodalmak miatt és történelmi létalapjának megszünése folytán kiküszöböltetik (u. o. 16—20. lk.), ezen kihalási expositurát creálni, mint az igazságosság és czélszerűséggel megegyeztethetőt (u. o. 20. l.). Mert ha azt az elvet fogadjuk el, hogy a vagyon ne szálljon közvetve sem az örökhagyóra nézve idegen tulajdonába, *idegent a vagyoneredet szerint értve* (u. o. 20. l.), akkor az egész ősiséget ez okon és alapon nemcsak az országbirói értekezlet I. 10—12. §§. keretében fentartani, hanem még a halálesetre és élők közti rendelkezés korlátozását is visszaállítani kell.

Azon jogtudományi aristokratákat, kik nem bánják, ha a jog rossz, csak régi törzsfája legyen; kik magukat a nemzeti közérzület kiváltságos letéteményeseiként gerálják; kik a dédés ükintézményeket azon vélt hazafiságból kegyelik, mely mások hazájának gyülölete vagy megvetése, nem pedig azon törekvés, minden jót saját hazánkba átültetni: a tervezet sovány concessiója legfölebb nagyobb régiségi étvágyra ingerelné.

Az atavismust concessiókkal és érvekkel nem lehet gyógyítani, mert az ezek számára hozzáférhetlen kedélyállapot A mívelt Hellas minden görög polgárt testvérnek, minden idegent barbarnak, ellenségnek tekintett. Hasonlóan Róma és minden ősnép.

A jog itt vallásos képzelmekkel függ még össze, első sorban az ősök és a vér mystikus kultuszával. A hol ez önmagát elzáró civilisatio a legmagasabb és legrégibb, a feudalis Chinában ezt legjobban szemlélhetjük.

Mikor 651-ben Kr. e. Siang-Wang császár forradalom által elüzve és Tsin herczeg közvetítése folytán trónjára visszahelyezve lett, hálából birtokadományt ajánlott megmentőjének. Ez e helyett csak azon jogot kérte, hogy a császári mausoleumhoz hasonló sírt építhessen magának. E szerénynek látszó kérelem, mint a legszentebb fenségjog bitorlásáé, megtagadtatott. (W. A. P. Martin: *Les vestiges d'un droit international dans l'ancienne Chine. Revue de droit international et de legislation comparée* t. 14. 1882. p. 233.)

Ezen transcendentalis ősök kultuszával a mi korunk uralkodó szelleme, a modern demokratia homlokegyenest ellenkezik.

És az isolatiót a térben a forgalom, a jogban a törvényhozók bölcsesége, kik a görögökön kezdve államférfiak és utazók voltak és a külföldön megismert jót otthon értékesítették, rég megtörte. Róma már *ius gentium* alkotásáig haladt. Az újkor jogbölcsészete Grotius óta keresi az universalis észszerű jogelveket. Azok külső akadályainak legtöbbje, melyeket még Montesquieu felsorolt, a realis, összehasonlító törvényhozástudomány alapítója, t. i. a politikai, vallási, erkölcsi, klimatikus stb. válaszfalak másfél század társadalmi forradalmai és anyagi mivelődése folytán csaknem elenyésztek. Az utilitarius, politikai momentum universalis uralmát a jogban hirdeti már Bentham és a történelmi iskola nagy tévedését, mely mindig csak azt látja, mi joggá lett és nem miként most is lesz a jog (Bluntschli), saját nagy hive Jhering czáfolja legfényesebben jogbölcsészeti kutatásaiban. A mereven történelmi, realistikus módszer, mely megfeledkezik a jogalanyok élő, fejlődő, haladó természetéről, uralomra nem számíthat.

A jog conservativ, lassú fejlődése, örökös elmaradása a valódi szükségletek mögött, jobbadán a tételes jog mívelőinek, a törvényhozó jogtudósoknak elfogultságából származik, azon szolgaságból a létező iránt, melyet már Bacon ostorozott (*de dignitate et augmentis scientiarum* lib. 8. cap. 3. *de justitia universali sive de fontibus juris*).

S így, míg nálunk az ébredő közszellem lángelmű képviselői e század első felében, mint láttuk, a radikalis jogreformot sürgetik, az önálló alkotást a külföldi törvényhozások összehasonlítása alapján korszerű, szabadelvű irányban megkisérlik és 1848-ban a jogforradalmat szentesítik (1848 : 15. t. cz.): addig mai, nem államférfiúi szellemű, a német iskola pandektaporától elvakított jogiróink közül akadnak, kiknek vezérelve az, hogy a codificatio szorítkozzék a *ius quod est*-re.

Mi a tudatlan fordítás, elvtelen compilatio elitélését helyeseljük, az önálló, elves alkotást kivánjuk, melynek realis alapja azonban nemcsak a hazai *ius quod est*, sőt nemcsak az összes kulturállamok jogában foglalt és átültethető *ius melius*, hanem a hazai viszonyoknak megfelelő eredeti *inventio* és a külföld elméletében foglalt anticipált jog is lehet és legyen. Vagyis mint Matteo Pescatore mondá: «La codificazione è una vera revoluzione nella sfera della legislazione: essa chiama ad un tempo tutte le instituzioni giuridiche secolari ed immemorabili a render conto di sè: essa è il trionfo della ragion giuridica naturale.» (La logica del diritto. 1863 pref. p. 6.) Az általános frázis, mi jó másutt, nem az itt, semmit mondó, semmit bizonyító. Az érzelmek pedig lehetnek jogvalósitási, politikai tényezők, de az irányadó csak az érdek, a gyakorlati czélszerűség, a haszon lehet, melyet a jog szolgál.

S ezért az egész modern és *in specie* hazai jogfejlődéssel és tudománynyal ellentétbe helyezkednek, kik az ősi jogot önmagáért æternizálják.

Mikor 1861-ben tisztán politikai szempontból az ősiség visszaállítását javasolták, meggátolta ezt a nagy magyar és hazafi Deák Ferencz azon életküzdelem nevében, melyet ő a nemzet legjobbjaival a régi jog ellen a modern humanismus, a cultura, az universalis, demokratikus jog érdekében viselt volt. A «nemzeti genius» és emberiség nemtője nem állottak

ellentétben azon reformpárt szemében, mely, ha jogi traditiót keresünk, első sorban mint jogelődünk tekintendő. A régi jog fölé helyezték a haladás eszméjét, fel nem adták a minden kort és nemzedéket megillető saját, az élet jogát.

De mai ósdi hajlamú jogászaink nem isismerték kellőkép e régi jog szervezését és működését. Tévedtek annak eredetisége és mivolta tekintetében. Az ily tévedésben pedig, minő másutt is előfordult, nagy satyra rejlik. Csak egyik analogont említünk a német nemzeti jogtörténeti iskola történetéből, mely a magyarnak mintája volt. A germanisták a germán «történelmi jogérzet» és tudomány axiomájának tartották az úgynevezett parentalis (lineal-gradual, kétágú visszaszállási) öröklési rend uralkodását a német jogban, a mint ezt J. Chr. Majer (1798) és v. Sydow (1828) főleg a szász tükör alapján kifejtették volt.

Utóbb Siegel (a német rokonságszámításról irt értekezésében és a német örökjogról irt művében 1853), Wasserschleben (Das Princip der Successionsordnung nach deutschem insbesondere sächsischem Rechte 1860) s mások újabb források alapján kimutatták ennek téves voltát.

Az eredeti rokonságszámítás — az öröklési rend alapja — itt is elhomályosíttatott a kánonjog befolyása által a házassági jogban (rokonsági akadály), mely (mindegyik fél részéről a rokonság akadályt képezvén) az oldalrokonok számítását a hosszabb oldalon irányadónak vette. A *quot generationes tot gradus* úgy a római mint a germán jogban szabály volt, de a nemzedékek számítása utóbbinál a *közös őshöz* (mindkét oldalról) történt azon két személyre nézve, kinek rokonsági foka meghatározandó volt. Ha egyenlő volt az izek száma, egyenlő volt a rokonsági fok; ha különböző, akkor az egyik személy megfelelően távolabbi, a másik közelebbi rokon volt. Mert irányadó az örökjogban csak *az örökös távolsága az örökhagyóval közös őshöz,* ha a nemzések száma több vagy kevesebb is az örökös oldalán, mint az örökhagyóén (közös őshöz).

S így több igénylő közt az örökös ízközelség szerint az lesz, ki részéről kevesebb a nemzés száma, tőle az örökhagyóval közös őshöz számítva.

Míg a római jog e szerint absolut mértéket állapít meg,

midőn a rokonsági fokot az örökhagyó mindkét oldalán levő összes nemzések száma szerint határozza meg, addig a germán számítás (az őshöz) csak relativ — két személy közötti rokonsági fokot — azok állásán a parentelában vagy sippeben méri, mi öröklés esetében a *kölcsönösség* szempontjából eltérésekre vezet. Az oldalrokonság (magschaft) nem is számíttatott a testvértől, hanem a testvér gyermekein kezdve.

A XV. században a római jogi számítás már a szász jog területén is tért foglal s utóbb kiszorítja úgy a német, mint a kánoni számítást.

A *parentális rendszert kizárja az ősgermán jogban*, mint ezt a legtöbb régi törvényen és a későbbi magdeburgi jogon és sarjain (statutumok, n pitéletek) kívül a *szász tükör* mutatja (I. 17. §. 1. I. 5. §. 1. 2. I. 3. §. 3. II. 20. §. 1.), hogy az összes *ascendensek megelőzik az oldalrokonokat.* Az *osztatlan testvérek* kölcsönös öröklése itt is szerepel.

A mi szász tükrünk (a hármaskönyv) előzményei, háttere, a későbbi statutumok, itéletek stb. jogforrások kellő felderítése nálunk is azzal szemben, mit joghazafiaink az ősmagyar jogérzet követelményeként tisztelnek, melyet bántani úgy fáj, mint élő testet amputálni, ily meglepő satyrára vezetne, melyen csak irigylendő rajongók tehetnék túl magukat, kik azon vallásos természettudós mintájára tudnak érezni, kit egy szent ereklyéinek imádásában nem zavart, midőn felismerte, hogy az nem is emberi csont.

Mint az idegen eredet ellenében és a corpus juris hamisítványaira nézve az ősjoghivők refugiuma maradna, hogy *hitük* már nemzeti vérré vált.[4]

[4] Az öröklési sorrend újabban nálunk is a germánnal megegyező volt: descendensek után minden collateralis előtt ascendens. Mint a szász tükörben, úgy a hármaskönyvben apa alatt ascendens, fiú alatt descendens általában értetik. A képviselet az ascendensek körében nálunk is mint «természetellenes» ki volt zárva, mert csak a nemzett képviseli a nemzőt és nem megfordítva. A visszaszállás (eltekintve az ősi-ágitól) linearis-gradualis. A közelebbi ascendens kizárja a távolabbiakat, az egyfokúak fejenként, különböző számban oldalonként osztoznak. Az *arbor cognationis* egészen úgy adatik, mint a római-kánoni jogban, a számítás a házassági akadály szempontjából kánonjogilag történik.

A létező örökjogok irrationalitása épen abban leli indokát, hogy akár öntudatlanul a régi, ős és középkori joghagyományok által befolyásoltatott azok alkotása.

Sőt hagyományos jogtudományi nézetté vált, hogy az örökjog kivételes jellegű, melyet a codificatio forradalma sem érinthet.

Hogy ez azonban mégis babona, mely a reális tényekkel ellentétben áll, mutatja a régi jognak elváltozása a régi családdal az életben és lényeges intézményei feladása minden modern törvényhozás által. Igy látjuk a szabadrendelkezés kiterjesztését, a vagyoneredet befolyásának elejtését, a hitvestárs öröklését, a hitbizományok korlátozását, a kor és nem szerint egyenlő osztályt és a törvénytelen gyermek oltalmát mindenütt érvényesülni. Pedig ezek természetjogi, erkölcsi és gazdasági követelmények: az egyéni szabadság, jogegyenlőség, humanizmus, szabadforgalom követelményei, az élet joga valának s ezért kellett győzedelmeskedniök. Teljesen hamis (különben németes irodalmunk nézeteit visszatükröző) e részben minden állítása örökjogi tervezetünk általános indokolásának s így a tervezet kiindulási pontja. Lényeges tételei:

1. hogy a modern codificatio római és germán jogi elemeken épül fel;

2. hogy a kiinduláspont ezek conciliatiója: az egyéni szabadrendelkezés és családi igény érvényesülése;

Ascendens után következik a collateralis (consanguinitas). Azonban kivételt képez a *testvér*, ki ascendessel vagy előtte részesül az *osztályos* vagyonban s a kit ismét leszármazói képviselnek. E részben megegyeznek újabb jelentékeny íróink: Huszty, ki először fejti ki az öröklési rendet *ab intestato* felmenő és oldalrokonra nézve, Kövy, Szlemenics, Kelemen. Jellemző, hogy Kittonich a *centuria dubietatum*-ban nem említi ezen öröklési rendet. Az alapfogalom e szerint mégis a *vérközösség és kölcsönösség* az *osztályos testvéreknél*. Testvérül-fogadás is erre mutat. Mindez a törzscommunismus világos hagyománya: a miben az ősök osztozkodtak, abban osztozkodnak az utódok. Az egyéni tulajdon kivívódott a descendentia számára. Deficiálása esetében az *osztály* elve érvényesül újból, a közösség. S így rationalis azok elsőbbsége, kik az osztályhoz legközelebb állottak.

Kelemen érdeme a germán jog rokonságának felismerése, ki azután dogmatikát is német magánjogi íróktól (Runde, Danz stb.) átvett. A számítás nálunk is a közös őshöz történt.

3. hogy az örökjog mindenkor és mindenütt elismerve, csak elméletben megtámadva lett, mely elmélet tehát ignorálható a törvényhozó részéről.

Téves az első tétel, mert figyelmen kívül hagyja a *modern* jog legfontosabb alkotó elemét: a természetjogi alapon álló forradalmi jogelemet.

Téves a második tétel, mert a kiindulási pont a positiv jogalkotó elemek méltatása: a politikai, gazdasági, socialis érdek is kell, hogy legyen az egyéni és családi ethikai momentum mellett.

Téves a harmadik tétel, mert a jog minden haladását a realis szükséget felismerő tudomány készítette elő és a positiv törvényhozástudomány kiváló képviselői követelik az örökjognak legalább részben eltörlését, minek némileg meg is felel az újabb codificatio. Mert utóbbi reformjaiban nem köthető idegen gyakorlati, már létező törvénymintához. Mert végre az, mit ma örökjog alatt értünk, nemcsak nem létezett minden korban és népnél, hanem ma sem létezik az európai mívelődés körén kívül eső fajoknál és nem létezett az európai népek ősjogában sem.

Az első tétel igazolásául vessünk egy pillantást a franczia forradalmi jog *(droit intermédiaire)*, a «liberté, égalité et fraternité» vívmányaira a középkori magánjog átalakításában, bár rövid kitéréssel a kapcsolatos közjogi reformokra.

A szabad ember, szabad birtok, szabad sajtó volt az első programm. 1789 augusztus 4-iki éjjelén — mely fordulópontot jelez Európa történetében — decretáltatott a jobbágyság minden nemének (censualis stb. terhek, holtkézjogok) eltörlése. A szolgaság tilalma, a személy és szolgálatai állandó lekötésének kivétele a szabad szerződések sorából, az elidegeníthetlen emberi alapjog biztosítéka innét ment át a code Napoléon-ba (art. 1780) s az összes újabb polgári törvénykönyvekbe. Következetesen a személyt lekötő fogadalommal járó és így erkölcstelen szerzetesrendek 1790 február 13-án eltiltattak s tagjaiknak visszaadatott öröklési joguk (II. év brumaire 5., nivose 17. s V. év pluviôse 18.), valamint minden papnak a házasság szabadsága (1793 julius 19., 20., augusztus 12.). A rabszolgaságot a gyarmatokban is eltörli és azok szines lakóit egyenlő polgári

joggal ruházza fel a convention (II. év pluviôse 16.). Ezt félszázaddal később újra ki kellett vívni, míg a harcz a clericalismussal most is folyik.

Az egyéni szabadság biztosításául a *lettres de cachet* eltöröltettek (art. 7. déclaration des droits de l'homme) és minden nem birói parancsra letartóztatott szabadon bocsáttatott (1790 márcz. 16. décret). A *bűnvádi eljárásra* nézve rendeltetett (1789 aug. 9.—1790 április 22. décrets): a tortura eltörlése (art. 24.); a vizsgálat nyilvánossága oly módon, hogy minden község, hol bíróság van, notablokat választ, kiknek sorából azok vétetnek *(adjoints)*, kik minden vizsgálati actusnál jelen vannak (art. 1.); a védelem kötelező volta (esetleg hivatalból rendeltetése) azonnal a letartóztatáskor és minden esetben befolyása az egész vizsgálatra és szabad közlekedése a vádlottal (art. 10., 18.); a tárgyalás nyilvánossága, itélet indokolása stb. (art. 21., 22.) s mindenek felett az esküdtszék behozatala (1791 szeptember 16. *code d'instruction criminelle:* vádjury is). A birósági szervezeten kívül (1791 jan. 20.) a rendőri jog is e szempontból szabályoztatott. (1791 julius 19. *code de police municipale et de la police correctionnelle).*

Az apai hatalom visszaélései ellenében alkottatott a családi tanács (mint bíróság) intézménye (1790 aug. 16—24. törvény X. czim. art. 15—17, mi csirája a code Napoléon 375. sk. art.-nak). Az apai hatalom megszünt már 21 évre tett nagykorúsággal (1792 aug. 28. décret). Az egyén felszabadítása a család középkorias kötelékeiből, a római s germánjogi apai hatalom enyhítése így ment át a code civilbe s egyéb modern codexekbe.

A házasság felbonthatósága — a személy örök fogadalmi lekötésének tilalmából folyólag — 1792 szeptember 20-iki törvényben mondatott ki. A válási okok között szerepel: kölcsönös megegyezés; egyoldalú hivatkozás a jellem vagy természet összeférhetlenségére stb. A code Napoléon ezt is átvette, bár nehezítve a válást. 1816-ban tudvalevően a reactio ezt az engedményt is visszavette. A *divorce* visszaállítása 1830 óta többször szavaztatott meg a képviselőkamra által, míg a főrendek azt megbuktatták. Csak legújabban vívta ki a franczia köztársaság újra az emberi alapjogok e folyományát.

A lelkiismeret-, vallás- és sajtószabadság mellett (déclaration des droits de l'homme) helyet foglalt a munka-, ipar-, kereskedelem- és forgalom szabadsága. A czéhek, privilegiumok (kivéve a feltalálóké — 1790 deczember 31. s 1791 május 14. décrets) és monopoliumok eltöröltetnek. Az 1790 április 3., 1790 január 18. s julius 21. décrets a tengeri kereskedést felszabadítják; 1790 aug. 26. és nov. 19. décrets az utasszállítás monopoliumát megszüntetik; 1791 január 13. s julius 19. décrets a szinházakat felszabadítják; 1791 márcz. 2. czéhek eltörlése; 1791 márcz. 20. szabad dohánytermelés; 1791 junius 5. a mezőgazdaság szabadságának biztosítékai: szolgalmak, aratás ideje, mívelésmód, egyéni legelő, vadászat tekintetében stb. utóbb 1791 szept. 28. *code rural.*

A kamatkorlátozás eltöröltetik (1789 okt. 30.).

Minden végrendeleti s ajándékozási feltétel, mely a részesített vallására vagy házassági szabadságára vonatkoznék, érvénytelen (1791 szeptember 5. décret).

A gyülekezés és egyesülés szabad (1790 nov. 13. décret).

A szabadsajtó biztosítékául, a valódi *repressióra* szorítkozással, büntethető sajtóvétségnek csak oly egyenes felhivás bűncselekményre minősíttetett, *melynek tényleg következménye* lett azon bűntett elkövetése (1791 szept. 25. code pénal tit. 3. art. 2.). Ezt persze már a convent (Robespierre) rémuralma módosította s a sajtójog mai napig nem emelkedett többé fel ezen felfogáshoz.

A jogegyenlőség *(déclar. des droits)* folyománya volt a rendek, czímek, rendjelek eltörlése (1790 jun. 19. décret tiltja a nemesi czímer, egyenruha használatát is; 1791 julius 30. minden nemes rend stb. tiltatik és egyedül a *légion d'honneur* alapíttatik).

Az egyenlőség a területfelosztásra alkalmazva eltörölteti a történelmi provinciákat és létesíti az egységes államot (1790 január 9., febr. 26. décrets).

A nőnem teljes egyenjogúságát, melyet már Condorcet 1789-ben a politikai jogokra nézve is követelt, megtagadták ugyan a forradalom emberei, hivatkozva a nők addigi arisztokrata és erkölcsrontó szerepére, de megadták neki a polgári egyenjoguságot, az ipar és kereskedés jogát, az egyenlő örök-

jogot, minden elsőszülöttségi s fiági háromlás eltöröltetvén az 1790 márcz. 15. és 1791 ápr. 8. décrets által.

A férji hatalom visszaállítása a code Napoléon-ban Combacérès harmadik javaslata alapján már a reactio műve volt.

Az idegenek egyenjogúsága kimondatott 1790 aug. 6. s 1791 ápr. 23. décrets által. Ezt ismét megnyirbálta a *code Napoléon*, de a mai nemzetközi jog egyre több tért hódít ez elvnek az újabb codificatióban.

A vallások egyenjogúsága (1789 decz. 24., 1790 szept. 2., 1791 szept. 26. décrets; a zsidókra nézve 1790 január 28., jul. 20. és 1791 szept. 27. décrets) minden cultust felölelt (constit. an III. art. 354. s loi an III. ventôse 3.). Az anyakönyvvezetés állami ügy lett (const. 1791 art. 7.).

A tulajdon egyenlősége a hűbérrendszer eltörlését megpecsételé (1789 aug. 4., 1790 márcz. 13., máj. 3., április 13., junius 15., decz. 18., 23., 1792 junius 18., aug. 17., 25., 1793 julius 6., 17., 30. décrets).

Az egyenlő közteherviselés, tized stb. eltörlése véget vetett a rendi jog legnagyobb injuriájának (1789 szeptember 2., 3., 1790 ápr. 20., 1791 jul. 30., 1792 aug. 25. décrets).

Az egyenlőség a családban az előjogokat (férfinem, kor szerint: idősebb, legifjabb stb.) eltöröltette és a substitutiókat eltiltatta (1792 nov. 14. décret), de Mirabeau befolyása alatt politikai szempontból túlzásig vitetett a végrendelkezési szabadság megszorítása, a gyermekek köteles része, egyenlő osztálya, a democraticus birtokfelaprózás érdekében. Igy az *an 2. nivôse 17.* törvény szerint csak $^1/_{10}$ a vagyonból *portion disponible*, az 1793 márcz. 7. décret szerint pedig épen semmi, ha lemenő van. Az *an 8. germinal 4.* décret visszatérés és átmenet a *code Napoléon*hoz, a végrendelkezési szabadság mérsékelt korlátozásához, bár ez is politikai okokból (nemesi nagybirtok megtörése) tulságos ($^1/_2$—$^3/_4$ réserve).

A törvénytelen gyermek öröklési egyenjogúságát kimondá az *an 2. brumaire 12.* décret. A *code Napoléon* engedménye már visszalépés volt.

A bíróság előtti (perjogi) egyenlőséggel karöltve járt a bíróság democraticus szervezése, a törvénykezés reformja.

A betetőzés az anyagi tárgyilagos jog egyenlősége, a codificatio volt.

A testvériség elvének tulajdonítandó végre azon számos mintaintézmény, melylyel a socialis állam inaugurálva lett. A közoktatás és közjótékonyság bámulatos szervezete, az igaz, szép és jó terjesztése és támogatása minden alakban, az anyagi és szellemi mívelődés oly előmozdítása, melyet a régi állam nem ismert volt, miknek intézvényes létesítésében főleg a convention kitünt, a modern jogállam betetőzéseként jelenkeznek,[5] melyeket azóta minden állam utánzott.

Hogy ezen elvek — a liberté, égalité, fraternité — szellemének megfelelt-e ép a forradalmi örökjog, mely tisztán politikai presszió alatt egy évtized alatt háromfélekép készült, egészen más kérdés. Az egyenlőség túlhajtása az egyéni szabadság és egyéni tulajdon rovására szerintünk kézen fekvő nemcsak a convent, de még *Napoléon* művében is, ki ennek tendentiáját *József* fivéréhez irt levelében bevallotta.

De mindenesetre helytelen, a modern örökjog történelmi alapjait csak a római és germán jogban keresni, melyek ezen elvek, a mai jogállam alapjainak, befolyását egyenlően nélkülözték, a modern humanismust (idegen, törvénytelen gyermek, nőnem) egyaránt nem ismerték és egészen más családi és állami szervezetek számára készültek.

Ezen excurzus után áttérünk második tételünk igazolására, vagyis az örökjog philosophiájára.[6]

Kétségtelen, hogy az eredeti örökjog mindenütt a törvényes öröklés, illetve osztály, mert a birtokközösség s osztálya megelőzi az egyéni tulajdont, melylyel karöltve fejlődik a végrendelkezési szabadság. Igy találjuk ezt hazánkban is, hol a sz. István, II. András stb. biztosította rendelkezési szabadság

[5] L. mindezekről: Sévin: Étude sur les origines révolutionnaires des codes Napoléon édit. Paris 1879.

[6] A legjobb munka, melyet e tárgyról ismerünk, nem Gans-é, mely antiquált és melyet a mi iróink mintául vettek, hanem az olasz jogtudós C. F. Gabba-é: *Essai sur la véritable origine du droit de succession.* Bruxelles 1861., mely a belga k. akadémia által 1858 május ötödikén pályakoszorúztatott. Külömben hivatkozhatunk ez egylet örökjogi vitáiban általunk előadottakra is.

csaknem tárgytalan volt az ősiség, sőt Nagy Lajos (1351) óta még inkább a hűbériség folytán, melynek Werbőczy ellenére oly kiterjesztő magyarázat adatott, hogy a nemadományos, illetve szerzett birtok átruházása is kir. consensust igényel. (Így Kittonich: *Centuria* stb.)

Hogy e részben a chinai, hindu, görög, római, germán, kelta, szláv jog hasonló volt, az újabb jogtörténeti kutatások szerint kétségtelen. S e mellett mindenütt a nemi *inaequalitas juris*, a család *agnatusi* szervezete található.

A rendelkezési szabadság, ha már nyomára akadunk is, rendszerint felette korlátolt, mint például a zsidó, hindu és mohamedán jogban. Az elsőszülöttségi jogot is már a keleti ősjogokban találjuk (hindu, zsidó).

Az «örökös» rendszerint már azért is csak férfiú lehet a patriarkalis családok szövetségéből álló primitiv államban, mert a nő nem képes a vallás szabályai által előírt halottas áldozatok bemutatására.

Az «örökös» ezért szükség-örökös; az örökség elfogadása nem szükséges, mert visszautasítása lehetetlen, az örökjog a *ius sacrum* része.

Lemenők hiányában a felmenők kizárásával az oldalrokonok öröklését már Athenben találjuk.

Rómában a *gens* — a patricius államalapító család — *haeredia*-ja megfelel a germán *sippe terra aviatica*-jának (ettől a mi «aviticitas»-unk neve). A végrendelkezés nagyobb kiterjedése itt összefügg a souverain apai hatalommal. Másrészt itt már az uralkodó kaszt mellett az alávetett plebejusok külön örökjogára és e körülmény befolyására az általános örökjog fejlődésére találunk. A plebejusi emancipatio nagy vívmánya, a 12 tábla, a végrendelkezési, illetve hagyománytételi jogot azoknak is kívánta biztosítani, kik azzal *calatis comitiis* nem élhettek. De hogy a végrendelkezés itt is — mint más népeknél — eredetileg csak a családon belüli osztály rendezését jelenthette, azon kor életviszonyai, vallási és rokonsági fogalmainál fogva kétségtelen.

A vér és faj mystikus tisztelete az emberiség primitiv korában egyetemes és tekintve a különböző fajok egymáshozi fölé és alárendeltségi egyedül lehető viszonyát (az idegen ellen-

ség; hódító s hódított), nagyon érthető. A nemzetségi szűkebb körű aristocratia, melynek hatalmas érzelmét már Homer tehénbőrű sisakos hőseiben szemléljük, ugyane rúgón alapszik. A családfentartási vágy s kihatása az örökjogra nyilvánul az *adoptio* általános intézményében, mely által a gyermektelen örököst szerez és mely a végrendelkezés eredeti alakja és csirája lehetett. Jellemző a mi nemzetségi közösségünkre e részben a testvérűl-fogadás, melyhez valószínüen csak később, már római jogi befolyás alatt, járult a gyermekül-fogadás intézménye.

Az öröklési jognak súlypontja csak akkor lesz vagyonjogi fogalom, midőn az ősi vallási és családi képzetek erejüket elvesztették és a végrendelkezés, illetve vagyonátadás a szükségörökös kijátszására használtatik.

A végrendeletet és végrehajtóját találjuk a szinlelt családvétel és vevő alakjában a plebejusi *testamentum per aes et libram* alakjában. A szükségkép nevezett *haeres* kijátszása a legatumok által, mely őt csak végrehajtóvá teszi, vezet a korlátozó törvényekhez (lex furia, voconia, falcidia), végre a justiniani és modern köteles rész (illetve szabad rész: *portio legitima, — portion disponible)* intézményéhez.

Pedig római fogalom szerint az örökös az örökhagyó személyiségét ölti fel, mely mystikus képzetről joggal fejtette ki Lassalle, hogy az közelebb áll az akarat halhatatlanságának hitéhez vagy a lélekvándorlás metafizikájához, mint a modern vagyonöröklési eszmékhez.

A természetes, emberi jog elemei, a vérrokonság igényei haladó és változó korban a prætori jogban, a *ius gentium*-ban, a nagy jogbölcselőknél (Ulpianus, Modestinus stb.), a keresztény császárok constitutióiban (Constantinus stb.) a régi örökjog kényszere és szükkeblűsége ellenében érvényesülnek. A végrendelet eszközzé lesz a vagyont annak juttatni, kit az örökhagyó vonzalma præferál és kit távolabbi agnatus joga vagy más akadály (öröklési képesség stb.) különben kizárna. Igy támad a hitbizomány (fidei commissum), hol az örökös csak *fiduciarius*, kire a vagyon közvetítő átadása bizatott. A *falcidia* mintájára emeltetett korlát ez intézmény ellen is *(quarta trebelliana)*. E hitbizomány természetesen egészen

más, mint a mivé a középkori jogok azt a családok fentartása érdekében tették, mi a római bölcseleti keresztény joggal szemben a végrendelkezési jog látszólagos kiterjesztése mellett visszamenet volt az ősi jogi családi communismushoz.

Politikai szempontból is kiterjesztetett a végrendelkezési hatalom: a rabszolgák emancipálása, a császár részére szokásos *legatum*, utóbb az egyház javára tett *pia legata* érdekében.

A középkort bevezető népvándorlás és barbar államképzés az örökjog terén is reactiót jelent, mint a civilisatio minden terén. Az egyéni tulajdon és végrendelkezés helyébe ismét a köztulajon és törvényes osztálya lép. Csak az egyház azon nagy hatalom, mely a végrendelkezést pártolja úgy saját, mint gyámoltjai: a nők (özvegyek), rabszolgák stb. érdekében.

A hűbériség, mely Európaszerte a VI—X. században tért foglal és az államot a birtokaristokratiára fekteti, az örökjog fejlődésében átmenetet jelez a római jog-renaissancehoz, a mennyiben a hűbéri (bár örökös) birtokban a családi közösség és átszállás eszméje nincsen benne és a vasallus személyéhez kötött, tehát egyéni birtok jellegével bir. A hűbérjogi öröklés a családi hitbizomány, a *primogenitura* mintája, a mennyiben rendszerint osztályt kizar, csak lefelé fiágra, annak egyik tagjára száll.

Az ősjogi birtokközösséggel szemben látjuk a középkorban az ipar központjaiban — hol a római jogi és míveltségi emlékek ki nem haltak és honnét a modern polgári rend és politikai szabadság kiindult — a délfranczia s olasz városokban, azok *coutumes* és ezek statutumaiban az *ingók és szerzemény* külön jogát, *szabad tulajdonát, más háromlását* fejlődni. Jellemző, hogy a munka és ipar alkotásai, az ingó vagyon, első sorban lesznek a szabadvégrendelkezés tárgyai.

A nyugoteurópai középkorból mint a mívelődés meteorja emelkedik ki a mohamedán kultura, semita-arya-uráli fajok (arab-perzsa-török) vegyülékének termékeny talajából fakadva.

A világ egyik legnagyobb reformátorának törvénykönyve (korán) és hagyománya *(ius non scriptum)* alapul szolgált eredeti jogrendszer fejlődésének, melynek szövevényes casuisticája és tudományos irodalma elmésségben és bőségben a rómaival és hinduval vetélkedhetik.

Sheikh Burhan-ed-din Ali (szül. 530. a hedzsira után =1152. Kr. u.) «*Al Hedaya fil foru*» (Vezető gyakorlati ágakban) című jogkönyve oly időben keletkezett, midőn Európa uralkodó osztályának tudománya kézjegyirásra szorítkozott, a papság fanatismusa és a népek babonája Byzanczon kívül minden művelődést megakasztott és az ököljog virágában állott.

E könyv az orthodox siitákkal szemben reformáló sunnita sektának (a hagyományt követők) legliberálisabb árnyalatának (*hanifita*, Abu Hanifa Naoman bin Sabit alapító nevéről, szül. a. h. 80.) jogtanát képviseli, mely észjogi alapon kiván állani (*ahl kias*, ész követője, a sekta neve is). Tovább fejleszti Abu Hanifa és ennek tanítványai: Abu Jusuf (szül. a. h. 113., Harun al Rasid hires bagdadi kadija) és Muhamed (Abu Abdula Muhamed bin Hussein al Sibani szül. a. h. 132.) doctrináit, melyek ma is a mohamedán, indiai, tatár és török népeknél követtetnek és azok jogát szabályozzák és alapját képezi a későbbi legtekintélyesebb jogkönyveknek (sheik Sirajúddin: Sirájiyyah, Sayyad Sharif: *sharifiyyah* című művei a XV. századból, a *Fatáwa Alamgiri* compilatio a XVII. századból stb.).

Ezen jognak az öröklést szabályozó része a præcisio és subtilitas által egyaránt meglep. A régi osztályrendszer és egyéni jog conciliatiójának kisérleteül jelenkezik, mely az ősjogi agnat-család mellett részesíti a természetes rokont és hitvest is. Nem ismer primogeniturát, fiági exclusivitást, ingó, ingatlan, öröklött vagy szerzett vagyon különjogúsáját s így sokkal előrehaladottabb az egykorú európai jogoknál.

A tulajdonképi örökösök: 1. osztályosok, kik a hagyaték bizonyos hányadát kapják (*zavi-ul-farúz*), kik között a hitvestárs (férj kap $^1/_2$, ha nincs filemenő, $^1/_4$, ha van; nő $^1/_4$, illetőleg $^1/_8$), a leány ($^1/_2$, ha nincs fiú s egyetlen, $^2/_3$, ha többen vannak; fiú leánya, illetőleg általában női lemenők $^1/_2$, $^2/_3$, $^1/_6$ ugyana szerint és fiunoka létében), az anya ($^1/_6$, ha gyermek, illetőleg lemenő vagy testvérek concurrálnak, $^1/_3$, ha ilyenek nincsenek), a nővér (mint a leány) is szerepelnek az apa s apai nagyapa, illetve felmenő mellett; 2. a maradék részesei (*asabah*): fiú és filemenő; fivér s filemenői; apai nagybátya s filemenői; nagyatya fivére s filemenői stb. Ezek hiányában

3. a távolabbi rokonok *(zaví-ul-arhám)*. Az érdekes a szabályozásban, melynek egyéb specialitásait s részleteit itt mellőzzük, az, hogy lehetőleg egész körét a szükebb családnak együtt részesíti a hagyatékban különböző arányokban, mi természetesen annak szétfoszlására vezet.

A végrendelkezési jog korlátjaira nézve megemlítjük, hogy a szabadrendelkezés csak a törvényes korút illeti meg, mi itt mint az ősmagyar jogban egyértelmű a nagykorúsággal és a pubertással, vagyis a tizenkettedik évben áll be és csak a vagyon $^1/_3$-ára vonatkozik, kivéve, ha törvényes örökös nincs, vagy a létezők beleegyeznek a végrendelkezésbe a különben őket illető $^2/_3$ részre nézve.

Az özvegy nem mondhat le özvegyi jogáról, melyet házassági szerződésbe foglalt hitbér esetében ez képez.

A hagyatékból első sorban az adósság és temetési költség fedeztetik.

Az adoptio, végrendelet végrehajtása, ajándékozás *in articulo mortis* etc. részletesen szabályozvák.

Polygamia és rabszolgaság által complicált családi vagyonjogban ez örökjogi szabályozási kisérlet «természetjogi alapon» felette tanulságos.[7]

Szinte örvendenünk kell ma, hogy hasonló jogtudománynyal nem dicsekedtek honfoglaló őseink birái, kik úgy látszik szintén csak traditió és præcedensek szerint törvénykeztek, és hogy így a keletrómai jog, majd a nyugot-európai államszervezet kapcsába került nemzetünk, mi nélkül az európai areopág most minket is Ázsiába relegálna, bár a nemzeti jog kedvelői több jogczímmel birnának ősi jogunk eredetiségének, filozofiájának dicsőítésére.

Az újkori örökjog hajnalát Európában az ipar, polgári rend és közszabadság legdúsabb termőföldjén, Angliában látjuk kelni. Míg a franczia forradalom az arisztocratikus hitbizományok és primogeniturák kiirtása végett a végrendelkezés szabadságát is confiskálta és visszahajlása a *családi jog* czímén túlzott *köteles részhez* a code civil sarjaiban és egyéb continentalis törvénykönyvekben — a németek és svájcziakban már a

[7] L. *Moohummudan law of inheritance etc. Sunni doctrine.* by Almaric Rumsey. London 1880.

germánjogi traditió szellemében is — elfogadtatott, addig Angliában a teljes végrendelkezési szabadság már évszázadok előtt ismertetett el, mint a családi autonomia és egyéni tulajdon követelménye, melyet az állam megzavarni nem jogo ult.

Jellemző ez ép Angliában, a hitbizományos aristokratia országában, hol a hűbérjogi befolyás oly mély volt, hol mai napig a törvényes öröklés az ingó s ingatlan vagyon szerint különböző, utóbbira nézve a fiági háromlást követő, és hol a férji hatalom, a házas nő vagyonjogi alárendelése, a legújabb reformok daczára nagyobb mint bármely más államban. Mi sem mutatja inkább ezen ténynél, hogy a végrendelkezési szabadság nem lehet ellentétben a családias szellemmel és a családi erkölcsökkel és érdekekkel, mint azok vélik, kik az állami kényszerrel helyettesítendőnek tartják a természetes vonzalom és igazságszeretet uralmát.

Angliában is előbb az ingó vagyonra nézve érvényesült a szabad rendelkezés. II. Henrik korában még ennek is csak harmada volt szabad özvegynő és törvényes rokon hátrahagyása esetében ; fele, ha csak özvegy vagy csak gyermek maradt; az egész csak mindezek hiányában. Az özvegy és gyermek igénye e vagyonrészre ($^1/_3$, $^1/_2$, $^2/_3$) *rationabilis pars bonorum* czimén volt kereshető. (Blackstone : Comment. book II. c. 32.)

Utóbb ez lassan változott; némely helyen — *Wales*, *Yorkshire* és *City of London* — csak a mult század elején, míg törvények által e vagyon teljes szabadsága biztosíttatott. (Stephen : Comment. II. 229.)

A skót jogban, hol a római jog alapul szalgál *(civil law)*, megmaradt a gyermekek és özvegy nő e köteles része *(legitim)* egy-egy harmad az ingó vagyonból (Erskine : Principles of the law of Scotland 12 edit. p. 435).

Az ingatlanokra nézve Angliában a hűbéri javaktól eltekintve eredetileg szintén a szerzett és öröklött javak megkülömböztetése szerint eltérő volt a rendelkezési szabadság. I. Henrik törvénye (No 70) mondja még ; «*Acquisitiones suas det cui magis velit ; si Bocland autem habeat quam ei parentes sui dederint, non mittat eam extram cognitionem suam*».

VIII. Henrik alatt 1540-ben a *statute of wills* (c. 1.) a nem hűbéri (nem *military tenure*, hanem *soccage*) ingatlanokra nézve

is megadta a teljes rendelkezési szabadságot: «*full and free liberty, power and authority to give, dispose, will and devise*» etc. A hűbéri javakra nézve (*knight service lands*) két évvel később a rendelkezési szabadság azok két harmadáról engedtetett (34/35 Hen. VIII. c. 5. 1542/43). De 1660-ban II. Károly alatt a *feudal tenure* eltöröltetett és a *knight service land* egyenlő lett a *free and simple soccage* birtokkal. (c. 24. l. NASMITH: Institutes of english private law London 1875. II. p. 587. squ.)

A most irányadó végrendeleti törvény (1 Victoria c. 26. *Wills Act*) a teljes szabadságot minden vagyonra nézve fentartja (sect. 3). A végrendelkezési jog csak a nagykorút (21 évest) illeti meg (sect. 7.). Alaki kellékek: írás, aláírás vagy aláíratás, két tanú, semmi záradék (sect. 9.)

A végrendeleti végrehajtó nevezése nem képezi többé (bár általános szokásban maradt) a végrendelet lényeges kellékét s érvénye feltételét, mint az angol egyházi jog és utóbb *common law* szerint volt. (NASMITH: II. p. 533.)

A végrendelkezés csak a substitutiókra nézve van olykép korlátozva, hogy utóörökösül akárhány élő személy helyettesíthető, de azok halála után (substituáltra nézve) csak 21 évre terjedhet a rendelkezés hatálya (39. 40. Geo. III. c. 98. s. l.), mely *rule against perpetuities* épen egy concret eset, Mr. THELLUSON végrendelete alkalmából hozatott, mely örökös — vagyis családi — hitbizományt akart alkotni (*Thellusons act*-nak ezért nevezik).

A törvényes öröklési rend ingatlanokra nézve az új canonok szerint (*Canons of inheritance* 3. és 4. Will. IV. c. 106. 1833. életbelépett 1834. jan. 1.): lemenők *in infinitum*, de a fiú illetve fiág megelőzve s kizárva a nőt illetve nőágat, s egyfokú fiúk között csak a legidősebb örökölvén (primogenitura); a lemenőknél *repræsentatio* van; lemenők hiányában a felmenő megelőzve oldalrokont (apa fivért stb.), utána az ő lemenői (testvérek stb.), de mindig a fiág és elsőszülöttség előjoga szerint, úgy hogy távolabbi vérrokon kizárhat közelebbit. Oldalrokonnál a telivér megelőzi a félvért. A háromlás az *első szerző* után indul felmenő és oldalágban, csak ily örökös *hiányában úgy, mintha az utolsó birtokos lett volna a szerző* (22., 23. Vict. c. 35. s. 19.; ez utolsó *canon* csak Victoria alatt hozatott.) A régi *canons* nem ismerték a felmenő öröklését, hanem a lemenők

után az első szerző vérszerinti utódjai, kik az örökhagyó legközelebbi oldalrokonai, következtek.

A törvényes öröklés ingókban (22., 23. Car. II. c. 10. a. d. 1670): 1. özvegy nő 1/3, gyermekek 2/3. 2. gyermek hiányában özvegy nő 1/2, legközelebbi rokon 1/2. 3. özvegy nő nem létében a gyermekek mindent *egyenlően* kapnak, az unokák gyermekekkel concurrálva törzs szerint, de ha csupa unoka maradt fejenkint egyenlően örökölnek. A lemenők *in infinitum* megelőznek felmenőt, oldalrokont. Gyermekek közt beszámítás *(collatio: hotchpot.)* 4. felmenő: apa megelőzi anyát; apa hiányában anya, fivér, nővér (esetleg ezeket helyettesítő maradékaik) egyenlően; testvér hiányában az anya mindent kap (mostoha anya semmit); anya hiányában testvér (s lemenője) mindent. 5. Szülő, testvér s lemenőik hiányában a fok szerinti (római jogi számítás, de a közös őshöz számítva) legközelebbi rokon (egyenlő fokú apai-anyai rokon együtt) örököl. (Nasmith: II. p. 524—531.)

Félreismerhetlenek ebben az ősi agnat-család örökjogának elvei, mint azokat minden primitiv korban, mi nálunk is, találjuk. A felmenők kizárása, a testvérek preferálása teljesen az ősi osztály jogának felelt meg. Sőt az a reminiscentia is megmaradt, hogy ha a gyermekek az apát túlélték, de a hagyaték osztálya előtt haltak el, az unokák fejenkint örökölnek. A kiindulás az első szerző őstől is jellemzi az ősiséget.

A végrendelkezési szabadság jogát az angol nép, mint polgári alapjogot híven megőrzé mindenütt, hol gyarmataiból új hatalmas államok alakultak. A demokratia mintabirodalmában, az északamerikai Unióban, mely aristokratiát, primogeniturát, hitbizományokat nem ismer, ahhoz ép úgy ragaszkodnak, mint az anyaországban.

A legelső angol nemzetgazdászok egyike, Mac Culloch, már 1848-ban külön híres művet szentelt annak, hogy e jog erkölcsi, gazdasági és politikai fölényét a continentalis jogok köteles része felett kimutassa. (A treatise on the succession to property vacant by death). Hasonlóan nyilatkozott az összehasonlító jogtörténet nagyhirű buvára Maine (Ancient Law).

De azt sem kell gondolnunk, mintha a törvényes örökjog középkoriassága nem lenne újabban a folytonos támadások

tárgya, úgy hogy ennek reformja már csak rövid idő kérdése lehet, s annak előjelét képezi a házasnő végrendelkezési s öröklési jogának kiterjesztése a legújabb törvények által.

A vonatkozó reformbill az angol agitatorok szivósságával lesz újra és újra behozva és diskutiálva, míg annak keresztülvitele sikerül. Locke King liberalis képviselő javaslata (*Real estate intestacy bill*) már 1876-ban csak 35 szótöbbséggel mellőztetett a képviselőházban a második olvasáskor. T. B. Potter azt újra bemutatván 1878. julius 10-én 193 szavazat ellene, 157 mellette volt. A vitában támogatta azt Fawcett, hivatkozással a legnagyobb államférfiúra, Cobdenre, ki még a szabad kereskedésnél is fontosabbnak mondotta volt a birtokkérdést (*land-question*) és a nagyobb birtok mesterséges védelme ellen nyilatkozott volt.

O'Morgan és Lefevre kiemelték, hogy csak a középkorban volt értelme e hűbéri szabályozásnak, melyen azóta minden mívelt állam változtatott. A tulajdon egyféle. Az özvegy most esetleg koldulhat végrendelet hiányában (még a birtokzálogteher — *mortgage* — is első sorban az ingóból fedeztetvén). A természetes igazság követelménye, hogy a törvény jó végrendeletet csináljon.

Az ellenzők közül a *solicitor general* hivatkozott Palmerston-ra. A közérzület is szerinte a jelen törvény mellett van. Hermon képviselő szerint ez örökjog a monarchia és aristokratia támasza. Beresford Hope az ingó vagyon háramlásrendjének kiterjesztésétől az ingatlanra azon bajok bekövetkezését várja, melyeket Francziaország tapasztalt: birtokelaprózást, érdekházasságokat, népapadást. Hivatkozik dr. Samuel Johnson nyilatkozatára a primogenitura mellett: elég *egy* bolond egy családban. Marten képviselő is azt fejtegeti, hogy nem jó, ha a gyerek számít valami örökrészre. Ily törvény mellékhatása, hogy a rosszra példát ad. (*Daily News* 1878. julius 11).

Az északamerikai államokban a függetlenség kivívása után a törvényes örökjog Virginia példájára a gyermekek egyenlő osztályára fektetve lett. Washington ellenezte az angol jog e módosítását, de Jefferson nézete győzött. (L. A. Tocqueville La democratie en Amèrique t. 1. ch. 3. Le Play Le reforme sociale t. 1. p. 329.) Ugyanez történt később Canadában.

Ezen fejlődésmenet a történelmi korban, az európai mívelt államokra nézve igazolja a Maine által felállított törvényt, a *haladást a végrendeleti szabadság* felé.

A törvényes öröklési rend ellenben nagy eltéréseket tüntet fel, mi mutatja, hogy itt részint az újabb törvényhozás elvtelen önkénye, túlnyomóan azonban a hagyomány oly korból irányadó, melynek családszervezeti s társadalmi feltételei — a *ratio iuris* — megszüntek, sőt emlékük is elveszett.

Így összefügg p. o. a patriarkális nomádkor életviszonyaival a legifjabb fiú örökjoga — ellentétben a héber, ind. stb. elsőszülöttfiúi præcipiummal, melynek összefüggése van a sacralis joggal — az apai házra, illetve kunyhóra vagy sátorra nézve, melyet a mi ősjogunk is ismert, sőt a hármaskönyv fentart részben. Az idősebb fiúk ugyanis már szárnyra keltek, külön házzal birnak. Az emancipatio az osztályrész (nyájból) kiadásával jár.

Így van a legifjabb fiú azon joga elismerve mai napig a megfelelő primitiv életmódot folytató tatároknál, az új-seelandiaknál, a mru-törzsnél stb. A mongoloknál a legifjabb fiú neve is «tűzőrző» (utdsigin). Ily szokás fennállott a germán jog területén is: a brabanti Grimberghe-ben, Felső-Elzászban, a kelta Bretagneban és angol területen (borough english) (l. Bastian: Die Rechtsverhältnisse bei verschiedenen Völkern der Erde, Berlin 1872. pp. XIV. XV. és 185).

Az ily jog elváltozását szemlélhetjük a vonatkozó coutumes-ben, melyek a franczia forradalomig fennálltak. Igy a *quevaizei* (Bretagne) coutume art. 6 fiúk hiányában ez előjogot a legifjabb leányra átviszi. A rohani usance (art. 17., 22.) szerint a legifjabb fiú mint örökös az idősebb fivéreket s nővéreket, kik még otthon vannak, eltartani tartozik, míg házasodnak, ekkor kiűzheti őket. (*Coutumier général* t. IV. p. 408.) Michelet e jogot harczias nép szokására vezeti vissza, mely az idősebbeket kényszeríti, hogy maguk hódítsanak vagyont. (Origines du droit français Bruxelles 1838. t. l. p. 64., 65.)

A kenti coutume a legifjabbnak a házat és körülötte 4 lábnyi területet ad (Logan: Manners of the highlanders 1832. p. 191).

A kelta és ó-germán jog több helyütt ismerte ez előjogot Reeve angol jogtörténete és Grimm tanúsága szerint (a néme-

teknél a legifjabb neve: galgenmännlein; Rechtsalterthümer p. 474., 475.).

Ugyancsak az életbeni osztályra illetve a házasodó gyermek kielégítésére mutat az unokák kizárása az öröklésből, midőn gyermekkel (nagybátyával) találkoznak, mely kérdést — midőn már vitássá vált — a germán jogra nézve I. Ottó 941-ben párbaj (istenitélet) által döntetett el; a győztes fél az unoka jogát vitató s így utóbbi szabálylyá lett. (Grimm p. 471. Michelet p. 65.)

Ennek felel meg az ascendensek kizárása az öröklésből is, mert «a jószág nem száll vissza, hanem előre» (Grimm p. 477. Michelet p. 70.). Igy több német szokásjog, a *lex burgundionum* intézkedett s e jogra mutat a germánoknál általában Tacitus is (*Germania* c. 20.). Ugyanezt találjuk a slávoknál, az attikai jogban; a testvérek és collateralisok örökölnek a lemenők hiányában. A testvér jogát némely modern jog is még az ascendens jogával egyenlővé teszi öröklés vagy köteles rész tekintetében.

A rokonság köre az öröklésre nézve 4, 5, 7, 9 fokig vagy korlátlanul összefügg a rokonság meghatározásával vallásos, mystikus fogalmak szerint. Igy a germán jogokban a testrészek symbolizásával. A *lex ripuariorum* a térdrokonig (5. fok), a szász tükör a körömrokonig (7. fok) jut. (Grimm: p. 481. Michelet: p. 67., 68.) Utóbbi Wasserschleben szerint már kanonjogi befolyás alatt állott e részben, mely maga mystikus *ratio juris* statuált; így p. o. a házassági akadály 4. fokig Gratian szerint az aristotelesi négy elemmel függ össze.

Az 5 újjal függ össze a korlátozás némely kelta jogban (Maine: Early Institutions).

A svéd jog a 4-ik, a jüt a 7-ik fokig ismer örököst.

A frankoknál a vérdij (megosztás és fizetés: solidaritas) közössége a 6-ik, Wales-ben a 9-ik fokig rokonokra nézve állott fenn. (Bastian p. LV.)

Az ind jog a szűkebb rokonságot 6. fokig, a chinai 4-ikig viszi, azontúl a nemzetség (falu) közössége (a név közössége) irányadó. (Maine, Gans, Bastian u. o.). A kol nép az ősök imádását az 5-ik fokig viszi. (Bastian p. 182.)

Hogy a collateralis rokon megelőzi az ascendenst az

öröklésben, némely vadnépnél most is fennálló jog (coorgi, seurakolet nép Bastian p. XV. és 183. l.).

A hol a szoros együttlakás a nőközösségre — mi mellett csak az idegen törzsből rabolt feleség képez szerzett egyéni tulajdont, mely az örökösre átszáll — vagy a polyandriára vezet, ott biztos vérrokon s első férfiörökös az anya fivére, utána vagy néhol vele együtt vagy első sorban a nővér fia stb. Igy első a nővér fia Nubiában, a wallo, bedja, gomerai, nagy-bassami, kolos, kenai, batta, sudani, naningi s (a fivér után) az aranyparti s powhatani népeknél; az anya fivére a serer, több berber, s (a fivér után) a ganahi, walatai, mandingoe, sofalai népeknél. A nővér fia s anya fivére öröklési háborúja folyt a naga népnél. (Bastian p. 183.) A nővér fia a gyermek után vagy vele örököl a caraib és caburu népnél (u. o. p. 182.).

A collateralisok, különösen a fivérek priorítása még a descendensek előtt is — a közös eredet, együttélés, együttszerzés alapján — a lampongi, sofalai, bondu, jolof, morilői, mariani stb. népeknél előfordul (Waitz, Bastian p. 183. s a fenti népeknél, hol a nővér fia, anya fivére descendens előtt örököl.)

A barea és baz népek egyenesen kizárják a gyermeket az örökségből (Munzinger, Bastian p. LV. 10), míg a *majeruna* és *tupis* megölik, illetve megeszik az elaggottakat, esetleg ascendenseket (Martius, Bastian p. 184.).

A touaregeknél a fegyverrel szerzett s így nemesi vagyon elsőszülöttségi joggal a nővér legidősebb fiára száll. (Bastian LV. 10.). Fijianban az apa s apa fivére egy névvel jelöltetik (Lubbock, Bastian u. o.).

A gyermekek (esetleg fiak) egyenlő osztálya, rendszerint az apa életében találtatik Australia, Brasilia, Abyssinia népeinél, a dinka törzsnél stb. De az abyssiniai saræ-nél az apa végrendelkezhetik is és a brasiliai indiánoknál a fegyver s ékszer a mi el nem égettetik a hullával vagy a sírba nem tétetik, a fiaké, a kunyhó pedig azon fiué, ki első házasodik. (Bastian: p. XIV., LV., 10. LVI.) Hasonlóan volt a kelta brehon code *(gavelkind)* jogban, mely Walesben VIII. Henrikig, Irlandban I. Jakabig fennállott, s a régi germán jogban, míg Jámbor Lajos a hübéri primogeniturát behozta, Indiában stb. (Maine, Michelet, p. 61., 62., 65. Bastian i. m.).

Ellenben a primogenitura fenáll a *bogo, basuto, caraib*, bassereli papel stb. népeknél (Bastian: XV. 182. 1. LVII. 13. l. k.). A *lares*-kultuszszal függ össze az etruskoknál (Michelet p. 62). A zsidóknál Mózes szerint csak dupla részből, Athenben az osztálynál való választásban áll.

A nő rendesen csak öröklés tárgya a vad népeknél, de kivételesen az özvegy nő özvegyi jogára, sőt ha gyermektelen, gyermekfogadási jogára találunk (Bastian: XV.). Jellemző, hogy p. o. Platon is csak fiági öröklést javasol (fivér; ennek fia; nővér fia; apa fivére; ennek fia; apai nővér fia). Az apai ascendensek az anyát s anyaiakat Hellasban megelőzték.

Fogadott fiú és fiági öröklő rokon hiányában a mongoloknál már a fejedelem háromlási jogára is találunk (u. o. XVI.).

A végrendelet intézménye rendszerint ismeretlen. Athenbe Solon hozta be, Indiában csak Bengalia egy részében fordul elő, Rómában az emancipált gyermek örökölhetésére szolgált (Lubbock, Maine.)

Ellenben elterjedt az adoptio és a testvérülés, melyet már a herodoti scythák véráldozattal (a borserlegbe mindegyik fogadalmat tevő véréből csepegtet) kötöttek, mint őseink a nemzeti mythos szerint. (Igy *arab, germán, islandi* stb. népnél Michelet t. II. pp. 35—38. Bastian i. m.).

S ha igy a mívelt népek præhistorikus állapotának megfelelő vad népek jogában körültekintünk, a legprimitivebb felfogásig jutnak. Igy Domingóban az ingót az örökli, ki a legünnepiesebb temetést rendezi. Grönlandban egyes törzsnél örökjog nem is létezik: a hagyaték *res nullius*. (Bastian: p. 182., 183. Ehhez némileg hasonló ősrómai jog létét felteszi Jhering.)

Az örökjog nem ismerése — a sacralis örökjog — a rokoncsoporti köztulajdon — a gyermekosztály — a végrendelet, mindannyi mívelődési fokozatot fejez ki. További haladás a képviselet joga, a nő joga.

A középkorban az egyházi jog befolyása alatt találjuk a törvénytelen gyermek megvetését, melyet a primitiv jog természetesen nem ismer. Némely ősgermán jog az apa után is adott neki örökjogot (Grimm p. 476), míg a szász tükör már csak az anya után, mert «annak nem törvénytelen gyermeke» (Miche-

LET pp. 68., 69.). A modern jogok humanismusát e kérdés megoldásán mérhetni.

A vagyonnem befolyása az örökjogra szinte már ősjogokban (*germán, ind,* stb.) és vad népeknél található. Különösen elterjedt az ingatlan és ingó distinctiója e részben, midőn a nép nem él többé csak harcz és vadászat zsákmányából vagy a nyájak után, hanem letelepszik és földet mivel. A földbirtok közössége, osztálya, ősi jellege, melyre minden gyermek már születése által szerez részesedési jogot, Indiában, Islandban s általában a germánoknál, az orosz *mir*-ben s általában szláv (és magyar) jogban, az ázsiai szigeteken (Java), stb. fennállott illetve fennáll, míg ezzel szemben az ingó (később szerzett) vagyon mint egyéni tulajdon külön jogot ural. (L. *Cobden Club* (CAMPBELL, CLIFFE LESLIE, FAUCHER stb.): *Systems of land tenure,* MAURER, NASSE ismert művei, LAVELEYE: *De la propriète et de ses formes primitives* Paris 1877. MAINE: *Village communities.* AUREL MAYR: *Das indische Erbrecht,* Wien 1873.).

Ez ősi ingatlan kötöttsége, elidegeníthetlensége a közösség természetes folyománya. Csak ideiglenes terhelése vagyis átengedése szabad s ez intezmény, a *zálogbirtok* Indián kivül is némely vad népnél (*bicharie* stb. BASTIAN LVII. 14.) található.

A nő jogával támad az ősinek eredet, ág szerinti visszaszállása (*paterna paternis, materna maternis).* S a vagyoneredet elejtésével ennek helyébe lép a kétágú egyenlő visszaszállás apai, anyai ágra, ismét eltérésekkel annak keresztülvitelében és a képviseleti elv alkalmazásában a felmenőkre nézve, mely elv mint láttuk még a descendentiára nézve sem egyetemes a kulturnépeknél, mint p. o. angol jog szerint az unokák esetleg fejenkint örökölnek még ma is. (A régi germán jog nem ismerte a repræsentatiót a lemenőknél sem.) A nő joga — eleinte ékszer, ruhára, eltekintve a tartás s kiházasitástól — a *bonum maternum* külön háromlására (lányok, anyai rokonok) vezet. Igy Indiában (MAYR: p. 178. stb.). Az özvegy örökségi teherből (tartás — özvegyi jog) idővel maga örökössé lesz.

Az ősi közösségtől ingatlanban eltekintve, azt találjuk igazolva az egyetemes összehasonlító jogtörténet által, melyet WAITZ, MUNZINGER, POST, BASTIAN stb. ethnografiai alapon, MAINE, LUBBOCK stb. præhistorikus korra kiterjesztettek, hogy a gyer-

mekek kiházasításán, emancipatióján, önjogúságán túl nem terjed a szülői obligatio velük szemben, s hogy a szülői rendelkezési jog — hol végrendelet ismeretes, halálesetre is — a szabad vagyon tekintetében korlátlan. A római *legitima* és sarja, a modern *köteles rész* tehát csakis az ősi közösség maradványa és a természetes, korlátolt szülői kötelem biztosítása szempontjából contemplálható. És ennyiben joggal mondhatta Montesquieu oly korban, mely ellenkező jogot uralt, midőn ő első történeti alapon bölcselkedett és az örökjogok tarkaságán végig tekintett, hogy a szülő a gyermeknek csak tartással, de nem örökrészszel tartozik. («La loi naturelle ordonne aux pères de nourrir leurs enfants: mais elle ne les oblige pas de les faire héritiers» Esprit des lois, XXVI. 6.).

Az osztatlan család (testvérek) gazdasága helyébe, melyet a családfő halálával a legidősebb fiú vagy firokon mint az apai (gyámi) hatalom örököse, tovább vezet (a későbbi elsőszülötti előjog: p. o. két részre stb. ennek maradványa — így Indiára nézve l. Mayr i. m.), lép idővel az egyéni gazdaság s tulajdon. A családbeliek közös szerzése — a közös tulajdon, osztály, örökjog természetes munkaalapja — megszünik (emancipatióval hajdan) modern életviszonyok között (kivéve némileg a földmíves népnél).

Felette érdekes az örökjog fejlődése kölcsönhatásában a hitéljogra, az adósság átszállására. A primitiv népek ebben is eltérnek; némelyeknél az örökös teljesen, személyével is szavatol, az örökhagyó hitelezői szolgaságába kerül (Bastian: LV. így a *barea* népnél — míg a *bogo*-nál a személyes jobbágyság nem áll be).

Az osztatlan családdal szemben rendszerint a hitelezőt terheli az adósság családérdekű voltának igazolása. (Mayr i. m.) Magasabb fejlődés mellett az (egyéni) örökség erejéig száll csak át a teher (annak biztosítéka a római jogi találmányú leltári kedvezmény), sőt, midőn az öröklés tisztán vagyonjogi jelleget ölt, annak visszautasítása is megengedtetik.

A faluközösség (ind, germán Markgenossenschaft, magyar nemzetségi birtok) jogával jár a rokoni elővásárlási, visszaváltási jog, midőn elidegenítés már bizonyos esetre szabad, és a szomszédjog (maradvány oly korból, midőn a falubeli szomszéd csak rokon l. Mayr, Maine i. m.).

Az osztatlan testvérek (atyafiak) közös tulajdona lévén eredetileg a törzsbeli nők is, e viszony kihat az örökjog alakulására; míg a rabolt vagy vett (idegen törzsbeli) nő egyéni tulajdon (rabszolga, dolog), addig amazok (később a hetärák Indiában, Hellasban stb.) nagyobb tiszteletben részesülnek (Mayr p. 73. Lubbock: Origin of civilisation p. 75. stb. Innét némely ind vidék szokása — minőt már Strabo említett, — hogy a szűz házasság előtt bizonyos templomban magát bárkinek odaadja. Lubbock p. 101. Mayr p. 152.).

Az osztatlan gazdaság hátrányai a népesedéssel mind érezhetőbbek s a gazdasági szükség vezet az osztályok megszüntetésére, mely osztály csak a soktagú család érdekének kedvez, és a helyett az egyénileg birt részek tulajdonná tételére. Ezzel karöltve jár a saját nemzett megkülömböztetése a «közös» (incertus) gyermektől, a nő eltiltása a fivérekkel való közösüléstől, az exogamia. S a gazdasági változást sanctióval látja el — új jogot statuálva — a vallás, mint jogelmélet. (Mayr: 75—76. lk.)

Az árja anyajogban — az ind jogban — az örökjog kifejlődését világosan szemlélhetjük, melyen a földmívelő népek joga keresztűlment. A családi osztályt a régi jog nem ismeri; a patriarkalis pásztorkorban az apa után a legidősebb fiú egyszerüen helyébe lép. Az osztály korában csak a fiak lépnek *jure sanguinis* a vagyonközösségbe, a mint születnek. A tényleges osztályt is az apa éltében teljesíti.

A legidősebb fiú nagyobb részt kap, míg az előző korbeli jog ez emléke is megszünik és egyenlő osztály történik. Még újabb jogban a nő és ki nem házasított leány is kap gyermekrészt és fiak hiányában a lány örökössé tehető, fiúsítható. Az ingatlan és ingó, ősi és szerzett ekkor már külön jogot ural. Az apa rendelkezik a szerzettről, az ingó a lányokat is illeti. A kiházasítás nem bizatik már a fivér önkényére: leánynegyedben lett megállapítva. Az ősi az, miben már osztály volt (legalább nagyapai vagyon). Osztályosok az osztozottak utódjai. Az ingatlan, ha szerzett is, soká kivonva marad a szabad rendelkezés alúl.

A kényszerosztályt a descendens bizonyos esetekben kérheti. Az mindég teljes kilépés a további szerzési közösségből.

Csak ily osztott állapotban lesz az egyéni szerzemény szabad egyéni tulajdon.

A hagyatéki terhek arányosan viseltetnek az osztályosok által. Ha osztályos testvér elhal lemenők hátrahagyása nélkül, a fivérek (illetve oldalrokonok) örökölnek, illetve osztozkodnak.

Az elmebeteg vagy különben osztályképtelen gyermek leszármazói saját jogon örökösödnek. A képviselet elve a régi ind (római stb.) jogban a collateralisokra nézve sem ismertetik.

Ujabb jogban az oldalrokonok (osztott fivér után) csak az özvegy halála után s a lányok kibázasítása után lépnek birtokba, kiket addig haszonélvezet illetve tartás és retentio joga illet meg.

Az osztályos viszony a vérkötelék felett áll; p. o. az osztály után született fiú nem örököl osztott fivér után.

Fivér s leszármazói hiányában (s itt is utóbb mint a római jogban — nov. 118. — a telivérű a féltestvér felett előnynyel bir) az ascendensek s leszármazóik (apai nagyanya stb.) következnek. Ezek után a szellemi rokonok: tanító, tanítvány.

A nő — eleinte rablás, vétel tárgya, rabszolga, ki urának szerez, dolog, mely az osztályból kivéve van — itt is idővel a dos (çulka) utján nyer vagyonjogot. Az özvegyi jog — az utolsó fejlemény — azon brahman tanon alapszik, hogy az özvegy hűségét a meghalt férjhez megőrzi, mely mystikus eszme lappang a modern özvegyi jogban is a tartási kötelem alakjában. (L. Mayr i. m. West és Bühler: *Digest of hindu law* Bombay 1867. Stenzler: *Yajnavalkya's Gesetzbuch* Berlin 1849. és *Indische Studien*. Müller Miksa: *History of ancient sanscrit litterature* London 1859. Weber: Indische Studien és Indische Streifen; Wilson: Journal of asiatic society vol. I. Lassen: Indische Alterthümer. Goldstücker: Pânini London 1861. A forrásművek és fordításaik: *The law of Manu with the Commentary of Kullûka-bhatta in sanscrit*, Calcutta 1813. és Loiseleur Deslongchamps fordítása Paris 1833. *Kullûka-bhatta* a leghiresebb *Manu*-commentator volt, kivüle Raghavânanda, Govindarâja, Medhâtithi (8—9 század K. u.) nevezetesek. A Manu-nál későbbi Yâjnavalkya kiadása (német fordítással) Stenzler-től 1849-ben és Röer és Montriau művében (*Hindu law and iudi-*

cature from the dharma-çâstra of Yâjnavalkya Calcutta 1859.), a *Mitâkšarâ* 1866. Benares-ben jelent meg; korábban utóbbi örökjogi része COLEBROOKE fordításában, utóbb ORIANNE fordításában 1845. Párisban tétetett közzé; COLEBROOKE fordítását a Bengaliában tekintélyt képező *dâya-bhâga (Îmûta vâhana*-tól) fordításával találjuk STOKES: *Hindu law books* Madras 1865. kiadásában. A MITÂKSARÂ a YÂJNAVALKYA leghíresebb kommentárja VIJÑÂNEÇVARA askétától (K. u. 11—12. század), mely egész Indiában oly tekintélyt nyert, mint nálunk WERBŐCZY jogkönyve. A vedák — ősi hymnusok — örökjogi tartalma MAYR szerint csak óvatosan használható. L. MUIR: *Original sanscrit texts* vol. V. MÜLLER MIKSA: Rig Veda kiadása stb. MANU és YÂJNAVALKYA brahmanok művei már metrikusok *(dharma-çâstra)*, minők MÜLLER MIKSA szerint csak a K. u. II-ik században keletkeztek először; a régibb prózai művek *(dharma-sûtra)*, — melyek jogi tartalma különben sokszor megegyez a *dharma-çâstra*-val MAYR egybevetése i. m. p. 7. 3.) — sorából BANDHÂYANA, ÂPASTAMBA, HIRANYAKEÇIN, GAUTAMA sutrái nevezetesek, ezekhez sorakozik még VASISTHA *dharma-çâstra*-ja és VIŠṆU *smrti*-je (hagyományból feljegyzés). ÂPASTAMBA *dharma-sûtrâi* Bombay 1868. adattak ki. Azok megértésének, irályuk nehézségeiről MÜLLER M. *(History of sanscrit litterature* p. 72.).

Az életviszonyokkal, különösen a gazdasági állapottal való összefüggést mutatja az ingatlan birtok külön tulajdoni és örökjoga.

A földközösség nyomai még ma is találhatók Európában, eltekintve az ind, jávai stb. faluközösségtől. És pedig nemcsak a szláv jogban — orosz *mir*, faluközösség, délszláv *zadruga* házközösség —, hanem a germán jogban: a svájczi allmendben (FREEMAN, HEUSLER), némely német vidéken, mint a MAURER által leírt *Markgenossenschaft* maradványai (Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung), melyek a jelen század exfeudatiója után is fennállanak (l. MORIER: *The agrarian legislation of Prussia* stb. a *Cobden Club* idézett gyűjteményében).

Hogy e közösség megtörése gazdasági és politikai átalakulás mellett az *infeudatio* útján is történt, már kiemeltük. Az európai feudalismust sem vezethetni vissza kizáróan a népván-

dorlási hódításokra, a római *beneficialis* jog (határföldek védelme) utánzására. Összefügg ez az ősi társadalom tagozásával, az aristokratia képződésével. A különböző vér, tiszta vér mystikus hite az ősi mythologiákban már szerepel. A vezérek, királyok mellett a nemesek családjai emelkednek ki. Sőt évezreddel a civilisatio előtt, melynek kiindulási pontja a görög-római democratia, teljes feudalis rendszert találunk Chinában a nemesség oly tagozatával, akár a nyugot-európai középkorban. A kiváló egyének (utóbb családok) a közös földtől elkülönítik, elválasztják részüket, nem kötve magukat a hagyományos mívelésmódhoz, s így támad a falutól elkülönített, elkerített *(inclosure)* nemesi *kuria (manor,* kastély). A míveletlen — szabad — föld közössége helyett vélelemmé lesz, hogy ez a földesurat illeti, ki annak betelepítése által szerez jobbágyakat. A község birtokosztálya — a szabad telkek határozott száma és mértéke — e mellett fenmarad, míg itt is az egyéni birtok tulajdonná változik és közös csak a legelő, víz és erdő használata lesz. Utóbb az önkénytes alávetés az úri hatalom alá *(commendatio)* — mely az ököljog korában egyedül nyujt biztosságot — csaknem teljesen elenyészteti legtöbb helyütt a szabad parasztságot (Maine: *Village Communities,* London, 1876.). Hogy a mi jobbágyi sessióink belső és külső telek, legelő, erdő stb. mértékeivel a hódítás és letelepedés után hasonló módon eredtek, kétséget nem szenvedhet. A nemesi földközösségi jognak megfelelő gazdasági viszonyokat jellemzi még a hármaskönyvben a *csere* külön szabályozása (nem a *vételé)* és az alacsony *törvényes becsű* intézménye, a hitbér rokona, emlék oly korra, midőn az ingatlan nem oly forgalmi árú, mely a kinálat s kereslet gazdasági értéktörvényét uralja, hanem mert csak vérrokonok között foroghat, értéken alúl fix árral jár. (Így most is Indiában az ingatlan bére s ára — a régi jogot régi előítélet, szokás túlélve — ez okból felette alacsony. Maine, i. m.)

Határ, erőszakos foglalás, osztály — ezek az első birtokszabályozás tárgyai. Az örökjog mindenütt megelőzi a forgalmi jogot, mint a család az államot. A római jogban is a forgalmi jog csak a prætori, eredetileg vásári s így nemzetközi jogban *(ius gentium)* talál helyet, míg abból kiépül azon nagyszerű

kötelmi jog, melyet nagy részében, mint a dolog természetének megfelelőt ural a modern codificatio is (*Code civil*, Pothier műve alapján; Livingstone louisianai codexe, a code civil egyik legkitünőbb sarja stb.). És ma is csak ott, hol a kultura a legelőbbre haladt, mint Amerikában, tekintik a földet mással egyenlő árúnak.

A hűbérjog azonban nemcsak a köztulajdont, hanem az egyenlő öröklési osztályt is megbontja s a helyett a primogeniturát hozza be a középkori Nyugot-Európában. Abból ered a családi hitbizományok intézménye, melyet a modern jogok is ismernek.

Ezen átalakulási processust typikusan tünteti fel az angol jog.

Az ottani ősi birtokközösség nyomai fenmaradtak a községi maradvány — stb. közös földek alakjában. (L. Freeman: *History of the norman conquest.* Nasse: Über die mittelalterliche Feldgemeinschaft in England. Az 1844-iki parlamenti enquête eredményei az 1836-iki common fields *inclosure act* tárgyában: Evidence before the select committee of 1844. A hasontárgyú skót jog (*burgass-acres* etc.) tárgyában: «*Return of boroughs or cities in the united kingdom possessing common land.*» App. I. House of commons, august 10, 1870.) és a híres agrar író, William Marshall: *Elementary and practical treatise on landed property London 1804. Rural economy of Yorkshire* etc. Maine, i. m.).

Az egyenlő osztály megszűntetését a hűbérjogi primogenitura által Blackstone Hódító Vilmos idejére vezeti vissza. Kiemeli, hogy I. és II. Henrik alatt bizonyos hűbérbirtokra nézve fenmaradt az osztály, míg a XIII. század vége előtt a jelen örökjog — Kent grófságot kivéve, hol fenmaradt az egyenlő osztály, *gavelkind* joga — általánossá lett. (G. C. Brodrick: *The law and custom of primogeniture* a *Cobden Club* idézett kiadványában.)

Ugyanekkor keletkezett a hitbizományok (*entail*) szokása, mely azonban eredetileg az adományost az eladásban, terhelésben nem gátolta, csak a meglevő birtok szállván a hitbizományi örökösre (Neate: *Treatise on the law of entail*). A valódi hűbérjog nem ismeri a fiú jogát az apa által *szerzett* birtokra. Az

elidegenítés ellen az örököst esetleg a korona háromlását biztosítá 13. Edvard I., cap. 1. *de donis*. Igy támadt a hitbizományok kétszázéves sorozata, minden birtokos csak élethosszíglanos haszonélvező lett *(life-estate, tenant for life)*. Erről mondja Blackstone, hogy a «gyermekek engedelmetlenek lettek, tudva, hogy ki nem zárhatók; bérlők bérletből vettettek a *tenant-il-tail* által, hitelezők megcsalva, jóhiszemű vevők lappangó hitbizományosok által kifosztva lettek» stb. — mi felette emlékeztet adományi-ősiségi rendszerünk bajaira.

IV. Eduárd alatt a legisták a birtoklekötés *(entail)* ellen a *common recovery* (szinlelt vétel alapján indított tulajdoni kereset) eszközét találták ki, melyet a bíróság elfogadott, sőt VIII. Henrik alatt a parliament megerősített, megengedve concret esetben ily *fine of recovery*-t, mely által a birtok szabad *(free simple)* lett. Ez eszközzel élhetett bárki s így a családi birtok tulajdona is korlátlanabb volt mint azelőtt s mint később, a mennyiben a XVII. században a családi hitbizományok *(settlement)* intézménye keletkezett. S ép ez időben — szabad földön — emelkedett a gentry *(yeomanry)*. De a szabad elidegenítés és tulajdon a családi hiúság érdekében csakhamar új jogi alakban korlátoztatott. A szerzési okmányba a «vérszerinti örökös» helyébe «első fia» vagy «legidősebb fia» iratott, úgy hogy az apa csak haszonélvező lett. Ez nemzedékekre kiterjesztetett az «utódok gondnoka» intézménye által (a polgári háború és a restauratio idejében; lord Bacon *Chudleigh's case*-től datálja azt), melyből IV. Vilmos törvényének «*protector of the settlement*»-je lett. E szerint azon hitbizományos, ki birtokát szabaddá tenni akarja, a «protector», vagyis jogelődjének (ez rendszerint atyja) beleegyezésére szorul.

A primogenitura ratióját már Adam Smith helyesen állapította meg: «Míg a föld csak a fentartás és használat eszközének tekintetik, a természetes örökjog azt a családi összes gyermekei között felosztja; de midőn az a hatalom és oltalom eszközének tekintetett, jobbnak tartották, hogy osztatlanul egyre szálljon.»

Hogy mennyi birtok száll át Angliában ily hitbizomány alapján (örökségi adó ezt is terheli), mennyi végrendelet folytán (s hogy ez enyhíti vagy súlyosbítja amazt), végre mennyi

ab intestato öröklés során, erre nincsenek adatok. Sőt a birtokmegoszlást is csak az 1876-iki enquète állapította meg, mintegy új *domesday-book*-ot szolgáltatván.

A tőkések, iparosok, kereskedők, általában a társadalom közép s alsó osztálya az ingó vagyont *(personal property*, hova még a bérlet is tartozik) nem szokta végrendeletileg kivonni a törvényes osztály alul, tehát nem támogatja a primogenitura szokását. Hol a végrendelkező sajátjából szerzett földet hagy hátra, azt, illetve árát eladási gondnok *(trustee for sale)* útján felosztatja rendszerint gyermekei közt. A gentrynél is szokásos záloggal terhelt birtokot így eladatni valamennyi gyermek javára vagy ha a családi birtok az elsőszülöttre lesz is hagyva, a skót köteles rész mintájára a többi gyermekeknek compensatiót rendelni. S így a nagybirtokos aristokratián kívül a közérzület nem nyilvánul a primogenitura mellett. Az összes angol birtoknak több mint fele bizonyára lekötve van hitbizományilag *(Evidence Pusey's committee* előtt, Brodrick i. h. s ugyanannyira teszi Skóciára nézve 1849. Mc Culloch, i. m.) s kevés száll át *ab intestato*.

Hogy miként történik a lekötés a jelen törvény alatt, azt következőleg írja le az e tárgyban legtekintélyesebb író Joshua Williams: *on the law of real property:* «Azon családokban, melyekben a birtok egy nemzedékről a másikra száll, e czélból minden néhány évben készül hitbizomány; így házasodás esetében a férjnek csak élethossziglanos haszonélvezetül adatik valamely birtok, a nőnek házasság alatt appanage *(pin-money)* s életjáradék férje túlélése esetére azon biztosíttatik. Ezen teherrel s azon összeg fizetésének kötelezettségével, mely ifjabb fiak vagy lányok részére, kik e házasságból születendnek, megállapíttatni fogna, a születendő legidősebb fiú hitbizományosnak *(tenant-in-tail)* rendeltetik. Halála esetére leszármazók nélkül a születendő második, ezután a harmadik fiú s így tovább helyettesíttetnek, ilyenek hiányában a lányok... Igy marad a birtok, míg a hitbizományos 21 éves lesz, a midőn apja beleegyezésével, a ki haszonélvező, a birtokot szabaddá teheti. De e szabad tulajdon rendszerint arra használtatik, hogy további lekötés *(resettlement)* a legközelebbi nemzedék javára történik s így a birtok a családban megőriztetik. A primo-

genitura az angol birtokos nemességnél e szerint csak szokás, nem jog, bár a szokás akkor eredt, mikor a legidősebb fiú joga apja örökségére biztosítva volt, a mennyiben a hitbizományi birtok fel nem szabadíttathatott.» E mellett eladási jog szokott adatni az illető okmányban (különben azt a kanczelláriai bíróság engedheti az érdekeltek beleegyezésével), úgy hogy a vételáron más birtok vétethessék (gondnok útján). Az ifjabb gyermekek része — kiknek száma sem látható előre — ritkán több a birtok egy, legfölebb két évi járadékánál, nagy birtoknál ennyi sem; így a vagyoni különbség igen nagy lesz, az elsőszülött jövedelme 20—30-szor nagyobb az ifjabbakénál. S a ki maga ily igazságtalanúl előnyben részesül, nem szokott saját ifjabb gyermekeiről jobban gondoskodni, hanem csak a családi méltóság és pompa fentartásáról az ő elsőszülöttje által. A birtok így forgalmon kívül jő és néhány kézbe halmozódik. Igy lett a mult század 200,000 birtokosából 30,000 1861-ig s az 1876-iki statistika szerint — eltekintve a házhelyesektől: egy acre-on alúl 703,836 birtok, ezenfelül 269,547; de ebből *száz acre-on felül csak 42,524* — az összes angol birtok $^1/_8$ része 100, $^1/_6$-a 280, $^1/_4$-e 710 tulajdonosé.

Az angol külügyministerium 1869—70-ben a többi állam birtoköröklési jogáról tétetett jelentéseket *(reports on land tenure)*, melyek szerint: Franciaországra nézve a code civil folytán az elaprózás ($7^1/_2$ millió birtokosból 5 millió 6 acre-átlaggal) eddig üdvösnek, de most már azon fokon levőnek találtatott (így a legelső agrár-író Lavergne), hogy azt továbbra meggátolni kell. Poroszországban a gyermekek és özvegy osztálya folytán szintén 185,000 birtok fele csak 20 acre kiterjedésű, Württembergben 280,000 parasztbirtok 5 acre alatti, 160,000 azon felüli terjedelemmel bírt. Az egyenlő osztály és köteles rész itt is megtette hatását, noha nagyobb parasztbirtokra nézve a primogenitura szokásként fennáll; a legidősebb fiú rendszerint apja életében veszi át a gazdaságot és tartja testvéreit. Hasonló szokást találni a bajor parasztságnál, mi mellett az ifjabb gyermekekről is gondoskodnak. Belgiumban a *code civil* szintén birtokelaprózásra vezetett. Németalföldön ezt némileg gátolja a hajlam, a birtokot egy gyermeknek biztosítani a többiek egyenlő osztályjogának compensálása

által. Az olasz, görög, portugal örökjog — egyenlő osztály, köteles rész — a svájczi jog (6—12 acrenyi birtok többsége) — mind a föld elaprózására tendálnak. Oroszországban I. Péter kisérletét (1713. ukas) a primogenitura behozatala iránt már II. Péter kénytelen volt visszavonni. Északamerika legtöbb államában is prævaleál a kis birtok az egyenlő osztály és annak következtében, hogy a teljes végrendeleti szabadság nem használtatik elsőszülöttségi jog alkotására (Brodrick, i. h.).

Az angol jog tehát unikum lett, hol oly politikai és socialis viszonyokkal függ össze, minők másutt nem léteznek. Ezért — tekintettel a földjáradék tagadhatatlan emelkedésére is, mely 1790 óta megkétszeresedett (Porter, Goschen, A. Arnold) — kiváló nemzetgazdászok is helyeslik, sőt magasztalják azt, így Mc Culloch az idézett művében A. Smith ellenében és a continentalis joggal szemben, W. L. Newman (English land laws) stb. Az 1828-iki *real property commission* úgy a családi hitbizományokat, mint a törvényes örökjogot a «közérdeknek» megfelelőnek találta.

Hogy mily igazságtalanság és az ifjabb családtagok «elhelyezésében» mily visszaélések és politikai corruptio, de főleg mily gazdasági bajok járnak e joggal, viszont Locke-King, Neate (i. m.), Brodrick (i. h.) stb. kifejtették és Bacon, Berkeley, A. Smith korától napjainkig a kiváló államférfiak és tudósok egész sorozata ostromolta azt. Cliffe Leslie védelmezte a franczia jogot, míg Stuart Mill úgy azt, mint az angolt elitélte. Bizonyos az, mint említettük már, hogy a parliamenti reform eddig nem sikerült, bár a régi birtokjog e században, különösen második felében folyton változtattatott a modern forgalmi igényeknek megfelelően (így például az elévülés stb. tekintetében l. Charley: Real property laws). Locke King törvényjavaslata (1859): *for the better settling the real estates of intestates*, melyet 1876-ben T. B. Potter újra beterjesztett, az 1870-iki *real estate succession bill* és Locke King és Hinde Palmer 1873-iki javaslata, bizonyos jogtechnikai nehézségek eltávolítása iránt, el nem fogadtattak és az ingó vagyon örökjogának — egyenlő osztály — kiterjesztése az ingatlanra törvénynyé nem vált. De a meggyőződés mindinkább tért foglal, hogy a fennálló jog ellenkezik a gazdasági érdekkel és a családi erkölcsök követel-

ményével. Előbbivel, a mennyiben fontos javakat forgalmon kívül helyez vagy nehezíti és drágítja az átruházásukat és gátolja a nagymérvű beruházást és javítást a pusztán élethossziglanos haszonélvező kezében. Utóbbiakkal, a mennyiben az érdemetlen elsőszülöttet is előnyben részesíti testvérei felett és megbontja a családi kormányzást, sőt degradálja az apát, ki csak élethossziglanos birtokos *(tenant for life)*, míg fia a tulajdonos *(tenant-in-tail in remainder)*. De socialis szempontból is a vidéki középnemesség és parasztság elpusztulása, a nagybirtokosok autokratiája, a földmíves nép függése folytán oly bajokat érlelt meg, melyek ma már tűrhetlenek és azon hatalmas demokratikus reactiót szülték, melynek élén Gladstone, Bright és Chamberlain állanak. Ha Anglia folyamatban levő átalakulásában ki lesz kerülhető a forradalom, nem késhetik a kontinentalis, illetve az amerikai jog irányában való örökjogi reform sem, a mint azt első helyen találtuk a franczia forradalmi jogban.

Az örökjog szabályozásában — a rendes eset a végrendelet vagy a leszármazók hátrahagyása lévén — a modern codificatióban túlnyomóan politikai szempontot uralt a törvényhozó a gazdasági, ethikai és socialis érdek helyett.

Ezt látjuk a convent, Napoléon, a restauratio törvényhozásában Franczia országban, azok utánzásában a continentalis államokban.

Burke Ödön *(Works.* London, 1856. vol. 4. p. 7.) említi azon példát, a mint az angol törvényhozás 1703-ban Irlandra oktroyálta az egyenlő osztály *(gavelkind)* jogát (2, Anne ch. 6 sect. 10) a katholikus birtokosság elszegényítése végett, melynek szerinte a második nemzedéknél biztosan beállnia kellett az elsőszülöttségi jog és végrendelkezi szabadság eltörlése folytán. (Előtte David Hume Anglia történetében.)

A franczia conventben dominálő férfiak — Robespierre, Pétion, Danton, Prieur, Tronchet, Mailhe, mindannyi ügyvéd — midőn az 1793 márcz. 7. törvénynyel eltörölték a végrendelkezési szabadságot, túlnyomóan antiaristokratikus tendentiából indultak ki. Jellemző a discussió a törvény visszaható ereje felett. Javaslatba hozatik, hogy a forradalom elleni gyű-

löletből (azaz ennek törvényes örökjoga ellenére) alkotott végrendeletek eltöröltessenek. Mailhe: A baj forrásához kell menni. Sok apa azon gyermekei ellen testált, kik a forradalom híveinek mutatkoztak. Prieur: Kivánom, hogy a törvény 1789 juliusig visszahasson. E nélkül önök feláldozzák a forradalomhoz hű ifjabb fiakat és szentesítik az apák gyűlöletét a hazafias gyermekek iránt (*Moniteur*, 1793 márcz. 9., 10.).

És midőn e törvényt megtámadták és módosítását kivánták, annak intentiójáról ismét nyilatkoznak. Cambacèrès: «Önök az igazságosság nagy művét létesítették; önök megtörni akarták a nagy vagyonokat, melyek köztársaságban mindig veszélyesek; de a törvény általános lévén, a kisbirtokosokat érte.» Thuriot: «A convention nagy elvet vélt felállítani és úgyszólva egyenetlenség almáját vetette minden családba; számtalan per ered e törvényből...» Philippeaux: «Ellenzem az elv minden új vitatását. Az osztály egyenlősége szent elv, melyet a jogok kinyilatkoztatása szentesített...» «Önök igazságos és jótevő törvénye ellenzést keltett, mond Thuriot; igaz, de a forradalom ellenségei részéről.» (Hasonlóan Bourdon de l'Oise, Pons de Verdun, stb. *Moniteur*, 1793 decz. 28.)

Ugyane szempont — az állam érdeke a családéval szemben húzódik át az államtanács 1803-iki discussióin a code civil örökjogi része felett. «Nem tagadható — mond egyik tanácsos — hogy a hitbizományi helyettesítések a nagy családok fényének fentartása végett találtattak fel... Ha e családok őszintén ragaszkodnának a kormányhoz, kétségkívül hasznos lenne nekik e fentartás eszközeit megadni; ők az állam támaszai volnának. De, miután nehéz e részben illuziót táplálni...» (*Procès-verbaux du conseil d'état an XI.*)

1806 junius 5-én írta Napoléon fivérének: «Hozza be a *code civil*t Nápolyban; minden, mi nem ragaszkodik Önhöz, néhány év alatt elenyészik. — Ime a *code civil* nagy előnye... Megerősíti Önnek hatalmát, mert általa minden, mi nem hitbizomány, összedől és nem marad nagy ház (család) csak az, melyet Ön felállít. Ez bírt rá engem egy polgári törvénykönyv alkotására.» (*Mémoires et correspondance politique et littéraire du roi Joseph.* Paris 1853. t. 2. p. 275.)

Ugyanezért hozta be a fejedelem privilegiumától függő

aristokratikus majoratusokat Napoléon Francziaországban. (1806 márcz. 30. décret, aug. 14. senatus consulte, 1808 márcz. 1., 1809 máj. 10., 1810 márcz. 3., 1811 junius 11. décrets.)

Ugyanezen monarchikus, dynastikus érdekből hozattak be azok a középkorban Ausztriában, I. Lipót által nálunk. A majoratusokat a restauratio újból szabályozá. (1815 aug. 19., 1817 aug. 25., 1817 aug. 31., 1819 márcz. 5., nov. 21., 1824 február 24. ordonnances.)

Az 1826 május 17. törvénynek sikerült részben a múlt század jogát felélesztení, a midőn Francziaországban (1747) két fokra szoríttatott a hitbizományi helyettesítés joga, mely addig korlátlan volt, míg a javaslat másik része — az *ab intestato primogenitura* visszaállítása — mint tudjuk, megbukott. Az 1826-ban e tárgyban folytatott nagyszerű discussióban még az egyenlő osztály pártolói is — kik a törvényes örökjogban az elsőszülöttségi jog javasolt visszaállítását ellenezték — az állam rendelkezési jogát kétségtelennek, az egyénét életéhez kötöttnek tekintették (l. *Collection Duvergier*, 1826. t. 26. p. 138. s passim). Ugyanazon felfogás uralkodott, melyből Mirabeau s Robespierre kiindultak, amaz az apák kegyetlensége miatt, mely alatt ő annyit szenvedett volt, emez eszményének, Rousseau-nak befolyása alatt, ki a természetállapot boldogságát a vadak egyenlőségében látta. A nivellirozás, az *égalité* akkor győzött; ez volt a *justitia* formulája. S a forradalom a régi korral szemben a *justice* akart lenni. A hitbizományi helyettesítés mellett a végrendeleti szabadság nevében — jezsuita módon — érvelt híres beszédében Montalembert báró (1826 április 8.).

Harmincz évvel később hasonlóan fia Montalembert gróf, a híres író: *de l'avenir politique de l'Anlgeterre*, Páris 1855. czímű művében.

A juliusi forradalom a restauratio majoratusi jogát nagyrészt megdöntötte (1831 decz. 29., 1835 május 12. törvények). A mi maradt, azt az 1826 máj. 17. törvénynyel és substitutóival együtt eltörölte az 1848-iki forradalom (1849 január 17., április 30., május 7. törvények).

III. Napoléon visszatért az 1806-iki majoratus-elvhez (1857 márcz. 18. törvény fiági elsőszülöttségi hitbizományt

rendel — az évi 100,000 frc dotatióra nézve — Pélissier maréchal családja javára).

1865 óta indult meg a parliamentben is a mozgalom az örökjog reformja s főleg a végrendelkezési szabadság kiterjesztése érdekében. A conservativ párti Le Play és követői *(Union sociale)* a fideicommissumok érdekében, a liberalis írók és törvényhozók a családi autonomia s egyéni tulajdonjog nevében követelik azt, utóbbiak természetesen a substitutiók perhorrescálása mellett, melyek hiszen ép a végrendelkezés egyéni jogát violálják s az egyéni tulajdont kizárják.

A «római és germán jog» kiegyenlítése szempontjából legfölebb az újabb német codificatio indult és indulhat ki a történelmi iskolák befolyása alatt, melyek a régi jog átvételének kedveznek s abban különösen a család és örökjog terén az államra nézve érinthetlen — vagy mint Bethmann-Hollweg mondá — csak leoldott sarúval érinthető szent talajt látnak.

A legnevezetesebb codificatio a franczia után e században az újabb olasz volt, noha az is a fennállott különböző codexek — szárd Albertino, szicziliai, parmai, estei, osztrák — által, melyekből egységes jogot alkotni kivánt, kötve volt és nagyrészt ragaszkodott a franczia *code civil* nyomán készült szardiniai codexhez.

Mégis nem fogadta el (miként már a szárd codex nem fogadta volt el) a franczia codex örökjogi rendszerének túlnyomóan családjogi alapját, melynél fogva a végrendelet a code Napoléonban az ajándékozás czímébe került, a végrendelet csak hagyományokat rendelhet, míg «örökös» csak a törvényes örökös, ki egyedül nyeri a hagyatéki javak közvetlen birtokát is *(saisine)*. Nem fogadta el ennélfogva az olasz codex a végrendeleti «általános hagyományos» és «örökös» közti distinctio eszmezavarát sem.

Mégis mint szabályt (a gyakorlati esetek többségében nem lévén végrendelet) első helyre tette az olasz codex is a törvényes öröklést, melyet «társadalmi szükségnek» és nem pusztán az egyéni akarat vélelemszerű helyettesítésének tekint. Az állam nem mondhat le — indokolása szerint — a rendelkezési szabadság korlátozásának jogáról azon társadalmi kötelmek védelmére, melyeket a házassági és családi kötelék létrehoznak.

(A kormány s a senatus előterjesztései l. G. Foschini: *I motivi del codice civile*, Torino 1868 p. 371—373.)

Jellemző, hogy ezen felfogásban újabb olasz jogbölcsészek a középkori franczia *coutume*-jog nagy filozofusával találkoznak. A mit Domat e részben írt (*Les lois civiles II. des successions*, Paris 1745. p. 305.): «*La nature des successions est de maintenir la société des hommes dans tous les temps*», teljes összhangban áll Pepere (*Trattato di encyclopaedia giuridica*, Napoli 1866. p. 446. squ.) és különösen Albini nézetével, ki azt mondja: «*È una necessità soziale. Essa fa nell' ordine economico lo stesso uffizio della generazione nell' ordine fisico per la perpetuità della specie, dell' educazione ed istruzione nell' ordine morale ed intellettuale, della continuità nell' ordine politico.*» (*Principii della filosofia del diritto. Vigevano*, 1857. p. 57.)

A római jogi metafizikából, mely szerint a *haereditas etiam sine ullo corpore iuris intellectum habet* (l. 50 de hæred. petit.) vagyis a vagyonjogi szempont alárendelt s a *haereditas* mint *nomen iuris* és *successio universalis* összefügg a sacralis fogalmakkal (később — materialisabb korban — a passiv öröklést *damnosa successio*-nak nevezték, l. 119 de verb. signif.), és senki után végrendeleti *és* törvényes öröklés nem nyilhat, sok fel van adva, mégis megmarad az örökös és legatarius distinctiója olykép, hogy csak amaz *képviseli* az örökhagyó személyét (l. Buniva: Delle successioni, Torino 1870. p. 7. és hasonlóan a franczia jogra nézve Demolombe: *Cours de droit civil*, Bruxelles 1858, n. 10., 79.).

Helyet talált az olasz codexben a modern nemzetközi jogtudomány nagy vívmánya, a szakítás a *lex rei sitae*-vel az örökjogban és az ingatlan hagyaték öröklésére nézve is az örökhagyó személyes, nemzeti jogának elismerése az ország tiltó törvényeinek határain belül. (L. az eltérő korábbi jogról: Astengo, Deforesta, Gerra, Spanna e Vaccarone: *Codice civile del regno d'Italia confrontato cogli altri codici italiani*, Torino 1860, vol. I. al art. 8. Viscardi reflexióit és *Processi verbali delle sedute della commissione speciale costituita alfine di proporre le modificazioni di coordinamento delle disposizioni del codice civile.* Torino 1866. p. 630. squ.)

A törvényes örökjog alapjául az elhunyt vélelmezett akarata — a családi vonzalom — tekintetik (Buniva, p. 17 squ.), mit Gabba is (p. 164., 223. squ. és bevezetés) összeegyeztethetőnek tart a köteles rész intézményével. Szerintünk ez erőszak a logikán, mit rég kimutatott Toullier (Le droit civil français, Bruxelles 1837. liv. 3. tit. 1.). Annak akarata helyettesítéséről beszélni, kinek akarata meg lesz semmisítve, valóban bajos. Ha pedig csak a «családi kötelemnek» megfelelő akaratról beszélünk (Buniva), mely kötelmet az állam statuál, az egyéni akarat alárendelése, nem helyettesítése a közakarat által kétségtelen.

A valót Vacca relatiója (lib. 3. p. 2.) fejezi ki, hogy a törvény itt a vélelmezett akaratot mérsékli, kiegyenliti a családi összérdekkel, mitől csak egy árnyalatban különbözik a *családi egység és condominium* fentartásának bevallott czélul követése, melyet Albini (p. 96.), Rosmini (Filosofia del diritto. *Diritto derivato.* lib. 1. tom. 1. cap. 2. §§. 3., 4. pp. 540. squ.), Degiorgi (*Saggi sui principii fondamentali del diritto filosofico* parte 1. c. 14.) stb. olasz jogbölcsész hirdet.

Ily álláspontonn a «családi természetjog» elkeresztelése alatt mégis csak az állam politikai czélja érvényesül, mint Montesquieu állitá minden örökjogról (Esprit des lois liv. 27.) és mint ezt a franczia code alkotói és nagy magyarázói azon alapformában hirdették, hogy az örökjog csak tételes, az állam által alkotott, nem pedig természetjog (Malleville: *Analyse raisonnée de la discussion du code civil.* Des discussions. Paris 1805. t. 2. p. 169.). A *mors omnia solvit* álláspontjára persze szüksége volt a forradalmi jognak, mely az egyént csak politikai eszköznek tekintette.

A «vonzalom» mértéke a rokon közelsége legyen. Igy örökölnek egymást kizárva: 1. lemenők; 2. felmenők; 3. oldalrokonok (kivétel, mint a franczia jogban: testvér szülővel concurrál, az ősjog maradványa, mely az osztályos collateralist ismeri az ascendens előtt); 4. az állam.

Körülbelül mint minden modern örökjogban. Pedig világos, hogy itt a vonzalom és a rokonság kriteriuma hiányzik az *államnál*, s hogy nem a közelség (fok-nemzedék) irányadó, hanem csoportok, osztályok vannak s a fok szerint távolabb

(például lemenő, felmenő) kizárhat közelebb állót (például felmenőt, collateralist).

A vagyoneredet befolyása, és mi fontosabb, az ágak előjoga (parentalis rendszer) az olasz codexben fel van adva. A franczia code (art. 733) még concessiót tett a számos contumesbeli *paterna paternis, materna maternis* elvének, *kétagú* felszállást rendelvén. Cambacérès és Bigot Préameneu ezt a családi vagyon conserválása végett is helyeselték. Jól mondá erre Treilhard (*Exposé des motifs*), hogy megegyeztethetőnek tartották a természet kivánalmát, mely a legközelebbi rokont hívja örökösnek, a *két család* érdekével, melyből az elhunyt eredt. (Malleville t. 2. p. 182. Toullier t. 3. n. 141. squ. Helyesli e rendszert Demolombe n. 380., míg a felmenő s oldalrokoni öröklés számos anomaliáit — közöttük a tartásra jogosult távolabbi ascendens kizárását — szellemesen ostorozza Rodière: *Recueil de l'académie de legislation de Toulouse* 1856. tome 5. p. 129. squ.)

A modern humanistikus jog szellemében kiterjesztetett — illetve a franczia *irrégularis* successiójával szemben alkottatott — az elismert természetes gyermek és a hitvestárs örökjoga illetve köteles része (Foschini p. 373.).

A franczia szűkkeblü jog (apasági kereset tilalma stb.) újabb irodalmi ostromlása (Émile Accollas: *L'enfant né hors mariage Paris* 1865. Rodière i. h. p. 135. stb.) ismeretes. Mégis a «társadalmi jogot» az egyéni jog fölé helyezve, a forradalom természet jogát (természetes és törvényes lemenő egyenlő örökjoga: 1793. jun. 4. s an 2. brumaire 12. törvény) *Batbie indécence*-nak mondhatta. (*Le Correspondant* 1866. jan. 25. t. 31. p. 107.) és azóta egyetlen törvényhozás javaslatba sem hozta.

Az olasz codex is csak kibővíti a franczia code concessióját s törvényes lemenővel concurrálva annak része felét — a franczia harmad helyett — adja a törvénytelen leszármazónak, mit a külömbeni elaprózás (!) czimén valódi örökrész helyett még értékkielégítésre devalvál (*Relazione Pisanelli* pp. 8., 9. *Relazione Vacca* sul. lib. 3. p. 9.).

Ugyanez mondható a hitvestársi öröklési jogról, melyet a franczia codex oly mostohán rendezett. (Demolombe n. 175. Rodière i. h. Emile Accollas: *Nécessité de refondre l'ensemble*

de nos Codes et notamment le code Napoléon Páris 1866. p. 53. stb.)

Az özvegy gyermekrész haszonélvezetét, más rokonokkal szemben progressive a hagyaték $^1/_4$, $^1/_3$, $^1/_2$ része tulajdonát nyeri. Ez újitás mint törvényhozási haladás szintén az igazságosság, illem és méltányosság követelményeivel indokoltatott, (Rel. Pisanelli al. lib. 3. p. 9. Rel. Vacca al. lib. 3. p. 5. *Processo verbale della commissione coordinatrice* 1865. máj. 11. p. 319.)

A lemenők egyenlő osztálya érdekében, a melyet «nagy társadalmi czélnak» elismer (Rel. Senator. Foschini p. 376.), a *képviselet* a lemenőknél a franczia joggal szemben ki van terjesztve, a mennyiben az érdemetlen utáni transmissiónál is *loco parentis* és nem *suo iure* örököl a descendens (olasz codex 728. art. l. Emidio Pacifici-Mazzoni, *Instituzioni di diritto civile italiano* Firenze 1868. al. lib. 3. part. 1. *delle successioni* p. 26. squ. és A. Fiani: *Le disposizioni del nuovo codice italiano — intorno alle successioni intestate* Firenze 1866., ellenben a code Napoléon 730. art.-hoz Marcadé; Demolombe n. 402. Dalloz: *Succession* n. 193.)

A képviselet a felmenők és oldalrokonok öröklésénél ki van zárva (art. 731. franczia 741.), kivéve a testvérek lemenőit (a. 732. franczia 742.). A szabály indoka a javak külömbeni elaprózása (Buniva p. 57. a franczia jogra nézve Toullier n. 193., Pastoret stb.), a kivételé a testvérek (s így a lemenők) állása a szorosabb család, együttélők házikapcsában (Buniva u. o.)

A franczia *code civil* alkotásánál külömben indokul említtetett a visszaszálló örökség természetellenessége is (*«on croit voir un fleuve remonter vers sa source»* mondá Siméon a corps legislatif-ben Demolombe n. 421.).

Hogy a közelebbi fok felmenőknél s oldalrokonoknál irányadó s a parentalis rendszer franczia alakja elejtetett, a vonzalmi vélelemre alapíttatik, melylyel ellenkezik közeli s távoli ascendens concurrálása a két ágban (Buniva p. 62.).

A szülői ajándék visszaháromlása (*droit de retour* a code Napoléonban, *ne circa liberos munificentia retardetur* l. 4. Cod. *sol. matrim.*) szintén elejtetett az olasz codexben, noha a senatus előterjesztése elismeri ennek méltányos voltát, mivel az ki-

vételes anomalis öröklés, felesleges, a mennyiben kiköthető, de különösen sok vita és per forrása (javak eredete !). *Comiss. legisl. seduta 11 maggio 1865. Rel. al. Re.* Foschini p. 380.).

A testvérek természetes köteléke tekintetéből a féltestvérek sem örökölnek a franczia jog értelmében pusztán a szüléjük után, de concurrálva telivér testvérekkel csak ezek részének felét kapják (art. 741. Foschini p. 379-ik «via di mezzo» indokolása a vonzalom fokából: Relazione de Guardasigilli prof. Pisanelli sul. lib. 3. pp. 6—7.).

Hogy a legtávolabbi ascendens is tartási joggal bir, ellenben a testvér nem, míg viszont ennek örökjoga az ascendenst kizárja világos anomalia a franczia (s olasz) jogban, melyet Rodière kiemelt (i. h. p. 129.). Itt is a testvérek ősi örökjogának (osztályának), mely az ascendensekét kizárta, reminiscentiája lappang szerintünk.

A legérdekesebb s legjellemzőbb a discussio a collateralisok öröklésének korlátozása felett (art. 742.: 10-ik fokig.)

A *codice Albertino* alkotásakor a *családi conservatio* czimén a végtelen rokoni öröklés hozatott javaslatba *(Senato di Piemonte all'art. 962. Cod. civ. alb. Motivi vol.* 2. p. 219.), de a code Napoleonként a 12 fok véghatára lett elfogadva a külömbeni bizonyítás nehézsége s a perek száma miatt, ha távolabbi rokon örökölhet. (Igy Demolombe n. 469. Chabot à l'art. 795. Cod. Nap.; ily eset ritkaságával indokolta a korlátozást a 7. fokra a római jogban Modestinus responsuma l. 4. D. de gradibus; *non facile — septimum gradum quis excedit — ultra cum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur*». A családi kötelék lazulásából távoli fokúak között érvelt a korlátozás mellett Lerminier: *Philos. du droit* ch. 5.).

Minghetti javaslata a 12 fokot akarta fentartani. A nápolyi bizottság ezzel szemben 7 fokot proponált, mert ezen túl oly gyenge a vonzalom, hogy az illető nem ruházható fel öröklési igénynyel.

Pisanelli javasla kilencz fokot statuált.

A senatus bizottsága e helyett 10 fokot ajánlott *(Rel. Senat.* sul. lib. 3. *del progetto del. cod civ.* p. 3. Rel. Pisanelli sul. lib. 3. p. 7. Foschini p. 380., 381.).

Alig képzelhető a törvényhozási elvtelenség és önkény

élénkebb illustrátiója e licitatiónál, melynek analogonja minden más modern codificatióban is fellelhető. Bizonyos belőle csak az, hogy az *állam akarata, felfogása* irányadó, hogy bizony *du droit positif*, nem *naturel*-ként szabályozza az öröklés rendjét, míg a régi s ősjogok a család végtelenségét mint irányadó államelőtti priust az örökjogban is uralták.

Hogy a korlátozásban a fiscus érdeke is szerepet játszik, tagadhatatlan.

Az állam öröklésének eltörlését s a helyett az elhúnyt községének jótékony intézeteinek succedálását, melyet Rodière oly gyönyörüen indokol javaslatában (i. h. p. 144., 145.), az olasz törvényhozásban is indítványozták. E «méltóságos» indítvány mellőztetett, mint «egészen más eszmerendből folyó», mint a minő a törvényes öröklés bevett alapja: a rokoni s házassági kötelék. (*Commis. legisl.* 1865. máj. 11. ülés Foschini p. 387.) Az állam successiója pedig azzal indokoltatott, hogy ez «összlény a társadalom nagy és állandó érdekeinek képviselője». (Rel. Sen.) Hogy ez érvelés alapján az állam az örökjogot teljesen igénybevehetné, világos. A szegényjog úgy látszik nem fog soha érvényesülni *socialis humanismus*, hanem csak ezen «összlény» borzasztó hatalma útján.

Az érdemetlenség — mint öröklési képtelenség oka — megbocsátható az örökhagyó által. Ellenben a kitagadás, mely a legközelebbi családtag (köteles részre jogosult) infamálása — bár úgy is ritkán fordul elő — mint a mai míveltséggel s az ész követelményeivel ellenkező erkölcstelenség, mely különösen ascendensek irányában megbotránkoztató, teljesen elejtetett (*Rel. Gov. Commiss. legisl.* 1865. május 11. Foschini p. 401., 402.).

A fix köteles rész (gyermekeknél, kik rendesen számosabbak $^1/_2$, felmenőknél $^1/_3$, ezeknél a köteles részre nézve is a fokra közelebbi a másik ágon levő távolabbit kizárja) mint a «társadalmi érdek fontos érvei» miatt behozott intézmény «immunissá» tétetett így az emberi, egyéni akarat irányában (u. o.).

A hitvestárs köteles része (1 gyermekrész, felmenő mellett $^1/_4$, különben $^1/_3$ haszonélvezete) eszerint szintén csak jogerős válóitélet által veszhet el. (art. 812—814.). E jog absolutismusa

a discussióban élénk támadás tárgya volt, de azok — kik a jog alapját az özvegységbe helyezték — kisebbségben maradtak s minden intézkedés a második (újabb) házasság ellen, mint a mai törvényhozási tudománynyal ellenkező, erkölcstelen, szakítva a traditióval s más államok törvényhozásainak példájával, elejtetett. A «szegény» özvegy joga sem fogadtatott el, nemcsak mert a szegénység relativ, hanem mert a jogalap általános: a házassági kötelék, nem pedig puszta irgalmasság. A nem jogerős válóitélet végre jogi következménynyel még nem birhat (*Commis. legisl.* 1865. május 13. és 11. ülések Foschini p. 402—404., 385—387.).

A kitagadási jog fentartása mellett kitünően érveltek ugyan (l. Arnulfi senator beszédjét 1865. márcz. 25. az azt helyeslő Buniva-nál p. 206—207.), de sikertelenül.

A köteles rész, melynek gazdasági hátrányait épen franczia irók fejtegették (Edmond About: *Le progrès* Páris 1865., Courcelle-Seneuil Journal des économistes 1865. juni, Emile Accollas: Nécessité stb. p. 55. Le Play i. m. s követői, kik közül már 1865-ben 55 képviselő hozta javaslatba a köteles rész törvényhozási eltörlését; *contra:* Batbie: *Correspondant* 1866. január, Dupuit: Journal del Economistes 1865. auguszt.), mely ellen az örökjog legnagyobb modern olssz bölcselője, Gabba (i. m.) oly fényesen síkra szállt, természetesen alig elleneztetett oly rendszer alkotói között, mely a *család conserválását*, s az egyenlőség jogát uralja, melyet a régi jogban a végrendelkező részrehajló igazságtalansága sérthetett (Buniva cap. 7. Albini §. 75. Huc: *Le code civil italien et le Code Napoléon* 1868. p. 198. squ. Hasonlóan a köteles részben a családi conservatio eszméjét látja s tiszteli Demolombe: Des donat. et des testaments n. 6., 7. és az e tárgyban legkitünőbb modern franczia jogiró Troplong: Traité dec donations et des testaments §. 737. és már De la propriété stb. Páris 1848.).

Az olasz codex legnagyobb demokratikus vívmánya a középkor hagyományaival, az aristokratikus privilegiumokkal szemben minden hitbizományi helyettesítés teljes eltiltása (899. art.) és semmissége. A pupillaris substitio római jog szerint is, melyet a legtöbb codex fentart, mely szerint az apai hatalom alapján kiskorú gyermeknek végrendelkezhetési kor

elérése előtti halal esetére utóörökös rendelhető, mint a modern jog elveivel ellenkező eltöröltetett (*Rel. Vacca* Buniva p. 258. Commiss. legisl. 1865. május 13. Foschini p. 422.), noha a senatus bizottsága fentartását javasolta volt (Rel. sul. lib. 3. p. 20. squ.), hivatkozván arra, hogy ez ment a hitbizományok hibájától, a javak fentartása s átbocsátásától (valódi tulajdon, rendelkezési jog hiánya, osztott tulajdon gazdasági hátrányai stb.), és hogy az előző olasz és franczia codexektől eltérőleg úgyis eltöröltetik az új codexben még a végrendelkező vagy ajándékozó szülő hitbizományi helyettesiési joga az unoka javára is.

Győzött az elvi álláspont, e régi intézmény gyökeres kiirtása úgy politikai és gazdasági érdekből, mint a modern atyai hatalom és családi kötelék szellemében. (L. Foschini az átmeneti intézkedésekhez: 24., 25. art.) A fennállott összes hitbizományok is Olaszországban megszüntek ehhez képest 1866. január 1-én, a codex életbelépte napján, a szerzett jog olykép kiméltetvén, hogy a birtokos megtartja a haszonélvezetet s a vagyon felének tulajdonát, a várományos a másik fele tulajdont, az osztályt mindegyikük követelhetvén (art. 24. Buniva p. 274.).

Ugy hiszszük e törvényhozási mutatványok elégé igazolják második tételünket a magyar örökjogi tervezet kiindulási pontjának tévességéről.

A római és germán jog conciliálását csak az újabb német codificatio uralja, mely receptiv, conservativ akar lenni és csak politikai czélból egységes jogot kiván az eddigi ezerféle jog helyett. Érthető, ha német codificator p. o. Mommsen Frigyes ily viszonyok között magánmunkálatában (Entwurf eines deutschen Reichsgesetzes über das Erbrecht nebst Motiven Braunschweig 1876.) a római s germán jogból indul ki (l. a bevezetést s indokolást *passim*) és az új codexek között főleg a szászra támaszkodik, melynél kevésbbé római lenni kiván, u. n. «tekintettel» — mi rendszerint indokolásbeli hivatkozásra redukálódik — a porosz, osztrák, zürichi codexekre, hesseni, bajor javaslatokra, névleg a *code civil*-re is (p. III., IV.), mi épúgy congruál a mi igazságügyministeri utasításunkkal a polgári codex mikénti szerkesztése iránt — csakhogy nálunk minden belső jogosult-

ság nélkül — mint az örökjogi tervezetünk s indokolása Mommsen dolgozatával.

Az előadottak történelmi tanúsága szerint azonban a modern jog keveset várhat a német codificatiótól, melyet conservativvé tesz a politikai reactio és a retrospectiv doctrina. Kár lenne tehát nekünk, kiknek saját fenálló jogunkban kevés conserválni való akad, ép a német mintát várni s vak hittel követni.

1861-iki örökjogunknak s a judicaturának összes alapjai szerintünk hibásak. Hibás a végrendelkezési szabadság korlátozása, holott az ősiség eltöröltetett, a szerzett vagyon, egyéni valódi tulajdon pedig mindig teljesen szabad rendelkezés tárgya volt régi jogunkban. Hibás az ősiség reminiscentiája, a vagyoneredet befolyása a törvényes öröklésre és annak a rokona, az osztrák parentális rendszer adoptálása a szerzett vagyon felszálló háromlásában. Hibás az ascendensek s collateralisok végtelen öröklése. Hibás az özvegyi jog középkori constructiója: özvegység tartamára szorítkozó haszonélvezet. Megszégyenítő a természetes gyermek állása és megbotránkoztató a tékozlási zárlat és kitagadás, melylyel gyermek szülő ellen is élhet. Judikáturánkban pedig korlátozó törvény hiányában törvénytelen és helytelen a hitbizományi helyettesítés türése s elismerése a Hk-beli *pupillaris substitutio* határán túl, hol önkényűleg 1—2 fokra az osztrák jog értelmében, hol *in infinitum*, mintha az «első szerző» hűbérjogi hatalma ma is fennállana. Nem is szólván a rendi jog maradványairól, e fennálló örökjog túlnyomóan középkori jellegü és e részben nem haladást, hanem visszamenetelt jelez az örökjogi tervezet, mely az ősiséget részben visszaállítja, a fidei commissumokat és köteles részt kiterjeszti.

De a törvényhozásoknál még inkább illustrálja az irodalom szemléje tételünk helyességét, az örökjogi tervezetünk alkotásmódjának hibás voltát.

Az ó- és középkor iróit itt mellőzve (l. Gabba p. 81. squ.) az újkor elején találjuk a római jogi renaissance nagy iróinak bölcselkedését. Doneau és Cujas a végrendelkezési jogot a *ius gentium*-hoz számítják, melynek természetjogi alapja a tulajdon, a vagyon feletti rendelkezés és a vonzalom. A törvény azt nem alkotja. Hasonlóan Faber (Gabba p. 110—115.).

A természetjogi iskola e kérdésben két irányba szakad, közös kiindulási pontot képezvén, hogy az örökjog illetve végrendelet csak annyiban természetjog, a mennyiben szerződés jellegével bir. Erre igenlően felel Grotius, tagadólag Pufendorf, mert hiányzik az örökhagyó és örökös *egyidejü* akaratmegegyezése. Grotius nézetét követte Wolf, Burlamaqui, Lampredi, Kant, Pufendorf-ét Coccejus, Thomasius, Heineccius, Blackstone, kik mindamellett a közhaszon szempontjából helyeslik az örökjog fentartását a tételes jogban, alapját a természetes hajlam képezvén, a halál után is jót tenni azokkal, kiket szeretünk.

Mind e tanok összefüggtek a természetállapot fictiójával és a tulajdonnak felfogásával polgári találmány és állami alkotásként.

De megvoltak e theoriáknak gyakorlati következményeik is a franczia forradalomban, midőn ép azon alapon, hogy az örökjog csak tételes jog, hogy a halál után vagyonátadás képessége s joga a dolog természete szerint nem létezik, a végrendelkezési jogot csaknem eltörölték (1791. május 7. s an II. nivôse 17.). A convention lemenők vagy felmenők létében csak $^1/_{10}$-ről, oldalrokonok létében $^1/_6$-ról enged végrendelkezni s ezt Mirabeau, Robespierre, Tronchet a fenti érveléssel indokolták (Gabba p. 115—134.).

A nagy jogtudósok ugyanazon controversia körében mozogtak. Az örökjog természetjogi felfogása ellen érvelt Bynkershoek, de Luca, d'Aguesseau, míg Grotius-hoz közelebb áll Vinnius, Voet, Gravina, Richeri, ki utóbbi az egyéni s társadalmi mozzanat kapcsát első emeli ki, a mennyiben a végrendelet hatályát az egyén halála után szerinte a törvény tartja fenn. Leibnitz metafisikus megoldása, — a végrendelet természetjogi hatálya a lelek halhatatlansága folytán, — mely soká tekintélyben állott, eléggé jellemzi e speculatif elméletek értékét. A jobbra fordulás a modern codificatiótól keltezendő, midőn a jogtudomány befolyása a törvényhozásra helyreáll s az maga nem zavartatik eme bölcseleti tévelygések által. (Gabba p. 134—142.) A franczia *code civil* alkotásakor Bigot-Préameneu, Treilhard és Portalis a természetjogi elmélettel szemben vitatják a tulajdonnak s abból folyólag a végrendelkezésnek

és öröklésnek természetjogát. Merlin, Toullier és Grenier mégis közel állnak utóbb is az ellenkező nézethez.

Fordulópontra mutat már az 1828-ki hires discussio a franczia törvényhozásban, a hitbizományi helyettesítést visszaállító törvény hozatala alkalmával, melynek javaslatát a franczia nemzet meggyalázásának, utóbb a restauratio bukásának egyik okául tekintették. Az alapnézetváltozás oka a nemzetgazdaság időközben keletkezett tudományával függ össze, mely mélyen kihatott az egész jogtudományra, különösen a magánjog központjának, a tulajdonnak bölcseletére, melynek egyik attributumául az örökjogi átruházás tekintetik.

A tulajdon alapját ez új tudomány és positiv bölcselet nem látta többé az állami törvényben, hanem az egyéni munkában s ennek szabadságában. És így az örökjog a dolog természete szerinti emberi alapját a tulajdon szabadságában leli. E felfogásban találkoznak Destutt-Tracy, Cousin, Ch. Comte, Thiers, Léon Foucher s a legtöbb nemzetgazdasági író, ki az örökjogban a tőkegyüjtés és fentartás eszközét, a végrendelkezés szabadságában a tulajdon s egyéni szabadság kifolyását látja, míg a Smith Ádám előtti gazdasági írók, mint Bodin, Mably stb. az örökjogra nézve még Aristoteles politikáját követték, ki szerint az állam rendezze az öröklést és ne engedje meg arra nézve az egyéni rendelkezést.

Troplong a végrendeletet még ajándékozásnak, mintegy szerződésnek tekinti, minek képtelenségét kifejtette Rosmini (Filosofia del diritto §. 1377.).

A törvényes örökjogot a család eszményi köztulajdonára alapítja Thiers és Ahrens (*Cours de droit naturel*).

Hegel, Gans és Stahl a családi örökjogot tekintik természetes *prius*-nak s a végrendeletet mint másodlagos intézményt az egyéni tulajdonnal kapcsolatba nem hozzák. E német speculatif bölcsészet, mely nem a positiv nemzetgazdaság-tudományból, hanem a *priori* felállított tételekből indul ki, igaz a történelmi fejlődés menete szempontjából, — mely a törvényes, családi örökjogból indul egyéni tulajdon s végrendelet felé, — és ép ezért nem igaz a mai kor, a modern jog követelményei szempontjából. Népszerűségét Németországban a hagyományos germán családi szellem magyarázza meg (Gabba p. 143—158.).

Ugyanazon szellem, mely által inspirálva a XIV. német jogászgyülés csaknem egyhangúlag foglalt állást a köteles rész fentartása mellett.

A problema megoldása összefügg a jogbölcselet felfogásával. Ma ki sem kételkedik azon, hogy a társadalom előtti állapot nem létezett. A társadalomban fejlődik a tulajdon, előbb közös, utóbb egyéni, vele az örökjog, előbb családi, utóbb végrendeleti alakban.

A végrendelet a tulajdonjog gyakorlása, a vagyonkezelés módja, mely nincs kötve az élet végső pillanatához, melynek alapja az élettartamon túli, örök tulajdon fogalmában keresendő, mely ismét a szerzés, vagyongyüjtés legnagyobb rugója.

Az egyéni érdek szempontjából összefügg az örökjog az emberi természetben gyökerező vágygyal emlékünk megörökítése iránt, mely lélektani alapot már Seneca, Montaigne, újabban Dupin kiemelt (l. Gabba p. 161—182.).

A közérdek szempontjából a történet bölcsészetének tanúsága szerint az örökjog összefügg a civilisatio és haladás folytonosságával, az emberi nem relativ örök voltával. Humanitarius oldaláról tekintve az egyéni tevékenység és viszonyok átvitele a következő nemzedékre ugyancsak az egyéni dispositio hatályát tételezi fel és így a szabad végrendelkezést követeli (Pascal, Amari, Gabba p. 183—190.).

Az örökjog tehát nem a a törvényhozó alkotása, nem önkényének tárgya, másrészt mint minden jog nem izolált egyéni attributum, hanem oly tünemény, mely számos társadalmi érdekkel összefügg (Rossi, Pasquier, Gabba p. 191—195.).

A családi és társadalmi érdek az egyéni rendelkezéssel szemben mint utóbbinak korlátozása — különböző mértékben — érvényesül némely tételes jogban. A teljes korlátozás, tisztán családi öröklés, helyébe lépett a köteles rész intézménye azon nemzeteknél, melyek a teljesen szabad rendelkezést nem uralják. Jogos-e ezen korlátozás, megfelel-e az örökjog természetének s a czélszerűségnek, a valódi családi s társadalmi érdeknek? Ez azon nagy problema, melyet a mai tudomány vitat, mely tudomány sem a tételes jogok többségének adott hatalmi tényében, sem a népek többségének érzelmi meggyőződésében meg nem nyugszik, hanem észszerű, elvi megoldást keres.

Az egyéni akaratot az erkölcsi rend nevében hajlama ellenére korlátozni csak akkor lehet jogosult, ha ez a család erkölcsi s jogi alkata által ma is igazolható.

A családi kötelék lélektani, vonzalmi alapja nem csak a védelmi és segélyezési szövetségben, a leszármazás közösségében, a vérben keresendő. Annak lényege inkább bizonyos társadalmi egység alkotása, a név és bocsület közössége. Hogy a családot minden tételes jog így fogta fel, mutatja a vérkötelék megtagadása a törvénytelen gyermeknél, a hitvestársi jog és a gyermekfogadás joga.

A vonzalom nem egyenlő s nem változhatlan a legszűkebb család körében sem. Különböző a hitvestársi, szülői, testvéri szeretet. Más a gyámoltalan, házi nevelés alatti gyermek és a szárnyra kelt, talán a szülő nézeteivel, hajlamaival ellenkező szokású, jellemű, természetű gyermek iránti vonzalom. Más a szeretet a hitvestárs iránt a házasság küszöbén s a későbbi baráti esetleg — közömbös vagy épen ellenséges — viszony. Változatlanabb az önzésben, hiúságban gyökerező családi becsület érzete.

A szükebb családi körre vall a köteles rész modern, illetve római joga, szorítkozva leszármazókra, szülőkre, esetleg hitvestársra. Még e szük körben is kizárva a testvér, eltekintve minden egyéb oldalrokontól. Mintha ez is jelezné a tartási kötelem pótlását. De e szempontból igazságos csak oly köteles rész, mely a tartásra *szoruló*, még fel nem nevelt gyermek, elaggott szülő, szegény *testvér* részére lehetőleg *egyenlően* biztosít segélyt. Ellenben a köteles rész úgy, mint ma fennáll, a törvényes öröklés sorrendjét követve, a családi condominium maradványaként, anachronismus és természetjogi igazságtalanság. A szülő, ki talán fél vagyonát fordítá egy gyermek nevelésére, ne legyen jogosult örökségét más kiskorú, esetleg nyomorék vagy természetes gyermekére vagy hitvesére vonzalma szerint hagyni? Ez a vonzalmi alap világos megtagadása. Kényszer-vonzalom nem létezik. A prius a vonzalom, nem a család.

De a köteles rész intézményének keletkezési kora óta az életviszonyok is olykép változtak, hogy a családi vonzalom sem az egyedüli, sem a legerősebb, sem a legnemesebb. A művelődési s társadalmi czélok, a haza és emberiség szeretete ma

époly méltó helyet igényelnek az emberi szívben, méltó befolyást a törvényhozásra.

De a családi örökjog kényszere nem igazolható a családi becsület szempontjából sem, melynek eszköze a vagyonosság s így a saját vagyonnal nem biró gyermekek szükségöröklése legyen. Ez is egyéni appretiatiót igényel. Érzelmet a törvény ki nem kényszeríthet. És az egyenlő vagyoni állás, a rangszerű állapot, a család conserválása, hanyatlásának meggátlása ezenfelül a történelem tanusága szerint még hitbizományi örökjog által sem érhető el, másrészt csak kevés családnak, a pénzaristokratiának kedvez, míg a mai törvényhozás a polgárok egyetemét, a csekély vagyonú többség érdekét ennél hátrább nem helyezheti.

A társadalmi érdek szempontjából első sorban a gazdasági érdek méltatandó. Már említettük, hogy annak alaptételei igazolják az örökjogot, mint a gazdagodás, tulajdonszerzés egyik motivumát és a szabad végrendelkezést, mint annak természetes alakját. (W. Cobbett, Mc Culloch, Minghetti, stb.)

A köteles rész intézménye, mint az egyéni tulajdon korlátozása s mint a várományos szükségöröklése a gazdasági érdekkel ellenkezik (Le Play; l. «*A köteles rész*» I. és ez egylet «*Örökjogi vitáiban*» általam kifejtetteket). A kényszerosztály folytán beálló birtokelaprózás meggátlása és a vagyonmegoszlás gazdaságilag helyes szabályozása csak szabad végrendelkezésnél várható, mely az örökös érdekében számol a concret viszonyokkal (Rossi, Dupuynode, Parieu, Gabba, p. 196—214.).

Az általános jólétre legüdvösebb vagyoni rendet kutató közgazdasági tudománynyal karöltve fejlődött a nivelláló civilisatio és nemzetközi kölcsönhatás folytán a politikai tudomány. Ennek elvei szerint is, a meddig a társadalmi szervezet alapelveivel ellentétbe nem jő, a magánjog gyakorlata, így az örökjog szabályozása is az egyéni szabadságra hagyandó; a közérdek csak a végrendelkezési formák czélszerű szabályozását igényli. Igy például a hitbizományi helyettesítés korlátozása jogosúlt, mert az mások jogát sérti és közérdekbe ütközik, nem többé magánjog gyakorlása, hanem annak illetéktelen kiterjesztése közjogi térre. (Gabba, p. 215—222. Iustinian nov. 159. azt a negyedik fokra korlátozta, beleszámítva az alapitót; az

előbbi örökhitbizomány példáját l. Digest. lib. 31. c. 88. §. 15. Gothofredus Corp. iur. louvaini kiad. pag. 448. Sandford *on entails* 2. kiad. p. 12. Angol-szász szokásnak I. Henrik előtt is Alfred törvénye alapján igazolja azt Spence: *Inquiry into the origin of laws etc. in modern Europe.* p. 392. Thorpe: *Ancient laws and institutions of England,* p. 39.)

Ezen alapon azon eredményre jutunk, hogy a *prius* a végrendelkezési szabadság legyen, a törvényes öröklés azt pótolja a vonzalom vélelme szerint. E szempontból jogosult a hitvestárs modern örökjoga, melyről Laboulaye mondta, hogy a vonzalomból kiindulva első helyre teendő (*Histoire de la propriété foncière en Occident,* hol ő is, mint előtte Hume i. h. l. VII. az örökjog politikai fontosságát, mint a kormányzat archimedesi pontját becsüli, l. 4. ch. 8.). Ugyane szempontból követeli Gabba a természetes gyermek örökjogát s a közeli rokonok után a benső barátokét, ezután az államét, de csak jótékony intézmények javára (p. 223—230.). Ugyanő a iurisprudentia tévedését, a végrendeletet szerződésnek tekinteni (Grotius—Troplong) czáfolja, s a régi természetjog individualistikus álláspontjából folyó controversiák meddőségét igazolja. A végrendelet a társadalmi érdek szempontjából is igazolt intézmény (p. 231. squ.).

És ha Gabba eszmemenete mellett tekintjük akár Le Play-ét, ki a végrendelkezési szabadságot korlátlanúl, de conservativ, antidemokratikus, valláserkölcsi álláspontból a fideicommisumok megengedésével vitatja, akár az agrár örökjogi íróket (Laveleye, Miaskowski, stb.): azon bizonyságot nyerjük, hogy az örökjognak kizáróan történeti appretiatiója — nem is szólva specificus római-germán árnyalatáról — teljesen antiquált német pandekta-iskolai felfogás.

Saját álláspontunk, mely különben nem coincidál teljesen az ismertetett Gabba-féle eszmemenettel, lényegileg a következő.

Az állami szabályozás belső jogosultsága ezen, mint minden téren, a változó közérdek határain belül mozog. Az állam is csak társadalmi intézmény, a jólét és mívelődés eszköze, a jog az emberekért alkottatik. A természetjog ezt fejezte ki azon formulában, hogy valami a *ius gentium* része, nem a *ius civile* alkotása. A tény és hatalom elleni oppositio és critica rejlett

ebben, mely a római bölcsész-jogászok utódjaiban positiv alkotásra vezetett (doctrinair nemzetközi jog), a franczia forradalom emberi alapjogaiban pedig actualissá, az egyéni szabadság biztosítékává lett az állam és törvény absolutismusával szemben.

Az egyéni szabadságon és egyéni tulajdonon alapuló államban az örökjog elismerendő és első sorban a végrendelkezési szabadságra, végrendelet hiányában a valószínű végakarat törvényes vélelmére alapítandó.

Az örökjogot nem lehet ma úgy tekinteni, mint az őskorban, hol egyedüli jog, családi jog, közjog jellegével bír, hanem összefüggésben a többi jogintézménynyel és valamennyi végczéljával, a mint az egész jogrendszert ma. Pascal, Bentham, Austin után nem a valláserkölcsi, hanem azon erkölcsi rend szempontjából méltatjuk, melyet a mai tudomány és világnézlet elénkbe szab.

A régi család politikai és culturalis missiója megszünt. A közélet terén az egyén és állam között egyenértékű tényezőként nem szerepel többé. A családi solidaritás helyébe az egyéni jog és felelősség lépett a politikai jogban, a büntetőjogban, azt kell uralnia a vagyonjognak is. A szabad forgalom, szabad vagyonátruházás korában, melynek biztonságáért feláldoztatik az egyéni jog érinthetlensége (harmadik jóhiszemű szerző oltalma — telekkönyvi jog — tengeri jog: hajó cargója, más tulajdona felel a kapitány vétke folytán a hajó által okozott kárért — elővülések — kereskedelmi jogi személyek: vagyonrész-társulás és felelősség stb.), a halálesetre való vagyonátruházás hatalma nem korlátozható oly kötelmek nevében, melyek az élet tartama alatt nem léteznek és mint mystikus *deus ex machina* a halál által creáltatnának. Az egyén vagyonjogi souverainitása, emancipatiója emberi alapjog a modern államban. A családi elem és érdek ehhez képest a tartási kötelmeken túl kényszerörökjogot nem szülhet, nem igazolhat. És hogy a törvényes örökjog *jó végrendelet* legyen, annak is számolnia kell a concret viszonyokkal. A mathematikai egyenlőség a legnagyobb injuria, midőn a korra, állapotra, szükségre, már élvezett előnyre nincsen tekintettel. Azt a descendensek örökjogában is kiküszöbölni s a valódi vonzalmi, igazságos részesítést, a valódi kiegyenlítést biztosítani kell, a

mennyire az czélszerűen kivihető ártalmas állami beavatkozás nélkül és viszályok elkerülésével. Ép a kivitel nehézsége, az egyéni belátás és akarat helyettesítésének csaknem lehetetlensége mutatja, hogy igazságos örökjog nem nélkülözheti a szabad végrendelkezést, hogy a mai kötelesrész a lemenők javára is injuriosus. Az ascendensek és testvérek, általában a szűkebb család tagjainak együttes részesítése ma, midőn nem többé a családi kormányhatalom rendjét követi az öröklés, midőn az örökjog tisztán vagyonjogi jelleget öltött, igazságosabb, mint a régi családtagozat reminiscentiáin nyugvó mai fokozatos csoportöröklés. A fok szerinti öröklés merő expediens, melyet a vonzalom szempontjából igazolni nem lehet. Az emberi és a dolog természete igazolja a lemenők preferálását, de hogy szülő és testvér után valaki egy fokkal közelebbi vagy távolabbi rokont ugyane mértékben szeressen, oly nevetséges fictio, hogy bámulni kell, hogy azt egyetlen jogász vagy jogbölcsész sem bonczolta még e tényellenesség szempontjából. A mai szűkebb családon: gyermek, hitvestárs, szülő s testvér keretén tul általában igen bizonytalanná válik — a concret viszonyoktól függ — a vonzalom, mely a jótétemény és hála, együttélés stb. tényeken, azok lélektani hatásán, nem pedig a leszármazási tábla számain nyugszik. Ugyanezért a rokoni kötelék törvényes örökjogi alapúl e kereten túl bajosan szolgálhat és végrendelet és valódi családtag hiányában a hagyatéknak üdvös közczélra fordítása sokkal jogosúltabb a mai anachronistikus rokoni örökjognál.

Ez utóbbi megjegyzés átvezet a harmadik téves tételhez, melyet örökjogunk általános indokolása felállít, az örökjog elleni támadásokhoz, melyeket egyszerűen ignorálni s az utopiák országába utalni nem lehet.

Az egyéni tulajdonnak s egyéni jognak, vagyis a mai államszervezet alapjának ellenfelei, helyesebben mondva a társadalom gyökeres reformjának hívei sokkal tekintélyesebbek és sokkal félelmetesebbek, hogysem ezt helyeselnünk lehetne, még ha nem is osztjuk nézeteiket s nem rokonszenvezünk javaslataikkal.

Sőt ma, az agrárjogi mozgalom átcsapása után, ezt «hazai viszonyaink» czímén sem tehetjük, legkevésbbé akkor, ha

annak oly concessiót teszünk, mint tervezetünk fideicommissarius joga.

Századunknak legnagyobb, positiv alapon álló jogbölcsésze Bentham teljes végrendelkezési szabadság mellett csak a gyermekek, szülők és testvérek — a mai szoros, valódi család tagjai — részére kiván törvényes örökjogot rendeztetni. Ezen túl a hagyaték a fiscusé. (Grundsätze der Civil- und Criminalgesetzgebung. Beneke ford. B. 1. p. 350.) Ő már 1789-ben (*Essay on the principles of Morals and Legislation*) az örökjogot vagyonegyenlősítő eszköznek hirdette, mit az 1793-iki franczia törvényhozás felkapott. Franczia követői s közegük útján (*L'utilitaire* 1829 óta) befolyt a st. simonisták örökjogi programmjára is.

A franczia forradalom egyik vezérférfia St. Just a végrendelkezési jog eltörlése mellett csak egyenes ágon és testvérek közötti törvényes öröklést javasolt. (*Hist. parl.*)

A socialisták levonják a nemzetgazdaságtan erkölcsi s jogi következményeit s a forradalom elveinek folytatását, kiegészítését képviselik. St. Simon minden születési előjog és privilegium eltörlését hirdeti az új társadalmi rendben. (*Catéchisme des industriels.*)

Ebből deducálja az örökjog eltörlését Bazard. Ő feladja az egyenlőség, fentartja az egyéniség elvét. Alapdogmája: «*à chacun suivant sa capacité, à chaque capacité suivant ses œuvres.*» Ez ellen vétett az ókor rabszolgasága, a középkor jobbágysága, a jelenkor munkásainak állapota, kik a nyomor rabjai.

A tulajdon alapja a munka a nemzetgazdaságtan szerint. És mégis a munkás szűkölködik, a henyélő tőkés bőségben él. Ennek oka a mai tulajdonszerzés joga, mely az érdemet nem méltatja. Az örökjog merő privilegium s ezért eltörlendő. Minden hagyaték az államé, ki azt külön bankokban kezelje, az új társadalmi rend létesítésének czéljaira fordítsa.

Enfantin concessiót tesz a birtokos osztály ellenzésének és csak az oldalrokonok, a nevető örökösök jogát akarja eltörölni progressiv, tetemes örökségi adó alakjában (l. Reybaud: Étude sur les réformateurs. Bruxelles 1841.).

1830 október 1-én a törvényhozáshoz intézett feliratban a

st. simonisták tiltakozván a teljes *égalité* követelményének insinuatiója ellen, az örökjog eltörlésének indokolásául azt hozzák fel, hogy «az a legnagyobb privilegium, mely a többit mind magában foglalja, melynek hatása az, hogy a véletlentől függ a társadalmi előjogok megoszlása kevesek között, míg a nagy többséget a romlásra, tudatlanságra és nyomorra kárhoztatja.»

Louis Blanc szerint *(l'organisation du travail)* a nagyobb tehetség nem nagyobb jogot tributumra, hanem nagyobb kötelezettséget szolgálattételre szül. Követeli a munka szervezetét, mely feleslegessé teendi a leszármazók örökjogát is, mely ma még szükséges, mert a vagyontalanúl a világba lépő ezer veszély martaléka. Az oldalrokonok örökjogának eltörlését ellenben ma is igazoltnak tartja, mert az nem ellenkezik a családiassággal. Az örökjog csak socialis conventión alapszik.

Proudhon (théorie de l'impôt 1861) ellenben czéltalannak tartja az örökjognak mint a családi élettel összefüggő, az emberi természetben gyökerező legrégibb intézménynek eltörlését, míg a szerzési alkalom és vagyon egyenlőtlensége a mai társadalmi rendben a szabad verseny kifolyása.

A legtekintélyesebb írók és alkotó elmék egyike a modern nemzetgazdasági, politikai és positiv bölcsészeti tudományok terén, Stuart Mill a teljes végrendelkezési szabadság mellett — mely egyedül a tulajdon corollariuma — a vagyoni megoszlás egyenlősége érdekében korlátozandónak tartja azon vagyonmennyiséget, melyet valakinek örökölni (ingyen kapni) lehessen. (Ez eszme is a franczia forradalom egyik javaslatában született. L. «Az ajándékozás» című dolgozatomat. «Jogtud. Közlöny» 1880/81.) A törvényes örökjog — mely a tulajdonból nem folyik — csak a gyermekeket — s itt egyenlően a törvényeseket és természeteseket — a szükség mértéke szerint individualisálva illesse meg. A többi családtagok örökjoga — mely gyermekek hiányában ma fennáll — anachronismus, mert a családi tulajdon, családi élet- és jogközösség megszünt. Helyükbe az állam lépjen. Átmenetűl egyelőre fentartható az ascendensek öröklése, míg a collateralis rokonoké nyomban eltörlendő. *(Polit. Ökonomie.* Soetbeer fordít. B. 1. p. 260—269. B. 2. p. 283. squ.) Hasonló alapon áll A. Lange (Die Arbeiterfrage 1879, 278. squ.).

Brinz, a német jogtudós, méltányosnak találná, ha az állam vagy község, mely a család helyett a szegénytartás terhét viseli ma, részesülne az örökségből is, legalább oldalrokonok mellett. (Bluntschli-Brater: *Staatswörterbuch: Privatrechtliches Erbrecht.* B. 3. p. 412.)

Roscher is merő «véletlennek» mondja az oldalrokonok öröklését, Schäffle annak alapját a «legsekélyebbnek» találja s helyette a község vagy az örökhagyó más corporatiója javára örökségi adót követel. (*Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirthschaft,* 2. kiad. p. 233. s 3. kiad. 2. köt. p. 525.)

Umpfenbach is csak szülő s gyermek törvényes örökjogát ismeri el, az oldalrokonokét «*Gipfel der Ungereimtheit*»-nek találja (*Lehrbuch der Finanzwissenschaft.* B. 2. p. 55. jegyzet és *Des Volkes Erbe.* Berlin, 1874.). Hasonlóan a «természettörvény» alapján Marlo (*System der Weltökonomie.* B. 2. p. 581. squ.). Az oldalrokonoké helyett ők is a fiscus vagy község öröklését kivánják.

A helytelen vagyonoszlás javítása végett ugyancsak az oldalrokoni öröklés eltörlését s ily hagyatékból szegény családok dotálását kivánja Pfizer (*Gedanken über Recht, Staat und Kirche.* B. 1. p. 61. squ.); ugyane czélból amannak korlátozását — a távolság fokával progressiv fiscalis részesedést — kivánja Bluntschli (*Staatswörterbuch:* Eigenthum. B. 3. p. 321. squ. *Gegenwart,* 1879. Nr. 33. *Privatrechtliches Gesetzbuch für den Canton Zürich mit Erläuterungen,* B. 4. p. 67. squ.). Hasonlóan korlátozást (4—6 fok) közczélú örökségi alap javára kiván Hilgard (*Zwölf Paragraphen über Pauperismus,* 1847. és Brater (*Die Reform des Erbrechts.* 1848.). W. Munzinger berni tanár (*Erbrechtlicher Studien,* Basel, 1874.) a culturával haladó jog nevében követeli a családi örökjog korlátozását a valódi mai családra, csak így lévén az a végrendelet mellett a fokozott egyéni tevékenység feltétele, a haladás intézménye. A tágabb családot ma a társadalom képezi s a rokonok helyébe nem az államot, hanem nagy társadalmi czéloknak szolgáló alapítványokat (szegénybiztosítási, nevelési alap stb.) tenné örökösökké. Ezek a középkori gazdag egyházak, klastromok helyett teljesítenék a közjótékonyság s mívelődés feladatait. H. von Scheel (*Erbschaftssteuern und Erbrechtsreform,* 2. kiad. 1877. *Volks-*

wirthschaftliche Bemerkungen zur Reform des Erbrechts: Hirths Annalen, 1877.) az özvegynő és a tartásra szoruló gyermek és szülő köteles része mellett a köteles részt más rokonokra és a községre és államra is kiterjesztetné. Mert a szoros családban az alimentatio kötelme csak így biztosítható s jogtalan annak áthárítása az állam vagy községre. Ezért az arra szorulók annak *mértékében együttes* kényszerörökösök. Más rokonok részesítését a lazult család erősbítésére kívánja. Az állam joga azon alapszik, hogy jogintézményei létesítik a tulajdont s örökjogot, hogy része van a vagyonszerzésben és ma sokban pótolja a régi családot. Az állam concurrálva progressive örököljön a rokonokkal.

Hasonlóan Wagner Adolf (*Lehrbuch d. polit. Ökonomie B. 1. Allg. oder theoret. Volkswirthschaftslehre Th. 1. Grundlegung*, 1879. §. 286. még csak kétesnek jelzé az örökjog kapcsolatát a tulajdonnal, *Lehrbuch d. Finanzwissenschaft* 2. kiad. 1880. p. 476. squ. már határozottan foglal állást), ki már a jelen örökségi adóban az öröklési rend egyik tagját látja, melynek eredménye az állam mint az egész nép képviselőjének része az átszálló vagyonban. Az állam örökjogát a családi örökjog rovására kiterjeszteni akarja, mert az örökjog külön jogintézmény, nem a tulajdon alkatrésze, még inkább az állami akarat terméke, mint a tulajdon s így a népélet szükségletei szerint szabályozható; mert e szükségletek, a család és nemzetség jelentősége az egyénre nézve változtak s így a családi tulajdon, melyet a családi örökjog követett, már megszűnt; mert végre a mai individualistikus gazdaságban az öröklés merő ingyenes gazdagodás, ellenszolgálat nélküli szerzés, mely az illető gazdasági erejét fokozza s így adópolitikai szempontból is jogosult az állam részesedése.

Megemlítjük itt, hogy Bluntschli az állami örökjog történelmi előzményeit az örökségi adón kívül a fiscus caducitási jogában s a szomszédok és község örökjoga némely homályos nyomaiban ógermán forrásokban (Chilperik edictuma 573.) találja. Sőt a hűbérjogi (földesúri) háromlás is arra mutasson. Ő is az életközösségben látja az örökjog alapját, mely ma a községhez s államhoz közelebb hozza az egyént, mint a távolabbi rokonhoz. A vérségi kötelem véletlene, születési jog

helyébe így a gazdasági ellenszolgáltatás mérve szerint érdemesebb örökös (állam, község) joga lép (i. h.).

Csakhogy elfelejti Bluntschli, hogy a régi jog nyomai összefüggnek a régi tulajdoni rendszerrel. Az állami érzék pedig alig nagyobb ma is, mint a családi érzék. Ha csak az ellenszolgálat irányadó, legfölebb a szülő örökjoga igazolt, különben a legközelebbi vérrokonoké sem (l. A. v. Miaskowski: *Das Erbrecht* etc. 1882. p. 241– 255.). S midőn Bluntschli is «germán» szellemben absolut örökjogot követel az állam részére — végrendelettel ki nem játszható köteles részt — világos ellentétbe jő (mint Scheel, Wagner stb. kathedrasocialista) a modern egyéni tulajdoni joggal is, mely ha nem is a törvényes örökjogot, de mindenesetre a végrendelkezési szabadságot feltételezi és involválja.

Következetes csak azok támadása, kik az egyéni tulajdon elvét sem ismerik el.

A socialisták 1869-iki nemzetközi munkás-congressusa a földtulajdon és örökjog teljes eltörlését követelé (l. Lavaleye: *Le socialisme contemporain* és Leroy-Beaulieu: *Le collectivisme* etc.).

A jogintézményeket ismét *eszményi tartalommal* ellátni kell, mond Baron (*Angriffe auf das Erbrecht*, p. 31.); a német polgári törvénykönyvet szerkesztő bizottságtól — a jogtörténeti iskola jogászaitól — csak egységes jog telhetik, a jövő polgári törvénykönyvét *államférfiaknak* kell szerkeszteni (u. o. p. 34.); ő is a távolabbi rokonok öröklését megszüntetni s az öröklési adó útján az állami öröklést közvetíteni akarja (*Zur Erbschaftssteuer*: Hildebrand Jahrbücher f. Nat.-Ökonomie 1876.).

Szándékosan soroltuk el a német jog és nemzetgazdaságtudomány számos kiváló iróját; a polgárrendi német professorok bizonyára nem esnek forradalmár utopisták gyanújába. Idők jele, ha azok lába alatt is mozog a talaj, melyen a divó continentális örökjog felépült.

Messze vezetne, ha mindezek vagy épen az óriási modern socialista irodalom — angol, franczia, olasz, német mintaművek, közvetítő kathedrasocialisták stb. — tárgyunkra vonatkozó mély reflexióit s javaslatait itt ismertetni akarnók. De ha áll az, mit erről Gabba (i. h.) mondott, hogy inkább a társadalmat, mint a tudományt nyugtalanítá a socialista támadás — mi ép

nem irígylendő tudományos quietismusra mutat —, úgy *a fortiori* téves törvényhozónk nézete, ki megfordítva csak az elmélet domäniumba utasítja e törvényhozástudományi problemákat, melyekben a mai kor életere lüktet, a jövő alkotó csirái rejlenek. Az új jogot az új gazdaság teremti meg. A szerzett jogok alapja ismét bizonytalanná vált, mondá Lassalle; a tulajdon problema lett. Rodbertus, a hírneves író s volt porosz minister, a conservativ birtokos mondotta, hogy örömmel látja megrántva, lehullani a régi kopott socialis köpenyt.

Nem csoda, ha a radikalis párt képviselői Angliában, Olaszországban, Francziaországban közeledni látják ennek uralmát, mikor oly conservativ államok, mint a német s osztrák is a kor hullámcsapásai által a socialis politika kisérleteibe sodortatnak, és törvényhozótestületeikben is felüti fejét a kiengesztelhetlen socialismus pártja.

Ime az örökjog összefüggése a tulajdonjog, a családi jog, az állami politika, az emberiség mívelődése problemáival áthatott a bölcsész dolgozószobájából a forradalom küzdelmeibe, a tanár szószékére, a polgári rend irodalmába, a fejedelmek, állami ministerek és törvényhozók tanácstermébe, a munkásezredek programmjába.

Annak teljes ignorálása a tervezetünk indokolásában mutatja, hogy az nem socialis alkotás, hanem csak római-germán chablon fordítása kiván lenni.

És emellett saját concret czéljaiban ellenmondásos, a köteles részt kiterjeszti, a hitbizományi helyettesítést a legmértéktelenebbül megengedi, holott e két intézmény egymást a dolog természeténél fogva kizárja.

Mi ezen intézményeket a közérdekbe ütközőknek tartjuk. Szerintünk ellenmondás, hogy valaki életében tetszés szerint rendelkezhetik vagyonával, halála után ellenben akarata ellenére az állam beavatkozzék vagyona átruházásába, mint a magánerkölcs birája, mire illetéktelen. Az ily állami intézmény nagy befolyással van a társadalmi erkölcsök képződésére, esetleg megrontására. A köteles rész ösztönszerű pártolása nálunk is csak azon ősjogi reminiscentia által magyarázható, mely szerint a gyermeknek születése óta szülei vagyonában «iussa»

van. De a köteles rész — a gyermekek egyenlő öröklésének kikényszerítése — ezenfelül ép a családi conservatio ellen fordul, melyet ősjogunk uralt. Bizonytalanná teszi az apai birtok, gazdaság, üzlet folytatását, fentartását, mely a halál utáni osztály folytán széthull. Megszakad a gazdaság folytonossága, mely virágzásának egyik feltétele és elesik a tevékenység ösztöne, mely azzal jár. Természetes vágygyá lesz, hogy kevés osztályos maradjon és a mesterséges sterilitás erkölcstelen módon tápláltatik, mi a népesedés és gazdagodás, a faj, a nemzet kárára van. (Le Play: *La réforme sociale.* 1878. t. 1. p. 239—246.)

A vagyonfentartás kényszere fentartotta magát a szokás és végrendelet útján Európa sok államának mezei lakosainál (Svéd-, Norvégország, Skóczia, délnémet államok, német Svájcz; Le Play: *L'organisation de la famille,* livre 2.), eltekintve a német vagy egyetemes primogeniturától, melyet a középkor germán államai (franczia, angol, német) uraltak, minek túlsúlyuk részben tulajdoníttatik. De az ellentétben áll az egyéni szabadság és tulajdon alapelveivel.

A kényszerosztály egyenlősége, mely a köteles rész jogában lappang, dissolvens hatással van a családra, miként a gazdaságra. Kétségkívül nivelláló, demokratikus hatású, de ép azért sújtja a közép- és kisbirtokos *osztályt* és elősegíti a latifundiumok és correlativ proletariatus képződését. Szegényebb családnál nem segít a rászoruló gyermeken, gazdagnál henyélővé tesz valamennyi várományost. (Le Play: *Les ouvriers européens* — a franczia tud. akadémia pályakoszorús műve — 1855. *conclusions.* — Don Joaquin Cadafalch y Buguna: *Inconvenientes de la succession forzosa.* Barcelona, 1862. — A. de Bousies: *La liberté testamentaire.* Mons, 1872. — Moreau d'Andry: *Le testament* etc. Namur, 1873. stb.)

A földbirtokot elaprózó hatása constatáltatott a III. Napoléon alatt tartott enquête által (Turot: *L'enquête agricola* de 1866—70, Paris 1877.) s ez alapon az illető bizottság Josseau rapportja értelmében a code civil 832. (826., 827., 830.) szakaszai módosítását javasolta, a mint ez Belgiumban s utóbb Elszasz-Lothringenben (1872. decz. 1. törvény) történt. A legtöbb német államban is a parasztbirtokra, részben a nemesi birtokra

nézve az oszthatóság korlátozva, az örökségi osztály külön szabályozva van (l. Miaskowski, p. 185—202.).

Ennek daczára az ingatlanok terhelése s ebből eredő fokozott kényszereladása különösen az öröklési osztályoknak tulajdoníttatik még ott is, hol az egyik örökös megtarthatja a birtokot s társai részét pénzzel elégíti ki. (Rodbertus: Für den Credit der Grundbesitzer 1847., 1869., 1876. A porosz földmívelési minister um emlékirata: *Zeitschrift des k. preuss. statist. Bureaus* 1865. Nr. 1. s 1871. Nr. 1. A porosz főrendiház tárgyalásai: Drucksachen d. preuss. Herrenhauses 1882. Nr. 16. p. 16. A szász tartománygyűlés tárgyalásai 1882. Nr. 34. p. 7. A brandenburgi tartománygyűlés diskussiói — Dr. Peyser, v. Meyer beszédei 1880. márcz. 16., 18. Stenogr. Landtagsbericht p. 103., 113. Hullmann: Die Reform des Grunderbrechts. Oldenburg 1870. v. Türckheim: Badisches landwirthschaftliches Wochenblatt 1875. Nr. 20. Enneccerus: Ein Höferecht für Hessen 1882. Beidtel: Die Zwangsversteigerung ländlicher Anwesen in Baiern. Winckler: Realitätenverkehr und Realitätenbelastung és Inama-Sternegg: Die Statistik des Grundeigenthums und die sociale Frage az Österr. statist. Monatschrift 1875. s 1880. p. 496. squ. 1882. IV. füzetében. Westphalenre nézve Waldeck: Über das bäuerliche Erbfolgerecht. 1841. Wissmann: Über die Zersplitterung des bäuerlichen Grundbesitzes in Thüringen: Archiv für Landeskunde der preussischen Monarchie 1856. B. 3. p. 82. L. v. Stein: Handbuch der Verwaltungslehre 1876. p. 640. A német gazdacongressusok diskussiói: Bericht über d. Verhandlungen d. Versammlung deutscher Land- und Forstwirthe 1843. in Altenburg p. 245., in München 1872. p. 377. — Bavaria: II. 1. p. 317. — III. 1. p. 362. III. 2. p. 980. IV. 1. p. 258—259. — Liebknecht: Zur Grund- und Bodenfrage p. 116. Helferich: Tübinger Zeitschrift f. d. gesammt. Staatswissenschaft 1853. p. 184., 243. — Witte: Im neuen Reich 1880. Nr. 7. — Hanssen: Agrarhistorische Abhandlungen. Rümelin: Reden u. Aufsätze. Neue Folge 1881. p. 591.: «az egyenlő örökségi osztály minden földbirtokszervezetet 100 év alatt megbont átlagos 3—4 gyermeknyi termékenység mellett». Bluntschli: a zürichi p. tk. indokolása az 565. §-hoz.)

A német socialpolitikai egylet agitatiója mint tudjuk a német birodalom törvényhozása határain túl Ausztriára is hatott és rokon mozgalmakat keltett. Az osztrák földmívelési ministerium vizsgálódásai több nevezetes munkát eredményeztek, melyek közül L. v. Stein a külön kötött, oszthatlan parasztbirtok (Huferecht) külön örökjoga mellett foglal állást.

A köteles rész gazdasági hátrányait elismerik s annak korlátozását pártolják sokan azon írók közül is, kik a végrendelkezési szabadságot korlátlanná tenni nem kivánják. Igy az e kérdéssel foglalkozó s a franczia tud. akadémia pályázatában kitüntetett művek (Boissonade: Histoire de la réserve héréditaire 1873. Brocher: Étude sur la légitime et les réserves 1868., hasonlóan: Cuénot: Les droits de légitime et de réserve 1877. és Baudrillart: La famille et la loi de succession. Revue d. deux mondes 1872. április. 15. l. művem: *A köteles rész I.*).

A német irodalomban a köteles rész reformja körül kiváló Helferich idézett értekezése (Studien über württembergische Agrarverhältnisse 1853., 1854.), ki az angol-amerikai teljes végrendelkezési szabadság behozatala mellett concludál és Meyersburg véleménye a XIV. német jogászgyűlés számára (Verhandlungen des Juristentags, Berlin 1878. B. 1. p. 50—71), ki Stuart Mill nyomán csak a tartást akarja biztosítani a leszármazóknak, ascendenseknek és hitvestársnak. Pártolta őt a jogászgyűlésen Heinsen, ki azonban a gyermekek rangszerű établirozását illetve kiházasítását is biztosítani akarta, nehogy anyagi viszonyaik hirtelen változása beálljon. (Ez érvet tekinte döntőnek a köteles rész mellett Hódossy ezen egylet örökjogi vitáiban.)

Az előadó a XIV. német jogászgyűlés e kérdésében, Bruns a köteles részt fentartani, de reformálni kivánta. Az ne örökrészre, csak értékre adjon jogot. Ne illesse az ascendenst (csak szorult helyzetben legyen ennek tartási joga), hanem csak a gyermeket s hitvestársat, utóbbit csak haszonélvezetként. Kitagadásnak helye legyen a törvényes esetekben. Több gyermek létében relativ végrendelkezési szabadság legyen vagyis *az egész hagyaték egy vagy több lemenőnek érvényesen adathassék, csak harmadik — nem lemenő — személy örökössé tétele legyen korlátozva a köteles rész által* (Gutachten i. h. B. 1. p. 72—112. és

Zeitschrift für vergleich. Rechtswissenschaft B. 2. H. 2. p. 161—232.).

A német jogászgyűlés ennyit se fogadott el. Meghagyta az ascendens köteles részét s lemenők esetében azok egyenlő köteles részét a fél vagyonra. Sőt némelyek még a köteles rész kiterjesztését kivánták. Petersen szakosztályelnök conservativ álláspontja — a létező jog fentartása — azonban győzött. Ennek gazdasági szempontbóli védelme illustrálja a discussio és határozat tudományos értékét; arra hivatkozott (B. 2. p. 58.), hogy a szülői vagyon szerzésében része van a gyermeknek is. Emlékeztet Unger érvelésére (Erbrecht §. 78.), hogy a szülő gyermeke számára szerez, *ergo* halála után is ezt illesse a vagyon. A *szülői akarat* tehát jogalap egy esetben, és contradictorie annak eliminálása, negatiója (köteles rész kényszer hagyása) jogalap a másikban. A gyermek közszerzői állása ma mindenesetre kivétel, leginkább ott fordul elő, hol hagyaték nem marad, szegény munkásnál. Az egész eszmemenetben lappang az ósdi családi vagyonközösség reminiscentiája.

A socialis-gazdasági alapon álló írók minimális követelménye: mezei birtokra nézve a köteles rész megszűntetése (Miaskowski p. 277.), mindazonáltal Németországban is, melynek közvéleménye korántsem azonos a jogászokéval, sok kilátással bir a törvényhozási megvalósulásra. Hogy a modern állam absolut egyéni jognak nem tekinti a tulajdont sem, hanem azt is gazdasági politikai szempontból korlátozza, mutatja az új korban keletkezett szerzői és feltalálói jog időhöz kötése, a kisajátítás egyre kiterjesztett intézménye, a vízi, erdei, bányajog, általában a közigazgatási jog áthatása a magánjogra, a *ius abutendi* korlátozása a szomszédjogban stb. Még inkább teheti ezt az állam a törvényes örökjogban, mely családi történelmi reminiscentiát vagy politikai tendentiát ural. Valóban nincs újabbkori példa a köteles rész behozatalára, mint a hol az a régi családi vagyonközösség helyébe lépett (mint nálunk is) vagy politikai czélzatból történt, mint a nivelláló franczia jogban.

És a hol behozatott, mindenütt akadt támadója, ostromlója. Ellenben az új kor története mutatja szabad, mívelt, erkölcsös népek példáját a köteles rész eltörlésére (Anglia, Ame-

rika), a hol azóta nem akadt senki, ki visszaállítását kívánná, a végrendelkezési szabadság ethikai fölényét kétségbevonná.

És valóban a családfő méltósága és tekintélye, el nem hagyatása aggkorban, a gyermeki tisztelet és kegyelet csak nyernek azon természetes és igazságos vagyoni autonomia által, melyet a végrendelkezési szabadság respectálása nyujt. Azon felfogás, hogy a gyermeket így *érdek* köti a szülőhez, érvet nem képezhet a köteles rész mellett, mint ezt már Deák Ferencz, mély bölcseséggel utalva a gyakorlati életre és emberi gyarlóságra, megjegyezte. Avagy nem-e méltatlanabb és sokkal erkölcsrontóbb az, midőn ma a szülő *halálához* köttetik a gyermek érdeke?

A kitagadás törvényes szabályozása, korlátozása által a szülői érzelmeknek akar parancsolni a törvényhozó. Nem engedi nyilvános botrány, családi titok leleplezése és pör nélkül érvényesülni a jogosult kizárást sem. És az érdemetlenség, hálátlanság konkrét eseteit lehet-e kimeríteni azon elvi néhány szabályban, mely durva merényletekre szorítkozik? *Petitio principii*-vel visszaélésnek mondják, ha a szülő mást tesz örökössé, talán gyenge aggkorban, engedve hamis besúgásnak, a hízelgő ágyast stb. Mintha ily abnormis kivétel miatt óvszerül szükséges volna minden esetben erőszakot tenni a legmélyebb természeti érzelmen, a szülői szeretetен! Ellenben azon *visszaélésről* megfeledkeznek, mely a családfő rendelkezési jogának sértésében, érdemetlen kényszeröröklésben, méltóbb örökös kizárásában áll.

De a közszabadság, az autonomia szelleme is szenved, miként az egyéni gazdaság, a köteles részt intézménye, az állam beavatkozása, a communismus e csirája által. Felette jellemző azon socialisták programmja, kik köteles részt kiterjeszteni akarják, csakhogy a család helyett az államra, községre. És valóban miért ne, ha az állam elvben jogosult e felett rendelkezni, ha a változó közérdekhez szabhatja a kényszerörökös kijelölését, ha való az, hogy a halállal a tulajdonjog egyéni volta megszünik? (Le Play: *La réforme sociale* t. 1. J. Milsand: *Le code et la liberté*. Paris 1865.)

Az absolutismus, az elnyomás mozzanata foglaltatik abban, midőn az állam képtelennek nyilvánít saját belátásunk s lelki-

ismeretünk szerint helyesen végintézkedni, midőn hozzászoktat ahhoz, hogy sajátunkat nem teljesen a magunkénak tekintsük, midőn bizalmatlanságból feldúlja a családi autonomiát és az erkölcsökbe oltja az egyéni szabadság hiányának mérgező tudatát. És e mellett a legnagyobb ellenmondás, midőn az élet tartama alatt a vagyon esztelen, erkölcstelen elhasználása szabad.

A köteles rész privilegiuma, mely egyedül a vagyonosztásra néz, az öröklés moralis, immaterialis jellegét is lerontja, a *testamentum maxima consolatio in morte* (Seneca) áldásától megfoszt, az ősök emlékének hálás kegyeletét eltörli, melynek az egyedül törvény parancsából öröklő le nincs kötelezve.

Nincs természetesebb eszmekapcsolat annál, hogy ha az állam valami vagyonrész hagyására kötelez, ha ezt határozott személynek kell kapni, akkor a heres necessariust az illető vagyonban részesnek, köztulajdosnak tekinteni kell. A halál pillanatában realizált *condominium* constructiója elkerülhetlen.

A köteles részt tehát a gazdasági s politikai közérdek, az egyéni és családi erkölcs, a modern magánjog alapintézménye: az egyéni tulajdon, melylyel összeférhetlen, egyformán kárhoztatják. Fentartása csak a káros, megszokott jogállapot befolyásának az erkölcsökre és ez alatt egyoldalú, elfogult előítélet képződésének tulajdonítható, mely a jogérzetet elhomályosítja.

És ugyanazon okok, melyek a végrendelkezési szabadság mellett szólnak, *a fortiori* szólnak a hitbizományi helyettesítés ellen, mely a végrendelkezési jogot s egyéni tulajdont még inkább violálja, még nagyobb gazdasági s politikai hátránynyal van egybekapcsolva, mint a köteles rész. Alig is vihető ki ma más mint ingatlan birtoknál, de a mezei gazdaság és hitel szempontjából a legártalmasabb.

Az agrárjogi mozgalommal és megoldási kisérleteivel szemben felmerül azon alapkérdés: valóban külön jellegű-e az ingatlan tulajdon? külön jellegű — természetesen — jogi értelemben?

A földtulajdon kezdetleges communismusa, az ingatlan birtokközösség későbbi megszünése mint az ingó vagyonközösségé, történelmileg igazolt és a mivelődési folyam természete által indokolt tény (l. Königswarter: *Études historiques sur le développement de la société humaine* és Laveleye i. m.).

A család és vagyonközösség a nomádok rendes joga, Oroszország félnomád, tatár népeinél ma is fennáll (Le Play: *Les ouvriers européens* pp. 18., 19., 49., 50.).

Az orosz faluközösségben *(mir)* úgy a patriarkalis intézmények conservativ barátjai, mint b. Haxthausen, valamint a félsocialista panszlávok, mint Aksakoff, Byellyayeff, Koschelieff, Samarin, Tserkasski, és a demokrata socialisták Herzen és Bakunin iskolájából: Tsernisewski, Panaeff a socialis kérdés megoldását látják (l. Schedo-Ferroti: l'Avenir de la Russie. Dr. A. Wagner: Die Abschaffung des privaten Eigenthums).

Kétségtelen, hogy e jogállapot régibb keletű a jobbágyság behozatalánál (1592. Fedor Ivanovits czár által l. Tsitserin: Leibeigenschaft in Russland, Bluntschli Staatswörterbuchban és von Bistram Rechtliche Natur der Stadt- und Landgemeinde), mégis ennek megszüntetese megbontotta amazt is (l. Julius Faucher: *The russian agrarian legislation of 1861.* a *Cobden Club* idézett gyűjteményében).

Az erkölcsökre (incestus stb.) és népesedésre (magzatelhajtás stb.) káros hatása a családközösségnek (Jul. Eckhardt: Russlands ländliche Zustände 1870. és Michell jelentése az idézett 1870-ki angol *blue book*-ban: *reports respecting the tenure of land in several countries of Europe.* A. v. Buschen: Aperçu statistique des forces productrices de la Russie. Páris 1867. és Quételet: Physique sociale. Bruxelles 1869.), ép oly kétségtelen mint a vagyonközösségé a gazdasági rendszer javítására.

Előnyös e közösségi rendszer csakis a gyarmatosításra, mely szempontból azt állítólag Cavour és IV. Frigyes Vilmos is magasztalták (Laveleye p. 39. l. a reformját sürgető Kawelin: Einiges über die russische Dorfgemeinde a tübingi Zeitschrift f. Staatswiss. XX. l.).

A délszláv népeknél *(Bosnia, Serbia, Bulgária, Montenegro, Horvátország* stb.) a szláv családközösség, a testvéri, atyafiságí kötelék mint jogalap szintén fenmaradt (Laveleye i. m. ch. 13. Utiesenovits: Die Hauskommunionen der Südslaven. Kanitz: Serbien 1868. a régi szláv-orosz, lengyel, cseh jogra nézve: Ewers: Ältestes Recht der Russen, Rossell: Polnische Geschichte, Mierolawski: la commune polonaise du X. au XVIII. siècle, Palacki cseh története.)

A faluközösség fennáll Javában, Indiában (Laveleye ch. 23., Maine i. m., G. Cambfell i. m. és Ancient tenures and modern land legislation in British-India, Henry Dix Hutton-tól 1870.) Fennállott a germán jogban, nyomait találjuk Skandináviában, Angliában és Németországban. (G. L. Maurer i. m. és Gesch. d. Frohnhöfe, E. Nasse i. m. és *Contemporary Review* 1872. május: on village communites, W. Roscher: Ansichten d. Volkswirthschaft: Über die ælteste Landwirthschaft der Deutschen. Hanssen i. m. A Meitzen: Der Boden des preussischen Staates, Blamire idézett 1844-ki Report of the select committee on commons inclosure. David Syme: Landlordisme 1871. Cliffe Leslie. Land Systems in Ireland, England and continental countries 1871.).

Az ingatlan birtokközösség ősjogára találunk Görögországban és Romában is. (Fustel de Coulanges La cité antique és Lange Römische Alterthümer ellenében l. Viollet: Caractère collectif des premiéres propriétés immobilières. Páris 1872., és Mommsen Röm. Geschichte B. 1. Giraud: Recherches sur l'histoire du droit de propriété chez les Romains. Laveleye ch. 9., 10. és Janet: Les institutions sociales et le droit civil à Sparte 1873.).

Fennáll némely arab törzsnél és vadnépnél (Laveleye ch. 6.), Svajczban az allmendben (Laveleye ch. 18., 19.). Fenmaradt némely franczia családközösségben (Le Play, Laveleye ch. 14., Bonnemère: Histoire des paysans és La commune agricole, Dareste de la Chavanne Histoire des classes agricoles en France, Denis Lebrun: Traité des communautés, Doniol: Hist. des classes rurales en France, Troplong: Comm. sur les sociétés civiles és Traité du Louage; Guy-Coquille: Bordelages, Chabrol: Comment. sur la coutume d'Auvergne, Ferriére: Hist. du droit français t. 2., Würth: De la saisine 1873.), ugyan így némely helyen Lombardiában (Jacini, Laveleye ch. 15.) és fennállott *Chinában* (Sacharof J.: Revue germanique I. Laveleye p. 143. squ.). Minden politikai rendszer — a germán-svajczi demokratia miként a középkori aristokratiák és örökbérgazdaság — mellett megfér.

Egyetemessége mutatja, hogy általános mívelődési phasis-

nak felel meg, a kezdetleges, tisztán mezei gazdaságnak, terménygazdasággal és házi iparral.

Maradványait a községi közös birtokban találjuk csaknem mindenütt, nálunk is (Hollandiára, Belgiumra, Franciaországra nézve l. Laveleye ch. 20—22.).

De kétségtelen, hogy a magasabb míveltség, a mely a sűrűbb népesedést és így intensivebb mezőgazdaságot követi, munkaosztási rendszerével ellentétben áll vele és az egyéni tulajdont feltételezi. Ezért a mesterkélt kisérletek, azt modern gazdasági associatio alakjában felélesztení, eddig nem sikerültek. (A sporadikus angol, német stb. kisérletekről Laveleye ch. 16. és William Pare: Cooperative agriculture.)

Owen és Proudhon-tól a svajczi pastor Becker-ig, ki minden polgárnak «1400 öl jó földet» akar mérni vagy Chamberlain kéttehenes telkeig a reformeszmék eddig utopikusok.

Még az abnormis angol-indiai viszonyok közt is a földbirtok államosítása gazdaságilag káros lenne. (Henry Fawcett: The nationalisation of the land Fortnightly Review 1872. decz.) Az ausztráliai *land tenure reform league of Victoria* — mely czélúl tűzé, hogy ezentúl ne egyéni tulajdonba, hanem csak hosszú, 50—90 éves bérletbe adassék a még míveletlen föld — 1873-ki alapítási programmjának elvei, melyek a vonatkozó angol mozgalom kisugárzásául tekinthetők és Stuart Mill rokonszenvét birták (Laveleye p. 360. l.), kétségkívül sok igazságot tartalmaznak, de azok kivitelét az európai continensen, a mívelt nyugoton nem képzelhetni socialis forradalom nelkül.

Emerson profetiájából indulnak ki, hogy a jövő forradalmai nem a nagyravágyás, rablás vagy kormányalakváltoztatás kívánságából, hanem a gondolkodás új módszeréből fognak származni, mely új társadalmi rendet fog alkotni, a tudományból és felebaráti szeretetből kiindulót.

A tulajdon csak a munka és takarékosság termékeinek eredménye és biztosítása lévén, azt nem alkalmazhatni a természet adta, korlátolt mennyiségű, földre, mely a lakosok elidegeníthetlen össztulajdona, társadalmi tőke, melynek elidegenítése politikai bűntett, mely a helyes gazdasági és jogi rend alapját képezi.

Hogy a tulajdon alapja a munka, Locke-tól (on civil

government ch. 4.) kezdve számos jogbölcsész, Smith óta az economisták hirdetik (l. Röder Die Grundzüge des Naturrechts §. 79.; Renouard *du droit industriel* című jogbölcseleti szempontból is felette érdekes művét, Thiers i. m. stb.). Az *occupatio* mint római tulajdonszerzésmód, valamint a *specificatio* bajosan alkalmazhatók a föld területére, melyet az egyén tényleges hatalmában csak csekély mennyiségben tarthat. A szabadság mint tulajdoni alap (Cousin) épen általános tulajdont követel.

De e mellett ma az absolut egyéni tulajdon, mely változhatlan lenne, nem ismertetik el. A tulajdon is socialis intézmény. Ebben Ahrens (i. m.), Immanuel Fichte (System der Ethik B. 2. Th. 2. §. 93.) stb. jámbor szobatudós nézete coincidál a nagy forradalom férfiai — Mirabeau, Portalis stb. — nézeteivel.

Hogy minden embernek joga van munkára, tulajdonra, hogy nem zárható ki a közös asztaltól, — mint Malthus mondá, — ezt követelik a kereszténység nevében, mint a tulajdon moralisatióját, az örökségek köztulajdonba bocsátása s az ingatlan vagyonközösség visszaállítása útján F. Huet (Le règne social du christianisme), Laveleye (ch. 25) stb. keresztény socialista. (Le Play is a családközösséget magasztalja.)

Érdekes jelenség, hogy ugyanazon conclusiora jut a legnagyobb élő bölcsész, ki positiv tudományos alapon áll, Herbert Spencer. Az egyéni földtulajdon különben szerinte idővel az egész földterület elfoglalása után oda vezet, hogy a nem tulajdonosok számára nem marad elfoglalható hely, ők száműzhetők illetve csak a tulajdonosok beleegyezésével élhetnének. Az *egyéni absolut földtulajdon ellenkezik* tehát az *általános, egyenlő egyéni szabadsággal* és végleteiben a tulajdonosok zsarnokuralmára vezet. *Az ingatlan öröklésének összjoga* bármily nehezen, de megvalósítandó, mint a míveltség fejlődésének és az igazságosságnak követelménye.

A praktikus államférfiak ezen theorémákon mosolyognak, mint XVI. Lajos idejében mosolyogtak Rousseau arany kora, a vadak boldogsága, a természetjogi állapot felett. De e theorémákat akkor borzasztó megvalósítási kisérlet követte. Valószínű, hogy az evolutio e téren ezentúl is katakliptikus leend.

Mindezeket nem azért hordtuk fel, mintha a magyar tör-

vényhozótól ily speculativ kisérleteket követelnénk, hanem annak illustrálására, mennyire félreismerte az agrár mozgalom eredetét és czéljait az, ki az örökjogi problemákat a *priori* száműzi chablonkeretéből és mégis gazdasági politikai vivmánynyul ajánl — fidei commissumokat!

A merész kisérlet és újítás csak egy irányba — visszafelé vezessen. És ha politikai, nemzetiségi szempontból a birtokot lekötni, a mai birtokos osztályt conserválni, ha a gazdasági érdek ápolásával elaprózást, a kis birtok felszívódását gátolni akarjuk, ennek és az egész fideicommissarius rendszernek biztosabb meghiúsítása nem képzelhető, mint az egyidejűleg contemplált kiterjesztett köteles rész s kényszerosztály által. Az élet nálunk csak ezt fogja megvalósítani.

Az örökjogi törvényhozás nem fog szolgálni se komoly politikai és gazdasági, se magánerkölcsi czélt és jogosult eszményt. E legislatio ellen a magyar állam és magyar nemzet érdeke protestálnak.

A „MAGYAR JOGÁSZEGYLET“ KIADÁSÁBAN megjelentek és PFEIFFER FERDINAND könyvkereskedésében (IV. Szervita-tér) kaphatók:

Értekezések.

I. **Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja.** Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

II. **A franczia ügyvédség.** Irta *Dr. Nagy Dezső.*

III. **Az életbiztositás lényege és jogi természete.** Irta *Dr. Neumann Armin.*

IV. **A 12 éven alóli életkor és a büntetőjogi beszámitás.** Irta *Beksics Gusztáv.*

V. **A vasuti jog jelenlegi érvényében.** Irta *Dr. Herich Károly.*

VI. **A magyar örökösödési jog tervezetének vezéreszméje.** Irta *Dr. Teleszky István.*

VII. **A közszerzeményi jog.** Irta *Dr. Jancsó György.*

VIII. **Az ági öröklés fentartása.** Irta *Dr. Herczegh Mihály.*

IX. **A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány.** Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

X. **Az örökjog alapelvei a magyar polgári törvénykönyv tervezetében.** Az 1882. nov. 11.—deczember 4. ülésekben folytatott vita.

XI. **A büntető bíróságok szervezete és hatósági köre,** tekintettel a magyar bűnvádi eljárás tervezetére. Irta *Dr. Jellinek Arthur.*

XII. **A büntető bíróságok szervezete és hatósági köre,** tekintettel a magyar bűnvádi eljárás tervezetére. Az 1883. márczius 19—junius 1-ig folytatott vita.

XIII. **A polgári peres eljárás reformja.** Irta *Dr. Nagy Dezső.*

XIV. **A polgári peres eljárás reformja.** Irta *Dr. Emmer Kornél.*

XV. **A polgári peres eljárás reformja.** Irta *Dr. Plósz Sándor.*

XVI. **A polgári peres eljárás reformja.** Az 1883. évi november 17-től deczember 1-ig folytatott vita.

A Magyar Jogászegyletbe belépő tagok a kiadványokat díjmentesen kapják.

XVII. **A polgári peres eljárás reformja.** Az 1883. deczember 1-től 1884 január 28-ig folytatott vita.

XVIII. **A polgári peres eljárás reformja.** Az 1884. márczius 12-től április 7-ig folytatott vita.

XIX. **Uj irányok a magánjogban.** Irta *Dr. Schwarz Gusztáv.*

XX. **Huszonkét levél az 1842-től 1854-ig terjedő időszakból.** Felolvasta 1884. nov. 22-én *Dr. Tarnai János.*

XXI. **Naturalismus a büntetőjogban.** Irta *Dr. Heil Fausztin.*

XXII. **Telekkönyvi reformok.** Irta *Káplány Géza.*

XXIII. **Magánjogi codificatiónk és régi jogunk.** I. Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

XXIV. **Nézetek a telekkönyvi reformról.** Irta *Dr. Csillag Gyula.*

XXV. **Telekkönyvi reformok.** Irta *Dr. Imling Konrád.*

XXVI. **Telekkönyvi reformok.** Az 1885. május 12-ikén tartott vita.

XXVII. **Magánjogi codificatiónk és régi jogunk.** II. Irta *Dr. Dell'Adami Rezső.*

XXVIII. **Lachaud védbeszédei.** Irta *Dr. Végh Arthur.*

XXIX. **A törvényhatósági tisztviselők, segéd- és kezelő-személyzet elleni fegyelmi eljárásról.** Irta *Dr. Jellinek Arthur.*

XXX. **A delictum collectivum és a szokásszerű és üzletszerű bűncselekmények tana.** Irta *Dr. Balogh Jenő.*

XXXI. **Az örökség birtokbavételének főelve a magánjogi törvénytervezetben.** Irta *Galamb István.*

XXXII. **A polgári bíróság szervezése.** Irta *Dr. Herczegh Mihály.*

Külföldi törvények magyar fordításban.

I. **Német, osztrák és franczia uzsoratörvények.** Fordították *Dr. Barna Ignácz* és *Dr. Nagy Dezső.*

II. **Olasz ügyvédi rendtartás.** Az 1874. junius 8-iki törvény az ügyvédség és az ügyészség gyakorlásáról. Függelék: a kiegészitő kir. rendelet. A képviselőházi bizottság indokolása. Ford. *Dr. Dell'Adami Rezső.*

III. **A schweizi szövetség törvénye a kötelmi jogról.** 1—161. czikkek. Fordította *Dr. Barna Ignácz.*

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.